http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

İÇİNDEKİLER

(1)
Doç. Dr. Gülnara GOCAEVA MEMMEDOVA
Prof. Dr. Şureddin MEMMEDLİ
BORÇALI'DA NEVRUZ – BAHAR – ÇINAR BAYRAMI
NEVRUZ – SPRING – SYCAMORE DAY IN BORCHALY
SAYFA 7

(2)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet METE
Vakkas ARSLAN
Cenk AKSOY
ÇALIŞMA HAYATINDA DUYGUSAL DÜZENLEME
EMOTIONAL REGULATION AT WORK LIFE
SAYFA 15

(3)
Doç. Dr. Şeniz ANBARLI BOZATAY
ESKİ TÜRK DEVLETLERİNDE SİYASAL İKTİDARIN MEŞRUİYET KAYNAĞI OLARAK "KUT" ANLAYIŞI VE SINIRLARI
"KUT" CONCEPT AND ITS LIMITS IN FORMER TURKISH STATES AS A SOURCE OF LEGITIMACY FOR POLITICAL POWER
SAYFA 24

(4)
Onur ORAL, MD, PhD; P. Solmaz HASDEMIR, MD; Anna ZUSA, PhD; Murat YILDIZ; Oguzhan TUNA; Hüseyin BEKİR
KALSİYUM VE D VİTAMİNİN KİNESİLOJİK VE METABOLİK ETKİLERİ
KINESIOLOGIC AND METABOLIC EFFECTS OF CALCIUM AND VITAMIN D
SAYFA 33

(5)
Taylan MARAL
TÜRKİYE'DE KAMU GÖREVLİLERİ KAVRAMI VE İŞÇİ-MEMUR AYRIMI
THE CONCEPT OF PUBLIC OFFICIALS IN TURKEY and THE DISTINCTION OF

WORKER-OFFICER
SAYFA 40

(6)
Doç. Dr. Timur VURAL
KORO DERSİNİN UYGULAMADAKİ GÖRÜNÜMÜ
SITUATION OF THE CHOIR COURSE IN PRACTICE
SAYFA 45

(7)
Dr. Haluk YÜCEL
TÜRK İSLAM MEDENİYETİNDE MÜZİKLE TEDAVİ YÖNTEMLERİNİN UYGULANDIĞI ŞİFAHANELER: AMASYA DARÜŞŞİFASI
HOSPITALS CALLED ŞİFAHANE IN WHICH CURING METHODS USED IN TURKISH ISLAM CIVILATION: AMASYA DARÜŞŞİFA
SAYFA 52

(8)
Arş. Gör. Çağrı D. ÇOLAK
TÜRK SİYASAL HAYATINDA TÜRKÇÜLÜK FİKRİNİN GELİŞMESİNE YOL AÇAN ETKENLER
FACTORS LEADING TO DEVELOP TURKISM IDEOLOGY IN TURKISH POLITIC LIFE
SAYFA 63

(9)
Arş. Gör. Mehmet Umut TUNCER
HALKLA İLİŞKİLERİN MESLEKLEŞME SÜREÇLERİNDE KİŞİLERARASI İLETİŞİMİN ROLÜ
THE ROLE OF INTERPERSONEL COMMUNICATION IN PROFESSIONALIZATION OF PUBLIC RELATIONS
SAYFA 72

(10)
Öğr. Gör. Dr. Halil UZDU
BIR TEBLIĞ İMKÂNI OLARAK SINEMA: "MY NAME IS KHAN" FILMI ÖRNEĞI
CINEMA AS A NOTIFICATION POSSIBILITY: "MY NAME IS KHAN" MOVIE SAMPLE
SAYFA 79

(11)
Tomay RAMAZAN HASANOĞLU

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

TRADITION OF TURKISH EPICS (IN THE BASIS OF KUMUK EPICS)
(KUMUK DESTANLARININ TEMELİNDE) TÜRK DESTANLARININ GELENEĞİ
SAYFA 86

(12)
Yrd. Doç. Dr. Asena BOZTAŞ
Yrd. Doç. Dr. Dilşad TÜRKMENOĞLU KÖSE
YÜKSEKÖĞRENİMDE AFRİKALI ÖĞRENCİLERİN TARİHSEL ve SON DÖNEM TÜRKİYE ALGISI: SAKARYA ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ
HISTORICAL and PRESENT TURKEY PERCEPTIONS OF AFRICAN STUDENTS IN HIGHER EDUCATIONS: SAKARYA UNIVERSTY CASES
SAYFA 91

(13)
Dr. Emel SÜNTER
MODERNİZM İLE SİYASAL İSLAMCILIK ARASINDAKİ ANALİZ BAĞLAMI
ANALYSIS CONTEXT BETWEEN POLITICAL ISLAMISM and MODERNISM
SAYFA 103

(14)
Onur ORAL, MD, PhD, P. Solmaz HASDEMIR, MD, Ozkan ISIK, PhD
Murat YILDIZ, Nurten DINC, PhD, Anna SUZA, PhD
OSTEOPOROZ ve EGZERSİZ
OSTEOPOROSIS AND EXERCISE
SAYFA 110

(15)
Ülkər BAXŞIYEVA
MİRZƏ İBRAHİMOVUN EDEBİ-ELEŞTİREL GÖRÜŞLERİNDE ÇAĞDAŞ AZERBAYCAN EDEBİYATININ SORUNLARI
THE PROBLEMS OF MODERN AZERBAIJAN LITERATURE IN M.IBRAHIMOV'S LITERARY CRITICISM
SAYFA 118

(16)
Yrd. Doç. Dr. Cemal ÖZTÜRK
Dr. Bekir TAVAS
YENİ KAMU YÖNETİMİNDE İÇ GÜVENLİK HİZMETLERİ PERSONELİN DEĞİŞİME AÇIKLIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ: TÜRK POLİS TEŞKİLATI ÖRNEKLEMİ
A RESEARCH ON OPENNESS TO CHANGE OF DOMESTIC SECURITY SERVICE

PERSONNEL ACCORDING TO NEW PUBLIC MANAGEMENT: TURKISH POLICE CONSTABULARY SAMPLE
SAYFA 124

(17)
Onur ORAL, MD, PhD, P. Solmaz HASDEMIR, MD, Murat YILDIZ, Gamze ERTÜRK, Anna ZUSA, PhD, Berkcan BOZ
SPORCULARDA GEN DOPİNGİ
GENE DOPING IN ATHLETES
SAYFA 132

(18)
Dr. Emirhan DARCAN
Doç. Dr. İsmail FERT
ÇALINTI MOTORLU TAŞITLARIN ELE GEÇİRİLME ORANLARI
SEIZURE RATE OF STOLEN MOTOR VEHİCLE
SAYFA 139

(19)
Yrd. Doç. Dr. Övgü KALKAN KÜÇÜKSOLAK
İNSAN GÜVENLİĞİ KAVRAMININ GELİŞİMİ
THE DEVELOPMENT OF HUMAN SECURITY CONCEPT
SAYFA 148

(20)
Yrd. Doç. Dr. Nurten KIMTER
İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNE YÖNELİK TUTUMLARI
ATTITUDES OF THEOLOGY FACULTY STUDENTS TOWARDS TEACHING PROFESSION
SAYFA 161

(21)
Öğr. Gör. Agil MAMMADOV
ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE TEORİNİN ÖNEMİ : KARŞILIKLI BAĞIMLILIK KURAMI ÖRNEĞİNDE
IMPORTANCE OF THEORY IN INTERNATIONAL RELATIONS: IN THE EXAMPLE THEORY OF INTERDEPENDENCE
SAYFA 201

(22)

Prof. Dr. Tofik ABDULHASANLI
ÇAĞDAŞ AZERBAYCAN ŞİİRİNDE İSTIKLAL KAVRAMININ ŞİİRSEL YANSIMASI
INDEPENDENCE IDEOLOGY IN THE COMTEMPORARY AZERBAIJAN'S POETRY
SAYFA 207

(23)
Yrd. Doç. Dr. Meşkure YILMAZ
DÜNDEN BUGÜNE KIRGIZİSTANIN SİYASİ EVRİMİ
KYRGYZSTAN'S POLITICAL EVOLUTION OF THE PRESENT FROM THE PAST
SAYFA 212

(24)
Doç. Dr. A. Baran DURAL
MAKEDONYA SORUNU YA DA YAKIN TARİHİN İLK KIZILELMA KOALİSYONU
MACEDONIA CONFLICT OR THE FIRST "RED APPLE" COALITION OF NEW-ERA TURKISH POLITICS
SAYFA 221

(25)
Yrd. Doç. Dr. H. İbrahim OKATAN
DİVAN ŞİİRİNDE TÜTÜN KULLANIMI VE YAPRAK TÜTÜN İÇMEKTEN DOLAYI HAYATINI KAYBEDEN ŞEYHÜLİSLAM EBULMEYÂMİN MUSTAFA EFENDİ
TOBACCO SMOKING IN DIVAN POEM AND EBULMEYAMİN EFENDİ, THE CHIEF RELIGIOUS OFFICIAL, WHO DIED OF SMOKING
SAYFA 230

(26)
Yrd. Doç. Dr. Mahire ÖZÇALIK
UYGURLARDA BAHÇE SANATI KÜLTÜRÜ
GARDEN ART CULTURE in UYGHURS
SAYFA 258

(27)
Öğr. Gör. Ahmet ALTUN
TÜRK-ARAP İLİŞKİLERİ SONUCU TÜRKÇE – ARAPÇA ETKİLEŞMESİNİN ARAPÇA ÖĞRENİM VE ÖĞRETİMİNE KATKISI
CONTRIBUTION OF TURKISH-ARAB INTERACTION TO TEACHING ARABIC AS A RESULT OF TURKISH-ARAB RELATIONS
SAYFA 264

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(28)
Uzm. Mert KILIÇ
Prof. Dr. Harun DEMİRKAYA
Uzm. Mustafa Ali BAYRAK
ÇALIŞAN VERİMLİLİĞİNDE MOTİVASYONUN ETKİSİ VE BİR KAMU KURUMUNDA UYGULAMA
THE ROLE OF MOTIVATION ON THE PRODUCTIVITY OF STAFF AND AN APPLICATION ON A PUBLIC INSTITUTION
SAYFA 278

(29)
Doç. Dr. Feyzan GÖHER VURAL
BÜYÜK SELÇUKLU SERAMİKLERİNDE ÇALGILAR
MUSICAL INSTRUMENTS ON THE GREAT SELJUK'S CERAMICS
SAYFA 286

(30)
Prof. Dr. Şureddin MEMMEDLİ
GÜRCİSTAN'DAKİ TÜRKLERİN ÂŞIK HİKÂYELERİNDEN:"İSMAİL İLE KIZYETER"
("**KARS'A DOĞRU BAKIP AĞLARIM**")
LOVE STORY FROM THE TÜRKS IN GEORGIA: "ISMAIL AND KIZYETER"
SAYFA 294

KİTAP TANITIMLARI ve REKLAMLAR
SAYFA 300

GENEL BİLGİLER
ve
DERGİYE MAKALE GÖNDERME ŞARTLARI
SAYFA 303

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(1)

Doç. Dr. Gülnara GOCAEVA MEMMEDOVA
Prof. Dr. Şureddin MEMMEDLİ*

BORÇALI'DA NEVRUZ – BAHAR – ÇINAR BAYRAMI**

NEVRUZ – SPRING – SYCAMORE DAY IN BORCHALY

ÖZ

Türklüğün önemli kısımlarından biri de günümüz Gürcistan arazisinde meskûn olan Borçalı – Karapapak Türkleridir. Bu 500 binlik Azeri topluluğu, Türklüğü en saf şekilde yaşatmaktadırlar, Türkün ezeli gelenek-göreneklerini, adet-örflerini de katkısız biçimde koruyup saklamaktadırlar. Borçalılılar Nevruz bayramını da şölenle kutlamaktadırlar. Borçalı'da bu bayrama Nevruz, Bahar ya da bölgedeki ziyaret ocağı olan Çınar ağacı şerefine Çınar Günü demektedirler. Sunulan makalede Gürcistan'daki Borçalı Karapapak Türklerinin Nevruz görenekleri anlatılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Nevruz, Bahar, Borçalı, Çınar

ABSTRACT

One of the Turks is also important parts Borchaly-Azeri in Georgia today. The population of Turks lived in its purest form. Eternal traditions of folk songs, the pieces are in-store and protect customary in pure form. Borshaly Azeri's and celebrates the feast of Nowruz holiday. Nowruz holidays in Borchaly this; they say fall or Halloween Plane. Offered in Georgia Borchaly Karapapak article describes the customs of Nowruz Turkish.

Keywords: Nowruz, Spring, Borchaly, Sycamore tree

* **Ardahan Üniversitesi öğretim üyeleri, Ardahan/TÜRKİYE; shureddin@gmail.com, gulnara59@gmail.com**
** **Makale, "Gürcistan'da Âşık Şiiri Gelenekleri" konulu araştırma projesi zemininde hazırlanmıştır.**

1. GİRİŞ

Bildiğimiz gibi, Birleşmiş Milletler'in Genel Kurulu 21 Mart'ı "Uluslararası Nevruz Günü" ilan etmiş, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü UNESCO Dünya Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'ne Nevruz Bayramı'nı Azerbaycan milli kültür mirası olarak dâhil etmiştir (https://az.wikipedia.org/wiki/Novruz_bayramı)

Bu gün her yönüyle iyiyi, doğruyu, güzeli, mutluluğu sergiler. Gece ile gündüz zaman açısından beraberleşir. İnsanlar arasında kırgınlık ortadan kalkar, içtenlik tohumları filizlenir ve kuvvetlenir.

Azerbaycan Türkleri de Nevruz'u en şölenli bayram düzeyinde kutlarlar.

Azeri Türkleri arasında bu bayrama Nevruz (Noyruz), yahut da daha çok Bahar Bayramı, ya da Farsça yeni gün anlamına uygun gelen Nevruz kelimesi karşılığında "Yence gün" (yenice gün) denir. Gürcistan Azeri Türkleri arasında Nevruz, daha çok Yaz (ilkbahar) Bayramı veya Çınar Günü tanımları geçer.

Azerbaycan sözlü halk edebiyatında Nevruz koşukları, Azerbaycan yazınında Nevruziye şiirleri yaygındır.

2. GÜRCİSTAN TÜRKLERİNİN NEVRUZ ÖRFLERİNDEN

Baharın geliş müjdesi Gürcistan'a bağlı olan, sazın sözün beşiği olarak tanımlanan Borçalı Türkleri arasında da asil halk bayramı düzeyinde kutlanmaktadır.

Gürcistan'da bu günü Bahar bayramı olarak Azerî Türkleriyle birlikte Gürcüler de kutlarlar. Nevruz bayramı dolayısıyla Gürcistan'ın bölge okullarında iki gün resmi tatildir. Bu bayram Gürcistan'da dostluk, iltifat kaynağıdır. Her sene geleneksel olarak Gürcistan cumhurbaşkanı, başbakan, vb yüksek düzey yöneticilerinin katılımlarıyla Marneuli şehrinde, Kardabani şehrinde, vb kasabalarda Gürcü ve Azeri haklarının temsilcileri bir araya gelerek, bayram sevincini paylaşırlar.

Bu günler Gürcistan'da Türklerin meskûnlaştıkları şehir ve köylerin hepsinde – Tiflis'in Ortaçala, Saburtala mahallelerinde, Marneuli, Bolnisi, Dumanisi, Kardabani, Sagareco, Telav, Lagodeh, Kaspi, Msheta, Çalka ilçelerinde, Akçakale, Koçulukale, Mührenkale yörelerinde, Sarban, Sadaklı, Ulaçlı, Kölagir, Arıklı, Kızılhacılı, Kosalı, Saraçlı köylerinde, tüm Karapapak yerleşim yerlerinde şenlikler devam etmektedir.

2.1. Nevruz Öncesi Çilleler

Borçalı Karapapak Türkleri kış girince ilkbaharın özlemini çekerler.

21 Aralık'tan itibaren "Büyük Çille", 1 Şubat'tan sonra "Küçük Çille" gibi nitelendirilir.

Büyük çille kışın en zorlu dönemidir. Bu günler uzun kış eyyamıdır, karlı buranlı geceler, gündüzlerdir.

Küçük çille (küçük kardeş) kışın son gücünü denediği dönemdir. Geceler soğuk, gündüzler kısmen ılık olan günlerdir. Pencerelerin, kapıların şişen zamandır.

20 Şubat'ta ilk cemrenin havaya düştüğü, sonraki haftalarda toprağa, suya, rüzgâra nefes verildiği zannedilir. Bu dönemde "Hıdır Nebi", "Yel Baba", "Karının Borcu", "Boz Ay", "Dört Atlı Yenice Gün", "Dört Çarşamba" isimleriyle bilinen halk gelenek görenekleri de vardır.

Hıdır Nebi merasimi küçük ayın (Şubat'ın) 10'u ile 17'si arasına rastlar. Hıdır Nebi'nin bu gün geleceğine, geldiğinde insanlara huzur, sağlık getireceğine inanılır. Hıdırcılar denilen gençler Hıdır için bekçilik yaparlar. Bu günler tipilerle hafızalarda kalır. Merasimin ilk günü çiftçiler, sayacılar toprağın ısınması için dua ederler. Bu gün özellikle yarmadan veya iyi cins buğdaydan koyut (kavut) ikram edilir.

2.2. Nevruz Çarşamba Akşamları

Nevruz'a bir ay kalmış her haftanın Çarşamba akşamlarının özgü ismi ve törensel özgülükleri vardır.

Çarşamba akşamı denildikte haftanın Çarşamba gününden önceki Salı günü kastedilmektedir. Çarşamba akşamlarının her biri bir at olarak imgeleştirilir, "dört atlı Nevruz" deyimi de şuradan gelir.

1. hafta Ezel Çarşamba veya Su (damcı) Çarşambası olarak bilinir.

Bu hafta buzlar erir, pınarlar, çeşmeler coşmaya başlar.

Borçalı arazisinden geçen Kür, Hıram (Ehram), Algit ırmaklarından, çeşmelerden sabah erkenden temiz su getirilip evlere, bahçelere serpilir. Bu günler bağ-bahçeler sulanır, elbiseler akarsuya çekilir.

Salı günü tan vaktinde Kür, Hıram, Algit nehirleri kıyılarına çıkılır. Bu zaman akarsuların birkaç saniye diliminde durduğu zannedilir. Duran sudan her kes kendi kısmetini almak ister, bu suda el yüzlerini yıkarlar. Önceki yıl niyet edip dileği gerçekleşenler bu sene akarsuya girip çıkarlar.

Bu çarşambadan itibaren ovalarda kırlangıçlar gözükmeye başlar, turnalar uçup gelirler. Dağlar döşünde Nevruzgülü de denilen kardelen, nergis çiçekleri baş kaldırır.

İlkbaharın ilk müjdecileri, başka deyişle, elcileri doğanın en zarif kuşu olarak bilinen karankuşlar (kırlangıçlar), doğanın en ince çiçeği olarak bilinen nergisler olur.

Bu günden itibaren çocukların bayram sevinçleri aşıp taşar. Mahallelerde yumurta dövüştürülmesi başlar. Yumurta dövüştürülmesinde kazanılan çığ yumurtalardan evlerde kayğanak (omlet) pişirilir. Çocuklara, ergen kızlara yeni yeşil elbiseler alınır.

2. haftanın Çarşamba akşamına Od (ateş, kıvılcım) Çarşambası denir.

Bu çarşamba akşamında tongaller, yani şenlik ateşleri yakılır (Borçalı ağzında royroy denir). Her kes için bu alevin üstünden atlamak bir nevi mutluluk görüngüsü sayılır. Bu alevin niyetlerin, dileklerin gerçekleşeceğini sağlayan bir güç olduğuna inam beslenir. Bu sırada günahların ve kötülüklerin ateşte yanması dilenir, insanların her türlü kötülükten arındırıldığına inanılır.

Bu çarşamba "Semeni" hazırlamak için buğdaylar ıslatılıp tabaklara yerleştirilir. Bir hafta içinde bu tohumlardan yeşillikler boy verir. Bu çimlenen yeşilliğe "Semeni" denir. Semeni, Nevruz'un, baharın etnografik unsurudur, en belirgin simgesel belirtisidir, doğanın canlanmasının, baharın, bereketin, bolluğun belirgin görüngüsüdür.

3. haftanın Çarşamba akşamının ismi Yel (rüzgâr) Çarşambası olarak geçer.

Bahar nesimi doğaya bir serinlik, sıcaklık getirir. Yeni yelin (rüzgârın) uyanan toprağa, tomurcuklanmakta olan ağaçlara müjde sunduğu düşünülür. Yüze değen ılık meh (meltem) baharın insanlara merhabası olarak kabul edilir.

Bu Çarşamba akşamında "Haşıl" denilen özel yarma bulgur yemeği yahut da artım alameti olarak pilav, hengel, vb yöresel yemekler pişirilip yeniler. Sofrada "nezik" denilen tatlı ekmek de bulunmalıdır. "Nezik" ekmeğinin malzemeleri süt, yumurta, tereyağı, tozşeker, mayadır; mayalanmış hamur üzüm kurusuyla ve cevizle süslenerek fırına verilir.

Bu Çarşamba akşamının ilginç bir örfü vardır. Ergen kızlar ve erkekler geç yatarlar, niyet, dilek tutarlar. yatmazdan önce "küllü kömbe" denen tuzlu ekmek yerler. Gece rüyalarında onlara su ikram eden birisi olur. Su veren genç erkek veya kız "küllü kömbe" yemiş gencin kısmeti sayılır.

O gece söğüt ağaçlarının altına gidip, Yel Baba'dan niyette bulunulur.

4. haftanın, yani sonuncu haftanın Çarşamba akşamı daha özendir. Toprak (toz) veya İl Ahır (son) Çarşamba olarak bilinir.

Bu hafta tarım işleri hızlanır, tarlalara erken yetişen patates (kartof), mısır (kargıdalı) tohumları serpilir. Bu haftanın Salı günü bir daha havlular, bağlar, bahçeler süpürülür, halıların ve kilimlerin tozu temizlenir.

Son Çarşamba akşamı gecesinin "Yüzük Yüzük" adlı bir örfü de özgüdür. O gün seher az yaşlı

çocuklar, yolda hiç kimseyle konuşmamak koşuluyla bir kapta nehirden, çeşmeden "lal su" (konuşmaz su) getirirler. Gelin olarak ilk kez Nevruz'u karşılayan gelinlerin evlerine toplanırlar. "Lal su" bir tas içine dökülür, etkinlik katılımcıları o tasa birer yüzük veya başka nişane atarlar. Şiir ezberi fazla olan ihtiyar ninelerden birisi farklı türküler, bayatılar veya koşmalar, giraylılar söyler. Bir kız çocuk elini atıp, tastan bir nişane çıkarır. O bayatı örneğinin içeriği o nişane sahibine hedeflenerek, yorumlanır.

İl Ahır Çarşamba gününde Bahar, yeni gün, yeni yıl gelmiştir hesap edilir.

Çarşambaların sıraları yörelere göre değişebilir. Birinci çarşambaya Yel Çarşambası, ikinciye Su Çarşambası, üçüncüye Toprak Çarşambası, dördüncüye Od (ateş) Çarşambası da denilebilir.

2.3. Nevruz Günü

Nevruz (yeni gün) anı geleneksel olarak 21 Mart'ı 22 Mart'a bağlayan gece yarısı hesap olunur.

Yeni günün olmazsa olmaz örflerinden:

Akrabalar, komşular, dost-tanışlar, çocuklar, ihtiyarlar her kes umu küsü olmaksızın bir araya gelirler, birbirlerinin evlerine misafir gider, misafir ağılarlar. Birbirlerine Nevruz payı götürürler.

Nevruz gününe hiç kimse küsülü girmemelidir. Suçlu oldu olmadı taraflardan yaşça küçük olanlar büyüklerin huzuruna gelir, özür-falan dilemeksizin, olup geçenleri tartışmaksızın barışırlar. Önceki Nevruzdan sonraki inciklikler unutulmalıdır.

Bu gün kesinlikle gıybet, dedikodu yapılmaz.

Nevruz tongalı (alevi) bir daha yakılır. Tongal üstünden atlayarak, bir daha aleve yüz tutarak, hoş dilekler söylenir.

Borçalı'da el öpme, özellikle çocuklara el öptürmek uygun görülmez. Çocukların alınlarından öpülür, onlar bayram soykatıyla, bayram payıyla sevindirilir.

Her evde, her odada Semeni, yani Nevruz yeşilliği süslenir.

Honcalar, yani şeker ve meyvelerle süslenmiş bayram tepsileri hazırlanır.

Yumurtalar renk renk boyanarak, sofralara konulur.

Yedi tür yemek hazırlanır.

Bazı yerlerde Cıdır, yani Cirit at yarışı düzenlenir.

Nişanlı, adaklı kızlara damat (bey) ailesi tarafından Nevruz payı sunulur.

Aile üyelerinin sayısı kadar mum yakılır. Bu mumları üfürüp söndürmek olmaz. Mum bitinceye kadar yanmalıdır.

Çocuklara tatlılar, ihtiyarlara meyveler dağıtılır.

İlginç örflerden biri de papak atma geleneğidir. Akşamleyin çocuklar ve ergen erkekler evlere kapıdan papak (şapka) veya torba (şimdi poşet) atarak, bir kenarda saklanırlar. Papaklara ev hanımları veya ergen kızlar Nevruz payı – şekerleme, boyanmış yumurta, kurabiyeler, kuru yemiş koyarak, dışarı bırakırlar. Papak sahipleri paylarını alarak, memnun halde başka evlere koşarlar.

Nevruz gününün çocuk oyunları arasında "Aşık Aşık", "Enseli", "Kapı Pusma", "Köse Köse", vb oyunlar Borçalı'da da devam ettirilmektedir.

2.4. Borçalı Nevruz Sofrası

Borçalılıların Nevruz sofrasında olmazsa olmaz taamlardan bazıları şunlardır:

Dolma. Borçalı'da daha çok üzüm yaprağı dolması, lahana dolması pişirilir.

Et kavurması

Ploy (pilav). Borçalı'da en çok kişmişli (kuru üzümlü) pilav, kazmaklı (kızartılmış yufkalı) pilav,

meseleli veya sebzeli pilav türleri yaygındır.

Bayram tatlıları

Ceviz, fındık, kestane, fıstık, vb

Fesseli: Kabartılmış hamurun her iki tarafı yağda kızartılarak hazırlanır.

Meyve kuruları (üzüm, elma, armut, incir, hurma, iğde, vb kuruları)

Mürebbeler (murabbalar – reçeller). Daha çok kiraz, incir, ayva, kızılca, böğürtlen, ceviz, armut, yabani elma reçelleri.

Renkli yumurtalar

Salatalar. Daha çok sebzeli salatalar hazırlanır.

Sebzeler

Sucuk – cevizli pekmezli üzüm sucuğu; vb

2.5. Borçalı Nevruz "Honca"sı

Nevruz sofrası için hazırlanan özel tatlı, kurabiye ve şekerleme sinisine, tepsisine "Honca" denir.

Önceler Borçalı'da "bohça" sözlüğü kullanılmıştır. Bu da onunla ilgili idi ki, Nevruz payları tepsilerde değil, örtüye, kumaşa bükülerek götürülürdü. "Bohça bağlamak" deyimi de vardır.

Hâlihazırda tepsiler kullanıldığı dolayısıyla "honça" kelimesi ortaya çıkmıştır.

Honca'nın ten ortasında mutlaka semeni bulunmalıdır. Semeni mumlarla çevrelenmelidir. Honca sinisine nefis tatlılar, kurabiyeler, ceviz, fındık, kuru yemiş, çeşitli taamlar düzülür.

Honca'nın olmazsa olmaz taamları şunlardır:

Baklava: Cevizli hamur tatlısıdır. "Borçalı Baklavası" denilen çeşidi de vardır.

Konfetler (şekerlemeler). Borçalı'da naneli konfet, noğul, şokolad sevilir.

Katlama: Kat kat yapılan sütlü hamur tatlısı

Meyveler (badem, fıstık, ceviz, kuru üzüm, elma, armut, vb)

Şekerbura: özel Nevruz kurabiyesidir

Yeşil-kırmızı boyanmış yumurtalar

Özel "yedi sin" honcaları da hazırlanabilir. Bu honcalarda s harfiyle başlayan yedi tür yemek, tatlı, nesne olur. Örneğin: saat, sarımsak, sebze, sikke, sirke, su, sumak.

3. BORÇALI'DA NEVRUZ ÇINAR TÖRENİ

22 Mart günü seher erkenden Ulu Çınar ağaç pirinin gölgesine toplanılır. Bayramın asil halk töreni burada gerçekleşir. Bu törenden yola çıkmakla Borçalı'da Nevruz'a Çınar Günü de denilir (https://www.youtupe.com/watch?v=cNCk3Wv6CdE).

Bu halk töreni Borçalı bölgesinin coğrafi konumsallık açısından merkez hissesinde yerleşen Marneuli ilçesine bağlı Candar köyü arazisinde Algit çayı kıyısında bulunan, yaşı yüzyıllarla ölçülen Çınar pirine saygıyla ilgilidir.

Yakın uzak köylerden gelip bu ziyaretgâh, ocak yerinde şadlık geçirirler.

O hem de niyet ağacıdır. Bayram günü ağacın şah budaklarından (dallarından) salıncaklar asılır, niyetliler salıncakta sallanırken niyetlerini de söyler, gelen Nevruza kadar murada erişmeği dilerler. Nezir verir, kurban keser, mum yakar, çalıp oynarlar.

Çınar çevresinde her yıl kara zurna kayım kayım kaynatır, sona bağlama saz hazin hazin kalbi coşturur. Bu Çınar piri yurdun koruyucusu, bereket simgesi, yurt şerefi olarak algılanır. Bu yurt çınar boylu mert oğullarına güvenir. Ulu Çınar koynunda herkes: "Gelen Nevruz'a kadar bizi dertten-beladan ırak eyle" diye

dualar okur.

Nevruz günü Çınar ağacının en üst dalına leylek konar. Leyleğin gelişiyle bu senenin huzurlu, yoksa telaşlı geçeceği yozular.

4. NEVRUZ KONUSU BORÇALI FOLKLORUNDA, ÂŞIK ŞİİRİNDE

Nevruz, zaman zaman kültürü, edebiyatı, şiiri daha çok etkilemiştir.

Bir esatir örneği (derleyen: Osman Ahmedoğlu):

"*Dünyanın pek başlangıcında, Âdem Ata zamanından bir az sonra Borçalı çökeğine Nevruz zamanı bir katar kafile gelir. Nehir kıyısında bir ananın çocuğunu sel koynuna alır. Ana diz çöküp Tanrı'ya yalvarıp yakarır, nehrin suyu soğulur, çocuk selamet kalır.*

Nehir dile gelip der:

– Ben o çocuğu ana hatırına selamet sakladım.

İlin başçıları derler:

– O ki böyle oldu, bu nehrin adını Anahatır, bu boşluğa Boşçalı adı veririz, buranı kendimize yurt seçeriz" (Hacılar 2011: 51).

Burada Tanrı'nın ana yalvarışını işitip, yavrusunu kurtarması ve dolayısıyla Borçalı'yı anaya Nevruz gününde yurt vermesi önemli imgelerdir.

Bayram adet-örflerinin süsü folklor örnekleri – Nevruz nağmeleri (koşukları), Nevruz bayatıları (manileri) yanında hem de yerel ozanların bağlama eşliğinde okudukları koşmalar, giraylılar, şairlerin ilhamla söyledikleri dizelerdir.

Borçalı Karapapak Türkleri arasında yaşamakta olan Nevruz'la ilgili alkışlar (dualar), atasözleri, deyimler, çeşitli nağmeler (koşuklar) topluluğun düşünce ve inanışlarını ortaya koymaktadır.

Borçalı'da da okunan Nevruz nağmelerinden (Memmedli 2006) (Hacılar 2011):

Nevruz alkışlarından:

"Nevruz muradını versin!"
"Nevruz gülüne dönesin!"
"Nevruz'da bahtın açılsın!"
"Yüreğin Nevruz kadar açık olsun!"

Çarşamba akşamları deyimlerinden:

Nevruz gelir, yaz gelir,
Nağme gelir, saz gelir,
Her yandan avaz gelir,
Honcalı Nevruz gelir,
Goncalı Nevruz gelir.

Yahut

A Yel Baba, Yel Baba,
Dağda karı del, Baba,
Coşsun çayda sel, Baba.

Yahut

A Yel baba, Yel baba,
Müjde getir, gel, baba.
Dağıt dumanı,
Isıt havanı.

Karı Nine dilinden:

Kış, gözüne parmağım,
Yaza çıktı oğlağım.

Semeni nağmesinden:

Semeni, sakla meni,
Her yıl göyerdeyim seni.

Yahut

Koy boy atsın semenim,
Yeşilleşsin çimenim.

Nevruz tongalleri üstünden atlanırken söylenen koşuklardan:

Ağırlığım-uğurluğum odlara,
Tongallerden atlamayan yadlara.
Tongalleri odlayak,
Odlayak, ay can, ay can.
Od üstünden adlayak,
Adlayak, ay can, ay can.

Nevruz ("Yüzük Yüzük") bayatılarından:

Ağ devenin oyunu,
Çoban, kaytar koyunu,
Çoktandır görmemişim
Nazlı yarın boyunu.
Ay sarı kekil oğlan,
Dayısı vekil oğlan,
Atam sana kız vermez,
Buradan çekil, oğlan.
Armut ağacı haça,
Elim dolaştı saça,
Bir mert oğlan isterim,
Beni götüre kaça.
Azizinim, bize gel,
Sohbete gel, söze gel,
Karşıdan bayram gelir,
Yeşil giyin, taze gel.
Od yansın ocağında,
Köz kalsın bucağında,
Allah muradın versin,
Ağ oğlan kucağında.

Bahar etkinliklerinin en önemli unsuru sazdır, sözdür, en şölenli icracıları üstat ozanlardır. Ünlü ozanlar Saraçlı Söyün, Han Kemandar, Dede Emrah, Mehemmed Sadaklı makamları kalpleri coşturur.

Borçalılı âşıklarının, saz şairlerinin Nevruz koşmalarından örnekler:

Tehle Nevruz'un "Nevruz Günleri" redifli divanîsinden (Tehleli 2003: 76):

Ey dilberim, fikir verme naza Nevruz günleri,
Mihmanım ol, gel kulak as saza Nevruz günleri.

Huda'm seni ne hoş günde kudretinden yaratıp,
İcaza ver, senle çıkak yaza Nevruz günleri.

Han Kemandar'dan (Âşık Kemandar 1989: 72):

Âşık, Nevruz gelir, açılır güller,
Yazı duymayana yaz genim olsun.
Sazın avazıyla okur bülbüller,
Sazı duymayana saz genim olsun.

Borçalılı şairlerin şiirlerinden dizeler:

Zelimhan Yakup (Yakup 2012: 220):

Gitti kar boranım, geldi Nevruz'um,
Allah yüzümüze baktı, görüştük.
Yüz yüze dayandık, göz göze durduk,
Dünyanın ne güzel vakti görüştük.

Refik Hümmet (Hümmet 2012: 126):

Bahara aşk olsun, rengi açılmış
Topraktan boy veren ter çiçeklerin.
Çiçeği çıtlıyor, gözü açılır,
Bahtavar başına kelebeklerin.

SONUÇ

Türk devletlerinin ve akraba topluluklarının kültür ve gönül bağı oluşturan Nevruz / Taze Gün / Ergenekon / Bahar Bayramı gibi böylesi geleneklerin devam ettirilmesi, aynı kaderi paylaşan, ortak hisler duyan, aynı ülkü taşıyan insanlarımızı uzlaştırmak, kopmamalarını sağlamak için de çok önemlidir.

Gürcistan'daki Borçalı Türklerinde de Nevruz'un genel milli, etnografik özellikleri yanında yöresel özgü motifleri de bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Âşık Kemandar (1989), Borçalı Laylası, şiirler, Yazıcı neşriyat, Bakü
2. Hacılar, Valeh (2011). Azerbaycan Folkloru Antolojisi, Borçalı-Karapapak Folkloru, Nurlan neşriyat, Bakü
3. Hümmet, Refik (2012), Selam, Dünyanın Yiyesi, Elm neşriyat, Bakü
4. Memmedli, Şureddin (2006), Derlemeler, kaynak kişiler: Mayka Nebikızı (Kölagir köyü); Hakikat Gerekmezli (Marneuli), makale yazarının arşiv koleksiyonu, 17
5. Memmedli, Şureddin (2008), Borçalı Türklerinin Nevruz Gelenekleri, Azerbaycan Türk Kültür Dergisi, 373: 28–29, Ankara
6. Tehleli, Nevruz (2003), Dağlar Eğil Yar Görünsün, Nurlan neşriyat, Bakü
7. Yakup, Zelimhan (2012), Eserleri, 5, Şerq Qerb neşriyat, Bakü
8. http://www.borchali.net (28.2.2016)
9. https://az.wikipedia.org/wiki/Novruz_bayramı (28.2.2016)
10. https://www.youtupe.com/watch?v=cNCk3Wv6CdE (28.2.2016)

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(2)

Yrd. Doç. Dr. Mehmet METE*
Vakkas ARSLAN**
Cenk AKSOY***

ÇALIŞMA HAYATINDA DUYGUSAL DÜZENLEME
EMOTIONAL REGULATION AT WORK LIFE

ÖZ

Duygular tanımlanması ve ölçülmesi güç olan soyut kavramlar olarak ele alınmaktadır. Ancak ifade edilmesi güç bir kavram olsa da bilim adamları tarafından kontrol edilmesi, düzenlenmesi ya da yönetilmesi gereken bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamızın konusu olan duygusal düzenleme kavramı ise "çalışanların işlerine ya da örgütlerine adapte olabilmeleri için duygularını kontrol ederek ya da ayarlayarak örgüt çevresinin amaçları, beklentileri ve standart tepkileriyle uyuşan davranışlar sergilemesi, ani gelişen tepkileri erteleme kabiliyeti" olarak tanımlanabilir.

Duygusal düzenleme kavramı ile ilgili yapılan çalışmalar oldukça yenidir. Bu kavramla ilgili yakın zamanda bazı çalışmalar yapılmasına rağmen konunun kısıtlı olarak daha çok psikoloji biliminde incelenmesi nedeniyle iş yaşamında çalışanlar açısından ele alınmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın amacı, duygusal düzenleme kavramını çalışma hayatı açısından ele alarak tartışmak ayrıca örgüt psikoloji alanında gerek başlı başına gerekse diğer başka etmenlerle birlikte ele alınmasını sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Duygu ve Duygusal Düzenleme

ABSTRACT

Emotions are considered as identifying and measuring the power of abstract concepts. However, although the expression of a concept of power is controlled by scientists, it has emerged as a concept that should be regulated or managed. The concept of emotional regulation which is the subject of our study "to the employees' jobs or organizations by controlling their emotions to adapt to or purpose of adjusting the organizational environment, exhibit behavior that matches their expectations and standard response, sudden reaction to postpone ability" can be defined as.

Studies about the concept of emotional regulation is fairly new. Understand about this recently with some work done in spite of the limited topics to be addressed as a more business life for employees due to the necessity of examining the psychology emerged. The aim of this study was to discuss terms of working life by taking the concept is to provide emotional regulation also dealt with other factors as well as other organizations both in the field of psychology itself.

Keywords: Emotion and Emotion Regulation

*** Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Diyarbakır/TÜRKİYE, mmete@yahoo.com**
**** Doktora Öğrencisi, Dicle Üniversitesi, SBE, İşletme ABD, Diyarbakır/TÜRKİYE, arslanvakkas@gmail.com**
***** Doktora Öğrencisi, Dicle Üniversitesi, SBE, İşletme ABD, Diyarbakır/TÜRKİYE, cenk.aksoy@dicle.edu.tr**

GİRİŞ

Yakın geçmişe kadar yöneticiler ve akademisyenler yaptıkları çalışmalarda duyguları ihmal ettiler. Onlara göre işyerleri rasyonel alanlardı ve duygulara yer yoktu. Bu yüzden çalışma hayatına dair yazılan yazılarda duygulardan bahsedilmedi. Çalışanların duygularının kişisel ve organizasyonel ciddi sonuçlar doğurduğu görülmeye başlanınca bu görüş değişmeye başladı. Bu çalışmada örgüt psikolojisi ve iş yaşamında kritik öneme sahip bulunan çalışanların duygularının düzenlenmesi kavramı incelenecektir.

Duygu Düzenleme konusunda en etkili teorilerden birisi olan Sosyal Değişimde Etkileme Teorisi (the affect theory of social exchange), duygu ve duygu düzenleme ile ilgili önemli ipuçları verir. Bu teoriye göre insanlar günlük hayatta pek çok iletişim ve etkileşim içinde olurlar ve bu etkileşimler insanlarda olumlu veya olumsuz duyguların ortaya çıkması için tetikleyici bir unsur olur. İnsanlar devamlı olagelen hadiselere zamanla kendine has duygularla karşılık verirler. Elbette düzenlemeye çalıştıkları duygular toplumsal hayatın hoşgördüğü ve benimsediği sınırlar içinde olmak durumundadır. Örneğin bir işyerinde devamlı başka insanlarla birlikte yaşayan ve çalışan insanlar onlarla etkileşim halinde olurlar ve üstlerinden, astlarından ve aynı seviyedeki diğer çalışanlardan etkilenirler ve onlara kendilerine has bir üslupla karşılık verirler. Elbette yaptıkları davranışlarda organizasyonun temel prensiplerine uymak durumundadırlar. Kısacası insanlar çalışma hayatlarında birbirlerine bağımlıdırlar ve bu bağımlılık onları duygularını gelişigüzel ifade etmekten alıkoyar (Lawler, 2001).

Teorinin, duygusal düzenleme kavramıyla ilişkisi düşünüldüğünde, insanların birbirinden etkilenmesi gerçeğinden hareketle, çalışanların iş arkadaşlarının ve yöneticilerin davranışlarından etkilenmesi beklenen bir durumdur. Yine işinden memnun olanların müşterilere ve diğer çalışanlara karşı daha ılımlı ve yakın ilişkiler içinde olmak isteyeceği, buna karşın işinde mutsuz olanların bunu ister istemez işine yansıtacağı, yansıtmasa bile duygularını düzenleme yoluna giderek hislerini gizleyeceği söylenebilir. İşinden memnun olsun olmasın, müşterilere organizasyonun istediği şekilde davranmayı başaran (yani gerektiğinde duygularını gizlemeyi bilen) çalışanların performanslarının yüksek olacağı, bununla birlikte duygusallığını işine yansıtıp müşterilere organizasyonun istediği şekilde davranmayanların ve duygularını gerektiği gibi ayarlayamayanların performanslarının (en azından yöneticiler tarafından algılanan performansın) düşük olacağı tahmin edilir.

DUYGU VE DUYGUSAL DÜZENLEME KAVRAMLARININ TANIMLARI

Duygusal düzenlemenin tanımına geçmeden önce duygu kelimesini açıklamak ve önemini ifade etmek gerekmektedir. Duygu kelimesi, diğer birçok sözcük gibi, farklı anlamlara gelebilen bir sözcüktür ve tanımlanması zor bir kelimedir. İşlevsel yönü öne çıkan bir tanımlamaya göre duygu; davranışsal, psikolojik ve tecrübe unsurlarını bünyesinde bulunduran çok bileşenli bir süreçtir. Bu görüşe göre duygu; çevre tarafından veya kendi kendine oluşan bir duygusal işaretle başlayan, kişilerin duygusal eğilimlerini tetikleyen, ardından kişilerin duygusal bir tepki vermesine yol açan bir süreçtir (Gross, 1998a).

Duygular, insanların belli bir çevreye veya duruma adapte olma sürecinde ortaya koydukları zaman ayarlı tepkilerdir. Ancak insanlar aynı olaylar karşısında aynı tepkiyi vermeyebilirler; yani duyguların insanı zorlama gibi bir işlevi yoktur. Bu durumda topluma adapte olabilmek için (yani belli olaylar karşısında toplumun belirlediği ölçüde tepki ortaya koyabilmek için) duyguların insan tarafından kontrolü ve hatta düzenlenmesi gerekir. Sevinçli bir insan genellikle güler, ancak sevincinden ağlayan insanlar da vardır. Korkan bir insan genellikle kaçar, ancak kaçmamak da bir seçenektir. Kızan bir insan genellikle kızdığı kimseye yumruk atar, ancak tersi de mümkündür. İşte bu ve benzeri duyguların, topluma zarar vermemek veya kendini gülünç duruma düşürmemek için düzenlenmesine ve kontrolüne ihtiyaç vardır (Gross, 2002).

Diğer taraftan, günlük hayatta insanlar devamlı olarak bir takım uyarıcılara maruz kalırlar. Bu uyarıcılara karşı beklenmeyen, aşırı ve uygun olamayan tepkiler vermek toplumdaki uyumu bozabilir. Bu yüzden duygularını kontrol etmek, insanların sık sık yapması gereken bir durumdur (Koole, 2009). Bu da duygusal düzenleme denilen bir oto kontrol mekanizması ile mümkündür.

İnsan yaşamında duygu ve akıl o kadar içiçe geçmiştir ki insan çoğu kez hareketlerinin duygularının mı yoksa aklının mı bir ürünü olduğu konusunda tereddüt yaşamıştır (Fineman, 1999). Bu durumda akademisyenler arasında orta yolu arayış başlamıştır ve bu araştırmanın sonunda sınırlı rasyonellik (bounded rationality) ve sınırlı duygusallık (bounded emotionality) terimleri insan davranışlarını açıklamada daha çok tercih edilen tabirler olmuşlardır (Mumby ve Putnam, 1992).

Her ne kadar örgüt psikolojisi disiplini çerçevesinde duygusal düzenleme ile ilgili çalışmalar geç başlasa da, başta psikoloji olmak üzere bilimin diğer alanlarında üzerinde çalışılan bir konu olmuştur. Duygusal düzenleme konusunda yapılan ilk çalışmalar (başta Freud ve Breuer'in 1895 tarihli makaleleri), psikolojik savunma mekanizmaları ile ilgili olarak yapılan çalışmalardır. Ardından stres ve stresle başa çıkma yolları bahsinde (başta Lazarus olmak üzere birçok akademsiyen) yine duygusal düzenlemeye vurgu yapılmıştır. 1990'lı yıllardan itibaren ise müstakil bir alan olarak hem çocukların hem de yetişkinlerin duygusal düzenleme faaliyetleri bilimsel çalışmalara konu olmuştur (Gross, 2002).

"Duygusal düzenleme" terimi literatürde, sadece çalışanın kendi duygularını değil etrafındaki başka insanların duygularını düzenlemeyi de ifade eden bir terimdir (Niven, Totterdell ve Holman, 2009). Duygusal düzenleme; iş deneyimlerin her zaman devam edegelen taleplerine duygu yelpazesi sınırları içinde cevap verebilme yeteneği ve ihiyaç olduğunda ani gelişen tepkileri erteleme kabiliyetidir (Cole, Michel ve Teti, 1994). Bu terim kısaca; duygusal reaksiyonları gözlemleme, değerlendirme ve gerektiğinde değiştirmeden sorumlu iç ve dış süreçler olarak da tanımlanabilir (Thompson, 1994). Bir başka açıdan ise; duygusal yaşamın bir aşamasını azaltmak, korumak veya arttırmak için gösterilen çabadır (Gross, 1999). Terimin karşıt anlamı olan "duygusal düzensizlik" ise; bir organizasyon içinde ortaya çıkan duygusal düşünce ve eylemlerin etkisini kontrol etmede güçlük çekme halidir. Duygusal düzenleme yeteneği düşük olan insanlar; sosyal çevrenin amaçları, beklentileri ve standart tepkileri ile uyuşmayan davranışlar sergilerler (Zeman, Cassano, Perry-Parrish ve Stegall, 2006).

İnsanlar duygusal düzenlemeyi kolayca anlayabilmek için, onu genellikle olumsuz duyguların azaltılması olarak algılamaya çalışırlar. Gerçekten de insanın duyguları azaltılabiler, mevcut halde sürdürülebilir ve arttırılabilir. Ancak duygusal düzenleme sadece duygu yoğunluğunu azaltma veya çoğaltma olarak anlaşılmamalıdır. Gerçi insanların yapmaya çalıştıkları duygu düzenlemelerinin büyük çoğunluğu (mesela insanın kızınca dudağını ısırması gibi) kasıtlı eylemlerdir. Ancak insan, iradesi dışında da zaman zaman duygu düzenlemesi yapar. Örneğin insan, bazen kendisini sinirlendiren bir şeyden dikkatini ister istemez başka yöne çeker. Diğer taraftan, duygu düzenlemesi özünde ne iyidir ne de kötü. Bir insan için iyi gelen bir düzenleme, diğeri için olumsuz sonuçlar doğurabilir (Gross, 2002).

DUYGUSAL DÜZENLEMENİN ÖNEMİ

Yakın geçmişe kadar Örgütsel Davranış çalışan akademisyenler yaptıkları çalışmalarda duyguları ihmal ettiler. Onlara göre işyerleri rasyonel alanlardı ve duygulara yer yoktu. Bu yüzden çalışma hayatına dair yazılan yazılarda duygulardan bahsedilmedi. Çalışanların duygularının kişisel ve organizasyonel ciddi sonuçlar doğurduğu görülmeye başlanınca bu görüş değişmeye başladı. Çalışanların organizasyona daha faydalı olabilmek veya en azından zarar vermemek için nasıl duygularını kontrol altına aldıkları, bazı akademisyenlerin dikkatini çekti (Grandey, 2000). Gözlemlerine göre şirket çalışanları müşterilerle iletişime

geçtiklerinde bazı duygularını vurgu yaparcasına gösteriyor, bazı duygularını ise saklamak durumunda kalıyordu. Fatura tahsil edenler ödemeleri kolayca tahsil edebilmek için kızgınlıklarını belli ediyor, servis elemanları hizmet kalitesini arttırmak için yaptıkları işi şevkle yaptıklarını açıkça belli etmeye çalışıyor ve emlakçılar kazançlarını belli etmemek için görüşme sırasında duygularını gizlemek durumunda kalıyorlardı (Cote, 2005). Müşterilerine mal satışı yapmak için onlarla iletişim kurmaya çalışan ve bu yüzden (bazen kızgın olsa da) hislerini gizlemek zorunda olan satış elemanlarının bu durumları konuya verilebilecek en iyi örneklerden biridir (Grandey, 2000).

Duyguların profesyonel yaşamda tanınması ile birlikte hem kişisel hem de örgütsel sonuçları üzerinde yazılar yazılmaya başlandı. Kimi akademisyenlere göre performans, çalışan davranışları, liderlik etkinliği grup işbirliği ve değişim konusunda örgütsel adaptasyon gibi konular çalışanların duygularının bir sonucu idi (Weiss ve Cropanzano, 1996). Ayrıca duygular sadece işyerindeki çalışanların davranışlarını etkilemekle kalmıyordu, işyerinde çalışanlar arasındaki ilişkileri de etkilemekteydi (Frederickson, 1998). Artık iş dünyasında duyguların önemi anlaşılmaya başlanmıştı ve ihmal edilebilecek bir unsur olmadığı akademisyenler tarafından kabul edilen bir durum oldu (Mumby ve Putnam, 1992).

DUYGUSAL DÜZENLEME MODELLERİ

Duygusal düzenlemeyi daha iyi anlayabilmek için farklı modeller geliştirilmiştir. Bu modellerden birisi olan Süreç Modeline (Process Model) göre insanların duygusal durumlara karşı tepki süreci şu sıraya göre oluşur:

1.Durum seçimi: İnsan her olaya tepki vermez, zihin belli olayları seçer
2.Durum düzenlemesi: Olaylar olduğu gibi değil insanların algıladığı gibi zihinde düzenlenir
3.Dikkat verme: Duygusal bir olaya odaklanılır
4.Bilişsel değişim: Duygusal olaylardan dolayı insan zihninde değişimler olur
5.Tepki düzenlemesi: Olaydan etkilenen şahıs aktif veya pasif bir tepki verir (Gross, 1998b).

Bir başka model olan Kip Modeli'ne (Modal Model) göre insanların duygu üretme süreci belli bir düzene göre olur. Bu düzen şu sıraları içerir:

1.Durum: Duygusal tepki, duygu oluşturan gerçek veya hayali bir durumla başlar
2.Dikkat: Ortaya çıkan duygusal duruma doğru insanın dikkati yoğunlaşır.
3.Değerlendirme: Duygusal durum zihinde yorumlanır ve değerlendirilir.
4.Tepki: Duygusal bir tepki verilir (Gross ve Thompson, 2007).

Gross'a (1998b) göre duygusal düzenleme faaliyetleri, duyguları düzenleyici davranışların içinde oluştuğu duygu süreci safhasına göre iki ana gruba ayrılabilir: sistemin girdilerine müdahale eden öncesine-odaklı duygusal düzenleme ve sistemin çıktılarına odaklanan tepki-odaklı duygusal düzenleme. Öncesine-odaklı stratejiler genellikle insanın direk duygusuna hitap eden ve dikkat kesilen duygusal olayları beynin seçim sürecine yoğunlaşan stratejilerdir. Tepki-odaklı stratejiler ise insanın bir duygusal olay karşısında duygularını bastırması veya duygularını açıkça göstermesini sağlayan stratejilerdir.

DUYGUSAL DÜZENLEMENİN SONUÇLARI

Duygusal Düzenlemeyi etkileyen faktörler üç ana kategori altında toplanabilir: organizasyonel faktörler, etkileşimli şartlar ve kişisel farklılıklar. Bir organizasyon içinde duyguların ifadesi ile ilgili var olan kurallar, o organizasyonda çalışanlar için duygularını ifade etmede bir rehber görevi görürler. Çalışanların hissettiklerini ne şekilde ifade etmesi gerektiğini anlatan kurallar, organizasyonun çalışanların duygularını düzenleme çabasının bir göstergesidir. Bir iş yerinde çalışanların belli durumlar karşısında belli tepkiler

vermesi; organizasyonun katı kurallarla işletildiği, eğitimin düzenli bir şekilde yapıldığı ve ceza-ödül sisteminin iyi işlediği anlamına da gelir. İnsanların duyguları, diğer insanlarla etkileşimden etkilendiği kadar organizasyonel faktörlerden etkilenmez. İnsanlar çalıştıkları yerlerde belli bir sosyal statüsü (veya rütbesi) vardır ve bu statüye uygun rol oynaması beklenir (Rafaeli ve Sutton, 1987). Bir işyerinde rütbece daha üst pozisyonda olanların duygularını ifade etmede (ve dolayısıyla duygularını düzenleme konusunda) astlarına göre daha özgürdürler (Gibson ve Schroeder, 2002), çünkü duygu gücün bir işlevidir (Clark, 1990). Yüksek statüde olanlar muhtemelen duygu düzenlemeye daha az gereksinim duyacaklardır. Duygusal düzenlemeyi etkileyen üçüncü temel faktör: kişisel farklılıklardır. Kişisel farklılıkların başında, insanların kendisinin ve diğerlerinin duygusal durumlarının farkında olma derecesi anlamına gelen duygusal farkındalıktır. Yapılan araştırmalarda duygusal farkındalıkla duygu düzenlemesi arasında olumlu bir ilişki bulunmuştur (Feldman Barrett, Gross, Christensen ve Benvenuto, 2001).

Duygusal düzenlemenin sebep olduğu sonuçlar üzerinde çalışan akademisyenler genel olarak ilk önce duygusal ahenksizlik üzerinde durmuşlardır. Duygusal ahenksizlik kısaca; çalışanların sergiledikleri yüz ifadeleri ve davranışlar ile iç dünyalarında yaşadıkları gerçek duygular arasındaki farklılık olarak açıklanır (Grandey, 2000). Konunun uzmanlarına göre duygusal düzensizlik duygusal ahenksizliğe; duygusal ahenksizlik de stres ve işten ayrılmaya yol açar (Hochschild, 1983; Morris ve Feldman, 1996; Schaubroeck ve Jones, 2000). İyi bir duygu düzenlemesi ise insanların duygusal kapasitesinin gelişimine ve sosyal işlevlerinin kolaylaşmasına neden olur (Mayer ve Salovey, 1997; Feldman Barrett ve Gross, 2001). Duygu düzenlemenin strese direk etkisinin olduğu da konu hakkında çalışma yapan akademisyenlerin vardığı bir sonuçtur. Her ne kadar şirkette çalışanlar bu konuda eğitim almış olsalar da yine de çalışanların müşterilerle iç dünyasında yaşadıkları sorunları halletmenin köklü bir çözümü bulunmuş değildir (Lazarus, DeLongis, Folkman ve Gruen, 1985).

Sağlık çalışanlarının duygu düzenlemesi konusunda çalışan akademisyenler, doktor ve hemşirelerin hastalarla çok fazla etkileşim içinde olduklarını, bu yüzden duygularını belli etmeme adına gereğinden fazla çaba harcadıklarını, bu durumun da onlarda yüksek düzeyde duygusal tükenmişlik ve işten ayrılma niyetine yol açtığını söylemektedirler (Liu, 2005: 72).

Duygusal Düzenleme ve Performans İlişkisi

Çalışanların performansının diğer çalışanlarla ve müşterilerle ilişkilere dayandığı günümüzde karşıdakileri duygu ile (veya duygu yönetimi ile) etkilemek çok önemli bir özellik haline gelmiştir (Cote ve Hideg, 2011). Hızla gelişen hizmet sektöründe yer alan firmalar daha başarılı olmak için çalışanlarının duygularını düzenlemesine önem vermeye başlamışlardır (Roxana, 2013).

Gross (1999) ve Waldron (2000), yaptıkları çalışma sonucu duygusal düzenlemenin çalışanların performansı ile refahlarını arttırmada olumlu bir etkisinin olduğunu buldular. Ancak yine de duygusal düzenleme ile performans arasındaki ilişkiyi araştıranlar, duygusal düzenlemenin olumsuz yönünü ön plana çıkarırlar. Buna göre, müşterilere karşı organizasyonun istediği şekilde davranan ve gerçek duygularını gizlemeyi başaranlar organizasyon veya müşteriler tarafından ödüllendirilirler. Bu durumda çalışanlar duygularını gizlemeyi ve hafifletmeyi başarmışlardır ve muhtemelen yakın gelecekte stres ve işten çıkma gibi sonuçlarla karşılaşacaklardır (Liu, 2005: 22). Konu hakkında araştırma yapanlar, duygusal düzenlemenin olumlu yönünü de araştırmışlardır. Shuler ve Sypher'in (2000) 911 Acil Servis çalışanlarına yönelik yaptıkları bir araştırma sonuçlarına göre, Acil Serviste çalışıp telefonlara bakan personel, karşıdaki kişinin duygu yoğunluğu ne olursa olsun onlara sakin ve rahatlatıcı bir ses tonuyla konuşmaktan memnun olduklarını, bu

tarzın karşı tarafı rahatlattığını, böyle davrandıkları için kendileri ile gurur duyduklarını söylemişlerdir. İşlerini daha iyi yaptığını düşünen Acil Servis çalışanlarının performanslarının arttığı gözlemlenmiştir.

Sadece kendilerininkini değil, başkalarının duygularını da düzenleyebilen personelin iş hayatında olumlu sonuçlar aldığı görülmüştür. Bu tip çalışanlar, performansları konusunda müşterilerden her zaman olumlu geri bildirimler almışlardır (Elfenbein ve Ambady, 2002). Buna karşılık duygularını düzenleme konusunda organizasyon kurallarını benimsemekte zorluk çeken çalışanlar genellikle işlerinde düşük performans gösterirler (veya öyle algılanırlar) ve muhtemelen işten çıkarılma veya işten kendi isteğiyle ayrılma ile sonuçlanacak bir durumla karşılaşırlar (Morris ve Feldman, 1996).

Duygusal Düzenleme ve İş Memnuniyeti İlişkisi

İş memnuniyeti ile duygusal düzenleme arasındaki ilişkiyi anlamak için iki farklı model vardır. Birinci modele göre duygularını düzenlemeyi başarmakla çalıştıkları işten memnun olmak arasında direk bir ilişkisi olmayıp, duygusal ahenksizlik denilen bir değişken bu ilişkiye yumuşatıcı bir aracılık eder (Kumari ve Pandey, 2011). Duygusal düzenleme ile iş memnuniyeti arasındaki ilişkiyi araştıran akademisyenler genellikle duygusal ahenksizlik üzerinde durmuşlardır. Konunun uzmanları, bu terimi (duygusal ahenksizliği) genellikle, çalışanların açıktan gösterdiği duygular ile o anda iç dünyasında yaşadıkları duygusal deneyimler arasındaki fark olarak açıklamışlardır. Buna göre duygusal düzenleme, bu farkı belli etmemeye yönelik olarak çalışanların gayretleri olmaktadır (Grandey, 2000). İkinci model olan Sosyal İlişki Modeline göre çalışanların duygu düzenleme çalışmaları, onların işten memnun olması ile sonuçlanan başkaları ile karşılaşma ve onlardan etkilenmeleri ile başlayabilir. Yani başkaları ile iyi iletişim sağlamayı alışkanlık haline getirenler bu özellikleri sayesinde işlerinden memnun olabilirler (Kumari ve Pandey, 2011).

Bazı akademisyenler, müşterilerle dostane ilişki kurmanın sıkıcı bir işi daha da zevkli hale getirdiğini öne sürmüşlerdir (Ashforth ve Humphrey, 1993; Cote ve Morgan, 2002). Diğer bazı akademisyenler ise müşterilerle kendini zorlayarak dostane ilişki kurmanın, çalışanları daha da mutsuz ettiğini iddia etmişlerdir (VanMaanen ve Kunda, 1989; Pugliesi, 1999). Bir çalışan yaptığı işten memnun olmadığında bu duygularını bastırırsa (veya bastırmak zorunda olursa) iş memnuniyeti düşük, bu duygularını gösterme hürriyetine sahipse iş memnuniyeti yüksek çıkmaktadır (Kumari ve Pandey, 2011). Yani aslında iş memnuniyeti ile duygusal düzenleme arasındaki ilişkiyi araştıranlar, birbirleri ile çelişen sonuçlar bulmuşlardır. Bu çelişki, duygusal düzenlemenin tanımındaki belirsizlikten kaynaklanmış olabilir. Duyguların ifadesi anlamındaki duygusal düzenleme ile iş memnuniyeti arasında pozitif; ancak bu duyguların bir işi başarma adına düzenlenmesi ile iş memnuniyeti arasında ise negatif bir ilişki vardır (Adelmann ve Zajonc, 1989).

Geçmişte yapılan bazı çalışmalar, duygusal düzenlemenin çalışanların refahı, performansı ve iş memnuniyetleri üzerinde etkili bir faktör olduğunu ancak bunun direk bir etkisi olmasından çok arada yumuşatıcı etkisi olan faktörlerin olduğunu belirttiler. Buna göre insanların iç mekanizmaları (duygu ahenksizliği gibi) ve insanlararası mekanizmalar (sevme, sosyal destek ve güven gibi), duygusal düzenlemenin işle ilgili faktörlere olan etkisini yumuşatıcı bir etkiye sahiptir (Liu, 2005: 9).

Duygusal Düzenleme ve Örgütsel Destek İlişkisi

Schneider ve Bowen (1985), yaptıkları çalışma sonucunda, çalışanların işyerlerinde yöneticilerden ve iş arkadaşlarından destek almaları durumunda çalışmak için olumlu bir ortamın oluştuğunu, iyimser duygularını göstermek için içlerinde bir istek oluştuğunu ve bu yüzden müşterilere karşı iyi davranma konusunda daha az zorlama hissettiklerini gördüler. Yine çalışmalarına göre, personele yönelik yönetici ve çalışma arkadaşlarının desteği personelin performansını ayakta tutan bir sütun görevi görür. Yöneticilerinden

destek alan personel için daha sağlıklı bir çalışma ortamı oluşur ve bu durum da çalışanların performansını direk, organizasyonun gelişimini de dolaylı olarak etkiler.

Totterdell ve Holman (2003), sistemin girdilerine müdahale eden öncesine-odaklı duygusal düzenleme stratejileri ile sistemin çıktılarına odaklanan tepki-odaklı duygusal düzenleme stratejilerinin kıyaslamasını yaparken, her ikisinin de farklı faktörlerden etkilendiğini ortaya koymuşlardır. Onlara göre bu faktörler gelen olarak: organizasyonel kontrol, duygularını ifade edebilme yeteneği, duygusal zekâ, cinsiyet ve yönetici desteğidir.

SONUÇ

Bu çalışmada özetle duygusal düzenleme konusunda tamamı yabancı kaynaklardan olacak şekilde bir literatür taraması yapılmıştır. Duygu düzenlemesi kavramını psikoloji bilimi yanında örgüt psikolojisi için anlamlı kılan (yönetici ya da çalışma arkadaşları gibi) başkalarının da (çalışanların) kişilerin duygularının düzenlenmesinde etkili olabileceği gerçeğidir.

Yapılan literatür taramasıyla birlikte psikoloji biliminde duygular ve duygusal düzenlemeyle ilgili çalışmaların oldukça yeni olduğu düşünüldüğünde, bu kavramların çalışma hayatına olan etkilerinin farkedilebilmesi ya da örgütsel psikoloji yazın alanında tartışılabilmesi adına daha fazla çalışmaya ihtiyaç bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu sonuca ulaşmada, duygusal düzenleme kavramının tanımındaki belirsizlikle birlikte duygusal düzenlemeye etki eden faktörler ve duygusal düzenlemenin sonuçları konusunda farklı görüş ve düşünceler önemli rol oynamıştır.

Bu maksatla duygusal düzenleme kavramının gerek başlı başına gerekse duygu yönetimi, duygusal tükenmişlik, duygusal emek, duygusal ahenksizlik, duygusal iflas vb. birçok benzer kavramlarla karşılaştırıldığı teorik çalışmaların yanı sıra deneysel uygulamalı çalışmaların da yapılmasına gerek olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Adelmann, P. K., ve Zajonc, R. B. (1989). Facial efference and the experience of emotion. Annual Review of Psychology, 40, 249-280.
2. Ashforth, B. E., ve Humphrey, R. H. (1993). Emotional labor in service roles: The influence of identity. Academy of Management Review, 18(1), 88-115.
3. Clark, C. (1990). Emotions and micropolitics in everyday life: Some patterns and paradoxes of "place". In T. D. Kemper (Ed.), Research agendas in the sociology of emotions (pp. 305-333). Albany, NY: State University of New York Press.
4. Cole, P. M., Michel, M. K., ve Teti, L. O. (1994). The development of emotion regulation and dysregulation: A clinical perspective. (Vol. 59, pp. 73-100). Wiley-Blackwell.
5. Cote, S. (2005). A Social Interaction Model of the Effects of Emotion Regulation on Work Strain. Academy of Management Review, 30, 3, pp. 509-530
6. Cote, S., ve Hideg, I. (2011). The Ability to Influence Others via Emotion Displays: A New Dimension of Emotional Intelligence. Organizational Psychology Review, 1,1, pp. 53-71
7. Cote, S., ve Morgan, L.M. (2002). A longitudinal analysis of the association between emotion regulation, job satisfaction, and intentions to quit. Organizational Behavior, 23(8), 947-962.

8. Elfenbein, H. A., ve Ambady, N. (2002). Predicting workplace outcomes from the ability to eavesdrop on feelings. Journal of Applied Psychology, 87, 963-971.

9. Feldman Barrett, L., ve Gross, J. J. (2001). Emotional intelligence: A process model of emotion representation and regulation. In T. J. Mayne ve G. A. Bonanno (Eds.), Emotions: Current issues and future directions (pp. 286-310). New York: Guilford.

10. Feldman Barrett, L., Gross, J. J., Christensen, T. C., ve Benvenuto, M. (2001). Knowing what you're feeling and knowing what to do about it: Mapping the relation between emotion differentiation and emotion regulation. Cognition and Emotion, 15, 713-724.

11. Fineman, S. (1999). Emotion and organizing. In S. R. Clegg ve C. Harday (Eds.), Studying organization: Theory and method (pp. 289-310). London: Sage.

12. Fredrickson, B. L. (1998). What good are positive emotions? Review of General Psychology, 2, 300-319.

13. Gibson, D. E., ve Schroeder, S. J. (2002). Grinning, frowning, and emotionless: Agent perceptions of power and their effect on felt and displayed emotions in influence attempts. In N. M. Ashkanasy ve W. J. Zerbe ve C. E. J. Hartel (Eds.), Managing emotions in the workplace (pp. 184-211). New York: M. E. Sharpe.

14. Grandey, A.A. (2000). Emotion Regulation in the Workplace: A New Way to Conceptualize Emotional Labor, Journal of Occupational Health Psychology, Vol 5(1), Jan 2000, 95-110.

15. Gross, J. J. (1998a). Antecedent- and response-focused emotion regulation: Divergent consequences for experience, expression, and physiology. Journal of Personality and Social Psychology, 74, 224-237.

16. Gross, J. J. (1998b). The emerging field of emotion regulation: An integrative review. Review of General Psychology, 2, 271-299.

17. Gross, J. J. (1999). Emotion regulation: Past, present, future. Cognition and Emotion, 13, 551-573.

18. Gross, J. J. (2002). Emotion regulation: Affective, Cognitive, and Social Consequences. *Psychophysiology*, 39, pp. 281–291. Cambridge University Press.

19. Gross, J. J. ve Thompson, R. A. (2007). Emotion regulation: Conceptual foundations. In J. J. Gross (Ed.), Handbook of Emotion Regulation (pp. 3-24). New York: Guilford Press.

20. Hochschild, A. R. (1983). The Managed Heart. Berkeley: University of California Press.

21. Koole, S. L. (2009). The psychology of emotion regulation: An integrative review. (23 ed., Vol. 1, pp. 4-41). Psychology Press.

22. Kumari, G. ve Pandey, K. M. (2011). Job Satisfaction in Public Sector and Private Sector: A Comparison. International Journal of Innovation, Management and Technology, Vol. 2, No. 3

23. Lawler, E. J. (2001). An effect theory of social exchange. American Journal of Sociology, 107, 321-352.

24. Lazarus, R. S., DeLongis, A., Folkman, S., ve Gruen, R. J. (1985). Stress and adaptational outcomes: the problem of confounded measures. American Psychologist, 40, 770–779.

25. Liu, Y. (2005). The Antecedents and Outcomes of Emotion Regulation at Work. Electronic Theses, Treatises and Dissertations. Paper 1165.

26. Mayer, J. D., ve Salovey, P. (1997). What is emotional intelligence? In P. Salovey ve D. Sluyter (Eds.), Emotional development and emotional intelligence: Implications for educators (pp. 3-31). New York: Basic books.

27. Morris, J. A., ve Feldman, D. C. (1996). The impact of emotional dissonance on psychological well-being: The importance of role internalization as a mediating variable. Management Research News, 19, 19-28.

28. Mumby, D. K., ve Putnam, L. L. (1992). The politics of emotion: A feminist reading of bounded rationality. Academy of Management Review, 17, 465-486.

29. Niven, K., Totterdell, P., ve Holman, D. (2009). A classification of controlled interpersonal affect regulation strategies. Emotion, 9, 498-509.

30. Pugliesi, K. (1999). The consequence of emotional labor: Effects on work stress, job satisfaction, and well-being. Motivation and Emotion, 23(2), 125-154.

31. Rafaeli, A., ve Sutton, R. I. (1987). Expression of emotion as part of the work role. Academy of Management Review, 12, 23-37.

32. Roxana, A.C. (2013). Social Support as a Mediator Between Emotion Work and Job Satisfaction, Procedia - Social and Behavioral Sciences 84 (2013) 601 – 606

33. Schaubroeck, J., ve Jones, J. R. (2000). Antecedents of workplace emotional labor dimensions and moderators of their effects on physical symptoms. Journal of Organizational Behavior, 21, 163-183.

34. Schneider, B, ve Bowen D. E - (1985) - Employee and customer perceptions of service in banks – The theory of Replication and extension.

35. Shuler, S., ve Sypher, B. D. (2000). Seeking emotional labor: When managing the heart enhances the work experience. Management Communication Quarterly, 14, 50-89.

36. Thompson, R. A. (1994). Emotion regulation: a theme in search of definition. Monographs for the Society for Research in Child Development, 59, 25e52

37. Totterdell, P., ve Holman, D. (2003). Emotion regulation in customer service roles: Testing a model of emotional labor. Journal of Personality and Social Psychology, 8, 55-73.

38. VanMaanen, J., ve Kunda, G. (1989). Real feelings: Emotional expression and organizational culture. Research in Organizational Behavior, 11, 43-103.

39. Waldron, V. R. (2000). Relational experiences and emotion at work. In S. Fineman (Ed.), Emotion in Organizations. London: Sage.

40. Weiss, H.M. ve Cropanzano, R. (1996). Affective Events Theory: A Theoretical Discussion of the Structure, Causes and Consequences of Affective Experiences at Work. In B.M. Staw ve L.L. Cummings (Eds.), research in Organizational Behavior, Vol. 18, pp.. 1-74. Greenwich, CT: JAI.

41. Zeman, J., Cassano, M., Perry-Parrish, C., ve Stegall, S. (2006). Emotion regulation in children and adolescents. Journal of Developmental and Behavioral Pediatrics, 27, 155–168.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(3)

Doç. Dr. Şeniz ANBARLI BOZATAY*

ESKİ TÜRK DEVLETLERİNDE SİYASAL İKTİDARIN MEŞRUİYET KAYNAĞI OLARAK "KUT" ANLAYIŞI VE SINIRLARI

"KUT" CONCEPT AND ITS LIMITS IN FORMER TURKISH STATES AS A SOURCE OF LEGITIMACY FOR POLITICAL POWER

ÖZ

Çalışmada, Eski Türk Devletlerinde siyasal iktidarın kaynağını ve sınırlarını gösteren "kut" kavramına yönelik değerlendirme, "meşruiyet" temelinde yapılmaktadır. İlahi kaynaktan beslenen "kut", iktidar gereklerine uyulmadığı takdirde "kut'un sönmesi" yoluyla geri alınabilmektedir. Dolayısıyla Eski Türk devletlerinde siyasal iktidar sınırsız olmayıp; adalet, sosyal hizmetler, töre, erdem ve Tanrı iradesine uygun davranmak başta olmak üzere, iktidar gücünü ve alanını sınırlandıran düzenlemelerle "sınırlı bir iktidar"dır.

Eski Türk devlet ve hâkimiyet anlayışını biçimlendiren ana öğe, halka karşı sorumluluk bilinci içindeki yöneticilerin varlığı olup, Türk devlet felsefesi açısından bunun anlamı, devletin halka yönelik politikasında tayin edici ana unsurun "devletin halk için" olduğudur. Bu çerçevede bir tür kuvvetler dengesi tesis eden "danışma kurumu" gibi kurumlar, yönetime katılma açısından da çağının ilerisinde bir yapılanmaya işaret etmektedir. Günümüzde çağdaş demokrasilerin gerçekleştirmeye çalıştığı hedeflerin, yüzyıllar önce Türk devletleri tarafından yakalanmış olması, sahip olunan tarihi mirasın öneminin bir kez daha hatırlanması noktasında önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Kut, adalet, töre, sosyal hizmet, hâkimiyet.

Jel Kodları: K10, K11.

ABSTRACT

This study assesses the "kut" concept of Former Turkish States, which shows the source and limits of the political power, based on the "legitimacy". Supported by the divine source, "kut" could be retrieved by means of "kut'un sönmesi" [extinction of kut] unless the requirements of the power are satisfied. Therefore, the political power in Former Turkish States is not unlimited but it is a "limited power" due to the factors such as justice, social services, morals, merit, and conformity with God's will which all limit the power and scope of the government.

The main factor which shapes the former Turkish state and sovereignty approach is the presence of the governors, who are aware of their responsibility against the public; in other words the primary thing in determining the policy of the state against the public is the fact of "state exists for public". In this framework, institutions like "consultancy institution", which establish a kind of balance of powers, ensure a structure beyond the age with regards to participation into the management. It is, therefore, important to know this historical heritage during which the targets challenged to be realized by the modern democracies even today were established by Turkish States hundreds of years ago.

Keywords: Kut, justice, morals, social service, sovereignty.

Jel Codes: K10, K11.

* **Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, Prof. Dr. Ramazan Aydın Yerleşkesi, Ağaköy-Biga, Çanakkale/TÜRKİYE, sanbarli@comu.edu.tr**

GİRİŞ

İslam öncesi dönemden itibaren Türkler, Orta Asya'da ve gittikleri yerlerde yabancılara ve diğer dinlerine karşı gösterdikleri hoşgörü ile tanınmaktadırlar. Farklı ırk ve dinlere mensup olan kişilerin aynı devletin tebaası olarak uyum içinde yaşaması ve kültürel kimliklerini koruyabilmeleri bunun en açık delilidir. (Köstüklü, 2011, 158) Yönetilenlerin huzur içinde yaşamasına imkân veren devlet anlayışı, kendini halka hizmetle yükümlü tutan bir kaynaktan beslenmektedir. Günümüzde çağdaş demokrasilerin "sınırlı iktidar" kuralını çok önceden gerçekleştirmiş olduğu görülen bu tarihi gerçekliğin, siyasal ve toplumsal hafızaya ışık tutması çalışmanın temel amacıdır.

Çalışma, belirli bir tarihi dönem incelemesi olmamakla birlikte, özellikle İslam öncesi dönemde Eski Türk Devletleri açısından, "kut" çerçevesindeki temel değerlendirmelere odaklanmaktadır. Dolayısıyla makale başlığı çerçevesinde, Eski Türk devletlerinde öne çıkan ortak hususlar üzerinden inceleme gerçekleştirilmiş, Osmanlı uygulamasının müstakil bir çalışma içinde ayrı olarak incelenmesinin uygun olacağı saikıyla içerik sınırlamasına gidilmiştir.

İlk bölümde, siyasi iktidarın meşruiyet araçları olarak, "adalet ilkelerine uyma", "sosyal hizmet anlayışı-refah" ve kuvvetler dengesini tesis eden "danışma kurumu" konusunda tarihi tespitler yapılmaktadır. İkinci bölümde, siyasi iktidarın (kut'un) ilahi kaynağı yanında yöneticinin erdemli olmasına yönelik meşruluk temelli açıklamalara da yer verilmiştir. Siyasal İktidarın (kut'un) sınırlarının incelendiği son bölümde, "kut'un sönmesi" olarak tabir edilen durum ve bir sınırlama zemini olarak "töre"nin etkisi de değerlendirmeye dâhil edilmiştir.

1. ESKİ TÜRK DEVLETLERİNDE SİYASAL İKTİDARIN MEŞRUİYET KAYNAKLARI

Eski Türk devlet anlayışının meşruiyet kaynaklarına bakıldığında, adalet, eşitlik, hoşgörü, güvenliğin sağlanması, yönetilenlere zulmedilmemesi, refahın sağlanması, kişisel çıkarların önde tutulmaması gibi siyaset anlayışımıza yöne veren ilkeler dikkati çekmektedir. (Unan, 2009,313) Taneri, Türk devlet yaşamının tarih boyunca tamamını kapsayan ortak ilkeleri ise; devlet yaşamında gelenekçilikle ilericiliğin birleşmesi, hamlecilik, halka açık uzmanlaşmış devlet kadroları, yönetimde istikrar, danışma kurumu, bilim ve bilim adamına saygı, disiplin, protokol ve denetim ilkelerine uyma konusunda titizlik (Taneri, 2003, 19) olarak sıralamaktadır. Bu bölümde siyasal iktidarın temel meşruluk kaynakları; "adalet ilkelerine uyma", "sosyal hizmet-refah temini" ve "danışma kurumu" öne çıkarılarak bir değerlendirme yapılmaktadır.

1.1. Adalet İlkelerine Uyma

Adalet, Eski Türk devlet anlayışında kanunları uygulamada gözetilecek esasları ve halkın refahını artırmaya yönelik politikalarını biçimlendiren bir ilke olup, yöneticinin büyüklüğünün göstergesi ise onun şefkat dağıtması ve mütevazı olmasıdır. Kutadgu-Bilig'in kulluk etmeyi önerdiği egemen, yasaları düzgün yürüten sevecen bir yöneticidir. Yine iyi yönetici, devletin verdiği güce ya da kutsallığa sığınmayan, tebaasını mutlu kılmakla kendini görevli sayan bir yöneticidir. Bu düşünce, devletin kutsallığı yanında hizmetin de kutsal olduğunun bir göstergesidir. (Kula, 2011,36) Tarcan bu durumu, "yöneticinin halkına kul gibi hizmet etmesi" (Tarcan, 2004,163) olarak değerlendirmektedir. Tebaanın itaat yükümlülüğüne karşılık, Sultanın yükümlüğü, yönetimi altındaki halkını koruması ve refahını sağlamasıdır. Bu nedenledir birçok Sultana "es-Sultanu'l Adil" unvanı verilmiştir. (Yazıcı, 2011, 294) İslam'ın devlet anlayışında da temel ölçü adalet olup, iktidarın meşruiyet fikrinin de temelini oluşturur.

1.2. Sosyal Hizmet Anlayışı-Refah Temini

Sosyal hizmet anlayışı ve refahın temini, devletin halka dönük politikasına yön veren temel ilkelerden birisi olup, devletin kendisini sosyal hizmet göreviyle bağlı sayması, en somut halini Orhun Yazıtlarında (M.S. 732-734) Bilge Kağan'ın seslenişinde bulmaktadır; *"Fakir ulus'umu varlıklı, mutlu kıldım. Esenlik getirdim. Az ulus'umu çoğalttım. Başka ülke'lerin hükümdarlarından çok çalıştım".* (Meram, 1968,23) Hakan'ın görevi, ulusu doyurmak ve refah seviyesini artırmak olduğundan, Türklerde yönetim anlayışı, despotizmle yönetilen eski bazı kültürlerden ayrılmaktadır. (Arslan, 1984,120). Steplerde bir halkı itaat altına almak; halkı iskân etmek ve karınlarını doyurmakla mümkündür. Bu sağlanmadığı takdirde kaybedilecek olan yalnızca tebaa değil, iktidarın kendisidir. (Gumilöv, 1999,50) Bu düşünce, devlet nasıl bir efsane ise toplumsallıklarının bunun dışında düşünülmeyeceğini akla getirmektedir. Çünkü doğal toplum, doğal hukuk, birey ve ulus gibi kavramlar da en az devlet kadar kendi efsanevi kurguya dayanmakta ve kendi metafizikseli ile var olmaktadırlar. (Öğün, 2002, 186) Selçuklu öncesinde Türk soylusunun başarılı bir Kağan olabilmesi için Tanrı tarafından "yarlık" alması gerekmiştir. Selçuklu döneminde de Sultan, Tanrı'nın kendisine verdiği güçle tahta geçmektedir. Yine Türk Kağanı, devletin kuruluş ve işleyişini törelerle düzenler halkı doyurup giydirir. Türk Sultanı da halka elinden geldiği kadar şefkat gösteren bir yöneticidir. Taneri, belirtilen özelliklerin Türklerin kendine özgü devlet ve hükümranlık anlayışıyla ilgili olduğunu ve bu haliyle de çağdaşlarından ayrıldığını kaydederken, üzerine vurgu yaptığı nokta, **Türklerde devletin halk için olduğudur**. (Taneri, 2003,22).

1.3. Kuvvetler Dengesi: Danışma Kurumu

Kafesoğlu; Hakan, Kağan, Han, Kan, Yabgu, İl-teber gibi unvanlara sahip başkanların idare ettiği Eski Türk Devletinin, bozkırlarda dağınık biçimde yaşayan birçok sosyo-politik parçanın birbirine bağlanmasından oluşan "sosyal halkalar birliği" tarzında kurulduğuna dikkat çekmektedir. (Kafesoğlu, 2008, 57) Örneğin Gök-Türk tarihinde zamanla farklı isimler ve organizasyonlara dönüşen bir boylar kompozisyonu söz konusudur. (Taşağıl, 2015, 133) Osmanlılardan sonra Türk tarihinin en uzun süre ayakta kalan hanedanı olan Hunlar da Köseoğlu'na göre yüz dolayında boy ve budunun dâhil olduğu siyasi bir birliktir.(Kösoğlu, 1997, 27) Zelyut ise Hunlar'ın 24 boydan oluştuğunu kaydetmektedir. (Zelyut,2008, 23) Köprülü de bu yapıların göçebe aşiret teşkilatlarını koruyan "kavmi zümreler" olduğunda hem fikirdir. (Köprülü, 2006,7) Buradan hareketle, Türk boylarını bir arada tutmanın yolunun "istişare" olduğu söylenebilir. Nitekim Türklerde Hakan hükmederken, yalnızca kendi bildiği ile hareket etmemekte, yanında danışarak, sorunları görüşüp tartıştığı kimseler bulundurmaktadır. Bu durum, Türk tarihinin hiçbir döneminde yöneticinin en yüksek yetkilerle donatılmış olmadığının en açık göstergesidir. Oğuz Kağan'ın" kengeş"leri, Osmanlı'nın "meşveret"i, sorunların geniş katılımlı bir çevrede uzmanlar tarafından tartışılmasına dayanan halk meclisleridir. (Baykara, 2009, 182) Türk devlet anlayışına göre hâkimiyetin kaynağı daima halk olup, onun adına irade bir meclis tarafından kullanıldığından, (Dede, 2006,56) Hakanın karar alma yetkisi, yalnızca şahsi bir yetki değildir. Bu tespit, Gumilöv'in, gerçek gücün yöneticilerin elinde olmayıp, halkın eline olduğu yönündeki düşüncesi ile örtüşmekte, bunun kanıtı olarak da Batı Hakanlığı'nın kuruluşundan 659'da yıkılışına kadar geçen sürede tesis edilen **kuvvetler dengesi** gösterilmektedir.(Gumilöv,1999, 186)

Yazıcı da Selçuklularda Saray, Hükümet ve Ordunun başı olan hükümdarın, yetkisini yani kut'u doğrudan Tanrı'dan almakla birlikte yetkilerinin hiçbir zaman sınırsız olmadığını kaydetmektedir. Komutanlar ve ileri gelenler, Sultana düşüncelerini söylemekten çekinmemişlerdir. Kaldı ki devlet, hükümdarın yönetiminde olmakla birlikte hanedan azası ve komutanların da sorumlulukları bulunmaktadır. Selçuklu Sultanının müşavirleri, kararlar üzerinde etkili olabilmiş, kurultay niteliğine sahip geniş katılımlı toplantılarla devlet işlerinde âlimlerle istişare edilmiştir. (Yazıcı, 2011, 294) Bu konuda Nizamü'l Mülk,

"*Bütün tedbirler alimler ve tecrübelilerle alınmalıdır. Birinin daha keskin zekası vardır, işleri daha çabuk görebilir. Biri de daha geç anlar. Alimler (şöyle) söylemişlerdir: Bir kişinin (aldığı) tedbir iki kişinin gücü gibidir*.." (Nizamü'l Mülk, 1982, 90) derken, danışmanın yararına işaret etmektedir.

2. SİYASİ İKTİDARIN (KUT'UN) İLAHİ KAYNAKLA MEŞRULAŞTIRILMASI

Siyasi iktidara sahip olmanın temel şartlarından biri kabul edilen "kut", "Tanrıkut", "İdikut" gibi unvanlarla ve "Kutluğ", "Kutalmış" gibi adlarda anılmıştır. Kağanlığın bir şartı olarak anılan kut, siyasi iktidar anlamıyla iç içe geçmiştir. Yılmaz'a göre bu düşünce, Kağan adayı için en iyi yazgının iktidara götüren yazgı olduğu yönündeki düşünceden kaynak almaktadır. (Yılmaz, 2014, 312-313) Kutadgu- Bilig'deki *"kut*" kavramının mutluluk, saadet gibi anlamlar dışında siyasal iktidara da karşılık geldiği konusunda görüşler mevcuttur. Kafesoğlu, *"kut*"un yani siyasal iktidarın ilahi menşeini vurgularken, Orhun Yazıtlarında bulunan *"kut"* ile donatılmanın gereğine ve hükümranlık hakkının ilahi kaynağına dikkat çekmektedir. Yazar bunun dayanağı olarak 716'da İnal Hakan'ın Oğuz isyanlarını önleyemediği için *"kut*"'un Tanrı tarafından kaldırıldığına inanılmasını örnek göstermektedir. Dolayısıyla Türkler, hâkimiyet ile onun uygulayıcısı olan devlet kavramlarını ayırmışlardır ki bu bağlamda kavram, eski Roma'daki yöneticilerin icraatlarının halk tarafından denetlenmesine imkân veren "imperium"a karşılık gelmektedir. "İmperium" idari, askeri ve yargı alanında hâkimiyet hakkı anlamında kullanılmaktadır. Buna göre **yönetici ile tebaa arasındaki hak ve sorumluluk ortaklığını** ifade eden kavram, Türklerde milattan önceki yüzyıllara kadar gitmektedir. Örneğin Mo-tun M.Ö. 209'da komşularıyla yaşadığı bir sınır sorunu nedeniyle, devlet topraklarının kendi mülkü olmayıp, halkın malı olduğunu ve kendisinin onu korumakla görevli olduğunu söylemiştir. Bu geleneğin, sonraki Türk devletlerinde de korunduğu görülmektedir. (Kafesoğlu, 1980, 31)

2.1. Kut'un Bir Gereği: Erdemli Olmak

"Kut"un "siyasi hâkimiyet" olmadığı yönünde görüşler de mevcuttur. Nitekim Yılmaz'a göre, herkes "kut" sahibi olabilse de sahip olunan "kut" herkesi siyasi iktidar sahibi yapmamaktadır. "Kut" sahibi olmak **erdemli olmaktan** geçmektedir. "Kut"lu olmakla ulaşılması beklenen; baht, uğur, saygınlık gibi karşılıklar olup, bu kavramlar Yılmaz'a göre zamanla, "kut"un kendisiymiş gibi algılanmıştır. (Yılmaz, 2014,317,320) Kutadgu Bilig de erdem temelinde incelendiğinde, bir siyasetname olmasının sonucu olarak, devlet işlerinin düzenlenmesine odaklanırken, "Bilig"i yalnızca hükümdarlar için "kutlandıran bilgi" değil, yöneticilerin, askerlerin, saray memurlarının hatta hizmetlilerin de hangi şartlarda "kut"lu olabileceği noktasında ele almaktadır. Eserde "kut" ile "tamamlanmışlık" arasındaki ilgi kurulurken, "siyaset" de ahlaki temele oturtulmaktadır. Siyaset anlayışının tanımındaki unsurlar, öncelikle ahlâk alanında bir temellendirme gerektirmektedir. (Yılmaz,2014,328-329) Kafesoğlu da Türk düşüncesinin, mantık ve bilgi teorilerinden ziyade ahlak ve devlet felsefesine yol açan yönlerine ilişkin olarak, devlet fikrinin nazariyelere değil topluluk eğilimlerine uymakla yönetilebileceğinin altını çizmektedir. Bu çerçevede Türk düşüncesi temelde "beşeri ve pratiktir". (Kafesoğlu, 2008, 89-90) Siyasi iktidarın zorunlu şartlarından biri olan "kut"un verasete konu olamamasının temelinde de kut'un "erdem"e bağlı olması ve "erdem"in de kişisel ve devredilemez oluşu bulunmaktadır. Kişinin "erdem"li olup olmadığına bakılarak onda "kut"un bulunup bulunmadığı söylenir. Kut"a sürekli sahip olabilmek için ise sürekli çaba göstermelidir. (Yılmaz, 2014, 361) Bu çabanın, ilk bölümde ifade edilen meşruluk kaynaklarına uyma ile başarıya erişeceği muhakkaktır.

2.2. Siyasal İktidarın (Kut'un) Tanrıya Dayandırılması

Tarihsel açıdan siyasi iktidarı meşrulaştırmanın en sık başvurulan yolu, onu Tanrı'ya dayandırmaktır.

Kağan olacak kişinin "kut"unu Tanrı'dan bir lütuf olarak aldığı düşünülmemelidir. Zira ilk olarak "kut" kazanmanın gerekleri yerine getirilir. Kağan, "kut"u elde tutabilmek için de aynı çabayı göstermelidir. Dolayısıyla "Kut"u Tanrı'nın vermesi, onu bir "imkân" olarak yaratmış bulunması noktasında değerlendirilebilir. (Yılmaz, 2014, 329-330) Ölçer Özünel bir çalışmasında, Oğuz Kağan'ın iktidar algısını elde ediş ve kullanış biçimleri çözümlerken, iktidarının merkezinde "kut" kavramı ile tanımlanabilecek siyasal, örfi ve Tanrısal iktidarı yansıtabilen uygarlaştırıcı bir kahraman olgusuna dikkat çekmektedir. (Ölçer Özünel, 2014,18)

Türklerdeki "kut" anlayışının benzer biçimlerini Çin'de, İran'da, Hind'de, Eski Yunan'da, Kuşanlar'da farklı isimler altında görmek ve kısmi benzerliklere rastlamak mümkündür. Bu benzerlikler, yakın coğrafyadaki kavimlerin birbirlerinden etkilendiklerini göstermektedir. Örneğin İranî kavimlerdeki "xvarenah" olarak bilinen hâkimiyet anlayışı ile kut anlayışı arasında benzerliklere rastlamak mümkündür. Ancak Türklerin genellikle göçebe olmasına karşılık, İran'da şehir devletlerinin varlığı, aralarında birçok farklılıkların bulunması sonucunu da doğurmaktadır. Nitekim İran'da "xvarenah"ın devlet ve hükümdara ait unsurlar üzerindeki maddî sembolleri öne çıkarken, Türklerde bu durum ancak manevî olarak hissedilebilmektedir. Yine Türklerde hâkimiyet unsuru olan "kut"u temsil eden hükümdar iken, İran devletlerinde vezir ile temsil edilmektedir. Dolayısıyla "kut" anlayışının, yalnızca Türklere özgü bir devlet, hâkimiyet anlayışı olmaktan ziyade, evrensel bir idarî anlayış biçimi olduğu söylenebilir. Ancak elbette her milletin kendine özgü özelliklerinden kaynaklanan farklar, "kut"u anlamada önemli anlayış farklılıklarının ortaya çıkmasını da kaçınılmaz kılmaktadır. (Tezcan, 2007,180-184) Gülmuhammet'e göre "kut" anlayışı ve kelimesi, İranî kavimlerdeki Farrah'tan daha eski olup, bir Antik Yunan eseri olarak Homer'in eserinde de geçtiği için orada ve eski Avrupa'daki ona denk hâkimiyet anlayışının ortaya çıkmasına etki ettiği de belirtilmektedir.(Gülmuhammet, 2011, 229)

Eski Türk devletlerinde hâkimiyetin Tanrısal kaynaklarına bakıldığında Orhun Yazıtlarında yer alan bazı ifadeler dikkati çekmektedir: *"Tanrı, il veren Tanrı, Türk Milletinin adı sanı yok olmasın diye, kendimi o tanrı kağan oturttu". (*Ergin, 2006,43) Yazıtlarda ifade edilen Tanrı, Gök-Tanrı olup, Gök-Tanrı'nın önemi, Hakana "kut" vermesinden dolayıdır. Orhun Yazıtlarındaki "Türk Tanrısı" nitelendirmesi, onun milli özelliğine işaret etse de Türk kozmogonisine göre Tanrı evrenseldir. (Kafesoğlu, 2008, 85) Kösoğlu, Kafesoğlu'dan "milli Tanrı" tartışmasında ayrılarak, bu inancın özelliğini, Tanrı'nın Türk Tanrısı olarak düşünüldüğü ile açıklamaktadır. Zira ona ibadet edilmekte, kurban kesilmektedir. Gök-Türk Yazıtlarına göre, imparatorluğun kurucuları olan Bumin Kağan ve İstemi Kağan'ı Türk töresini devam ettirmek için tahta çıkaran bu Tanrıdır. (Kösoğlu, 2012,51).

Türk hâkimiyet anlayışında devleti idare etme hakkı ve yetkisine temel teşkil eden "kut"un, kan yoluyla hükümdarın evlatlarına geçtiği ve hanedan üyelerinin hepsinin hükümdar olma hakkının bulunduğu inancı bulunmaktadır. Bu anlayış, Türk tarihinde çoğu kez saltanat ve hükümdarlık mücadelesine meşru zemin hazırlamış, şehzadelerin isyanına yol açmıştır. Hatta bazen iç ve odaklar bu durumu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmışlardır. Selçuklu tarihinde ortaya çıkan İbrahim Yınal isyanı ve isyanın arkasındaki Fatımi etkisi bunun en açık örneklerindendir. (Genç, 2010,9)

3. SİYASAL İKTİDARIN (KUT'UN) SINIRLARI

Eski Türk devletlerinde siyasal iktidarın "kut" kavramı ile ifade edilmesi, hükümranlık anlayışının "karizmatik" olduğunu göstermektedir. Hakan, "kut"unu kullanırken, Tanrı'ya karşı sorumlu olması yanında, şahsi duygularına göre değil, töre hükümleri çerçevesinde davranmak zorundadır. Bu, hükümdarın ilk olarak **Tanrı'ya hesap vermesi** (Dede, 2006,54-55) noktasında, sınırlı bir iktidar olduğu açıktır. Kutadgu- Bilig'de

Ay-toldı tarafından temsil edilen "kut"un şiarı "adalet"tir. İktidarın da kanun emrinde olması gerekir. "Kut", iktidarın güneş ile sembolize edilen töreye bağlı olarak dünya halkını aydınlatır. (Kafesoğlu, 1980,26-27) Adaletli kanunlar yapmak, güvenlik refahı sağlamakla yükümlü tutulan yöneticinin, "kut"u Tanrı'dan almasının en önemli sonucu, icraatlarından dolayı **Tanrı'ya hesap verme zorunluluğunun bulunmasıdır.** Dolayısıyla Tanrı'nın sevgisine layık olarak, halkı da bu bapta iyi yönetmek gereği doğmuştur. Tekrar altı çizmelidir ki Eski Türk devletlerinde hükümranlık anlayışı, "Tanrı'nın özel yetenekler bağışlaması" nedeniyle karizmatik temele dayanmaktaydı. Asya Hun Tanhu'su Mo-tun'un "Tanrı'nın tahta çıkardığı Tanrı Kut'u" olarak anılması bu düşüncenin bir sonucu olsa gerektir. Yine Türk hükümdarının kaynağını Tanrı'dan alan büyük yetkisi, Kağanın dünyadaki insan cinsi üzerine hakan yapıldığı anlayışı ile birlikte düşünüldüğünde, karşımıza "**Türk Cihan Hâkimiyeti**" ülküsü çıkacaktır. Buradan hareketle, Türk devlet başkanının, yeryüzündeki tüm insanları adil ve evrensel bir törenin korumasına alma noktasında kendisini görevli saydığı da açıkça görülmektedir. (Kafesoğlu, 2008, 66-67)

3.1.Tanrıya Layık Olmayan Yöneticinin Durumu: Kut'un Sönmesi

Türklerdeki ilahi kaynaklı hâkimiyet anlayışında diğer milletlerden ayrılan en önemli nokta, Hunlardan itibaren hâkimiyetin ilahi temeline karşın, Hakanlara kesinlikle ululuk atfedilmemesidir. Türk anlayışında **ilahi olan "görev"dir**. Hakan eğer bilge ise Tanrı onun yanındadır. Değilse Tanrı "kut yülek"ini ondan alır. Bunun anlamı, Hakanın Tanrı'nın kendisine bahşettiği ikbale layık olmak zorunda olduğudur. Göktürklerdeki ifade ile "erdemli olmayan hakanın **kut'u söner,** bahtı döner". (Kösoğlu, 2012, 54-55) Eski medeniyetlerden kalan birçok tarihi belgede ruhanilerin büyük etkisi göze çarpsa da, yazıtlarda ruhanilerin devlet işlerindeki rolünü gösteren bir tek cümle bulunmamaktadır. Halk içinde *kamların* büyük rolü bulunmasına rağmen devlet adamları, devleti ilgilendiren konularda onların müdahalesine gerek görmemişlerdir. Bunun dışında hakanlar da kendileri hiçbir zaman dini bir lider olarak saymamışlardır. (Komisyon, 1999,73-75). Türklerde din adamları asla imtiyazlı bir sınıf olmamıştır. Bu durum, Bozkır topluluklarının dini değil siyasi karakterli olmalarının da açık göstergesidir. (Kafesoğlu, 2014,232)

3.2. Töreye Uyma Zorunluluğu

Eski Türk toplumu ve devletini düzenleyen hukuk kurallarının bütünü olarak töre; adalet, eşitlik, iyilik gibi ilkeleri dolayısıyla anayasa niteliğinde olup, değişmez kurallardır. (Dede, 2006,54) Töreye uyulmaması, disiplinsizliğe bu da halkın ve devletin yıkılmasına yol açacaktır.(Güngör, ty,127) Türklerde hükümdarlık düşüncesinin, karizmatik temeli yanında töreye uyma zorunluluğu noktasında, yasal bir meşruiyetle temsil edildiği dikkat çekmektedir. Kafesoğlu'nun yerinde tespitiyle, Türk Kağanı asla yaptığı kanunla kendini sınırlamayan bir monark olmamıştır. (Kafesoğlu, 2014, 248) Orhun Yazıtlarında "kut"un bir miras olmadığı, siyasal yönetimde yaşanan değişimlerle birlikte anlam kazandığı da görülmektedir. (Öncül, 2010,1282) Dolayısıyla hanedana mensup olmak, Hakanı sınırsız egemen yapmamıştır. Töre, Hakana, görev ve sorumluluk yüklemek suretiyle iktidarına bir takım sınırlar koymaktadır. Töreye uymayan hükümdar, Gök Tanrı'ya ve halka karşı sorumluluklarını yerine getirmemiş sayılacağından kutunu ve meşruluğunu yitirmektedir. Buradan hareketle meşruluk ve itaatin karşılıklılık ilişkisidir. Zira yönetenler ve yönetilenler arasında zımni de olsa bir sözleşmenin var olması; iktidara karşı itaati sağlaması yanında iktidarı da sınırlamıştır. (Özdemir, 2006,120-121)

Türklerin Müslümanlığı kabulü sonrasında da mevcut hâkimiyet anlayışı değişmemiş, hükümdarlar törelerin yanı sıra, dinsel kurallar tarafından oluşturulan sivil yapıyla da kendilerini bağlı bulmuşlardır. Türklerde hükümdarın Tanrısal bir niteliğe sahip olmayışının nedeni burada aranmalıdır. Bu sistem, Weber'in

geleneksel, karizmatik ve yasal egemenliğin meşruluk tiplerinin karışımı bir yapıyı hatırlatmaktadır. Özdemir' göre; Türklerdeki hâkimiyet anlayışı Tanrısal kaynaklara dayandırıldığı ve bu anlayış tarih boyunca bir gelenek sürdürüldüğünden geleneksel; hanedanın töre ve dini kurallara bağlı olması nedeniyle yasal otorite özelliklerinden oluşan karma bir yapıya sahiptir. *(*Özdemir, 2006, 121-122.)

SONUÇ

Eski Türk Devletlerinde, "kut", siyasal iktidara meşruluk kazandıran, onun gücüne itaati mümkün kılan birçok ilke aracılığıyla tanımlanmaktadır. Bu ilkeler, adalet ilkelerine uymak başta olmak üzere, Hakanın halkına karşı sosyal hizmet-refah sorumluluğu ve bir tür kuvvetler dengesi işlevi gören danışma kurumu olarak özetlenebilir. Türklerde iktidarın kaynağını Tanrı "kut"undan almasının en önemli sonucu; bu durumun iktidarı hem "meşru" hem de "sınırlı" yapmasıdır. Dolayısıyla Tanrının lütfuna dayanan ve Hakanın şahsında temsil edilen iktidar için bu güç, arkasına sığınılan bir güç değil, aksine kaynağının yüceliği nedeniyle daha sınırlı iktidar anlamına gelmektedir.

Türk Devlet geleneğinde Hakan görevlerini yerine getirdiği takdirde tahtta kalabilmekte, başarısız oluğunda çekilmesi beklenmekte ya da düşürülmektedir. Zira gelenek, siyasi iktidar Tanrı tarafından bağışlandığından, Tanrı'ya layık olmayanın elinden iktidarın geri alınması üzerine kurulmuştur. (Arslan,1984,148) Buradan hareketle *"kut*"un Hakan'a sınırsız bir hâkimiyet tanımadığı sonucuna varılmaktadır. Bu noktada temel inanç, iç karışıkları önleyemeyen Hakan'ın iktidarının kaldırılmasının Tanrı isteği olduğudur. Dolayısıyla da ülkede huzuru sağlayamayan siyasi iktidara karşı direnme, Tanrı katında da onaylanmış izlenimi verilmektedir. (Anbarlı, 2006, 144)

İtaat yükümlülüğü, Hakan kanuna uyduğu sürece geçerli olmakta, siyasi iktidara Tanrı tarafından bahşedildiği düşünülen hükümranlık, Hakanı töreye uyma noktasında bir memur durumuna getirmektedir. Eski Türk devlet yaşamında iktidarın Tanrısal kaynağı bu çalışmada belirtilen çerçevede değerlendirilmekle birlikte, dinin, Eski Türk devlet yaşamında bundan başka bir işlevi yerine getirmediğinin, iktidarın kendisini teokratik bir yapıya kesinlikle büründürmediğinin altı çizilmelidir. Böylelikle Hakanın otorite özellikleri, Weberci bir bakışla; geleneksel, yasal-akılcı ve karizmatik olarak değerlendirilebilen her üç meşruluk sınıflandırmasına da uymaktadır. Hakan gelenekseldir, çünkü iktidar gücünü geleneklerin ve Tanrısallığın çevrelediği bir alandan almaktadır. Hakan yasal-akılcıdır, çünkü iktidarını kullanırken töre ile ve kurallarla bağlıdır. Eski Türk devlet felsefesinde devlet, töreyle ve Tanrısal bir takım unsurlarla sınırlandırılmış ve "kut'un sönmemesi için gerekenler yapılmıştır. Hakan karizmatiktir, çünkü yalnızca Orhun Yazıtlarındaki dile bakıldığında dahi yüksek düzeyde bir özgüven, cesaret ve iyilik açıkça görülmektedir. Günümüzde çağdaş uygulamalar olarak sunulan birçok ülke örneğini aşan ölçüde bir hesap verebilirlik, açıklık, refah temin etme gibi yükümlülüklerle çevrelenen siyasi iktidar (kut), hukuka ve geleneğe bizzat uymak suretiyle kendini sınırlayan bir iktidar olmayı başarmıştır.

KAYNAKÇA

1.Anbarlı, Şeniz, (2006), Baskıya Karşı Direnme Hakkı ve Sivil İtaatsizlik (Türkiye Örneği), DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

2.Arslan, Mahmut, (1984), "Eski Türk Devlet Anlayışı ve Kutadgu Bilig", Sosyoloji Konferansları, Yirminci Kitap, İstanbul Üniversitesi Yay., No: 3239, İstanbul, ss.117-160.

3.Baykara, Tuncer, (2009), Türk Kültür Tarihine Bakışlar, 2. Baskı, Atatürk Kültür Merkezi, Yay., Ankara.

4.Dede, İhsan, (2006), Tarih Sürecinde Türkler'de Yönetim, 2. Baskı, Gökyüzü Yay., İstanbul.

5.Ergin, Muharrem, (2006), Orhun Abideleri, Boğaziçi Yay., İstanbul.

Genç, Süleyman, (2010), "Selçuklu Tarihinde İbrahim Yınal İsyanı ve Onun Fatımi Arkaplanı", DEÜİFD, XXXI, ss. 9-48 .

6.Gumilöv, L.N. Eski Türkler, (1999), Çev.Ahsen Batur, Birleşik Yay., İstanbul.

7.Gülmuhammet, Hasan, (2011), "Elamlılarda, İranî Kavimlerde ve Türklerde Kut Anlayışı ve Kökeni Meselesi", Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı.195, Aralık, ss.219-230

8.Güngör, Harun (ty), Türk Bodun Bilimi Araştırmaları, Kum Saati Yay., İstanbul.

9.Kafesoğlu, İbrahim, (1980), Kutadgu Bilig ve Kültür Tarihimizdeki Yeri, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul.

10.Kafesoğlu, İbrahim, (2008), Türk İslam Sentezi, Ötüken Yay., İstanbul.

11.Kafesoğlu, İbrahim, (2014), Türk Milli Kültürü, Ötüken Yay., 37. Baskı, İstanbul.

12.Komisyon, Tanzimat 1, MEB. Yay., İstanbul, 1999.

13.Köprülü, M.Fuad, (2006), Tarih Araştırmaları I, Akçağ Yay., Ankara.

14.Kösoğlu, Nevzat, (1997), Milli Kültür ve Kimlik, 3.Baskı, Ötüken Yay., İstanbul.

15.Kösoğlu, Nevzat, (2012), Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler, Ötüken Yay., İstanbul.

16.Köstüklü, Nuri, (2011), Yeni ve Yakın Çağda Kurulan Türk Devletleri, Çizgi Kitabevi, Konya.

17.Kula, Onur Bilge, (2011), Anadolu'da Çoğulculuk ve Tolerans, Türkiye İş Bankası Kültür Yay.,İstanbul.

18.Meram, Ali Kemal, (1968), İlk Türk Devleti ve Yazılı Türk Anıtları, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yay., İstanbul.

19.Nizâmü'l- Mülk, (1982), Siyâsetname, Haz. Mehmet Altan Köymen, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara.

20.Öğün, Süleyman Seyfi, (2002), "Devlet-Toplum Metafiziği ve Türk Modernleşmesi", Liberalizm, Devlet, Hegemonya, Der. E. Fuat Keyman, Everest Yay., 1. Baskı, İstanbul, ss.175-198.

21.Öncül, Kürşat, (2010), "Kültürel Sürerlilik ve Kut Taşıyıcılığı", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/2 Spring, ss1279-1287

22.Özdemir, Gürbüz, (2006), "Türkler'de Egemenlik Anlayışı ve Yöneten-Yönetilen İlişkisi (Osmanlı Dönemi'ne Kadar), Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt XXV, Sayı 2, ss. 103-124.

23.zünel, Evrim Ölçer (2014), "Kendine Dönüşen Kahraman: Oğuz Kağan Destanı'nda İktidar ve Kut", Millî Folklor, Yıl 26, Sayı 104, (Erişim:http://www.millifolklor.com 19)

24.Taneri, Aydın, (2003), Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı-Teşkilatı, M.E.B. Yay., İstanbul.

25.Tarcan, Haluk, (2004), Tarihin Başladığı Ön-Türk Uygarlığı Resmi Tarihin Çöküşü, 2.Baskı, Töre Yayın Grubu & Ön-Türk Uygarlığı Araştırmaları Merkezi, İstanbul.

26.Taşağıl, Ahmet, (2015), "Gök-Türk Devletini Oluşturan Boylar Sistemi", İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına Prof.Dr. Gülçin Çandarlıoğlu'na Armağan, 2. Baskı, Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı, İstanbul, ss. 133-138.

27.Tezcan, Mehmet, (2007), "Eski İranlılarda Xvarena Anlayışı ve Bunun Türklerdeki Kut ile Münasebeti", Tarih İncelemeleri Dergisi Cilt/Volume XXII, Sayı/Number 2, Aralık/December , ss.167-193 .

28.Unan, Fahri, (2009), "Türk Tarihinde "İdeal Devlet" ve "İdeal Devlet Adamı" Profili, Türk Kimliği

Ayvaz Gökdemir'e Armağan-2, Ötüken Yay., Ed. M.Çağatay Özdemir, İstanbul.

29.Yazıcı, Nesimi, (2011), İlk Türk İslam Devletleri Tarihi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara.

30.Yılmaz, Gökhan, (2014), "Türk Devlet Felsefesinde "Kut", "Erdem" ve "Töre" Kavramları İle Bunların Aralarındaki İlişki", Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi, Sayı 26, Ekim, ss. 311-374.

31.Zelyut, Rıza, (2008), Yabancı Kaynaklarına Göre Türk Kimliği, 2.Baskı, Fark Yay., Ankara.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(4)

Onur ORAL, MD, PhD*[1)]; P. Solmaz HASDEMIR, MD*[2)]; Anna ZUSA, PhD*[3)]
Murat YILDIZ*[4)]; Oguzhan TUNA*[5)]; Hüseyin BEKİR*[6)]

KALSİYUM VE D VİTAMİNİN KİNESİLOJİK VE METABOLİK ETKİLERİ

KINESIOLOGIC AND METABOLIC EFFECTS OF CALCIUM AND VITAMIN D

ÖZ

Bu derlemenin amacı, insan vücudu ve kas-iskelet sistemi üzerinde önemli minerallerden biri olan D vitamini ve kalsiyumun etkilerini araştırmaktır. Kalsiyum kas-iskelet sistemi yaralanmaları ve doku rejenerasyonu üzerinde bir etkisi vardır. Kalsiyum sağlıklı bir kemik gelişimi için gerekli olduğu için, vücuda kalsiyum yeterli düzeyde alınmalıdır. Diğer taraftan, yağda çözülen bir D vitamini, en önemli fonksiyonu düzenleyen ve kalsiyum metabolizmasını kontrol etmektir.

Mineraller ve vitaminler insan vücudu ve kas-iskelet sistemi önemli rollere sahiptir. Kalsiyumun, hücreleri birarada tutmak, kaslarların kasılmasını sağlamak , sinir sisteminin fonksiyonlarını sağlamak, kan basıncını dengelemek ve diş ve kemiklerin sağlığını korumak gibi önemli görevleri vardır.Kalsiyum gibi, D vitamini de kas-iskelet sistemi üzerinde çok önemli bir etkiye sahiptir. D vitamini ve kalsiyum eksikliği durumunda, sporcular kas-iskelet sistemi problemlerinde önemli artış gözlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kalsiyum, D Vitamini, Egzersiz

ABSTRACT

The aim of this review article is to evaluate the effects of vitamin D and calcium, which is one of important minerals on human body and musculoskeletal system. Calcium has an effect on musculoskeletal system injuries and tissue regeneration. Because calcium is essential for a healthy bone development, calcium should be taken into body at a sufficient level. On the other hand, the most important function of vitamin D, which is fat soluble, is to regulate and control calcium metabolism.

Minerals and vitamins have important roles in human body and musculoskeletal system.. Calcium carries out an important duty in order to hold calcium cells together, contract muscles, function nerves, provide a normal blood pressure and and build bones and teeth. Like calcium, vitamin D has an important effect on musculoskeletal system. In case of vitamin D or calcium deficiency, athletes go through musculoskeletal system problems.

Keywords: Calcium, Vitamin D, Exercise

* [1)] Ege Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Spor Sağlık Anabilim Dalı Başkanlığı, Bornova, İzmir/TÜRKİYE. ***Sorumlu Yazar:** Ege Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Spor Sağlık Anabilim Dalı Başkanlığı, Bornova, İzmir, e-posta: onur.oral@ege.edu.tr
* [2)] Celal Bayar Universitesi Kadın Hastalıkları ve Doğum Anabilim Dalı Başkanlığı, Manisa/TÜRKİYE.
* [3)] Kinesiology Research Laboratory, Latvian Academy of Sport Education, Riga/LETONYA
* [4)] Ege Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Bornova, İzmir/TÜRKİYE.
* [5)] Ege Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Bornova, İzmir/TÜRKİYE.
* [6)] Ortopedi Uzmanı Op. Dr. Hüseyin BEKİR – Serbest Hekim, Sappes. Rodopi/YUNANİSTAN

GİRİŞ

İnsan Vücudunda ve kas iskelet sisteminde vitaminlerle minerallerin büyük önemi bulunmaktadır. Vitaminlerle mineraller arasındaki sıkı ilişki hem sağlıklı yaşam hem de dengeli beslenme bakımından göze çarpmaktadır**(Balch JF& Balch PA, 1997).**Vücudun büyüyebilmesi, gelişebilmesi, düzenli olarak çalışabilmesi ve enerj üretebilmesi için vitaminlerle minerallerin büyük rolü bulunmaktadır. Fakat bu kadar önemli olan vitamin ve minerallerin eksiklikleri ya da fazlalıkları halinde vücudun çeşitli bölgelerinde sorunlar yaşanması da sıklıka görülen durumlar arasında bulunmaktadır. Bu yüzden sağlıklı ve dengeli beslenme vücut için gerekli olan vitamin ve minerallerin düzenli bir şekilde alınması için gereklidir.Vitaminler protein, karbonhidrat ya da lipitler gibi enerji sağlamamaktadır. Vitaminlerin en önemli işlevi protein, karbonhidrat ya da lipitlerin enerjiyi açığa çıkaran reaksiyonlardakatalizör etki yapmasıdır (**Daniel, Houston & Johnson, 1995**;**Fenech & Ferguson, 2001).**

Vücut hücreleri tarafından üretilmeyen vitaminler vücudu dış etkilerden korumak ve vücudun sağlıklı klamasını sağlamak için gerekli olan organik bileşikler arasında yer almaktadır. Suda ya da yağda eriyen vitaminler olarak ikiye ayrılan vitaminlere daha çok sporcular, çocuklar, gebeler, emziren kadınlar yaşlılar ve iyileşme döneminde bulunan hastalar ihtiyaç duymaktadır. Vitaminler arasında başta D vitamini olmak üzere B vitamini, C vitamini, A vitamini, niasin, folik asit, pantotenik asit, K vitamini ve insan vücudu için zararlı olan serbest radikaller bulunmaktadır.

Vitaminlerin düzenli alınması dengeli bir beslenme ile mümkün olmaktadır. Buna karşın tek yönlü beslenme, yetersiz öğün, gıdaların usulune uymayan şekilde harcanması, kaynatılması sindirim veya emilim sorunları ya da benzeri sebepler vitamin eksikliklerini ve çeşitli hastalıkları beraberinde getirmektedir (**Dewey, 2001**;**Midda & Köning,1994).**

Canlıların organizmalarında yapısal ve işlevsel önemi bulunan mineraller kas iskelet sisteminde, hormonlarda, hücre çekirdeğinde, hemoglobin ve enzimlerin yapısında bulunmaktadır. İyon ve elektroid olarak vücudun sıvı dengesini etkileyen mineraller tuz halinde kemiklerin en önemli yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Minerallerin en önemi görevi ise vücut fonksiyonlarında katalizör rolü oynamaktır. Metabolik olaylara katılan mineraller kas liflerinin uyarılması veya pıhtılaşma gibi biyolojik reaksiyonların yanı sıra elektrokimyasal dengenin korunmasını sağlamaktadır. Kaslardaki kasıma ve gevşeme kalsiyum, sodyum, magnezyum ve potasyum iyonlarındaki dengeye bağlı olarak gerçekleşmektedir. Sinir impuslarının sinir hücrelerinin bir tarafından diğer tarafına iletimi ise potasyum ile sodyum iyonlarının hareketi sayesnde gerçekleşmektedir.

Bu derlemede mineraller arasında önemli bir yeri bulunan kalsiyum ile vitaminler arasında vazgeçilmez önemi olan vitamin D incelenerek eksiklikleri ya da fazlıklarının insan metabolizmasına etkileri, kas iskelet sisteminde aldığı görevler incelenecektir.

1. Kalsiyum

Vücutta bulunan kalsiyumun yaklaşık olarak yüzde 99'u kemik dokusunda yer almaktadır. Kalsiyumun en büyük işlevi kas ve sinir fonksiyonlarıyla pıhtılaşma mekanizması gibi önemli alanlarda görülmektedir. Serum kalsiyumu ise, parathormon (PTH) ve 1-25 OH D3 tarafından regule edilmektedir. Mineral dokuların en önemli elemanı olan kalsiyum, yeteri miktarda alınmadığı takdirde doruk kemik kütlesinde azalma görülmektedir. Doruk kemik kütlesinin kazanılmasının yanı sıra erişkin kemik kütlesinin korunması ve yaşlılık döneminde gelişen kemik kaybı riskinin en aza indirilmesi için kalsiyum alınmalıdır. Bunun için tercih edilen yol ise diyetle dengeli bir şekilde alınmasıdır (**Brinker& O'Connor, 2008**; **Einhorn, 2007).**

Kemiğin inorganik yapısının yüzde 95'ini kalsiyum hidroksiapatit kristalleri oluşturmaktadır. Kalsiyum temelde fosfat ile az oranda bikarbonat, sitrat, magnezyum, potasyum ile sodyum içermektedir. Bu kristaller, tip 1 kollajen boyunca yerleşmiştir. Vücuttaki en sert ve sağlam doku olan kemiğin bu özelliği kollajen ile hidroksiapatit kristalleri arasındaki ilişkiye bağlı bulunmaktadır(Lee, 2001).

Osteoporozun önlenmesi ile tedavisinde beslenme önemli bir fonksiyona sahiptir. Kalsiyum, fosfor, vitamin D ve protein yönünden zengin beslenme kemik kitlesini koruyarak kırık riskini azaltmaktadır. Kalça kırığı olan hastalarda kalsiyum, protein ve vitamin D verilmesi iyileşmeyi olumlu olrak etkilemektedir. Özellikle 50 yaşın üstünde olan kadınlarla erkeklerde 1200 mg kalsiyum alınması gerekmektedir (**Heaney, 2001)**.

Osteoporoz tedavisinde ise öncelik kalsiyumun yeterli miktarda alınmasını sağlamak olmalıdır. Aşırı derecede olmayan egzersizlerin de tedavide önemli katkısı bulunmaktadır. Bifosfanat, ostrojen, ostrojen reseptör uyarıcıları ve kalsitonin ise sıkça kullanılan ilaçlar arasındadır(**Brinker& O'Connor, 2008**; **Einhorn, 2007).** Öte yandan egzersiz yarattığı impulslar sayesinde kemikte elektriksel değişim etkisi göstermektedir. Bu durum ise kalsiyumun kemiğe yerleşmesine yardımcı olmaktadır**(Guyton & Hall, 1996).**

2. D Vitamini

D vitamini insan vücudunun sentezlediği tek vitamin olarak dikkat çekmektedir. D vitamini eksikliği ise ilk kez 1960'larda Whistler ile Glisson tarafından tanımlanmıştır(**Dunn, 1998).** Gerek D vitamininin gerekse metabolitlerinin kalsiyum dengesi ile kemik metabolizması üstünde önemli derecede klinik rolü bulunmaktadır. D vitaminin eksikliği durumunda görülen raşitizm (Holick **&**arkadaşları, 1995), günümüzde gün ışığına maruz kalmayan ve D vitamini içeren gıdaları tüketmeyen toplumlar dışında nadiren görülmektedir.

Yetişkinlerle yaşlılarda vitamin D eksikliği, osteoporoz ve kırık riskinin artmasına yol açmaktadır. Çölyak, pankreas yetmezliği, chohn hastalığı, kistik fibrozis ile kolestazla seyreden karaciğer rahatsızlığı gibi hastalıklar D vitamini eksikliğine neden olabilmektedir. Vitamin D eksikliği kas fonksiyonları, kanser ile bağışıklık sistemi başta olmak üzere sağlk üzerinde birçok olumsuz etki göstermektedir.

Osteoporoz hastalığında D vitamininin günde 400-800 İÜ olacak şekilde düzenlenmesi ve bunun yanı sıra kalsiyum, bakır, çinko, magnezyum ve K vitaminin alınmasının sağlanması sigara, alkol ve kahve tüketiminden de kaçınılması önem taşımaktadır (**Heaney, 2001).**

TARTIŞMA ve SONUÇ

Yapılan bir araştırmada diyetle alınan kalsiyum seviyesinin artırılması oksalat ekskresyonunu azaltmakta ve taş oluşma riskni en aza indirmektedir. Fakat takviye olarak veya diyetle alınan aşırı kalsiyum miktarı taş oluşma riskini 1/5 oranında artırmaktadır (Hess **&** arkadaşları, 1998; Curhan **&**arkadaşları, 1993).

Vitamin D ve kalsiyum eksikliği erken yaşlarda başlayan çocuklarda ileri dönemde diyabet riski diğer çocuklara göre 3 kat fazladır. Erken yaşlarda alınan kalsiyum ve D vitamininde ise tip-1 diyabet gelişme riski arasında ters ilişki bulunmaktadır (Hyppönen **&** arkadaşları, 2001; Harris, 2002).

Bel ağrısı ve kas iskelet sistemi ağrısı çeken hastalar incelendiğinde bazılarında vitamin D ve kalsiyum eksikliği teşhis edilmiştir. Uygulanan tedavide ise semptomlar 3 ayda düzelmiştir.Bu durum rapor ile açıklanmıştır. Öte yandan yayınlanan bir derleme, kalsiyum ve D vitamini eksikliği ile benzer semptomları bulunan FM hastalığının karıştırıldığı ve vitamin D ile Kalsiyum eksikliği bulunan hastalara yanlışlıkla FM tanısı konduğu iddia edilmiştir (Holick, 2002 ; **de la Jara & arkadaşları, 2004**). 25-hidroksivitamin-D ile mineralizasyon etkisi henüz ortaya konulmmıştır.Net etkisi ise serum kalsiyum ve fosfat düzeyinde

gerçekleşen artıştır(**Brinker& O'Connor, 2008**; **Einhorn, 2007).**

Yapılan bir araştırmada toplumdaki D vitamini ve kalsiyum eksikliğinin prevelansı yüzde 20 ila yüzde 50 arasında olmaktadır. Kronik böbrek yetmezliği hastalarında ise bu oran yüzde 70 ila yüzde 80'e varan oranda yüksektir (Witham **&**arkadaşları, 2009; Pittas**&**arkadaşları, 2010). Başka bir çalışma ise kronik böbrek yetmezliği olan hastalarda serum, kalsiyum, PTH ve fosfor seviyelerinde yer alan anormalliklerin tespit edilmeden önce D vitamini eksikliği başladığı bildirilmiştir (Wang L **&**arkadaşları, 2012; Wang TJ **&**arkadaşları, 2008).

Yapılan başka bir araştırmada (Kerr **&**arkadaşları, 2001), 126 postmenapozal kadın üzerinde kalsiyum alımıyla beraber uygulanan egzersiz programında lomber vertabra, kalça ve ön kol kemik mineral yoğunluğunda önemli artışların olduğunu rapor etmişlerdir. Yapılan başka bir araştırmada ise düzenli aerobik egzersiz yaparken kalsiyum tedavisi alan katılımcılarda, bu uygulamaya en kısa sürede cevap veren bölgenin lomber vertabra olduğu rapor edilmiştir (Lohman**&** arkadaşları, 1995).

Gözlemsel olarak yapılan çalışmalarda D vitamini eksikliği, tip 1 diyabet ve MS arasında ilişki olduğu rapor edilmiştir. Alerjik hatalıklarla D vitamini arasında ise birbiri ile çelişen açıklamalar yapılmıştır. Bu raporların bazılarında D vitamini eksikliğinin astım ve egzema gibi alerjik hastalıklarda artış ile ilişki kurulurken bazılarında ise azalma olduğu bildirilmiştir(Bouillon **&**arkadaşları, 2006; Chung**&** arkadaşları, 2011).

Bazı çalışmalar, düşük D vitamini düzeyi ile hipertansiyon ve kardiyovasküler olaylar arasında ilişki olduğunu gösterse de, randomize çalışmalar çelişkilidir (Gilbert **&**arkadaşları, 2011;**Ponsonby, McMichael & Van Der Mei, 2002).**

Kalsiyum ve vitamin D sağlık için önemli olduğu için dengeli bir şekilde alınması bu sebebple de beslenme ve diyet konusunda özen gösterilmesi gerekmektedir.Kemiklerin tam potansiyel göstermesi ve gelişimi için yterli kalsiyumun yanı sıra D vitamini ve protein içeren dengeli bir diyet hazırlanmalıdır.Kronik böbrek yetersizliği başta olmak üzere Vitamin D eksikliğinden meydana gelen rahatsızlıkların tedavisinde ya da vitamin D eksikliğinin önlenmsi için senelik olarak serum 25(OH)D seviyesinin ölçülmesi büyük önem taşımaktadır.

Kemik büyümesi, büyüme periyodundaki beslenme alışkanlığından büyük ölçüde etkilenmektedir. Bir çok faktörün ve büyüme faktörlerinin yanı sıra D vitamini, kalsiyum alımı, çeşitli hormonlar ve benzeri etmenler kötü beslenen çocuklarda lineer kemik büyümesi gecikebilir. İncelendiğinde dünya üzerinde yoksulluk sınırındaki çocuklarda uzun kemiklerle vertablar az büyümüştür. Bu gibi durumların önüne geçebilmek için beslenme alışkanlıkları değiştirilmelir.

Kemik kütlesi çocuklukta ve adolesan çağda diyeter kalsiyum ve egzersiz desteği ile artmaktadır. Çocuklukta hızla büyüyen kemiklerin sağlıklı bir şekilde gelişmesi için dengeli bir diyet ve sağlıklı bir yaşama ihtiyaç bulunmaktadır. Aşırı egzersiz yapan elit kız atletlerde aşırı kemik kaybına rastlanmaktadır. Kızların diyetinde bulunan yüksek sodyum düzeyleri ise kalsiyum kaybına neden olmaktadır.

Büyüme sırasında yeterli kalsiyumun alınmadığı takdirde genlerce programlanmış olan iskelet yapının doruk noktasına ulaşamayacağı yönünde bir düşünce olduğundan yeterli kalsiyumun allınmsına özen gösterilmelidir. Güneş ışığından yeterince faydalanamadığı için vitamin D ve kalsiyum eksikliği bulunanlar, kalsiyum ve D vitaminince zengin besinler tüketerek destek tedavisi görmelidir. D vitamini seviyesi yerinde olanlar az yedikleri halde tokluk hissi yaşadıkları ve normal düzeyde D vitaminine sahip olanlar daha az yağ depoladıklarından kalsiyumla birlikte karın bölgesinde daha çok yağ yakacaktır. D vitamini eksikliği çekenler leptin hormonunu aha az salgıladıklarından dolayı daha çok acıkma hissi duymaktadır. Bu durum ancak D vitamini ve kalsiyum ağırlıklı besinler tüketilerek engellenir. Unutulmamalıdır ki D vitamini eksikliği açlık

hissi vermektedir. Bu durum ise aşırı yemeye neden olan insulin direncini etkilemektedir.

D vitamini ve kalsiyum yeterli düzeyde bulunuyorsa bu kişiler kilo vermeye vitamin D ie kalsiyum düzeyleri eksik olan kişilere göre daha musaittir. Öte yandan D vitamini ve kalsiyum eksikliği vücutta bulunan yağ hücreleri başta olmak üzere tüm hücreleri olumsuz yönde etkilemektedir. Genelde güneşin olmadığı yerlerde ve kış aylarında rastlanılan sorunların başında gelen D vitamini eksikliği risk grubu oluşturanlarda D vitamini ve kalsiyum takviyesinin yapılmasını gerektirmektedir. Yaz aylarında ve güneşin yoğun olduğu durumlarda güneş ışınlarından D vitamini almak gerekir. Fakat güneşin dik geldiği öğle saatlerinde cilt kanseri riski de bulunduğundan güneşten faydalanırken cilt kanseri sorunu göz ardı edilmemeli ve gerekli önlemler alınmalıdır.

Vücut Kitle İndeksi (VKİ)25 ve daha üstü olanlarda kalsiyum ve D vitamini daha aşağıda olanlara göre daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. Vücut Kitle İndeksi (VKİ) 30 ve üzerinde olanlarda ise bu ihtiyaç normal kiloulara göre 2 kat daha artmaktadır. Fakat takviyenin haplarla değil kalsiyum ve D vitmini yönünden zengin besinlerle yapılması en doğru yöntem olmaktadır. D vitamini seviyesi ve kalsiyum düzeyi normal olanlar egzersizlerini de düzenli yaptıkları takdirde kas iskelet sistemi hastalıklarının yanı sıra obezite, kanser, kardiyovasküler hastalıklar ve benzerlerine yakalanma riski azalmaktadır. Postmenapozal kadınların çoğu 400 mg'den az kalsiyum tüketmektedir. Fakat postmenapozal kadınların günde 1000-1500 mg kalsiyum tüketmesi önerilmektedir.

Vitamin D ile kalsiyumun az buna karşın, protein ile kafeinin fazla oranda alınması osteoporozda risk faktörleri arasında önemli yer tutmaktadır. Proteince zengin besinlerle aşırı kahve kalsiyumun idrar yoluyla atılmasına yol açmaktadır. Ayrıca yaşam şekli ve egzersizde osteoporoz gelişiminde önemli bir role sahiptir.Bu sebeple dengeli ve düzenli bir yaşam biçmi, dengeli bir diyet ve egzersiz sağlıklı bir yaşam ve düzgün ir kemik yoğunluğu için önem taşımaktadır.Kalsiyum ile vitamin D'nin gerekli düzeyde alınmasının yanı sıra osteoporoz gelişimi gösteren hastalarda germe egzersizleri, denge egzersizleri ve aerobik egzersizler hastalık riskini en aza indirmektedir.

D vitamini ve kalsiyum konulu araştırmaların ortaya koyduğu en önemli sonuç D vitamini ile kalsiyum eksikliğinin de fazlalığının da hastalık riski oluşturacağı bu riskin en aza inmesi D vitamini ve kalsiyum yönünden zengin olan gıdaların dengeli bir şekilde alınması, egzersiz yapılması ve sağlıklı bir yaşam sürdürülmesi sayesinde mümkün olacaktır.

Çıkar Çatışması:

Yazar bu makale ile ilgili olarak herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek:

Çalışma için hiçbir kurum ya da kişiden finansal destek alınmamıştır.

Teşekkür:

Bu derleme çalışmanın hazırlanmasında katkılarından dolayı Ceren DURMUŞCAN'a teşekkür ederiz

KAYNAKÇA

1. Balch, J.F.,& Balch, P.A. (1997) Prescription for Nutritional Healing. 2nd edition, Avery Publication, USA, p: 5-9.

2. Bouillon, R., Eelen, G., Verlinden, L., Mathieu, C., Carmeliet, G., & Verstuyf, A. (2006). Vitamin D and cancer.The Journal of steroid biochemistry and molecular biology, 102(1), 156-162.

3. Brinker, M.R.,& O'Connor, D.P. (2008) Basic sciences. In: Miller MD, editor. Review of orthopaedics. 5th ed. Philadelphia: Saunders Elsevier. p. 1-132.

4. Chung, M., Lee, J., Terasawa, T., Lau, J., & Trikalinos, T. A. (2011). Vitamin D with or without calcium supplementation for prevention of cancer and fractures: an updated meta-analysis for the US Preventive Services Task Force. Annals of internal medicine, 155(12), 827-838.

5. Curhan, G. C., Willett, W. C., Rimm, E. B., & Stampfer, M. J. (1993). A prospective study of dietary calcium and other nutrients and the risk of symptomatic kidney stones. New England Journal of Medicine, 328(12), 833-838.

6. Daniel, T. D., Houston, D. K., & Johnson, M. A. (1995). Vitamin and mineral supplement use among the elderly. Facts and research in Gerontology, 163-180.

7. de la Jara, G. D. T., Pécoud, A., & Favrat, B. (2004). Lesson of the week: Musculoskeletal pain in female asylum seekers and hypovitaminosis D3. BMJ: British Medical Journal, 329(7458), 156.

8. Dewey, K. G. (2001). Nutrition, growth, and complementary feeding of the brestfed infant. Pediatric Clinics of North America, 48(1), 87-104.

9. Dunn, P. M. (1998). Francis Glisson (1597–1677) and the "discovery" of rickets.Archives of Disease in Childhood-Fetal and Neonatal Edition, 78(2), F154-F155.

10. Einhorn, T.A. (2007) Metabolic bone disease. In: Einhorn TA, O'Keefe RJ, Buckwalter JA, editors. 3rd ed. Rosemont: American Academy of Orthopaedic Surgeons; p. 415-26.

11. Fenech, M., & Ferguson, L. R. (2001). Vitamins/minerals and genomic stability in humans. Mutation Research/Fundamental and Molecular Mechanisms of Mutagenesis, 475(1), 1-6.

12. Gilbert, R., Martin, R. M., Beynon, R., Harris, R., Savovic, J., Zuccolo, L., ...& Metcalfe, C. (2011). Associations of circulating and dietary vitamin D with prostate cancer risk: a systematic review and dose–response meta-analysis. Cancer Causes & Control, 22(3), 319-340.

13. Guyton, A. C. & Hall, J. E. (1996). Textbook of Medical Physiology.Ninth edition Philadelphia, WB Saunders Company, p 991.

14. Harris, S. (2002). Can vitamin D supplementation in infancy prevent type 1 diabetes?. Nutrition reviews, 60(4), 118.

15. Heaney, P.R. (2001) Nutrition and risk for osteoporosis. In: Marcus R, Feldman DD, Kelsey J (Eds): Osteoporosis, San Diego, Academic Press. Vol 1, 669-700

16. Hess, B., Jost, C., Zipperle, L., Takkinen, R., & Jaeger, P. (1998). High-calcium intake abolishes hyperoxaluria and reduces urinary crystallization during a 20-fold normal oxalate load in humans. Nephrology Dialysis Transplantation, 13(9), 2241-2247.

17. Holick, M. F. (2002). Too little vitamin D in premenopausal women: why should we care?.The American journal of clinical nutrition, 76(1), 3-4.

18. Holick, M.F., Krane, S.M.,& Potts, J.T. (1995) Calcium, phosphorus, and bone metabolism: Calcium-regulation hormones. In: Harrison's principles of internal medicine, 14th, Fauci AS, Braunwald E, Isselbacher KJ, et al (Eds), McGraw-Hill, New York pp 2214.

19. Hyppönen, E., Läärä, E., Reunanen, A., Järvelin, M. R., & Virtanen, S. M. (2001). Intake of vitamin D and risk of type 1 diabetes: a birth-cohort study. The Lancet, 358(9292), 1500-1503.

20. Kerr, D., Ackland, T., Maslen, B., Morton, A., & Prince, R. (2001). Resistance training over 2 years increases bone mass in calcium-replete postmenopausal women. Journal of Bone and Mineral Research, 16(1), 175-181.

21. Lee, C. A. (2001). The bone organ system. Form and function. Osteoporosis,

3-20.

22. Lohman, T., Going, S., Hall, M., Ritenbaugh, C., Bare, L., Hill, A., ...& Pamenter, R. (1995). Effects of resistance training on regional and total bone mineral density in premenopausal women: a randomized prospective study. Journal of Bone and Mineral Research, 10(7), 1015-1024.

23. Midda, M., & Köning, K. G. (1994). Nutrition, diet and oral health. Int Dent J, 44, 599-610.

24. Pittas, A. G., Chung, M., Trikalinos, T., Mitri, J., Brendel, M., Patel, K., ...& Balk, E. M. (2010). Systematic review: Vitamin D and cardiometabolic outcomes. Annals of internal medicine, 152(5), 307-314.

25. Ponsonby, A. L., McMichael, A., & Van Der Mei, I. (2002). Ultraviolet radiation and autoimmune disease: insights from epidemiological research. Toxicology, 181, 71-78.

26. Wang, L., Song, Y., Manson, J. E., Pilz, S., März, W., Michaëlsson, K., ...&Sesso, H. D. (2012). Circulating 25-hydroxy-vitamin D and risk of cardiovascular disease a meta-analysis of prospective studies. Circulation: Cardiovascular Quality and Outcomes, 5(6), 819-829.

27. Wang, T. J., Pencina, M. J., Booth, S. L., Jacques, P. F., Ingelsson, E., Lanier, K., ...& Vasan, R. S. (2008). Vitamin D deficiency and risk of cardiovascular disease. Circulation, 117(4), 503-511.

28. Witham, M. D., Nadir, M. A., & Struthers, A. D. (2009). Effect of vitamin D on blood pressure: a systematic review and meta-analysis. Journal of hypertension, 27(10), 1948-1954

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(5)

Taylan MARAL*

TÜRKİYE'DE KAMU GÖREVLİLERİ KAVRAMI VE İŞÇİ-MEMUR AYRIMI
THE CONCEPT OF PUBLIC OFFICIALS IN TURKEY and THE DISTINCTION OF WORKER-OFFICER

ÖZ

Türkiye'de her alanda olduğu gibi kamusal çalışma sistemi de 1982 Anayasasıyla farklı bir boyut kazanmıştır. Toplanan Meclis Komisyonları, uzmanların araştırmaları çalışma sisteminin ihtilafını gidermeye çalışmışsa da zaman içerisinde büyüyen kurumlar, artan nüfus ve gelişen sektörler açısından durum içinden çıkılmaz bir hâl almıştır.

Oluşan bu karmaşa kamuda işlerin devamını sağlıyor gibi görünse de çalışma barışı ve kamusal düzenin devamı açısından sorunun çözümü önem arz etmektedir. Bölgesel anlamda karşılaşılan ihtilaflı durumlar daha çok mahkeme yoluyla çözülse de bu durum kişisel kalmaktan öteye geçememiştir. Kamu çalışanlarının tek bir çatı altında toplanması fikri ise son yılların en önemli siyasi vaadi haline gelmiş ve bu nedenle kamuda çalışan ve özellikle işçi statüsünde bulunan kamu personelinin umudu haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Çalışanları, İşçi, Memur.

ABSTRACT

Public working system also differentiated with The 1982 Constitution as in all fields in Turkey. The situation has became inextricable for growing institutions in time, increasing population and improving sectors even if Meetings of the Parliamentary Commissions, expert's surveys has been trying to solve the conflicts of study system.

Even if this confusion seems to ensure the continuity of public works, the solution of the problem is important for the peace work and the continuation of public order. Even though as regional the controversial conditions are sorted out by court, this situation has remained personal, it did not go beyond. The opinion of the public employees gathering in one place became the most important political promise of last years and therefore it became a hope for the public employees who works in the public and especially are in the worker status.

Keywords: Public Employees, Worker, Public Servant.

* **İstanbul Üniversitesi, Teknoloji Transfer Uygulama ve Araştırma Merkezi, İstanbul Üniversitesi Avcılar Yerleşkesi TEKNOKENT Binası 1. Kat, Avcılar, İstanbul/TÜRKİYE, tmaral@istanbul.edu.tr**

GİRİŞ

Kamusal çalışma sisteminin temelini oluşturan memur sistemi, eksik kalan hizmet akışını tamamlamayı amaçlayan taşeron sistemi ve bu ikisinin arasında hangi sisteme dâhil olduğu yönünde çeşitli ihtilaflar içerisinde kalan işçi statüsü bu sistemin karmaşasını oluşturan ana unsurlardır. Gerek çalışanların sosyal hakları ve gerekse kamusal iş ve işlemlerin yürütülebilmesi açısından çözülmesi gereken en temel nokta çalışanların kadro tanımlamalarının sağlıklı ve net bir şekilde yapılabilmesidir.

Bu amaçla gerek mahkeme kararları ve gerekse kanun ve yönetmelikler bu tanımlamalara ışık tutacak hükümler içerse de kişisel sorunların çözümünden öteye geçememiştir. Belediyeler, Bakanlıklar, Üniversiteler ve daha birçok kurumda çalışan "işçi" statüsündeki personel, yapılacak toplu bir çözüme odaklanmış umutla beklemektedir. Kamu kurumlarında yaptıkları görevler itibariyle mühendis, mimar, teknisyen, öğretmen, yönetici, bilgisayar işletmeni, şef, idare amiri, memur vb. görevler yürüten ve kamuda "işçi" olarak anılan kamu çalışanları, Toplu İş Sözleşmelerinin verdiği haklar dışına çıkamamakta, yan yana çalıştığı memur personelden farklı tutuma maruz kalmaktadır. Bu durum başta işçinin kendisi olmak üzere, yaptığı işi, iş yerindeki sosyal hayatını ve en nihayetinde de aile düzenini bozmaya kadar gidebilmektedir.

KAMU GÖREVLİSİ KAVRAMI

Ülkemizde kamu görevlisi veya kamu çalışanı kavramı aslında uzun zaman öncesine dayansa da henüz netleşmemiş çalışma sistemi unsurlarındandır. 23.07.1965 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu, kamuda çalışan personele ilişkin yapılan yasal düzenlemeleri içermektedir. Kanunun Amaç başlıklı 2. Maddesinde: *"Bu Kanun, Devlet memurlarının hizmet şartlarını, niteliklerini, atanma ve yetiştirilmelerini, ilerleme ve yükselmelerini, ödev, hak, yüküm ve sorumluluklarını, aylıklarını ve ödeneklerini ve diğer özlük işlerini düzenler"* hükmü bulunmaktadır. Bu amaçla kamuda çalışacak personelin nasıl ve ne şekilde çalışacağı hüküm altına alınmıştır.

Halen yürürlükte olan 1982 Anayasasında belirtilen hükümlerle de, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının uyuması gereken ortak yasal çerçeve çizilmiştir. Bu yasada belirtilen hükümlerde çalışma yaşamına ilişkin tabirler de bulunmaktadır. İstihdam şekilleri 657 sayılı Devlet Memurları Kanununda belirtimleşse de birbirinden ayrı düşünülmesi imkânsız olan Anayasa ve Anayasa Mahkemesi kararları da bağlayıcı nitelik taşımaktadır. Bu bağlamda 657 sayılı kanunun İstihdam Şekilleri başlıklı 4. Maddesinde : *"Kamu hizmetleri; memurlar, sözleşmeli personel, geçici personel ve işçiler eliyle gördürülür"* denilmektedir. Bu maddeyle bir düzenleme yapılmış gibi görünse de, Anayasanın 33 ve 121.maddelerinde *"kamu hizmeti görevlileri"*, 76.maddesinde *"memur statüsündeki görevliler ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri"*, 39.maddede *"kamu görev ve hizmetinde bulunanlar"*, 68.maddede *"yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri"* şeklinde ifadeler yer almaktadır.[1] Anayasa maddeleri içerisinde en geniş kapsamlı olanı, "*kamu hizmeti görevlileri*" terimiyle 128.ve 129.maddelerdir. Bu aynı zamanda günümüzde hayata geçirilmesi planlanan "*Kamu Çalışanı*" kavramına en uygun ve en yakın tanımlamadır.[2]

Kamu görevlisi kavramı, en geniş tabiriyle bir kamu kurumda ya da kuruluşunda çalışanları ifade etmektedir. Nitekim Anayasa'nın 1298.maddesinde "*Devletin, kamu iktisadi teşebbüsleri ve diğer kamu tüzel kişilerinin genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği asli ve sürekli görevler, memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle görülür*" denilerek, kamu çalışanlarının genel idare esaslarına göre yürütülen kamu hizmetlerinin gerektirdiği asli ve sürekli görevleri görmeleri ayırt edici özellik

[1] Güran, S., "Anayasa Mahkemesinin 1982 Anayasası Döneminde Personel Hukukuna Bakışı, Anayasa Yargısı, Ankara, 1989, s.40.
[2] Serim, B., Kamu Görevlilerinin Örgütlenmesinde Hukuksal Boyut, Öteki Yayınları, Ankara, 1995, s.8.

olarak değerlendirilmiştir. Buna bağlı olarak Anayasa Mahkemesi de verdiği kararda "*kamuda çalışan sözleşmeli personel de memur ve işçi gibi kamu görevlisidir*" hükmüne varmıştır. Bu kararla işçi statüsünde olan çalışanlar doğal olarak memur gibi sayılmış, sözleşmeli personelin durumu karşısında emsal gösterilmiştir.[3] Lütfi Duran'a göre ise 1982 Anayasası kamu hizmeti görevlilerini tek bir personel kategorisi içerisinde kaynaştırmış ve memurlar ile diğer kamu görevlileri arasında ayrıma da gerek kalmamış, genel idare esasları veya özel yönetim usulleri gibi farklılıklar da ortadan kalkmıştır.[4] Günümüzde halen ihtilaf konusu olan kamuda işçi-memur ayrımı ve sağlanmaya çalışılan kamu düzenine dair çalışmalar ülkemizde geçmiş yıllarda da yapılmaya çalışılmıştır. Bunlardan bir tanesi 28.11.1975 tarihli ve 15426 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmış çalışmadır. İlgili Resmi Gazetede, "Kurumlardan Hangilerinin Devlete Verilmiş Asli ve Sürekli Bir Kamu Hizmetini Genel idare Esaslarına Göre Yürütmekle Yükümlü Olduklarının, Hangilerinin Bu Nitelikte Bulunmadıklarının Tesbitine Dair Karar" başlığıyla çıkan çalışmada iki liste yayınlanmış ve I.Nolu Liste'de "Devlete verilmiş asli ve sürekli bir kamu hizmetini genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü kurumlar" sıralanmıştır. Bu listede 92 kurum belirtilirken 86.sırada "Üniversiteler" de dâhil edilmiştir.[5] Bu tarihli kararla kurumların hangilerinin devletin asli ve sürekli kamu hizmetini gören kamu kuruluşu sayıldıkları tespit edilmiş ve 1897 sayılı kanunun 5.maddesi uyarınca bir komisyon kurularak işçi-memur ayrımının yapılması istenmiştir.

28.11.1976 tarihli ve 15777 sayılı (mükerrer) Resmi Gazetede yayınlanan rapora göre kurulan komisyon, bir önceki kararda belirtilen ve I.listedeki kurumların temsilcileriyle görüşmeler yapmış ve işçi-memur ayrımını belirlemiştir. Komisyon raporunda şu ifadeleri kullanmıştır: *"Komisyonumuz, işçi-memur ayrımına geçmeden önce Anayasa ve Devlet Memurları Kanunundaki ilgili hükümler çerçevesi içerisinde, birinci listede yer alan her bir kurumda hangi görevlerde çalışanların memur sayılmaları gerektiğine karar verirken, yapılan hizmetin;*

a. Devlet ve diğer kamu tüzel kişiliklerinde geçmesi,

b. Asil ve sürekli olması,

c. Genel idare esaslarına göre yürütülmesi ilkelerinden hareket etmiştir.

İlk iki madde zaten devlet kurumunda olması ve devletin işlerinin süreklilik arzetmesi nedeniyle açıktır. Genel idare esasları ise, bu ilke Anayasa ve içtihatlarla oluşan idare hukukuna göre, kamu yetkisi kullanılarak hizmet görmeyi ifade etmektedir. Bu durumda, asli ve sürekli bir kamu hizmetinde kamu yetkisini kullanarak çalışanlar ile bu yetkinin kullanılmasına katkıda bulunanlar veya yetkiyi kullananlar ile işbirliği içerisinde olanlar memur sayılmıştır."[6]

İfadeler her ne kadar net ve açık olsa da günümüzde uygulama yönünden zorluklar yaşanmaktadır. Kamuda çalışan ve işçi statüsünde sayılan yetişmiş ve nitelikli personel görevde yükselme, atama, tayin-terfi, sosyal haklar ve ekonomik eşitsizlik gibi konularda mağdur olurken, son yılların en önemli çalışma yaşamı sorunlarından birisi olan mobbing'e[7] de maruz kalmaktadır. Birçok kamu kurumunda personel servislerine bindirilmeyen, kurum içindeki çeşitli görevlendirmelerde yok sayılan, eşit haklar göz ardı edilen işçiler, cezai yaptırımlar veya hukuki süreçler söz konusu olduğunda Anayasa Mahkemesi kararlarında olduğu gibi memur gibi "kamu çalışanı" olarak değerlendirilmektedir. Bu amaçla kamuda çalışan işçileri umutlandıran açıklamayı

[3] Anayasa Mahkemesi Kararı, E:1987/16, K:1988/8, KT: 19.4.1988

[4] Duran, L., Anayasa Mahkemesine Göre Türkiye'nin Hukuk Düzeni II, Amme İdaresi Dergisi, C.19, S.2, 1986, s.18.

[5] Resmi Gazete, 28.11.1975/15426.

[6] Resmi Gazete, 28.11.1976/15777.

[7] Yıldırma veya iş yerinde psikolojik terör anlamlarıdır. Özellikle hiyerarşik yapılanmış gruplarda ve kontrolün zayıf olduğu örgütlerde, gücü elinde bulunduran kişinin ya da grubun, diğerlerine psikolojik yollardan, uzun süreli sistematik baskı uygulamasıdır.

26.09.2013 tarihinde dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan yapmıştır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının düzenlediği 1. Çalışma Meclisi Toplantısında Erdoğan, işçi-memur ayrımının ortadan kaldırılması gerektiğini belirterek; *"Batı bunu büyük ölçüde halletti. Türkiye'nin de bunu halletmesine gereğine inanıyorum. Zira işçi memurun ne aldığına, memur da işçinin ne aldığına bakıyor. O zaman gelin oturalım bunu hep birlikte 'çalışanlar' başlığı altında toparlayalım"* dedi.[8]

Bu açıklamadan sonra herhangi bir yasal düzenleme yapılmamasına karşın, 03.06.2015 tarihinde Başbakan Ahmet Davutoğlu benzer bir açıklamada bulunmuştur. Davutoğlu açıklamasında; "*Üniversiteli işçi durumunda olanları, memurluğa almak gibi ki, bu kamuda hak talebiydi, bunu da değerlendiriyoruz, bunu da yapmayı planlıyoruz*" dedi.[9] Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Faruk Çelik de aynı yönde bir açıklama yaparak; "*Üniversite mezunu ama işçi statüsünde arkadaşlarımız var. Bunlarla ilgili önemli değerlendirmeler yaptık. Sayılarını tespit ettik. Her şey hazır vaziyette. Bunlarla ilgili son düzenlemeyi yetiştiremedik. Bunların memur olarak görev yapmaları konusundaki düzenlemeyi de inşallah önümüzdeki dönem içerisinde gerçekleştireceğiz. Onların da memur statüsüne geçmesine dönük kararımızı vermiş bulunuyoruz*" demiştir.[10]

SONUÇ

24 Ocak 1980 kararları olarak bilinen ve IMF'ye uyum programı çerçevesinde alınan kararlar Türkiye'de taşeron sisteminin temeli olarak kabul edilir. Ancak taşeronlaşma sistemi esas ivmesini 1995 yılında imzalanan ve kısaca her türlü kamu hizmetinin özelleştirilmesi anlamına gelen GATS, MAİ ve MİGA anlaşmaları çerçevesinde kazanmıştır. Bu özelleşme sistemi ile birlikte 1965 tarihli Devlet Memurları Kanununa tabi çalışan kamu çalışanları ile birlikte aynı işi yapan işçi statüsündeki kamu çalışanları arasında bir düzenleme yapılmaya çalışılırken, benzer işlerle görevlendirilen taşeron işçiler de kamu çalışma sistemine dâhil olmuşlardır.

Şimdi ise ülkemizde bu ayrımları ortadan kaldıracak, "asıl iş" tanımına göre kadro verilmesi konuşulmaktadır. Nitekim bu kapsamda kamuda çalışan ve "asıl işi" yapan işçilerin kadroya alınacağı Başbakan Ahmet Davutoğlu tarafından Ak Parti hükümetinin 2016 Eylem Planını açıkladığı konuşmasında "*… asıl işlerde çalışanların kamuda istihdam edilmesine yönelik olmak üzere geçişe ilişkin koşulların, sürenin ve uygulamanın usul ve esaslarının belirleneceği düzenleme yapılacaktır*" diyerek kamuda çalışan işçileri bir kez daha umutlandırmıştır.[11]

Sendikalar ve sivil toplum örgütleri bu kapsamda çeşitli platformlar oluşturarak işçilerin sesini duyurmaya, Milletvekilleri nezdinde dikkat çekmeye yönelik çalışmalar yapmaya devam etmektedir. Bunlardan bir tanesi "Üniversiteli İşçiler Platformu"dur.[12] İnternet sitelerinde, Twitter ve Facebook gibi sosyal paylaşım alanlarında üyeleriyle bilgi alış-verişinde bulunan işçiler, yetkili ağızlardan duydukları müjdelerin artık yasalaşması ve hayata geçirilmesini beklemektedir.

KAYNAKÇA

1. Anayasa Mahkemesi Kararı, E:1987/16, K:1988/8, KT: 19.4.1988
2. Davutoğlu Hükümetin 2016 Eylem Planını Açıkladı, www.milliyet.com.tr, 10.12.2015.

[8] İşçi Memur Ayrımı Kalmayacak, www.milliyet.com.tr, 26.09.2013.
[9] Üniversiteli İşçiye Memurluk Yolu Açılıyor, www.milliyet.com.tr, 03.06.2015.
[10] İşçiye 3 Müjde, www.takvim.com.tr, 05.06.2015.
[11] Davutoğlu Hükümetin 2016 Eylem Planını Açıkladı, www.milliyet.com.tr, 10.12.2015.
[12] Üniversiteli İşçiler Platformu, www.universiteliisciler.com

3. Duran, L., Anayasa Mahkemesine Göre Türkiye'nin Hukuk Düzeni II, Amme İdaresi Dergisi, C.19, S.2, 1986.
4. Güran, S., "Anayasa Mahkemesinin 1982 Anayasası Döneminde Personel Hukukuna Bakışı, Anayasa Yargısı, Ankara, 1989.
5. İşçi Memur Ayrımı Kalmayacak, www.milliyet.com.tr, 26.09.2013.
6. İşçiye 3 Müjde, www.takvim.com.tr, 05.06.2015.
7. Resmi Gazete, 28.11.1975/15426.
8. Resmi Gazete, 28.11.1976/15777.
9. Serim, B., Kamu Görevlilerinin Örgütlenmesinde Hukuksal Boyut, Öteki Yayınları, Ankara, 1995.
10. Üniversiteli İşçiye Memurluk Yolu Açılıyor, www.milliyet.com.tr, 03.06.2015.
11. Üniversiteli İşçiler Platformu, www.universiteliisciler.com

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(6)

Doç. Dr. Timur VURAL*

KORO DERSİNİN UYGULAMADAKİ GÖRÜNÜMÜ
SITUATION OF THE CHOIR COURSE IN PRACTICE

ÖZ

Ülkemiz genelinde faaliyetlerine devam etmekte olan müzik eğitimi anabilim dalları, sekiz yarıyıllık eğitim süreçlerinin, altı yarıyılında koro dersi verilmekteyken bir yarıyılında ise koro ve yönetimi dersi verilmektedir. Müzik öğretmeni adayları yedi yarıyılı kapsayan ve toplamda 308 saatlik koro dersine tabii tutulmaktadırlar.

Koro dersi ve koro yönetimi dersinin işlenme, değerlendirme ve konser etkinliklerinin nasıl uygulandığının tespit edilmesine yönelik yapılan araştırma sonucunda, günümüz müzik eğitimi anabilim dallarındaki koro eğitiminin sorunları sergilenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Koro, Koro Eğitimi, Müzik Eğitimi, Müzik Eğitimi Anabilim Dalları

ABSTRACT

Music education department, which continues to operate in overall in our country, have eight semesters of training processes, in the six semester of department given by choir course, choir and management course are given in one semester. Music teacher candidates, including seven semesters and receive a total of 308 hours of training choir.

The handling of the choir and choir management course has been determined how the evaluation and implementation of the concerts. As a result of research, the problems of contemporary music education in choral education department were exhibited.

Keywords: Education, Chorus, Choir Education, Music Education, Music Education Departments

* **Niğde Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Öğretim Üyesi, Niğde/TÜRKİYE, trvural@yahoo.com**

GİRİŞ

İnsan sesi, ilk başlarda çeşitli hayvan ve doğa seslerinin taklit edilmesinden ibaret iken; (Egüz,1991:1) sesini fark eden insan çıkarttığı belli belirsiz seslerden, çok daha düzenli müzik cümleleri ile duygularını ve yaşanmışlıklarını ifade edebildiği bir seviyeye ulaşmıştır. "Kimi kaynaklara göre ise müzik tanrının insanoğluna armağanıdır"(Çevik,1997:217). İnsanı tüm diğer varlıklardan ayıran önemli bir özelliği de şarkı söylemesidir. Şarkıyı tek başına söyleyen insan zaman içinde birlikte şarkı söylemenin güzelliğini anladıkça "koro"ları oluşturmuştur. Koro yalın anlamıyla "İnsan seslerinden oluşan seslendirme topluluğudur"(Deliorman,1977:4 ve Arıkan,1971:3) Çok eski dönemlerden beri insanoğlu, korolar ile şarkı söylemekten hiç vazgeçmemiştir. Kimi zaman teksesli olan bu korolar müziğin gelişim süreci ve türleri içinde çoksesli eserler seslendirmeye başlamıştır.

Çoksesli koro müziği, çok sayıda kişinin, seslerini kullanarak, armonik uyum içinde yazılmış olan partilerini tınlatması sonucunda, duygularını etkileyici bir şekilde aktarabildikleri, bir imece çalışmasıdır. "Bu bağlamda topluma müziği sevdirmek ve yaygınlaştırmak için koro önemli bir araçtır. Ulusal kültürün yaygınlaşması ve sonraki kuşaklara aktarılmasında koro müziği önemlidir." (Apaydın,2006:569)

Son yıllarda korolara, koro müziğine ve koro şefliğine olan ilgi gittikçe artarak yaygınlaşmaktadır. Bu gelişimin ilk tohumları 1944 yılında Ankara Radyosu bünyesinde kurulan mandolin orkestrası ve dört sesli karma koronun kurulması ve düzenli yayınlara başlamasıyla atılmıştır(Çevik,1997:237). 1309 numaralı kanun ile 1970 yılında kurulan Devlet Opera ve Balesi, sonrasında Prof. Hikmet Şimşek'in teşvikleri ile 1988 yılında kurulan Kültür Bakanlığı Devlet Çoksesli Korosu gibi kuruluşlarca devlet çoksesli koro kültürüne sahip çıkmıştır. Takip eden yıllarda sivil toplum kuruluşları koro tohumlarını yaymaya başlamıştır. 1994 yılında kurulan Orfeon, 1999 yılında kurulan Ankapella gibi korolar, bu tür STK'nın iyi örnekleri olarak yurt dışında ve yurt içinde verdikleri konserler ile ses getirmişlerdir. Günümüze gelindiğinde müzik eğitimi anabilim dallarında verilen koro dersleri kapsamında oluşan korolar da bu kültüre önemli hizmetler vermektedir.

Türkiye'nin dört bir yanında verilmekte olan, genel müzik eğitiminin temel taşı konumundaki müzik öğretmenlerinin yetiştiği yegâne yer, müzik eğitimi anabilim dallarıdır. Dolayısıyla bu anabilim dallarındaki öğrencilerin aldıkları koro eğitimi, aynı zamanda, Türkiye'nin geleceğinin koro eğitimi olarak nitelendirilebilecektir. Ülkemiz genelinde eğitim faaliyetlerine devam etmekte olan 23 müzik eğitimi anabilim dallındaki koro eğitimi, ders saati sayısına bakıldığı takdirde oldukça önemli bir konumdadır. Bunu destekleyen bir diğer bilgi Yiğit'ten (2001:98) gelmektedir; "Koristlik ve koro şefliğine hakimiyet, nitelikli müzik öğretmeni yetiştirmenin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır."

Araştırma örnekleminde bulunan 10 anabilim dalının ders programları incelendiğinde, yedisinin koro ders programlarının aynı olduğu görülmüştür. Bu anabilim dallarında 2. yarıyılda 2 saat, 3. yarıyılda 4 saat, 4. yarıyılda 4 saat, 5. yarıyılda 3 saat, 6. yarıyılda 3 saat, 7. yarıyılda 4 saat ve 8. yarıyılda koro ve yönetimi adı altında 2 saat koro eğitimi verilmektedir. Sekiz yarıyıllık eğitim sürecinin, altı yarıyılında koro dersi verilmekteyken bir yarılında ise koro ve yönetimi dersi verilmektedir. Görüldüğü üzere müzik öğretmeni adayları yedi yarıyılı kapsayan ve toplamda 308 saatlik koro dersine tabii tutulmaktadırlar. Bu anabilim dallarının ders tanımları ve amaçları tamamen aynı şekildedir.

Araştırma örnekleminin %70 ni temsil eden bu programlarda, 8 yarıyıllık müfredattaki ders saatinin 2814 olduğu düşünüldüğünde koro dersinin toplamda %11 lik, bir yüzdeye sahip olduğu görülecektir. Buda, koro dersinin genel ders programı içinde, oldukça ağırlıklı bir şekilde yer aldığının kanıtıdır.

1. Niğde Üniversitesi **2.** Karadeniz Teknik Üniversitesi **3.** Ondokuz Mayıs Üniversitesi **4.** Marmara Üniversitesi **5.** Pamukkale Üniversitesi **6.** Cumhuriyet Üniversitesi **7.** Erzincan Üniversitesi								
1.Yarıyıl	2.Yarıyıl	3.Yarıyıl	4.Yarıyıl	5.Yarıyıl	6.Yarıyıl	7.Yarıyıl	8.Yarıyıl	Toplam Saat
-	0-2 2x14	2-2 4x14	2-2 4x14	1-2 3x14	1-2 3x14	2-2 4x14	0-2 2x14	308

Tablo 1. Müzik Eğitim Anabilim dalı Programı Aynı Olan Yedi Üniversitedeki Koro Dersinin Yarıyıllara Göre Dağılımı

Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi ve Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde koro dersi farklı ders saati ve içeriklerine sahip programlar ile işlemektedir. Atatürk Üniversitesi'nde toplamda 196 saat olarak işlenen koro dersi Gazi Üniversitesi'nde 168 saat, Uludağ Üniversitesi'nde ise 336 saat olarak işlenmektedir.

Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi								
1.Yarıyıl	2.Yarıyıl	3. Yarıyıl	4. Yarıyıl	5. Yarıyıl	6. Yarıyıl	7. Yarıyıl	8. Yarıyıl	Toplam
-	2 saat 2x14	2 saat 2x14	2 saat 2x14	2 saat 2x14	2 saat 2x14	2 saat 2x14	2 saat 2x14	14 saat **196** saat
Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi								
1.Yarıyıl	2.Yarıyıl	3. Yarıyıl	4. Yarıyıl	5. Yarıyıl	6. Yarıyıl	7. Yarıyıl	8. Yarıyıl	Toplam
-	-	2 saat 2x14	2 saat 2x14	2 saat 2x14	2 saat 2x14	2 saat 2x14	2 saat 2x14	12 saat **168** saat
Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi								
1.Yarıyıl	2. Yayıl	3.Yarıyıl	4.Yarıyıl	5.Yarıyıl	6.Yarıyıl	7.Yarıyıl	8. Yarıyıl	Toplam
-	-	4 saat 4x14	4 saat 4x14	4 saat 4x14	4 saat 4x14	4 saat 4x14	4 saat 4x14	24 saat **336** saat

Tablo 2. Eğitim Programları Farklı Olan Üç Üniversitenin Yarıyıllara Göre Koro Dersi Dağılımı

Ders tanımları ve içerikleri Atatürk Üniversitesi'nde ve Uludağ Üniversitesi'nde her yarıyıl için değiştirilmeden kopyalanarak planlanmıştır. Gazi Üniversitesi' nin ders içeriklerine ise ulaşılamamaktadır. Ama dikkat çekici bir şekilde çoksesli koro ders saati azdır. Diğer yedi üniversitenin koro dersi toplam saatine göre, Atatürk Üniversitesi'nde bu oran %36 az iken, Gazi Üniversitesi'nde bu azalma %45 civarında olmuştur. Uludağ Üniversitesi'nde koro dersi saat toplamı %9 daha fazladır.

Görüldüğü üzere ülkemiz genelinde koro dersinin işlenişi konusunda farklı ders planları ve uygulamalar mevcuttur. Özellikle %30 teşkil eden farklı program uygulayan üniversitelerde, ya ders amaçları ve planları her yarıyılda aynıdır ya da ders amaçları ve planlarına ulaşılamamaktadır.

AMAÇ

Programda bu kadar önemli bir yere sahip olan koro dersi ve koro yönetimi dersinin işlenme, değerlendirme ve konser etkinliklerinin nasıl uygulandığının tespit edilmesi araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

YÖNTEM

Araştırma yöntemi olarak, örneklemi teşkil eden 10 adet müzik eğitimi anabilim dalındaki müzik eğitimi programlarına göre, koro dersi planı tarama yöntemi doğrultusunda tespit edilmiş ve sergilenmiştir. Yine anabilim dallarında görev yapmakta olan koro dersi öğretim elemanlarına uygulanmış olan anket yardımı ile koro ve koro yönetimi dersine yönelik veriler toplanmıştır. Sorulan sorular ile dersin işlenme tarzı, repertuvar, öğretmen yeterlilikleri, koro ses dengeleri, ve konser faaliyetlerine ait veriler tasnif edilmiştir.

Ülkemiz genelindeki 23 adet müzik eğitimi anabilim dalı evreninden, örneklemi temsil edebilecek olan, her coğrafi bölgeden iki adet anabilim dalı tespit edilmiştir. Tespit edilen bu anabilim dallarındaki ilgili ders öğretim elemanlarına uygulanmak üzere iki bölümden oluşan bir anket geliştirilmiştir. İlk bölümde 15 ve ikinci bölümde 23 adet sorudan oluşan anket için, üç kişilik bir uzman heyetin görüşleri alınarak, anlamlılık derecesine göre sadeleştirilerek ilk bölüm 10 soruya ikinci bölüm ise 10 soruya indirgenmiştir.

20 sorudan oluşan bu anketin ilk bölümü kişisel verileri toplamaya yönelik olarak dizayn edilirken, ikinci bölümdeki 10 soru beşli likert ölçeği kullanılarak hazırlanmıştır. Bu anket 14 anabilim dalındaki ilgili öğretim elemanlarına ulaştırılmıştır. 14 anabilim dalında uygulanması planlanan bu anket, Karadeniz bölgesinden iki, Marmara bölgesinden iki ve doğu Anadolu bölgesinden üç, İç Anadolu bölgesinden iki, Ege bölgesinden 1, anabilim dalının cevaplamasından dolayı 10 anabilim dalıyla sınırlanmıştır.

BULGULAR

Anketin ilk bölümünden elde edilen bulgular şöyledir; 1. soruya ait bulgulara göre, ankete bir Doç. Dr., dört Yrd. Doç. Dr., dört Öğretim Görevlisi ve bir araştırma görevlisi katılmıştır. 2. soruya ait bulguların tasnif edilmesi sonucunda, koro eğitimcilerinin mesleki kıdemi 1-10 yıl arasında olanlar üç kişi iken, 11-20 yıl arası kıdemi olanlar beş kişi, 21 ve üzeri yıl kıdemi olanların ise iki kişi olduğu tespit edilmiştir.

Bölüm 1. Bazı Sorular ve Bulguları	1-5 yıl	6-10 yıl	11-15 yıl	16-20 yıl	21 +yıl
3. Korolarda korist olarak yer aldınız mı? (cevabınız evet ise süre belirtiniz)	%50	%20	%10	%10	%10
4. Ne kadar zamandır koro şefliği yapmaktasınız?	%30	%10	%30	%20	%10

Tablo 3. Koro Eğitimcilerinin Korist ve Koro Şefliği Deneyimlerini Gösteren Tablo

3. soruya verilen yanıtlara göre; koro eğitimcilerinin hepsi korist olarak görev almışlardır. Koro eğitimcilerin %50'si 5 yıl ve daha kısa süre ile korolarda görev almıştır. 4. Soruya verilen yanıtlara göre koro şefliği tecrübeleri dikkat çekici oranda koristlik tecrübelerinden fazladır.

Bölüm 1. Bazı Sorular ve Bulguları	Hayır	1-3 yıl	4-6 yıl	7-9 yıl	10 + yıl
5. Koro şefliği eğitimi aldınız mı? **(cevabınız evet ise süre belirtiniz)**	%20	%70	%10	-	-

Tablo 4. Koro Şefliği Eğitim Süresini Gösteren Tablo

5. soruya verilen yanıtlardan anlaşıldığı üzere koro eğitimcilerinin %20 si hiç koro şefliği eğitimi almamıştır. %70 ise 1 ile 3 yıl arası koro şefliği eğitimi almıştır. 6. soruya ait bulgular ise şöyledir; koro şeflerinin mesleki alanlarını tanımlamalarını istenen soru sonucunda, katılımcıların %50 sinin ses eğitimi alanında, %30 unun yaylı çalgılar eğitimi alanında, %10 nun koro eğitimi alanında, %10 nun ise piyano eğitimi alanında uzman olduklarını belirtmişlerdir. 7. soruya altı koro eğitimcisi yurt içi koro müziği etkinliklerine

(Festival, şenlik vb.) katıldıklarını belirtirken, dört eğitimci katılmamıştır. 8. soruya ait bulgulara göre, koro eğitimcilerinin son iki eğitim öğretim yılında verdikleri konser sayıları ise dört koro şefi iki adet konser düzenlemişken, üç koro şefi bir kez ve üç koro şefi ise konser etkinliği gerçekleştirmemiştir. 9. soruya verilen yanıtlara göre, 10 koro eğitimcisinden altısının yurt içi koro atölye çalışmalarına katıldıkları tespit edilirken, sadece bir koro şefinin yurt dışı koro atölyesi çalışmaları yaptığı görülmüştür. 10. soruya katılımcılardan sekizinin, anabilim dalında birer adet korom var diye yanıt verirken, diğer iki eğitimci iki korom var demiştir, diğer koro şefi ise üç adet korom var demiştir.

2. Bölüm Soruları	**5.Tamamen Katılıyorum**	**4.Katılıyorum**	**3.Kararsızım**	**2.Katılmıyorum**	**1.Hiç Katılmıyorum**
1. Koro eğitimcisinin şeflik eğitimi alması gereklidir.	20	80	-	-	-
2. Koro şefliği konusunda gerekli donanıma sahibim.	20	50	30	-	-
3. Koro eğitimcisi iyi düzeyde piyano çalmalıdır.	20	20	30	30	-
4. Koro eğitimcilerinin ses eğitimcilerinden seçilmesi doğrudur.	20	30	10	20	20
5. Koromun/larımın kız erkek ses dağılımı dengelidir.	-	40	20	40	-
6. Koro yönetimi dersinde öğrenciler ile temel şeflik teknikleri ve uygulamalarına yönelik çalışmalar yapmaktayım.	40	40	-	20	-
7. Koro yönetimi dersinde, sadece koro eserleri söylemekteyiz.	-	30	20	50	-
8. Türk müziği çoksesli koro eserlerini sıklık ile söylemekteyiz.	10	40	20	20	10
9. Müzik eğitimi anabilim dallarında koro dersinin Halk Müziği veya Sanat Müziği korosu olarak işlenmesi müzik öğretmenlerinin gereksinimlerini karşılayacaktır.	10	20	-	40	30
10. Müzik eğitimi anabilim dallarında koro dersinin çoksesli koro olarak işlenmesi müzik öğretmenlerinin gereksinimlerini karşılayacaktır.	60	30	10	-	-

Tablo 5. Anketin İkinci Bölümüne Yönelik Yüzdelik Veriler

Tablo 5 de görüldüğü üzere anketin 2. bölümündeki bulgular şöyledir; katılımcıların tamamı (%20+%80) koro şefliği eğitiminin gerekli olduğunu belirtmiştir. Koro eğitimcilerinin büyük bir kısmı (%20+50) koro şefliği için gerekli donanıma sahip olduğunu belirtirken %30 luk kısmı ise bu konuda kararsız olduğunu bildirmiştir. Ankete katılan eğitimcilerden büyük bir kısmı (%30+%30) koro eğitimcisinin iyi piyano çalmalarına gerek olmadığını belirtmiştir. Dördüncü soruya ait bulgularda görüldüğü üzere katılımcıların %50 si koro eğiticilerinin ses eğitimcilerinden seçilmesini dile getirirken diğer kesim bunu gereksiz bulmuştur. Koro eğitimcilerinin %40 nın korolarındaki ses dengelerinin uygun olduğu %40 nın ise dengesiz bir ses dağılımı olduğunu belirtmişlerdir. Bireysel görüşmelerde özellikle erkek korist bulma

konusunda sıkıntı yaşadıklarını aktarmışlardır. Koro eğitimcilerinin %80'ni koro yönetimi dersinde öğrenciler ile temel şeflik teknikleri ve uygulamalarına yönelik çalışmalar yaptıklarını belirtirken kalan %20 lik eğitimci yapmadığını dile getirmiştir. Koro yönetimi dersinde sadece koro eserleri söylediklerini belirten %50'lik kesim 6. soru ile çelişki oluşturmaktadır.

Katılımcıların %50'si Türk müziği çoksesli koro eserlerini sıklık ile icra ettiklerini belirtirken %30 luk kısım bu konuda yetersiz kaldıklarını aktarmıştır. Koro eğitimcilerinin büyük bir kısmı (%70) koro dersinin Halk müziği ve sanat müziği korosu olarak işlenmesinin müzik öğretmeni adaylarının gereksinimlerini karşılamayacağını dile getirmiştir. Yine katılımcıların %90'nı Müzik eğitimi anabilim dallarında koro dersinin çoksesli koro olarak işlenmesinin müzik öğretmenlerinin gereksinimlerini karşılayacağını belirtmiştir.

SONUÇ

Müzik eğitimi anabilim dallarında koro dersine giren öğretim elemanlarının genel itibari ile kıdemli akademisyenlerden oluştuğu, ayrıca koro eğitimcilerinin hepsinin koristlik tecrübelerinin bulunduğu, koro şefliği tecrübelerinin koristlik tecrübelerinden fazla olduğu sonucuna varılmıştır. Mesleki tecrübesi ile koro alanında tecrübesi fazla olan akademisyenlerin bu dersi yönetmesi olumlu olarak değerlendirilmiştir.

Ayrıca bir kısım akademisyenin (%20) koro şefliği eğitimlerinin olmadığı ve bir kısmının ise büyük oranda yetersiz olduğu görülmek ile beraber, genel olarak koroya ilgisi olan ve alanı ses eğitimi olan öğretim elemanları tarafından bu dersin yüklenildiği görülmüştür. Bu durum dünya çapında bir sanat alanı olan şeflik alanının ülkemizde yeterince yaygınlaşmamasının bir sonucudur. Şeflik eğitimi almak isteyenlerin başvurabilecekleri yükseköğretim kurumu oldukça az sayıdadır. Dolayısı ile müzik eğitimi anabilim dallarında da iyi bir şeflik eğitimi alınması oldukça zor gözükmektedir. Bulgularda bu sonuca paralellik arz etmektedir; sadece bir akademisyen mesleki alanının şeflik olduğunu belirtmiştir.

Koro eğitim süreci uygulama kısmı ağırlıklı olan sürece sahiptir. Uygulamalarla elde edilen performansın sergilenmesi ile hem öğrenilen yetilerin pekişmesi, sahne tecrübesi sağlanması hem de öğrencilere müzik yapmanın keyfinin yaşatılması sayesinde güdülenmelerinin artması beklenmektedir. Korolar için karşılıklı etkileşimin fazla olduğu en iyi konser imkânı koro festivali veya şenlikleridir. Örnekleme dâhil olan akademisyenlerden sadece %60'ı bu tür etkinliklere korosuyla katılmıştır. Ne yazık ki karşımıza sonraki bulguda çıkan tabloda son iki yılda hiç koro konser düzenlememiş akademisyenlerin oranın %30'u bulduğu görülmektedir. Performansa dayalı ve güdülenmenin çok büyük önem arz ettiği bu eğitim sürecindeki önemli bir basamağının atlanmış olduğu değerlendirilmektedir.

Çoğu koro eğitimcisinin (%60) yurtiçi koro çalıştaylarına katıldığı tespit edilmiştir. Bu şekilde akademisyenlerin son yıllarda koro şefliği eğitimi eksikliklerini tamamlamaya gayret göstermeleri, olumlu bir çaba olarak görülmektedir. Katılımcıların büyük kısmının (%80) birer adet korosunun olmasının da iş yükü olarak dengeli bir dağılımı tercih ettikleri sonucuna vardırmıştır.

Koro eğitimcilerinin tamamının görüşüne göre koro şefliği konusunda gerekli eğitimin alınmasının, önem arz ettiği sonucuna varılmıştır. Katılımcıların büyük kısmı koro şefliği konusunda gerekli donanıma sahip olduğunu belirtmesine rağmen, bu konuda kararsız olan %30'luk bir kısmın bulunması, dersin verimliliğinin düşük olmasına sebep olacağı değerlendirilmektedir. Ankete katılan koro eğitimcilerin çoğunun piyanoyu iyi çalmanın gerekli olmadığını belirtmesine rağmen, Çevik'e göre(1999:145) "şef, partisyonu piyanoda çalarak tüm ayrıntılarıyla tanımalıdır." Bu açıklamadan da anlaşıldığı üzere şeflerin, partisyon ve partileri iyi ve hızlı analiz edebilmeleri için piyanoyu çalabilmeleri önem arz etmektedir. Katılımcıların bu yorumlarının, piyano çalabilme seviyelerinin düşük olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Koro şeflerinin %50 si ses eğitimcilerinin bu derse daha uygun olduğunu belirmiştir. Washington

Üniversitesi'nden Kaplan'a göre (1985:xvi) aranacak ilk nitelik "Koro şefi yönetim tekniklerini etkin ve estetik bir görünüm içinde kullanmalıdır." Çevik'e göreyse (1999:143) Sonrasında "Korosunda ses eğitimini gerçekleştirebilmelidir" diye eklemiştir. Buradan da anlaşıldığı üzere şeflik öncelik ile bir liderlik ve teknik oyunudur, sonrasında bu oyunu müziksel alt yapı ile destekleyenler başarılı olabilirler. Dolayısıyla katılımcıların bu yorumunun, Türkiye'deki müzisyenler arasındaki genel sanının doğru olduğunu düşünmelerinden dolayı ortaya çıktığı değerlendirilmektedir.

Korolardaki ses dengelerinin homojen bir tını içinde olması büyük önem arz etmektedir. Katılımcıların verdiği bilgilerden anlaşıldığı üzere koroların çoğunda (%60) kadın-erkek ses dengeleri bozuktur. Bununda tınısal bozukluklara yol açacağı değerlendirilmektedir. Koro şeflerinin "koro yönetimi" dersinde öğrenciler ile temel şeflik teknikleri üzerine çalışmalar yaptıklarını belirtmeleri her ne kadar olumlu bir durum olarak gözükse de, sonraki sorudaki çeldiricide, "koro yönetimi" dersinde yarısının sadece koro eserleri söylemeleri, bir nevi bu dersin amaçlarının dışına çıktığının itirafı olmuştur. Anlaşılmaktadır ki, katılımcılar bu ders de şeflik tekniğine yönelik çalışmalar işlemediklerini söylemeye çekinmişlerdir sonucuna varılmıştır.

Koro eğitimcilerinin yarısı Türk çoksesli koro eserlerini icra ettiklerini belirtmelerine karşın, diğer kısmı yetersiz kaldıklarını aktarmaları çok sayıda öğrencinin bu repertuvardan uzak kaldıklarını göstermektedir. Kişisel ifadelerinde Türk bestecileri tarafından alanı zenginleştirecek nicelik ve içerikteki eserlerin, yazılmadığını ileri sürmüşlerdir. Hâlbuki Türk bestecilerine ait son dönemlerde oldukça çok sayıda eser korolar tarafından seslendirilmektedir. Burada sıkıntı yaratan husus, bestecilerin eserlerinin basılı veya kolay ulaşılır durumda olmamasıdır.

Koro dersinin eğitim amaçları dikkate alındığında, Türk Halk ve Sanat Müziği korosu olarak işlenmesini, dersin ihtiyaçlarını karşılamayacağı ve Çoksesli koro olarak işlenmesinin ise karşılayacağı sonucuna varılmıştır. Ülkemiz genelinde koro dersinin uygulamasına yönelik oldukça farklılıklar olması olumsuz bir durumdur. Bazı anabilim dallarında çoksesli koro dersi adı altında tamamen Türk Sanat ve Halk Müziği korosu uygulamaları yapılmaktadır. Burada önem arz eden husus verilen eğitimin, planlanan ile örtüşmemesidir. Hali hazırda bu bölümlerimizde iki yarıyıl Türk Halk Müziği ve iki yarıyıl ise Türk Sanat Müziği eğitimi verilmektedir.

Çalışma için yapılan taramalar sırasında ülkemizde koro eğitimi alanında yapılan çalışmaların sayısının oldukça az olduğu görülmüştür. Bu araştırmanın sonraki çalışmalara, ilham vermesi önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

1. Apaydın, Mustafa (2006) Çocuk ve Gençlik Korolarının Toplumun Kültürel Gelişimindeki Yeri ve Önemi. *II. Ulusal çocuk ve gençlik edebiyatı sempozyumu*, Ankara, s. 569-575.
2. Arıkan, Muzaffer (1971) *Koro ve Koro Yönetimi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
3. Çevik, Suna (1997) *Koro Eğitimi ve Yönetimi Teknikleri*, Doruk Yay. Ankara
4. Çevik, Suna (1999) *Koro Eğitimi Yönetimi ve Teknikleri,* Yurtrenkleri Yay. Ankara
5. Deliorman, Leyla (1977) *Koro sınıf II-III,* Meteksan Şti, Ankara
6. Egüz, Saip (1991) *Toplu Ses Eğitimi I*, Ayyıldız Mat. Ankara
7. Kaplan, Abraham (1985) *Choral Conducting,* Norton&Company, Newyork
8. Yiğit, Nalan (2001) "Müzik Öğretmeninin Koro Eğitimi İhtiyacı ve Karşılaşılan Sorunlar" I. Ulusal Koro Eğitimi ve Yönetimi Sempozyumu, Sevda-Cenap And Yay, Ankara s: 95-101

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(7)

Dr. Haluk YÜCEL*

TÜRK İSLAM MEDENİYETİNDE MÜZİKLE TEDAVİ YÖNTEMLERİNİN UYGULANDIĞI ŞİFAHANELER: AMASYA DARÜŞŞİFASI

HOSPITALS CALLED ŞİFAHANE IN WHICH CURING METHODS USED IN TURKISH ISLAM CIVILATION: AMASYA DARÜŞŞİFA

ÖZ

İnsanoğlu tarih boyunca yaşamının her evresinde müzikle içiçe olmuştur. Müzik, insanların sosyal yaşamlarından, dinsel ayinlerine; eğlencelerinden askeri düzenlerine pek çok alanda kendisini gösterdiği gibi tedavi amacıyla da günümüze kadar kullanagelmiştir. Dünyanın en kadim medeniyetlerinde olduğu gibi Türklerde de müzikle tedavi yöntemleri Orta Asya "Şaman" kültüründe görülmektedir. Kötü ruhları dans ve müzikten oluşan bir ritüelle insandan arındırma ayinleri; Eski Yunan, Mısır, Çin gibi eski medeniyetlerde kendine yer bulmuştur.

El Kindi, Farabi ve İbni Sina gibi islam bilginlerinin eserlerinde müzikle tedavi yöntemlerine dair verdikleri bilgiler, ilerleyen zamanda Selçuklularda ve Osmanlılarda gelişerek yeni boyutlar kazanmıştır. İlk örneklerinin büyücü-hekimler tarafından bireysel olarak uygulanan müzikle tedavi yöntemleri, Selçuklu ve Osmanlılarda kurumsallaşarak darüşşifa adı verilen sağlık merkezlerinde devam etmiştir. Ses akustiği gibi müzik kullanımında gerekli olan teknik alt yapısı oluşturulmuş, müzik uygulamaları için sahnesi olan bu darüşşifaların ilk örneği 1154 yılında inşa edilen Şam Nureddin Zengi Şifahanesi'dir. Bu araştırmada, müzikle tedavinin tarihsel gelişimi ve Amasya Darüşşifasının bu süreç içindeki yeri ve önemi belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müzikle Tedavi, Amasya Darüşşifası, Sağlık ve Müzik, Müzikle Tedavi Yöntemleri, Anadolu Darüşşifaları

ABSTRACT

Human being has ben very interested in music in every phase of life in history. As it is seen in social life, religious rituels, festivals, music is also important in medical treatment. Music applied medical treatment is seen in almost every civilization and in it is also important in Turkish civilization whose roots goes back to Shaman culture. Ceremonies which are held to puriyf wicked souls are found in Ancient Greek, Egypt, Chine.

Information given by El Kindi, Farabi, Ibni Sina imppoved musical medical treatment which is done with the help of music. First examples of musical cures are done by sorcerer doctors however later on this medical treatment is done in a professional way in Ottoman and Great Seljuk Empire in hospitals called " Darüşşifa'. To make this medical treatment professionally substructures like voice tecniques are improved. The first example of hospital called " darüşşifa" is Şam Nureddin Zengi Şifahanesi which is built in 1154. This research is to determine historical progress of musical medical treatment and importance of Amasya Darüşşifa.

Keywords: Musical treatment, Amasya Darüşşifa, Healt and Music, Ways of musical treatment, Anatolian Darüşşifa

*** Gazi Üniversitesi, Öğretim Üyesi, Ankara/TÜRKİYE, hy.musiki@gmail.com**

1. GİRİŞ

İnsanoğlu doğumdan ölüme yaşamının her anında müzikle beraberdir. Müzik, insanın bedensel ve sosyal anlamda önemli bir aktivite olduğu kadar insanın ruhsal gelişimi için de son derece mühimdir. İnsanoğlu, sevinç, korku, hüzün, mutluluk, ümit gibi daha pek çok duyguyu müzikle anlatmaya çalışmıştır. "Tarih boyunca duygu ve düşüncelerin anlatım biçimi olan müzik; büyüsel, dinsel, askeri ve eğlence amaçlı olduğu kadar tedavi amacıyla da kullanıldı" (Güvenç, 2005: 465-467). Kökeni itibariyle çok eskiye dayanan müzikle tedavi yöntemi pek çok kadim kültürde kendine yer bulmuştur. "Zira ilk insanların nazarında müzik, ilahi bir lütuftu; Mısır, Çin, Grek, Hint ve Türk halkları, müziğin cennetten geldiğine inanıyorlardı" (Küçük; 1981: 31).

Müziğin insanlar ve diğer canlılar üzerindeki etkisini tespit edildikten sonra, tedavilerde kullanılmaya başlanmıştır. " müzikle tedavi süreci, insanlık tarihi boyunca sihir, inanç, tıp olgularıyla içiçe gelişmiş; bazen dini merasimlerde, bazen tıbbi kurumlarda bazen de özel seanslarda kendini göstermiştir"(Turabi, 2006: 15). "Müzik, toplumların töre ve inançlarına göre büyü, din ve rasyonel düşünce sistemine bağlı olarak tedavide kullanılmıştır. Müziğin büyüsel gücü ile hastası arasında iletişim kurmaya çalışan terapist, yüzyıllar içinde büyücü, rahip, hekim ya da müzik uzmanı olarak değerlendirilmiştir"(Altınöçek, 1998: 32).

Müzikle tedavi insanda ruhsal olduğu kadar bedensel sorunları da belirlemede yol gösterici önemli bir iletişim aracıdır. "Diğer yandan müzikle tedavi, toplumdaki sosyal ilişkilerin geliştirilmesi, bireylere güven duygusunun kazandırılması ve bedensel sorunları olan bireylerin fiziksel egzersizleri kolaylıkla gerçekleştirebilmeleri açısından önem taşımaktadır" (Gençel, 2006: 697). Müzikle tedavi Afrika, Amerika, Asya, Avrupa kıtalarında birçok medeniyetlerde görülmektedir.

İlk örneklerini, büyücülerin ve hekimlerin uygulamalarıyla gerçekleşen müzikle tedavi yöntemi, ilerleyen zaman diliminde daha sistemli bir hale bürünerek Selçuklu ve Osmanlılarda darüşşifa dediğimiz tedavi merkezlerinde daha sistemli bir hal almıştır.

Anadolu topraklarında Selçuklular döneminde ilk kez görülen bu sağlık merkezleri daha sonra Osmanlı'da da yaygınlaşmış olup bunların en önemlilerinden biri de 1309 yılında hizmete giren Amasya Darüşşifası olmuştur.

Anadolu Selçuklu ve Osmanlı darüşşifaları şunlardır: Kayseri Gevher Nesibe Şifahiyesi (1206), Sivas Divriği Darüşşifası (1228), Amasya Darüşşifası (1309), İstanbul Fatih Darüşşifası (1470), İstanbul Süleymaniye Tıp Medresesi ve Şifahanesi (1556), İstanbul Enderun Hastanesi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası (1488).

Çalışmanın evrenini Selçuklu ve Osmanlı döneminde inşa edilen ve sağlık merkezi olarak hizmet veren şifahaneler; örneklemini ise çeşitli kaynaklardan edinilen bilgiler doğrultusunda Amasya Darüşşifası oluşturmaktadır.

2. Müzikle Tedavinin Tarihi

Müzikle tedavi tarihi binlerce yıllık bir geçmişe uzanmaktadır. Geçmişte kötü ruhların insanları hasta ettiğine olan inançtan dolayı büyücülerden yardım istenirdi. "Bu kötü varlıklar; sihirbaz, hekim ve şamanların öncülüğünde gerçekleştirilen tedavi törenleriyle kontrol altına alınırdı. Müzik, dans, ritm ve şarkılar da bu tedavi törenlerinin vazgeçilmez öğeleriydi" (Gençel, 2006: 698).

Kabile içinde yaşayan insanlar büyücülerin gücüne inanırlardı ve bu büyücülerin ayinlerinde müzik ve dans olurdu. "Büyücüler hastanın bedenine ve ruhuna yerleşen kötü ruhun sesini, şarkısını bulup, hastayı iyileştirmek için tef çalarak, şarkı söyleyerek, dans ederek, ruhlarla bağlantı kurar ve kötü ruhları kovmaya

çalışırlardı. Bunların en bilineni Moğol ve Sibirya'da yaygın bir din olan Şamanizm'in din adamı Şamanlardı" (Ak, 2006: 17).

Dini fonksiyonları ön planda olan ve kopuz eşliğinde şiir okuma gibi şairlik yetileri bulunan ve bilgisiyle topluluğuna öncülük yapan kimselere kam, bahşi, ozan, şaman gibi isimler verilmekteydi. Bu kimselerin icra ettikleri ayinlerde kullanılan müziksel giz, zamanla amaç ve şekil değiştirip farklı boyutlara ulaşarak günümüzde halkın öz kültüründe bulunan dini- din dışı halk müziğini meydana getirmiştir. "Şaman, hastalık yapan, sağlığa zarar veren kötü ruhların, cinlerin hastadan kovulması için ateşle, tütsüye, dansla, sihir ve müzikle çalışan bir din adamıdır. Şamanın Türkçesi "Kam"dır" (Altınbaş, 1986: 84-87). Kamların kullandıkları kopuzlar iki yâda üç tellidir. "Genellikle dut ağacından yapılan bu kopuzların içinde gizemli bir atın yâda leyleğin ruhunun taşındığına inanılmaktadır."(Vural Göher, 2015: 160).

Çok eski dönemlerde duvar resimlerinde müziğin kullanıldığı anlaşılmaktadır. : "Azerbaycan'da Gobustan kayalıklarında görülen dans eden insan şekilleri, binlerce yıllık müzik ve hareket gerçeğini ortaya koymaktadır. Uygur Türklerine ait Hoten şehri Çerçen Kazası yakınında Mülçe Irmağı kenarında bulunan müzikle ilgili Mingyar kaya resimleri 6-8 bin yıllık bir geçmişten haber vermektedir" (Güvenç, 1985: 2). Kaya resimlerinden ya da duvar kabartmalarından öğrendiğimiz bilgilerle Eski Yunan, Mısır ve Çin medeniyetlerinde müzik tedavi için kullanılmaktadır.

Eski Mısır, müziğe önem veren çok kadim bir tarihe sahip medeniyettir. "Müzik çalışmaları Mısır kültürü içerisinde yaşamın her evresinde kullanagelmiştir" (Üstüner, 1998: 248). Müziğin kullanımı Eski Mısır'da tedavi amacıyla da uygulanmaktaydı. "Günümüze kadar ulaşan kabartmalardan müziğin hayatın ne kadar içinde olduğunu anlayabiliyoruz. Kahire'nin büyük hastanelerinden birinde hastalara operasyondan önce müzik dinletilir, böylece hastaların operasyondan önce büyük bir güç kazandıklarına ve kendilerini daha kuvvetli hissettiklerine inanılırdı"(Kaygısız, 1999: 55).

Antik Yunan medeniyetinde de müzik sosyal yaşamın vazgeçilmezleri arasındaydı. "Platon'a göre (M.Ö.428-347) müzik, "sesler aracılığı ile insan ruhuna erdemli bir şekilde giren mükemmel bir eğitici sanattır. Hiçbir şey insanın içine müzik kadar işlemez" (Platon, 1985: 92). Ayrıca hastalıkların tedavisinde müzik uygulamalarının ilk çalışmalarını Pythagoras'da da görmek mümkündür. "Pythagoras müzik teorilerinin ve müzikle hastalık tedavisinin ilk ilmi kurucularındandır"(Terzioğlu, 1992: 23). "Antik Yunan'da müziğin epilepsi, depresyon, sıla hastalığı-melankoli, mani, cinnet, somnambulizm, letarji, katatoni, histeri, felç, afazi, tarantizma, korea, gut, ateşli hastalıklar, romatizma, çeşitli ağrılar, veba, kızamık, kuduz gibi hastalıkların tedavilerinde kullanıldığına dair veriler vardı" (Birkan, 2014: 37).

Çin medeniyetinde de müzikle tedavi çok eskiye dayanmaktadır. Özellikle "Konfüçyüs'ün görüşlerinde müzik dinleyen insanın kan dolaşımında farklılıklar olduğu, göz ve kulak gibi duyu organlarının değişmeler meydana geldiği belirtilmektedir" (Konfiçyüs 1963: 26-37).

3. Eski Türk Kültüründe Müzikle Tedavi

Çin ve Mısır medeniyetlerinde olduğu gibi Türk tarihinde de müziğin kullanımı çok eskiye uzanmaktadır. Orta Asya Türklerinin bilinen en eski müzik numuneleri günümüzden 6-8 bin yıl öncesine aittir. "Doğu Türkistan'daki Hoten vilayetine bağlı Çerçen kazasındaki Mülçe Irmağı mecrasında bulunan kaya resminde dans eden figürlere rastlanmıştır**"** (Güvenç, 2002: 7-8)

"Türklerin eski ataları, zamanla, tapınma ve büyünün yanı sıra, sağlatım, savaş, aşk, eğlence ve dinlencede, küçük çocukları uyutmada da müzikten yararlanmayı öğrendiler. Bütün bu öğrenmeler sonucunda yeterli birikimin oluşması ve birey, toplum ve devlet yaşamının gelişmesiyle birlikte tapınma ve büyü amacı gütmeyen, askeri, sivil amaçlı müzikler de oluşup belirginleşmeye başladı" (Uçan, 2000: 18).

Tarih içerisinde Türk milletinin yaşadığı, varlığını devam ettirdiği Orta Asya ve Doğu Türkistan bölgeleri incelendiğinde, bu bölgelerde; dinin toplum yaşamında etkin bir konumda olduğu ve din ile uğraşanların toplum içerisinde özel bir statüye sahip oldukları bilinmektedir.

"Türkler de ilk çağlarda topluluğun temsilcisi durumunda bulunan ve hekimlik, büyücülük, müzisyenlik gibi işler yapan halk sanatçılarına Altay Türkleri "Kam", "Kırgızlar Baksı", "Tonguzlar Şaman", "Yakutlar Oyun", "Oğuzlar Ozan" derlerdi. Zamanla Kam'lar "büyücü çalgıcı"'lık, Ozanlar da "Şair-Çalgıcı"'lık görevini üstlendiler." (Turhan, 1992: 378)

Bu kimselerin icra ettikleri ayinlerde kullanılan müziksel giz, zamanla amaç ve şekil değiştirip farklı boyutlara ulaşarak günümüzde halkın öz kültüründe bulunan dini- din dışı halk müziğini meydana getirmiştir. "Şamanların zamanımıza kadar gelmiş Orta Asya temsilcisi Baksı'dır. "Kırgız baksıları tedavilerde kemençeler çalıyorlardı. Daha sonraları baksı adıyla anılmaya başlayan bu aşıkların hala Altaylar civarında Urumçi Kaşgar gibi yörelerde yaşadıkları sanılır**"**(Çoban, 2005: 41).

Eski Türklerde Baksı ya da şamanların ritüellerinde müzik kullanılmaktaydı. Davul ve kopuz sazların kullanıldığı bu ayinlerde dans figürleri de yapılmaktadır. "Baksı kopuzun eşliğinde söylediği dualardan sonra, küçük demir halkaların takılı olduğu asasını alıp çıkan seslerle kendisinden geçerdi. Baksının genellikle bir de yardımcısı vardı. Biri kopuz çalarken diğeri asasıyla çılgınca dans eder, korkunç hareketler yapar, kendinden geçer ve bazen de düşer bayılırdı"(Güvenç, 1985:19-20).

Kötü ruhları uzaklaştırmak için uygulanan seanslarda kullanılan sazlardan birisi de iki telli kemençeydi "Baksıların, Şamanların davuluna karşılık, iki telli kemençeleri vardı. Kenarları zillerle ve ses veren maden parçaları ile süslenmiştir. Buna 'kopuz' derler. Bir de asa taşırlardı. Değnek şeklindeki bu asanın başında da çıngırak ve maden parçaları vardı" (Ögel, 1991: 7).

4. Türk İslam Kültüründe Müzikle Tedavi

İslam kültüründe müziğin insan üzerindeki etkileri ile ilgili pek çok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalar arasında en eski eserlerden birini El Kindi (796-874) yazmıştır. "İlk İslam filozofu el-Kindi (800-873), müzik ve nefes arasındaki ilişkiden top ilminde istifade etmiştir. Müziğin insan ruhu ve bedeni üzerindeki tesiri olduğunu ispatlamaya çalışan Kindi, "Kitabü'l Musavvitad adlı eserinde seslerin kişide hangi duygu ve davranışları canlandırdığı ve onu hangilerinden uzaklaştırdığına değinmektedir" (Turabi, 2006: 19). "Kindi çalışmalarında sesin fiziki ve psikolojik etkilerini incelemiştir. Eski Yunan müzik bilimcileri gibi ebat, cins, intîkâl, te'lif gibi konuları işlemiştir. El Kindi, *Risâle fi Hubr Sınâati't-Te'lif'*te kulağa hoş gelen seslerden, uyumlu nağmelerin insanın duyguları üzerindeki olumlu etkilerinden söz eder" (Turabi, 1996: 123; 2004: II,). "El-Kindi, günümüze ulaşan ilk müzikal notasyon denemesini gerçekleştirmiştir" (Çetinkaya, 2001: 52).

Müziğin insanı tedavi edici özelliğini inceleyen bir başka bilgin Farabi'dir(870-950). Farabi çalışmalarıyla ses sistemi ve müziğin insan psikolojisine etkilerini kaleme almıştır. "Müzik teorisi konusunda İslam dünyasındaki çalışmaların en anlaşılır ve sistemlilerinden biridir" (Shiloah, 1979: 104). "Eserlerinde Yunan nazariyatçıların görüşlerine yer vermiştir. Fârabî ve çalışmaları, Ortaçağ İslâm dünyası müzik teorisinde, Greklerinkinden daha özgün ve ayrıntılı bir müzik teorisi ortaya koyması nedeniyle, kendisinden sonra gelen yazarlar tarafından takdir edilmiş, eserleri X. ve XV. yüzyıllar arasında yazılan hem Arapça hem de Farsça müzik kitaplarının temel kaynakları arasında yer almıştır (Can, 2004: 207).

Farabi'nin müzik kuramını incelediği eserleri: *El Musiki, El-Kelam fi'l Musiki, Kitabü fi İhsasi'l-İka ve'l-Musiki'l Kebir*'dir (Uludağ, 1976: S.25).

Farabi makamların insan üzerindeki etkilerinden bahsederken

"Rast Makamı: İnsana sefa yani neşe ve huzur duygusu verir. Rehavi Makamı: İnsana beka yani sonsuzluk düşüncesi verir. Kuçek Makamı: Hüzün, elem ve keder duygusu verir. Büzürk Makamı: İnsanda korku duygusu uyandırır. İsfahan Makamı: Hareket kabiliyeti ve güven hissi verir. Neva Makamı: Lezzet ve ferahlık duygusu verir" (Şengül, 2008: 37) demektedir.

İslam tarihinin bir başka müzik bilimcisi İbni Sina (980-1037) musikinin insan üzerindeki etkisini incelemiştir. "İbn Sina, en önemli eserlerinden biri olan Kitabü'ş-Şifa'nın müzikle ilgili bölümü Cevami'de, aralık ve dizi gibi konularla, Fârâbî'nin görüşlerini paylaşmakta ve kendinden sonra gelen mûsikî bilginlerine önemli bir kaynak oluşturmaktadır " (Kolukırık, 2009: 25). *"Şifa*'nın müzik kısmındaki girişin ana konusu olan ses (savt), daha çok insan-hayvan türleri tarafından "iletişimde" kullanılan sesle sınırlandırılmıştır. Burada onun bahsettiği ses Aristo'nun daha önce konu ettiği sestir. Sada olarak, sesin fonksiyonu ve natürel konumuna dair onun yorumu aynı zamanda müziğin esasını açıklamak için bir vasıtadır" (Turabi, 2004: VIII).

"Şarkı söylemek, sağlığı koruyan en iyi egzersizdir" diye düşünen İbn Sînâ, müzik hakkındaki görüşlerini en geniş şekilde Kitabü'ş-Şifa adlı eserinde işlemiştir. Girişte özellikle ses ve sesin hayvanlar ile insanlar için söz konusu olan fonksiyonel iletişim özelliği üzerinde durmuştur. (Akan, 2015: 99)

Osmanlı döneminde de müziğin insan üzerindeki etkisi üzerinde araştırmalar yapılmıştır. Bunlar arasında Hekimbaşı Gevrekzade Hasan Efendi (1727–1801), makamların insan ruhundaki etkilerini ve müzikle tedavide kullanılacak makamları incelemiştir. (Turabi ,2006: 11). Gevrekzade Hasan Efendi de eserinde makamların açıklamalarına yer verdikten sonra, o makamların tedavi ettiği hastalıklarla bağlantısını kurar. "Er Risaletü'l- Musikiye Mine'd-devai'r-rühaniyye" adlı eseri, müzikle tedavi konusunda yazılan tek eserdir" ve makamlarla burçların ilişkisini ve hangi hastalıklara iyi geldiğini şöyle izah eder: Rast; Hamel (koç): Tabiatı ateşlidir. Felce iyi gelir. Irak; sevr (boğa): Tabiatı topraktır. Ateşli hastalıklara, sersam (sersem), İsfahan; Cevza (ikizler): Tabiatı havadır. Barid (soğukluk), düşünme ve hatırlama gücünü arttırır. Zirefgent; seretan (yengeç): Tabiatı sudur. Ağız felci, inme sırt ve kulunç ağrılarını iyileştirir. Büzürg; esed (aslan) Tabiatı ateştir. Zihni berraklaştırır, zihni toparlar, kara sevdaya iyi gelir. (Turabi, 2006: 95-123).

Şuuri Hasan Efendi de, *T'adil-ül Emzice* isimli risalesinde musikinin tıpla olan bağlantısını açıklar ve makamların insan üzerindeki etkisini inceler

Buna göre; "Rast Makamı: Felç illetine devadır. Zengule Makamı: Kalp hastalıklarının devasıdır. Hicaz Makamı: İdrar zorluğuna iyi gelir, cinsel yönden uyarıcıdır;

Rast makamı, ulema meclisine (topluluk); İsfahan makamı, ümera (emirler, beyler, seyidler) meclisine, Hicaz makamı, dervişler meclisine; Rehavi makamı ise sofiler meclisine etkilidir." (Grebene, 1978: 33) demektedir.

5. Selçuklu ve Osmanlılar Döneminde Müzikle Tedavinin Kullanıldığı Şifa Merkezleri

Selçuklu ve Osmanlılarda şifa merkezlerinin genel ismine Darüşşifa denilmektedir. "Türk-İslam medeniyetinde, özellikle de Selçuklu ve Osmanlılarda, Vakıf geleneği içinde kurulan, hastaların kim olduklarına bakılmaksızın ve hiçbir karşılık beklemeden tedavi edildikleri, pratiğe ve gözleme dayanan sağlık bilgilerinin verildiği sağlık ve eğitim kurumlarına "Darüşşifa" adı verilmiştir"(Karlıkaya, 1999: 17). "İlk darüşşifa yapıları Suriye ve Mısır'da, Türk hükümdarlar tarafından inşa ettirilmiş, Anadolu'da ise XII. yüzyıldan itibaren en güzel örnekleri verilmeye başlanmıştır" (Cantay, 1992: 35).

Tarih boyunca şamanların bireysel olarak uyguladıkları müzikle tedavi zaman içerisinde gelişerek Selçuklu ve Osmanlılar döneminde kurumsal bir sisteme kavuşmuştur."Razî, Farabî, İbn Sina, Hasan Şuurî ve Gevrekzade Hasan Efendi gibi bilim adamlarının yaptıkları araştırmalar ve elde ettikleri sonuçları anlatan kitaplarını kullanan Türklerin, ilk ciddi müzikle tedavi çalışmalarını Selçuklu ve Osmanlılar döneminde

uyguladıkları görülür.(Erer, Atıcı, 2010: 30).

Anadolu'nun çeşitli merkezlerinde pek çok darüşşifalar kullanagelmiştir. "Türklerin göç ettiği Anadolu'da müzikle tedavi konusunda oluşturulan ilk kurumların şifahaneler olduğu bilinmektedir. İlk şifahane 900 yıl önce Selçuklu Sultanı Nureddin Zengi tarafından Şam'da yapılan *Nureddin Hastanesi*'dir" (Gençel, 2006: 699).

Müzikle tedavi uygulamaları yapılan Selçuklu ve Osmanlı tedavi merkezleri şunlardır: Kayseri Gevher Nesibe Şifahiyesi (1206), Sivas Divriği Darüşşifası (1228), Amasya Darüşşifası (1309), İstanbul Fatih Darüşşifası (1470), İstanbul Süleymaniye Tıp Medresesi ve Şifahanesi (1556), İstanbul Enderun Hastanesi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası (1488).

5.1. Şam Nureddin Zengi Şifahanesi (1154)

Nureddin Zengi'nin 1454 senesinde Şam'ı aldıktan sonra burada bulunan hastaneyi geliştirmiştir. "Bu hastane dünyanın ve Türklerin, bugüne kadar ulaşan en eski tıp fakültesi olarak da bilinir "(Terzioğlu, 1992: 22). Bu hastanede hastalara tıbbi tedaviler ile birlikte müzikle de tedavi uygulanmaktaydı. "Zamanımıza kadar yapısını koruyan bu hastanede akıl hastaları için de bir kısım ayrılmıştı." (Şeşen, 1983: 239).

5.2. Kayseri Gevher Nesibe Darüşşifası ve Gıyaseddin Tıp Medresesi (1205)

Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından 1205 yılında yaptırılmıştır. Hastanenin çeşitli onarımlarla 1890 yılına kadar kullanıldığı bilinmektedir. "Medrese, Gevher Nesibe Şifahiyesi, Kayseri Darüşşifası, Şifa-Hatun Medresesi, Kayseri Maristanı, Darüş-şifa Medresesi, Çifte Medrese, Çifteler, Gıyasiye, Kayseri Tıbbiyesi gibi türlü adlarla anılmaktadır" (Şengül, 2008: 56).

5.3. Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (1228)

Divriği Ulu Camii, Mengücekoğulları'ndan hükümdar Süleyman Şah oğlu Ahmed Şah tarafından 1228 yılında yaptırılmıştır. "Türk sanatının baş eserlerinden biri olarak kabul edilir" (Ülgen, 1962: 93). Evliya Çelebi de bu hastaneyi ziyaret etmiş ve eserinde bahsetmiştir. Evliya Çelebi'nin anlattığına göre "bahar mevsiminde aşk hastalığına yakalanan hastalar kendilerine zarar vermesinler diye hekimin emri ile tecrit edilip bağlanıyorlarmış" **"**(Çoban, 2005: 57).

"Anadolu'da erken dönem mimarisinin en seçkin örneği olan Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi; plan, mimari oranların elemanları, süsleme ve örtü biçimlerinin dengeli ve uyumlu bir şekilde ayarlanmasıyla başlı başına kendine özgü bir yapıdır" (Şengül, 2008: 60). Müzikle tedavinin uygulandığı merkezlerden biri olan Divriği Ulu Camii Darüşşifası, 1985 yılında UNESCO'nun "Dünya Kültür Mirası" listesine alınmıştır.

5.4. Fatih Darüşşifası (1470)

Osmanlı döneminde yaptırılan hastanelerinden biridir ve İstanbul Fatih Külliyesi'nin içinde yer almaktadır. "Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra bu kentte yaptırdığı ve mimarbaşı Atik Sinan'a inşa ettirdiği Külliye, döneminin en önemli yapılardan biri olup 1470 yılında hizmete girmiştir"**(**Cantay,1992: 78). 1824 yılına kadar faaliyette olduğu bilinen Fatih Darüşşifası yıkılmıştır. "Fatih Darüşşifası'nda akıl hastaları tedavi edilir ve bu tedavide müzikten de yararlanılırdı. Ancak Fatih Darüşşifası'nın herhangi bir kalıntısı günümüze ulaşamamıştır" (Gençel, 2006: 700).

5.5. Süleymaniye Tıp Medresesi ve Darüşşifası (1557)

Kanuni Sultan Süleyman'ın kendi ismine 1557 yılında yaptırdığı bir şifahanedir. 1843 yılına kadar her

türlü hastalığın tedavisi için kullanılırken bu tarihten sonra sadece akıl hastaları için kullanılmıştır. "Yaklaşık 40-50 yataklık olduğu tahmin edilen hastanede eczane, hamam ve ekmek fırını da bulunuyordu. Öteki Osmanlı darüşşifalarından farkı, akıl hastaları için ayrı bir bölüme sahip olmasıydı. Bu hastanede ilaçla tedavinin yanı sıra hastaları iyileştirmede musiki de kullanılırdı"(Şengül, 2008: 60).

5.6. Enderun Hastanesi (İstanbul 1478)

Enderun, Osmanlıda devlet memuru yetiştirilen bir okuldur. Bu okullarda eğitim alan öğrencilerin hastalık durumları için bir hastane inşa edilmiştir. Fatih döneminde 1478 yılında kurulan Enderun Hastanesi'nde öğrencilerin musiki ile tedavi edildiği bilinmektedir.

5.7. Edirne II. Bayezid Darüşşifası (1488)

Müzikle tedavinin uygulandığı bir başka sağlık merkezi 1488 yılında hizmete giren Edirne Sultan II. Beyazid Darüşşifasıdır. "II. Bayezid'in, kendi adıyla mimar Hayreddin'e yaptırdığı külliyenin bir parçası olan darüşşifada, ruh hastaları müzikle tedavi edilmiş, gerekli her türlü yöntem için olanaklar sağlanmıştır"(Erer, Atıcı, 2010: 31). Tedavi yöntemlerinde müziğin çok etkin rolleri vardır. Bu sağlık merkezinde de müzik tedavide kullanılmıştır. "İnsanları rahatlatmak için sadece musiki değil, bunu tamamlayan ve belki de etkisini arttıran bir de su sesinin devreye sokulduğu bu hastanenin yapılışında müzik sahnesinin düşünülmesi ve ayrıca ortamın akustiğine büyük önem verilmesi dikkati çeken önemli ayrıntılardır" (Şengül, 2008: 117).

5.8. Amasya Darüşşifası (1308-09)

Bu darüşşifa İlhanlı Hükümdarı Olcayto Mehmet Hüdabende ve eşi İlduş (Yıldız) Hatun adına 1308-1309 tarihlerinde yaptırılmıştır. "Amasya, Osmanlı Devleti'nin eline geçince yine aynı hizmeti vermeye devam eden darüşşifanın tabipleri ve eczacıları mevcuttu. (Hatemi, 1998: 24). Mimari özelliği kısaca; dikdörtgen bir binadır ve avlunun içerisinde çeşitli ölçülerde odalara sahiptir. "Ana eyvan sivri bir kemerle avluya açılmıştır. Üstü ise çatı-tonoz sistemiyle örtülmüştür. Ana eyvanın doğu duvarında iki yanı tuğla örgü söveli yüksek bir dikdörtgen pencere bulunur" (Turabi, 2015: 25). Darüşşifanın iç kısmındaki revak kısmı Resim 1 de görülmektedir.

Resim 1. Sütun ve kemer

Kaynak: Haluk Yücel

Duvarları kesme taştan yapılmıştır. Darüşşifanın üzeri düz taşlardan örülmüştür. Pencereleri mazgal biçimli ve dış yöne doğru açılmaktadır. Ana giriş kapısı caddeye açılmakta ve büyük bir yapıya sahiptir. Binanın ön yüzü ve içi geleneksel bir mimari anlayışıyla yapılmasına rağmen kuzey, doğu ve batı yönleri gelişi güzel taşlarla örülmüştür. Binada bulunan sütunlar kesme taştan yapılmıştır. Girişin iki yanında pencere nişleri bulunmaktadır. Yuvarlak kemerli girişin üzeri mukarnaslı, sivri kemerli olarak devam eder. İki yan,

üçer şerit halinde geometrik şekillerle bezenmiştir. Buradaki taş oymalar son derece ince yapılmış olup, kıvrık dal ve yaprak motiflerini süsleyen geometrik bezemeyi tamamlamaktadır. Darüşşifanın kemerli ve mukarnaslı giriş kapısı Resim 2 de görülmektedir.

Resim 2. Darüşşifanın Giriş Kapısı

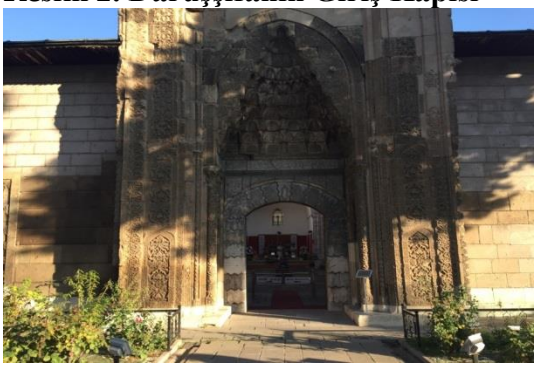

Kaynak: Haluk Yücel

"Yapının avlu cephesi çeşitlilik gösteren sütun ve başlıkları üzerinde yükselen sivri kemerli revaklar, muntazam kesme taştan eyvan kemerleri ve taş yüzeylerle dikey hatların hâkim olduğu izlenimini vermektedir. Yapıda dış cephe süslemesi olarak başlıca unsur, taş işçiliğinin ifadelendirildiği taç kapı ve iki yanında yer alan iki dikdörtgen pencere olmaktadır" (Cantay,1992: 69). Depremlerden dolayı hasar almış olan darüşşifanın yan duvarlarına zaman içinde bakım yapıldığı bilinmektedir. Darüşşifanın iç kısmından ana giriş kapısı bölümü Resim 3 de görülmektedir.

Resim 3. Darüşşifanın İç Kısmı

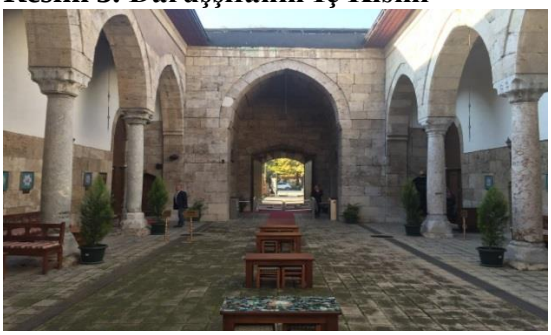

Kaynak: Haluk Yücel

Yapı, uzun ekseni boyunca, doğu batı yönünde dıştan dışa 33.60x25.60m. ölçülerindeki bir alanda planlanmıştır. Dikdörtgen bir avlu etrafında iki yanda uzun eksene paralel iki revak sırası ve gerisinde mekânların yer aldığı ana eyvanla avlulu iki eyvanlı bir plan şemasına sahiptir (Cantay, 1992: 68). "Bu darüşşifanın en önemli özelliği; dünyada akıl hastalıklarının müzik ve su sesiyle iyileştirildiği ilk yer olmasıdır" (Erer, Atıcı, 2010: 31). Darüşşifanın içinde bulunan, akıl hastalarının tedavisi için kullanılan su bölmesi Resim 4 de görülmektedir.

Resim 4. Akıl Hastalıklarında Kullanılan Su Bölmesi

Kaynak: Haluk Yücel

"Ses titreşimlerinin doğrudan beyin dokularına etki ettiği düşüncesi, ruh hastaları üzerinde müzikle tedavi uygulanmasını sağlamıştır. Tanzimat döneminde önemini yitiren darüşşifa, 1939 depreminde hasar görmüştür "(Erer, Atıcı, 2010: 31). 1945 yılındaki büyük depremden sonra da dış cephesine onarım yapılmıştır. 1999 yılında ise Belediye Konservatuarına devredilmiştir. Günümüzde müze olarak faaliyet vermektedir. Amasya Darüşşifası, akıl hastalarının müzikle tedavi edildiği sağlık merkezlerinden biridir. "Amasya Darüşşifası, günümüzdeki tıp fakültesi hastanelerine benziyordu. Yani bir yandan öğrencilere tıp bilgileri veriliyor, diğer yandan da hastalar tedavi ediliyordu" (Çoban, 2005: 51). Darüşşifanın içindeki avluda bulunan tedavi musiki heyetinin figürleri Resim 5 de görülmektedir.

Resim.5 Darüşşifada Musiki

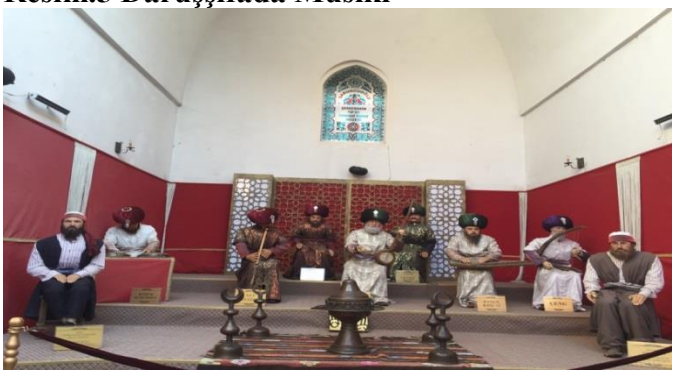

Kaynak: Haluk Yücel

Amasyalı bir hekim olan Sabuncuoğlu Şerefeddin (1386-1470), bu darüşşifada 14 yıl hekimlik yapmıştır. Burada *"Cerrahiye-i al Haniye"* isimli tıbbi minyatürlerle süslü bir kitap yazarak dönemin padişahı Fatih Sultan Mehmet'e sunmuştur. Aşağıda onu temsil eden canlandırma bulunmaktadır.

6. SONUÇ

Tarihsel süreç içerisinde Türklerin sosyal yaşamlarında müziğin çok köklü bir geçmişi olduğu kadar, müzikle tedavi uygulamalarında da kadim bir tarihe sahip olduğu bilinmektedir. Orta Asya Şamanlarından başlayıp, Anadolu Selçuklularına, oradan da Osmanlı'ya ulaşan süreçte, İbni Sina ve Farabi' gibi müzik ilmini iyi bilen bilginlerinin katkılarıyla müzikle tedavi pek çok merkezde uygulanmıştır. El Kindi'den bu yana pek çok müzik kuramcısı ve hekimler, müziğin insan üzerindeki etkisini açıklamaya çalışmışlardır. Müziğin duygulara olan etkisi, ve fizyolojik etkisi her daim bir araştırma konusu olmuştur. Bu araştırmada müzikle

tedavi uygulamaları yapılan Selçuklu ve Osmanlı tedavi merkezlerinden Kayseri Gevher Nesibe Şifahiyesi (1206), Sivas Divriği Darüşşifası (1228), Amasya Darüşşifası (1309), İstanbul Fatih Darüşşifası (1470), İstanbul Süleymaniye Tıp Medresesi ve Şifahanesi (1556), İstanbul Enderun Hastanesi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası (1488) incelenmiştir. Çalışmanın genelinde bütün bu sağlık merkezleri, özelinde de Amasya Darüşşifası detaylı olarak ele alınmıştır. Selçuklu ve Osmanlılarda müziğin ruha etkisi, makamların insan üzerinde tesiri, günün saatleri baz alındığında makamların etkisi gibi pek çok alanda araştırmalar yapılmıştır.

Amasya Darüşşifasının iç mimari yapısı rastgele inşa edilmediği tam tersine müzikle tedavi hesaba katılarak planlandığı anlaşılmaktadır. Bilhassa akıl hastaları için uzun hizmet vermiş bu Darüşşifada, hanende ve sazendelerin birlikte oturup musiki fasıl edecekleri müzik sahnesi bulunmaktadır. Su sesinin insan ruhundaki olumlu etkisi ve müzik tedavisinin uygulandığı odaların yanı sıra Hekimbaşı Sabuncuoğlu Şerefeddin'in çeşitli ameliyatlar yaptığı bölümler Darüşşifada bulunmaktadır. Selçuklu ve Osmanlı döneminde inşa edilen bu tedavi merkezleri, psikiyatri ve hastanecilik tarihi konusunda önemli rol oynamışlardır.

KAYNAKÇA

1. Ak, A. Ş. (2006). "*Avrupa ve Tük İslam Medeniyetinde Müzikle Terapi Tarihi Gelişim ve Uygulamaları",* İstanbul: Ötüken Yayınları.
2. Akan, N. (2015). " *VII-XIII. Yüzyıllar Arası İslam Felsefesinde Müziğe Genel Bakış: El Kindi, Farabi, İbn Sina*", kalemisi, Cilt 3, Sayı 6, Volume 3, Issue 6.
3. Altıntaş, A. (1986) *"Eski Türk Tıbbına Bir Bakış"* Tıp Tarihi Araştırmaları, İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fak. Deontoloji Yayınları.
4. Altınöçek, H. (1998). *Bir İletişim Aracı Olarak Müzik ve Müzikle Tedavi Yöntemleri,* Eskişehir.
5. Birkan, Z.I. (2014). *"Müzikle Tedavi, Tarihi Gelişmeleri ve Uygulamaları*", Ankara Akupunktur ve Tamamlayıcı Tıp Dergisi.
6. Can, N. (2004). *"Osmanlı Dönemi Türkçe Müzik Yazmalarında Ünlü Türk Bilgini Fârâbî " Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 24, Sayı2 (2004) 203-215*
7. Cantay, G. (1992). "*Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları",* Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı 61.
8. Çoban, A. (2005). "*Müzik Terapi*", Timaş Yayınları, İstanbul.
9. Çetinkaya, Y. (2001). "*İhvan-ı Safa'da Müzik Düşüncesi*." İstanbul: İnsan Yayınları.
10. Gençel, Ö. (2006). "Müzikle Tedavi", Kastamonu Eğitim Dergisi Cilt: 14, s.697-706.
11. Grebene, B. (1978) "*Müzikle Tedavi*, Ankara: Ankara Matbaası
12. Güvenç R. O. (2002). "*Eski Türklerde Müzik İle Tedavi"*. Türkler. Cilt 3. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 460-467.
13. Güvenç, R.O. (2005) *"Eski Türklerde Müzikle Tedavi"* Yolculuk Dergisi, Tümata Yayınları, İstanbul.
14. Güvenç, R. O. (1985). Doğu Türkistan Medeniyet Numuneleri Dergisi sayı 1.
15. Hatemi H. (1998)."*Darülfünun ve Darüşşifa"*, Dergâh Yayıncılık, İstanbul.
16. Karlıkaya, E. (1999)." *Anadolu Osmanlı ve Selçuklu Darüşşifaları"*, Oluşum Dergisi, Türk
17. Kütüphaneciler Derneği Edirne Şubesi Yayını, Sayı 27.

18. Kaygısız, M. (1999). "*Müzik Tarihi, Başlangıcından Günümüze Müziğin Evrimi"*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

19. Konfüçyüs, (1963) ."*Büyük Bilgi ve Müzik Hakkında Notlar"* (Çeviren:M.N.Özerdim) Milli Eğitim Yayınları, Çin Klasikleri No:2, S.19-40.

20. Küçük, H. (1981). "*Musikinin Ruh Terbiyesindeki Yeri*", Sanat ve Kültürde KÖK, sayı 7

21. Kolukırık, K. (1999). "*İbn-i Sînâ'da Mûsikî Düşüncesi*", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kayseri.

22. Ögel, B. (1991). *Türk Kültür Tarihine Giriş*, 9.cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları

23. Platon, (1985). *Devlet*, Çeviren: S. Eyüoğlu, M.A.Cimcoz, Remzi Kitabevi, İstanbul.

24. Şengül, E. (2008)." *Kültür Tarihi İçinde Müzikle Tedavi ve Edirne Sultan II. Beyazıd Darüşşifası*", Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans, Edirne.

25. Sezer, E., Atıcı, E. (2010). "*Selçuklu ve Osmanlılarda Müzikle Tedavi Yapılan Hastaneler*", Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 36 (1).

26. Shiloah, A. (1993). "*The Dimension of Music in Islamic and Jewish Culture"*, Norfolk.

27. Şeşen, R. (1983). " *Selahaddin Zamanında Eyyübiler Devleti"*, Ü.E.F. Yay., İstanbul.

28. Terzioğlu, A. (1992) *Türk İslam Hastaneleri ve Tababetinin Avrupa'daki Tıbbi Rönesansı Etkilemesinden, Türk Tıbbının Batılılaşmasına*, İstanbul: Hipokrat Yayınları.

29. Turabi, A.H. (2004). "*İbn Sînâ Mûsikî"*, Litera yay. s. IV. İstanbul.

30. Turabi, A. H. (2005). "*Gevrekzade Hafız Efendi ve Musiki Risalesi*", Rağbet Yayınları, İstanbul.

31. Turabi, A. H. (2015)." *Gevrekzade, Müzikle Tedavi ve Amasya Darüşşifa Örneği",* Çasebe Ofset, Amasya.

32. Turabi, A.H. (1996). "*el-Kindî'nin Mûsikî Risâleleri"* M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

33. Turhan,S. (1992). "*Türk Halk Musikisinde Çeşitli Görüşler*" ,Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

34. Uçan,A., (2000). "*Geçmişden Günümüze Günümüzden Geleceğe Türk Müzik Kültürü*" ,Müzik Ansikıopedisi,Ankara .

35. Uludağ, S. (1976). " *İslam Açısından Musiki ve Sema"*, İrfan Yayınevi, İstanbul.

36. Ülgen, A.S. (1962). *"Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası*" Vakıflar Dergisi, Ankara: Sayı:5.

37. Üstüner, A.C. (1998). *Mısır Uygarlığı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

38. Vural Göher, F. (2015). " *İslamiyetten Önce Türklerde Kültür ve Müzik*", Gece Kitaplığı.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(8)

Arş. Gör. Çağrı D. ÇOLAK*

TÜRK SİYASAL HAYATINDA TÜRKÇÜLÜK FİKRİNİN GELİŞMESİNE YOL AÇAN ETKENLER**

FACTORS LEADING TO DEVELOP TURKISM IDEOLOGY IN TURKISH POLITIC LIFE

ÖZ

Türkçülük fikrinin Türk siyasal hayatındaki gelişimini konu edinen bu çalışmanın amacı, Türkçü düşüncenin tarihsel arka planı hakkında veri sunmaktır. Bu bağlamda; Avrupa'daki Türkoloji çalışmaları, Fransız İhtilali ve Rusya'dan gelen göçmen Türk aydınların Türkçü düşüncenin gelişimine etkileri incelenecektir.

Son olarak, Osmanlıcılık ve İslamcılık akımlarıyla hedeflenen projelerin gerçekleşmemesi ile Türkçülüğün siyasal platforma taşınması arasındaki ilişkiye değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkçülük, Türkoloji, Fransız İhtilali, Göçmen Türk Aydınlar, Osmanlıcılık.

ABSTRACT

The aim of this study that mention the development of Turkism ideology in Turkish politic life is to give data about the historical background of Turkist ideology. In this regard the effects of Turcology studies in Europe, French Revolotion and the Turkish intelligentsia immigrants coming from Russia on Turkist ideology is analyzed.

Finally, the relationship between the non-performed projects which aimed on Ottomanism and Pan-Islamism strands and carrying Turkism approach onto political platform is discussed.

Keywords: Turkism, Turcology, French Revolution, Turkish Intelligentsia Immigrants, Ottomanism.

* **Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Trabzon/TÜRKİYE; cagricolak61@hotmail.com**

** **Bu çalışma, Çağrı D. ÇOLAK'a ait "Türkiye'de Türkçü-Turancı Düşüncenin Kökleri ve Irkçılık-Turancılık Davası" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından türetilmiştir.**

GİRİŞ

Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden sonraki dokuz yüz yıllık süreçte "Türklük" fikrinin hiç ön plana çıkmamış olması, ilginç bir tarihi vakıadır. Bu dönemde İslamiyet'in etkisi ile millet anlayışından çok ümmet anlayışı ön plana çıkmıştır. Hanedanın ve tebaanın birçoğunun etnik açıdan Türk olmalarına karşılık, "millet-i hâkime" denildiğinde kastedilen, Türkler değil, bütün Müslüman tebaa olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde de bu anlayış devam etmiştir. Halk ile ilgili kullanılacak sıfatların belirlenmesinde dini unsurlar etnik unsurların önüne geçmiş ve İslamiyet'ten önceki Türk tarihi yok sayılmıştır. Osmanlı sisteminde, "azınlıklar"dan değil, "unsurlar"dan (yani kurucu öğelerden) söz edilmiş ve bunlar da etnik kökenlerine göre değil, dinsel bağlılıklarına göre kategorize edilmiştir (Zürcher ve Tuncay, 2004: 242). "Türk siyasal hayatında İkinci Meşrutiyet Dönemi'ne kadar pek gündeme gelmeyen Türkçülük anlayışının söz konusu dönemde etkin hale gelmesinde hangi etkenler rol oynamıştır?" sorusuna cevap aranan bu çalışmada; Avrupa'daki Türkoloji çalışmaları, Fransız İhtilali etkisiyle yayılan milliyetçi akımlar, Rusya'dan gelen göçmen Türkler ve Osmanlıcılık ile İslamcılık düşüncelerinin etkisini yitirmesi bağlamında bir çerçeve oluşturulmuştur.

1. Avrupa'daki Türkoloji Çalışmaları

"Türklük bilimi" adı verilen Türkoloji çalışmaları, Avrupalı bilim insanları tarafından başlatılmış ve yürütülmüştür. Avrupa'da Türk tarih ve dili ile ilgili yayınlar 19. yüzyılın ortalarından itibaren çıkmaya başlamıştır. Avrupa'da başlayan bu çalışmalara gerek Osmanlı gerekse Rus topraklarında yaşayan Türkler, içerisinde bulundukları yüzyılın şartları nedeniyle kayıtsız kalmamıştır.

Orta Asya Türk toplumlarını bilimsel açıdan inceleme öncülüğü İngiltere ve Fransa'ya aittir. Her ne kadar Türkologlar başka uyruklara tabi ise de, araştırmalarını yazıya döktükleri dil genelde Fransızca ve İngilizce olmuştur. Kendi dilleri ile veya Türkçe yazmamışlardır. Çalışmaların finansmanını hangi ülke sağlıyorsa onun diliyle eserler yazmışlardır. 20. yüzyılın başlarında ise emperyalizme soyunan her ülkenin Orta Asya'da birden çok Türkoloji ekibi bulunmaktadır (Kaçmazoğlu, 2013: 61-2).

İlk Türkoloji çalışmaları hakkındaki özet niteliğindeki bilgilere, Yusuf Halaçoğlu (2002: 8-9)'nun "Türk Tarihi üzerine Çalışmalar" adlı makalesinde ulaşmak mümkündür:

Orhun yazıtları, Nikolay Mihayloviç Yadrintsev'in başkanlığındaki Rus heyeti tarafından 18 Temmuz 1889 tarihinde bulunmuştur. İlk tanıtım Ruslar tarafından yapılmışsa da, bilim dünyasına geniş şekilde duyurulması Fin Arkeoloji cemiyetince gerçekleştirilmiştir. Buna karşılık yazıtlar Rus bilim adamı Wilhelm Radloff tarafından okunmaya çalışılmıştır. Radloff'a gelinceye kadar eski Türk tarihi ve diliyle ilgili çalışmalar neredeyse yok denecek sayıda olması sebebiyle daha çok nazariyata bağlı kalmış, Finlandiyalı M. A. Castrén'in ve Macar H. Vambéry'nin araştırmaları ışığında yürütülmüştür. Radloff tarafından doldurulan bu boşluk, haklı olarak onun Türkoloji'nin kurucusu unvanını kazanmasına yol açmış, Türkoloji bir ilim dalı olarak onunla bugünkü ilerlemesine ulaşabilmiştir. Radloff'un okumaya çalıştığı Orhun kitabelerini okumak, onun çağdaşı ve arkadaşı olan Danimarkalı Vilhelm Thomsen'e nasip olmuştur. Thomsen, Radloff'un tespit ettiği yazıtları okumak suretiyle, Türk dili ve tarihine paha biçilmez bir hizmette bulunmuştur. Orhun yazıtlarının okunması, Türk tarih araştırmalarında bir milat olarak değerlendirilebilir. Esasen bütün ömrünü buna veren Radloff'un, Türkoloji'yi, yani Türklerin manevî ve maddî kültürünü dünyada tanıtması, Batılı ilim dünyasının ilgisini Türk dili ve tarihine yöneltmiştir.

Türkoloji çalışmaları, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Türklerde bir farkındalık oluşturması açısından çok önemlidir. Osmanlı'nın kurulduğu toprakları genellikle "Türkiye" olarak tanımlayan ve karşılaştıkları askerleri, devlet adamı ve diplomatları ya da yabancı gezginlerin gözlemlediği halkı "Türk" olarak adlandıran Avrupalılara karşın Osmanlı toplumunda "Türk" ortak bir kimliğin öznesi olmamıştır (Özdoğan, 2006: 56).

"Türk", cahil köylüyü çağrıştıran ve aşağılayıcı bir anlamda kullanılırken, kökü tarihin ilk dönemlerine kadar dayanan medeni bir etnisite olarak algılanmaya başlanmasında Türkoloji çalışmalarının büyük rolü vardır. Hatta Özdoğan (2006: 59)'a göre, Baykal Gölü'nün güneyinde, Orhun Vadisi'nde, 8. yüzyıldan itibaren ayakta duran, Türk diliyle yazılmış ve dönemin Türk devletiyle Türk kökenli halkına ilişkin bilgi veren en eski tarihsel kayıtlar niteliği taşıyan ve Orhun Türkçesi'yle yazılmış olan Orhun Abideleri'ndeki yazıtların çözülmesi, sadece bir dilbilim başarısı değildir. Bu bağlamda, milli bir bilincin oluşmasında yapı taşı niteliği taşıyan olaylar arasında Türkoloji çalışmaları ilk sırayı almaktadır.

Batı kaynaklı Türkoloji çalışmaları ile birlikte, Türkçülüğün Orta Asya'da gelişip Rusların önünde engel teşkil edecek safhaya gelmesi amaçlanmıştır. Emperyalizm mücadelesinde Rusya'nın hızını kesecek bir iç sorun yaratma fikri Türkoloji çalışmaları ile Türk milli bilincinin oluşturulması sayesinde pratiğe dönüşmüştür. Daha sonra bu gelişmelere Rusya da kayıtsız kalamayıp çeşitli Türkoloji faaliyetlerine girişmiştir.

"Milliyetçilik yüzyılı" diye adlandırılan 19. yüzyıl, aynı zamanda, Türkoloji çalışmaları sayesinde Türklerin milliyetlerinin farkına vardığı bir dönemdir. Yani milliyetinin farkına varma ile milliyetçi olma, Türkiye topraklarında paralel olarak gerçekleşmiş ve her ikisi de Avrupa etkisiyle olmuştur. Türkoloji çalışmalarını doğrudan gerçekleştiren veya diğer ülke bilim adamlarını, araştırma merkezlerini ekonomik açıdan finanse eden Batılı ülkelerin temelde iki genel amacı bulunmaktadır (Kaçmazoğlu, 2013: 63). Bu amaçlardan birincisi, Türkoloji çalışmalarından dünya siyasetlerini gerçekleştirmek adına yararlanmak, ikincisi de, yine aynı amaç çerçevesinde, Orta Asya Türk kimliğini Osmanlı'dan bağımsız olarak tanımlayarak, bu topluluklarla doğrudan ilişkiye geçmektir.

2. Fransız İhtilali ve Avrupa'da Milliyetçiliğin Yayılması

Fransız İhtilali, o zamana kadar evrensel bir isim ve nitelik kazanamayan milliyetçilik düşüncesinden evrensel bir milliyetçilik ideolojisi doğurmuştur. Bu yüzyılda her millet, gerek sosyal gerek siyasi olarak kendinin ve kendinden olanların tarihini, kültürünü, dilini vb. özelliklerini tanımaya yönelik çalışmalar içerisinde bulunmuştur.

Milliyetçilik, ulusun, siyasi örgütlenmenin merkezi olduğuna dair inançtır ve şu iki temel varsayıma dayanmaktadır (Heywood, 2012: 337): Birincisi, insan türü doğal olarak farklı milletlere ayrılmıştır ve ikincisi, millet en uygun ve muhtemelen en meşru siyasal hâkimiyet birimi olması anlamında siyasal bir cemaattir. Egemenlik kullanan bir millet fikri, İngiltere'de ortaya çıkmış olsa da, siyasal bir hareket olarak milliyetçiliğin kökenleri ancak ve ancak Fransız İhtilali'nde bulunabilmektedir (Kerestecioğlu, 2010: 329-30).

Avrupa tarihine damga vuran olayların etkisi, hiçbir zaman doğdukları coğrafyayla sınırlı kalmamıştır. Fransız İhtilali bu durumun örneklerinden en açık olanıdır. Ulusal devlet ve milliyetçilik fikirlerinin temeli de Fransız İhtilali'ne dayanmaktadır ve milliyetçiliği Avrupa'nın diğer ülkelerine taşıyan ise Napolyon Savaşları olmuştur (Kaçmazoğlu, 2013: 29). Fransa'da patlak veren siyasal devrimin yayılması ilk yıllarda Napolyon Savaşları ile olsa da, bir zaman sonra, bu yayılma önlenemez bir hal almıştır.

19. yüzyılının ilk yarısında, özellikle hürriyetçilik ve milliyetçilik kavramları ve bu kavramlardan doğan akımlar ve hareketler, yüzyılların kurumsallaşmış otoriter ve mutlakıyetçi rejimlerini korkutmuşlardır. Çok uluslu imparatorluk niteliği taşıyan ülkeler için tehlike arz eden bu durum karşısında, kendilerini koruma refleksiyle giriştikleri teşhis ve hamleler, milliyetçiliği köreltememiştir. Aksine, bu yeni akımlara sert tepki göstermeleri, etki-tepki ilkesi gereğince, önce hürriyet fikirlerini sonra da milliyetçilik hareketlerini bütün Avrupa'da daha da güçlendirmiştir (Armaoğlu, 2010: 21). Osmanlı İmparatorluğu, Fransız İhtilali'ne karşı herhangi bir ilgi veya korku göstermemiş ve bunu Avrupa'nın kendi iç sorunu gibi görmek istemişse de,

Avrupa devletlerinin kendi aralarındaki ve özellikle, İhtilal Fransa'sı ile mücadelelerinden doğan gelişmeler, Osmanlı İmparatorluğu'nu da etkisi altına almış ve bu mücadelelerin içine sürüklemiştir.

Fransız İhtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik akımı, azınlıkların Osmanlı Devleti'nden ayrılmasına neden olmuştur. Milliyetçilik akımının etkisiyle ilk isyan eden Sırplar, ilk bağımsızlık kazananlar ise Yunanlardır. Rumeli'deki Osmanlı topraklarından ayrılarak bağımsız bir devlet haline gelen Yunanistan ve daha sonraki tarihlerde bağımsızlığını elde eden Sırbistan, Romanya ve Bulgaristan, 19. yüzyılda Avrupa'da hâkim olan iktisadi sistemi temel prensip kabul ederek kurdukları bürokrasi ile modern bir devlet olma yoluna girişmişlerdir (Karpat, 2013: 41).

Fransız İhtilali'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki hâkim tebaa olmayan unsurlar üzerindeki etkisi, bağımsız ve modern bir ulus-devlet kurmalarıyla sonuçlanmıştır. Hâkim tebaa olan Türkler de şüphesiz Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu milliyetçilik akımından etkilenmişlerdir. Bu etkilenişi Yusuf Akçura (2012: 25-6) şöyle ifade etmektedir:

Her kavim, diğer kavimlere karşı daima kendi hususiyetini duymuş ve çoğunlukla kendi üstünlüğünü iddia etmiştir. Bu duygu ve iddia, milliyetçilik fikrinin içgüdü ile meydana gelen ilk başlangıcıdır. Türk kavim lerinde bu duygu ve iddianın her zaman var olduğu hiç korkmadan tasdik edilebilir. Fakat söz konusu olan 'milliyet fikri', bu duygu ve iddianın çok gelişmiş bir safhasıdır. Kavmiyet duygusunun, milliyet fikri derecesine yükselmesi, Doğu'da değil, Batı'da meydana gelmiştir.

İmparatorluğun kurtuluşu için gerekli olan çabaların Batı'yı örnek alma eksenine oturtulduğu 1800'lü yılların sonu ile 1900'lü yılların başında, Türkçülük en önemli argümanlardan birini oluşturmuştur.

3. Rusya'dan Gelen Göçmen Türkler ve Anadolu'daki Türkçülüğe Etkileri

Anadolu coğrafyasında Türkçülüğün filizlenip yeşermesinde Rus yönetimi altında uzun yıllar yaşayan Orta Asya'dan gelen Türklerin kilit rolü vardır. Gerek Batı kaynaklı Türkoloji çalışmalarına gerekse Batı'dan yayılan milliyetçilik akımlarına daha önce vakıf olan bu grup, Anadolu'daki Türkçülüğün siyasal bir harekete dönüşmesinde katalizör bir rol oynamış ve dernekler vesilesiyle bu düşüncenin hızla yayılmasını sağlamışlardır.

Rusya'nın yayılma alanı olarak gördüğü ve arka bahçesi olarak kabul ettiği Orta Asya'da açtığı okullarda yürüttüğü eğitim politikası ve Batılı ülkelerin gerçekleştirdiği Türkoloji çalışmaları, Orta Asya Türklerinin belirli bir bilince ulaşmasına ve Türkçülük akımının doğmasına hizmet etmiştir (Kaçmazoğlu, 2013: 105). Yüksek eğitim gören ve olup bitenlerin farkına varan Türkler, Batı'dan gelen milliyetçilik düşüncesi ile Rusya'daki Panslavizm'e tepki ve bazı Batılı ülkelerin politikaları doğrultusundaki teşvikleri ile Türkçülüğe yönelmişlerdir. Ayrıca Türkçülüğün Rusya'daki versiyonuna İslamcılık da entegre olmuştur. Bu durumun nedeni Rusya'nın girişmiş olduğu dini asimilasyon politikalarıdır. Rusya'daki Türk kökenli aydınlar, İslami bağlılıkları ile Türkî etnik aidiyetlerinin Ruslaştırma politikasına karşı kavramsal olarak bağdaşabilen ve siyasal olarak birbirlerini güçlendiren etkenler olduğu düşüncesini paylaşmışlardır (Özdoğan, 2006: 42). Ancak yeni siyasal gelişmelerle birlikte, İslamcılık, en azından geçerli bir siyasal strateji olarak güç kaybederken, Türkçülük, bir siyasal akım olarak hız kazanmıştır. Özellikle Balkan Savaşları'ndan sonra imparatorluğun değişen toprak ve nüfus tablosu, İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde Türkçülüğü güçlendirmiştir.

Rusya'da Türkçülük, ekonomik açıdan hali vakti yerinde olan ve çeşitli kaynakların "Türk burjuvazi sınıfı" olarak adlandırdığı bir kesimin elinde doğup gelişmiştir (Oba, 1995: 43). Bu kesimin bireyleri alt eğitim kurumlarını Rusya'da, yüksek öğrenimlerini ise kimisi Rusya'da kimisi Avrupa'da tamamlamışlardır. Türkiye'ye gelen göçmenlerin büyük bir bölümünün eğitim düzeyi oldukça yüksektir (Georgeon, 1999: 11). Bernard Lewis (1984: 345-6), bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Bu mülteciler, çok kez yüksek standartta eğitimli idiler; bazıları Rus lise ve üniversitelerini bitirmişlerdi. Rus Türkolojisinin pek önemli başarılarına aşina idiler; Panislavizm hareketi ve mistiği ile karşı karşıya kalmışlar ve ona karşı tepki göstermişlerdi; Rus çarlığının, mensubu oldukları entelejansiya (aydınlar topluluğu) arasında yaygın olan halkçı ve devrimci eğilimlerden etkilenmişlerdi. Aynı zamanda, Osmanlı İmparatorluğu'nda bazı çevrelerde geçerli olan yeni siyasal ve toplumsal fikirlerle de tanışık idiler.

Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu ve Hüseyinzade Ali gibi okumak için gelenler ya da 1908 sonrası Rusya'dan kaçarak Osmanlı İmparatorluğu'na yerleşen aydınlar İttihatçı çevrelerin içinde ya da onlarla yakın ilişkide olmuşlar ve Cumhuriyet'in kuruluşuna da aktif olarak katılmışlardır (Soysal, 2009a: 484). Göçmen aydınlardan en önde geleni 1908'deki Jön Türk devriminin zaferinden kısa bir süre sonra Türkiye'ye gelen Akçura'dır. Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı sırasında siyasal Türkçülüğü teşkilatlandırmayı ve yönetimdeki İttihat ve Terakki'yi Türkçü politikalara sevk etmeyi kendine görev bilen Akçura, daha sonra da Atatürk'ün önderliğinde girişilen yeni Türk devletini kurma çabalarına katılmıştır (Georgeon, 2009: 505). Akçura başta olmak üzere, Rusya'dan göçen Türkçüler, Alman milliyetçilik anlayışının benimsenmesinde etkili olmuşlardır. Ayrıca genel politikalarını milliyetçilik doğrultusunda şekillendirip İttihat ve Terakki önderleri arasında yer alarak, sonunda Türkçülüğü bir devlet siyaseti olarak benimsemişlerdir (Landau, 1999: 77).

Kültürel Türkçü düşüncenin, ideolojisiyle, basınıyla, yayınıyla, söylemiyle ve derneğiyle siyasal bir hüviyete bürünmesinde en büyük pay Rusya'dan gelen göçmenlere aittir. Akçura'nın 1904 yılında Mısır'da çıkan bir Türk gazetesinde yayınladığı "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı makalesi, siyasal Türkçülük için bir milat teşkil etmektedir. Özdoğan (2006: 43)'a göre, Rusya'dan gelen Türk aydınlar tarafından çoğunlukla kültürel bir birlik olarak önerilen düşünce, batıdaki toprakların kaybedilmesini telafi edecek siyasi bir ideale dönüştürülmüştür. Diğer taraftan, Türkçülüğün siyasallaşmasında Osmanlı aydınlarının rolü pek azdır. Olanların da Rusya göçmenlerinden etkilendiği bilinir. Örneğin, Gökalp, genellikle Osmanlı'nın içinde bulunduğu ortamın sorunları çerçevesinde önerilerini biçimlendirirken, Akçura Osmanlı'nın yanında Avrupa ve Rusya'daki ortamı da dikkate alarak, Türkçülüğü bir siyasi seçenek olarak sunmuştur (Karakaş, 2007: 267).

Göçmen aydınların bir diğer önemi de Cumhuriyet'in geçmişle ilgisini kesme sürecinde ortaya çıkmıştır. Osmanlı mirasına bağlılık duymamaları, Türkçülüğün geçmişinin Orta Asya'da aranmasına dönük projelerin parçası olmalarına yol açmıştır (Soysal, 2009a: 484). Bu bağlamda Zeki Velidi Togan, Rusya'dan gelen Türk aydınları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Hüseyin Nihal Atsız'ın başı çektiği bir grubun hocalığını yapmıştır. Togan, tarihçi Fuat Köprülü'nün desteğiyle İstanbul Üniversitesi'nde etkili bir konuma gelmiş ve Türk milliyetçiliğinin önemli isimlerini öğrencileri olarak yetiştirmiştir. Togan'ın yaşamı boyunca süren çabası, büyük Türk dünyasını tarih ve edebiyat yoluyla tanıtmak, geçmişi unutturmamak olarak tanımlanabilir (Soysal, 2009b: 488). Atsız (1997: 83) bir makalesinde hocasından şöyle bahsetmiştir:

Togan, daha pek genç yaşında tarihe milli bir düşünce ile atılmış ve maceralı geçen hayatında tarihçiliğe hiç ara vermemiştir. Bu konudaki hususi kabiliyetinin ve çok dil bilmenin verdiği imkânlarla büyük bir müverrih olmuş, tarihçi olmak için gereken yardımcı ilimlerde de aynı hizaya gelmeyi başarmıştır.

Sadri Maksudi Arsal da Rusya'dan gelen aydınlar arasında öne çıkanlardandır. Akçura ile yakın arkadaş olan Arsal, Paris'teki şarkiyatçıların derslerinin etkisinde kalarak Türk tarihine ilgi duymaya başlamıştır. Fakat Togan gibi yalnızca Türk tarihinde değil Türk dilinde de uzmanlaşmayı seçmiştir. Arsal'ın dil konusuna ilgisi de, Rusya'da Türkoloji'nin kurucusu sayılan Wilhelm Radloff'un etkisiyle başlamıştır. Paris'te Türk Tarihi çalışmalarına da yoğunlaşan Arsal, aynı zamanda Sorbonne Üniversitesi'nde Türk tarihi dersini veren ilk Türk'tür (Taşkın, 2009: 497). Türkiye'ye geldikten sonra da üniversitelerde ilmi faaliyetlerine devam etmiştir.

Göçmenler açısından dikkat çeken noktalardan biri de, bunların hiçbirinin Rusya'da iken Osmanlı ile siyasal ilişkide bulunmamalarıdır. Ancak Rusya'da başarısız olunca Türkiye'ye gelip Osmanlıyı kendi siyasetlerinin içine çekmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda milliyetçilikle ilgili görüşleriyle Türkiye'de ünlenen Türkçülerin neredeyse tamamı İkinci Meşrutiyet'ten sonra Anadolu'ya gelmişlerdir (Kaçmazoğlu, 2013: 109).

4. Alternatif Akımların Etkisini Yitirmesi

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde üç yeni siyasi akım ortaya çıkmıştır. Bu akımlardan ilk ortaya çıkanı Osmanlıcılık olup onu 19. yüzyılın sonlarına doğru İslamcılık ve Türkçülük izlemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmış olması, diğer iki akımın tasfiyesine yol açarken, Türkçülük devlet politikalarını belirleyen bir siyaset olarak benimsenmiştir.

İmparatorluk dâhilinde yaşayan farklı dinsel ve etnik grupları tek bir "Osmanlı milleti" olarak kabul eden ve bu unsurları ortak imparatorluk ideali çerçevesinde birleştirme yaklaşımına Osmanlıcılık denmektedir (Somel, 2011: 88). 1789 Fransız İhtilali, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gayrimüslim unsurlarda da milliyetçi hareketleri kamçılamıştır. Bu durum tüm etnik kimliklerin üzerinde siyasi bir sadakat odağı sağlamaya çalışan Osmanlıcılık politikasının da doğmasına neden olmuştur (Yıldız, 2010: 61). Devletin yönetimi altındaki dilleri, dinleri, ırkları farklı olan Arap, Arnavut, Bulgar, Ermeni ve Rum gibi unsurlara "eşitlik" ve "serbestlik" verilmek suretiyle, aralarında bir yakınlaşma, kaynaşma hatta birleşme meydana geleceği umulmuş, "ortak vatan"da birleşmiş yeni bir millet yani Osmanlı milleti meydana getirilmek istenmiştir (Duymaz, 2004: 72). Osmanlıcılık düşüncesi, Tanzimat'tan Birinci Dünya Savaşına kadar gelinen süreçte imparatorluğun resmi ideolojisi olmuş ve aydınlar da yazı ve düşüncelerinde bir "Osmanlı milleti" oluşturma fikrini aşılamaya çalışmıştır. Öyle ki, Akçura, 1904'te yazdığı makalesinde Osmanlıcılığı reddetmesine rağmen, Türk Derneği ve Genç Kalemler etrafında toplanan çeşitli milliyetçiler arasında dahi Osmanlıcılık düşüncesinin varlığını koruduğu görülmektedir (Uçar, 2008: 51). Gökalp (2013: 12-3), bu dönemdeki Türk fikir adamlarının "Türklük yok, Osmanlılık var" dediklerini, bunun nedeni olarak da, Türklerin önce sezgiye dayanan bir ihtiyata uyarak, bir ülkü için var olanı, tehlikeye düşürmekten çekindiklerini ifade etmektedir.

Akçura 1870-1871 Fransız-Alman Savaşı'nda, Almanların üstün gelmesiyle beraber, bir Osmanlı milleti meydana getirme hayalinin Fransız İmparatorluğu ile beraber bir daha dirilmemek üzere öldüğünü belirtmektedir (Duymaz, 2004: 77). Osmanlı milleti oluşturma düşünce ve çabalarına karşın Akçura, Osmanlı milleti oluşturmanın zorluklarını üç noktada toplamıştır (Uçar, 2008): Bunlardan birincisi, Osmanlı halklarının tarihinin fiziksel bir tarih olması ve ruhsal olmamasıdır. İkinci olarak, aynı halkları şimdi ve gelecekte bağlayacak bir ülkünün bulunmamasıdır. Son olarak, ne Türkler ne de Türk ve Müslüman olmayan halkların bir Osmanlı milleti içinde eriyip yok olmayı istememesi, yani beraber ve birlikte yaşama isteğinin olmamasıdır. Bu zorluklar, Osmanlı milleti oluşturmak veya Osmanlıcılık düşüncesinin "boş bir hayal" olarak yorumlanmasına neden olmuştur. Nitekim Akçura, Türk milliyetçiliğini Osmanlılığı sürdürmek için bir araç sayan Osmanlıların tersine, Osmanlılığı Türklerin çıkarlarını korumak için bir araç saymıştır (Arai, 2008: 102). Osmanlılığın artık hiçbir milliyetçilik için hiçbir olumlu etkisinin kalmadığını görünce de, bu durumu açıklayarak, Türkçülüğe dönüş için bir propaganda şeklinde kullanmıştır.

İslamcılık, 1856 Islahat Fermanı'nın Osmanlı iktidar eliti, uleması ve Müslüman tebaa üzerinde derin etkiler bırakması üzerine, Islahat Fermanı ile birlikte İslamiyet aleyhine doğan konjonktüre karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır (Bulaç, 2011: 48). Dönemin üç büyük imparatorluğu olan Rusya, Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları farklı etnik ve dini toplulukları bir arada tutacak ideolojiler formüle etmişlerdir ve burada dikkati çeken önemli nokta, emperyal ideolojiler oluşturulurken, yönetici etnik grupların dine dayalı ulusçuluklarının da buna eşlik etmesidir. Rusya, Slav ulusçuluğu yaparken sırtını Ortodoks

Kilisesi'ne dayamış, Avusturyalılar, Alman ulusçuluğu karşısında Katolik Kilisesi'ne sığınmışlardır. Benzer motiflerle Osmanlı aydınları da benzer bir ideoloji geliştirmeye çalışırken, çekirdek yönetici gruba hitap eden İslamcılığı formüle etmek istemişlerdir (Uçar, 2008; Yıldız, 2010). Osmanlıcılığın eşitlik politikasına bir tepki olarak 19. yüzyılda hemen hemen bütün Hristiyan unsurların imparatorluktan ayrılması üzerine, Avrupa'da gelişen Pan-Germenizm ve Panslavizm'den de esinlenen II. Abdülhamit, imparatorluktaki İslami unsurların dağılmasını engellemek için İslamcılığı bir sistem olarak kabul etmiştir (Atabay, 2005: 43). Tarık Zafer Tunaya (2004: 71)'ya göre, Meşrutiyet'in en yaygın ve kuvvetli fikir hareketi olan İslamcılık, devletin teokratik yapıya sahip olması ve padişahın aynı zamanda halifelik gibi bir statüsünün de bulunmasının etkisiyle aksiyon gücünü arttırmıştır. Asıl gelişimini 19. yüzyılda İkinci Meşrutiyet döneminde gösteren İslamcılık, imparatorluğun uzak çevresinde Hindistan'da şekillenmiş ve 1870'lerden itibaren de imparatorluğun merkezinde gittikçe güçlenen bir akım olmuştur (Atabay, 2005: 41). Böylece İslamcılık aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemeye ve Hindistan'ın adım adım İngiliz boyunduruğuna girmeye başladığı bir dönemin sonlarından itibaren başlayan bir söylem halini almıştır. II. Abdülhamit döneminde pek de net olmayan adımlarla izlenmeye başlanan İslamcılık siyaseti, entelektüel bir olgunlaşmanın değil, siyasi bir ihtiyacın ürünü olarak kendini göstermiştir. Akçura, Birinci Meşrutiyet'in başarısızlığa uğraması ile İslamcılık akımının geniş bir eylem alanı bulduğunu; ancak Mehmet Ali Paşa karşısında Osmanlı padişah ve halifesinin tahtını ve tacını Müslümanlara karşı din düşmanı olarak tanınan Rusya'nın yardımı ile koruyabildiğini, dolayısıyla bir "İslam Birliği" kurma döneminin bu olayla çoktan geçtiğinin görüldüğünü belirtmiştir. (Uçar, 2008)

Osmanlıcılığın hayale dönüşmesi nasıl Balkan Savaşları'nda kendini gösterdiyse, İslamcılığın sarsılması da Arnavut ve Arap isyanları ile ortaya çıkmıştır. Müslüman olan bu unsurların, İslam Birliği içerisinde düşünülmelerine rağmen isyan etmeleri, İslamcılığın sonunu hazırlamıştır. İslamcılığın zayıflaması, Arnavutların bağımsızlığını kazanması ile başlamış ve Arapların başkaldırısı ile hızlanmıştır (Kaçmazoğlu, 2013: 142). 1908'de yönetime gelen Jön Türklerin dönemi, Türkçülüğün siyasi bir mecra bulduğu evredir. Akçura'nın da içinde bulunduğu Jön Türkler diğer akımları sistemli bir şekilde tasfiye edip Türkçülük akımını hâkim ideoloji haline getirmişlerdir. Akçura'nın, Türk milliyetçiliğinin temellerini oluşturmak için kurduğu ve kurulmasına iştirak ettiği Türk Yurdu Mecmuası, Türk Ocakları ve Türk Derneği, Jön Türklerin çabalarıyla kurulmuştur (Kushner, 1998: 22).

Osmanlıcılık ve İslamcılığın fiili olarak bitişi, Cumhuriyetin İlanı ile söz konusu olsa da, aslında, İkinci Meşrutiyet döneminde bu iki akım iyice sarsılmış ve Birinci Dünya Savaşı öncesinde imkânsız hale gelmiştir. İkinci Meşrutiyet ile yönetime gelen Jön Türkler Türkçü politikalar izlemişler ve bunun bir sonucu olarak Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında savaşa girmişlerdir.

SONUÇ

Türkçülük, etkisini göstermeye başladığı İkinci Meşrutiyet Dönemi'nden bu yana Türk siyasal hayatında etkin bir konuma sahiptir. Yaklaşık yüz yıllık süre zarfında farklı sentez ve buluşmalarla günümüze kadar gelen bu anlayışın doğuşu, Avrupa'daki Türkoloji çalışmaları ve Fransız İhtilali'nin tüm dünyaya yaydığı milliyetçilik akımları vasıtasıyla olmuştur. Ardından kısa sürede hatrı sayılır bir konuma gelip hatta devlet siyaseti olarak benimsenmesinde Rusya'dan gelen göçmen Türkler ve Türkçülüğe alternatif olarak düşünülen akımların etkisini yitirmesi önemli rol oynamıştır.

Avrupa'daki Türkoloji çalışmaları, Türkçülük düşüncesinin kök salabilmesi ve milli bilincin tesis edilebilmesi için gerekli dil ve tarih verilerine ulaşılmasına; Fransız İhtilali, etnik ve kültürel Türk milliyetçiliğinin programlı bir hale getirilmesine; Rusya'dan gelen göçmenler, Türkçülüğün Anadolu'da etkili

olmasına aracılık etmiştir. Son olarak, Osmanlıcılık ve İslamcılık anlayışlarının Birinci Dünya Savaşı'na kadar gelinen süreçte başarılı sonuçlar vermemesi, Türkçülüğün gelişmesine ve Cumhuriyet döneminde siyasi platforma taşınmasına neden olmuştur.

KAYNAKÇA

1. Akçura, Y. (2012), *Türkçülük: Türkçülüğün Tarihsel Gelişimi*, İstanbul: İKS Yay.
2. Arai, M. (2008), *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, İstanbul: İletişim Yay.
3. Armaoğlu, F. (2010), *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul: Alkım Yay.
4. Atabay, M. (2005), *II. Dünya Savaşı Sırasında Türkiye'de Milliyetçilik Akımları*, İstanbul: Kaynak Yay.
5. Atsız, H. N. (1997), "Zeki Velidi Togan'ın Tarihçiliği", *Makaleler II* (83-88), İstanbul: İrfan Yay.
6. Bulaç, A. (2011), "İslam'ın Üç Siyaset Tarzı veya İslamcıların Üç Nesli", *MTSD: İslamcılık* (48-67), İstanbul: İletişim Yay.
7. Duymaz, R. (2004), *Üç Tarz-ı Siyaset ve Düşünce Akımlar*, İstanbul: TDAV Yay.
8. Georgeon, F. (1999), *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura*, İstanbul: TVY Yay.
9. Georgeon, F. (2009), "Yusuf Akçura", *MTSD: Milliyetçilik* (505-514), İstanbul: İletişim Yay.
10. Gökalp, Z. (2013), *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, İstanbul: Bilge Oğuz Yayınları.
11. Halaçoğlu, Y. (2002), "Türk Tarihi Üzerine Çalışmalar", *Türkler Ansiklopedisi 1* (8-33), Ankara: YT Yay.
12. Heywood, A. (2012), *Siyasetin Temel Kavramları*, Ankara: Adres Yay.
13. Kaçmazoğlu, H. B. (2013), *Türk Sosyolojisi Tarihi I*, İstanbul: Doğu Yay.
14. Karakaş, M. (2007), *Türk Ulusçuluğunun İnşası*, Ankara: Elips Yay.
15. Karpat, K. H. (2013), *Kısa Türkiye Tarihi*, İstanbul: Timaş Yay.
16. Kerestecioğlu, İ. Ö. (2010), "Milliyetçilik: Uyuyan Güzeli Uyandıran Prens'ten Frankeştayn Canavarına", *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasi İdeolojiler* (307-350), İstanbul: İBÜ Yay.
17. Kushner, D. (1998), *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, İstanbul: Fener Yay.
18. Landau, M. J. (1999), *Pantürkizm*, İstanbul: Sarmal Yay.
19. Lewis, B. (1984), *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara: TTK Yay.
20. Oba, A. E. (1995), *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Ankara: İmge Yay.
21. Özdoğan, G. G. (2006), *Turan'dan Bozkurt'a Tek Parti Döneminde Türkçülük*, İstanbul: İletişim Yay.
22. Somel, S. A. (2011), "Osmanlı Reform Çağı'nda Osmanlıcılık Düşüncesi", *MTSD: Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi* (88-116), İstanbul: İletişim Yay.
23. Soysal, G. (2009a), "Rusya Kökenli Aydınların Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin İnşasına Katkısı", *MTSD: Milliyetçilik* (483-504), İstanbul: İletişim Yay.
24. Soysal, G. (2009b), "Zeki Velidi Togan", *MTSD: Milliyetçilik* (488-495), İstanbul: İletişim Yay.
25. Taşkın, Y. (2009), "Sadri Maksudi Arsal", *MTSD: Milliyetçilik* (496-499), İstanbul: İletişim Yay.
26. Tunaya, T. Z. (2004), *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul: İBÜ Yay.

27. Uçar, F. (2008), *Üç Tarz-ı Siyaset Türkçülüğün Manifestosu Osmanlıcılık-İslamcılık-Türkçülük*, Ankara: Fark Yay.

28. Yıldız, A. (2010), *Ne Mutlu Türküm Diyebilene/Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Sekürel Sınırları (1919-1938)*, İstanbul: İletişim Yay.

29. Zürcher, E. J. ve Tunçay, M. (2004), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik (1876-1923)*, İstanbul: İletişim Yay.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(9)

Arş. Gör. Mehmet Umut TUNCER*

HALKLA İLİŞKİLERİN MESLEKLEŞME SÜREÇLERİNDE KİŞİLERARASI İLETİŞİMİN ROLÜ

THE ROLE OF INTERPERSONEL COMMUNICATION IN PROFESSIONALIZATION OF PUBLIC RELATIONS

ÖZ

Bu çalışmada halkla ilişkilerin meslekleşme süreçlerini incelemek ve kişilerarası iletişimin bu süreçlerdeki kritik rolünü resmetmek amaçlanmıştır. Buradan hareketle meslek sosyolojisi açısından iş ve meslek tanımları incelenmiş, halkla ilişkilerin meslek olarak konumu meslekleşme kriterleri açısından analiz edilmiştir.

Sonraki aşamada bir meslekleşme kriteri olan halkla ilişkiler uzmanlığı için kişilerarası iletişimin fonksiyonu değerlendirilmiştir. Çalışmada kişilerarası iletişimin halkla ilişkiler uzmanlığı ve dolayısıyla halkla ilişkilerin meslekleşmesi için belirleyici bir rol oynadığını açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kişilerarası İletişim, Halkla İlişkiler, Meslekleşme

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate professionalization process of public relations and the critical role of interpersonal communication in this process. Moving here, we will be examining profession and job descriptions according to sociology of professions and analyzing status of public relations as a profession.

In the next step we will evaluating what is function of interpersonal communication for specialization of public relation. Finally, this study will explain that interpersonel communication has a decisive role for specialization of public relations and professionalization process of public relations.

Keywords: Interpersonel Communication, Public Relations, Professionalization

* **Araştırma Görevlisi; Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi, Dumlupınar Bulvarı, 07058 Kampus, Antalya/TÜRKİYE, umuttuncer@akdeniz.edu.tr**

GİRİŞ

Halkla ilişkilerin meslek olup olmadığı, bir mesleğin standartlarına sahip olup olmadığı uzun soluklu bir tartışma konusu olmuştur. Ülkemizde de zaman zaman halkla ilişkilerin bir meslek olarak yerinin ne olduğu konusunda tartışmaların yapıldığı görülmektedir. (KİM?) Halkla ilişkilerin bir meslek olduğunu savunanların, halkla ilişkileri salt bir taktikler örgüt enstrümanı olarak değerlendiren eleştirel yaklaşımdan farklılaşarak halkla ilişkileri itibarlı bir konuma yerleştirmeyi amaçladığı ortadır. Diğer taraftan halkla ilişkileri şirketlerin manivelası olarak değerlendiren görüş, özellikle etik ve eğitim boyutlarında eksikliklerini göstererek halkla ilişkileri bir meslek olarak kabul etmez ki bu durum aslında kapitalizm eleştirisinin halkla ilişkiler üzerinden bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Halkla ilişkilerin gerçek bir meslek olup olmadığını değerlendirebilmek ve kişilerarası iletişimin halkla ilişkiler açısından eşsiz önemini gösterebilmek için öncelikle meslek sosyolojisi literatürüne dönmek ve daha sonra halkla ilişkileri disiplin olarak ele alıp kişiler arası iletişimin bu disiplin içindeki yerini incelemek gerekmektedir. Tüm ekonomik sistemler ürün ve hizmetlerin üretilmesi ve tüketilmesi süreçlerinde ihtiyaç duyulan kurumların oluşturulmasıyla hayat bulmaktadır. Bu kurumların temelinde ise "iş" kavramı bulunmaktadır. Burada bahsedilen "iş" bir meslek değildir ancak; mesleğin ortaya çıkabilmesi için dayandığı özü işaret etmektedir. Bir diğer ifade ile meslek, iş üzerinden ortaya çıkmaktadır. İş ve meslek ilişkisini daha anlaşır kılabilmek için meslek tanımlarına göz atmak yerinde olacaktır. Brown'a (1992) göre meslek sanayi toplumlarında ortaya çıkmıştır ve kişinin geçimini sağlamak için sürekli olarak üzerinde çalıştığı "iş" alanıdır. Macdonald (1999) mesleği sosyal, kültürel ve ekonomik şartların biçimlendirdiği, teknik özelliklere sahip spesifik "işler" olarak tanımlamıştır. Giddens (2005) ise ortaya koyduğu meslek tarifinde, üzerinde uzmanlaşılan "iş" alanını işaret etmiştir. Şu halde mesleğin ortaya çıkabilmesi için bir "iş" konusundan bahsetmek gereklidir ki bu iş kavramının yalnızca o işi bilen kişilerce gerçekleştirilebilmesi ve dolayısıyla bu işi gerçekleştiren kişilerin belirli yeterlilikler ortaya koyan, yokluğu işin gerçekleştirilmesini mümkünsüz kılan niteliklere sahip olması gerekmektedir. Bu yaklaşım aslında meslekleşme modellerinin de bir yansımasıdır.

Halkla İlişkiler ve Meslekleşme Süreçleri

Meslek sosyologları Gordon (1950), Caplow (1954), Milerson (1964), Willensky (1964) ve Nelson (1994), geliştirdikleri meslekleşme modellerinde, iş üzerinden ortaya çıkan, sadece uygun yetilerle donanmış iş görenin icra edebildiği mesleğin beş unsurunu şu şekilde açıklamışlardır: *(1) Toplumsal Fayda;* bir meslek icra edildiğinde ortaya çıkan sonuç toplumsal bir ihtiyaca karşılık gelmelidir. Ortaya çıkan sonuç toplumsal bir katkı sağlamalıdır. *(2) Meslek Eğitimi;* bir meslek formelleşmiş ve kurumsallaşmış eğitime sahip olmalıdır. Bilgi birikimi ve bu birikimin sürdürülebilir aktarımını garanti altına alan eğitsel kurumları bulunmalıdır. *(3) Dernekleşme;* meslek üyelerinin akreditasyonundan, sürdürülebilir eğitiminden ve meslek içi dayanışmasından sorumlu meslek derneklerinin varlığı gerekmektedir. *(4) Etik Kodları;* mesleğin toplumsal faydasını garanti altına alan meslek etik kodlarının oluşturulması ve meslek dernekleri yoluyla bu kodların meslek uygulamalarında denetlenmesi gerekmektedir. *(5) Uzmanlaşma;* Meslek üyelerinin eşsiz yeteneklere kavuşması, bilgi birikiminin kaynağını mesleki niteliğini yükselten formel eğitimden alması gerekmektedir. böylece mesleği icra eden kişi diğerlerinden anlamlı bir fark ile ayrışmaktadır. Halkla ilişkilerin meslek olarak konumu da, tıpkı diğer meslek dallarında olduğu gibi, meslekleşme modelinin bu beş unsuru üzerinden değerlendirilmelidir (Sallot vd. 1997:199).

Halkla İlişkiler ve Toplumsal Fayda

Halkla ilişkilerin nasıl bir toplumsal faydayı ortaya çıkardığı konusu Grunig ve Hunt'ın (1984) çalışmalarına kadar flu bir alan olarak değerlendirilmektedir. Manipülasyon, propaganda, ikna ve aldatmaca gibi ifadelerle eleştirilen halkla ilişkilerin, halkla ilişkiler içinden gelen araştırmacılarla modellere ayrılması ve asimetrik-tek yönlü modellerin aynı söylemlerle alan içinden eleştirilmesi bir dönüm noktası olarak kabul edilmelidir. Diğer taraftan Grunig ve Hunt'ın (1984) geliştirdikleri halkla ilişkiler modellerinde ortaya koydukları iki yönlü simetrik model, kurum ile paydaşları arasında diyalog sistemlerinin, uzlaşının ve karşılıklı ilişkilerde bir dengenin kurulmasını hedefleyen anlaşmazlık yönetimi stratejilerinin kullanıldığı bir uygulama modeli olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda iki yönlü simetrik modelin hedefi ikna etmek değildir; karşılıklı anlayışı oluşturmak için diyalog mekanizmalarını işletmektir (Grunig, 2005:311). Diğer uygulama modelleri kurum faydasına yönelik uygulamaları ortaya çıkardıkları için eleştirilse dahi, özellikle sosyal sorumluluk uygulamalarını da ortaya koyabilen iki yönlü simetrik modelin toplumsal faydayı net bir şekilde ortaya çıkardığı gerçeğini yadsınamaz bir durumdur.

Halkla İlişkilerde Formel Eğitim

Halkla ilişkilerin mesleki eğitimi ABD'de 1920'li yıllardan bu yana, üniversite düzeyinde bilimsel birikimle devam etmektedir (Theaker, 2005:101). Özellikle 1976 yılında kurulan Halkla İlişkiler Eğitim Komisyonu (Commision on Public Relations Education), ABD'de lisans ve lisansüstü düzeyde dağınık bir görünüme sahip olan halkla ilişkiler eğitiminin birleştirilmesi ve güçlendirilmesi açısından önemli bir rol üstlenmiştir. Avrupa'da ise halkla ilişkiler eğitimi 1950'den bu yana kurumsallaşmıştır (L'Etang ve Pieczka, 2006:27). Türkiye'de ilk halkla ilişkiler dersi 1965 yılında Ankara Üniversitesi'nde Basın Yayın Yüksekokulu'nda verilmiştir. Basın Yayın Yüksek Okulları 1992 yılında İletişim Fakültelerine dönüştürülmüştür ve günümüzde 50 civarında iletişim fakültesinde halkla ilişkiler bölümlerinde lisans ve lisansüstü eğitim verilmektedir.

Halkla İlişkiler ve Dernekleşme

Günümüzde hem yerel hem de uluslararası düzeyde yüzlerce halkla ilişkiler derneği bulunmaktadır. İngiltere'de PRCA, IPR; ABD'de PRSA; Almanya'da DPRG; Türkiye'de TÜHİD; Uluslararası düzeyde ise IPRA, CERP gibi halkla ilişkiler derneklerinin kuruluşları 1950'lere kadar uzanmaktadır. Bu dernekler etik kodlarının oluşturulması ve denetlenmesi, mesleki uygulamaların niteliğinin izlenmesi, eğitim, staj olanaklarının sınıflandırılması gibi konularda etkin faaliyet yürütmektedirler (Theaker, 2005:107).

Halkla İlişkilerde Etik

Halkla ilişkilerin en çok eleştirildiği konu etik konusudur. L'Etang (2006) halkla ilişkilerde etik söylemin amacının aslında halkla ilişkilerin propaganda ve manipülasyon yönetimi olduğu eleştirilerini karşılamak olduğunu iddia etmektedir. Halkla ilişkiler uygulamaların tarihsel gelişiminde ve günümüzde bazı uygulamalarda halkla ilişkilerin etik dışı uygulamaları olduğu bir gerçektir. Halkla ilişkilerin gelişiminde sıklıkla örnek gösterilen P.Barnum, E.Bernays gibi uygulayıcıların propaganda tekniklerini ustaca kullandıkları ve kitleleri ikna etmek için etik kurallarını hiçe saydıkları görülmektedir (Grunig ve Hunt, 1984:27; Peltekoğlu, 2007:96-97). Diğer taraftan günümüzde pazarlama enstrümanı ve taktiksel bir araç olarak konumlanan halkla ilişkilerin etik sıkıntıları olduğu gerçektir. Ancak iki yönlü simetrik model stratejiktir. Kurumsal politikalara yansıyan iki yönlülüğü anlatmaktadır. Bu uygulamaların özünde diyalog vardır; diyalog ise etiğin içselleştirilmesiyle mümkün olmaktadır. Böylece halkla ilişkilerin etik temelinde

ortaya çıkması ve toplumsal uyumunu gerçekleştirmesi mümkün olmaktadır (Seib ve Fitzpatrick, 1995:1). Burada bahsedilen şey halkla ilişkiler uygulayıcısının hem iç hem de dış paydaşlar ile ilişkileri yönettiği rolüdür (Ledingham ve Bruning, 2000:12-13). İki yönlü simetrik iletişim ile bu ilişkiler ortaklık, güveni tatmin ve bağlılık gibi mottoların üzerinde inşa edilmektedir (Hon ve Grunig, 1999:3-5). Günümüzde halkla ilişkiler literatürü kuramsal düzeyde etik ilkeleri merkeze alarak inşa edilmektedir. Böylece halkla ilişkiler bir anlamda kurumları şeffaflaştıran ve ortamı ile uyumlaştıran bir örgütsel araç olarak konumlanmaktadır; konumlanacaktır.

Ulusal ve uluslararası halkla ilişkiler derneklerinin de etik konusunda çalışmaları bulunmaktadır. IPRA (Uluslararası Halkla İlişkiler Derneği), deneyimli uygulayıcılar ve akademisyenlerden oluşan bir komisyon oluşturmuş ve "Uygulayıcıların Etik Rehberi, Brüksel Etik Kodları" isimli bir bildiri yayınlamıştır. Doğruluk-dürüstlük, şeffaflık, diyalog, titizlik, gerçek dışılıktan kaçınmak, aldatmama, gizlilik, rüşvet, çatışma, kar ve istihdam konularında hazırlanan etik rehberinin yerel halkla ilişkiler derneklerinde de kabul edildiği, bu temelde yerel etik kodlarının oluşturulduğu görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de TÜHİD özelleştirilmiş bir çalışmayla halkla ilişkiler uygulayıcısı için etik rehberini yayınlamıştır.

Halkla İlişkiler Uzmanlığında Kişilerarası İletişimin Rolü

Günümüzün halkla ilişkiler teorileri uygulayıcının kurumsal rolünü oldukça karmaşık bir iş tanımıyla açıklamaktadır. Paydaşlar ile simetrik bir iletişim kurmak, ortam taramalarından elde edilen verileri sınıflandırmak ve karar alımında baskın koalisyona danışmanlık yapmak, kurumu şeffaflaştırmak, paydaş ilişkilerini her aşamada inşa etmek ve yönetmek, kurumsal itibarı yükseltecek etkinlikleri planlamak ve uygulamak gibi birçok zor görev halkla ilişkiler uygulayıcısının omuzlarındadır. Bu görevler yüksek bir nitelik gerektirmektedir, uygulayıcının formel eğitimle ve mesleki deneyimle kazandığı özel uzmanlıklara ihtiyaç duyması kaçınılmazdır. Bu uzmanlıklarından bazıları şunlardır (McCleneghan, 2007); yaratıcılık, etkili yazma, kamuoyu araştırmaları, eleştirel düşünebilme, zaman yönetimi, teknolojinin kullanımı, etkin dinleme-empati ve yönetsel beceriler-liderlik. Halkla ilişkilerde kişilerarası iletişimin mutlak önemi halkla ilişkilerin uzmanlık niteliklerinde ortaya çıkmaktadır. Çünkü halkla ilişkiler uygulayıcısının ihtiyaç duyduğu uzmanlıklarının birçoğu kişilerarası iletişim temelinde yükselmektedir.

Yaratıcılık ve Kişilerarası İletişim: Bir halkla ilişkiler uygulaması yaratıcılığı oranında etkili ve akılda kalıcı olacak, dolayısıyla amacına ulaşması kolaylaşacaktır Sitzman (2001:16), halkla ilişkilerde yaratıcılığı algılama, tasarlama, hazırlık ve kontrol aşamalarından oluşan dört adımlık bir süreçle açıklamaktadır. Algılama aşaması uygulayıcının konuyu bütün aşamalarıyla analiz edebilmesiyle ilişkilidir. Konunun aktörleriyle iletişim kurmak ve ulaşılması güç verilere ulaşmak bu aşamanın en kritik uygulamasıdır. Dolayısıyla sahada çalışmayı gerektiren algılama aşaması için kişilerarası iletişim ve kişilerarası iletişimin dinamiklerini hakim bir halkla ilişkiler uygulayıcısının varlığı elzemdir.

Kamuoyu Araştırmaları ve Kişilerarası İletişim: Halkla ilişkiler uygulamalarında kamuoyu araştırmalarının önemi büyüktür. Dozier (2005:360), halkla ilişkiler uygulamalarının etkili olabilmesi ve başarı sağlayabilmesi için paydaşlar hakkında elde edilen bilgilerin önemine dikkat çekmiştir. Bu veriler her zaman anket, söylem analizi, içerik analizi gibi konvansiyonel yöntemlerle elde edilemeye bilmektedir. Bazı durumlarda paydaş grubunun darlığı, işbirliği yapmaya karşı isteksizliği veya bilgi toplama aşamasının gizlilik içinde yapılması gibi durumlarla karşılaşılması mümkündür. Bu durumda uygulayıcının, halkla ilişkiler programının hedefi olan paydaş grupları ile direkt iletişime geçmesi, uygulama adımlarının stratejilendirilebilmesi için ihtiyaç duyulan verileri birinci elden toplaması büyük önem taşımaktadır. Bu durum uygulayıcının kişilerarası iletişim dinamiklerine hakim olması ve yeterli olmasını gerektirmektedir.

Eleştirel Düşünebilme ve Kişilerarası İletişim: Halkla ilişkiler uygulayıcısının uzmanlık alanlarından bir diğeri olan eleştirel düşünebilme felsefe, psikoloji ve sosyoloji alanının kombinasyonundan oluşan grift bir konudur (Whalen, 1991:391). Bir uygulayıcısının eleştirel düşünebilme nitelikleri ve bu niteliklerde kişilerarası iletişimin önemi ise şunlardır (Blewett, 1994:39): (1) Uygulayıcı, kurumun paydaşlarının ihtiyaçlarını tanımlamalı, beklentilerini bilmelidir; paydaşlarla birebir kurduğu iletişim bu konuda eşsiz veriler sağlayacaktır. (2) Kurumsal politikaların, kurum personelinin ilişkilerinde bu politikaların önemini anlamalı; iç paydaşlar ile birebir iletişim kurarak politikaların bireysel düzeyde yansımalarını çözümleyebilmelidir. (3) Hassas tutumların, bireysel değerlerin, kurumla paydaş olmuş yerel grupların ve hatta kurumsal ilgi alanı dışındaki grupların farkında olmalı ve kişisel ilişkiler kurarak bu gruplara ait tutumları idrak edebilmelidir. (4) Etkili iletişim metotları kurgulayarak kritik aktörlere karşı olumlu bir imaj oluşturabilme yeterliliğini göstermelidir.

Zaman Yönetimi ve Kişilerarası İletişim: Zaman yönetimi halkla ilişkiler uzmanlıklarının yeteri kadar "hızlı olmak" ile ilişkili uzmanlık alanıdır. Çünkü kurumsal sorunların ortaya çıkmasıyla çözüme kavuşturulması arasında geçen sürenin uzaması en basit konuların dahi krize dönüşebilmesi ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Kriz zamanlarında ise aktivistlerin beklentilerini karşılamak için halkla ilişkiler uygulayıcısı zamana karşı yarışmaktadır (Conarroe, 1967:24). Hızlı olmak durumunda kalan halkla ilişkiler uygulayıcısı kritik gündemlerde konvansiyonel araçları kullanmak için yeterli vakit bulamamaktadır. Bu nedenle bazı durumlarda özellikle medya ile iletişimde yüzyüze iletişimi tercih etmek zorunda kalmaktadır. Bir potansiyel krizin ya da mevcut krizin yönetiminde kişilerarası iletişimin de etkin bir metot olarak kullanıldığı düşünüldüğünde, uygulayıcının kişilerarası iletişim konusunda yeterliliğinin önemi anlaşılmaktadır.

Etkin Dinleme-Empati ve Kişilerarası İletişim: Etkin dinleme ve empati, iletişimde kaynağın kendisini karşısındaki kişinin yerine koyup konuyu onun gözünden değerlendirebilmesi ve bu durumun ona ifade etmesi sürecidir. Bu uzmanlık alanı salt bir biçimde kişilerarası iletişimin konusudur. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus halkla ilişkilerin genellikle kişilerarası iletişimde hayat bulduğudur. Örneğin reklam, bir kurumun kitle iletişiminde kullandığı bir araç iken, halkla ilişkiler ise diyalog geliştirici bir araç olarak konumlandığında bireyler üzerinden gerçekleştirilen uygulamalarla ortaya çıkmaktadır.

Yönetsel Beceriler-Liderlik ve Kişilerarası İletişim: Yönetsel beceriler ve liderlik uzmanlığı halkla ilişkiler uygulayıcısının kurum içindeki pozisyonunu ve meşruluğunu ifade etmektedir ki bu pozisyon halkla ilişkiler uygulamalarının başarısı için çok büyük bir önem taşımaktadır (Bowen, 2004:3). Kurumsal birimler ve personel, güçlü liderlik gösteren, bilgi donanımı ve uzmanlığı konusunda ikna edici olan halkla ilişkiler uygulayıcısının kararlarına katılırlar ve çalışmalarına katılım gösterirler (Jin, 2009:3-4). Uygulayıcı bu algıyı bireysel iletişimi üzerinden yaratmaktadır. Uygulamalarının başarısı kadar kişilerarası iletişiminin iç paydaşları üzerindeki etkisi lider olarak konumlanmasında kritik bir rol üstlenmektedir.

SONUÇ

Halkla ilişkiler meslekleşme süreçlerini her beş aşamada da (toplumsal fayda, dernekleşme, etik, eğitim, uzmanlaşma) tamamlamıştır. Halkla ilişkiler bir meslektir ve her meslekte olduğu gibi kendine ait standartları bulunmaktadır. Zaman zaman halkla ilişkilerin etik noktasında eksikliğinin olduğu ve eleştirildiği uygulamalarla ortaya çıktığı görülmektedir ancak bu veri halkla ilişkilerin bir meslek olmadığı savını tek başına haklı çıkartamaz. Diğer taraftan halkla ilişkiler uzmanlığı halkla ilişkilerin meslekleşmesinin en önemli aşamalarından birisidir. Uzmanlaşmaya dair yetkinlik konularının hemen hemen tamamında kişilerarası iletişim önemli bir yer tutmaktadır. Yaratıcılık, kamuoyu araştırmaları, eleştirel düşünebilme, zaman yönetimi, etkin dinleme-empati, yönetsel beceriler-liderlik uzmanlık alanları kişilerarası iletişim yeterlilikleri ile

biçimlenmektedir. Bu açıdan kişilerarası iletişimin halkla ilişkiler eğitimi açısından benzersiz bir önemi bulunmaktadır. Ancak buna rağmen halkla ilişkiler eğitiminde kişilerarası iletişime verilen önemin ne olduğu bir soru işaretidir. Akademik bir ilgi alanı olarak kişilerarası iletişimin genel olarak kitle iletişimini merkeze alan bir yaklaşımla ders programlarında ancak tamamlayıcı bir ders olarak konumlandırıldığı, ders kitaplarında ise kendisine birkaç sayfa yer bulabildiği görülmektedir (Doğanay ve Keskin, 2008:10). Kişilerarası iletişim bilimsel kitaplarının ve hatta bilimsel makalelerin bir sayısında ciddi bir azlık durumu mevcuttur. Halkla ilişkilerin bir meslek olarak ortaya çıkmasında en önemli aşamalardan birisi olan uzmanlaşma konusunda yapı taşı olarak değerlendirilebilecek kişilerarası iletişim konusunda bu derece sınırlı bir literatür birikiminin olması düşündürücüdür. Bu açıdan kişilerarası iletişimi temel alan akademik çalışmaların artması, halkla ilişkiler uzmanlığında kişilerarası iletişimin öneminin vurgulanması sonraki aşamada durumun düzelmesi için gerekli olan ivmelenmeyi sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

1. Blewett, S. (1994), Poetry and Public Relations: Reality in a Waterball of Glass, Journalism Educator, s:39-46
2. Bowen, S.A. (2004), Organizational Factors Encouranging Ethical Decision Making: an Exploration into The Case of An Exemplar, Journal of Business Ethics, sayı:52: s:311-324
3. Brown, J. (1992), The Definition of a Profession, Princeton University Press, United Kingdom
4. Caplow, T. (1954), The Sociology of Work, Minneapolis: University of Minnesota (www.questia.com, 13.07.2009)
5. Conarroe, R.R. (1967), How to Plan and Organize a Public Relations Program, The Public Relations Quarterly, s:24-30
6. Doğanay, Ü. ve Keskin, F. (2008), İletişim Çalışmalarında Kişilerarası İletişimin Yeri: Türkiye'de Kişilerarası İletişim Üzerine Bir Değerlendirme, Kültür ve İletişim, 11 (1), s:9-32
7. Dozier, D.M. (2005), İletişim ve Halkla İlişkiler Uygulayıcılarının Örgütsel Rolleri, içinde: Grunig, J., E., Halkla İlişkiler ve İletişim Yönetiminde Mükemmellik, çev:Özsayar, E., Rota Yayın, İstanbul
8. Giddens, A. (2005), Sosyoloji, çev., Özel, H., Güzel, C., Ayraç Yayınevi, Ankara
9. Gordon, I.A. (1950), Howel, J.E., Higer Education in Business, Colombia, University Press, New York
10. Grunig, E.J. (2005) Halkla İlişkiler ve İletişim Yönetiminde Mükemmellik, çev:Özsayar, E., Rota Yayın, İstanbul
11. Grunig, E.J. ve Hunt, T. (1994), Managing Public Relations, NY Hold, Newyork
12. Hon, L. ve Grunig, J.E. (1999), "Guidelines for Measuring Relationships in Public Relations", Institute For Public Relations
13. Jin, Y. (2009), Emotional Leadership as a Key Dimension of Public Relations Leadership: A National Survey of Public Relations Leaders in the U.S., Conference Papers, International Communication Association, s:1-31
14. Ledingham, S.D. ve Bruning, J.A. (2000), Public Relations As Relationship Management: A Relational Approach to The Study and Practice of Public Relations, Lawrence Erlbaum, Mahwah, NJ (www.books.google.com, 21.02.2010)
15. L'Etang, J. ve Pieczka, M. (2006), Public Relations, Critical Debates And Contemporary Practice, Lawrence Erlbaum, Mahwah, NJ (www.books.google.com, 28.03.2010)

16. Macdonald, K. (1999), The Sociology of The Professions, California
17. McCleneghan, J.S. (2007), The PR Counselor vs. PR Executive: What Skill Sets Divide Them?, Public Relations Quarterly, sayı:52, s:15-17
18. Millerson, G. (1964), The Qualifying Associations: A Study in Professionalization, London
19. Nelson, R.A. (1994), The Professional Dilemma, PR Update
20. Petlekoğlu, F.B. (2007), Halkla İlişkiler Nedir?, Beta Yayın Dağıtım, İstanbul
21. Sallot, M.L., Cameron, T.G., Waever-Lariscy., R.A. (1997), Professional Standards in Public Relations: A Survey of Educators, Public Relations Review, sayı:23, s:197-216
22. Seib, P. ve Fitzpatrick, K. (1995), Public Relations Ethics, Harcourt Brace, Fort Worth
23. Sitzman, M. (2001), Creativity and Public Relations, Public Relations Quarterly, sayı:25/16
24. Theaker, A. (2005), The Handbook of Public Relations, Routledge
25. Whalen, S. (1991), Intercollegiate Debate as a Co-Curricular Activity: Effects on Critical Thinking, American Forensic Association, s:391-397
26. Wilensky, L.H. (1964), The Professionalization of Evetyone?, The American Journal Of Sociology, sayı:70, s:137-158, The University Of Chicago Press

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(10)

Öğr. Gör. Dr. Halil UZDU*

BIR TEBLIĞ İMKÂNI OLARAK SINEMA: "MY NAME IS KHAN" FİLMİ ÖRNEĞI

CINEMA AS A NOTIFICATION POSSIBILITY: "MY NAME IS KHAN" MOVIE SAMPLE

ÖZ

Halka açık ilk gösterinin yapıldığı 1895 yılından itibaren kitleleri cezbeden sinema, daha ilk örneklerinden itibaren gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak bir dini tebliğ aracı olarak da kullanılmıştır. Yüzyılı aşkın tarihi boyunca sinema, hayatın hemen her alanı ile olduğu gibi dini inançlarla da yakın ilişki içinde olmuştur. İslâm'ın doğuşunu ele alan Mustafa Akkad'ın *"Çağrı"* (1976) filmi ve Hz. İsa'nın son 24 saatini perdeye taşıyan Mel Gibson'un *"Tutku: Hz. İsa'nın Çilesi"* (2004) filmi gibi tebliğ amaçlı filmlerle doğrudan olabileceği gibi, bilinçaltına yönelik verdiği mesajlarla da dolaylı olarak dini algıların oluşturulması, sinemanın bu konudaki önemini ortaya koymaktadır.

Bu itibarla 11 Eylül 2001 terör saldırılarının ardından özellikle ABD'de Müslümanlara karşı oluşturulan dini ayrımcılığa karşı bir eleştiri olarak çekilen ve Müslüman bir karakterin hayatını anlatan "My Name Is Khan" filmi, örnek olarak değerlendirilebilir. Bu makalenin amacı, bir tebliğ imkânı olarak sinemanın doğru ve etkili bir biçimde kullanılabilme kapasitesini Bollywood yapımı "My Name Is Khan" filmi örneği özelinde incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Sinema, Tebliğ, Din, İslam, My Name Is Khan

ABSTRACT

The first public demonstration of the appeal made by cinema audiences since 1895, starting from the first sample should have been used directly or indirectly as a religious notification tool. Throughout the history of cinema more than a century, as is the case with almost every area of life has been in a close relationship with religious faith. Moustapha Akkad addresses the birth of Islam *"The Message"* (1976) film and Mel Gibson's Jesus carrying the last 24 hours the curtain *"The Passion of the Christ"*(2004) with the creation of indirect religious perception subliminal message given for such purpose may be communicated directly with movies like the movie, the movie reveals the importance of this issue.

Following the terrorist attacks of 11 September 2011 in this regard, especially when taken as a criticism against religious discrimination against Muslims in the United States and Muslims created about the life of a character in "My Name Is Khan" film, considered as an example. The purpose of this article correctly and effectively use the capacity of the cinema as a communication opportunity Bollywood film "My Name Is Khan" film is to examine the samples in private.

Keywords: Cinema, Notification, Religion, Islam, My Name Is Khan

***Öğretim Görevlisi; Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon Meslek Yüksek Okulu, Afyon/TÜRKİYE; huzdu@hotmail.com**

1. GİRİŞ

Fransız Lumiere Kardeşler tarafından icat edilen ve 28 Aralık 1895'de Paris Grand Cafe'de halka açık ilk film gösterimini yapan sinema, yaklaşık 120 yıldır tüm dünyada insanları tutkuyla kendisine çeken "seyirlik bir sanat"tır (Ünal; 2015: 569).

Sinema, teknolojinin avantajlarını da iyi kullanarak günümüzde insan hayatını sanılandan çok daha fazla etkileyebilecek önemli bir konuma ulaşmıştır. Sosyal hayatı ilgilendiren pek çok etken gibi din de, doğrudan veya dolaylı olarak sıkça sinemanın konusu olmuştur. Bu çalışmada genelde "yedinci sanat" (Şentürk; 2011: 492) olarak adlandırılan sinemanın din ile ilişkisi kısaca özetlenecek ve sinemanın bir tebliğ imkânı olarak kullanılabilirliği incelenecektir. "Tebliğin asıl sorusu, uyumlu bir dünya inşasına katkı bağlamında sinemanın din konusunda nasıl kullanılabileceğidir" (Ünal; 2015: 569). Sinemanın daha ilk örneklerinden itibaren din konusuna eğilmesi, hem dinin insanlar için ne kadar vazgeçilmez olduğunu hem de bizzat farklı dini inançların ve onun müntesiplerinin doğru olarak tanıtılmasında ne kadar büyük bir güce sahip olduğunu göstermektedir. Ancak sinemanın bu büyük gücünü/etkisini dünya barışı için genelde maalesef olumlu yönde kullanmadığı da acı bir gerçektir. Örneğin özellikle 11 Eylül 2001 tarihinde New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ne takip eden yıllarda da İstanbul, Madrid, Londra Bali ve Riyad gibi dünyanın farklı yerlerinde *"El-Kaide"* örgütünün düzenlediği terörist saldırılardan (Akdemir; 2009: 2) tüm Müslümanlar sorumlu tutularak (Işın; 20012: 67) oluşturulan "İslamofobi"nin, ABD'den başlayarak dalga dalga tüm dünyada yaygınlaşmasında sinemanın payı inkâr edilemez. İşte bu konuya da dikkat çekmek amacını taşıyan bu makalede sinemanın kendi dinini doğru anlatma, tanıtma ve özelikle de temsil etme imkânı/potansiyeli olarak iyi bir kanal olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Bununla birlikte dünyanın farklı coğrafyalarında yaşanan "din temelli anlaşmazlıkların çözümünde" (Ünal; 2015: 569) sinemanın olumlu bir işleve sahip olabileceği "My Name Is Khan" filmi örneğinde ele alınacaktır.

2. Sinemada Din Konusu

Lumiere Kardeşler tarafından icat edildikten hemen sonra başta Amerika olmak üzere tüm dünyayı etkisine alan sinema, teknolojik gelişmelerin etkisiyle daha da etkinliğini artırarak günümüz insanının hayatında önemli bir yer edinmiştir. Topluma tutulan bir ayna olarak sinema, tüm toplumsal konular gibi dini de konu edebilir. Tebliğ filmlerinde olduğu gibi doğrudan veya dolaylı olarak bir dini anlatabileceği gibi modernleşme sürecinde seküler hayat tarzının öngördüğü şekilde dini gelenekle özdeşleştirmek, modernliğin önündeki bir engel olarak görmek, görmezden gelmek, olumsuz din algısı yaratmak ya da kutsala olan inancı topyekun reddetmek şeklinde de olabilir. Din temalı ilk film Georges Melies'in *"Aziz Antonio'nun Baştan Çıkarılışı"* dır (1898) (Ünal; 2015: 569). Melies'in çektiği din konulu bu filmden itibaren dünya sinema tarihi boyunca çok sayıda din temalı film çekilmiştir. Din konulu filmlerden bazılarını sıralayacak olursak: Lucien Nonguet ve Ferdinand Zecca'nın 1903'de çektikleri *"İsa Mesih'in Hayatı ve Çilesi",* William Wyler'ın 11 Oscarlı filmi *"Ben Hur"* (1959), Mel Gibson'un yönetmenliğini yaptığı 2004 yapımı *"Tutku: İsa Mesih'in Çilesi"* en bilinen örnekler olarak zikredilebilir. Ayrıca Hz. Musa'yı anlatan Cecil B. DeMille'in 1956 yapımı *"On Emir"* dini filmlerin klasiklerindendir. Bununla birlikte II. Dünya savaşı sırasında Yahudilerin yaşadığı soykırımı (Holokost) anlatan çok sayıda film çekilmiştir. Sinema tarihinde oldukça verimli bir tema olarak sıkça kullanılan Holokost konulu filmler arasında Steven Spielberg'in *"Schindler'in Listesi"*; Roberto Benigni'nin *"Hayat Güzeldir"*; Roman Polanski'nin *"Piyanist"* ilk akla gelenlerdir. Sinemada İslam'ı konu edinen az sayıda filmden en önemlisi, Mustafa Akkad tarafından çekilen İslam'ın doğuşunun anlatıldığı *"The Message / Çağrı"* filmidir (Yenen; 2011: 28).

Türk Sinema Tarihi'nde ise Muhsin Ertuğrul'un sinemanın ilk yıllarında başlattığı "uzun yıllar sürecek olan bir takım yanlış biçimlerin" (Tunalı; 2006: 192) yerleşmesinde olduğu gibi dine karşı olumsuz tavır alışta da bir klişe olmuş, dönemsel farklılaşmalara ve iniş çıkışlara rağmen bir şekilde varlığını günümüze kadar devam ettirmiştir. Muhsin Ertuğrul'un özellikle milli mücadeleyi anlatan filmlerinde din teması genel olarak bağnaz, kaba, ikiyüzlü, kötü/çirkin kişiler olarak ele alınan dindar, hacı, hoca, şıh gibi tiplemelerin, milli mücadeleye karşı çıkan, düşmanla işbirliği yapan, çıkarcı kimseler olarak sunulmasıyla ele alınmıştır. Ayrıca çok sayıda Türk filminde yanlış bazı örf ve adetlerin İslâm'a mal edilerek verilmesi suretiyle olumsuz bir din algısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Türk Sinema Tarihi'nin din teması üzerine yaptığı kapsamlı çalışmasında Yenen'in (2011) de ifade etmiş olduğu gibi, ilk dönem Türk sinemasında (1922–1960) din, dindarlık ve din adamı olgusu, *"dışlanmış (excluded)"* bir yaklaşımla değerlendirilirken, Geleneksel Türk Sineması'nda (1960–1996) *"daraltılmış (consricted)"* bakış açısıyla ele alınmıştır. Dışlanmış ve daraltılmış olarak ifade edilen bu iki dönemde de din, dindarlık ve din adamı olguları *"indirgemeci (reductive)"* bir zihniyetle *"kullanılmış obje"* olarak değerlendirilmiştir. Yeni Türk Sineması'nda ise (1996-?) din, dindarlık ve din adamı olguları, gündelik hayat içerisinde kendisini tezahür ettirdiği sosyal bir gerçeklik olarak *"kabullenilmiş"* bir yaklaşımla değerlendirilmiştir (Uzdu; 2016: 126). Yenen'in de belirttiği gibi 2000'li yıllarla birlikte din temasının daha pozitif yani *"kabullenilmiş"* bir hâl almasında değişen siyasi ortamın da etkisini unutmamak gerekir. Dolayısıyla günümüz Türk Sineması'nda din temasının sunumu eskiye kıyasla daha olumlu bir biçime dönüşmüş görünmektedir.

Neticede Ünal'ın dikkat çektiği gibi eğer sinema iyi/doğru değerlendirilebilirse dünya genelinde din ve mezhep çatışmalarının çözümünde büyük katkı sağlayabilir. Temel amacı bütün insanlığa mutluluk ve huzur içinde, yaşanabilir bir dünya vaat eden dinlerin doğru tanınması/ tanıtılması, "hem o din mensuplarının hem de "öteki" kabul ettiği diğer din mensuplarının bu amaca ulaşmasında ilk şart olsa gerektir." Dinlerin doğru tanınması sinemanın da katkı verebileceği her türlü yolun kullanılmasını gerektirir. Bunu sağlamak için de huzur içinde yaşanabilir bir dünya isteyen herkese görev düşmektedir (2015: 577). İşte kendi dinini doğru anlatabilmesi, onu didaktik bir üsluptan ziyade sinemayı gerçek anlamda sinema yapan önemli unsurlardan biri olan dramatik bir üslupla sunulabilmesi konusunda "My Name Is Khan" filmi güzel bir örnek olarak değerlendirilebilir mahiyettedir.

3. Bir Tebliğ Filmi Olarak "My Name Is Khan"

3. 1. Filmin Konusu

Bir Bollywood yapımı olan "My Name Is Khan"ın (Benim adım Khan) başkarakteri Rizvan Khan (Shah Rukh Khan), çocukluğunu annesiyle (Zarina Vahab) ve küçük kardeşi Zâkir'le (Jimmy Shergill) Hindistan'ın fakir bölgelerinde geçiren Müslüman bir gençtir. Rizvan -*annesinin tabiriyle "rizu"*- annesi öldükten sonra Amerika'daki kardeşi Zâkir'in yanına gider. Orada tanıştığı ve âşık olduğu Mandira (Kajol) adında güzellik salonu işleten, dul ve Hindu bir kadınla evlenir. Rizvan Khan aynı zamanda asperger sendromu hastasıdır. Bu hastalık otizm rahatsızlığının bir çeşididir. Ömür boyu süren, sosyal etkileşime ve iletişime zarar veren, sınırlı ve tekrarlanan davranışlara yol açan, beynin gelişimini engelleyen bir hastalıktır (Naveen; 2012: 2). 11 Eylül 2001 tarihinde New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan ve çok sayıda masum insanın ölümüne neden olan terör saldırılarından sonra, Amerika genelinde Müslümanlara karşı bir dini ayrımcılık ve nefret dalgası başlamıştır (Bhat; 2013: 6-7). Müslümanlara ait işyerleri, mağazalar ve dükkanlar öfkeli kalabalıklar tarafından yağmalarınken, bir Hintli, Afgan zannedilerek kendi patronu tarafından vurularak öldürülmüştür. Rizvan'ın yengesi ve kardeşi Zakir'in eşi Hasina, başörtüsüyle öğretim görevlisi olarak çalıştığı üniversitede, inancının bir ifadesi olan başındaki örtüden dolayı faşist Amerikalılar tarafından

saldırıya uğramış, başörtüsü başından çekilip çıkartılmış ve *"ülkemden defol git"* denilerek tehdit edilmiştir. Mandira, Rizvan'la evlendikten sonra kullandığı Khan soyadından ve Müslüman olduğu algısından dolayı güzellik salonunu kapatmak zorunda kalmış ve çok iyi giden işini kaybetmiştir. En üzücü olansa Mandira'nın eski eşinden olan ve Rizvan'la evlendikten sonra Khan soyadını kullanan oğlu Samir'in okuldaki tarih öğretmeni, derste öğrencilerine *"dünya üzerindeki en şiddete meyilli din İslam. Cihat adı altında Tanrı için insan öldürmeyi teşvik eden tek din budur"* gibi ifadelerle Müslümanları potansiyel terörist olarak itham etmektedir. Bu dini nefret dalgasının uzantısı olarak Samir, okulda kendinden büyük dört faşist Amerikalı öğrenci tarafından dövülerek öldürülür (Balraj; 2011: 93-94). Küçük Samir'in öldürülme sebebi ise maalesef annesinin Rizvan'la evlendikten sonra Khan soyadını almış olmasıdır. Bu olay üzerine Mandira, eşi Rizvan'ı oğlunun ölümüne neden olmakla suçlar ve evini hemen terk etmesini ister. Rizvan *"safça"* ne zaman geri gelebileceğini sorunca da, öfkesinden deliye dönen Mandira ona Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan herkese hatta ABD Başkanı'na da gidip, adının Khan olduğunu ama bir terörist olmadığını açıkladıktan sonra ancak geri gelebileceğini söyler. Rizvan, hastalığı dolayısıyla Mandira'nın bu sözlerini ciddiye alır ve Başkanı görmek için başkent Washington'a doğru yola çıkar. Rizvan, eşi Mandira'ya vermiş olduğu söz gereği ABD Başkanı ile buluşmadan geri dönmeyecektir ve ona diyecektir ki: *"Sayın Başkan, benim adım Khan ve ben terörist değilim."*

3. 2. Müslüman Bir Karakter: Rizvan Khan

Rizvan Khan; annesinin ölümünden sonra, Amerika'da gördüğü eğitimin ardından kendi işini kuran kardeşi Zakir'in yanına gelir. Rizvan, küçük yaştan itibaren annesinin öğrettiği dini referanslı bilgilerle yetiştirilmiştir. Otizm hastalığının bir türü olan asperger sendromu onun diğer insanlardan farklı bir kişilik olarak algılanmasına neden olmaktadır. Bu hastalığının farkında olan ve bundan hiç de rahatsız olmayan Rizvan, ayrıca çok da zeki birisidir. Özellikle mekanik şeyleri tamir etmede büyük bir kabiliyete sahiptir. Hatta Başkan'la görüşmek için çıktığı yolda parasız kalınca *"Repairs almost everything/ Hemen her şey tamir edilir"* diye yazdığı bir afişle, ihtiyacı olan miktarı kazanmıştır (Naveen; 2012: 3). Ayrıca duyduğu ya da gördüğü bir şeyi kolay kolay unutmayan kuvvetli bir hafızaya sahiptir. Örneğin 1983 yılında Hindu-Müslüman ayaklanmasının yaşandığı sıralarda sokakta toplanmış bir grup Müslüman gencin aralarında konuşurken sarf etmiş oldukları: *"Bunların hepsi kâfir, hain. Hepsini sokak ortasında vurup öldürmek gerek..."* şeklindeki nefret sözlerini -*pencereden onları izleyen*- Rizvan duyar. Hastalığından dolayı, bu nefret dolu sözleri evde sık sık tekrarlamasına karşı, annesi: *"Bunları nerden duydun sen… Nerden duydun dedim sana"* diyerek çok kızar. Küçük Rizvan'ı kolundan tutarak yanına oturtur. Ardından bir deftere çizdiği resimlerle ona ömür boyu unutmayacağı bir ders verir: *"Bak oğlum sakın şunu unutma. Bu dünyada sadece iki tür insan vardır. Hep iyi şeyler yapan iyi insanlar. Bir de kötülük yapan kötü insanlar. İşte insanlar arasındaki fark bu, başka bir fark yoktur."* Rizvan, çocukluğunda annesinden aldığı bu dersi -*ve kendi ifadesiyle "başka hiç bir okulda verilmeyen"*- adeta bir hayat felsefesi olarak uygulayacaktır. Bu öğreti aynı zamanda filmin de temel mesajını oluşturmaktadır (Balraj; 2011: 93).

Dikkate değer sahnelerinden birisi bir camide geçer. Başkan'ı görmek amacıyla üç gün öncesinden gittiği Los Angeles'da Rizvan, onunla görüşebilmek için Allah'a dua etmeye karar verir. Bu yüzden gördüğü ilk camiye girer. Rizvan, caminin ortasında toplanmış bir grup gencin kendi aralarında yaptıkları bir konuşmaya şahit olur. Fasyal Rehman adındaki bir doktorun etrafında toplanmış bu gençler, aralarında dünyanın çeşitli yerlerinde Müslümanlara yapılan zulümlere nasıl tepki verebileceklerini tartışmaktadırlar. Dr. Rehman, dünyanın farklı bölgelerinde Müslümanlara yapılan zulümleri gördükçe çok sinirlendiğini ifade ederek sağ elini havaya kaldırır ve etrafındaki gençlere *"bir şeyler yapmamız gerekiyor"* diyerek onları diğer

dinlerin müntesiplerine karşı şiddete yönlendirmek için tahrik eder. Gençleri ikna edebilmek için Hz. İbrahim'in oğlu Hz. İsmail'i kurban etmesine dair kıssayı anlatmaya başlar. Sonrasında büyük bir hiddetle: *"Bugün sıra bizde artık. Bizler de İslam dini için kanımızı akıtmaya hazır olmalıyız. Allah bizden bunu bekler. İslam bizden bunu bekler... İslam bizden bunu bekler..."* diyerek haykırır. Bu ateşli tahrik ifadelerine şahit olan Rizvan: *"Hayır! Hayır! Yalan söylüyorsun"* diyerek ayağa kalkar. Sonra: *"Durun bekleyin bu olmaz. Böyle olmaz"* diyerek Dr. Faysal Rehman'ın yalan söylediğini ve Hz İbrahim kıssasını yanlış anlatığını ifade eder. Annesinin kendisine Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail'in gerçek hikayesini anlattığını ve bir yabancının Hz. İbrahim'i sürekli tahrik etmesine rağmen Hz. İbrahim'in, Allah'a olan güvenini hiç yitirmediğini ifade eder. Devamında *"Annem hep şöyle derdi. Rizvan, Allah'a yakın olmanın yolu nefret ya da savaş değil, kesinlikle sevgidir... Yalan! Yalan söylüyorsun. Bu böyle olmaz doktor. Faysal Rehman yalancıdır. Yalan söylüyor"* diyerek cesaret ve kararlılıkla Faysal Rehman'ın gençleri tahrik etmesine tepki gösterir. Camiden dışarı çıkan Rizvan sokaktaki bir telefon kulübesinden hemen kardeşi Zakir'in evini arar. Telefona çıkan yengesi Hasina'dan kısa adı FBI olan Amerika iç istihbarat ve güvenlik gücü Federal Soruşturma Bürosunun telefonunu ister. Rizvan camide gördüğü başta Dr. Faysal Rehman ve çevresindekileri FBI'a ihbar eder. Filmin finalinde ses kayıtlarının incelenmesiyle açığa çıkan bu ihbar, onu bir yanlış anlaşılma sonucu tutuklanarak girdiği hapisten kurtaracak en önemli delillerden birisi olacaktır.

Rizvan, annesinden aldığı bu iyi dersleri her zaman hayatına yansıtır ve asla onları ihmal etmez. Ayrıca elinde bulundurduğu çakıl taşlarıyla Allah'ı sürekli tespih eder ve namaz kılma konusunda her daim hazırlıklı olduğu ve namaz kılmada hassas olduğu için çantasında hep bir takke taşır. Annesinden aldığı bu dini öğretilerin bir göstergesi olarak, hem 11 Eylül saldırılarına ölenler için yapılan anma toplantısında başında takkesiyle katılır hem ölenler için Fatiha okur hem de bir yıllık zekâtını tereddüt etmeden onlara verir. Benzer bir sahne de Georgia'da yaşanır. Jeeny Anne ve oğlu komik saçlı Joel'le birlikte kiliseye giden Rizvan orada Irak'ta ölen Jeeny Anne'nin oğlu için kilisede yapılan duaya katılır. Kilisede toplanan cemaate oğlu Samir'in faşist Amerikalılar tarafından öldürüldüğünü anlatır. Dolayısıyla bir hiç uğruna ölen insanların, aslında insanlığın ortak acısı olduğuna dikkat çeker. Başka bir sahnede ise Rizvan, Hıristiyan Misyonerler tarafından Afrika'daki kuraklık için düzenlenen, ABD Başkanı'nın da katılacağı bir yardım yemeğinin afişini görür ve Başkan'ı görmek için bu yemeğe katılmak ister. Girişteki Sekreter Kadının: *"Başkan'la yemek 500 dolar"* diye seslendiği Rizvan, kabanının iç cebinden çıkardığı bir tomar parayı masada oturmakta olan kadının önüne *"burada 500 dolar var"* diyerek bırakır. Ancak yemek sadece Hıristiyanların katılımına açıktır. Parayı alan sekreter kadın, aldığı parayı Hıristiyan olmadığı gerekçesiyle Rizvan'a geri uzatır. Bu ayrımcılığa çok şaşıran ve içeri alınmayan Rizvan, buna rağmen bağış için verdiği ve sekreter kadının kendisine iade etmek için geri uzattığı 500 doları: *"O zaman o Hıristiyan olmayan Afrikalılar için kalsın"* diyerek, almaz.

Rizvan, 11 Eylül saldırılarında ölenler için yapılan anma etkinliğine eşi Mandira ve oğlu Samir'le birlikte katılır. Çoğunluğu Hıristiyan olan Amerikalılar, saldırılarda ölenleri mum yakarak ve çiçek bırakarak anar. Rizvan ise törene başında beyaz namaz takkesiyle katılmıştır ve bir müslüman olarak kendi dini geleneğe uygun bir biçimde ölenlerin ruhuna Fatiha okur. Başka bir sahne ise Afganistan'daki görevi sırasında öldürülen komşuları Mark'ın cenaze töreninde geçer. Mark'ın cenazesi bir Hıristiyan olarak dini geleneklere göre defnedilir. Cenaze törenine eşi Mandira ve oğlu Samir'le birlikte katılan Rizvan, papazın dualarına âmin diyen kalabalıktan ayrı bir yerde durmakta ve her zaman elinde bulundurduğu çakıl taşlarıyla zikir çekmektedir. Dünyaya gelen her canlının bir gün mutlaka ölüm acısını tadacağı gerçeğinden hareketle ölüm merasimi farklılıklar göstermekle birlikte ilkel olsun yüksek olsun her dinde mutlaka mevcuttur. Daha önce annesinin ölümünde olduğu gibi Mark'ın cenazesine de katılan Rizvan kişileri dinlerine göre tefrik etmeden sadece sevdiği, değer verdiği insan oldukları için cenazelerine katılmaktadır. Annesi bir Müslüman olarak

İslami geleneklere göre defnedilirken komşuları Mark ise bir Hıristiyan olduğu için Hıristiyan geleneklerine göre defnedilmiştir. Dini olarak görünüşte farklı olsalar da aslında ikisi de aynı gerçeği yani ölüm gerçeğini tatmışlardır ve aynı tanrıya yani Allah'a dönmüşlerdir. Bu bir anlamda "Gelenekselci Ekol"ün[13] dinlerin aşkın birlikteliği düşüncesini çağrıştırsa da (Evkuran; 2013: 265-71) huzur içinde yaşanabilir bir dünya için verilen bir mesaj olarak kabul edilebilir.

Mandira'dan ayrıldıktan sonra Başkan'ı görmek için çıktığı yolculuğunda Rizvan, Mark'ın cenaze törenini hatırlar. Tören bitiminde bir kenarda oturmakta olan Rizvan, Mark'ın ölümünden dolayı çok üzgündür ve cenaze töreninin hayalinde canlandığı görüntüleri eşliğinde günlüğüne şunları yazar: *"Kuranı kerim şöyle buyurur: 'Masum bir insanın ölümü, insanlığın ölümüdür...'*

4. Sonuç

Teknolojik bir araç olarak sinema, verdiği açık/doğrudan ya da gizli/dolaylı mesajlarla seyircilerin düşünce, algı ve davranışlarını etkileyebilme kapasitesine sahiptir. Bu itibariyle sinema, insanlığın huzuru/mutluğu doğrultusunda daha yaşanabilir bir dünyayı mümkün kılma amacıyla çok daha etkin kullanılabilir bir potansiyele sahiptir. Çekilen her film bir biçimde yönetmenin öznel dünyasını yansıtmakta yani onun ideolojik, politik, kültürel ve dinsel düşünceleriyle yoğrulmaktadır. Böyle olsa da evrensel insani değerlere ve insan haklarına saygılı ve iyi niyetle yapılırsa dünya barışı için olumlu bir katkı sağlayabilir.

Ancak yüzyılı aşkın sinema tarihine göz atıldığında bunu söylemek neredeyse imkânsız gözükmektedir. Çünkü sinemanın gücünü bilen kesimler tarafından olumsuz bir tutumla ve çok etkili bir biçimde şiddet, savaş, ayrımcılık, nefret ve ötekileştirme amacıyla kullanıldığı da maalesef acı bir gerçektir. Özellikle mezkur saldırılardan sonraki Hollywood sinemasında çok sayıda film Doğuyu özellikle de İslam dünyasını tamamıyla terörizmle özdeşleştirmiş ve sinemayı adeta bir intikam aracına dönüştürmüştür (Ormanlı; 2015: 225). Neticede din konusunun kullanılması bakımından sinema, hem dinî tebliğ/irşad, din eğitimi gibi olumlu hem de din olgusunu kötüleme, görmezden gelme, siyasi erkin isteği doğrultunda dini amacından saptırma veya diğer din mensuplarına karşı yapılan kötü muamelelere meşruiyet kazandırma gibi olumsuz amaçlar da taşıyabilmektedir.

İslami bir kavram olan irşad kendi mensuplarına, tebliğ ise diğer din mensuplarına dinini doğru biçimde tanıtabilmek amacıyla kullanılır (Ünal; 2015: 570). Bu anlamda sinema etkili ve önemli bir kanal olarak muazzam bir imkân ve potansiyelken, maalesef İslam dünyası -*zaman zaman görülen bir kısım kıpırdanma ve gayretler olmakla birlikte*- genel olarak sinemaya mesafeli durmuştur. Günümüzde teknolojinin baş döndürücü bir hızla insan hayatını çepeçevre kuşattığı, görüntünün insan muhayyilesini büyük oranda belirlediği bir dünyada sinema gibi bir imkâna bigâne kalmak kendini kandırmaktan öte bir anlam taşımamaktadır. Bu bağlamda İslam dünyasının da kendi dinini sinema diliyle doğru ve gerçekçi olarak anlatılması büyük öneme haizdir. Özellikle 11 Eylül terör saldırılarından sonra Hollywood sinemasında yaratılan olumsuz din imajının en büyük mağduru olan İslam Dünyası'nda, maalesef henüz yeterli bilinç dahi

[13] 1920'lerde René Guénon tarafından kurulan ve günümüzdeki en önemli temsilcisi Seyyid Hüseyin Nasr olan "Gelenekselci Ekol" temel olarak Batı modernitesinin Doğuyu hem zamansal hem de mekânsal ötekileştirmesine karşı koymayı hedeflemiştir. "Modern" düşüncesinin karşısında "kadim" düşüncenin, Batı düşüncesinin karşısında Doğu düşüncesinin kısaca "modernliğin" karşısında "gelenekselliğin" savunusunu yapmaktadır. Bir Fransız olan ve daha sonra İslamiyet'i seçerek Müslüman olan René Guénon, aslında "Doğu düşüncesinin, çarpıtılmadan bir Doğulu gibi, doğru olarak anlaşılmasını sağlamak üzere yola çıkmıştır." Temelde karşı olduğu da bizzat Batı değil Batı uygarlığının yeni biçimi olan "modernizm"dir. Ne kendisi ne de takipçileri hiç bir zaman Doğu-Batı karşıtlığını savunmamışlardır (Öçal ve Özyurt; 2013: 14-16).

oluşmuş değildir. Dünya genelinde "İslamofobi"nin oluşturulması ve yaygınlaştırılmasında sinema büyük bir paya sahiptir ve bu tahribatın restorasyonu da yine sinema kanalıyla gerçekleştirilebilir.

Dolayısıyla özellikle 11 Eylül sonrasında yaratılan olumsuz örneklerle İslam'ı terör dini olmakla suçlayarak haksızca mahkum eden yabancı filmlere karşı, kaliteli filmler üreterek kendi dinini doğru bir biçimde tanıtmak en doğru yol gibi gözükmektedir. Sonuçta tüm İslam Dünyası için sinemayı bir tebliğ/irşad imkânı/kanalı olarak değerlendirmek adeta bir zaruret haline gelmiştir. İslam Dünyası'nın sinemayı bir tebliğ/irşad kanalı olarak değerlendirebilmesi amacıyla ortak bir bakış açısı yakalaması, hem dinini doğru ve etkili bir biçimde anlatmak adına hem de dünya barışı adına büyük katkı sağlayabilir. Kendi dini inançlarını doğru tanıtma konusunda Hint Sineması yaygın olarak bilinen ismiyle Bollywood ürettiği filmlerle iyi bir örnek teşkil etmektedir. Bu anlamda Bollywood yapımı olan My Name Is Khan, başarılı bir film olarak kabul edilebilir. Filmin, hem ele aldığı konuyu gerçekçi bir üslupla sunması hem bir karakter oluşturarak sinema dilini iyi değerlendirmesi hem de dini mesajları didaktik veya epik bir üsluptan ziyade dramatik bir yapı içinde sunması, sinemanın bir tebliğ imkânı/kanalı olarak başarıyla değerlendirdiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

1. Akdemir, E. (2009), *"11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 ve 7 Temmuz 2005 Terörist Saldırılarının Ardından İslam'ın Avrupa'da Algılanışı"*, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt: 8, s.1-26.

2. Balraj, B. M. (2011), *"My name is Khan and I am not a Terrorist": Representation of Muslims in 'My name is Khan'"*, Journal of Language and Culture Vol. 2(6), http://www.academicjournals.org/article/article1379500095_Balraj%20pdf.pdf, (02.01.2016).

3. Bhat, N. (2013), *" 'My Name Is Khan' And I Am Not A Terrorıst: Intersectıons Of Counter Terrorısm Measures And The Internatıonal Framework For Refugee Protectıon"*, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2257348 , (02.01.2016).

4. Evkuran, M. (2013), *"Gelenekselci Öğreti Üzerine Teolojik Tartışma"*, Modernizm ve Geleneksellik Arasında Din, Öçal, Ş. ve Özyurt, C. (Ed.), Ankara, Hece Yayınları.

5. Işın, M. (2012), *"11 Eylül Saldırısından Sonra Amerika'da Müslüman Olmak"*, İdarecinin Sesi Dergisi, http://www.tid.web.tr/ortak_icerik/tid.web/150/16-%20musa%20%C4%B1%C5%9F%C4%B1n.pdf, 10.02.2016).

6. Naveen, G. (2012), *"My Name İs I am not Terrorist": Life, Representation of Muslims After 9/11 & A Man's Journey of Faith"* , History of İndia Through Cinema, https://www.academia.edu/1258629/Humanities_My_Name_is_Khan_and_I_am_not_a_terrorist , (01.01.2016).

7. Ormanlı, O. (2015), *"11 Eylül Sonrası Hollywood'da Mitolojik Yaklaşımlar ve Arketipler"*, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi, İletişim Dergisi, Cilt:9, Sayı:1. s.223-246.

8. Öçal, Ş. ve Özyurt, C. (2013), *Modernizm ve Geleneksellik Arasında Din*, Ş. Öçal ve C. Özyurt (Ed.), Ankara Hece Yayınları.

9. Şentürk, R. (2011), *Postmodern Kaos ve Sinema*, İstanbul, Avrupa Yakası Yayıncılık.

10. Uzdu, H. (2016), *"Türk Sinemasında Din ve Modernleşme (1960-1975)"*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

11. Ünal, A. (2015), *"Uyumlu Bir Dünya İnşası Bağlamında Sinema ve Din İlişkisi: "Life of* Pi" Örneği", International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS),

12. http://www.iscsjournal.com/Makaleler/459082849_si4_52_438.pdf, (06.02.2016).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(11)

Tomay RAMAZAN HASANOĞLU

TRADITION OF TURKISH EPICS (IN THE BASIS OF KUMUK EPICS)
(KUMUK DESTANLARININ TEMELİNDE) TÜRK DESTANLARININ GELENEĞİ

ABSTRACT

Kumuk epics has a rich base not only from the side of quantity, but also quality. Works on Kumuk epic creativity is distinguished by possibility of a wide range of clarification of functional character, typological character, and as a whole specificity of epics.

Formulas, epic schemes, development of its tendency of the structure of epics are of crucial importance in order to follow development of Turkish epic creativity. Therefore, research on Turkish epic creativity in different ways seems as one of the significant problems of folk of Turkish people.

Keywords: Kumuk epics, epics creativity, tradition of Turkish epics, heroic and love epics

ÖZ

Kumuk destanları sadece sayısal olarak değil aynı zamanda kalitesi açısından da zengindir. Kumuk epik yaratıcılık üzerine eserler fonksiyonel karakteri, tipolojik karakteri açıklama geniş bir yelpazede olasılığı ile ayırt ve destanlarının bir bütün özgünlüğü gibidir.

Formüller, epik şemaları, destanlar yapısı eğiliminden gelişimi Türk epik yaratıcılığın gelişimini takip etmek için hayati önem taşımaktadır. Bu nedenle, farklı şekillerde Türk epik yaratıcılığı araştırmak Türk halkının halk önemli sorunlarından biri olarak görünüyor.

Anahtar Kelimeler: Kumuk destanları, Destan yaratıcılığı, Türk destanlarının geleneği, Kahraman ve aşk destanları

Problem statement: Turkish tradition of epic and Kumuk epic creativity

The aim of the study: Identification of place and essence of Kumuk epic creativity in Turkish tradition of epics

One of the important parts of the great culture established by Turkish people is creativity of epics. As it is known, wealthy life coming from the deepest layers of history, the idea of state spread throughout the world, macro and microcosm system of thought was considered as creation of the basic culture in different levels. Epics as "Creation", "Shu", "Arganakon", "Grey Wolf" (Bozgurd), "Migration", "Come into being", "Oguz Kaghan", "The book of Dede Korkut", "Manas", "Alpamish", "Uralbatir", "Edige", "Corabatir", "Koroghlu" etc. contains essence of different historical steps as events of this culture. Therefore, it is very little to approach each of them only in a literal way. More precisely, it is like to cast a shadow on comprehension and understanding of specificity of epic.

It should be added that, Turkish epic creation serves for an important issue like expressing ancient times and imaginations from the first imagination till tomorrow. The latest periodic analysis, researches within scientific and theoretical context makes both comprehensive and in terms of nature-oriented approach to issues necessary for us. The rich epic creation of the Kazakhs, Kyrgyz, Uzbeks, Bashkir, Karakalpak, Crimean tatars and Azerbaijanis and the tradition of world epics gives us reason for conducting serious parallels, identifying essence of this event in terms of typology. The rich Kumuk epic creation also stands on this row. As it is known, Kumuk culture is one of the important and full of with essential elements if Turkish culture. The rich folk arsenal actualized approaches in a wider scale, in the necessity of caused by the dynamic development to conducted analysis.

Legend, tale, narrated anecdotes, proverbs and sayings, songs, faith and beliefs make necessary to pay attention to the deeper layers of concept system of people, because each of the folk examples contains not only the literal elements, but also a rich memory of ethnicity, history, constructive models of archaic culture. Kumuk epics also stands on this row. Epics as "Bozigid", "Tahir and Zohra", Amintaza", "Xatami-Taini xabari", "Yusuf Alayi salam", "Asli and Karam". "Ashig Garib", "Fences of Isgandar", "Leyli and Majnun", "History of Shan girl", "Story of Huseyn" make necessary to clarify specification of epics tradition, the design of the scheme thought of essence. The outstanding literature scientist K.Sultanov writes: "Every people have its own folk. Folk is word treasure of people. As other people Kumuk people also made effort on enhancing, preserving and transferring to future generations its folk." (8,9).

Epics creation is also like this. As a fact, epics created by Turkish people are characterized by comprehensiveness and possibility. Even the issue of common ground of the plot and events is one of the more visible issues and creates the necessity of parallel studies. For example, epics as "Tahir and Zohra", "Asli and Karam", "Ashig Garib", "Leyli and Majnun", "Yusif and Zuleykha", "Amrah", "Arzu and Ganbar", "Koroghlu" show common groun for Turkish people by themselves. As it is known, research on typological features of Turkish epics is not new for folk history, but the reason for this common features is explained in different ways. (6,5) Indeed, conceptual analysis of common grounds in creation of Turkish epics makes necessary take into consideration some directions seriously. The first one of these directions is the same intention of thought and culture, domestic and life imaginations. It is the firs and the most important one. Remaining come after this.

In recent years, after the collapse of the Soviet empire typological analysis of culture and ethnic values attract attention as an important issue. As it is known, during the process of historical development the people

prefers parameters of dynamic thought and estimates their attitude and imagination for mental value and its protection. Myth-epic relations, formulas of sacral thought that protected and carried forward on a regular basis, imaginations mechanisms actualized the necessity of archaeological type. Namely, the epics as "Tahir and Zohra", "Ashig Garib", "Arzu and Ganbar", "Yusif and Zuleykha" and others says about the memory conservatism and impress the event feeling of same area, although they have spread in different Turkish lands as a whole and distinguished by general essence.

"The literal examples that reflect the spiritual world of Turkish people also can be considered as reflection of the alpine world." (2, 46). Looking at the issue from this perspective, as a continuous process, epic culture strides together with Turkish history and the formula, culture repeated between the first step of this process and modern status seems like single-track. As it is known, Oguzname is epic creation event. If we approach it from the side of expressing facts and events of different periods of the history, there are enough elements that come from archaic thinking, but if we pay attention, we can see another side. It is related with the creation of Oguzname in a concrete time and reflection of imagination of this time. That is why; Turkish epic creation is loaded by the protection and majority connective sides of all imaginations as an eventual single complex of ideas. The sameness of plot and context of abovementioned epics express the integrity between the separate ethnicities, conservatism of archaeological types. The other issue is related with diversity. For example, let's pay attention to the parallels in epic of "Tahir and Zohra".

Kumuk version: "Xabarda gelenlere göre, qadim zamanlarda bir ulu padişah var idi. Malını, asgarini hesabi yok idi. Bu qadar dövlat bulan zatha hech hajatlı bolmasa da, dunyada ozyundən sonq qalajaq bir ovladı bolmaghanlıqdan anı kayghısı yuregindən getmey edi. Her ne yerde bir hakim var dep eshitse, kop akca bulan yahına çaqırıp, bir darman izlese de, hech birinden bir fayda chıkmay edi. Bu hal bulan bir xeyli zamanlar qetdi.

Bu padishahın shahardan tishari bir bavu var idi Ani arifliyindən, hachaqi qayqili qishi qirse de yureqinde bir soyunmek zahir boladi. Xan da yureyine bir turlu kayqi gelse, shol baqva barıb yureqini acha idi. Bir gün yuregine ovlatin qayqisi gelip, veziri chaqirdi. İkisi de birge gezmeye chikdilar. Bazarda bir dervish: "Her kim mana min altun verse, yüreginde her ne muradi bulsa da Allahu taala bere" – dep kichgira".**(1, 199)**

Azerbaijan version: "It is narrated that, there were two brothers in Garaman city. The name of elder brother was Hatam Sultan, and the younger was Ahmad Vazir. Hatam Sultan was the Padishah of Garaman city and Ahmad was his vizier. Their richness was tremendous. But none of them have a child to replace them. Hatam Sultan was very tyrant person. Ahmad Sultan always helped to poor people, but he always was sad because of not having a child. One fine day, Ahmad Vazir was sitting sadly, wistful and grieved of a child. At this time, an old dervish entered in and greeted with him. After accepting his greeting Ahmad Vazir gave him money. Dervish took an apple out of his pocket, gave it to Ahmad and said:

- Take, it your wish will come true. (3,24)

Crimean tatar version: Once upon a time there was a Padishah. He had not got a child. One day a beggar came in front of his door. The Padishah gave him charity and after it became sad.

Beggar:

- O Padishah, why are you so sad? Cannot you find anything to eat or drink?

Padishah:

- I have everything, but it has not any benefit for me, after my death there is nobody to replace me, I have not got a child. My vizier also childless like me. (7, 137)

As it is seen from the examples these epics distinguish from each other with the differences in narrative elements. They stand on the same flatness according to their general context, sameness of structure quality, the nature of thought. Common Turkish epic creativity is a great essential event. It is impossible to mention a serious, completely difference between them.

For example, another difference in this epic example related with ustadnama (a wise, admonishing poetry) in Azerbaijan version. As it is known, as a type of whole thought epic is covered by specific formulas. Beginning with ustadnama is visible by its sustainability for Azerbaijan epics. We also can mention that, it does not observed in all epic examples till the end. For example, epics as "Slave Mahmud", "Leyli and Majnun", "Khanchoban" can be added to this category. On the contrary, direct beginning (without ustadnama) is observed in Kumuk epic examples. On epics of Ciream tatars we have observed thirteen epic it can bee seen in a sustainable manner.

The typological analyses of Turkish epics is specified mainly by essential feature, not by differences. As a event of a single system it have significant importance as a side coming from the sustainability of genetic memory. Alternation of prose and poetry, links between events and episodes and other issues express specification of epics and sustainability of tradition of Turkish epics. For example, let's pay attention to comparison according to "Leyli and Majnun".

Kumuk version:

"Majnun da, Leyla da birev bireve kyon yashlayin ,qichchinev zamaninda, özleni qavimlarını koy sirivleri bahahan zamandan hashiq bolqanlar. Öcrenceqe olar birce turhanlar, öcqen son busa Leylani Majnundan ayırhanlar. Sho gün –Leylani etishqen qiz dep hisap edip, sho chahina kiyishahan bazandirib – tahindirib qiyindirqende, Majnun - shol zaman bolunca ohar Majnun dep tyuqyul, Kays dep ayta bolhanlar – shulay sheirlər aythan:

Allahimdan buyruq gelip ay aman,
Bola busak qiyikleqe aylanip,
Biz yanasha otlar idik sho zaman,
Qiyik otlu otlavlarda baylanip". **(4, 8).**

Azerbaijan version:

"I want to tell you about very old times – about a merchant in Baghdad, about Firuz.

There was a merchant in Baghdad, his name was Firuz. He was very reach and wealthy, but he had not got a child. He was very old. Firuz had a helper named Abdulla. Abdulla was serving for him heartily, that is why Firuz loved him very much and married he of with Reyhan daughter one of the richest merchants of the city. (3,23).

As it is known, storytellers have a significant role in sustainability of Turkish epic thought and stability of formulas. Kumuk epic creativity not only is characterized by repeating of any epic example or theme as expression of common ground, but also arouses interest with efficiency of literal elements in different levels. Poets, ashygs, Bakshi, akin and other representatives of this art held the position of sustainable preserving this culture by travelling separate Turkish lands. The representatives of Kumuk literary theory idea G. Orazayev and S.Akbiev paid attention the issues like this and made some interesting discretions on a book of A.Akayev named "Payxamarnu yolu bulan" (By way of the Prophet). "Every people have unforgettable memories that

live during centuries and create a spirit on its life." (1,3) Kumuk epic creation is characterized by this richness, memory facts in folk tradition, preserving archeological types and the abundance of enough facts from the life view. It distinguished by sustainability of variant and versions in all genres within examples of common epics. Ancient Turkish heroic epics, generally epics take their source from the history. They take their beginning from any historical event. We can see this character in the context of epics as "Shu", "Afrasiyab", "Migration", "Come into being". It shows the connection between history and Turkish epic creation. We can include there "Bozyigit"epic of Kumuks. Turkish epics propagate the same context, essence and history of essence, coverage of culture fund accordingly with Turkish idea not depending on format, whole structural process. Therefore, Turkish epics creation makes necessary to conduct typological research on all directions and actualizes clarification of richness in Kumuk epic creation as separate direction.

The scientific results of the study: Kumuk epics are a significant part of Turkish epic creativity. They are distinguished by the richness of exceptional facts from point of transmission and preservation of tradition.

Scientific innovation of the study: Kumuk epics possess a wide base by richness, definiteness of tradition, relativity of examples of epics, the difference and similarity between the components of plot and structure.

Research importance of the study: Kumuk epics are of paramount importance from the point of liveness of tradition of Turkish epics and clarification of development tendency and make necessary a more comprehensive approach.

REFERENCES

1. Akayev A. By way of the Prophet (Payxamarnı yolu bulan). Makhachkala, Dagestan Publishing, 1992, 376 p.
2. Allahmanli M. Turkish epic creativity. Bakı: Agridagh, 1998, 144 p.
3. Azerbaijan epics of love, Baku. Science, 1979, 502 p.
4. Benu Amir deqen kavumlu Majnunun xabarı. Makhachkala, 2004, 50 p.
5. Afandiyev P. Azerbaijan's folk literature. Baku, Science and Education, 2012, 600 p.
6. Aliyeva F. "Turkman version of "Amrah" Epic: genesis and formation". Baku: Science and Education, 2011, 312 p.
7. KırımTatar epics. Baku, Nurlan, 2003, 165 p.
8. Sultanov K. Kumuks Literature. Makhachkala, Dagestan Publishing, 1964, 230 p.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(12)

Yrd. Doç. Dr. Asena BOZTAŞ*
Yrd. Doç. Dr. Dilşad TÜRKMENOĞLU KÖSE**

YÜKSEKÖĞRENİMDE AFRİKALI ÖĞRENCİLERİN TARİHSEL ve SON DÖNEM TÜRKİYE ALGISI: SAKARYA ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ[14]

HISTORICAL and PRESENT TURKEY PERCEPTIONS OF AFRICAN STUDENTS IN HIGHER EDUCATIONS: SAKARYA UNIVERSTY CASES

ÖZ

Günümüzde yükseköğrenimin hemen her alanında değişim, dönüşüm ve uluslararasılaşma kendini göstermektedir. Dolayısıyla yükseköğrenimdeki bu seyir, yabancı uyruklu öğrencilere ilişkin tüm süreç ve politikalarda da yer almaktadır. Bu çalışmada özellikle yabancı uyruklu öğrencilerden Afrikalı öğrencilerin hem tarihsel süreçte hem de günümüzdeki Türkiye algıları Sakarya Üniversitesi örneğinden yola çıkarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmada tarihsel arka plan dikkate alınarak, Afrikalı öğrencilerin Türkiye'deki ve özelde Sakarya Üniversitesi'ndeki sayılarındaki artışa, Türkiye'yi ve Sakarya Üniversitesi'ni tercih etme nedenlerine ve yine Türkiye algılarına alan araştırması yöntemi kullanılarak açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Afrika, Yükseköğrenim, Eğitim, Dış Politika, Siyaset

ABSTRACT

At present, change, transformation and internationalization show theirselves in almost every area of higher education. Therefore, this trend in higher education is also involved in the whole process and policy for foreign students. In this study especially both historical and present Turkey perceptions of African students who are foreign students were tried to explain with taking the example of Sakarya University.

In this study it is tried to clarify the increase in the number of African students at Sakarya University and Turkey, reasons to choose the Sakarya University and Turkey and also their perceptions of Turkey for higher education by taking into account the historical background using key (field) study method.

Keywords: Turkey, Africa, Higher Education, Education, Foreign Policy, Policy

* **Yrd. Doç. Dr. Asena Boztaş, Sakarya Üniversitesi, Sapanca MYO, Dış Ticaret Bölümü, Sakarya/TÜRKİYE, aboztas@sakarya.edu.tr**

** **Yrd. Doç. Dr. Dilşad Türkmenoğlu Köse, Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, A Blok, Esentepe Kampüsü/Sakarya/TÜRKİYE.**

[14] Bu çalışmanın özeti ICQH2015, International Conferance on Quality in Higher Education, December, 2015 Sakarya, Turkey, sunulmuştur.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşu sonrasında temel olarak Batıcılık politikaları izlemiş (Güven, 2012) ve bunun bir göstergesi olarak Batı ile ilişkilerini canlı tutmuş, Doğu özellikle de Afrika ile ilişkiler uzun bir süre askıda kalmıştır (Tepeciklioğlu, 2012: 59-60). Unutulmaya yüz tutan Afrika ile ilişkiler, 1998 yılında Afrika Eylem Planı'nın kabulüyle gündeme yeniden getirilmiş, ticari ilişkilerle birlikte siyasi ve sosyal ilişkiler de gelişmeye başlamıştır (Hazar, 2012: 5). 2002 yılındaki seçimleriyle birlikte Türkiye'nin siyasi, sosyal ve ekonomik açılardan Afrika politikalarında büyük bir dönüşüm yaşanmıştır. Dış Ticaret Müsteşarlığınca 2003 yılı başında "Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi" hazırlanmış, 2005 yılı Türkiye tarafından "Afrika Yılı" ilan edilmiş, yeni Büyükelçilikler açılması planlanmış ve nihayetinde 2008 yılında Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi'nin düzenlenmesiyle ilişkilerde bir yeniden yapılanma dönemi süregelmiştir (Dışişleri Bakanlığı, 2015). Süreç içerisinde Türkiye, Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS), Hükümetlerarası Kalkınma Otoritesi (IGAD), Doğu Afrika Topluluğu (EAC), Afrika Kalkınma Bankası (AFKB) ve Afrika Kalkınma Fonu, Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı'na (COMESA) gibi Afrikalı ülkelerin oluşturdukları işbirlikleri ve örgütlerle de sıkı ilişkiler geliştirmiştir. Afrika ile ilişkilerini geliştiren Türkiye, Afrikalı ülkeler tarafından 2009-2010 dönemleri için Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine seçilerek Afrika açılımının ödülünü almıştır (Erol ve Altın, 2011: 1). Sadece hükümet düzeyinde olmayan ilişkiler STK'lar aracılığıyla da yürütülmeye devam etmektedir. THY, KOBİ'ler, TİKA gibi yapılarda Afrika ile ilişkilerin gelişimini destekleyen temel unsurlar olarak dikkati çekmektedir. Böylece günümüzde de hızlanarak artan Kara Kıta'ya yöneliş, sosyal nitelikteki ilişkilerin gelişimini de olumlu yönde etkilemektedir.

Küresel siyasi sistemin ülke dış politikalarına yansımalarını her alanda olduğu gibi yükseköğrenimde de görmek mümkündür. Türkiye dış politikasının dönüşümünün bir parçası olduğu düşünülen yükseköğrenimdeki öğrenci profili her dönem farklılıklar göstermiştir. Örneğin; bir dönem Türk cumhuriyetlerinden gelen öğrenci sayılarında bir artış yaşanmıştır. Benzer şekilde günümüz Türk dış politikasının 2002 sonrası çok boyutlu yapısı gereği yükseköğrenimde Afrikalı, özellikle Müslüman Afrikalı öğrenci sayılarında bir artışın olduğunu ifade etmek mümkündür. Nitekim bu durum çalışmanın örneklemini oluşturan Sakarya Üniversitesi (SAÜ) örneğinde de kendisini göstermektedir.[15]

Çalışma, Türkiye'nin yükseköğrenim tipindeki Afrikalı öğrenci sayılarındaki artışı ve nedenlerini alan araştırması yöntemi kullanarak analiz etmeye çalışmaktadır. Yükseköğrenimde Afrikalı öğrenci sayılarının her geçen yıl artması, bu artışın genel olarak hangi bölgelerde gerçekleştiği, YTB (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı) burslarının ve Türk dış politikasının bu artıştaki fonksiyonları, Yükseköğrenimdeki Afrikalı öğrencilerin tarihsel süreç içerisindeki Türkiye algıları ve bu algının kendileri ve aileleri üzerindeki etkileri, Afrikalı öğrenciler tarafından günümüzde Türkiye'nin daha çok tercih edilme sebepleri çalışmada açıklık getirilmeye çalışılan başlıca konular arasındadır. Bu konular çalışmada spesifik olarak SAÜ örneği üzerinden değerlendirilmekte ve yükseköğrenimdeki Afrika dönüşümü hakkında çıkarımlarda bulunulmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Küresel sistemin etki alanının ülke iç ve dış politikalarının hemen her alanında kendisini gösterdiğine yazının giriş kısmında değinilmişti. Bu çalışmanın temel alanını oluşturan ve Türkiye dış politikasının dönüşümünün bir parçası olarak değerlendirilen yükseköğrenimdeki öğrenci tipi küresel siyasete uyum süreci içerisinde her dönem farklılıklar göstermiştir. Nitekim Türk dış politikasının 2002 sonrası çok boyutlu yapısı gereği yükseköğrenimde Afrikalı öğrencilerin sayılarında bir artışın olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu

[15] Araştırmaya katılan öğrencilerin % 82,7'si Müslüman, %17,3'ü ise Hristiyan'dır.

minvalde çalışmanın temel amacı, Türkiye'nin yükseköğrenim profilindeki Afrikalı öğrenci artışın nedenlerini, yükseköğrenimdeki Afrikalı öğrencilerin tarihsel süreç içerisindeki Türkiye algılarını ve bu algının etkilerini tespit etmektir.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini SAÜ'de yer alan, 2015 yılı Eylül ayından önce üniversiteye kayıt yaptırmış Afrikalı öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmanın evreni içerisine 2015 Eylül girişli öğrencilerin alınmamasının sebebi anket çalışmasının dilinin Türkçe olması ve çalışmanın içeriği gereği katılımcıların gerek Türkiye gerekse Sakarya ve SAÜ hakkında bilgi – algı sahibi olmalarının gerekliliğidir.

SAÜ'de toplam 254 Afrikalı öğrenci bulunmaktadır. Bu öğrencilerin fakülteler bazında dağılımı Mühendislik Fakültesi 24, Fen Edebiyat Fakültesi 6, İlahiyat Fakültesi 6, Eğitim Fakültesi 6, Tıp Fakültesi 1, Teknoloji Fakültesi 15, Bilgisayar ve Bilişim Fakültesi 30, İşletme Fakültesi 17, Siyasal Bilgiler Fakültesi 26, Spor Bilimleri Fakültesi 1, Sakarya Meslek Yüksek Okulu 4, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu 1, Fen Bilimleri Enstitüsü 51, Sosyal Bilimler Enstitüsü 64, Eğitim Bilimleri Enstitüsü 2 şeklindedir. Ancak çalışmanın içeriği ve ankette yer alan soruların sağlıklı bir şekilde cevaplanabilmesi için 2015 yılı Eylül ayı itibari ile kayıt yaptırmış olan 105 öğrenci örneklem dışı bırakılmıştır. Dolayısıyla çalışmaya katılımı planlanan öğrenci sayısı 149 kadardır. Çalışmanın güvenilirlik ve geçerliliği dikkate alınarak, bu öğrencilerin 81 kadarına ulaşılmıştır. Bu çerçevede basit tesadüfi örneklem yöntemi kullanılarak öğrencilerin %54.36'lık dilimine anket uygulanmıştır. Ayrıca basit tesadüfi örneklem yöntemi kullanılmıştır (Altunışık vd., 2007:127). Söz konusu çalışmaya katılım rakamları ve örneklem göz önüne alındığında, temsil gücü noktasında bilimsel sınırlar içerisinde kabul edilmektedir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmada elde edilen bulgular yalnızca araştırmanın örneklemi sınırlıdır. Bu nedenle ulaşılan sonuçlar araştırmanın yapıldığı tarihte SAÜ'de kayıtlı bulunan Afrikalı öğrencilerle sınırlıdır. 2015 yılı güz döneminde SAÜ'ye yeni kayıt olmuş Afrikalı öğrenciler alan araştırmasında yer alan sorulara, anket dilinin Türkçe olması sebebiyle cevap veremeyecekleri düşüncesi ile örneklem dışında bırakılmıştır. Ayıca araştırmaya ilişkin olarak yeni kayıtlı öğrencilerin cevap veremeyecekleri düşüncesinin hakim olmasının temelinde, bu öğrencilerin gerek Türkiye gerekse Sakarya ve SAÜ hakkında yaşanmışlıklarının sınırlı olması bulunmaktadır. Son olarak araştırmaya katılan öğrencilerin doğru ve samimi bir biçimde, dış etkilerden bağımsız olarak cevap verdikleri varsayılmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Nicel araştırma yönteminin tercih edildiği bu çalışmada, veri edinim yöntemi olarak anket uygulanmıştır. Araştırma 08. 09. 2015- 03.11.2015 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. SAÜ Öğrenci İşleri Dairesi Başkanlığı aracılığı ile Afrikalı öğrencilerin kayıtlı oldukları fakültelere ulaşılmış, hazırlanan anket formları ilk elden öğrencilere ulaştırılmıştır.

Araştırma soruları büyük ölçüde "*Afrika'da Türkiye ve Türk Algısı*" (www.bilgesam.org) tarafından uygulanan anket çalışması dikkate alınarak hazırlanmıştır. Anket formunda *on altı* adet kişisel bilgi sorusu yer alırken, ayrıca elli dokuz adet beşli Likert ölçeğine (Likert Scale) göre hazırlanmış ifade bulunmaktadır.

Verilerin Analizi ve Değerlendirilmesi

Veri analizinde kullanılan istatistiksel tekniklere bakıldığında, araştırmada elde edilen anket cevapları

"SPSS for Windows 20.0 (IBM)" programı olarak analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Analiz yöntemi olarak öncelikle ölçeklerin güvenilirlik, geçerlilik ve iç tutarlılık ölçütü ortaya konulmuştur. Bütün soru grupları için KMO (Kaiser- Meyer- Olkin) değeri 0,86 olarak bulunurken, Cronbach Alpha değeri 0,864 olarak ölçülmüştür. Bu kapsamda anketin içsel tutarlılığının ve güvenilirliğinin oldukça yüksek olduğunu söylemek mümkündür (Gaur ve Gaur, 2009: 134). Ayrıca verilerin aritmetik ortalaması, standart sapmaları alınmış, frekans analizleri, yüzdelik dilimleri ve çapraz tabloları yapılmıştır. Afrikalı öğrencilerin Türkler, Türkiye, Sakarya ve SAÜ algıları ayrı ayrı incelenmiştir. Aritmetik ortalamalar üzerinden yapılan değerlendirmelerde ise 1.00-1.80 arası "Kesinlikle Katılmıyorum", 1.81-2.60 arası "Katılmıyorum", 2.61-3.40 arası "Kararsızım", 3.41-4.20 arası "Katılıyorum", 4.21-5.00 arası "Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde puanlama sistemi kullanılmıştır.

1.Afrikalı Öğrencilerin Türkiye Algısı: Tarihsel ve Güncel Bakış

Güney Sudan'ın Sudan'dan ayrılmasıyla birlikte 56 ülkeden oluşan Afrika, oldukça büyük bir kıtadır. Bu anlamda Afrikalı öğrencilerin Türkiye algıları analiz edilmeye çalışılırken, Kıta ülkeleri ile Türkiye'nin ilişkilerinin oldukça derin bir tarihin izlerini taşıdığını belirtmek yerinde olacaktır. Tolunoğulları ile 860'larda (9.yüzyıl) başlayan Afrika-Türkiye ilişkileri, İhşitler (953-969), Eyubiler (1171-1250) ve Memluklularla (1250-1517) devam etmiştir. Osmanlıların Afrika Kıtası'ndaki varlığı ise Memlukluların nüfuzlarını kaybetmesiyle ortaya çıkmıştır (Dışişleri Bakanlığı, 2015). Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra ise Afrika ile ilişkiler, o dönem uygulanan Batı perspektifli dış politika nedeniyle askıya alınmıştır. Afrika ile ilişkiler ise 1990'lar sonrasında ancak yeniden gündeme gelebilmiştir. Bu dönemde daha çok Kuzey Afrika ile sınırlı kalsa da 2000'lerde tüm Afrika ile ilişkiler farklı boyutlarda geliştirilmeye başlanmıştır.

Eğitim-öğretim boyutu Afrika-Türkiye ilişkilerinin en önemli bölümlerinden birini oluşturmaktadır. Çünkü son dönem yükseköğretim politikaları ile birlikte küresel dolaşımın en yoğun yaşandığı alanlardan biri eğitim alanı olarak görülmektedir. Eğitim kalitesi ve etkileşimi toplumları geliştirir ve birbirine yakınlaştırır. Bu nedenle Afrikalı öğrencilere 1991 yılından beri burslar sağlayan Türkiye, her geçen yıl bu desteğini arttırmaya devam etmektedir. Bu bağlamda 1991-2013 arası dönemde Afrika ülkelerindeki öğrencilere, askeri eğitim ve kurslar hariç, toplam 3254 burs kontenjanı açılmış, bu burslardan 864'ü kullanılmıştır. 2014-2015 eğitim öğretim yılında Afrika ülkelerindeki öğrencilere tahsis edilen toplam burs sayısı 1079'dur. Halen Türkiye'de yükseköğrenim gören Afrikalı öğrenci sayısı (burslu ve özel) 5437'dir. Ayrıca Afrika ülkelerinden 116 öğretim görevlisi de Türkiye üniversitelerinde misafir öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2015).

Sömürgecilik sürecini en ağır hali ile yaşamış olduğu bilinen ve kabul edilen Afrikalı toplumların Türkiye'ye bakışları batılı toplumlara kıyasla, Osmanlı İmparatorluğu ile olan tarihsel geçmişleri nedeniyle oldukça olumludur (Özkan ve Akgün, 2010: 530). Bu bakış açısını çalışmada yapılan anket analizleri ile birlikte Türkiye'ye gelen Afrikalı öğrencilerde de görmek mümkündür. Nitekim 24. ifade olan "Türkiye Afrika için iyi bir model olabilir, çünkü" ifadesinin frekans analizleri ve yüzdelik dağılımlarına bakıldığında, Türkiye'nin güçlü bir ekonomiye sahip olması sebebiyle Kesinlikle Katılıyorum ve Katılıyorum diyenlerin oranı %57 iken, Katılmıyorum ve Kesinlikle Katılmıyorum diyenlerin oranı toplamda yaklaşık %13 civarındadır. Yine 24. ifadede yer alan Türkiye Afrika için iyi bir model olabilir çünkü; demokratik bir rejime sahiptir diyenler içerisinde yaklaşık %65'lik bir oran ifadeye Kesinlikle Katılmaktadır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi sömürgecilik geçmişleri ağır geçmiş olan Afrikalı toplumlar, 25. ifadede yer alan "Türkiye, Afrika ülkeleri için model olamaz, çünkü; Batı ile yakın ilişkileri vardır" ifadesine yaklaşık %70 oranında Katılıyorum ve Kesinlikle Katılıyorum ifadelerini kullanarak Batı'ya olan güvensizliklerini vurgulamışlardır.

Dolayısıyla 2000'li yıllarda Afrika ülkeleri ile artan çok yönlü ilişkilerin eğitim alanında da kendisini gösterdiğini söylemek mümkündür. Ayrıca son dönemde Afrikalı öğrencilere yönelik düzenlenen çeşitli sempozyumlar[16] ve üniversiteler bünyesinde oluşturulan topluluklar[17] Afrika'ya ve Afrikalı' ya yükseköğrenimde de verilen önemi ortaya koymaktadır. Afrikalılar Türk dış politikasının Afrika açılımının yanı sıra Türkiye'deki eğitimin kaliteli ve ucuz olması, Türkler ile iyi ilişkiler geliştirebilmeleri gibi nedenlerle de Türkiye'de eğitim görmeyi tercih etmektedirler (Cenikli, 2015). Nitekim bu durum SAÜ örneğinden yola çıkılarak da görülebilmektedir. Bu kapsamda 14. ve 15. ifadelerin frekans analizlerine ve yüzdelik dağılımlarına baktığımızda, Türkiye'nin eğitim kalitesi sebebiyle Türkiye'yi tercih edenlerin oranı yaklaşık %30 iken, Türkiye'de ve Türklerin yanında kendilerini rahat hissettiklerini ifade edenlerin oranı yaklaşık %20 oranındadır. Tüm bunların yanı sıra Türkiye'nin Müslüman kimliği sebebiyle Türkiye'yi tercih edenlerin oranı SAÜ'de yaklaşık %46 oranında görülmektedir. Buradan hem Türkiye'nin Müslüman kimliğinin önemli bir sonucu ortaya çıkarken hem de Müslüman Afrikalı öğrencilerin çoğunlukla Türkiye'yi ve SAÜ'yü tercih ettiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

2. Çok Yönlü Türk Dış Politikasının SAÜ'deki Afrikalı Öğrenci Üzerine Etkileri

Türk dış politikasının tarihsel süreçteki seyrine bakıldığında Afrikalı ülkelerle ilişkilerin askıya alındığı dönemde dahi pozitif olduğunu ifade etmek mümkündür. Türkiye'nin 1998 Afrika'ya Açılım Eylem Planı ile yeniden başlattığı Afrika-Türkiye ilişkileri günümüze kadar artarak devam etmiştir (Boztaş, 2011: 148). Türk dış politikasının Afrika'yı da içeren çok yönlü yapısının 2000'li yıllara damgasını vurduğunu ve eğitim, ekonomi, ticaret, siyaset, sivil toplum gibi çok yönlü alanlarda ivme kazandığını söylemek mümkündür.

Eğitim, özellikle de yükseköğretim alanı Türkiye'nin dış politikasında "yumuşak güç" unsurlarından biri haline gelmiştir. Bu bağlamda Türkiye'ye gelen yabancı öğrencilerin %29'u Afrika'dan gelmektedir[18]. Dolayısıyla Türkiye'nin Afrika'da "yumuşak güç" kullandığını söylemek mümkündür. Türkiye'nin bunu uygulayabilir olmasının temel nedenleri arasında Türklerin diğer Batılı ülke toplumları gibi Afrika'da beyaz adam olarak görülmemesi de vardır (Erdem vd., 2014: 8). Sadece yükseköğrenim alanında olmayan Türkiye'nin Afrikalı ülkelere eğitim desteği, Milli Eğitim Bakanlığı ve Diyanet Vakfı tarafından da sağlanmaktadır.[19] Afrikalılara diğer Batılı ülkeler gibi hibeler ve yardımlar yerine kendi geçimlerini sağlamanın yollarını öğreten, gelişmeleri için en önemli yol olan eğitimlerinin ilerlemesini destekleyen Türkiye, bu yolda ilerlemeye devam etmektedir. Türkiye'de öğrenim gören toplam Afrikalı öğrencilerin sayısı Eylül 2014 itibarıyla 7000 civarındadır.[20] Bu öğrencilerin büyük kısmı üniversite öğrencisidir. Öğrencilerin

[16] Ankara Üniversitesi'nde düzenlenen "Birinci Afrika Çalışmaları Öğrenci Sempozyumu", AÇAUM tarafından düzenlenen "Afrikalı Öğrencilerimizin Gözüyle Afrika Seminerleri" ve "Afrika: Tarih, Kültür ve Ekonomi Seminerleri".

[17] Akdeniz Üniversitesi'nde AFROTALYA, Selçuk Üniversitesi'nde AFROKONYA ve Sakarya Üniversitesi'nde AFROKARYA Öğrenci Toplulukları faaliyet göstermektedir.

[18] İlgili net rakamlar; *YTB uzmanı Burhan BAŞOĞLU'nun* "Türkiye-Afrika: Ortak Bir Gelecek İçin Eğitim İşbirliği" başlıklı sunumunda görülmektedir, Türkiye'de Afrika Çalışmalarının Bugünü ve Yarını Çalıştayı, 2014 Kayseri.

[19] *Türkiye Diyanet Vakfı Eğitim ve Kültür Hizmetleri Müdürü Mikail Çolak*'ın sunumundan yola çıkarak; örneğin İmam Hatip Liselerine Afrika'dan gelen 324 öğrenci olduğu söylenebilir. Bu kapsamda Afrika'da yürütülen faaliyetlerin biri de Somali İmam Hatip Lisesi olmuştur. Benzer nitelikte Afrika ülkelerinin birçoğunda okul hizmete sunma faaliyetleri, Türkiye'nin kendi bünyesi dışında Afrikalıya eğitim alanında verdiği desteğin en önemli göstergesi ve beyaz adamdan farklı olduğunun işaretidir. **Türkiye'de Afrika Çalışmalarının Bugünü ve Yarını Çalıştayı,** 2014 Kayseri.

[20] *Uluslararası Öğrenci Dernekleri Federasyonu (UDEF) Genel Başkanı Mehmet Ali Bolat*'ın sunumunda belirttiği üzere, kesin rakam, Afrikalı öğrencilerle ilgili yeterince çalışma yapılmadığı için ve tüm Türkiye'de uluslararası öğrencilerle muhatap olan bir kamu kurumu olmadığı için bilinmemektedir. **Türkiye'de Afrika Çalışmalarının Bugünü ve Yarını Çalıştayı,** 2014 Kayseri.

çoğunluğu Kuzey ve Doğu Afrika ülkelerindendir. Somali, Gana, Gine, Mali, Fas, Sudan, Etiyopya, Kenya, Tanzanya en fazla öğrenci gelen ülkelerin başındadır. Bu araştırmaya katılan Afrikalı öğrenciler de Türkiye'ye gelen öğrencilerle aynı doğrultudadır.

Tablo 1: Soru 6: Hangi ülkenin vatandaşısınız?

	Frekans	Yüzde %
Gambia	3	3,7
Nijerya	5	6,2
Mali	9	11,1
Sao Tome Principle	3	3,7
Orta Afrika Cumhuriyeti	1	1,2
Gana	10	12,3
Gine	9	11,1
Togo	3	3,7
Somali	8	9,9
Uganda	4	4,9
Madagaskar Cumhuriyeti	2	2,5
Zimbabve	4	4,9
Gabon	3	3,7
Kamerun	6	7,4
Ruanda	1	1,2
Tanzanya	3	3,7
Nijer	2	2,5
Burundi	1	1,2
Etiyopya	4	4,9
Toplam	81	100,0

Son yıllarda Afrika'nın tüm bölgelerinden öğrenci gelişi hızla artmaktadır. Üniversite öğrencilerin bir kısmı YTB tarafından koordine edilen Türkiye Bursları,[21] Türkiye Diyanet Vakfı Bursları,[22] İslam Kalkınma Bankası Burslar[23] aracılığıyla Türkiye'de eğitimlerine devam etmektedir. Kendi bütçesiyle eğitim gören öğrenci sayısı tahminen 2500 olarak ifade edilebilir. SAÜ örnekleminde kendi imkânı ile gelen öğrenci sayısı ise araştırmaya katılanların yaklaşık %14'ü kadardır. Tüm büyük üniversitelerde olduğu gibi SAÜ'de de Afrikalı öğrenci sayısı 2007 yılında 1 Tanzanyalı öğrenciden 2015 yılında 254 Afrikalı öğrenciye yükselmiştir (SAÜ Öğrenci İşleri Dairesi Başkanlığı, 2015). Dolayısıyla Türk dış politikasının çok yönlü yapısının yansımalarını SAÜ'de de görmek mümkündür.

[21] http://www.turkiyeburslari.gov.tr
[22] http://www.diyanetvakfi.org.tr
[23] http://www.isdb.org

3. Araştırmanın Bulguları

Araştırmada elde edilen bulgular, araştırmaya katılan SAÜ'deki Afrikalı öğrencilerin "Demografik Bilgileri", "Afrikalı Öğrencilerin Türkiye /Sakarya Algıları", "Afrikalı Öğrencilerin Sakarya Üniversitesine İlişkin Memnuniyet Düzeyleri", "Afrikalı Öğrencilerin Türkiye Sorunları Hakkındaki Fikirleri" başlıkları altında analiz edilmektedir.

3.1. Demografik Veriler

Tablo 2'den de görüleceği üzere katılımcıların %19,8'i kadın iken, % 80,2'si erkek öğrencilerden meydana gelmektedir. Diğer bir ifadeyle katılımcıların önemli kısmını erkek Afrikalı öğrenciler oluşturmaktadır. Ayrıca araştırmaya katılanların %88,9'u bekar iken %11,1'lik dilim evlidir. Yine tablo 2 incelendiğinde katılımcıların %82,7'si Müslüman iken, %17,3'ü Hristiyan olduğu görülmektedir.Katılımcılar yaşları itibariyle değerlendirmeye tabi tutulduklarında ağırlıklı oranın %55,6'lık bir oranla 21-25 yaş aralığı olduğu görülmektedir. Çalışmaya katılanların %28,4'nü 26-30 yaş aralığı, %12,3'nü 15-20 yaş aralığı ve son olarak %3,7'sini 31 ve üzeri yaş aralığı oluşturmaktadır.

Tablo 2: Demografik Veriler

Cinsiyet (n=81) %		**Medeni Durum (n=81) %**	
Kadın:	% 19,8	Evli	% 11,1
Erkek:	% 80,2	Bekar	% 88,9
Yaşınız (n=81) %		**Din (n=81) %**	
15-20	%12,3	Müslüman	% 82,7
21-25	%55,6	Hristiyan	% 17,3
26-30	%28,4		
31ve üzeri	%3,7		

Tablo 3 frekans analizleri ve yüzdelik dağılımlar bakımından incelendiğinde, araştırmaya katılan öğrencilerin %16'sının Siyasal Bilgiler Fakültesinde, %25,9'unun Fen-Edebiyat Fakültesinde, %44,4'nün Mühendislik Fakültesinde, %9,9'nun İşletme Fakültesinde ve %3,7'sinin İlahiyat Fakültesinde öğrenci oldukları görülmektedir.

Tablo 3: Fakülte Dağılımları

	Frekans	**Yüzde %**
Siyasal Bilgiler Fakültesi	13	16,0
Fen-Edebiyat Fakültesi	21	25,9

Mühendislik Fakültesi	36	44,4
İşletme Fakültesi	8	9,9
İlahiyat Fakültesi	3	3,7
Toplam	81	100,0

3.2.Afrikalı Öğrencilerin Türkiye /Sakarya Algıları

Afrikalı öğrencilerin Türkiye ve Sakarya algılarını görmeye yönelik olarak araştırmada yer alan sorular tablo 4'te karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerden 1-2 yıldır SAÜ'de eğitim görmüş ve görmeye devam etmekte olanlar yaklaşık %42'lik bir dilimi oluşturmaktadır ve bunlar Türkiye/Sakarya'yı ağırlıklı olarak Asya kültürüne yakın görmektedirler. Yine araştırmaya katılan öğrencilerden 0-11 ay ve 3-4 yıldır Türkiye'de olanlar toplamda %52'lik bir dilimi oluşturmaktadır ki bunlar Türkiye'yi yoğunluklu olarak Asya ve Ortadoğu kültürüne yakın olarak görmektedirler. Aynı paralel de 13. sorunun frekans ve yüzdelik dağılımlarına bakıldığında da toplamda %39,5'lik bir kesim Türkiye'yi Asya kültürüne yakın görürken toplamda %29,6'lık bir dilim Türkiye'yi Ortadoğu kültürüne yakın olarak görmektedir. Toplamda sadece %16'lık bir kesim Türkiye'yi Avrupa kültürüne yakın olarak görürken, %14,8'lik bir kesim Türkiye ve Sakarya'yı kendi kültürleri olan Afrika'ya yakın olarak görmektedir.

Her ne kadar tablo 4 dikkate alınarak bakıldığında öğrencilerin algıları yoğunluklu olarak Türkiye ve Sakarya'yı Asya ve/veya Ortadoğu kültürüne yakın olarak görüyor olsalar da, 10. soru karşılaştırmalı referans olarak alındığında, araştırmaya katılanların yaklaşık %56'sı kendi ülkelerinden farklı olarak ilk defa Türkiye'yi görmüşlerdir. Diğer bir ifade ile çalışmaya katılanların Türkiye ve Sakarya algıları yoğunluklu olarak kendi yaşanmışlıklarına dayanmaktadır.

Tablo 4: Afrikalı Öğrencilerin Sakarya'da Kalış Süreleri Ve Sakarya'yı Hangi Kültüre Daha Yakın Bulduklarına İlişkin Çapraz Tablo

		Türkleri hangi kültüre daha yakın buluyorsunuz?				
		,Asya	,Avrupa	Afrika	Ortadoğu	Toplam
Kaç yıldır Türkiye'de eğitim alıyorsunuz?	0-11 ay	0	2	1	8	21
	1-2 yıl	2	9	5	8	34
	3-4 yıl	7	2	6	6	21
	5-6 yıl	2	0	0	2	4
	6 yıl ve üzeri	1	0	0	0	1
	Toplam	32	13	12	24	81

Ayrıca Türkiye ve Sakarya ile ilgili değer yargılarının oluşmasında etkili olan mekanizmaların değerlendirildiği bir diğer ifade olan 19. ifadenin frekans dağılımları ve yüzdelik dilimleri dikkate alındığında yaklaşık %50,6'lık bir kesimin yargılarının oluşmasında "tanıdığı ve gözlemlediği diğer Türklerin etkili" olduğu vurgulanmaktadır. Bu veri de, yine öğrencilerin ülkelerinde oluşturdukları genel yargılardansa kendi deneyimleri ile oluşturdukları değer yargılarının, Türkiye'de kaldıkları zaman dilimi arttıkça etkili olduğunu göstermektedir.

3.3. Afrikalı Öğrencilerin Sakarya Üniversitesine İlişkin Memnuniyet Düzeyleri

Afrikalı öğrencilerin SAÜ'ye ilişkin memnuniyet düzeylerinin aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları eklerde gösterilmiştir. Bu kapsamda öğrenciler arasında SAÜ'nün tercih sebebi olması ve yine SAÜ'den duyulan memnuniyet arasında bir bağlantının olduğunu söylemek mümkündür. Benzer çerçevede öğrencilerin memnuniyet düzeylerini karşılaştırmalı olarak görebilmek için 15. soru olan "Yükseköğrenim için neden Sakarya Üniversitesi'ni tercih ettiniz?" ve Sakarya Üniversitesi öğrencilerinin Afrikalı üniversite öğrencilerine yaklaşımlarını ölçmeye yönelik 21. ifade ile birlikte değerlendirildiğinde elde edilen verilerin anlamlı olduğu görülmektedir. Buna göre, öğrenciler öncelikli olarak SAÜ'yü eğitim kalitesi için tercih ettiklerini vurgularken, daha önce Türkiye/ Sakarya'ya gelen arkadaşlarının da seçimlerinde etkili olduğunu da belirtmektedirler ve kendilerine yaklaşımların değerlendirilmesinde misafirperver, iyi niyetli, yardımsever vb. gibi pozitif ifadelerin yaklaşık %40'lık oranlarla ağırlıklı olarak algılandığı görülse de, SAÜ'deki öğrencilerin Afrikalı üniversite öğrencilerine yaklaşımlarında "ırkçıdırlar" algısına yönelik baskın bir "Kararsızım" yönünde katılımın olması ilgi çekicidir. Sakarya ili ve üniversitesi ile her ne kadar Marmara Bölgesindeki diğer şehirlere göre daha kozmopolit bir yapı gösteriyor olsa da, Afrikalı öğrencilerin gerek Türkiye'ye ve gerekse SAÜ'ye gelişlerinin çok da derin bir geçmişi bulunmamaktadır. Bu nedenle gelen öğrenciler gerek Sakarya toplumu ve gerekse SAÜ öğrencileri için farklı bir görünüm çizmektedir. Afrikalı öğrencilere yönelik bu farklı algı ve yaklaşım aslında olumsuz bir nitelik taşımasa da, farklılıkların yansıtılması noktasında Afrikalı öğrencileri "Kararsızım" seçeneğine yönlendirmiş gözükmektedir.

Ayrıca belirtilmesi gereken bir diğer nokta ise araştırmaya katılan öğrencilerin yaklaşık %50'si, Türkiye tarafından kendi ülkesinde yürütülen ekonomik ve sosyal yardım faaliyetlerinden haberdar olmaksızın SAÜ'yü tercih etmiştir. 16. ifadeye ilişkin dağılımın bu şekilde olması araştırmaya katılan öğrencilerin memnuniyet düzeylerinin oluşmasında, SAÜ'ye yönelik algıların arkadaş, aile, öğretmen tavsiyelerinin ve yaşanmışlıkların daha fazla ön planda olduğu algısını doğurmaktadır. Nitekim analizlerde görülen 15, 21 ve 16. ifadelerin çapraz tabloları da süreci bu şekilde göstermektedir.

3.4. Afrikalı Öğrencilerin Türkiye Sorunları Hakkındaki Fikirleri

Afrikalı öğrencilerin Türkiye sorunları hakkındaki görüşlerinin aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları ekler bölümünde yer alan tabloda verilmiştir. Buna göre, genel olarak Sakarya'daki Afrikalı öğrenciler arasında Türkiye'deki güncel sorunlara ilişkin kafa karışıklığının olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim bu alana ilişkin 22. ifadenin frekans analizleri dağılımları referans alınarak değerlendirildiğinde, Türkiye'deki güncel sorunların yolsuzluk ve rüşvet temelinde olduğunu düşünenlerin oranı toplamda %30 civarında görülürken, yolsuzluk ve rüşvetle ilgili olmadığını düşünenlerin oranı yaklaşık %26 gibi yakın bir rakamdır. İlgili ifadeye kararsız yaklaşanların oranı ise %43'tür. Bu durum Sakarya'daki Afrikalı öğrencilerin Türkiye'de güncel sorunların temelinde yolsuzluk ve rüşvetten kaynaklandığına ilişkin bir görüş birliğinin olmadığını ortaya koymaktadır. 22. ifadede yer alan Türkiye'deki sorunların ekonomik temelli olduğuna ilişkin ifadenin frekans analizleri ve yüzdelik dağılımlarına bakıldığında, oranların rüşvet ve yolsuzluk temelli sorunlara yaklaşımla şaşırtıcı derecede yakın olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda ifadeye katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum diyenlerin oranı yaklaşık %26'lık bir dilimi oluştururken, kararsızım diyenlerin oranı yine %43, katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum diyenlerin oranı ise yaklaşık %31 oranındadır. Türkiye açısından sorunların eğitim temeline dayandığına ilişkin ifadeye kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum diyenlerin oranı toplamda %29,6'lık bir oranda temsil edilirken, ifadeye katılmayanların oranı da yaklaşık %29 gibi yakın bir orandadır. Kararsızım diyenlerin oranı ise %40,7 ile katılımcıların yarıdan fazlasını

almaktadır. Bu durum Sakarya'daki Afrikalı öğrencilerin aslında Türkiye'deki sorunların eğitime dayanmadığını düşündüklerini de ortaya koyabilmektedir. Benzer katılım dağılımlarına sahip 22. ifadeye ilişkin son alan olan "Türkiye'de hoşgörü eksikliği/halkın iletişimsizliği sorunu vardır" ifadesine kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum diyenlerin oranı toplamda %27,1iken ifadeye katılmayanların oranı yaklaşık %21, kararsızların oranı ise %51,9'dur.

Her ne kadar 22. ifadede yer alan ilk iki ifade ekonomi temelli olması açısından birbirine paralel nitelik taşıyor görünse de, Türkiye'deki sorunların temelinde eğitime dayandığını düşünen ve yine Türkiye'deki sorunların hoşgörü eksikliği/ halkın iletişimsizliğine dayandığına ilişkin ifadelerde benzer oranlar görülmektedir. Bu durum başta da belirttiğimiz gibi Türkiye sorunlarının kaynağına ilişkin Sakarya'daki Afrikalı öğrenciler arasında bir netliğin olmadığını ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Türkiye'nin Afrika Kıtası ile ilişkileri 9. yüzyıla kadar uzanan tarihsel bir geçmişe sahiptir. Bu köklü ilişkiler, Türkiye'de cumhuriyetin kuruluşu sürecinden 2000'lere kadar kesintiye uğrasa da günümüzdeki durumu göz önüne alındığında hiçbir kesintinin olmamışcasına devam ettiğini görmek mümkündür.

2000'li yıllara gelindiğinde 1998 yılında Türkiye tarafından öngörülen "Afrika'ya Açılım Eylem Planı" işlerlik kazanmıştır (Giderler, 2012: 1-4). Bu süreçte Türkiye'nin uygulamış olduğu çok yönlü dış politika çerçevesinde 56 Afrika ülkesiyle de siyasi, sosyal ve ekonomik ilişkiler gerek üst düzeylerde gerekse de STK'lar aracılığıyla ve KOBİ'ler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu durumda Afrika Kıtası ve Türkiye ilişkilerinin iyi ilişikler süreci bir yandan uluslararası camiada karşılıklı somut adımları beraberinde getirmiş bir yandan da Türkiye'nin Kıta'daki eski sömürgeci güçlere rağmen varlığını perçinlemiştir. Bu noktada Türkiye'yi eski sömürgeci ülkelerden ayıran en temel özellik, Afrikalıyı sömürülecek bir meta olarak değil, karşılıklı paylaşımda bulunulacak bir dost gibi görmesidir. Tarihsel süreçteki ilişkiler de bunun en temel göstergesidir. Batılı ülkelere ve Türkiye'ye Afrikalıların bakışları kıyaslandığında aradaki farkın büyüklüğü dikkat çekmektedir.

Çalışma, Afrika ve Afrikalıların Türkiye'ye ve Türk halkına bakış açılarını Sakarya Üniversitesi'nde eğitim alan Afrikalı öğrenciler üzerinden değerlendirmeye çalışmıştır. Bu çerçevede bir yandan genel dış politika çerçevesinde sömürgeci Batılı ülkeler yerine Türkiye'nin model alınabileceği gibi olumlu sonuçlar çıkarılırken bir yandan da kendileri gibi sancılı demokrasi sürecinden geçmiş olan Türkiye'de kaliteli eğitim veren Türk üniversitelerindeki (SAÜ örneğinden yola çıkılarak) Afrikalı öğrencilerin sayılarının arttığını, böylece Türkiye'nin Afrikalı'ya "balık tutmayı öğrettiğini" ifade etmek mümkündür. Bu çerçevede 23. ifade içerisinde yer alan "Türkiye Afrika ülkeleri için model ülke olabilir" ifadesi ile 25. İfade içerisinde yer alan "Afrika ülkelerinin bir modele ihtiyacı yoktur" ifadesi birlikte karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde, güvenilir bir tutarlılık göze çarpmaktadır. Türkiye ve Afrika ilişkileri açısından pozitif bir nitelik taşıyan 23. ifadeye toplamdaki katılım oranları yaklaşık %54'lük bir oranda görülürken, Afrika ülkelerinin herhangi bir modele ihtiyacı olmamasına ilişkin 25. ifadeye katılmama düzeyleri toplamda %38'e ancak ulaşabilmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, karşılaştırmalı ifadelere yaklaşımda olumsuz yaklaşanlardan ziyade kararsız katılımcılarda %42'lik bir oranla ön plandadır. Diğer bir ifade ile araştırmaya katılan Afrikalı öğrenciler her ne kadar sömürgeci geçmişin izleri nedeniyle farklı bir ülkeyi hamileri olarak görmekte kararsız kalsalar da, Türkiye ile ilişkilerde Türkiye'nin gelişim süreçlerindeki öncülüğüne olumlu bakmaktadırlar.

Tablo5: 23b İfadesi "Türkiye Afrika ülkeleri için bir model olabilir" ile 25d İfadesinin "Afrika

ülkelerinin bir modele ihtiyacı yoktur" Karşılaştırmalı Descriptives Tablosu

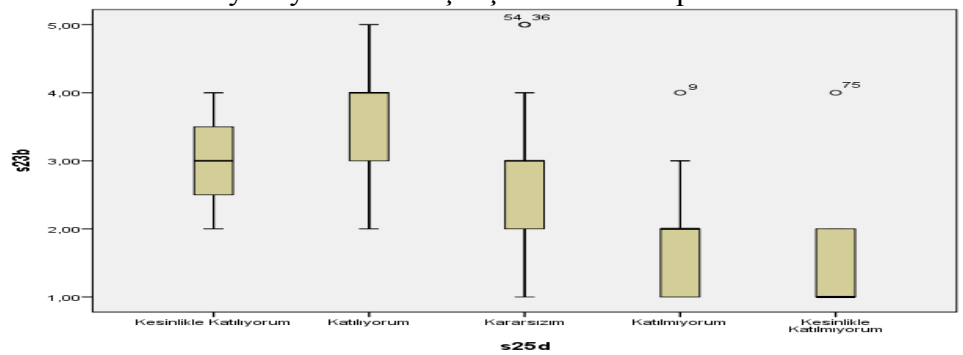

Gelişmenin sağlanabilmesi için bir ülkedeki veya bir bölgedeki eğitim kalitesinin ve eğitimli insan sayısının arttırılması gerekmektedir. Türkiye de bu noktada Afrika halklarına bunu sağlayarak Afrika Kıtası'nın kalkınmasına ve gelişmesine destek vermektedir. Bu durumun farkında olan Afrikalılar ve Afrikalı devlet yöneticileri, Türkiye'ye 2009-2010 BM Güvenlik Konseyi Geçici üyeliğinde tam destek vererek geçici üye olmasını sağlamışlardır. Dolayısıyla Türkiye, Afrika ile ilişkilerinin olumlu seyrinin somut karşılığını uluslararası platformlarda almaktadır.

Tek taraflı çıkar ilişkisi yerine karşılıklı güvene dayalı ikili ilişkilerin devamı için özellikle eğitim alanındaki işbirlikleri oldukça önemlidir. Bu nedenle Türkiye'de yükseköğrenim alanında her geçen yıl artan Afrikalı öğrenci sayıları, akademik işbirlikleri ve üniversitelerarası protokollerle desteklenmeli ve akademik etkileşim en üst seviyeye çıkarılmalıdır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde eğitim alanında Türkiye'nin en büyük eksikliği, Afrika uzmanı yetiştirememesidir (Fırıdınoğlu, 2012). Bu konuda atılacak adımlar, hem Türkiye'ye eğitim almaya gelen Afrikalı öğrencilere hem de Afrika'da uygulanacak eylem planlarına fayda sağlayabilecektir. Diğer yandan Afrika Kıtası'nın gelişimine katkı sağlayacak olan Afrikalı öğrencilerin Türkiye'de öğrenim gördükleri süreçte yaşamış oldukları sorunlara da çözüm önerileri getirilmeli ve Afrikalı öğrencilerin kaliteli eğitim almalarına tam destek sağlanmalıdır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Afrikalı öğrenciler temel sorunları olarak kirli, hastalıklı, gayrimeşru işler yapan ve ihtiyaç sahibi olarak görülmelerinden yakınmaktadırlar. Ayrıca açlık susuzluk, evsizlik sorunları yaşadıklarının düşünülmesi, daima bir şey öğretilmesi gereken insanlar olarak görülmeleri, saat satıcısı…vb olduklarının düşünülmesi gibi algı oluşumlarının aşılmasıyla genelde Türkiye özelde Sakarya Üniversitesi Afrikalı öğrenciler için her zaman öncelikli tercih olabilecektir.

KAYNAKÇA

1. AJAI, Guar ve Sanjaya S. Guar (2009), **Statistical Methods for Practice and Research A Guide to Data Analysis Using SPSS**, Second Edition, Response Book, New Delhi.
2. AKYÜREK, Salih ve M. Sadi Bilgiç (2011), "Afrika'da Türkiye ve Türk Algısı", BİLGESAM, 3 Aralık, ss-53-56; http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-2-2014040858afrikadaturkiyealgisi.pdf, Erişim Tarihi: 23.06.2015
3. ALTUNIŞIK, Remzi vd. (2007), **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı,** 5. Baskı, Sakarya Üniversitesi İİBF, Sakarya.

4. BOZTAŞ, Asena (2011), "Türkiye'nin Afrika İle İlişkilerinde Proaktif Politikalarının Teorik Analizi: Konstrüktivist Teori, Eleştirel Teori Ve Uluslararası Toplum Teorisi", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 31, Aralık, ss.139-158, s.148.
5. CENİKLİ, Sedat (2015), "Ankara'da Afrikalı buluşması", Hürriyet, 28 Mart.
6. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI (2015), "Türkiye-Afrika İlişkileri"; http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa, Erişim Tarihi: 09.11.2015
7. ERDEM, Ekrem vd. (2014), "Türkiye'de Afrika Çalışmalarının Bugünü ve Yarını Çalıştayı", **AFESAM**, 1 Eylül, Kayseri
8. EROL, Seyfettin ve Ahmet Said ALTIN (2012), "Türk Dış Politikasında Afrika: Osmanlı Mirası Üzerine Ortak Gelecek - Etkinlik Arayışları", **USGAM**, Mayıs, ss.1-11; http://www.usgam.com/tr/index.php?l=807&cid=646&konu=0&bolge=12, Erişim Tarihi: 22.03.2015
9. FIRIDINOĞLU, Gözde (2012), "Türkiye'nin Afrika Açılımı Ve Açılımın Kamu Diplomasisi Bağlamında Değerlendirilmesi", Uluslararası Politika Akademisi, 25 Mart; http://politikaakademisi.org/2012/03/25/turiyenin-afrika-acilimi-ve-acilimin-kamu-diplomasisi-baglaminda-degerlendirilmesi/, Erişim Tarihi: 13.05.2015
10. GİDERLER, Ömer (2012), "Türk Dış Politikası'nda Sahra-Altı Afrika Açılımı", TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, ACADEMIA; https://www.academia.edu/9544246/T%C3%BCrk_D%C4%B1%C5%9F_Politikas%C4%B1nda_Sahra-Alt%C4%B1_Afrika_A%C3%A7%C4%B1l%C4%B1m%C4%B1, Erişim Tarihi: 23.05.2015.
11. GÜVEN, Mustafa (2012), "Türk Dış Politikasının Evrimi", **Akademik Perspektif**, 2 Temmuz; http://akademikperspektif.com/2012/07/02/turk-dis-politikasinin-evrimi/, Erişim Tarihi: 24.07.2015.
12. HAZAR, Numan (2012), "Türkiye Afrika'da: Eylem Planının Uygulanması ve Değerlendirme On Beş Yıl Sonra", ORSAM Rapor No: 125, Temmuz, Ankara, ss.1-17
13. ÖZKAN, Mehmet ve Birol Akgün (2010), "Turkey's opening to Africa", **Journal of Modern African Studies**, cilt 48, no 4.
14. SAÜ Öğrenci İşleri Dairesi Başkanlığı (2015), "Yabancı Uyruklu Öğrenci Listeleri", 13 Ekim 2015 tarihli mail.
15. TEPECİKLİOĞLU, Elem Eyrice (2012), "Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri", **Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, Bahar, ss. 59-93.
16. **NOT:** İlgili anketi ve anketle ilgili detaylı verileri aboztas@sakarya.edu.tr veya dturkmenoglu@sakarya.edu.tr adreslerine mail atarak talep edebilirsiniz.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(13)

Dr. Emel SÜNTER*

MODERNİZM İLE SİYASAL İSLAMCILIK ARASINDAKİ ANALİZ BAĞLAMI
ANALYSIS CONTEXT BETWEEN POLITICAL ISLAMISM and MODERNISM

ÖZ

Siyasal İslamcılık ideoloji olarak modernizme karşı bir duruş sergilemektedir. Çünkü siyasal İslamcılık geleneksellikten beslenmektedir. Siyasal İslamcılığın geçmişe özlem vurgusu, modernizmle çelişmektedir.

Ancak bu çelişki ve söylem ileride siyasal İslamcılığı geliştirmiş ve şekillendirmiştir. Siyasal İslamcılık zamanla yeniden var olma ve kimlik arayışı çabaları içinde modernizmin parametrelerini kullanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Modernizm, Siyaset, İslamiyet, Analiz, Din.

ABSTRACT

Ideologically, Political Islamism exhibits an opposition againist modernism. Because Political Islamism is fed with traditionalism. The emphasis of Political Islamism on nostalgia contradicts with modernism.

But these contradictions and discourse has developed and shaped Political Islamism in the future. Political Islamism has used the parameters of modernism within the efforts for the searching of re-existence and identity.

Keywords: Modernity, Politics, Islam, Analysis, Religion.

* **Milli Eğitim Bakanlığı Akdeniz Anadolu Lisesi DKAB. Öğretmeni, Antalya/TÜRKİYE, emelsunter42@gmail.com**

Din algılamalarındaki çarpıklık ve çeşitliliklerin, sadece İslam medeniyetlerinde değil, diğer medeniyetlerde bir problem teşkil ettiği bilinmektedir. 1974 yılında, Roma'da düzenlenen bir basın konferansında Jaques Lacan, dinin psikanalizden daha üstün olduğunu coşkuyla beyan etmiştir. Lacan'a göre, "Din sadece psikanalize karşı değil, daha birçok şeye karşı zafer kazanacaktır. Dinin ne büyük bir gücü olduğunu tahmin bile edemezsiniz… Oysa din, özellikle gerçek olan din, kuşku duyulamaz kanıtlara sahiptir. Şu an nasıl fokurdadığına bir bakın. Kesinlikle büyüleyici... Başlangıçtan beri, din olan her şey, eskiden sadece doğal olan şeylere bir anlam vermeye dayanıyordu. Henüz, gerçek sayesinde şeyler daha az doğal hale gelmediler ki anlam üretmeyi bırakalım. Din, bilginlerin haklı olarak bir parça endişesiyle başladıkları deneylere anlam verecektir. Bunu şimdi nasıl düzenleyeceğini, nasıl ifade edeceğini görmekten başka yapacak bir şeyimiz yok." Yine Lacan'a göre, dinin insan üzerindeki etkileri açık bir şekilde belirgindir. Bu imkân, kesintisiz felsefi bir süreçle yakalanabilir. Türkiye'de de İslam felsefesinin yeniden ihyası ilk bu yolda adımı teşkil edebilir. İslam felsefesinin çağdaş imkânları teorik anlamada tartışılıp yeniden inşa edilmelidir.[24]

İslamcılık XIX. yüzyılda karşımıza modernizmin etkisiyle bir siyaset tarzı şeklinde ortaya çıkmaktadır. Batının ulus-devlet inşası karşısında çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı Devleti'nin bölünmeye karşı aldığı önlemler neticesinde oluşturulan bir siyaset tarzı olması İslamcılık için bir dönüm noktasıdır. Bu anlamda İslamcılığın işlerlik kazanması için, hilafet makamı, Osmanlı Devleti'nin en önemli siyasi araçları arasında idi.

XIX. yüzyılda düşünsel hayatın da çok farklı olmadığını görmekteyiz. Bu dönemde dini merkeze alan düşüncenin devam ettiğini, yeniye taraftar olanların esaslı bir yenilik gerçekleştiremediklerini bilinmektedir.[25] Bu yenilikten faydalanmayan akımlardan biri de İslamcılıktır. İslamcılık İslam'ın araçsallaştırılmasından bir siyaset tarzı olarak var olmuştur.

Türkiye'de İslamcılığın en büyük zaafının, hayatı en ince ayrıntılarına kadar yeniden tanımlama iddialarına rağmen, tanımlama kapasitesinin yetersizliği olduğu söylenebilir. Türkiye İslamcılığı, sırf bu nedenle siyasal anlamda başlangıçtaki yükselişinin tersine giderek bir tanınma stratejisine doğru daralma eğilimi göstermiştir.[26]

Modern Türkiye'de de İslamcılığın ürettiği siyasal din anlayışının problematik olduğunu görmekteyiz. Çünkü İslamcılık fikri ile modern olanla geleneksel olan, siyaset, din, bilgi, kimlik, ahlak, estetik gibi vb. konuların İslam felsefesinin tartışma kapsamı içine girdiği ifade edilebilir.

Kurtuluş Şavaşı'ndan sonra Türkiye saltanat ve hilafeti kaldırarak yeni yönetim düzenine geçti. Bu yönetim biçimi Laik-Cumhuriyet düzeniydi. Laikliğin yönetim biçimi olarak benimsenmesinden sonra da İslamcılığın bir dönem gerileme dönemine girmiştir. Ancak İslamcılığın kendine özgü modernist din algılamaları pratikte devam etmiştir.

Dinin siyasallaşması bu süreci doğru tanımlamaktadır. Bugün modern Türkiye'de siyasal İslamcılığın etkisi ile oluşan din telakkileri birbirlerinden farklı ve rekabetçi yapıya sahiptir.

Cumhuriyet döneminde de din ile laiklik arasında değil, İslamcılık ile laiklik arasında bir çekişmeden söz etmek daha doğru olacaktır. Görüldüğü gibi, yapılması istenen şey ilme ve milli hayata uygun bir din hayatı düzenlemesidir. Dolayısıyla, önce dine ait ne varsa ilim ve akıl süzgecinden geçirilerek milli olanla uygunluğu sağlanacaktır. Bunun gerçekleştirilmesi için de "ibadetlerin şeklinde, dilinde, sıfatında ve fikriyatında yapılması gereken birçok şey vardır.[27]

[24] Georges Corm, *21. Yüzyılda Din Sorunu, İletişim Yayınları*, İstanbul 2008, s.17.
[25] Rahmi Karakuş, *Felsefe Serüvenimiz*, Seyran Yayınları, İstanbul 1995, s. 68.
[26]Cihan Aktaş, *Eksik Olan Artık Başka Bir Şey İslamcılık*, İz yayınları, İstanbul 2014, s. 25.
[27]Rahmi Karakuş, *Felsefe Serüvenimiz*, s. 193.

Siyasal İslamcıların çağdaş bir sorun olarak "özgürlük ve kimlik" sorununa yoğunlaştıkları görülmektedir. Siyasal İslamcılığının "özgürlük ve kimlik" tartışmalarından hareketle biçimlendiği söylenebilir. İslamcılar siyasetin konusu olan bu tartışmaları doğrudan doğruya dinin sorunu olarak ele almışlardır.

Nilüfer Göle İslami hareketler tarafından sorunsallaştırılan alanın, "habitus", kültürel kodlar ve yaşam tarzları olduğunu öne sürmektedir. Bu alan benliğe ve modernliğe ilişkin farklı iki normatif eğilim arasında açık ve bilinçli bir gönüllü eylem alanı ve iktidar mücadelesi oluşturmaktadır. Kimlik, "habitus"u ve öznellikler arası süreci ilgilendiren bir konu olduğuna göre, İslamcılık, iktidarın bu çatışmacı ve öznellikler arasındaki sosyal ilişkilerle bağlantılı yönünden bağımsız olarak ele alınamaz.[28]

Bir araştırmacıya göre, siyasal İslamcılar, talep ettikleri demokrasinin bir Müslüman versiyonu olduğunu ileri sürmeleri bakımından, köktenci değil, reformcu olarak sınıflandırılabilir. Köktenciler gibi reformcular da, İslamiyet'in en erken çağında, Hz. Muhammed ve dört halife dönemindeki "saadet asrı"nda mevcut olduğu varsayılan uygulamayı referans noktası olarak almakta, ancak bunun, demokratik yöntemi meşrulaştıracak şekilde yorumlanabileceğini ileri sürmektedirler.[29]

Bugün İslam'ın bir devlet düzeni olmadığı yönündeki tartışmaları devam etmektedir. Bu tartışmalara açıklık getirmeye çalışan bir araştırmacı konuyla ilgili olarak şu ifadeleri kullanılmıştır: "İslam dini, siyasi, hukuki ve ekonomik bir düzen değil bir inanç ve ahlak sistemidir. İslam'ı bir devlet düzeni olarak lanse etmek, Ortaçağ Hristiyanlığının "Tanrı Devleti" fikrinden daha farklı değildir. Ortaçağ Hıristiyanlığının ilk temellerini atan Aurelius Agustinus, "Tanrı Devleti" isimli eserinde şunları söylüyordu: " Dünyada iki tür devlet tipi vardır. Yeryüzü devletini şeytana boyun eğenler ve ona uyanlar kurmuşlardır. Tanrı Devletini ise, Tanrı ülkesinin insanları kuracaktır. İnsanlık tarihi, şeytan devletinden Tanrı Devleti'ne doğru bir gelişme içindedir. Hayatın temel amacı budur." Bugün, önderleri ve örgütleri ne olursa olsun bütün Siyasal İslamcılar da aynı şeyi söylüyorlar: "Tağuti Devlet ve Rahmani Devlet". Bu tanımlama devleti din temelli ayırmanın bir başka ifadesidir. Ortaçağ ruhbanlarının insanlığı ne hale getirdiğini ve yüzyıllar süren din ve mezhep savaşları yüzünden yüz binlerce insanın öldüğü tarihsel bir gerçek olarak ortadadır."[30]

İslam dünyasındaki değişikler, İslamiyet'in hızla yayılmasıyla birlikte Müslüman devletler kuzeye, doğuya ve Batıya doğru genişleyerek yeni devletler kurdular. İslam ülkeleri fetihlerle birlikte değişik kültür ve felsefelerle tanıştı. İslam dünyası felsefe, bilim, astronomi ve matematik alanlarında bilim adamları yetiştirmeye başladı.[31] Bu değişim İslam dünyası için yeni bir dönemin başlangıcıydı.

Bundan sonra, İslam dünyası, felsefe, bilim, astronomi ve matematik vb. konuları IX. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar tartışmıştır. X. ve XI. yüzyıllarda İslam dünyası sivrilip büyüme devam etmiştir. İbn Ravendi gibi bir filozof teolojik alanda özgür düşüncenin ve sürekli gelişimin başka bir örneğidir.[32]

İslam dünyasında bilim ve felsefenin gelişiminin ilginç özelliklerinden biri, tam da işte bu yabancı unsurların bünyeye dâhil edilişi, İslam dünyasının dışından, Grek, Hindistan ve Fars'ın eski medeniyetlerinden gelen kültürel mirasa duyulan ilgilidir. Müslümanların, yaşayışlarını ve içinde yaşadıkları dünyaya dair bilme yeteneklerini geliştirmek maksadıyla, bilgi formlarını kullanmak ve geliştirmek için eski bilimlerin, eski felsefecilerin ve matematikçilerin en iyilerini almalarının gerektiğini dile getirme yönünde eğilim vardır.[33] Bu

[28] Nilüfer Göle, *Melez Desenler İslam ve Modernlik Üzerine*, s. 32.
[29] Ergun Özbudun-William Hale, *Türkiye'de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm AKP Olayı*, (çev. Ergun Özbudun- Kadriye Göksel), Doğan Kitap Yayınları, İstanbul 2010, s. 17.
[30] Abdullah Manaz, *Siyasal İslamcılık-Türkiye'de Siyasal İslamcılık*, s. 17.
[31] Kadir Çüçen, *Ortaçağ ve Rönasans'ta Felsefe*, Ezgi Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010, s. 109.
[32] Macit Fahri, *İslam Felsefesi Kelamı ve Tasavvufuna Girişi*, (çev. :Şahin Filiz), İnsan Yayınları, İstanbul 2002, s. 54.
[33] Farhad Daftary, *İslam'da Entelektuel Gelenekler*, s. 49.

anlamda İslam felsefecileri kendi dışındaki kültürleri benimsemişler, ancak İslamcıların modernizm sürecindeki tutumlarından farklı olarak sürekli alıcı ve etki altında kalıcı bir durumda olmamışlardır. Çünkü İslam filozoflarının gayesi felsefe ile ilgilenmek, hikmet bilgisine ulaşmaktı. Yeni bir medeniyet inşasının çabası vardır. Bu çaba entelektüel anlamda varlığını göstermiştir.

Bir araştırmacıya göre, İslamcılık, siyaset, siyasallaşma, siyasal mücadele İslamcı ideolojinin bütün bu süreçlerde ana eksenidir. İslamcı ideoloji yalnız ve kimsesiz çoğunluğu seslendirir. Mevcut yönetimlere karşı hâkimiyetin Allah'a ait olduğu düsturuna sarılırlar. Sömürge sonrası yönetimlere, yeni firavunlara, modern iktidar putlarına savaş açarlar. Siyasi mücadelenin dışında kalanları tekfir ve yönetime karşı cahiliyye suçlaması bu muhalefetin argümanlarıdır.[34]

İslam felsefesinde örneğin, "insan" sorununu X. yüzyılda Kindi, Ebû Bekr Râzî, Farabi, İbn Sina gibi filozofların tartıştıkları bilinmektedir. İslam felsefesinde en fazla üzerinde durulan nefs çeşidi bu "insanî ya da natıka" nefstir. Çünkü insanın varlık yapısı ve külli anlamı bu nefsle ifadesini bulur. İnsan nefsi "âlime" tahayyül etme, nefret duyma, sevme, çeşitli sanatlar yaratma… Kısacası tüm yapıp etmelerin kaynağını teşkil eder. Bir yönüyle hayvanî nefse özgü fiillerde bulunurken, diğer yönüyle de ait olduğu insani nefse has fiillerde bulunur.[35] Oysa İslamcılığın literatüründe insan felsefesiyle ilgili meseleler üzerinde neredeyse hiç durulmadığını söylenebilir.

İslam filozoflarından bazılarına göre, insan mikrokozmik bir çerçeve içinde ele alınır. Onlara göre Tanrı, insanı varlığın (bütün âlemin) hakikatlerini kendinde toplayan bir varlık olarak yaratmıştır. Bu nedenle de Tanrı insanda tecelli etmiştir.[36] İslamcılık ise insanı tabir yerindeyse Tanrı'nın yeryüzündeki siyasal temsilcisi olarak görmektedir.

İslamcılıkta siyaset, İslam ülkelerinde alternatif bir yönetim modelini öngörür. Siyasetin bu söylemi dinin siyasallaşması ile sağlanır. İslamcılık siyasi söylemi felsefi bir sisteme dayandırmaz. Bu açıdan sistematik bir siyaset felsefesinden bahsetmek mümkün değildir. Oysa İslam filozofları siyaset değil, siyaset felsefesi yaparlar.

İslamcılık siyaseti mevcut düzene ve ideolojiye muhalefet etme tarzı olarak değerlendirmektedir. Oysa bireyler kendini ve kimliğini ancak farklı hayat tarzlarına saygılı, hoşgörüsü gelişmiş, özgürlükçü bir toplumda ifade edebilir. Belli bir yönetim biçiminin oluşturduğu temel üzerinde, bireyleri barış ve işbirliği içinde yaşayan bir toplum için birtakım kural ve genel yasaların gerekli olduğu aşikârdır. Bu konuda yardımcı felsefe, siyaset felsefesidir.[37] Siyasetin başlangıç noktası toplumsal farklılıkların doğallaşması, normalleşmesidir.[38] İslamcılık ise, siyaseti farklılıkları ümmet kavramı içinde homojenize etme noktasında kavramsallaştırmaktadır.

İslamcılar kendileri dışındakileri ötekileştirerek algılarlar. İnsan algısında evrensel bir olgu İslamcılık için henüz gerçekleşmiş değildir. Oysa İslam filozoflarına göre insan, erdemli insan olma seviyesinde olmalıdır. İslam felsefesi insanı evrensel bir düzlemde kavramamızda daha çok imkân içermektedir.

Ortaya koyduğu felsefi üretkenlikle gerek dini disiplinleri gerekse doğrudan ve dolaylı felsefî üretkenlikle Ortaçağ ve modern Batı düşüncesini etkileyenin İslam medeniyeti olduğunu bilinmektedir.[39]

Bu açıdan İslam düşüncesi, hem içinde yaşanan ve duyu vasıtalarıyla kavranılan reel âlemi, hem de

[34] A.Bknz.: Mümtaz'er Türköne, *Doğum ve Ölüm Arasında İslamcılık*, Kapı Yayınları, İstanbul 2014.
[35] Şahin Filiz, *İlk İslam Hümanistleri*, 11 Eylül Yayınları, Konya 2002, s. 33-34.
[36] A.Bknz.: İsmail Yakıt, *Batı Düşüncesi ve Mevlana*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1993.
[37] Ahmet Cevizci, *Felsefe'ye Giriş*, s. 20.
[38] Menderes Çınar, *Siyasal Bir Sorun Olarak İslamcılık*, s. 14.
[39] Şaban Haklı, *İslam Felsefesinin Özgünlüğü*, Elis Yayınları, Ankara 2009, s. 120.

varlığını kabul etmek zorunluluğu olduğu halde duyu vasıtalarının kavradığı bilgi türleri içinde yerleştirip değerlendirilebilme imkânı bulanmayan mutlak ve soyut varlıklar dünyasını birlikte içeren çok boyutlu bir düşünce sistemidir. İslam düşüncesi İslam ülkelerinde üretilen her türden düşünce etkinliklerini ifade eder. Bu durumda "İslam düşüncesi"nin muhtevası; geniş anlamda İslam ülkelerinde gerçekleştirilen her türden düşünce etkinliklerini içerecek şekilde yaygınlık kazanır. İster Müslüman olsun, ister gayr-i Müslim olsun, İslam ülkelerinde yaşayan ve bu dinin temel ilkelerini de göz önünde tutarak, Müslümanların ortak dilleri, ya da ortak terim ve kavramlarıyla gerçekleştirilen her türden düşünce etkinliği İslam düşüncesi bağlamında değerlendirilir.[40]

İslam düşüncesi, gerek dini ilimlerin, gerekse beşeri bilimlerin bütün disiplinlerinin verilerini değerlendirerek, bunlardan kendi temel ilkeleri doğrultusunda ortak bir dünya oluşturmuşlardır. Bu bakımdan İslam düşüncesinin geniş anlamda bütün bilim disiplinleriyle yakın bir ilgisi vardır. İslam bilginlerinin ilimler sınıflamasında vurgulamaya özen gösterdikleri gibi "akli ilimler" başta olmak üzere, bütün İslam bilimlerinin sistematik ve metodolojik taraflarıyla, bunların düşünce boyutunu içeren bölümleri İslam düşüncesi içinde yer alıp değerlendirilir.[41]

Ancak Gazali, felsefenin metafiziğine, bizzat felsefeye eleştirel yaklaşmıştır. Felsefeye tabii bilim sahasında, mesela matematik ve astronomide parlak başarılar kazandıran doğru akıl yürütme tarzının, akıl ve hisler dairesinin ötekisindeki mutlak hakikatleri araştırmaya sıra geldiğinde artık hiçbir şeye yaramayacağı hususunda ısrarlıydı. Filozoflar böyle bir teşebbüse kalkışarak, kendi prensiplerine bile sadakatsiz davranmış oluyorlardı. Onun bu fikirlerinin ustaca ve inceden inceye sunulduğu Tehafütü'l-Felasife adlı eseri, filozofların metafizik seviyesinde kullanmış oldukları argümanların, onların başka sahalarda övündükleri ilzam kudretinden ne kadar uzakta olduğu göstermeye hasredilmiştir.[42]

İslam dünyasının, bilimsel ve dini gelenekler arasındaki içsel çatışmayı çözmekte pek de başarılı olamadığı söylenebilir. Dehası ve etkisi bakımından Aziz Thomas'a çok benzeyen Gazali, dehasını, felsefeyle dini uzlaştırmak yerine "felsefenin yıkımına" adamak yönünde kullanmıştır.[43] Bundan sonra XIII. yüzyıldan sonra İslam dünyasının her alanda yavaş yavaş gerilemeye başladığı görülmektedir. Çünkü Gazali'nin İslam dünyasına etkisi çok büyüktür. Sonraki dönemlerde İslam dünyasında yenileşmeye karşı görülen direnç, bilimsel buluş yapanların dinsiz olmakla suçlanması, dinde yorum yolunun kapanarak zamanın gerisinde kalınması gibi Müslüman toplumların gelişmesinin önüne dikilen engellerin temelinde ve özünde Gazali'nin geniş kabul görmesi düşünülmektedir.[44]

İslam filozofları, geleneksel olarak felsefi bilimlerin kapsamı içerisine giren konularda özgün ve yaratıcı ürünler verdikleri gibi, bizzat bilimlerin alanı, konusu, amacı, diğer bilimlerle ilişkisi ve benzeri hususlarda da oldukça özgün fikir ve görüşler geliştirmişlerdir.[45]

---

[40] Bekir Karlıağa*, İslam Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri*, s. 29; A.Bknz.: Server Tanilli, *İslam Çağımıza Yanıt Verebilir mi?*, Alkım Yayınları, İstanbul 2005.

[41] Bekir Karlıağa, *İslam Düşüncesinin…*, s. 28.

[42] Marshall G. S. Hodgson, *İslam'ın Serüveni- Bir Dünya Medeniyeti Bilinç ve Tarih*, (çev. Alp Eker, Mutlu Bozkurt, Birol Çetinkaya), İz Yayınları, İstanbul 1993, s. 199; A.Bknz.: Fatih Toktaş, *İslam Düşüncesinde Felsefe Eleştir*i, Klasik Yayınları, İstanbul 2004.

[43] Christopher Dawson, *İlerleme ve Din*, s. 161.

[44] Çetin Yetkin, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s. 296-297.

[45] Ömer M. Alper, *İslam Felsefesinin Özgünlüğü*, Elis Yayınları, Ankara 2009, s 82; A.Bknz.: Ahmet Arslan, *İslam Felsefesi Üzerine*, Vadi Yayınları, Ankara 1995; Ömer M. Alper, *İslam Felsefesinin Avrupa'ya Girişi*, Ayışığı Yayınları, İstanbul 2001; Etıenne Gılson, *Ortaçağ Felsefesin Ruhu*, (çev. Şamil Öçal), Açılım Kitap Yayınları, İstanbul 2003; Kadir Çüçen, *Ortaçağ ve Rönasans'ta Felsefe*, Ezgi Yayınları, İstanbul 2010; Bertrand Russel, *Batı Felsefesi Tarihi Ortaçağ,* (çev. Muammer Sencer), Say Yayınları, İstanbul 1994; Ali S. En-Neşşar, *İslam'da Felsefi Düşünceni Doğuşu*, (çev. Osman Tunç), İnsan Yayınları, İstanbul 1999.

Günümüzde İslam düşüncesin en büyük problemi, günümüzü doğru anlamamızı, günümüzün sorunlarını doğru görmememizi sağlayacak bir "metod" fikrine sahip olamamasıdır. Bu yüzden politizasyon ve duygusallık ağır basmaktadır. Politizasyon ve duygusallık için bilgi ve bilim gerekmemektedir. İslam dünyasındaki atılımlar politikacılardan, militanlardan, mutaassıplardan gelmemelidir.[46]

Bir araştırmacı günümüz İslam düşüncesinin problemlerini şu şekilde anlatmıştır: "XX. yüzyıldan itibaren; özgüvenlerini yitirmiş, siyasi ve iktisadi bakımdan güçsüz, kendi mirasına sahip çıkmaktan, bu mirasın ürünlerini anlayıp yorumlamaktan aciz bir kitlenin oluşturduğu bir İslam dünyası var. Bu durumdaki insanların, sizin tabirinizle "hayatı izah edememe" şeklindeki bir soruna gömülmelerinden daha tabi ne olabilir? Bu sonucun, "moderleşme" ile alakasına gelince, modernliğin aşılamaz bir durum olduğunu düşünmüyorum. İslam dünyası, modernleşmediği ya da modernleştiği, modernleşmeye çalıştığı için bu sıkıntılı duruma düşmedi. Aksine "kendisini" oluşturan unsurları muhafaza etmekte gevşek davrandığı, "kendi" olarak kalmayı denemediği, deneyemediği için dağıldı. Bugün ise büyük ölçüde artık hafızası silinmiş, kendi metafiziğinden kopmuş, neredeyse dönüş yollarını unutmuş bir İslam dünyası var. Dine, dini geleneklerimize fatura edilecek bir kabahati aramaya kalkışmak, ancak hem "kendimizi" hem de "ötekisini" tanıyamamakla ilgili bir zaaftan ötürü olabilir."[47]

Günümüz İslam düşüncesinin en önemli çıkmazı İslamcıların da bizzat kendilerinin itiraf ettikleri gibi siyasetin etkisinde olmasıdır. İslamcılık, İslam'dan ayrıdır. Çünkü modernizmin etkisiyle doğmuş olan İslamcılık popüler kültürün içinde erimektedir. İslam medeniyetinin zengin kültürel mirasından uzak kalarak bir kimlik, medeniyet karmaşasında var olmaya çalışmaktadır.

İslam'ın evrensel öğütleri siyasetin kıskacında kalamayacak kadar büyüktür. İslam yüzyıllardır kendi medeniyetini ve düşüncesini Ortaçağ'a damgasını vuracak şekilde ispatlamıştır. Ancak bunu aklî ilimlerden İslamî ilimleri kapsayacak şekilde çok geniş bir yelpazede başarmıştır. Bugün ise İslam'ın temsiliyeti edebiyatta, felsefede, estetikte, teolojide, hukukta değil, siyasettedir. Siyasal İslamcılık, siyasi bir ideolojidir ve bugün Türkiye örneğinde olduğu gibi İslam'ın temsiliyetine sahip olabilir. Ancak bu İslam'ın bizatihi kendisi değildir.

SONUÇ

Siyasal İslamcılık XIX. yüzyılda ortaya çıkmış bir ideolojidir. Siyasal İslamcılığın köklerinin XIX. yüzyıla kadar dayanması süreç içinde pek çok değişim göstermesine neden olmuştur. Siyasal İslamcılık öncelik Batı karşısında geri kalmışlığın çare arayışlarının bir sonucu iken süreç içinde bir Batı geçirdiği evreler bütününde değişime zorunlu tabi olmuştur.

Batı dünyasının geçirdiği değişimler kendi iç denetimlerinde gerçekleşirken İslam dünyasının geçirdiği değişimler Batı'nın İslam dünyasına sundukları olanaklarla bu değişimi geçirmesi zorunlu bir sonuç olmuştur. Çünkü İslam dünyası XIII. yüzyıldan sonra bilim ve düşünce hayatında bir gerileme sürecine girmiş ve kendini bir yenileme durumuna gitmemiştir. Zaman zaman İslam dünyası bu gerileme sürecinden çıkmak ve yenilenmek için yeni çözüm yöntem arayışlarına gitmiştir. Bu yöntemlerden biri de siyasal İslamcılık ideolojisini hayata geçirmek olmuştur. Siyasal İslamcılık, siyasal bir zeminde var olduğundan değişim yöntemlerini pragmatik yönlerden yana kullanmıştır. Bu pragmatik yöntem, modernizm parametrelerini kullanarak gelişmesidir.

[46] Taha Akyol, *Siyasi İslam ve İslam- İslam'ın Bugünkü Meseleleri*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1997, s. 40-41.
[47] Dücane Cündüoğlu, *Tarih ve Siyasete Dair*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005, s. 56-57.

KAYNAKÇA

1. Abdullah Manaz, *Siyasal İslamcılık-Türkiye'de Siyasal İslamcılık*, IQ Kültür Yayınları, İstanbul 2008.
2. Ahmet Arslan, *İslam Felsefesi Üzerine*, Vadi Yayınları, Ankara 1995
3. Ahmet Cevizci, *Felsefe'ye Giriş*, Say Yayınları, İstanbul 2012.
4. Ali S. En-Neşşar, *İslam'da Felsefi Düşünceni Doğuşu*, (çev. Osman Tunç), İnsan Yayınları, İstanbul 1999.
5. Bekir Karlıağa, *İslam Düşüncesinin Batı Düşüncesine Etkileri*, Litera Yayınları, İstanbul 2004.
6. Bertrand Russel, *Batı Felsefesi Tarihi Ortaçağ,* (çev. Muammer Sencer), Say Yayınları, İstanbul 1994.
7. Cihan Aktaş, *Eksik Olan Artık Başka Bir Şey İslamcılık*, İz yayınları, İstanbul 2014.
8. Christopher Dawson, *İlerleme ve Din*, Açılım Kitap Yayınları, İstanbul 2003.
9. Çetin Yetkin, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Gürey Yayınları, İstanbul 2012.
10. Dücane Cündüoğlu, *Tarih ve Siyasete Dair*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2005.
11. Ergun Özbudun-William Hale, *Türkiye'de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm AKP Olayı*, (çev. Ergun Özbudun- Kadriye Göksel), Doğan Kitap Yayınları, İstanbul 2010.
12. Etıenne Gılson, *Ortaçağ Felsefesin Ruhu*, (çev. Şamil Öçal), Açılım Kitap Yayınları, İstanbul 2003.
13. Farhad Daftary, *İslam'da Entelektuel Gelenekler*, İnsan Yayınları, İstanbul 2012.
14. Fatih Toktaş, *İslam Düşüncesinde Felsefe Eleştiri*, Klasik Yayınları, İstanbul 2004.
15. Georges Corm, *21. Yüzyılda Din Sorunu, İletişim Yayınları*, İstanbul 2008.
16. İsmail Yakıt, *Batı Düşüncesi ve Mevlana*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1993.
17. Kadir Çüçen, *Ortaçağ ve Rönasans'ta Felsefe*, Ezgi Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010.
18. Macit Fahri, *İslam Felsefesi Kelamı ve Tasavvufuna Girişi*, (çev. :Şahin Filiz), İnsan Yayınları, İstanbul 2002.
19. Marshall G. S. Hodgson, *İslam'ın Serüveni- Bir Dünya Medeniyeti Bilinç ve Tarih*, (çev. Alp Eker, Mutlu Bozkurt, Birol Çetinkaya), İz Yayınları, İstanbul 1993.
20. Menderes Çınar, *Siyasal Bir Sorun Olarak İslamcılık*, Dipnot Yayınları, İstanbul 2007.
21. Mümtaz'er Türköne, *Doğum ve Ölüm Arasında İslamcılık*, Kapı Yayınları, İstanbul 2014.
22. Nilüfer Göle, *Melez Desenler İslam ve Modernlik Üzerine*, Metis Yayınları, İstanbul 2011.
23. Rahmi Karakuş, *Felsefe Serüvenimiz*, Seyran Yayınları, İstanbul 1995.
24. Server Tanilli, *İslam Çağımıza Yanıt Verebilir mi?,* Alkım Yayınları, İstanbul 2005.
25. Şaban Haklı, *İslam Felsefesinin Özgünlüğü*, Elis Yayınları, Ankara 2009.
26. Şahin Filiz, *İlk İslam Hümanistleri*, 11 Eylül Yayınları, Konya 2002.
27. Ömer M. Alper, *İslam Felsefesinin Özgünlüğü*, Elis Yayınları, Ankara 2009.
28. Taha Akyol, *Siyasi İslam ve İslam- İslam'ın Bugünkü Meseleleri*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1997.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(14)

Onur ORAL, MD, PhD[1)]*, P. Solmaz HASDEMIR, MD[2)]*, Ozkan ISIK, PhD[3)]*
Murat YILDIZ[4)]*, Nurten DINC, PhD[5)]*, Anna SUZA, PhD[6)]*

OSTEOPOROZ ve EGZERSİZ

OSTEOPOROSIS AND EXERCISE

ÖZ

Osteoporoz (OP) yaşam kalitesini düşüren metabolik bir kemik hastalığıdır ve ölüm riskini arttırabilmektedir. Genellikle 45 yaşından sonra ortaya çıkar ve zamanla kötüleşir. Yaşa ek olarak diğer risk faktörleri ise vitamin D eksikliği, hareketsiz bir yaşam tarzı, yetersiz beslenme, sigara ve alkol kullanımıdır. Vitamin D eksikliği osteoporoz için büyük bir risk faktörü oluşturduğu için, daha büyük vitamin D eksikliği riski altında olan insanlar, bu riski en aza indirmek için vitamin D takviyesi almalıdırlar.

Bu risk faktörlerini azaltmak gibi engelleyici önlem almak bu hastalığı kontrol altına almak için yardımcı olabilmektedir. Yüksek tedavi masrafları, osteoporozu hem hastalar hem de sağlık uzmanları için başlıca bir sorun haline getirmektedir. Bu hastalık konusunda hastanın bilinçli olması hem tedaviye adaptasyonu hem de yaşam kalitesini arttırabilmektedir. Ayrıca osteoporoza bağlı kırıklar ortaya çıkmadan önce büyük risk altındaki bireyleri taramaya yardımcı olabilecek seminerler ve bilgilendirici toplantılar aracılığıyla osteoporoz hakkında farkındalığı arttırmak çok önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Osteoporoz, Egzersiz, Osteoporoz Teşhisi, Osteoporozda Tedavi Yöntemleri

ABSTRACT

Osteoporosis (OP) is a metabolic bone disease that reduces the quality of life and can increase the risk ofmortality. It typically occurs after the age of 45 and worsens over time Risk factors in addition to age are the lack of vitamin D, an inactive lifestyle, poor nutrition, smoking and alcohol use. Because the lack of vitamin D is a huge OP risk factor, people who are at a greater risk of vitamin D deficiency should take vitamin D supplements to minimize that risk.

Preventive precautions, such as lowering these risk factors, could be helpful in controlling the disease. High treatment costs make OP a major concern for both patients and healthcare providers. Patient awareness about the disease could increase both adaptationto treatment and quality of life. And it is important to increase the awareness of OP via informative meetings and workshop activities that may help in screening individuals who are at greater risk of developing OP before osteoporotic fractures occur.

Keywords: Osteoporosis, Exercise, Osteoporosis Diagnosis, Treatment Methods in Osteoporosis

*** [1)] Ege Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Spor Sağlık Anabilim Dalı Başkanlığı, Bornova, İzmir/TÜRKİYE; *Sorumlu Yazar: Ege Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Spor Sağlık Anabilim Dalı Başkanlığı, Bornova, İzmir, Turkiye Tel: (+90 232) 342 57 14 – 342 57 15, Fax:(+90 232) 339 90 00, e-mail:onur.oral @ege.edu.tr**
*** [2)]Celal Bayar Universitesi Kadın Hastalıkları ve Doğum Anabilim Dalı Başkanlığı, Manisa/TÜRKİYE**
*** [3)] Afyon Kocatepe Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Afyonkarahisar/TÜRKİYE**
*** [4)] Ege Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, İzmir/TÜRKİYE**
*** [5)]Celal Bayar Universitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Manisa /TÜRKİYE**
*** [6)] Latvian Academy of Sports Education, Riga/LETONYA**

GİRİŞ

Osteoporoz (OP) azalmış kemik kütlesi ve artmış kırık riski ile karakterize edilen metabolik bir kemik hastalığıdır. Genellikle 45 yaşından sonra ortaya çıkar ve sıklığı yaş ile birlikte artar. Ortalama yaşam süresindeki artışla beraber osteoporoz daha da yaygınlaşmıştır (Lips, 2003). "Osteoporoz" terimi 1829'da ilk defa Jean Georges Lobstein tarafından poroz kemikleri tanımlamak için kullanılmıştır. 1948'de, Fuller Albright osteoporozu "kemikte çok az kemik" olarak tanımlamıştır (Delmas & Chapurlat, 2006).

Osteoporozun en yaygın formu primer osteoporozdur. Epidemiyolojik araştırmalar alanına göre osteoporozdaki farklılıkları gözlemlemiştir ve bu hastalığın 50-60 yaş aralığındaki kadınların %40 - %55'inde, 60-70 yaş aralığındaki kadınların %75'inde ve 70 yaş ve üzerindeki kadınların da %85 - %90'ında ortaya çıktığını bulmuştur (Walker-Bone, Dennison & Cooper, 2001). 35 yaşından sonra kemik oluşturucu hücre aktivitesi azaldığı için, çoğu kadın her yıl bir miktar kemik kaybı yaşamaktadır. Osteoporoz kemiğin ve kemik dokusunun mikroyapısal bozulmasından kaynaklanmaktadır ve kırık riskini arttırmaktadır (Consensus, 2001). Osteoporoz hastalarında düşme gibi en küçük incinmeler bile kemik kırılmasıyla sonuçlanabilir. Osteoporozun oluşumunda en önemli faktörlerden biri coğrafi konum, mevsimsel unsurlar, güneşe maruz kalma, yaş, ırk, giyim ve güneş kremi kullanımı gibi etmenlerden etkilenen (Arunabh & ark. ,2003 ; Bischoff-Ferrari & ark. , 2004) insan bileşimi olan vitamin D eksikliğidir (Sarıdogan & ark. , 2010).

Yaşam kalitesini olumsuz olarak etkilemesine ek olarak, osteoporoz hem direkt olarak hem de dolaylı yoldan maliyetli bir hastalıktır. 1998'de Amerika'da gerçekleştirilen bir araştırmaya göre, osteoporozun direkt ve dolaylı maliyeti 21.9 milyar dolardır. İsveç'te ise 2007'de osteoporozun maliyeti hesaplanmış ve yaklaşık 15.1 milyon isveç kronu olduğu belirtilmiştir. Ayrıca osteoporozdan kaynaklanan femur kırıklarını tedavi etmek için yıllık sağlık hızmeti harcaması Avrupa Birliği'nde 4.8 milyar Euro olarak hesaplanmıştır (Lips, 2003; Hepguler & ark.,2011). Sanayileşmiş ülkelerdeki yaşlı popülasyonunun artışı ile daha fazla kırık ve daha olumsuz sosyoekonomik sonuçlar beklenmektedir (Rachner, Khosla & Hofbauer, 2011).

1 OSTEOPOROZ TEŞHİSİ VE TEDAVİ YÖNTEMLERİ

1.1. Normal Kemik Dokusu

Kemik, kollajen ve mineralleştirilmiş bileşenlerden oluşan dinamik bir bağ dokudur. Ana fonksiyonu, vücut için mekanik destek sağlamak, beyin ve omurilik gibi önemli yapıları korumak ve kalsiyum ve diğer mineralleri depolamaktır. Kemik organik ve inorganik maddelerden oluşmuştur; %70'i mineral ve inorganik maddeler, %6 - %8'i su ve geri kalanı da ekstraselüler veya organik matrikslerden oluşur (Cassandra & Thomas, 2001).

Kemiğin mekanik ve biyokimyasal fonksiyonlarını belirleyen organik matriksin çok büyük çoğunluğu (%98) Tip 1 kollajen ve kollajenöz olmayan proteinler tarafından oluşturulurken, %2'lik kısmı da osteositlerden oluşmuştur. Osteositler, osteoblast, osteoklast ve osteositler olmak üzere üç çeşide ayrılmaktadır. İnsanların çoğunluğu doruk kemik kütlelerine 20 ve 30 yaşları aralığında ulaşmaktadır. Bu durumun meydana gelmesi için geçen sürede osteojenik ve osteoklastik aktivitelerin hızı dengelenir. Doruk kemik kütlesini etkileyen faktörler diyet, fiziksel aktivite ve genetik faktörler gibi unsurları kapsamaktadır. 40 ve 50 yaş aralığında osteoklastlar hayatımızın sonuna kadar en aktif hücreler haline gelirler. Bu yüzden, formasyon mekanizması yaşlılığa bağlı olan osteoporozdaki artmış osteoklastik aktiviteyi memnun edemez. Azalmış fiziksel aktivitenin yanı sıra kalsiyum, vitamin D ve metabolizmadaki değişimler bu durumun başlıca sebepleridir (LeBoeuf & Carter, 1996).

1.2. Teşhis

Erken teşhisle, olası komplikasyonlar engellenebilir ve tedavi düzgün bir şekilde yürütülebilir. Dünya Sağlık Örgütü'ne (WHO) göre, kemik mineral yoğunluğu kırık riskinin en önemli etkenidir. Kemik mineral yoğunluğu, hastanın kemik mineral yoğunluğunu aynı ırk ve cinsiyete ait ortalama genç yetişkin popülasyonundakilerinkine kıyaslayarak hesaplanmaktadır. Böylece bir T puanı değeri normal bir genç yetişkin için belirlenmektedir. Genç yetişkin popülasyonuyla kıyaslandığında, standart sapma olarak 1'e kadar olan kemik mineral yoğunluğu ve kemik mineral içeriği değerleri normal kabul edilmektedir, -1 ve -2.5 arasındaki standart sapma değerleri osteopeniye işaret ederken, -2.5'tan daha fazla olan değerler osteoporoza ve bir veya birden fazla kırığa sahip olmak da yerleşik osteoporozun göstergesi olmaktadır (Kanis, 1994).

1.3. Risk Faktörleri

80 yaşının üzerindeki kadınların neredeyse üçte ikisi osteoporoz yüzünden sıkıntı çekiyor. Yaşlılardaki kırıkların %75'i osteoporozdan kaynaklanmaktadır ve bu kırıkların çoğu kalça ve omurga kırıklarıdır (Lindsay & ark. ,2001). Risk faktörleri azalmış kemik mineral yoğunluğu ve artmış düşme riski ile ilişkilidir. En önemli risk faktörlerini genetik faktörler, alkol ve sigara tüketimi, yetersiz beslenme, fiziksel hareketsizlik, estrojen eksikliği ve travmalar oluşturmaktadır (Lunt & ark. 2001 ; Kaleta, Usidame & Polanska, 2011).

Osteoporozda payı olan hormonal faktörler ise geç menarş, erken menopoz, kısa bir üreme dönemi, ooforektomi, 6 aydan fazla süren amenore ve düşük vücut kütle indeksidır (BMI) (Demir & ark. , 2008 ;Lips & van Schoor, 2005). Vitamin D eksikliği, protein bakımından zengin diyet ve fazla kahve tüketimi osteoporoz için en önemli risk faktörleridir. Fazla kahve tüketimine ek olarak protein bakımından zengin bir diyet idrar ile kalsiyumun eliminasyonuna yol açar, ki bu da yaşlı insanların bağırsaklarındaki kalsiyum emiliminin ve böbreklerdeki aktif vitamin D üretiminin azalmasıyla sonuçlanacaktır (Lips, 2001). Olası osteoporotik kırıklar için vertebra kırıklarının geçmişi de bir risk faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye de dahil olmak üzere Avrupa'daki 15 ülkede yürütülen Avrupa Vertebral Osteoporoz Araştırması'na (EVOS) göre, aşırı derecede zorlayıcı fiziksel aktivite yapmaya çalışan erkeklerin vertebral kırık yaşama riski daha fazladır. Ancak düzenli yürüyüş yaptıklarında orta yaşlı ve yaşlı kadınların bu riski daha azdır (Lunt & ark. 2001 ; De Laet & Reeve, 2001).Sedanter bir yaşam tarzı ve yetersiz egzersiz osteoporoz gelişimine sebep olabilir. Fiziksel olarak aşırı çalışma ve mekanik stress kemik yoğunluğunda artışa yol açar. Aynı zamanda egzersiz nöromüsküler koordinasyonu geliştirerek düşme ve kırık riskini de azaltmaktadır (De Laet & Reeve, 2001; Mallmin & ark. , 1994). Osteoporozun klinik ölçümü hastaya ve doktorların kırık risk faktörleri ve doğru tedavi yöntemleri hakkındaki farkındalığına bağlı olmasına rağmen, insanlar ilk kırık meydana gelmeden önce bu riskler hakkında bilinçli olmayabilir. Bu yüzden 40-50 yaşlarından sonra, frajilite kırıkları arttığı zaman, osteoporoz genellikle kırığın sebebi olarak kabul edilmez(Dundar & ark., 2003).

1.4. Osteoporozun Önlenmesi

Birincil Koruma: Osteoporozu engellemek için birincil önlemler erken bir yaşta alınmaya başlanmalıdır (Anderson, Rondano & Holmes, 1996). Egzersiz, osteoporozu engellemeye yardım etmek için kemik kütlesini maksimuma çıkarmada önemli bir rol oynamaktadır. Diğer tedbirler ise yeterli beslenme, sigara kullanmama, alkol tüketmeme ve yeterli oranda vitamin D almayı kapsamaktadır. Çocuklukta ve genç yetişkinlikle yaşam tarzı değişimleri primer önleyici yöntemler arasındadır (Kanis, 1994). Aynı zamanda gitgide artmakta olan eğitim seviyesi de bu riski azaltmaya yardımcı olmaktadır (Varenna & ark. , 2003; Robitaille & ark. , 2008).

İkincil Koruma: Kemik kütle yoğunluğu ikincil korumanın en önemli yöntemidir ve birincil koruma yöntemleri ile birbirlerini tamamlayıcıdırlar. Kemik kütle yoğunluğunun ölçülmesi için en önemli zaman dilimi postmenapozal dönemdir.Ayrıca tarama için ideal yaş 65'tir. Önemli bir sağlık problemi olan osteoporoza pratisyen doktorlar tarafından daha fazla dikkat edilmelidir ve daha fazla araştırma gereklidir(Col, 2000).

Üçüncül Koruma: Üçüncül koruma osteoporoz tedavisi, rehabilitasyon, komplikasyonların önlenmesi ve daha kapsamlı araştırmaları kapsamaktadır (Oral & ark. , 2013).

1.5. Postmenapozda Osteoporoz

Osteoporoz vakalarından beşte dördünü kadınlar oluşturmaktadır ve osteoporoz postmenapozal dönemde mortalite ve morbiditeye neden olabilmektedir. Yeterli postmenapozal sağlık hizmeti alamayan kadınlar genellikle osteoporoz yaşayabilir ve yaşamları olumsuz olarak etkilenmektedir. Yaklaşık olarak bir kadının hayatının %35'ini oluşturan postmenapozal dönemde, yaşam kalitesini arttırmak için uygun sağlık hizmeti almak önemlidir (Klibanski, 2000). Bu yüzden menapoz ve ostropoz arasındaki ilişki sağlık çalışanları tarafından dikkate alınmalıdır (Dundar & ark. , 2003).

1.6. Tedavi

Ostreoporoz zamanla kronikleşmektedir. Artmış kırık riski bir kişinin sosyal, fiziksel, psikolojik ve ekonomik olarak yaşam kalitesini negatif anlamda etkilemektedir ve bu durumla ilişkili komplikasyonlar ölümle bile sonuçlanabilmektedir (Series WTR, 1994). Tedavinin başarılı bir şekilde gelişmesi için uyum ve bağlılık oldukça önemlidir. Uyum terimiyle hastaların randevulara gelmesi ve doktor tarafından yapılan ilaç almak ve yaşam biçimi tarzını değiştirmek gibi hastalığın ve tedavinin gerektirdiği önerileri takip etmesi ifade edilmektedir. Diğer yandan bağlılık terimiyle de hastaların düzenli bir şekilde ilaçlarını almaları ve randevulara gitmeleri, tedavinin getirdiği sorumluluğu doktorlarla paylaşmaları ve tamamen bir işbirliği içine girmelerinden bahsedilmektedir. Sadece bu şekilde hastalar osteoporozu nasıl tedavi edildiğini anlayacaklardır (Cuneo, & Snider, 1989; Morisky & ark. , 1990). Osteoporoz ilaçları kemik rezorbsiyonunu (rezorbsiyon karşıtı) önlemek ve kemik formasyonunu arttırmak için kullanılmaktadır. Ayrıca, uygun bir diyet vitamin ve kalsiyum boşluğunu doldurabilmektedir (Riggs & Melton, 1992). Alkol tüketimi ve sigara kullanımı azaltılmalı veya tamamen ortadan kaldırılmalıdır. Osteoporoz tedavisinde ayrıca rehabilitasyon ve fizyoterapi önemli bir rol oynamaktadır.

Osteoporoz hastaları için tedaviye adaptasyon oranı yaklaşık olarak %50 civarındadır (Penning-van Beest & ark. ,2006 ; Solomon & ark. ,2005). Tedaviye adaptasyon için en önemli faktör hastaların doktorları tarafından uygun bir şekilde bilgilendirilmeleridir. Doktorların sadece %33'ünün hastalarını düzgün bir şekilde bilgilendirdiği ve hastalarında beşte dördünün kendilerini ciddi risk altında görmedikleri saptanmıştır. Ayrıca kalsiyum ve vitamin D'nin olumlu etkileri hakkında farkındalık oldukça azdır (Boonen & ark. , 2004).Literatürde, eğitim seviyesi ve tedaviye adaptasyonla ilişkili sonuçlar tartışmalıdır. Castelo Branco & arkadaşlarına (2010) göre uyumsuz hastaların eğitim seviyeleri uyumlu hastalara oranla daha düşüktür, ki bu durum da Vytrisalovave arkadaşlarının (2008 :223-229) raporunun tam tersidir.

2. OSTEOPOROZVE EGZERSİZ

Yürüyüş, koşu, bisiklete binme, yüzme ve ağırlık kaldırma gibi orta yoğunlukta uzun vadede gerçekleştirilen aerobik veya kardiyo egzersizleri, erken postmenapoz veya steroid kullanıma sekonder olan hızla gelişen kemik kaybı durumları dışında yıllık olarak kemik kaybını %2 oranında önlemektedir. Fiziksel

egzersiz dengeyi ve koordinasyonu geliştirmek için güç ve kas kütlesini arttırarak risk faktörlerini azaltmaya yardımcı olmaktadır. Bu durum da düşüşlerde ve doğurabileceği sonuçlarda azalma sağlamaktadır (Wolff & ark. , 1999). Pek çok farklı araştırma düzenli bazda yapılan aerobik egzersizin, bir kişinin bir dakikada her kilogram başına kullanabileceği maksimum enerji miktarındaki, yani $VO2_{max}$, önemli değişikliklere yol açtığını bildirmiştir (Nieman & ark. , 2002).Ayrıca, doğal bir menapoz yaşayan kadınların, uzun vadeli düzenli aerobik egzersiz tarafından vücut ağırlığı ve vücut kitle indeksi, aerobik ve anaerobik güç, eskneklik ve kalp atış hızı açısından olumlu yönde etkilendiği de ortaya konulmuştur. Fiziksel aktivitenin kemik mineral yoğunluğu ve kan basıncı üzerine olumlu bir etkisi vardır (Moreau & ark. , 2001; Heinonen & ark. , 1982).

2.1. Osteoporoz Formasyonu boyunca Egzersiz

Erken yaştan itibaren düzenli olarak egzersiz yapan kadınlarda, kemiklerdeki dinamik stres kemik kütlesi ve kalitesinde %40'a kadar artış görülebilir. Egzersizin aynı zamanda yaşlıların fonksiyonel bağımsızlıklarını geliştirmesinde de önemli bir rolü vardır. Kas gücü, koordinasyon ve denge egzersiz ile birlikte artar ve kardiyovasküler hastalık ve düşüşe bağlı kırık riski de düşer (Bonner, Chesnut, Fitzsimmons & Lindsay, 1998; Sinaki, 2000). Doruk kemik kütlesi, kemik kütlesinin korunması, koşullanma, güçlendirme gibi durumların hepsi egzersizin sonucudur ve düşme riski en aza indirilecek ve de kırılmalar engellenecektir (Borer, 2005).

2.2. Osteoporoz Tedavisinde Egzersiz

Osteoporoz tedavisini amaçlayan egzersizler, güçlendirme, duruş, denge ve koordinasyon egzersizlerinin yanı sıra gevşeme, solunum ve aerobik egzersizlerini de kapsamaktadır. Osteoporoz için egzersizler kemik kütlesi kaybını azaltma, kemik kütlesini arttırma (böylece kırık riskini azaltma), kas gücü ve dayanıklılığı sağlama ve denge ve koordinasyonu arttırmaya yardımcı olmaktadır. Bütün bunların hepsi düşüşleri engellemeye, stabilite ve eklem esnekliğini arttırmaya, duruşu korumaya, kardiyopulmoner dayanıklılığı arttırmaya ve duygusal stabiliteyi sağlamaya katkıda bulunmaktadır (Kerschan & ark. , 1998). Güçlendirme egzersizleri bilek ve ayak bileklerine taşınır ağırlıklar koyarak gerçekleştirilmektedir. Yürüyüş egzersizlerinin de kemik yoğunluğunu arttırmak açısından bisiklet sürmek veya yüzmekten çok daha fazla olumlu etkisi vardır. Basamakları tırmanmak ve diğer adım egzersizleri de aynı zamanda kemik kalitesini arttırmaktadır. Düşme riskinden dolayı postmenapozal dönemde zıplamayı içeren egzersizler dikkatli bir şekilde gerçekleştirilmelidir (Brotzman, 2003).

TARTIŞMA

Önleyici tedbirler doğumla başlamalı ve yaşam boyunca devam etmelidir. Korunmanın ve risk faktörlerini en aza indirmenin tedaviden daha kolay olduğu unutulmamalıdır. Osteoporoz teşhisinden sonra, özellikle egzersiz başta olmak üzere çoklu tedaviler başlatılmalıdır. Tedavi hem yaşam kalitesini hem de tedavinin etkililiğini arttırmayı amaçlamalıdır. İleriki yaşlarda kardiyovasküler ve pulmoner sistem hastalıkları çok yaygındır, erken tedavş ve rehabilitasyon ile vertebral kırıklar ve deformitelerle ilişkili solunum problemlerini önleme dikkate değerdir. Solunum egzersizleri rehabilitasyonun önemli bir parçası olmalı ve inspiratuar kas gücünü arttırmayı amaçlayan egzersizler önerilmelidir.

Hastaların kullandığı ilaçlar ve doz aralığı tedaviyle uyum göstermek için etkilidir. Artan dayanışma hastaların yaşam kalitesini yükseltecektir. Tedavi açısından dayanışmanın bozulması hem tıbbi hem de ekonomi zarara yol açmaktadır. Biyokimyasal belirleyicilerin osteoporoz için tanılayıcı bir değeri olmasa bile, bu belirleyiciler aylarca beklemeden kemik mineral yoğunluğu değişikliklerini ve antirezorptif etmen

aktivitelerini ölçerek tedaviye yanıtı değerlendirmek için kullanılabilmektedir. Vitamin D eksikliği osteoporoz için büyük bir risk faktörü oluşturduğundan, vitamin D eksikliği riski altında olan kişiler bu riski en aza indirmek için vitamin D takviyesi almalıdırlar. Osteoporoza bağlı kırıklar ortaya çıkmadan önce risk altında olan bireyleri taramada bilgilendirici toplantılar ve seminerler aracılığıyla osteoporoz hakkında farkındalığı arttırmak yardımcı olabilmektedir.

Çıkar Çatışması:
Yazar bu makale ile ilgili olarak herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek:
Çalışma için hiçbir kurum ya da kişiden finansal destek alınmamıştır.
Teşekkür:
Bu derleme çalışmanın hazırlanmasında katkılarından dolayı Ceren DURMUŞCAN'a teşekkür ederiz

KAYNAKÇA

1. Anderson, J. J. B., Rondano, P., & Holmes, A. (1996). Roles of diet and physical activity in the prevention of osteoporosis. *Scandinavian Journal of Rheumatology*, *25*(sup103), 65-74.
2. Arunabh, S., Pollack, S., Yeh, J., & Aloia, J. F. (2003). Body fat content and 25- hydroxyvitamin D levels in healthy women. *The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism*, *88*(1), 157-161.
3. Bischoff-Ferrari, H. A., Dietrich, T., Orav, E. J., & Dawson-Hughes, B. (2004). Positive association between 25-hydroxy vitamin D levels and bone mineral density: a population-based study of younger and older adults. *The American journal of medicine*, *116*(9), 634-639.
4. Bonner, J.F., Chesnut, C.H, Fitzsimmons, A., Lindsay, R. (1998). Osteoporosis In: Delisa JA, Gans BM (Eds): *Physical Medicine and Rehabilitation*, Philadelphia, Lippincott, 1453-74.
5. Boonen, S., Rizzoli, R., Meunier, P. J., Stone, M., Nuki, G., Syversen, U., ... & Reginster, J. Y. (2004). The need for clinical guidance in the use of calcium and vitamin D in the management of osteoporosis: a consensus report.*Osteoporosis international*, *15*(7), 511-519.
6. Borer, K. T. (2005). Physical activity in the prevention and amelioration of osteoporosis in women. *Sports medicine*, *35*(9), 779-830.
7. Brotzman, S.B. (2003) .Osteoporosis: Evaluation, management and exercise. Brotzman SB, Wilk KE (Eds): Clinical Orthopaedic Rehabilitation. Philadelphia, Mosby, 530-41
8. Cassandra,A. &Thomas, A.E.(2001). The Bone Organ System: Form and Function. In: Marcus R, Feldman DD, Kelsey J (Eds): Osteoporosis, San Diego, Academic Press, , pp 3-20.
9. Castelo-Branco, C., Cortés, X., & Ferrer, M. (2010). Treatment persistence and compliance with a combination of calcium and vitamin D. *Climacteric*, *13*(6), 578-584.
10. Col, M. (2000). Osteoporosis Epidemiology . *Turkey Clinical Journal of Medical Sciences*, 20(1), 35-39. (In Turkish)
11. Consensus, N. I. H. (2001). Development panel on osteoporosis: prevention, diagnosis and therapy. *J Am Med Assoc*, *285*(11).
12. Cuneo, W. D., & Snider Jr, D. E. (1989). Enhancing patient compliance with tuberculosis therapy. *Clinics in Chest Medicine*, *10*(3), 375-380.
13. De Laet, .C, Reeve, J. (2001). Epidemiology of osteoporotic fractures in Europe. *Osteoporosis, San Diego Academic Press*, pp 585-597.

14. Delmas, P.D. , Chapurlat, R.D. (2006).Osteoporosis. In:DeGroot LJ, Jameson JL.,eds. Endocrinology. 5th.ed. Elsevier, Philadelphia, pp 1751-1753.

15. Demir, B., Haberal, A., Geyik, P., Baskan, B., Ozturkoglu, E., Karacay, O., & Deveci, S. (2008). Identification of the risk factors for osteoporosis among postmenopausal women. *Maturitas*, *60*(3), 253-256.

16. Dundar, P., Oral, A., Eser, E. (2003).The Quality of Life and Osteoporosis in Women. Health and Society, 13,47-57 (In Turkish)

17. Heinonen, A., Kannus, P., Sievänen, H., Oja, P., Pasanen, M., Rinne, M., ... & Vuori, I. (1996). Randomised controlled trial of effect of high-impact exercise on selected risk factors for osteoporotic fractures. *The Lancet*, *348*(9038), 1343-1347.

18. Hepguler, S., Cetin, A., Değer, C. (2011). The unit cost study of osteoporosis in the elderly population of patients with osteoporotic hip fractures Turkey Turkish Association of Orthopaedics and Traumatology 2011. ActaOrthop Traumatol Turc, 45(5), 316-325 (In Turkish)

19. Kaleta, D., Usidame, B., & Polanska, K. (2011). Tobacco advertisements targeted on women: creating an awareness among women. *Central European journal of public health*, *19*(2), 73.

20. Kanis, J. A. (1994). Assessment of fracture risk and its application to screening for postmenopausal osteoporosis: synopsis of a WHO report. *Osteoporosis International*, *4*(6), 368-381.

21. Kanis, J. A. (1994). Assessment of fracture risk and its application to screening for postmenopausal osteoporosis: synopsis of a WHO report. *Osteoporosis International*, *4*(6), 368-381

22. Kerschan, K., Alacamlioglu, Y., Kollmitzer, J., Wöber, C., Kaider, A., Hartard, M., ... & Preisinger, E. (1998). Functional Impact Of Unvarying Exercise Program In Women After Menopause. *American journal of physical medicine & rehabilitation*, *77*(4), 326-332.

23. Klibanski A. (2000). Osteoporosis Prevention, Diagnosis and Therapy. *South Med Journal*, 15, 561-568

24. LeBoeuf, F. J., & Carter, S. G. (1996). Discomforts of the perimenopause.*Journal of Obstetric, Gynecologic, & Neonatal Nursing*, *25*(2), 173-180.

25. Lindsay, R., Silverman, S. L., Cooper, C., Hanley, D. A., Barton, I., Broy, S. B., ... & Stracke, H. (2001). Risk of new vertebral fracture in the year following a fracture. *Jama*, *285*(3), 320-323.

26. Lips, P. (2001). Vitamin D deficiency and secondary hyperparathyroidism in the elderly: consequences for bone loss and fractures and therapeutic implications *Endocrine reviews*, *22*(4), 477-501.

27. Lips, P. (2003). International Osteoporosis Foundation (IOF) Committee of Scientific Advisors. Invest in your bones: quality of life. Why prevent the first fracture. International Osteoporosis Foundation (IOF). Nyon (Switzerland).

28. Lips, P., & van Schoor, N. M. (2005). Quality of life in patients with osteoporosis.*Osteoporosis International*, *16*(5), 447-455.

29. Lunt, M., Masaryk, P., Scheidt-Nave, C., Nijs, J., Poor, G., Pols, H., ... & Weber, K. (2001). The effects of lifestyle, dietary dairy intake and diabetes on bone density and vertebral deformity prevalence: the EVOS study. *Osteoporosis international*, *12*(8), 688- 698.

30. Mallmin, H., Ljunghall, S., Persson, I., & Bergström, R. (1994). Risk factors for fractures of the distal forearm: a population-based case-control study.*Osteoporosis International*, *4*(6), 298-304.

31. Moreau, K. L., Degarmo, Rachel., Langley, Jason., McMahon, Collee. N., Howley, E. T., Bassett, D. R., & Thompson, D. L. (2001). Increasing daily walking lowers blood pressure in postmenopausal women.*Medicine and science in sports and exercise*, *33*(11), 1825-1831.

32. Morisky, D. E., Malotte, C. K., Choi, P., Davidson, P., Rigler, S., Sugland, B., &Langer, M.

(1990). A patient education program to improve adherence rates with antituberculosis drug regimens. *Health Education & Behavior*, *17*(3), 253-266.

33. Nieman, D. C., Brock, D. W., Butterworth, D., Utter, A. C., & Nieman, C. C. (2002). Reducing diet and/or exercise training decreases the lipid and lipoprotein risk factors of moderately obese women. *Journal of the American College of Nutrition*, *21*(4), 344-350.

34. Oral, A., Küçükdeveci, A. A., Varela, E., Ilieva, E. M., Valero, R., Berteanu, M., & Christodoulou, N. (2013). Osteoporosis. The role of physical and rehabilitation medicine physicians. The European perspective based on the best evidence. A paper by the UEMS-PRM Section Professional Practice Committee. *European journal of physical and rehabilitation medicine*, *49*(4), 565-577.

35. Penning-van Beest, F. J., Goettsch, W. G., Erkens, J. A., & Herings, R. M. (2006). Determinants of persistence with bisphosphonates: a study in women with postmenopausal osteoporosis. *Clinical therapeutics*, *28*(2), 236-242.

36. Rachner, T. D., Khosla, S., & Hofbauer, L. C. (2011). Osteoporosis: now and the future. *The Lancet*, *377*(9773), 1276-1287.

37. Riggs, B. L., & Melton III, L. J. (1992). The prevention and treatment of osteoporosis. *New England Journal of Medicine*, *327*(9), 620-627.

38. Robitaille, J., Yoon, P. W., Moore, C. A., Liu, T., Irizarry-Delacruz, M., Looker, A. C., & Khoury, M. J. (2008). Prevalence, family history, and prevention of reported osteoporosis in US women. *American journal of preventive medicine*,*35*(1), 47-54.

39. Sarıdogan, M., Akarirmak, U., Eskiyurt, N. (2010).The correlation of vitamin D in postmenopausal women and bone mineral density in 3 different geographical regions of Turkey. Osteoporoz, 16, 49-52. (In Turkish)

40. Series WTR. (1994).Assessment of Fracture Risk and its Application to screening for Postmenopausal Osteoporosis 843, 1-129.

41. Sinaki, M. (2000). Prevention and treatment of osteoporosis. *Physical medicine and rehabilitation, 2nd edn. WB Saunders, Philadelphia*, 894-912.

42. Solomon, D. H., Avorn, J., Katz, J. N., Finkelstein, J. S., Arnold, M., Polinski, J. M., & Brookhart, M. A. (2005). Compliance with osteoporosis medications. *Archives of internal medicine*, *165*(20), 2414-2419.

43. Varenna, M., Binelli, L., Zucchi, F., Ghiringhelli, D., Gallazzi, M., & Sinigaglia, L. (1999). Prevalence of osteoporosis by educational level in a cohort of postmenopausal women. *Osteoporosis International*, *9*(3), 236-241.

44. Vytrisalova, M., Blazkova, S., Palicka, V., Vlcek, J., Cejkova, M., Hala, T., ... & Koblihova, H. (2008). Self-reported compliance with osteoporosis medication—Qualitative aspects and correlates. *Maturitas*, *60*(3), 223-229.

45. Walker-Bone, K., Dennison, E., & Cooper, C. (2001). Epidemiology of osteoporosis. *Rheumatic Disease Clinics of North America*, *27*(1), 1-18.

46. Wolff, I., Van Croonenborg, J. J., Kemper, H. C. G., Kostense, P. J., & Twisk, J. W. R. (1999). The effect of exercise training programs on bone mass: a meta-analysis of published controlled trials in pre- and postmenopausal women. *Osteoporosis international*, *9*(1), 1-12.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(15)

Ülkər BAXŞIYEVA*

MİRZƏ İBRAHİMOVUN EDEBİ-ELEŞTİREL GÖRÜŞLERİNDE ÇAĞDAŞ AZERBAYCAN EDEBİYATININ SORUNLARI

THE PROBLEMS OF MODERN AZERBAIJAN LITERATURE IN M.IBRAHIMOV'S LITERARY CRITICISM

ÖZ

Mirzə İbrahimovun edebi-eleştirel görüşlerinde çağdaş Azerbaycan edebiyatının sorunları,bilimsel sanatı ve bunların öğrenilmesi hep güncelliğini korumuştur. Makalede akademik Mirze İbrahimov çağdaş Azerbaycan edebiyatı problemleri ile ilgili edebi-bedii eleştirel görüşleri incelenmiştir.

Burada M. İbrahimovun modern Azerbaycan edebiyatının diğer temsilcileri ile olan ilişkileri edebi yönden tahlil edilmiştir. Aynı zamanda M.İbrahimovun S.Rehimov, M.Hüseyn, S.Vurğun, R. Rıza ve diğer yazar ve şairlerin eserleri ile ilgili tahlillerinə yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mirza İBRAHİMOV, Çağdaş Azerbaycan Edebiyatı, Semed Vurğun, Edebi-Eleştirel Görüşler

ABSTRACT

In this article academician Mirze Ibrahimov's literary criticism associated with the problems of Modern Azerbaijan literature is analyzed. Here M.Ibrahimov's attitude to individual creativity of Modern Azerbaijan literature is analyzed. Here M.Ibrahimov's analyses connected with S.Rahimov, M.Huseyin, S.Vurghun, R.Rza and other writers' and poets' creatives have been given more space. In this article M.Ibrahimov's attitude to the representatives of Modern Azerbaijan literature has been appreciated.

Keywords: M.Ibrahimov, Modern Azerbaijan literature, S.Vurghun, literary process, literary criticism

XÜLASƏ

M.İbrahimovun ədəbi-tənqidi görüşlərində müasir Azərbaycan ədəbiyyatı problemləri

Mirzə İbrahimovun elmi yaradıcılığında müasir Azərbaycan ədəbiyyatı məsələlərinin öyrənilməsi həmişə aktual olmuşdur. Məqalədə akademik Mirzə İbrahimovun müasir Azərbaycan ədəbiyyatı problemləri ilə bağlı ədəbi-tənqidi görüşləri təhlil olunur. Burada M.İbrahimovun müasir Azərbaycan ədəbiyyatının ayrı-ayrı nümayəndələrinin yaradıcılığına olan münasibət təhlilə cəlb edilmişdir. Bu sırada M.İbrahimovun S.Rəhimov, M.Hüseyn, S.Vurğun, R.Rza və digər yazıçı və şairlərin yaradıcılıqları ilə əlaqədar təhlillərinə daha çox yer verilmişdir. Məqalədə M.İbrahimovun müasir Azərbaycan ədəbiyyatı nümayəndələrinə münasibəti yüksək qiymətləndirilmişdir.

Açar sözlər: M.İbrahimov, müasir Azərbaycan ədəbiyyatı, S.Vurğun, ədəbi proses, ədəbi tənqid

* **Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin doktorantı; Bakı/AZƏRBAYCAN; elman.guliyev@box.az**

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

MİRZƏ İBRAHİMOVUN ƏDƏBİ-TƏNQİDİ GÖRÜŞLƏRİNDƏ MÜASİR AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI MƏSƏLƏLƏRİ

"Azərbaycan ədəbiyyatında yeni intibah dövrünün başlanğıcı hesab olunan iyirminci əsrin" (2, 11) ədəbi-bədii problemləri M.İbrahimovun ədəbiyyatşünaslıq görüşlərində əhəmiyyətli yer tutur. O, XX əsr ədəbiyyatına ənənəvi dövrləşmənin (XIX əsrin 90-cı və XX əsrin 20-ci illəri) tələbləri daxilində deyil, yeni dövr ədəbiyyatı tələbləri daxilində daha geniş dairədə münasibət bildirmişdir. Çünki bir ədəbiyyatşünas alim olaraq o, dövrlər arasındakı əlaqəni ədəbi ənənələrin əlaqəsi ilə bağlayırdı. Akademik M.İbrahimov yeni dövr Azərbaycan ədəbiyyatının bu mərhələsindəki prosesləri diqqətlə öyrənmiş və əsl alim yanaşmasında münasibətlərini qələmə almışdır. Təbii ki, burada müəyyən marksist-leninçi ideyaların təsiri qaçılmaz olmuş və dövrün tələbləri bir sıra təhlillərdə açıq-aydın özünü göstərmişdir. Lakin bir sıra istisnaları kənara qoysaq görərik ki, M.İbrahimovun sovet dövrü ədəbiyyatşünaslıq fəaliyyətində sənətə estetik yanaşma tərzi xeyli yüksək olmuşdur. Məsələn, bədii əsərlərin təhlili prosesində "insan mənəviyyatının, insan psixologiyasının, bizim müasirlərimizin daxili aləminin yeni və gözəl cəhətlərini açmaq" (9, 231) nəzəriyyəçi alim və estetik kimi onu daim düşündürmüşdür. Sənət əsərlərinə və sənətkara bu cür tələblərlə yanaşan M.İbrahimov təhlil etdiyi əsərin əsl mahiyyətini açır, bədii ədəbiyyat və insan kontekstində ədəbiyyatşünaslıq çərçivəsini xeyli genişləndirir. Nəriman Nərimanov, A.Şaiq, C.Cabbarlı,Əli Nəzmi, Cavid, S.Vurğun, R.Rza, M.S.Ordubadi, S.Rəhimov, M.Hüseyn, M.Cəlal, İ.Şıxlı və digər sənətkarların bədii yaradıcılığı ənənə və novatorluq, dil-üslub, forma-məzmun və bir sıra bədii-psixoloji məqamlar baxımından onun diqqətini cəlb etmişdir. "M.İbrahimova görə, sənətkar həyatı öyrənməli, ictimai mübarizənin mahiyyətini duymalı, inkişaf və tərəqqini, insanın yenidən qurulmasını izləməlidir." (4, 195)

M.İbrahimovun bədii yaradıcılıq nümunələrini təhlil edərkən ədəbi ənənə əlaqəsinə üstünlük verməsi onu düzgün nəticələrə aparır. Məsələn, tarixi qəhrəmanlıq mövzusunda yazılmış Hüseyn İbrahimovun "Günəş doğan yerdə", Cəlal Bərgüşadın "Boz atın belində", Firudin Ağayevin "İldırım dənizə çıxır", Məlik Mikayılzadənin "Nina üçün gül dəstəsi" adlı roman və povestlərindən danışarkən M.İbrahimov onların müxtəlif məziyyətləri sırasında tarixilik prinsipləri ənənəsindən bəhrələnməni də xüsusi qeyd edir. M.İbrahimov bu qənaətdədir ki, adları qeyd olunan həmin əsərlər M.S.Ordubadinin "Dumanlı Təbriz", Əbülhəsənin "Dünya qopur", S.Rəhimovun "Şamo", Mehdi Hüseynin "Səhər", M.Cəlalın "Bir gəncin manifesti" kimi romanlarının yaxşı ənənəsini davam etdirir. Ümumiyyətlə, M.İbrahimov tarixi mövzulara toxunmağı millət üçün daha əhəmiyyətli hesab edir.

Çünki tarixi əsərlərdə xalqın tarixinin vərəqləndiyini, böyük amalların əks olunduğunu bildirən M.İbrahimov bu nöqtədə xalqa verilən faydanın əhəmiyyətini daha vacib sayır. "İsmayıl Şıxlının "Dəli Kür" romanı ona görə oxucunun məhəbbətini qazanmışdır ki, orada yalnız ayrı-ayrı surətlərin deyil, müəyyən bir tarixi dövr, bu dövrdə cəmiyyətin psixologiyası, ictimai ziddiyyətləri, inkişaf meylləri düzgün bədii əksini tapmışdır." (9, 234) İ.Şıxlı yaradıcılığını, "Dəli Kür" əsərinin bədii keyfiyyətlərini məhz bu prizmadan təhlil edərkən M.İbrahimov obrazların hər birini müəyyən tarixi şəraitə uyğunlaşdıra bilir. Tarixi həqiqət, yazıçı yanaşması və ədəbiyyatşünas baxışları üçbucağında ictimailəşmə və fərdiləşmə kontekstini əsas götürən M.İbrahimov İ.Şıxlı ideallarını oxucuya çatdıra bilir. Yəni Cahandar ağa obrazı bütün kəm-kəsiri ilə yazıçıya olan inamı azaltmır. M.İbrahimov C.Cabbarlının "Od gəlini", S.Vurğunun "Vaqif", M.S.Ordubadinin "Dumanlı Təbriz", M.Hüseynin "Cavanşir", "Nizami", Ə.Məmmədxanlının "Şərqin səhəri" və s. əsərlərini dramaturgiyamız üçün əhəmiyyətli hesab edir, müasir Azərbaycan dramaturgiyasında tarixi dramın inkişafında bu əsərlərin əvəzsiz rol oynadığını qeyd edir. İlyas Əfəndiyev dramaturgiyasına gəldikdə isə M.İbrahimov lirik-psixoloji janrın inkişafındakı töhfələrinə görə onun yaradıcılığını daha çox təqdir edir. Lakin "Mahnı dağlarda qaldı" dramında tarixiliyin qabardırılmasını M.İbrahimov lirik-psixoloji dramdakı

situasiyalar qədər vacib sayır. M.İbrahimov istər nəsrdə, istərsə də dramaturgiyada tarixilik prinsipindən danışarkən bədiilik və tarixilik müqayisəsində üstünlüyün bədiiliyə verilməsini daha məqbul hesab edirdi.

O, vətənpərvərlik, xalqlar dostluğu, milli-mənəvi dəyərlərin təbliği baxımından sənət uğurları əldə etmiş və oxucu rəğbəti qazanmış yazıçı və şairlərin sənətini təqdir edir, ədəbiyyatımızın yüksəlişini onların adları ilə bağlayırdı. İ.Əfəndiyev, Balaş Azəroğlu, B.Bayramov, N.Xəzri, B.Vahabzadə, C.Novruz, N.Həsənzadə, İ.İsmayılzadə, F.Qoca, Anar, Elçin, H.Abbaszadə, C.Əlibəyov, S.Səxavət, S.Azəri, S.Rüstəmxanlı və s. yazıçı və şairlərin sənətlərindəki mükəmməllik və yüksək bədiilik imkanlarını müasir ədəbiyyatımızın uğuru kimi qiymətləndirir: "Göründüyü kimi, zaman və onun problemləri həm tipik mövzular, həm də oxşar talelər meydana gətirir ki, bunlar da müxtəlif üslublu yazıçıları vahid tipoloji istiqamətdə birləşdirərək" (6, 286) ədəbiyyatın ümumi zənginləşməsində mühüm rol oynayır.

M.İbrahimov "Sənət və sənətkarlıq", "Sənətin qüdrəti", "Yaradıcılığın həyatla əlaqəsi", "Dramaturgiya, konflikt, gözəllik", "Ayrılan yollar" romanı", "Novatorluq və xəlqilik", "Ənənəyə həssas münasibət", "Komediya, həyat, əxlaq" və bu kimi onlarla nəzəri-estetik xarakterli əsərlərində sənətin bir sıra mühüm cəhətləri barədə fikirlərini ortaya qoymuş, yüksək elmi səviyyəli mühakimələr yürütmüşdür. "Sənət meydanı elə meydandır ki, orada gərək böyük əql və atəşin təbiət sahibləri at oynatsınlar. Birisi yaradıcılığı ilə bizi heyran buraxır, o birisi vəcdə gətirər" (9, 84) deyən M.İbrahimov əsl ustalıq və sənətkar xarakteri özünəməxsusluğunun əhəmiyyətindən danışır. Bura qədər sadalanan məqalələrdə M.İbrahimov Azərbaycan ədəbiyyatı problemlərinə daha çox ümumi planda nəzər yetirmiş və məsələyə kompleks yanaşmışdır. Bu səbəbdən istənilən məqalədə M.İbrahimov bir neçə sənətkarın timsalında ya nəsr, ya da poeziya və dramaturgiyadan bəhs açır. Lakin onun elə məqalələri vardır ki, burada konkret olaraq bir sənətkarın yaradıcılığı təhlil olunur. Bu sırada Nəriman Nərimanova ("Sözün gücü" (1975), "Məhəbbət və insaniyyət" (1963), Abdulla Şaiqə ("Sönməz günəşdir doğan" (1981), Əli Nəzmiyə ("Satira və Əli Nəzminin satirik şeirləri" (1979), H.Cavidə ("Cavidi yad edərkən" (1982), S.Vurğuna ("Bir əbədi sənəti var" (1976), "Böyük xalq şairi" (1976), "Yadıma düşdü" (1976), C.Cabbarlıya ("C.Cabbarlının sənəti və sənətkarlığı" (1979), R.Rzaya ("Odlu sətirlər" (1960), "İşıqlı və hərarətli" (1970), M.Hüseyn ("Yazıçının yolu" (1962) həsr edilmiş məqalələrdə hər bir sənətkarın fərdi yaradıcılığı təhlil edilir, ədəbiyyatşünaslıq tələbləri daxilində sənətlərinin özünəməxsus cəhətləri izah olunur. Məsələn, M.İbrahimov "Sözün gücü" adlı məqaləsində "dərin ictimai mənası, əhatəli və güclü realizmi, yüksək estetik keyfiyyətləri ilə adamı valeh edən" N.Nərimanov sənətini realist, həqiqətpərəst və insansevər keyfiyyətlərinə görə daha çox fərqləndirir.

M.F.Axundovun "Kəmalüddövlə məktubları" ilə N.Nərimanovun "Nadanlığ"ı müqayisəsində N.Nərimanov sənətinin bədii-ictimai qayəsi müəyyənləşir. M.İbrahimov "Kəmalüddövlə məktubları"nda qanunsuzluğu dözülməz ictimai yara hesab edir. N.Nərimanovun "Nadanlıq" dramında da insan düşüncələrini zəbt edən qanunsuzluğun ictimai fəsadlarından bəhs açılır. M.İbrahimov təhlil prosesində bu cür müqayisələri aparmaqla hər iki əsərdə qanunsuzluğun insan faciəsində oynadığı rolu göstərmək istəmişdir. Bu yanaşma ilə o, hər iki əsərə istinad edərək feodal Şərqi üşün xarakterik olan faciələrin kökündə nəyin dayandığını izah edə bilirdi. Yaxud, M.F.Axundovun "Aldanmış kəvakib"i ilə N.Nərimanovun "Nadir şah" əsərini müqayisə etməklə M.İbrahimov M.F.Axundov və N.Nərimanov demokratik görüşlərinin üst-üstə düşən məqamlarını diqqətə çatdırır. M.İbrahimov göstərir ki, Nadir şahın və Yusif Sərracın siyasi islahatları, xalq hakimiyyəti tərəfdarı kimi çıxışları, dinin dövlətdən ayrılması fikirləri hər iki müəllifin dövlət islahatçısı mövqeyində durmasından irəli gəlir. M.İbrahimov M.F.Axundovla N.Nərimanovu bu məqamda birləşdirir. Lakin bu birləşmə həm də şərti səciyyə daşıyır. Çünki bu birləşmə zamanından asılı olmayaraq milli düşüncədə yer alan xalq idarəçiliyi arzularının birləşməsi idi.

"Azərbaycan poeziyasını XX əsrdə dünya arenasına çıxaran böyük ideallar şairi S.Vurğunun" (5, 45)

bədii irsinin öyrənilməsi Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında həmişə aktual olmuşdur. B.Vahabzadə (11), A.Zeynallı (12), Himalay Ənvəroğlu (5), C.Abdullayev və digər ədəbiyyatşünas alimlərimiz böyük poetik irsə sahib S.Vurğunun həyat və yaradıcılığını, sənətinin, spesifik cəhətlərini öyrənib üzə çıxarmışlar. Akademik M.İbrahimovun ayrı-ayrı məqalələrdə S.Vurğuna epizodik yanaşmasını nəzərə almasaq, onun elmi-nəzəri yaradıcılığında S.Vurğuna həsr edilmiş üç məqaləsi diqqəti cəlb edir.

"Bir əbədi sənəti var", "Böyük xalq şairi", "Yadıma düşdü" adlı hər üç məqalələrin S.Vurğunun 70 illik yubileyinin keçirildiyini 1976-cı ildə yazılmışdır.

Bütün məqalələrdə S.Vurğun lirik duyğuların, fəlsəfi fikirlərin, ecazkar ifadə tərzinin təkrarolunmaz tərənnümçüsü, milli poeziyamızın bayraqdarı kimi təqdim olunut. Lakin bunlarla yanaşı, S.Vurğun bir çox məqamlarda bir-birini təkrar etməyən fərqli münasibətlər daxilində təhlil olunur. Məsələn, M.İbrahimov "Bir əbədi sənəti var" məqaləsində S.Vurğun poeziyasını estetik xüsusiyyətlərinə, obrazlar silsiləsinə, ümumiləşdirmə və tipikləşdirmə prinsiplərinə görə araşdırır. S.Vurğun haqqında M.İbrahimov belə yazır: "Homerdən tutmuş bu günə qədər bədii yaradıcılığın böyük bir keyfiyyəti var ki, onsuz heş bir işıqlı, mütərəqqi ideal heç bir əsəri sənət əsəri edə bilməz. O da gözəllik adlanan keyfiyyətdir. Estetik kateqoriya olan bu anlayış sənət əsərinin dilindən tutmuş süjetinə kompozisiyasına, obrazlar silsiləsinə qədər, bütün bədii xüsusiyyətlərini, bədii forma məsələlərini əhatə edən çox geniş, universal bir anlayışdır. Səməd Vurğun əsərləri, dönə-dönə dediyimiz kimi, bizi həm həyati mənası, müdrik fəlsəfi fikirləri, dərin məzmunu, həm də gözəl forması ilə valeh edir. Onlar hər cəhətdən gözəldir, dili səlis, oynaq, axar, sadə, təravətli, təbii, tutumludur." (10, 412) M.İbrahimov S.Vurğuna məxsus bu cür yaradıcılıq keyfiyyətlərinin səbəbini bu sənətin real həyatdan, insanların real sevinc və kədərindən yaranmasında axtarır. M.İbrahimova görə, S.Vurğun sənəti quru və mücərrəd həyat hadisələrindən tam kənardadır. O, realist olanda da, romantik xəyallarla qanadlananda da varlığa və insanlara sədaqət nümayiş etdirir. "Yadıma düşdü" məqaləsində digər iki məqaləyə nisbətən S.Vurğun sənəti daha geniş planda təhlilə cəlb edilib. Məqalədə S.Vurğunun yaradıcılığı ictimai-siyasi, məhəbbət, təbiət, müharibə, obraz, xarakter və s. xüsusiyyətlərinə görə araşdırılır. M.İbrahimov S.Vurğun poeziyasını humanizm və insanpərvərlik keyfiyyətlərinə görə Xaqani, Nizami, Nəsimi, Füzuli, Vaqif, M.F.Axundov, Sabir sənətinin davamı hesab edir.

S.Vurğun da digər söz sahibləri kimi insanı sevmiş, "heç kəsin alçaldılması, təqib olunması ilə razılaşmamış" (10, 460), ən gözəl duyğularını insana məhəbbətdə izhar etmişdir.....

M.İbrahimov XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli sənətkarları sırasında olan Abdulla Şaiq, Əli Nəzmi, Cəfər Cabbarlı, Abbas Səhhətin yaradıcılıqları, ədəbi şəxsiyyəti, sənətləri üçün xarakterik cəhətləri və s. barədə fikirlər söyləyir. O, Abdulla Şaiqi tədqiq edərkən ("Sönməz günəşdir doğan" (1981) yaradıcılığındakı mütərəqqi ictimai ideal amilinə xüsusi diqqət yetirir, yeni ruhlu romantik ədəbiyyatın yaranmasında onun xidmətlərini yüksək qiymətləndirir. Abdulla Şaiqin humanizm və insanpərvərlik duyğularının da S.Vurğunda olduğu kimi klassik ənənə ilə birbaşa bağlandığını deyən M.İbrahimov bu sənət ilə klassika arasındakı rabitənin möhkəmliyinə xüsusi toxunur.

M.İbrahimov Abdulla Şaiqdən danışarkən onun uşaq ədəbiyyatı sahəsində gördüyü işlərə yüksək qiymət verir: "Şaiqin uşaqlar üçün yazdığı əsərlər öz təbiiliyi, psixoloji dərinliyi, dilinin gözəlliyi, axıcılığı, obrazların həyatiliyi və bütövlüyü ilə" (1, 371) seçildiyini qeyd edir. A.Şaiq yaradıcılığının və ədəbi fəaliyyətin əhəmiyyətini daha geniş dairədə götürən M.İbrahimov onun teatrının inkişafındakı roluna xüsusi diqqət ayırmışdır.

Molla Nəsrəddinçi şair Əli Nəzmiyə həsr edilmiş məqalədə ("Satira və Əli Nəzminin satirik şeirləri" (1979) sənətkarın satira yaradıcılığının bir sıra cəhətləri təhlil edilir. M.İbrahimov məqalədə əvvəlcə satiranın tarixinə, onun Azərbaycan ədəbiyyatında oynadığı rola, XX əsrə qədər müxtəlif dövr sənətkarlarının

yaradıcılığında işlənmə imkanlarına və s. münasibət bildirir. Bunlardan sonra Ə.Nəzmini satirik şair kimi təqdim edən M.İbrahimov onun satira yaradıcılığının mövzu dairəsini müəyyənləşdirməyə çalışır. Ə.Nəzmi nədən yazmayıb? sualı ilə bu məsələyə aydınlıq gətirmək istəyir. "Ə.Nəzmi nədən yazmayıb? Zalım, amansız, qaniçən bəylərdən, xanlardan, milyonlar sahiblərindən, çar zülmündən, çinovniklərdən, İran şahlarından, Türkiyə sultanlarından, qadınların hüquqsuzluğundan, məktəbsizlikdən, mövhumatdan, cəhalətdən və s." (1, 376) M.İbrahimov bu sıralamada Əli Nəzmi satiralarının geniş mövzu dairəsinə malik olduğunu nəzərə çatdırır. O, yeri gəldikcə Ə.Nəzmi satiralarını mövzularına görə təhlil edir. Sabir ədəbi məktəbinin davamı olaraq bu sənətin təsir gücü və ifadə imkanları barədə fikirlər söyləyir.

M.İbrahimovun 1982-ci ildə qələmə aldığı "Cavidi yad edərkən" məqaləsi ölməz Hüseyn Cavidin yaradıcılığına həsr edilib. Məqalənin cəmi 6 səhifədən əbarət olmasına baxmayaraq, müəllif burada Cavidlə əlaqədar olan bir sıra yaradıcılıq xüsusiyyətlərinə toxuna bilib. Söhbət ondan getmir ki, M.İbrahimov Cavid yaradıcılığına müəyyən səviyyədə aydınlıq gətirib. Söhbət ondan gedir ki, məqalə müəllifi Cavid yaradıcılığında oxucunu düşündürən problemlərin əsas mahiyyətinə toxuna bilir. M.İbrahimov məqalənin əvvəlində "oxucunu Hüseyn Cavid yaradıcılığına cəzb edən nədir?" sualına aydınlıq gətirir. M.İbrahimov bu cazibənin arxasında Cavid romantizminin, Cavid humanizminin, gözəl, oynaq və obrazlı dilin, fəlsəfi idrak duyğusunun, güclü ehtiraslar tərənnüm edən bir poeziyanın və s. dayandığını bildirir. Şeir nümunələri əsasında sadalanan cəhətlərin hər birini izah etməyə çalışır. Məsələn, Cavidin fəlsəfi idrak duyğusunun aliliyini M.İbrahimov "Şeyx Sənan"dan gətirilən aşağıdakı şeir parçasına əsasən diqqətə çatdırmaq istəyir:

Saqın, heç sorma! Bir divanəyəm mən,
Dəmadəm çırpınan pərvanəyəm mən.
Babam heyrət, anamdır şübhə. Əsla
Bilinməz mən kiməm, ey şeyxi vala!
Fəqət pəjmürdə bir səyyahi-zarəm,
Şəriətdən, təriqətdən kənaram.
Həqiqət istərəm, yalnız həqiqət,
Yetər artıq şəriət, ya təriqət! (1, 404)

Müasir Azərbaycan şeirinin yeni forma və yeni məzmun keyfiyyətləri qazanmasında müstəsna xidmətləri olan Rəsul Rza poeziyasının təhlilini M.İbrahimov iki kiçik məqalədə ("Odlu sətirlər" (1960), "İşıqlı, hərarətli" (1970) aparmışdır. Hər iki məqalədə toxunulan məsələlər o vaxtki sovet ideologiyasının sənət və sənətkar qarşısında qoyduğu tələblərə uyğun qurulmuşdur. Məsələn, sənətkarın vətəndaşlıq mövqeyi, R.Rza yaradıcılığında xalq həyatının tərəqqi və inkişafı, "Lenin" poemasında poetik duyğuların bədii tərənnümü və s. Ancaq M.İbrahimov R.Rza sənətinin mövzu dairəsini bu aspektdən təhlil etsə də, onun novator sənətkar kimi Azərbaycan ədəbiyyatındakı mövqeyini də nəzərdən qaçırmır. "Rəsul Rza ədəbiyyatımızda novator sənətkardır. O, bədii forma, təsvir üsulları, obrazlı dil sahəsində cəsarətlə yeni axtarışlar aparmış və aparmaqdadır." (1, 473) M.İbrahimov1960-cı ildə qələmə aldığı bu məqalədə R.Rzanın novatorluğunun bəzi elementlərinin süni təsir bağışladığını qeyd edir. Bildiyimiz kimi Azərbaycan sovet ədəbiyyatının şablon yolu "60-cıların" ədəbiyyata gəlişi ilə dağılmağa başladı. Lakin bu proses 60-cı illərin ilk dövründə kifayət qədər güclü getmirdi. Digər tərəfdən novatorluq ideyalı ədəbiyyatda birmənalı qəbul edilmirdi. M.İbrahimovun R.Rza novatorluğundan danışarkən "bəzi süni təsirlərdən" bəhs açması məhz o dövrün ədəbi tələb və ədəbi baxışlarının nəticəsi idi. Ancaq M.İbrahimov R.Rza yaradıcılığını Azərbaycan fəlsəfi şeirinin inkişafındakı roluna və qeyri-adi sənət göstəricilərinə görə yüksək qiymətləndirmişdir.

M.İbrahimovun 1962-ci ildə Mehdi Hüseynlə bağlı yazdığı məqalə ("Yazıçının yolu") həm həcminə, həm də toxunulan məsələlərin çoxluğuna görə fərqlənir. Bu da səbəbsiz deyildir. M.Hüseyn böyük yazıçı-

dramaturq olmaqla yanaşı, həm də görkəmli ədəbiyyatşünas alim və ədəbi-tənqidlə ardıcıl məşğul olan tanınmış tənqidçi idi. Bu halda M.İbrahimov M.Hüseynlə birləşir, fikirlərinin üst-üstə düşən məqamları onları eyni müstəvidə saxlayır.

M.Hüseyn sənətini mühit, zaman və fərdi yaradıcılıq aspektində təhlilə cəlb edən M.İbrahimov ilk olaraq onun yaradıcılıq yoluna nəzər yetirir. "Daşqın", "Abşeron", "Səhər", "Ürək", "Fəryad" povest və romanlarını təhlil edir. O, "Abşeron" və "Qara daşlar" romanlarını sənətkarlıq cəhətdən kamil, realizmin dərinliyini nümayiş etdirən, psixoloji zənginliyi ilə seçilən əsərlər hesab edir. Təhlillərini də bu istiqamətdə aparır. M.İbrahimov, Usta Ramazan, Qüdrət və Lalə İsmayılzadələri sənətkarlıqla işlənmiş, orijinal xarakterə malik qəhrəmanlar sırasına daxil edir. "Abşeron" romanında kamil obrazların yaranmasını və bütöv süjet xəttinin mövcudluğunu da sənətkarlıq komponenti kimi götürür. M.İbrahimov "Abşeron" romanına belə bir dəyər verir: "Abşeron" bədii xüsusiyyətləri, yazılışı, sənətkarlığı etibarilə də müasirdir. O, yığcamlığı, mənalı və şirin lakonikliyi, yerində və dolğun dialoqları etibarilə bizə bəzən Heminqueynin romanlarını xatırladır. M.Hüseynin bu əsərində bədii məntiqə xələl gətirən artıq və yersiz görünən detallara rast gəlmək çətindir." (1, 499)

M.İbrahimov M.Hüseynin yeni insan axtarışlarından bəhs açarkən onun "Alov" pyesinə müraciət etməsi tam dürüst seçim hesab edilə bilər. Əsərin yazıldığı tarixə nəzər salsaq (1961) bu illərdə "60-cılar" ədəbi nəslinin ədəbiyyata yeni ab-hava gətirdiklərinin şahidi oluruq. Müstəntiq Fərhad Kamalovun simasında M.Hüseyn ədəbiyyata yeni xarakter gətirmiş, zamanla həqiqət arasında görünən fərqləri onun simasında canlandıra bilmişdir. M.İbrahimov obrazın bu cəhətinə diqqət ayırmış və təhlil prosesində M.Hüseynə məxsus yeniliklərdən danışmışdır.

Ümumiyyətlə, akademik M.İbrahimov ədəbi-tənqidi fəaliyyətində yeni dövr Azərbaycan ədəbiyyatının bütün mərhələlərini özündə əks etdirən daha vacib saydığı problemlərə yer ayırmışdır. Onun araşdırmaları bu günkü ədəbiyyatşünaslıq elmimizin inkişafında əhəmiyyətli rol oynamış, tədqiqatların genişlənməsinə böyük təsir göstərmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. 6 cilddə. I c., Bakı: Elm, 2004, 760 s.
2. Cəlal M., Hüseynov F. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı: Maarif, 1982, 425 s.
3. Cəlal qızı S. Mirzə İbrahimov və Cənubi Azərbaycanda azadlıq hərəkatı. Bakı: Elm, 2011, 144 s.
4. Hacıyev A. Mirzə İbrahimov. Bakı: Yazıçı, 1982, 205 s.
5. Ənvəroğlu H. Səməd Vurğunun poetik dünyası. Bakı: Elm, 2006, 102 s.
6. Ənvəroğlu H. Azərbaycan romanının inkişaf problemləri. Bakı: Nurlan, 2008, 336 s
7. Əhmədov T. Akademik Mirzə İbrahimov. Bakı: Nurlan Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2015, 296 s.
8. İbrahimov M. Əsərləri (10 cilddə). IX c. Bakı: Yazıçı, 1982, 664 s.
9. İbrahimov M. Əsərləri (10 cilddə). X c. Bakı: Yazıçı, 1983, 507 s.
10. İbrahimov M. Niyəsiz, necəsiz bir yazısan sən. Bakı: Yazıçı, 1985, 552 s.
11. Vahabzadə B. Səməd Vurğun. Bakı: Gənclik, 1984, 380 s.
12. Zeynallı A. Səməd Vurğun sənəti. Bakı: Elm, 1990, 239 s.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(16)

Yrd. Doç. Dr. Cemal ÖZTÜRK*
Dr. Bekir TAVAS*

YENİ KAMU YÖNETİMİNDE İÇ GÜVENLİK HİZMETLERİ PERSONELİN DEĞİŞİME AÇIKLIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ: TÜRK POLİS TEŞKİLATI ÖRNEKLEMİ

A RESEARCH ON OPENNESS TO CHANGE OF DOMESTIC SECURITY SERVICE PERSONNEL ACCORDING TO NEW PUBLIC MANAGEMENT: TURKISH POLICE CONSTABULARY SAMPLE

ÖZ

Yeni kamu yönetiminin beraberinde getirdiği modern iç güvenlik hizmetleri ve daha sivil bir toplumun inşası için, öncelikle kurumsal anlamda eski ve yeni yönetim yaklaşımları arasında bir geçişin olması gerekir. Değişim süreci olarak nitelendirilen bu geçiş sürecinin başarılı olmasının pek çok koşulu olmakla birlikte, kurum ve kurum paydaşlarının değişime açıklığı bu koşulların başında gelmektedir. Bu nedenle bu araştırmada, iç güvenlik hizmetlerinin temelini oluşturan Türk Polis Teşkilatının değişime açıklık düzeyi ve bu düzeyi etkileyen demografik faktörlerin incelenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmada, 2015 yılında Samsun İl Emniyet Müdürlüğü bünyesinde görev yapan (n=422) personel üzerinde değişime açıklık ölçeği uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre genel olarak Türk Polis Teşkilatı personelinin orta düzeyde değişime açık olduğu görülmektedir. Bunun yanında demografik özelliklere göre rütbe değişkenine bağlı olarak amirlerin değişime açıklığı konusunda istatistiksel olarak anlamlı bir fark görülmektedir ($p<0,05$). Öte yandan diğer tüm demografik değişkenlere göre değişim boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar görülmemektedir ($p>0,05$).

Anahtar Kelimeler: Polis Teşkilatı, İç Güvenlik, Değişime Açıklık.

ABSTRACT

In order to provide more civilized society and modern domestic security services according to new public management, firstly a transformation from old institutions to new institutions must be performed. Although there are many conditions of this transformation process called change period, openness of organization and organization members is one of the most important of these conditions. For this reason, it is aimed in this research to examine openness degree of Turkish Police Constabulary, which is known basic of domestic security services, and factors affecting openness level.

In the research, (n=422) law enforcement agency personnel working at Samsun City police department in 2015 year were subjected to survey including openness to change scale. According to results of the study it was seen that Turkish Police Constabulary personnel has moderate openness to change. Moreover, there is a statistically significant difference on openness of managers based on grade of personnel ($p<0,05$). On the other hand, openness to change levels of personnel did not showed statistically significant differences based on all other demographic parameters ($p>0,05$).

Keywords: Police Constabulary, Domestic Security, Openness to Change.

* **Bitlis Eren Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Bitlis/TÜRKİYE; cemalozturk1974@hotmail.com**
* **Kars İl Emniyet Müdürlüğü, Emniyet Müdürü, Kars/TÜRKİYE; bekirtavas@hotmail.com**

GİRİŞ

Modern güvenlik anlayışı yeni kamu yönetimi anlayışı üzerine bina edilmiş olup, bu anlayışa göre kamu kurumlarının klasik anlayışın tersine, daha sivil bir yapıya kavuşmaları öngörülmektedir (Cooper, 2015: 449). Bunun sağlanması için ise kamu kurumlarında, klasik kamu yönetim terk edilerek, yerine yeni kamu yönetimi yaklaşımının hakim olması gereklidir (Haselsberger, 2014: 506-507). Tüm bu süreç içerisinde yapılan çalışmalar amaç-sonuç bağlamında değerlendirildiğinde, aradaki geçişin bir değişim olduğu görülmektedir. Bu nedenle aslında yeni kamu yönetimi ve modern iç güvenlik hizmetlerine geçiş sürecini, köklü bir değişim süreci olarak nitelendirmek mümkündür.

Bir değişim sürecinin yönetiminin en önemli aşaması, kuşkusuz değişimin önündeki engellerin kaldırılmasıdır. Bu sayede değişim kendiliğinden yürümekte ve kritik noktalarda değişime müdahale edilerek, istenilen düzeye getirilmektedir. Bu nedenle, değişimin başlatılması kadar, belki daha fazla önemle, değişimin ilerlemesinin sağlanması gerekir. Bunun için ise değişimin önündeki engellerin giderilmesi şarttır (Özgen ve Ölçer, 1996: 143-144).

Literatürde değişime engel teşkil eden pek çok etmen sıralanmakla birlikte, bunların başında örgüt çalışanlarının değişime açıklığı gelmektedir. Günümüzde yeni kamu yönetimi anlayışında da örgütler, yaşayan birer organizma gibi görülmekte ve örgüt içerisindeki üyeler ise örgütün temel dinamiklerini oluşturmaktadır. Bu nedenle bir örgütün değişime uyum sağlamasının en temel koşulu, örgüt içerisindeki bireylerin değişime uyum sağlamalarıdır. Bu nedenle çalışmada, iç güvenlik hizmetlerinin temel düzeyde temsilcisi olarak görülen Türk Polis Teşkilatının değişime açıklık düzeyinin ölçülmesi ve hangi demografik özelliklere göre farklılık gösterdiğinin ortaya konması amaçlanmıştır.

Değişim Kavramı

Değişim kavramı belli bir süreç içerisindeki değişiklikleri ifade etmekte olup, değişim bir olguyu başka olguya çevirmektedir. Bu sayede bir olgu ya da nesnenin bir durumdan farklı vre başka bir duruma geçişi söz konusu olmaktadır (Koçel, 2005: 688). Evrensel bir konu olup maddi olan veya olmayan tüm varlıklar değişim sürecinden geçmektedir. Değişimin işlevini yerine getirme gücü ve hedefe varmada etkili faktörleri içeren her şey kacvram kapsamındadır (Özkara, 1999: 1-2). Her değişim bir etkileşime eşlik ederek; örgüt, iş, işletme, teknoloji ve grup yapılarında farklılığa neden olmaktadır (Tunçer, 2011: 58). Genel olarak özetlemek gerekirse değişim, bir durumdan başka duruma geçerken meydana gelen kavram ve nesne farklılaşmasıdır. Örgütlerin ilerlemesinde de, eski durumdan yeni duruma geçiş süreci söz konusu olduğundan, örgütsel değişim meydana gelmektedir.

Örgütsel Değişime ve Değişime Açıklık

Örgütsel değişim asıl olarak örgütün piyasanın değişen koşullarına aysak uydurması ve gereksinimleri karşılaması için bir anlamda gelişmesini ifade etmektedir. Bu yapısı itibariyle değişim örgütsel anlamda pozitif bir olgudur (Yeniçeri, 2002: 101). Örgütsel değişim temelde sistemi iyi kurgulama, sistem çerçevesinde personeli eğitme ve personeli etkili bir şekilde yöneltmektir (Sayılı ve Tüfekçi, 2008: 194). Bu sürecin düzenlenmesi örgütün dışından veya içinden paydaşları da içermektedir (Hoogendorn, 2007: 148). Dolayısıyla örgütsel değişim çoğunlukla personel ya da birey üzerine odaklanmıştur. Birey üzerinde değişimde ise bireylerin bu değişime açıklık düzeyi ya da direnme düzeyi önem arz etmektedir. Bir örgüt içerisinde direnmenin ortaya çıkması için değişikliğin gerçekleşmiş olmasa bile, personelin değişikliğin gerçekleştiğini düşünmesi dahi yeterlidir (Özgen ve Ölçer, 1996: 143-144). Bunun yanında personelin örgüt içerisinde ortaya koyduğu dirençler kişiden kişiye farklılıklar gösterebilmektedir. Yine değişikliğin getirdiği yenilikler

karşısında kalan kişiler, karakterleri, psiko-sosyal özellikleri, değişikliğin oluşturduğu durumlara bağlı olarak direnç vermekte ve yeniliğe açık olmayan bir yapı sergilemektedirs (Eren, 2008: 42).

Yöntem

Araştırma betimsel tarama modelinde desenlenmiş olup, Türk Polis Teşkilatında görevli personelin değişim kabiliyet düzeyleri ve demografik faktörlere göre farklılık gösterip göstermediği ilişki incelenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Araştırmada, Türk Polis Teşkilatında görevli personelin değişime açıklık düzeylerinin incelenmesi ve değişime açık olma durumunun personelin demografik faktörlere göre farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu sayede araştırmanın, emniyet teşkilatı ve iç güvenlik hizmetlerinin daha modern bir yapıya doğru gelişmesi sürecinde, değişim için gerekli uygulamaların daha etkili bir şekilde yerine getirilmesine kaynak teşkil etmesi düşünülmektedir.

Problem Durumu

Araştırmanın problem cümlesi aşağıdaki gibi kurulmuştur:

"Türk Polis Teşkilatında görevli personelin değişime açıklık düzeyleri nedir ve demografik özelliklere göre farklılık göstermekte midir?"

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2015 yılında Samsun ilinde görev yapan Türk Polis Teşkilatında görevli personeli, sınırlılıklarını ise kümeleme örneklem yöntemi ile seçilen, gönüllülük usulü ile araştırmaya dâhil olan 422 Polis Teşkilatı çalışanı oluşturmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak iki bölümden oluşan bir anket envanteri kullanılmıştır. Anketin birinci bölümünde Türk Polis Teşkilatında çalışanlarının cinsiyet, yaş, eğitim, kıdem, rütbe, medeni durum, mesleği seçme nedenini sorgulayan kişisel bilgi formu bulunmaktadır. İkinci bölümünde ise değişime açıklık ölçeği kullanılmıştır.

Değişime Açıklık Ölçeği: Smith ve Hoy (2007) tarafından geliştirilen, Demirtaş (2012) tarafından geçerlilik ve güvenilirliği Türkçeye uyarlanan "Okulların Değişime Açıklık Ölçeği", araştırma kapsamında Karakolların Değişime Açıklık Ölçeği şeklinde geçerlilik ve güvenilirlik analizi yapılmıştır. Güvenilirlik analizinde ölçek maddelerinin madde korelasyon değerleri ve iç güvenilirlik katsayılarına bakılmıştır. Geçerlilik analizi için ise Lawshe yöntemi ve Temel Bileşenler Analizi yapılmıştır. Temel Bileşenler Analizi neticesinde ilk beş madde "polislerin değişime açıklığı", devam eden altı madde "amirlerin değişime açıklığı" ve son üç madde ise "çevrenin değişime açıklığı" olmak üzere toplam 14 maddeden oluşmaktadır.

Verilerin Toplanması

Araştırma verilerinin toplanması bizzat araştırmacılar tarafından yapılmış olup, gerekli izinlerin alınmasının ardından, anket formları doldurulmaları için belirlenen Emniyet Müdürlüğüne bağlı değişik rütbede çalışan Emniyet personeline yöneltilmiştir. Gönüllük usulüne dayalı olarak yapılan anket çalışmasında, katılımcılara konuya ilişkin genel bir bilgi verilerek, anket formlarını doldurmaları istenmiştir. Araştırmada 450 anket formu dağıtılmış olup bunların 28 tanesi istatistiki değerlendirmeye uygun

bulunmamıştır. Buna göre anketin geri dönüt oranı (GDO) %93,78 olarak bulunmuş olup, oldukça yüksek düzeyde katılımın olduğunu göstermektedir.

İstatistik Yöntem

Araştırmada demografik verilerin tanımlanmasında Frekans Analizi; ölçüm verilerinin tanımlanmasında ise ortalama ve standart sapma değerleri kullanılmıştır. Ölçek ortalamalarının dağılımının normallik testi için Kolmogorov Smirnov Testi yapılmıştır. Test sonuçlarına göre ölçek ortalamalarından normal dağılıma uymayan ortalamalar ($p<0,05$), için nonparametrik testler kullanılmış olup, bağımsız iki grup farkının analizinde Mann Whitney U, bağımsız ikiden fazla grup arasındaki fark analizi için ise Kruskal Wallis testleri kullanılmıştır. Ölçek ortalamaları normal dağılıma uyan parametrelerin ise ikili gruplar arası fark analizinde bağımsız örneklem T-testi, ikiden çok grubun fark analizinde ise One-Way ANOVA testleri kullanılmıştır. Tüm analizler SPSS 17.0 for Windows paket programında, %95 güven aralığında ve $\alpha=0,05$ anlamlılık düzeyinde gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Araştırmaya katılan Türk Polis Teşkilatında görevli personelinin kişisel özelliklerine göre dağılımları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Özellikler	Kişi Sayısı (n)	Yüzde (%)
Yaş		
25 yaş ve altı	107	25,4
26-35 yaş arası	224	53,1
36 yaş ve üzeri	91	21,6
Eğitim		
Lise düzeyi	23	5,5
Ön lisans/Lisans	372	88,2
Lisansüstü/Doktora	27	6,4
Cinsiyet		
Erkek	402	95,3
Kadın	20	4,7
Kıdem		
1-5 yıl arası	65	15,4
6-10 yıl arası	305	72,3
11-15 yıl arası	45	10,7
16 yıl ve üzeri	7	1,7
Rütbe		
Polis Memuru	333	78,9
Komiser Yardımcısı/Komiser/Başkomiser	51	12,1
Emniyet Amiri/Emniyet Müdürü	3	9,0
Medeni Durum		
Evli	395	93,6
Bekar	27	6,4

Araştırmaya katılan personelin %25,4'ü 25 ve altında, %53,1'i 26-35 arasında ve %21,6'sı ise 36 ve üzerinde yaşa sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların %5,5'i lise düzeyinde, %88,2'si ön lisans/lisans düzeyinde ve %6,4'ü ise lisansüstü/doktora düzeyinde eğitime sahiptir. Genel olarak örneklemin

büyükçe bir bölümü (%95,3) erkek katılımcılardan oluşmaktadır. Araştırmaya katılan personelin %15,4'ü 1-5 yıl arası, %72,3'ü 6-10 yıl arası, %10,7'si 11-15 yıl arası ve %1,7'si ise 16 yıl ve üzerinde mesleki kıdeme sahiptir. Araştırma örnekleminin %78,9'u Polis Memurlarından, %12,1'i Komiser Yardımcısı/Komiser/Baş Komiserlerden ve %9,0'u ise Emniyet Amiri/Emniyet Müdürlerinden oluşmaktadır. Örneklemin %93,6'sı evli olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların değişime açıklık düzeylerinin ortalama değerleri ve demografik özelliklerine göre fark analizi sonuçları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Demografik Özelliklere Göre Türk Polis Teşkilatında Görevli Personelinin Değişime Açıklık Düzeyleri Arasındaki Farklar

Özellikler	Polislerin değişime açıklığı		Amirlerin değişime açıklığı		Çevrenin değişime açıklığı		Toplam değişime açıklık	
	X	S	X	S	X	S	X	S
Yaş								
25 yaş ve altı	7,56	1,83	3,47	2,79	2,79	1,15	8,81	4,89
26-35 yaş arası	**8,24**	**1,02**	**4,14**	**2,65**	**2,04**	**1,04**	**10,42**	**5,08**
36 ve üzeri	7,52	1,86	3,11	2,82	2,93	1,00	9,56	4,44
X^2	3,487		4,314		1,044		2,039 (F)	
p	,175		,116		,593		0,131	
Eğitim								
Lise düzeyi	7,57	1,63	3,17	2,05	3,04	1,08	8,78	4,55
Ön lisans/Lisans	**7,96**	**1,97**	3,00	2,72	2,94	1,07	**9,90**	**4,94**
Lisansüstü/Doktora	7,52	1,96	**3,07**	**2,69**	**2,11**	**1,99**	9,70	4,06
X^2	,534		1,156		,017		0,285 (F)	
p	,765		,561		,992		0,752	
Cinsiyet								
Erkek	7,89	2,00	**3,99**	**2,71**	**2,97**	**2,08**	**9,85**	**4,97**
Kadın	**8,35**	**1,62**	3,35	2,13	3,65	1,60	9,35	4,71
Z	-,704		-,577		-,419		0,314 (t)	
p	,482		,564		,675		0,753	
Kıdem								
1-5 yıl arası	7,82	1,66	3,75	2,74	2,94	1,24	9,51	4,03
6-10 yıl arası	7,91	1,03	3,93	2,72	2,90	1,05	9,74	4,85

11-15 yıl arası		**1**		**4**		2		2		**1**		**1**		**5**		**7**
	8,16		**,07**		1,38		,89		**1,33**		**,95**		**0,87**		**,68**	
16 yıl ve üzeri		1		1		**2**		**2**		1		1		4		2
	7,29		,98		**1,57**		**,07**		1,00		,29		9,86		,54	
X²			,300				2,022				2,788				0,401 (F)	
p			,960				,568				,426				0,753	
Rütbe																
Polis Memuru		1		3		**2**		**2**		1		2		4		6
	7,80		,92		**1,08**		**,74**		0,92		,08		9,80		,95	
Kom.yrd./Komis		1		4		2		2		1		2		4		6
er/Başkomiser	8,02		,06		0,24		,67		0,92		,01		9,18		,87	
Emniyet		**1**		**3**		2		2		**1**		**1**		**5**		**6**
Amiri/Emniyet Müdürü.	**8,76**		**,98**		0,87		,68		**1,29**		**,90**		**0,92**		**,68**	
X²			1,451				**6,556**				1,082				0,703 (F)	
p			,484				**,038**				,582				0,495	
Medeni Durum																
Evli		**1**		**3**		**2**		**2**		1		2		**4**		**6**
	7,91		**,92**		**0,98**		**,73**		0,95		,05		**9,85**		**,89**	
Bekâr		1		4		2		2		**1**		**2**		4		7
	7,85		,38		0,67		,80		**1,00**		**,13**		9,52		,42	
Z			-,279				-,382				-,074				0,238 (t)	
p			,780				,702				,941				0,812	

Tablodan da görüldüğü gibi, dört değişim puanının da en yüksek değeri 26-35 yaş arasındaki katılımcılara aittir. Diğer bir ifadeyle, 26 ile 35 yaş arasındaki katılımcılar, kurumlarını en fazla değişime açık gören katılımcı grubudur. Öte yandan fark analizi sonuçları, tüm puan ortalamalarının da gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farka sahip olmadığını göstermektedir (p>0,05).

Eğitim düzeyine göre ise ön lisans mezunları polisleri ve toplamda kurumu en fazla değişime açık gören grup olup, amirlerin ve çevrenin değişime açık olduğu konusunda en kuvvetli görüş lisansüstü/doktora düzeyindeki eğitime sahip olan katılımcılara aittir. Fark analizi sonuçları, tüm boyut ve toplam puanların da eğitim gruplarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermediğini ortaya koymaktadır (p>0,05).

Cinsiyete göre kadınlar polisleri daha fazla değişime açık görürken; erkek katılımcılar ise amir, çevre ve toplam kurumu daha fazla değişime açık görmektedir. Öte yandan burada da, tüm boyut ortalamalarının cinsiyet gruplarına göre aralarındaki farklar istatistiksel olarak anlamlı değildir (p>0,05).

Mesleki kıdeme göre amirleri en fazla değişime açık gören kıdem aralığı 16 yıl ve üzeri olup, diğer tüm boyutlarda da ortalamaların en fazla 11-15 yıl arasında deneyime sahip çalışanlarda olduğu görülmektedir. Fark analizi sonuçları ise tüm değişim boyutları ve toplam puanların gruplar arasındaki farkının istatistiksel olarak anlamlı olmadığını göstermektedir (p>0,05).

Rütbeye göre amirlerini en fazla değişime açık görenler polis memurları olup, gruplar arasındaki bu fark istatistiksel olarak anlamlıdır (p<0,05). Diğer değişime açıklık puanlarının ise tamamının emniyet müdürleri/amirlerinde daha yüksek olduğu görülmektedir. Fark analizi sonuçları ise bu farkların istatistiksel olarak anlamlı olmadığını göstermektedir (p>0,05).

Medeni duruma göre çevrenin en fazla değişime açık olduğunu düşünen katılımcı grubu bekar

katılımcılar olup, diğer tüm boyutların ortalama puanları da evli personelde daha yüksektir. Öte yandan fark analizi sonuçları, gruplar arasındaki bu farkların istatistiksel olarak anlamsız olduğunu göstermektedir ($p>0,05$).

Tartışma

Yapılan bu çalışmada, Türk Polis Teşkilatında görevli personelin değişime açıklık düzeyine ilişkin düşünceleri incelenmiş ve demografik verilere göre değişip değişmediği araştırılmıştır. Araştırmada bu bağlamda geçerlilik ve güvenilirliği yapılan ölçek sayesinde, değişimi polisler, amirleri ve çevre açısından inceleme imkanı olmuştur.

Demografik verilere göre değişime açıklık konusundaki fark analizi sonuçları incelendiğinde, kurumlarını değişime açık olarak gören grupların başında 26-35 yaş arası personel gelmektedir. Öte yandan yaşa göre değişime açıklık konusunda istatistiksel olarak anlamlı bir fark yoktur. Eğitime göre ise önlisans/lisans mezunları polisleri ve toplamda kurumu değişime daha çık görürken, lisansüstü/doktora mezunları ise amirleri ve çevreyi değişime daha çık görmektedir. Diğer bir ifadeyle eğitim yükseldikçe, yönetim ve çevrenin değişim üzerinde daha etkili olduğu düşüncesi hakim olmaktadır. Öte yandan eğitime göre da gruplar arasındaki farklar istatistiksel olarak anlamlı değildir. Cinsiyete göre fark analizi sonuçları incelendiğinde ise kadın personelin polislerin daha fazla değişime açık olduğu görüşünü paylaştığı, erkeklerin ise amirleri, çevre ve kurumlarının değişime daha fazla açık olduğu düşüncesini paylaştıkları görülmektedir. Yine burada da, cinsiyete göre değişime bakış açıları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. Kıdeme göre ise 16 yıl ve üzerinde mesleki kıdeme sahip olanlar amirlerini, 11-15 yıl arası mesleki kıdeme sahip olan personel ise polisler, çevre ve kurumu daha fazla değişime açık görmektedir. Burada da fark analizi sonuçları, değişime açıklık konusunda mesleki kıdemin istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermediğini ortaya koymaktadır. Rütbeye göre polis memurları amirlerinin istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde daha fazla değişime açık olduğunu düşünmektedir. Emniyet müdürleri/amirleri ise polisleri, kurumu ve çevreyi değişmeye daha fazla açık olarak değerlendirmektedir. Ancak bu farklar istatistiksel olarak anlamlı değildir. Son olarak medeni duruma göre bekar personel çevreyi, evli personel ise polisler, amirler ve kurumu değişime daha fazla açık olarak görmektedir. Ancak burada da gruplar arasındaki farklar istatistiksel olarak anlamlı değildir. Literatürde çalışanların özelliklerinin değişime karşı direnç göstermede etkili olduğunu rapor eden çalışmalar vardır (Eren, 2008: 42). Öte yandan Türk Polis Teşkilatı içerisinde yapı daha çok emir-komuta zincirine bağlı olduğundan, demografinin değişim üzerinde ciddi bir farklılığa neden olmadığı görülmektedir.

SONUÇ

Araştırma sonuçları, Türk Polis Teşkilatı personelinin genel olarak değişime açıklık konusunda düşüncelerinin demografik özelliklere göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermediğini ortaya koymaktadır. Ortalama değerler incelendiğinde ise genel manada teşkilatın bugünkü yapısının değişime açıklık düzeyi çok yüksek değildir. Esasen demografik yapıya göre fark analizini de, hangi demografide olursa olsun, personelin kurumun değişime açıklık düzeyinin ortalamanın çok üzerinde olmadığı konusunda hemfikir olduğunu göstermektedir.

Modern polislik uygulamaları, iç güvenlik hizmetlerinin yeni kamu yönetimi anlayışına uyarlanması ve yeni kamu yönetimi anlayışının öngördüğü daha sivil bir toplumun inşası yönünde çalışmaların olumlu neticeler vermesi için, Türk Polis Teşkilatının değişime daha açık, daha dinamik ve gelişebilir bir yapıya sahip olması gerekir. Günümüzde yeni kamu yönetimi anlayışının beraberinde getirdiği dinamik kamu kurumları yapısına geçişte de, değişimin büyük rol oynadığı görülmektedir. Bunun yanında kamu kurumlarının en temel

sorunlarının başında gelen ağır bürokratik yapı gelişime engel olmakta, değişim konusunda kurumların pozitif hareketini kısıtlamaktadır. Bu nedenle, değişimin olumlu yönde olmasını teşvik edecek şekilde, kamu kurumlarının yeniden düzenlenmesi ve organize edilmesi öngörülmektedir. Tüm bu çalışmaların yapılması için ise öncelikle kurumun değişime açık bir yapıya kavuşması, kurum açısından hayati önem taşımaktadır. Bu nedenle bu alanda yapılacak olan çalışmalarda öncelikle daha büyük ölçekli örneklem üzerinden incelemeler yapılarak değişime engel teşkil eden etmenlerin ortaya konması, daha sonra bu faktörleri elimine edecek önlemlerin alınması ve hayata geçirilmesi gerekir. Bu sayede, yapılacak olan çalışmaların daha olumlu neticelere varması mümkündür.

KAYNAKÇA

1. Cooper, A. (2015). Where Are Europe's New Borders? Ontology, Methodology and Framing, Journal of Contemporary European Studies, 23:4, 447-458.
2. Demirtaş, H. (2012). Primary Schools' Openness to Change. Elementary Education Online, 11 (1), 18-34.
3. Eren, E. (2008). Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş./İşletme Ekonomi Dizisi.
4. Haselsberger, B. (2014). Decoding borders. Appreciating border impacts on space and people, Planning Theory & Practice, 15:4, 505-526.
5. Hoogendoorn, M. (2007). Modeling Centralized Organization of Organizational Change. Computational & Mathematical Organization Theory, 13/2, 147-184.
6. Koçel, T. (2005). İşletme Yöneticiliği. Ankara; Arıkan Yayıncılık.
7. Özgen, H. ve Ölçer, F. (1996). Türkiye'deki Sanayi İşletmelerinde Örgütsel Değişime Karşı Direnme Sorununun Çözümlenmesi Üzerine Bir Araştırma. Amme İdaresi Dergisi, 29/3.
8. Özkara, B. (1999). Evrimci ve Devrimci Örgütsel Değişim. Afyon; İleri Ofset.
9. Sayılı, H. Tüfekçi, A. (2008). Başarılı Bir Örgütsel Değişimin Gerçekleşmesinde Dönüştürücü Liderliğin Rolü. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 30, 193-210.
10. Smith, P. A., ve Hoy, W.K. (2007). Academic optimism and student achievement in urban elementary schools. The Journal of Educational Administration, 45, (5) 556-568.
11. Tunçer, P. (2011). Örgütsel Değişim Ve Liderlik. Sayıştay Dergisi, 80.
12. Yeniçeri, Ö. (2002). Örgütsel Değişimin Yönetimi. Ankara; Nobel Yayıncılık.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(17)

Onur ORAL, MD, PhD[1) *], P. Solmaz HASDEMIR, MD[2) *], Murat YILDIZ[3) *], Gamze ERTÜRK[4)*], Anna ZUSA, PhD[5) *], Berkcan BOZ[6) *]

SPORCULARDA GEN DOPİNGİ

GENE DOPING IN ATHLETES

ÖZ

Mutlaka kazanan ekipte yer alma duygusu ve her zaman kazanan olma güdüsü sportif faaliyetlerine de yansımıştır. Ne pahasına olursa olsun kazanmak isteyen sporcular mağlup olmayı kendilerine yediremedikleri için hem yoğun çalışarak hem de performans geliştirici ilaçları kullanmaya yönelerek ve sonunda doping yapmaya kadar gidecek yöntemleri denemeye başlamıştır. Doping etik değerler açısından da doğru bulunmamakta ve spor camiasında tartışmalara neden olmaktadır. Doping kullanımının sporda eşitlik ilkesine ters olduğunu da düşündüğümüzde doping kullananları ve kullanılmayı planlayanları caydırmaya çalışarak, dünya genelinde anti-doping yönünde bilinçlenme sağlamalıyız.

Doping uygulamaları açısından en çok dikkat çeken yöntem gen dopingidir. Genetik biliminin ilerlemesiyle insanoğlunun daha iyi tanıma şansı bulduğu genler üzerinde çeşitli uygulamalarla yapılan gen dopingi, sporcular için çok yönlü bilinmeyen ve öngörülemeyen tehlikelerle karşı karşıya bırakmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sportif Genler, Genetik Testlemeler, Gen Dopingi

ABSTRACT

The sense of necessarily taking place on the team winning and the sense of always being the winner have influenced the olympic spirit of sporting activities. Some athletes who want to win at all costs start by working and using many supplements or some drugs to develop their performance, and eventually began to some medical methods that will go up to doping. It's also true in terms of doping no ethical value and caused controversy in the sports community. When we realize that the use doping of is wrong for the principle of equality in sports we should deter the people who use or plan to try and we should get across the globe raising awareness work in this anti-doping direction.

The most noticeable in terms of doping practices method is gene doping. The progress of the human genetics finds a better chance with a wide variety of applications over genes which are used for gene doping, for athletes who will face with versatile health problems, or unknown and unpredictable dangers, either.

Keywords: Sportive Genes, Genetics Testings, Gene Doping

*** [1)]Ege Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Spor Sağlık Anabilim Dalı Başkanlığı, Bornova, İzmir, Turkiye; *Sorumlu Yazar: Ege Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Spor Sağlık Anabilim Dalı Başkanlığı, Bornova, İzmir/TÜRKİYE; Eposta: onur.oral @ege.edu.tr**

*** [2)]Celal Bayar Üniversitesi, Kadın Hastalıkları ve Doğum Anabilim Dalı, Manisa/TÜRKİYE**

*** [3)]Ege Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Hareket ve Antrenman Anabilim Dalı, Bornova, İzmir/TÜRKİYE**

*** [4)] Ege Üniversitesi. Beden Eğitimi vee Spor Yüksekokulu. Spor Yöneticiliği Bölümü, Bornova, İzmir/TÜRKİYE**

*** [5)]Latvian Academy of Sports Education, Department of Kinesiology Research Laboratory, Riga/LETONYA**

*** [6)]Ege Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, , Bornova, İzmir/TÜRKİYE**

GİRİŞ

Tarihte ilk defa 1903'de doping kullanılmaya başlanmıştır. İngiliz bilimsel yazılarında, 1931' den itibaren uyarıcı stimulant sözcüğünün yerini aldığı görülmektedir. Doping 1921 yıllarında Fransızca dopage kelimesinden türemiştir.Bu yıllarda sözcük artık, sözlüklere ve ansiklopedilere girmeye başlamıştır.

Doping bir sporcunun vücuduna ait örnekte; sportif performansı arttırma potansiyeli bulunan veya sağlığı gereksiz yere tehdit eden ya da spor ruhuna aykırı olan bir madde veya yöntemin bulunması ya da kullanılması veya kullanıldığına dair bir kanıtın bulunması şeklîndedir (Yücesir, 2004).

Gen düzenlemesi ve genom bilimi teknolojilerindeki gelişmeler, bilim insanlarına genetik hastalıkların tedavisinde yeni yöntemlerin geliştirilmesini sağlamaktadır. Günümüzde mutasyonlu genin tam bulunduğu dokuya, çalışan formunu aktarmak olası hâle gelmiştir. Bu disiplin "gen tedavisi" olarak adlandırılır. Bu yaklaşımın yanında, etki dışı uygulamalar ile sporcularda atletik performansı yükseltmek amacıyla performans artırıcı genler değiştirilmektedir. Bu alt disipline ise "gen dopingi" denmektedir (Ulucan & ark, 2015).

İnsan Genom Projesi (İGP) (1990-2003), insan genomu hakkında bilim dünyasına önemli bilgiler sağlamıştır.Bu projenin tamamlanması ile artık genlerin yaklaşık olarak sayısı, bulundukları yerleri, yapıları ve işlevleri hakkında değerli bilgilere sahibiz.Bu bilgiler bizlere genlerin hastalıkların oluşumumdaki rollerini veya daha genel anlamda düşünürsek metabolizmamızı yönlendiren genlerin işlevlerini belirlememize olanak vermiştir. İGP çıktıları sayesinde hastalıklar ile genler arasındaki ilişkilerin belirleyebiliyor, genlerin yapıları ve olası mutasyon analizlerini gerçekleştirebiliyoruz (Ulucan & ark., 2015).

Gen dopingi; bireylerin atletik performanslarını artırmak amacıyla genlerin ve genetik elementlerin tedavi edici olmayan kullanımı olarak tanımlanmaktadır (Camporesi & Maugeri, 2011). Uluslararası Olimpiyat Komitesi (International Olimpic Commity, IOC) ve Dünya Anti-doping Ajansı (World Anti-doping Agency, WADA) gen dopingi ile ilgili etkin çalışmalar yürütmektedir. Dünyada gen dopingi' nin önüne geçilmesi için çalışmalar yapılmaktadır. Gen dopingi 2003 yılından buyana yasaklı uygulamalar içine alınmıştır (Tural &ark., 2011).

1. Sporda Genetik Uygulamalar

Hedef genin sporcuya tanıtılması in vivo (hücre içi) ya da in vitro (hücre dışı) metotları uygulanmaktadır. Hücre içi gen dopingi metodunda hedef gen, sporcu vücuduna direkt olarak biyolojik (viral vektör), kimyasal (lipozomlar) ya da fiziksel metodlar (enjektör ya da gen tabancasıyla direkt enjeksiyon) ile tanıtılabilir. Hücre dışı (in vitro) yöntemde, gen dopingi yapılacak kişiden alınan hücreler laboratuvar ortamında çoğaltılarak, taşıyıcı(vektör) aracılığıyla aktarılmak istenen genler bu hücrelere aktarılır. Daha sonra, genleri başarıyla içine almış hücreler seçilerek çoğaltılır. Son aşamada ise çoğaltılan bu hücreler tekrar kişiye nakledilir. Hücre içi (in vivo) yöntemdeyse, genleri taşıyan virüsler doğrudan kana ya da dokulara aktarılır.

Gen dopingi, gen tedavisinde en etkili yöntemdir, retrovirüs, adenovirüs ya da lenti virüslerden sağlanan viral taşıyıcılarla sağlanmaktadır. Bu yöntem daha az immunogeniktir ve replikasyonu daha iyi olan yöntemdir (Tural & ark. , 2011),

Buna göre gen tedavilerinde iki yöntem kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi, insanlardan hücre alarak, doku kültürlerinde çoğaltılıp insanlara geri vermek;

ikincisi ise virüslerin kullanımıyla gen transferi yapmak. (Belirli virüs serotiplerinin DNA'larının aktarılması, iskelet kası, kalp ve karaciğer gibi gelişmiş birçok dokuya etki etmektedir.)

Gen terapisinde bir iletim sistemi olan vektör, hedef hücre içine genetik maddeyi aktarmak için

gereklidir. Gen dağıtımı ile ilgili olarak yararlı özellikleri olan viral taşıyıcılar, hastalığa yol açan viral yinelenmeleri, viral genlerin bir kısmı veya tamamı ile ile uzaklaştırabilir (Gao& ark., 2002; Wu & ark., 2006).

Son 20 yıldır tedavi amaçlı gen transferi çalışmaları yapılmaktadır ve teknolojisi hala çok gelişmemiştir. Bugüne kadar bu alanda yaklaşık 800 çalışma yapılmıs ve yayımlanmıştır. Kas distrofileri, kanser, nörolojik hastalıklar ve metabolik hastalıklara çare bulmak için çalışmalar devam etmektedir. Melanom, nöroblastom, baş ve boyun kanserleri, glioblastom gibi beyin kanserlerine karsı aşı geliştirmek amacıyla ve körlük tedavisinde kullanılmaktadır. Gen transferinin birçok yan etkisinin olabileceği ve özellikle de kansere yol açabileceği unutulmamalıdır(Egesoy & ark., 2013).

Nano teknoloji son yıllarda hızla gelişen ve gerek bilimsel yaşamda, gerekse gündelik yaşamımıza etki eden bir bilim dalı olmuştur. Nano dopingin ise, hücre veya dokularda performansın artmasına yönelik yapılacak olan uygulamaların nano moleküller yardımı ile olması düşünülmektedir. Bu nano moleküller, istenilen dokulara daha hızlı ve herhangi bir immünite oluşturmadan girebilecek olması da sporda gen doping için korkutan diğer bir yöndür. Bu amaçla gen yapılarının kendileri kullanılabileceği gibi RNA ve küçük RNA molekülleri de kullanılabilecektir (Ulucan & ark., 2015).

2. Gen Dopinginin Saptanması

WADA ve diğer Uluslararası Spor Organizasyonlar için gen dopinginin diğer dopingler gibi ortaya çıkması öncelikli bir konudur. Unutulmamalıdır ki gen, vücuda verildiğinde genomun bir parçası olur. Vücuda eklenen özel bir geni görmekte zorlanılabilir fakat bu genin hem gözlenebilecek hem de ölçülebilecek sonuçları olacaktır. Örneğin, ilaç dopingindeki gibi ölçülebilir protein ve enzim üreterek, gen varlığını gösterecektir. Ayrıca yeni ve yabancı maddelerin vücut üzerinde etkisi de ortaya çıkabilir. Örneğin, kırmızı kan hücrelerinin üretiminde artış olabilir. Üstelik, yeni genin eklenmesi ortaya çıkabilecek proteinsel metabolik veya genetik işaretleri yaratacak başka bir takım genlerin etkinleşmesine veya başlamasına neden olacak etkileri içerebilir.

Araştırmacılar, kan testinde ortaya çıkacak genom değişikliklerini gösterecek yöntemler geliştirmektedir. Gen dopinginin ortaya çıkarılacağı düşüncesinde olan araştırıcıların bu konudaki çalışmaların sona yaklaştığını bildirmişlerdir(WADA, 2005).

3. Sporcu Sağlığı Açısından Gen Dopinginin Riskleri

Risklere baktığımızda iki ana risk vardır. Öncelikle, ürün ve işlemler ürünün sevkiyatı için risk taşımaktadır. İkincisi, genlerin yeterince denetlenmemesi onları zararlı yapabilir. Viral taşıyıcıların üretiminde tekrarlanabilen bir virüs için önemli bir arıtma ve test yapmak gerekmektedir. Adenoviral vektörler 1999 da vasküler uygulama sonrası bir vaka ölümü ve insan geni terapi denemelerinde hastalık oranı ile ilişkilendirilmiştir (Raper & ark. , 2003). Büyüme hormonu ve IFG - 1 güçlü mitojenler ve antiapopitotik ajanlardır; kanser yapıcı özelliği olan genleri giderek artan bir risk teşkil ettiği yapılan bir çok çalışmada vurgulanmıştır (Perry &ark., 2006).

Epo geni üzerinde doping uygulamalarının ciddi sağlık riskleri bulunmaktadır. EPO hematokritte bir artışa neden olur ve kanı daha akışkan hale getirir ve kalp üzerindeki yükü artırır. Olası sonuçları mikro sirkülasyon, inme ve kalp yetmezliği tıkanıklık bunlar arasındadır. Buna ek olarak , Epo'yu takip eden gen aktarımı otoimmün anemiye neden olabilir (Chenuaud & ark., 2004 ; Gao & ark., 2004).

Miyostatin aktivitesinin tamamen baskılanmasın, hem gen dopingine bağlı hem de kendiliğinden miyostatin azlığı olan bireylerde kasların önemli ölçüde kuvvet üretim fazlalığının olamadığı ve hatta kendi anatomik yapısına gore kas kuvvetinde belirgin bir azalmaya yol açtığı gözlenmiştir (Amthor & ark., 2007).

Genetik biliminde geçtiğimiz 40 yıllık sürede kaydedilen gelişmeler, gelecek vadediyor ve bazı hastalıkların da gen terapisiyle tedavi edilmesine olanak sağlayacak gibi görünmektedir. Fakat genetik uygulamarda kontrol henüz tam manasıyla mümkün değildir (Miah, 2004). Yapılan çalışmalarda bazı hastaların büyük zararlar gördüğü, hatta bazılarının ölümüne neden olduğu görülmüştür (Friedmann, 2006). Bu nedenle atletik performansı arttırması için uygulanacak genetik müdahaleler büyük riskler taşıyacaktır (Friedmann, 2010).

Dinsel inançlar söz konusu olduğu zaman tıbbi müdahalelerde sorun çıkmaktadır. Bireyler hayati tehlike yaşamalarına rağmen, dini inançlarını bir kenara bırakıp bedenlerini tıbbın eline teslim etmekten uzak durabilmektedir. Dahası, bu müdahaleler genetik mühendisliği gibi insan üzerindeki sınırları çizilemeyen bir alandan gelecekse, sorun daha da karmaşık hal alabiliyor. Çünkü genetik mühendisliğine en açık karşı çıkışlar dini kesimlerden gelmektedir. Bunun nedeni ise dindar kesimlerin, genetik mühendislerinin tanrı iradesine karşı gelerek, tanrı rolüne soyunduklarını düşünmeleridir (Tarakçıoğlu & Doğan, 2013).

1999 yılında Uluslararası Olimpiyat Komitesi adına kurulan Dünya Anti Doping Birliği (WADA: World Anti Doping Agency) her yıl doping maddeleri ve yöntemlerini açıklamaktadır. 1998 yılında da Türkiye'de Hacettepe Üniversitesinde "Türkiye Doping Kontrol Merkezi" kurulmuştur. Bu kuruluşlar sporcuların doping kullanımından uzaklaştırmak amacıyla, müsabaka öncesi ya da sonrasında doping maddelerinin tespitinin sağlanması için çeşitli yöntemler uygulamaktadır (Çetin, Dölek & Orhan, 2008). WADA, atletik kapasiteyi arttıran genlerin, genetik elemanların veya hücrelerin atletik performansını arttırmak için tedavi dışı kullanımını doping olarak tanımlamıştır. Enjeksiyonla kolayca uygulanan ve kasları üç kat güçlendirebilen gen dopinginin en önemli özelliği ise kan ya da idrar gibi bilinen hiçbir testle ortaya çıkmamasıdır. Uzmanların ortak görüşüne göre gen dopinginin anlaşılması için biyopsi yapılması gerekmektedir (Kılıç, 2004).

Sporcu sağlığı açısından sporda genetik uygulamalara çok dikkatli yaklaşılmalıdır. Bu alanda kullanılması olası olan gen dopinginin yaratması olası tümör gelişimi, bağışıklık sistemine ait ölümcül problemlere ve kanser gibi bireyin hayatını tehlike sokabilecek muhtemel zararlarına karşı sporcuları bilinçlendirerek, onları koruyabilmek gereklidir (Tarakçıoğlu, 2013).

Sporun temelinde değerli olan şey "spor ruhu" dur ve sporcuların adil ve eşit şartlarda yarışmaları gerektirir. Doping kullanan kişi haksız avantaj kazanacağı için spor' un ruhuna ve etiğine aykırı bir durumdur. Ayrıca dopingin insan sağlığına zararlı etkilere yol açması kaçınılmaz bir gerçektir (Egesoy &ark., 2013).

4. Genetik Yapının Sportif Performansa Yansımaları

Büyüme hormonu (GH) nin vücut büyümesi üzerinde etkileri çoktur. Karbonhidrat ve yağ asidi metabolizması üzerinde iyi bir uyarıcı etki ve kas proteinlerinin olası bir anabolik bir etki yarattığı belgelerle kanıtlanmıştır. Doessing ve Kjaer (2005), insan iskelet kası, tendon ve bağ dokusunun bir anabolik ajan olarak GH nin bir rolü olduğunu ileri sürmüşlerdir. Yeniden birleştirici, yapıcı özellikli GH zaten spor doping maddesi olarak kullanılmaktadır.

Miyostatin, kas kütlesinin bir negatif düzenleyicisi olarak işlev gösteren bir proteindir.Miyostatin geni gösteren ve kas hipertrofisine etkisiz hale getirilmiş denekler (McPherron & Lee, 1997) ve son araştırmalarda miyostatin geninin her iki kopyasında mutasyonlar taşıyan bir çocukta benzer kas hipertrofisi görülmüştür (Schuelke & ark., 2004).Bu nedenle, miyostatin eylem kuşatması sporcularda hızla kas kütlesini artırmak için büyük bir potansiyele sahiptir.

Genetik farklılıkların sportif performans üzerinde etkili olan en önemli faktörlerdendir. Bu performans genleri arasında en çok inceleme yapılan ACE genidir. Özellikle ACE DD genotipine sahip sporcuların kısa

süreli aerobik dayanıklılık gelişimi açısından avantajlı olabilecekleri tespit edilmiştir (Cerit & ark., 2006). ACE DD genotiplilerin antrenmanlara yanıt olarak kas kuvveti gelişimlerinin ACE II genotipine göre daha üst düzeyde olduğu gözlemlenmiştir (Çolakoglu & ark., 2005).

Spor performansı belirleyen aday genleri araştıran gen testleri; sporcuların genetik potansiyellerinin tespit edilebilmesi ve yetenek seçiminde ölçüt olarak kullanılabilmesini olanaklı kılabilmektedir (Özveren & ark., 2014). Bu amaçla sporcuların kendi sportif yetenek ve kapasitelerine uygun branşlara yönlendirilmesinde branşa özgü aday genlerin ve genotip dağılımlarının ayrıntılı olarak incelenmesi önemlidir (Oral & ark., 2015).

TARTIŞMA ve SONUÇ

Laboratuarda denekler üzerinde uygulanan genetik deneyler ve insan gen terapisinde artan gelişmeler, bazı iyi sonuçlar ve genetikte küçük değişiklikleri ya da sporda gen dopingini ortaya çıkarmıştır. Olası hedeflerin damarın iç zar gözesinde büyüme ile eritroproteinin kullanımı yoluyla anjiyojenez geçişinin hematokriti yükselterek oksijen iletimini arttırdığı, insülin benzeri büyüme faktörü -1 veya miyostatin eylemini engelleyerek belirli alternatif yolların kas hipertrofisinin başlatılması ile birlikte buna dahil faktörler veya ilgili moleküller olan mikrocisimcik – çoğaltıcılar– etkin reseptör– delta ve ilişkili moleküllerin sentezlenmesi yoluyla kasın dış yapısında değişiklikler görülmüştür. Mevcut testler kullanılarak, genetik değişimler ve kaslardaki eylem sınırlılıklarında özellikle bu potansiyel genetik geliştirmeler saptanamaz olabilir. Bu durum bize, önümüzdeki bir kaç yıl içerisinde sporda gen dopinginin artacağını göstermektedir.Öte yandan gen dopingi, fiziksel yetersizlikleri ya da hastalıkları önlemede başarılı gibi gözükse de şu sıralar sadece teorik bir yaklaşımdır.Bu sonuca rağmen, teknolojik gelişmeleri izlemek ve tespit yöntemlerini ve belirli maddelerin tespiti aksine doping yanıt değişim kalıplarını tanımlanmasını özellikle geliştirmeye devam etmek önemli olacaktır.

Kişilerin genetik altyapıları göz önüne alınarak yapmış olduğu ya da yapmak istediği spor dallarında farklı etki mekanizmalarına sebep vereceği ve sportif performansta ayrıcalık kazanabileceği göz önünde bulundurularak, yetiştirilecek kaliteli sporcuların genetik altyapılarına bakılarak genotiplerine özel olarak uygun branşlarda yetiştirilmeleri önerilmektedir (Eroğlu & Zileli, 2015).

Antrenmansız kişi, kapasitenin %70'ini, antrenmanlı bir sporcu ise; %90'ını kullanabilir. Normal şartlar altında kullanılamayan %10'luk potansiyel enerji ise; otonom enerji birikimidir ve vücudun hayati enerji rezervidir. Doping ilaçları kapasiteyi %100'lere çıkarırken bu enerjiyi de tüketmenin yolunu açmaktadır (Baysaling, 2000 ;Yoncalik & Gündoğdu, 2007).Egzersiz performansını etkileyen birincil faktörler genetik uygunluk, antrenman kalitesi ve antrenörün etkinliğidir. Beslenme bu faktörlerin varlığında performansın optimize edilmesinde kritik rol oynar. Optimal performans için sporcunun antrenmanı ve diyeti en uygu olmalıdır. İyi bir beslenme programı olmaksızın en uygun performansın gerçekleşemeyeceği, toparlanmanın gecikmesi nedeni ile antrenmanların ve yarışmaların başarıyla sürdürülemeyeceği, sporcunun sakatlanma ve enfeksiyonlara duyarlılığının artabileceği, sakatlık varsa geç toparlanacağı bilimsel birer gerçektir ve bunlar sporcu ve antrenörlerce çok iyi bilinmemektedir (Atay & ark, 2006).

Çıkar Çatışması:
Yazar bu makale ile ilgili olarak herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek:
Çalışma için hiçbir kurum ya da kişiden finansal destek alınmamıştır.
Teşekkür:
Bu derleme çalışmanın hazırlanmasında katkılarından dolayı Ceren DURMUŞCAN ve Yusuf

SEDİR'e teşekkür ederiz

KAYNAKÇA

1. Amthor, H.,Macharia, R., Navarrete, R., Schuelke, M., Brown, S. C., Otto, A., ... &Zammit, P. (2007). Lack of myostatin results in excessive muscle growth but impaired force generation. Proceedings of the National Academy of Sciences, 104(6), 1835-1840.
2. Atay, E.,Kılınç, F., Çetinkaya, E., & Kılıç, T. (2006). Türkiye yarı finallerine katılan yıldızlar kategorisi ilköğretim okulları futbolcularının beslenme alışkanlık düzeylerinin incelenmesi. 9. 9. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi, 475-477.
3. Baysaling, Ö. (2000). Spor'da Her Yönüyle Doping Zararları, Doping ve Kürler, Dopingle Mücadele. İstanbul: İlpress Basım ve Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti, (s 56).
4. Camporesi, S.,&Maugeri, P. (2011). Genetic Enhancement in Sports: The Role of ReasonandPrivateRationalities in thePublic Arena. Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics, 20(02), 248-257.
5. Cerit, M.,Çolakoglu, M., Erdogan, M., Berdeli, A., & Cam, F. S. (2006). Relationship between ace genotype and short duration aerobic performance development.Europeanjournal of applied physiology, 98(5), 461-465.
6. Chenuaud, P.,Larcher, T., Rabinowitz, J. E., Provost, N., Cherel, Y., Casadevall, N., ... &Moullier, P. (2004). Autoimmuneanemia in macaques follow in gery thropoietin gene therapy. Blood, 103(9), 3303-3304.
7. Çolakoglu, M., Cam, F. S., Kayitken, B., Cetinoz, F., Colakoglu, S., Turkmen, M., &Sayin, M. (2005). ACE genotype may have an effect on single versus multiple set preferences in strengthtraining. Europeanjournal of appliedphysiology, 95(1), 20-26.
8. Çetin, E., Dölek, B., & Orhan, Ö. (2008). Gazi Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencilerinin ergojenik yardımcılar, doping ve sağlık hakkındaki bilgi ve alışkanlıklarının belirlenmesi.Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 6(3), 129-132.
9. Doessing, S.,& Kjaer, M. (2005). Growth hormone and connective tissue in exercise.Scandinavian journal of medicine&science in sports, 15(4), 202-210.
10. Egesoy, H., Gümüşdağ, H., & Kartal, A. (2013). Gen Dopingi Ve Sportif Performans. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,6(1).
11. Eroğlu, O.,& Zileli, R. (2015). The Effect Of Genetic Factors On Sportive Performance.International Journal of Sports, Exerciseand Training Science, 1(1).
12. Friedmann, T. (2006). Gene doping in sports: the science and ethics of genetically modified athletes (Vol. 51). A. J. Schneider (Ed.). AcademicPress.
13. Friedmann, T. (2010). How close areweto gene doping?. The Hastings Center Report, 40(2), 20-22.
14. Gao, G. P., Alvira, M. R., Wang, L., Calcedo, R., Johnston, J., & Wilson, J. M. (2002). Noveladeno-associated viruses from rhesus monkeys as vectors for human gene therapy. Proceedings of the National Academy of Sciences,99(18), 11854-11859.
15. Gao, G.,Lebherz, C., Weiner, D. J., Grant, R., Calcedo, R., McCullough, B., ... & Wilson, J. M. (2004). Erythropoietin gene therapy leads to auto immune anemia in macaques. Blood, 103(9), 3300-3302.
16. Kılıç, B. (2004). Atina Doping Oyunları. Aksiyon Dergisi, (508).

17. McPherron, A. C.,& Lee, S. J. (1997). Double muscling in cattle due to mutations in the myostatin gene. Proceedings of the National Academy of Sciences, 94(23), 12457-12461.

18. Miah,A. (2004). Genetically modified athletes: Biomedicalethics, gene doping and sport.Routledge.

19. Oral, O., Zusa, A., Sevuk, M., & Tirpan, M. S. (2015). Kinesiogenomics: The Genomic Era in Kinesiology. International Journal of Science Culture and Sport (IntJSCS), 3(4), 584-594.

20. Ozveren, Y., Ozcaldiran, B., Durmaz, B., & Oral, O. (2014). Talent selection and genetics in sport. Turkish Journal of Sportand Exercise,16(2), 1-8.

21. Perry, J. K.,Emerald, B. S., Mertani, H. C., &Lobie, P. E. (2006). The oncogenic potential of growth hormone. Growth hormone& IGF research,16(5), 277-289.

22. Raper, S. E.,Chirmule, N., Lee, F. S., Wivel, N. A., Bagg, A., Gao, G. P., ... &Batshaw, M. L. (2003). Fatal systemic in flammatory response syndrome in a ornithinetranscarbamylase deficient patient following adeno viral gene transfer.Molecular genetics and metabolism, 80(1), 148-158.

23. Schuelke, M., Wagner, K. R., Stolz, L. E., Hübner, C., Riebel, T., Kömen, W., ...& Lee, S. J. (2004). Myostatin mutation associated with gross muscle hypertrophy in a child. New England Journal of Medicine, 350(26), 2682-2688.

24. Tarakçıoğlu, S. (2013). Genetik Mühendisliği ve Spor. Turkiye Klinikleri Spor Bilimleri, 5(1).

25. Tarakçıoğlu, S.,& Doğan, B. (2013). Spor Etiği Bağlaminda Gen Dopingi. Spor Bilimleri Dergisi: Hacettepe Üniversitesi, 24(1), 45-54.

26. Tural, Ş., Tural, E., Kara, N., & Ağaoğlu, S. A. (2011). Sporda gen dopingi. Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi, 13(3), 253-260.

27. Korkut Ulucan, Ece Sena Topal, Batu Kaan Aksulu, Buğra Yaman,İsmail Can Çiftci, Türker Bıyıklı (2015). Atletik Performans, Genetik ve Gen Dopingi.

28. WADA. (2005). The world anti dopingcode. The 2006 prohibitedlist.İnternational standart. Keynote address WADA health medical and research committee, 1-1-2005. Montreal; WASA.

29. Wu, Z.,Asokan, A., Grieger, J. C., Govindasamy, L., Agbandje-McKenna, M., & Samulski, R. J. (2006). Single amino acid changes can influence titer, heparin binding, and tissue tropism in differentadeno-associated virus serotypes. Journal of virology, 80(22), 11393-11397.

30. Yoncalik, O., Gündoğdu, C., Eğitimi, F. Ü. B., & Yüksekokulu–ELAZIĞ, S. (2007). Sporda Ahlaki Bir Sorun Olarak Doping. Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, Fırat Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Elazığ.

31. Yücesir, İ. (2004). Doping Suçu; Doping Madde ve Yöntemleri.Doping ve Futbolda Performans Arttırma Yöntemleri. Atasü, T.(Ed.). İstanbul: Form Reklam Hizmetleri, 41-42.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(18)

Dr. Emirhan DARCAN*
Doç. Dr. İsmail FERT*

ÇALINTI MOTORLU TAŞITLARIN ELE GEÇİRİLME ORANLARI
SEIZURE RATE OF STOLEN MOTOR VEHİCLE

ÖZ

Motorlu taşıt hırsızlığı güvenlik güçlerinin ivedilikle çözüme kavuşturmakta zorlandığı suç türelerinden biridir. Çözüme kavuşturulma konusu da göreceli bir kavramdır. Bu konunun tam ve doğru olarak anlaşılabilmesi için ele geçirilen araçların sayısına yönelik bir veri tabanı olmalıdır ki anlamlı sonuçlar elde edilebilsin. Bu suç türünün sadece güvenlik güçlerindeki verilerle analizi bilimsel anlamda yeterli değildir. ABD'deki motorlu taşıt ele geçirme verilerini içeren kaynaklar Ulusal Kriminal Bilgi Merkezi (NCIC), Standart Suç Raporları (UCR), Ulusal Olay Temelli Raporlama Sistemleri (NIBRS), Ulusal Sigorta Suçları Bürosu (NICB) ve Ulusal Suç Mağdurları Anketi (NCVS) araştırmacılara problemi anlamada daha yardımcı olmaktadır.

Çalıntı araçların ele geçirilme oranlarının bilinmesinin önemi ve faydası yadsınamaz, ancak bu oranların hesaplanması ve yorumlanmasında bazı zorluklarla karşılaşılabilir. Çalıntı araç ele geçirme oranlarının hesaplanmasına ilişkin güçlükler iki kategoride incelenebilir: (1) sınırlı nitelikteki veri kaynakları, (2) bu veri kaynaklarındaki karmaşık değişkenler. Çalışmada yukarıda değinilen iki kategorinin incelenmesine ve motorlu taşıt hırsızlığına karşı daha etkin bir mücadele verilebilmesi amacıyla önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Suçun aydınlatılması, Motorlu taşıt hırsızlığı, Suç veri kaynakları.

ABSTRACT

In fact police have difficulties of solving motor vehicle theft crimes. It's necessary to have a database for recovered vehicles to address the root causes of the phenomena. Even, the "recovery" variable should be evaluated in an objective way in order to evidence the causes. The crime rate for motor vehicle theft (as traditionally defined) alone wouldn't indicate that crime is down, because the crime rate is tied to police enforcement. However, the Uniform Crime Reports (UCR), the National Crime Victimization Survey (NCVS), National Incident-Based Reporting System (NIBRS), and National Crime Information Center (NCIC) have shown overall trend in motor vehicle theft.

Few challenges must be considered while understanding such rates, even the significance of clearance rates. This paper explores the challenges associated with understanding clearance rates that can be classified into two categories: (1) confounding variables found within the data sources related to motor vehicle theft data sources and (2) those data source limitations.

Keywords: Clearance rate, Motor Vehicle Theft, Crime data sources

* Sosyolog.
* Yolsuzluk ve organize suçlarla mücadele uzmanı

GİRİŞ

'Çalıntı motorlu taşıtların ele geçirilme' oranı, motorlu taşıt hırsızlığı sorununun tam olarak anlaşılabilmesinde önemli bir değişken olarak karşımıza çıkar. Çalınan ve akabinde ele geçirilen motorlu taşıtlar çoğunlukla 'kullanma hırsızlığı' olarak tanımlanmaktadır. Bu hırsızlıkların altında yatan sebepler arasında bir yere ulaşma, zevk sürüşü veya aracı başka bir suçu işlerken kullanabilmek amacıyla çalmak yer alır. Bu amaçlarla gerçekleştirilen hırsızlıkların sonrasında araç genellikle kısmen ya da bütün halinde ele geçirilir. Diğer taraftan, daha profesyonel hırsızlık yöntemleri kullanılan ve ele geçirilemeyen motorlu taşıtların 'parçalarına ayırma' veya ihraç etme amacıyla çalınmış olması ihtimali yüksektir. Bu sebeplerle çalınan motorlu taşıtların ele geçirilmesi nadiren gerçekleşen bir durumdur. Motorlu taşıt hırsızlığı profesyonel şekilde veya kullanma hırsızlığı şeklinde hangi amaçla yapılmış olursa olsun, elimizdeki verilerin kısıtlı olduğunu değerlendirdiğimizde çalıntı araçla ilgili doğru sınıflandırmanın yapılabilmesi için en doğru yardımcı metotlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Edinilen ele geçirme oranları, parça işaretleme ile de bağlantılıdır; bunun sebebi parça işaretleme metodu ile önlenmesi muhtemel taşıt hırsızlıklarında çalıntı aracın genellikle ele geçirilememesi veya temel parça veya bileşenlerin eksik şekilde ele geçirilebilmesidir. Parça işaretleme başarılı ise, potansiyel hırsızların profesyonel hırsızlıklara başvurmasında caydırıcı olabilir. Parça işaretleme aynı zamanda profesyonel hırsızlıkların 'kullanma hırsızlığına' dönüşmesine de yardımcı olabilir. Zevk sürüşü veya kısa süreli ulaşım amaçlı başvurulan hırsızlıklar sonrasında ele geçirilen çalıntı taşıtların parça işaretlemeden etkilenmesi beklenmez. Parça işaretlemenin potansiyel faydalarının değerlendirilebilmesi için çalıntı araçların ele geçirilme oranlarının model ve bölgelere göre dağılımının tespit edilmesi gerekmektedir.

Çalıntı araçların ele geçirilme oranlarının bilinmesinin önemi ve faydası yadsınamaz, ancak bu oranların hesaplanması ve yorumlanmasında bazı zorluklarla karşılaşılabilir. Çalıntı araç ele geçirme oranlarının hesaplanmasına ilişkin güçlükler iki kategoride incelenebilir: (1) sınırlı nitelikteki veri kaynakları, (2) bu veri kaynaklarındaki karmaşık değişkenler. Ele geçirilen çalıntı taşıt verileri, polis teşkilatları, sigorta şirketleri veya mağdur anketleri gibi pek çok farklı kaynaktan elde edilebilir. Bu sebeple, çalıntı araç ele geçirme oranlarındaki sınırlılıklar da veri kaynağına bağlı olacaktır. İkinci bir husus ise bir çalıntı aracın 'ele geçirilemedi' olarak tanımlanmasından önce geçen süredir. Bu değişken, veri kaynağının niteliğine ve veri tabanını oluşturmada ve devamlılığını sağlamada kullanılan düzenleme şekline bağlı olarak değişebilir. Üçüncü bir konu ise ele geçirilen çalıntı araçların durumudur. Ele geçirildiğinde pek çok aracın temel parçaları eksiktir. Ele geçirilen araçların teknik durumunu açıklayabilecek daha ayrıntılı sınıflandırmalara ihtiyaç duyulabilir. Son olarak bazı araçlar, çalıntı aracı ele geçirme yetkisi olan bölgenin dışındaki bir yerde çalınmış olabilir. Böylesi durumlarda ele geçirme işlemi yetki alanları dışında (başka bir ilde, jandarma bölgesinde veya sınırdan geçmek suretiyle aska bir ülkede) bir bölgede gerçekleştiğinden bazı veri kaynakları ele geçirilen araçların sayısını daha az gösteriyor olabilir.

Ele Geçirilen Çalıntı Araçlarla İlgili Başlıca Veri Kaynakları

Çalıntı araçların ele geçirilme oranlarını kapsamlı şekilde anlayabilmek için birden çok veri kaynağını kullanabilmek gerekmektedir. Suç verilerini kullanan her alanda olduğu gibi ele geçirme ölçümleri için de tek bir kaynağın kullanılması yeterli olmayacaktır. Her bir veri kaynağının temeldeki zayıflığı ele geçirme oranlarının elde edilmesi için yapılan çalışmalara da yansıyacaktır. ABD'deki motorlu taşıt ele geçirme verilerini içeren kaynaklar şunlardır: Ulusal Kriminal Bilgi Merkezi (NCIC), Standart Suç Raporları (UCR), Ulusal Olay Temelli Raporlama Sistemleri (NIBRS), Ulusal Sigorta Suçları Bürosu (NICB) ve Ulusal Suç Mağdurları Anketi (NCVS).

Bu veri kaynakları üç temel kategoride incelenebilir. Birinci bölümde yer alan NCIC, UCR ve NIBRS, resmi polis verilerine göre yapılan ölçümlerdir. Polis verilerinin kullanılmasındaki genel avantaj ve dezavantajlar üzerine pek çok inceleme yapılmıştır. Buna göre suçun 'aydınlatılamayan bolumu', kayıt hataları ve yanlılık gibi faktörler ele geçirme oranı verilerini etkileyebilir. Ancak bu faktörlerin, diğer suçlarla kıyaslandığında motorlu taşıt hırsızlığı için daha az sorun teşkil ettiği bilinmektedir. İkinci suç verileri türünde sigorta bilgileri yer almaktadır. Bu veriler diğer suç türleriyle ilgili değerlendirmelerde nadiren kullanılmaktadır. Sigorta verilerinin kalitesi, hırsızlıkla karşılaşan çoğu kişinin polise ve sigorta şirketine doğru bilgi vermesi yoluyla elde edeceği menfaati düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Sigorta sektörü araştırmacılarıyla yapılan görüşmelerde tek bir standart tip ölçümün olmadığı anlaşılmıştır. Sigortalı kişiler, çalıntı bir aracın ele geçirilip geçirilmemesinden çok kaybının maliyeti konusunda endişelenirler (Görüşme, 10 Aralık 2008). Vatandaşlar aynı zamanda dolandırma ve sahtecilik yoluyla gerçekte olandan daha fazla maliyet rapor etme veya yanlış bilgi verme yoluna da başvurabilmektedir. Son olarak, diğer bir veri kaynağı da mağdur anketleridir. Bu anket araştırmaları, çalıntı araçların ele geçirilmesine ilişkin oranlara ulaşmada karşılaşılan bazı zorlukları aşmaya yardımcı olabilir. Ulusal Suç Mağdurları Anketi (NCVS), ABD'deki en kapsamlı mağdur anketi araştırmasıdır ve daha geniş bir nüfus için tahminlerde bulunmaya yarayacak şekilde benzerlerine göre daha çok örneğe yer vermektedir.

NCIC, çalıntı kaydı yapılan bütün motorlu taşıtlara ilişkin kanun uygulama bilgilerinin tutulduğu FBI veri tabanıdır. Taşıt Tanıma Numaraları, hırsızlık ihbarını alan kurum tarafından sisteme girilir. Bu veri kaynağında çalıntı aracın ele geçirilmesine ilişkin bilgiye de yer verilir. NCIC, polise ihbar edilen bütün çalıntı araçlara ait geniş kapsamlı bir veri tabanı olarak tasarlanmıştır. NCIC verilerinde, bir araç 'ele geçirilemedi' olarak tanımlanmadan önceki 5 yıla ait verilere ulaşılabilir. NCIC verilerinin kullanılması yoluyla elde edilen ele geçirme ölçümlerinin potansiyel eksikliği ise, aracın ödünç alınması veya yanlış yere bırakılması gibi gerçekte hırsızlık olayının olmadığı durumların da kayda geçirilmesidir. Böylesi olayların veri tabanından silinip silinmemesi gerektiği durumu belirsizliğini korumaktadır. Sistemle ilgili bir diğer olası zafiyet ise hatalı girişlerin ve uzun bir süre 'hatalı giriş' olarak etiketlenmemiş kayıtların yönetimindeki yetersizliktir. ABD'de Suç Raporu (*Crime in the United States*) verilerine göre NCIC kayıtlarında çalıntı araçların ülke çapındaki ele geçirilme oranı 1999'da %51,4'tür. (FBI, 2001)

UCR, çalıntı taşıtların da dâhil olduğu bütün ele geçirilen çalıntı mallara biçilen değerlere ilişkin bilgilere yer vermektedir. UCR, bazı ele geçirme bilgileri için nispeten güçlü bir kaynaktır, ancak ülke çapında ele geçirilen değer hesaplamaları ile çeşitli şehir ve bölgelerde ele geçirilen araç sayısı birbiriyle eşleşmeyen değişkenlerdir. UCR, hırsızlık girişimleri ve olaylarına 'motorlu taşıt hırsızlıkları' başlığı altındaki geniş bir kategoride yer vermektedir. Bu kategoriye çalınma işlemi başarıya ulaşamamış olan durumlardaki başarısız taşıt hırsızlık girişimleri de kaydedilmiştir. Her yıl çıkarılan ABD'de Suç Raporu, ele geçirilen çalıntı araçların birimini otomobil sayısı olarak değil, polisin biçtiği dolar cinsinden değer olarak temel alır. Ancak bazı eyaletler kendi çalıntı araç ele geçirme oranlarını kendi eyaletlerinde düzenledikleri raporlara göre bildirmektedir. Tablo 1. 7 Eyaletin çalıntı araç ele geçirme oranlarını veren eyalet raporlarına yer vermektedir.

Tablo 1 – Eyalet Düzeyinde Standart Suç Raporuna Göre Çalıntı Araçların Ele Geçirilme Oranları – 2007

Eyalet	**Çalıntı Araç Ele Geçirme Oranı (%)**
Florida	66
Maine	47

Minnesota	43
New Jersey	58
Oklahoma	64
Pennsylvania	67
Texas	67

Kaynak: Eyalet Düzeyinde Standart Suç Raporları, 2007

NIBRS, kanun uygulama kurumlarından A Grubu ve B Grubu Suçlar olarak ayrılan çok çeşitli suç türlerindeki münferit olaylara ilişkin verileri toplar. Bu veri kaynağı, ülkenin NIBRS kapsamındaki bölgelerinde yaşanan çalıntı araç ele geçirme vakaları üzerine yapılan bir çalışmadır. Ancak, NIBRS veri kaynağı UCR gibi nüfusun çoğunluğunu kapsar nitelikte değildir. Eylül 2007 itibariyle NIBRS'nin bütün ABD nüfusu üzerinde kapsama oranı %25'tir. (Hukuk ve Adalet Enstitüsü, 2009) Buna ilaveten, yüksek oranda motorlu taşıt hırsızlığı olan eyaletlerin pek çoğu halen NIBRS programına geçmemiştir. Münferit olay temelinde kurulan bu sistem tüm polis verileri için bahsi geçen zayıflıklara açık konumdadır. NIBRS'nin 1999'daki verilerine göre, dikkate aldığı nüfus kapsamında %53,1 çalıntı araç ele geçirme oranı elde edilmiştir. (FBI, 2001)

Sigorta takas merkezi olan NICB kapsamında pek çok sigorta şirketi bulunmakta ve sigorta kurumları yoluyla rapor edilen hırsızlık olayları ele alınmaktadır. Motorlu taşıt hırsızlığı mağdurlarının çoğu, yaşadıkları olayı sigorta şirketine ihbar ederken parasal menfaat sağlama kaygısı içinde olduklarından, motorlu taşıt hırsızlığı olaylarının çoğunun bu kurumlara ihbar edildiği varsayılmaktadır. Buna ilaveten, sigorta kurumlarının ele geçirilen çalıntı bir aracın durumuyla ilgili polisten daha fazla menfaat kaygısı olduğu da söylenebilir. Kanun uygulama kurumları genellikle ele geçirilen aracın durumuna ilişkin ayrıntıları kaydetme konusunda daha az istekli davranır. Ancak sigorta kapsamındaki verilerde de başka bir zaaf söz konusudur. Sigorta verilerine dayanan çalıntı araç ele geçirme oranları, bütün hırsızlık olaylarının sigorta şirketlerine bildirildiği ve bütün araçların da sigortalı olduğu varsayılarak elde edilir. Ayrıca bütün sigorta şirketleri NICB kapsamında değildir. Bütün bunların yanında, sigorta verilerine dayanan her türlü analizde bazı hırsızlık ihbarlarının sigorta sahteciliği olabileceği de dikkate alınmalıdır.

NCVS, ele geçirilen hırsızlık olaylarıyla ilgili bir diğer bilgi kaynağıdır. Ankete katılanlar daha önce aracı çalınan mağdurlardır ve kendilerine aracın ne kadarlık kısmının kurtarılabildiği sorulmuş ve birini işaretlemeleri istenmiştir: Araç Bulunamadı; Bir Kısmı Kurtarıldı; Tamamı Kurtarıldı; Bilgim Yok. 'Bir Kısmı Kurtarıldı' kategorisi, 3 alt sınıfa ayrılmıştır: Yarıdan Azı Kurtarıldı; Yarıdan Fazlası Kurtarıldı; Kurtarılan Kısmın Oranı Bilinmiyor. Mağdur anketi verilerinin birinci avantajı, polis ve sigorta verilerinde olması muhtemel hatalı ihbar veya kayıt hataları gibi genel olumsuzlukların minimum düzeyde tutulabilmesidir. Ancak NCVS'nin de kendine has bazı eksikleri bulunmaktadır. NCVS, çok sayıda haneyi içine alan kapsamlı bir örneklemden faydalanıyor olsa da, motorlu taşıt hırsızlığı olaylarının genel veriler içinde nispeten düşük sayılarda kalması NCVS verilerinin istatistiksel güvenilirliğini zayıflatmaktadır. Aynı zamanda NCVS, ankete katılanlara aracın ne kadarlık kısmının kurtarılabildiğini sormaktadır, ancak yanıtlayıcı buna nasıl cevap vereceğini bilmiyor olabilir. 2006 yılında araçların %30'u 'Araç Bulunamadı' olarak; %21,8'i 'Bir Kısmı Kurtarıldı' olarak; %45,9'u da 'Tamamı Kurtarıldı' olarak işaretlenmiştir. Son 15 yıllık NCVS verilerinin kullanılmasıyla yapılan incelemede çalıntı araçların ele geçirilme eğilimlerinde herhangi anlamlı bir değişim gözlenmemiştir.

Tablo 2 – Veri Kaynaklarına Göre Çalıntı Araçların Ele Geçirilme Oranları

Kaynak	Kayda Geçen Ele Geçirme Oranı
Ulusal Kriminal Bilgi Merkezi (NCIC)	%51.4 (1999)
Standart Suç Raporları (UCR)	%43-67 (2007) (Eyalet Örneği)
Ulusal Olay Temelli Raporlama Sistemi (NIBRS)	%53.1 (1999)
Ulusal Sigorta Suçları Bürosu (NICB)	Bilgi Yok
Ulusal Suç Mağdurları Anket Araştırması (NCVS)	%67.7 (2006)

Kaynaklar: ABD'de Suç, 2001; Ulusal Suç Mağdurları Anket Araştırması, 2006; Eyalet Standart Suç Raporları, 2007

Süre

Bir aracın 'ele geçirilemedi' olarak ilan edilmesinden önce ne kadarlık bir zaman diliminin geçmesi gerektiği konusunda henüz bir fikir birliğine ulaşılamamıştır. Bu sürenin belirlenmesinde veri kaynağı ve veri toplamanın amacı etkilidir. Daha detaylı açıklamak gerekirse, polis birimleri ile sigorta kurumlarının farklı motivasyon ve zaman algıları vardır; bu da çalıntı araçların ele geçirilme sürelerinin değişkenlik göstermesine yol açar. Araştırmalar, çalıntı motorlu taşıtların hırsızlıktan sonraki birkaç gün veya ay içinde ele geçirilebildiğini gösterse de, nispeten az sayıdaki aracın yıllar sonra ele geçirilebilmesi yapılan hesaplamalar üzerinde etkili olmaktadır.

Araç hırsızlığı ve çalıntı araçların ele geçirilmesine ilişkin ölçümler yapan veri kaynakları, süre değişkeninden farklı şekillerde etkilenebilir. NCIC, bir aracın 'Araç Ele Geçirilemedi' olarak tanımlanmasından önce 5 yıl kadar bir sürenin geçmesini bekler ve dosyayı 'açık' tutar. Ancak NCIC verilerinin analiz edilmesi esnasında 5 yıldan önce sonuçlanmamış olayların 'Araç Ele Geçirilemedi' olarak varsayılması muhtemeldir. (Rhodes & Kling, 2003). Diğer veri kaynaklarında, bu kadar uzun bir ele geçirme süresine izin vermeyen bazı kısıtlamalar bulunur. Örneğin UCR ve NIBRS raporlarında, aracın resmi ele geçirilme bilgisinin kayıt altında tutulması için önceden belirlenmiş sabit bir süre bulunmaktadır. Buna ilaveten NCVS anketi katılımcıları ancak anketin yapıldığı anda aracın kurtarılıp kurtarılmadığını bilebilir. Yapılan anketten sonraki altı ay içerisinde çalıntı araç ele geçirilirse NCVS olayı 'kurtarılamayan' bir hırsızlık olayı olarak kaydedecek ancak NCIC 'araç ele geçirildi' olarak işaretleyerek dosyayı kapatacaktır.

Aracın Durumu

Aracın ele geçirilmesinde dikkate alınması gereken bir diğer önemli husus ise kurtarılan aracın durumudur. Aracın temel parçalarının eksik olduğunun veya aracın iyi durumda olmadığının tespit edilmesi halinde bile aracın kurtarılmış sayılıp sayılmayacağının araştırmacılar tarafından belirlenmesi gerekmektedir. Ele geçirilen aracın durumu, yapılan hırsızlığın amacına ışık tutabilir – kullanma hırsızlığı mı yoksa daha profesyonel bir hırsızlık mı olduğu anlaşılabilir. Veri kaynaklarının çoğu hırsızlık olayını iki kategorili değişkenle etiketler ve kurtarma kategorisine herhangi bir alt grup eklemez. Ancak bunun bazı istisnaları da bulunmaktadır.

ABD Ulaştırma Bakanlığının verilerine göre (1998) NICB veri kaynağında ele geçirilen araçların durumu için üç kısımdan oluşan bir sınıflandırma yapılmaktadır:

- 'Araç Kısmen Kurtarıldı' – Bu kategoride aracın bir veya daha fazla parçası eksiktir. Temel parçalar arasında motor, şanzıman, tampon, kapılar, arka çamurluk paneli, kaporta, bagaj kapağı/arka kapak/arka kapı bulunur ve eğer araçta parça işaretleme varsa bu parçalar işaretlenmiş olmalıdır.

- 'Aracın Parçalarının Tamamı Kurtarıldı' – Aracın hiçbir temel parçası eksik değildir, ancak temel parçalar haricindeki parçaları ayrılmış ve/veya parçalanmış, yanmış vb. şekilde araca hasar verilmiştir.
- 'Araç Sağlam Şekilde Kurtarıldı' – Aracın hiçbir temel parçası eksik değildir, hırsızların araca binip çalıştırma esnasında verdiği zarar haricinde hiçbir zarar verilmemiş, normal kullanımla gelen yıpranma ve aşınma gözlenmiştir.

Daha önce de bahsedildiği gibi NCVS kurtarma durumlarını NICB'ye benzer çoklu kategorilerde tanımlamaktadır. Anket katılımcılarına aracın durumunun 'Tamamı Kurtarıldı' kategorisine girip girmediği sorulmuştur. Polise ait veri kaynaklarının büyük kısmında kurtarılan aracın durumuna ilişkin kapsamlı bir bilgiye yer verilmemektedir.

Yetki Alanı

Çalıntı araçların ele geçirilme oranlarıyla ilgili bir diğer olası karışıklık sebebi de her bir şehrin yalnızca aracın çalındığı yetki bölgesindeki ele geçirmeleri kayıt altına alabilmesidir. Bu sebeple başka yetki alanlarında ele geçirilen araçlar bazı verilere göre 'ele geçirilememiş' görünmektedir. Özellikle UCR veya NIBRS gibi resmi polis istatistikleri asıl yetki sahibi bölge dışında ele geçirilen çalıntı araçları görmezden gelebilir. Bu durumu ortadan kaldırmak için kurumlar arası iletişim ve eşgüdüme ihtiyaç duyulmaktadır.

Tablo 3- Çalıntı Araçların Ele Geçirilme Oranlarına İlişkin Veri Kaynakları ve Özellikleri

Kaynak	**Veri Türü**	**Çalıntı Aracın 'Kurtarılamadı' Kabul Edilmesi İçin Geçmesi Gereken Süre**	**Aracın Durumuna İlişkin Kategori Sayısı**	**Veri Kaynağının Temel Zayıflığı**
NCIC	Polis	5 Yıl	3 (Kısmen Kurtarıldı, Parçaların Tamamı Kurtarıldı, Sağlam Kurtarıldı)	Yanlış ihbar veya veri tabanının iyi yönetilememesi sebebiyle hesaplamanın yüksek çıkma olasılığı
UCR	Polis	Rapor Edilmesi Gereken Yılın Sonuna Kadar	1	Hırsızlık girişimlerinin de verilere dâhil edilmesi, ulusal düzeydeki kayıtların birim yerine değer üzerinden yapılması
NIBRS	Polis	Rapor Edilmesi Gereken Yılın Sonuna Kadar	1	Ulusal düzeyde kısıtlı kapsam

NICB	Sigorta	Bilinmiyor	1	Sigortasız araçlar; bilgi vermeyen sigorta şirketleri
NCVS	Mağdur Anketleri	Anket Yapılana Kadar Geçen Süre	4 (Yarıdan Fazlası, Yarıdan Azı, Bilinmiyor, Tamamı Kurtarıldı)	Aracın ele geçirildikten sonraki durumu mağdur tarafından tanımlanıyor; örneklem güçlükleri yaşanabiliyor.

Oto Hırsızlığının Nedenleri

Oto hırsızlığı farklı maksatlarla işlenen suç türlerinden olması sebebi ile bu alanda yapılacak çalışmaların da "suçun menfaati" üzerine yoğunlaşması büyük önem arz etmektedir. Bu kapsamda oto hırsızlığının nedenleri aşağıdaki alt başlıklarda kısaca bahsedilmiştir.

Gezinme Maksatlı Oto Hırsızlığı: Otonun çalınma sebebi, tamamen otoyu kullanma amaçlıdır. Bu maksat ile yapılan oto hırsızlıkları, genelde hırsızlığı meslek edinmemiş amatör olan gençler tarafından yapılmaktadır. Bu nedenle yapılan hırsızlıkların temel nedenini zevk olması sebebi ile, bu tip hırsızların "zevk hırsızları" olarak nitelendirilmesi de zaman zaman kullanılan polisiye tabirler arasında yer almaktadır. Her ne kadar otoyu sahibinden izinsiz olarak alma eylemi, "oto hırsızlığı" olarak değerlendirilse de, bu şekilde çalınan otolar çoğunlukla, çalınmasından itibaren 24 ile 48 saat arasında herhangi bir zarara maruz kalmadan bulunmaktadır. Genellikle bu araçlar aynı şehirde ve herhangi bir zarara maruz kalmadan terkedilmektedir. Yapılan olay yeri incelemeleri ışığında, bu otoların genellikle cam veya kapısının açık bırakıldığı ve bazen hatta araç anahtarlarının kontak üzerinde unutulması neticesinde çalındığı tespit edilmiştir. Ayrıca, bu nedenle çalınan otoların faillerini tespit etmek mümkün olabilmektedir. Özellikle 2000 yılı öncesi üretilen araçlarda bu nedenle yapılmış oto hırsızlıkları çok yüksekti. Buna bağlı olarak bulunan otoların sayıları da hemen hemen ¾'ü bulmaktaydı. Ancak bu nedenle işlenen oto hırsızlığı suçları azalmış olması sebebi ile ileriki yıllarda bulunan oto oranlarında düşmeler yaşanmaya başlanmıştır.

Tablo-4: 1988-1999 Çalıntı ve Buluntu Oto Sayıları

YILI		ÇALINTI OTO	BULUNAN OTO	YAKALANAN SAN
1988		1801	1397	750
1989		**2225**	**1958**	**953**
1990		3022	2724	801
1991		**2979**	**1238**	**1021**
1992		3500	2740	836
1993		**6580**	**3897**	**848**
1994		6559	3272	1231
1995		**8094**	**6409**	**1174**
1996		9195	6847	878
1997		**9356**	**7565**	**719**

1998		9373	7502	807
1999		**9525**	**7758**	**1056**

Change (Araç Bilgilerini Değiştirilmesi) İle Yapılan Oto Hırsızlığı

Bu nedenle yapılan oto hırsızlıklarında tamamen maddi menfaat temini hedeflenmektedir. Bu çerçevede öncelikle trafik kazası yapmış ağır hasırlı bir oto temin edilir. Daha sonra, bu otoyla aynı tip, model, renk ve marka başka bir oto çalınır. Daha önceden temin edilmiş ve tüm evrakları yasal olan oto tamir edilmiş süsü verilerek, ağır hasarlı olan otonun şasi ve motor numarasının çalıntı otoya uyarlanır. Böylelikle, ağır hasarlı oto tamir edilmiş gibi gösterilerek işlem tamamlanmış olur. Bu yöntem ile yapılmış oto hırsızlıkları, profesyonel kişiler tarafından gerçekleştirildiğinden, değiştirilen numaraların tespiti ancak uzman incelemesi ile yapılabilmektedir. Bu tip yöntemde kullanılmak üzere çalınan araçların bulunma oranı, yukarıda açıklanan "gezinme maksatlı oto hırsızlığı" yöntemindeki orana göre çok düşüktür. Ayrıca, bu yöntem ile çalışan oto hırsızları tamamen şebeke olarak çalışmakta ve yakalanmaları çok kolay olmamaktadır.

Otonun Yedek Parçalarını Satma Maksatlı Oto Hırsızlığı

Günümüzde oto parça fiyatlarının artması sebebiyle, artış trendi sağlamış bir tür hırsızlık nedenidir. Özellikle zengin yerleşim alanlarındaki (Aliağaoğlu ve Alaeddinoğlu, 2005:17-41) pahalı ve tercih edilen yabancı marka araçların parçalarının hızlı olarak tüketilmesi sonucu, bu maksat ile oto hırsızlığının artmasına neden olmuştur. Bu maksatla hırsızlık yapanlar, oto tamircileri ile koordineli olarak çalışmaktadır. Şöyle ki; oto tamircisi, hasarlı araç sahibi ile aracı tamir etmek üzere anlaşmakta ve daha sonra malzemeleri orijinal oto parçacısı yerine, bu maksatla hırsızlık yapan şebekeden parçaları almakta ve parça maliyetini ucuza mal ederek maddi menfaat sağlamaktadır. ın Çalınan otoların, çalınmayı müteakip parçalarına ayrılarak özellikle ikinci el oto malzemesi satan kişilerin aracılığıyla parça olarak satılmasıdır.

Sahte Plaka ve Tescil Belgesiyle Satma Maksatlı Oto Hırsızlığı

Bu maksatla yapılan oto hırsızlığı, günümüzde yoğun hale gelmiş ve bazı bölgelerde çalınan otoların yaklaşık % 20'si sahte plaka ve tescil belgesi (ruhsat) kullanılmak suretiyle üçüncü şahılara satılmaktadır. Bu maksatla yapılan oto hırsızlıklarında kurban olarak özellikle, insanların sözüne çabuk inanan kişiler tespit edilmekte, onlarla ön sohbetler yaparak nasıl biri oldukları tesbit edilmeye çalışılmaktadır. Son birkaç yıldır araç alım ve satım işlemlerinin kolaylaşmasından sonra, bu maksat ile yapılan oto hırsızlıklarında düşüş yaşanmıştır.

Suçta Kullanma Maksatlı Oto Hırsızlığı

Çalınan oto, suçtan sonra terk edilmek üzere özellikle gasp, soygun veya terör suçlarında kullanılmak amacıyla çalınmaktadır. Bu suç türleri içinde işlenen en yaygın suç "kapkaççılık"tır. Bazen de terör olaylarında kullanmak üzere otoların çalınmaktadır. Bombalama eylemleri veya yasa dışı silah, mühimmat ve terörist transferinde kullanılan araçlar, bu eylem gerçekleştirildikten sonra terk edilmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Oto hırsızlığı ile mücadele ve kayıtların güvenilir ve kıyaslanabilir şekilde toplanıp, analiz edilmesi için aşağıdaki hususların uygulanması faydalı olacaktır.

- Çalıntı araçların ele geçirilme oranlarında güvenilir ve kıyaslanabilir verilere ulaşılabilmesi için polis ve sigorta sektörünce birlikte bir çalışma yürütülmelidir. Buna ilaveten, veri toplama ve dağıtımında yer ve zamana ilişkin bilgilerin ne zaman dâhil edilebileceğiyle ilgili daha detaylı bir çalışma yapılabilir.
- Araştırmacılar için parça işaretleme gibi belirli müdahalelerin değerlendirmesinde çalıntı araçların ele geçirilme oranlarının kesinliği büyük önem taşımaktadır. Ancak yukarıda bahsedildiği gibi kurtarma verilerinin bazı yönlerden eksik olması ihtimali bulunmaktadır. Aynı zamanda, standart suç raporlarından ve sigorta şirketlerinden alınan verilere göre kurtarma oranlarının eyalet ve bölgelere göre değişiklik gösterebileceği söylenebilir (Gallahan, 1997).
- Çalıntı araçların ele geçirilme oranlarıyla ilgili mevcut bilgileri arttırabilmek amacıyla çok taraflı bir çaba gösterilmesi gerekmektedir. ABD'de Suç Raporuna göre aracın değeri üzerinden girilen kayıtların yanı sıra, çalıntı araçların ele geçirilme oranlarının standart bir kayıt haline gelmesi gerekmektedir.
- Ele geçirilen çalıntı araçların değeri, toplum açısından parasal bir kayıp ifade etse de, motorlu taşıtlara yönelik işlenen suç analizleri kurtarılan değerden çok kaç aracın kurtarılabildiğine dayanır. Aynı zamanda kurtarılan aracın durumunu sınıflandırma konusunda da standartlaşma yöntemleri geliştirilmelidir. Bu standart usul ve tedbirler olmadığında, birbirine benzer durumda ele geçirilen iki araç, veri kaynaklarına ve sınıflandırmayı yapan şahsa bağlı olarak farklı şekillerde kaydedilebilecektir.

Sonuç olarak, çalıntı araçların ele geçirilme oranları, henüz bu alanda kesin ve tutarlı tedbirler olmasa bile, araç hırsızlarının motivasyonlarını kırmak için geçici tedbirler olarak kullanılmaya devam edecektir. Daha önce her bir veri kaynağına atfedilen zayıf yönler dikkate alınmalı ve hiçbir veri kaynağının diğer veri kaynaklarına başvurmaksızın tek başına belirleyici bir oran verebileceği düşünülmemelidir. Mevcut bütün veri kaynakları (özellikle NCIC, UCR, NIBRS ve NCVS) incelendiğinde, gerçekteki ele geçirme oranlarının %50-65 arasında değişkenlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Ancak bu ölçüm, ayrı sınıflandırma şemalarına ve veri kaynağının temelindeki güçlü ve zayıf yönlerine bağlı olarak ortaya çıkan belirsizliklere tabi olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Aliağaoğlu, Alpaslan ve ve Alaeddinoğlu, Faruk (2005). "Erzurum Şehrinde Mala Karşı İşlenen Suçlar: Coğrafi Bir Yaklaşım, Polis Bilimleri Dergisi, Y:7, S:1, s.17-41
2. ABD Federal Suç Soruşturmaları Bürosu (FBI) (2001). *Crime in the United States 2000: Uniform Crime Reports.* Washington, DC: Devlet Basımevi.
3. Gallahan, R.L. (1997). *Vehicle Theft and Recovery in Texas Cities Along the United States – Mexican Border*. Yüksek Lisans Makalesi, Siyaset Bilimi Bölümü, Southwest Texas State University.
4. ABD Hukuk ve Adalet Enstitüsü (2009). *Status of NIBRS in the States*. http://www.jrsa.org/ibrrc/background-status/nibrs_states.shtml Erişim Tarihi: 24Temmuz 2009.
5. Rhodes, W. & Kling, R. (2003). *An Evaluation of the Effectiveness of Automobile Parts marking and Anti-Theft Devices on Preventing Theft*. Cambridge, MA: Abt Associates.
6. ABD Ulaştırma Bakanlığı. Ulusal Karayolu Trafik Güvenliği Yönetimi (1998). *Auto Theft and Recovery: Effects of the Anti Car Theft Act of 1992 and the Motor Vehicle Theft Law Enforcement Act of 1984: Report to Congress*. Washington, DC: ABD Ulaştırma Bakanlığı.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(19)

Yrd. Doç. Dr. Övgü KALKAN KÜÇÜKSOLAK*

İNSAN GÜVENLİĞİ KAVRAMININ GELİŞİMİ
THE DEVELOPMENT OF HUMAN SECURITY CONCEPT

ÖZ

Bu çalışmada insan güvenliği kavramı incelenmektedir. İç içe geçen güvenlik problemlerinin çözümünde tek taraflı askeri güvenlik politikaları yetersiz kalmakta, karmaşık küresel problemler çok boyutlu, çok taraflı yaklaşımları gerektirmektedir. Güvenlik ortamı konu alanlarının genişlemesi, aktörlerin çeşitlenmesi ve karşılıklı bağımlılığın gitgide kuvvetlenmesiyle dönüşüm geçirirken, bu dönüşümü açıklama ve anlama gücüne sahip bir paradigma arayışına girilmiştir.

Bu çerçevede şekillenen güvenlik kavramsallaştırmaları insanı referans nesnesi olarak ele almakta ve insan güvenliğini ilgilendiren konuları incelemektedir. Koruma sorumluluğu kavramı kapsamında sadece devletlerin değil uluslararası toplumun da kişilerin korunmasına yönelik sorumluluğunun altı çizilmektedir. İnsan güvenliği kavramsallaştırması bir taraftan normatif anlamda bir dönüşümü ortaya koymakla beraber, özellikle de devletlerin kriz dönemlerinde sergilediği politikalar kavramın politika uygulamalarına ne derece yansıdığını sorgulatır niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: İnsan Güvenliği, Koruma Sorumluluğu

ABSTRACT

In this study the concept of human security is examined. Complex global problems neccessitate multi-dimensional, multilateral approaches since unilateral military security policies remain inefficient in resolution of interconnected security problems. The transformation of security environment through broadening of issue areas and increasing interdependency neccessitates search for a an alternative paradigm that has the explanatory capacity.

In this framework, security conceptualizations place human as the referent object in security understanding and explain those issues concerning human security. Not only states but also the responsibility of international community in protection of individual is underlined under the issue of Responsibility to Protect. While conceptualization of human security is indicating a normatif transformation on the one hand, the state policies -especially in crisis situations - prove controversial on effective operational implementation of the concept on the other hand.

Keywords: Human Security, Responsibility to Protect

* **Yalova Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, Yalova/TÜRKİYE; okalkan@yalova.edu.tr**

GİRİŞ

Güvenlik anlayışı geleneksel olarak askeri güvenlik çerçevesinde şekillenmiş, devletin ve sınırlarının dışarıdan gelecek tehditlere karşı askeri araçlarla savunulması kapsamında değerlendirilmiştir. Devlet düzeyinde yapılan analizlerde, devletin bekasının ve çıkarlarının sağlanmasıyla güvenliğin tesis edileceği varsayılmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise, devlet odaklı geleneksel yaklaşımın sadece çok boyutlu küresel sorunları değil, ulus içi sorunları çözmekte de başarısız olduğu görülmüştür. Geleneksel güvenlik yaklaşımının yetersizliği, devlet odaklı güvenlik yaklaşımından, temeli 1970-80'lerde atılmaya başlanan insan odaklı güvenlik yaklaşımına yönelik dönüşüm sürecine hız katmıştır. Bu çalışmada da insan güvenliği yaklaşımının gelişimine vurgu yapılarak, güvenlik anlayışının devlet odaklı güvenlik yaklaşımından insan odaklı güvenlik yaklaşımına doğru geçirmekte olduğu dönüşüm irdelenmektedir. Çalışmada insan güvenliğinin tarihsel ve düşünsel gelişimi incelenerek normatif anlamda güvenlik algılamalarına etkisi değerlendirilmektedir.

Soğuk Savaş Dönemi

İnsan güvenliği yeni bir kavram olarak 1990'larda öne çıkmaya başladıysa da, kavramın gelişimine zemin hazırlayan faktörlerin eski yıllara dayandığı görülmektedir. Soğuk Savaş döneminde güvenlik anlayışı bir taraftan nükleer silahların gölgesinde, katı askeri politikalar çerçevesinde şekillenirken, diğer taraftan da insanın iyi olma durumunu etkileyen, çevresel, ekonomik, sosyal unsurları içeren sınırlardan bağımsız ortak sorunların ve yaklaşımların dile getirilmeye başlandığı görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde refah devleti uygulamaları, kalkınma gibi alanlarda yaşanan tartışmalar ve gelişmeler insan güvenliği kavramının gelişimine zemin hazırlamıştır. Hideaki Shinoda insan güvenliği üzerine yaptığı çalışmasında, modern dönemde devletin rolünün vatandaşlarının güvenliğinin sosyalleşmesi[48] alanını kapsadığını belirtmiştir.[49] Büyük Buhran'dan sonra[50] komünist güçlerin yükselişi liberal demokrasilerin etkisinin zayıflamasına sebep olmuş bu da batıda vatandaşların sosyal ve ekonomik yaşamlarını ilgilendiren refah devleti anlayışının güçlendirilmesine neden olmuştur.[51] 1945 sonrası dönemde ise, devletin vatandaşlarının sosyal güvenliğini sağlaması üzerinde bir mutabakat oluştuğunu söylemek

[48] Sosyal güvenlik, fiziki, ekonomik ve sosyolojik unsurlarla birlikte, umut, güven duygusu, fırsat eşitliği gibi psikolojik unsurları da kapsamaktadır. Bu yönüyle sosyal güvenlik insanların bağımsız ve saygın bir hayat geçirmesini sağlamaya yönelik bir mekanizmadır. Social Security Administration,"The Future of Social Security" SSA Publication No.05-10055 ICN No. 462560 A.B.D, Şubat, 1999.

Gerek İngiltere'de Ulusal Sağlık Teşkilatı'nın kuruluşuna önemli katkı sağlamış olan, gerekse İkinci Dünya Savaşı sonrasında sosyal güvenlik alanında yapılan çalışmalara örnek teşkil etmiş olan 1942 tarihli Beveridge Raporu'nun yazarı William Beveridge yoksullukla, cehaletle, hastalıkla, sefaletle ve işsizlikle savaşılması gerektiğini belirtmiştir. William Beveridge, *Social Insurance and Allied Services*, British Library,1942, Erişim Tarihi 8 Şubat 2016 http://legacy.fordham.edu/halsall/mod/1942beveridge.html

[49] Hideaki Shinoda, "The Concept of Human Security", Hideaki Shinoda, Ho-Won Jeong (eds.), Conflict and Human Security: A Search for New Approaches of Peace-Building, Hiroshima University, 2004, s.7-8.

[50] Özellikle de ABD'de artan yoksulluk ve işsizlik kollektif hareketlere yönelimi artırmıştır. Marcos Rodriguez, Ivana Zecevic, "How Well is the Welfare State?", Harvard Political Review, 6 Kasım 2011, Erişim Tarihi 2 Şubat 2016, http://harvardpolitics.com/covers/how-well-is-the-welfare-state/

[51] Sosyal güvenlik kavramı, güvenliğin insani boyutunun ele alınmasında, devletin vatandaşının ekonomik ve sosyal güvenliğinin korunması konusundaki sorumluluklarının öne çıkarılmasında dikkat çekici bir rol oynamaktadır. Komunizmin yayılması riskine karşı liberal demokrasilerin sadece askeri önlemler almakla kalmadığı, vatandaşlarının ekonomik ve sosyal güvenliğini güçlendirmeye yönelik adımlar attığı da görülmektedir. Dolayısıyla bu nokta bir anlamda güvenlik anlayışının askeri boyutun dışında yumuşak güç unsurlarını da içeren farklı boyutlar kazanmaya başladığını göstermektedir. Ancak yine de burada temel amacın devletin bekasının korunması olduğu unutulmamalıdır.

mümkündür.[52]

1960'lardan itibaren ekonomi, güvenlik ve kalkınma konularında yükselen eleştiriler çeşitli projelerin, modellerin, raporların tartışılmasına, küresel konferansların düzenlenmesine yol açmıştır.[53] Bu çerçevede, 1968 yılında kurulan Dünya Düzeni Modelleri Projesi (World Order Models Project - WOMP) kabul edilebilir bir dünya düzenine yönelik çalışmalarıyla söz konusu düzenin tek bir devlet tarafından değil, pek çok devletin katkılarıyla oluşturulması gerektiğinin altını çizmiştir.[54] Proje çerçevesinde barış, sosyal adalet, ekonomik durumun iyileştirilmesi, ekolojik denge ve politik katılım gibi değerlerin benimsenmesinin üzerinde durulmuştur.[55] Dünya Düzeni Modelleri Projesi bir yandan insanı ilgilendiren problemlerin küresel olarak birbiriyle ilgili olduğunu göstermiştir. Diğer yandan da, dünya düzeni değerlerinin genişlemesinin -sadece geleneksel bir değer olarak barışın değil, daha iyi bir dünyanın ekonomik, sosyal, ekolojik, politik boyutlarını ilgilendiren diğer değerlerin de - anlaşılmasında rol oynamıştır.[56]

İnsan güvenliğinin karşı karşıya olduğu tehditlerin birbirleriyle olan bağı ve karmaşık yapısının anlaşılmasında, sürdürülebilir kalkınma kavramı çerçevesinde yapılan çevre ve sosyo-ekonomik kalkınmaya yönelik çalışmalar önemli yer tutmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin tartışmaların temelini 1970'lere dayandırmak mümkündür.[57] BM'nin uluslararası çevre sorunlarına ilişkin olarak 1972 yılında düzenlediği BM İnsan Çevresi Konferansı (Stockholm Konferansı) küresel kapsamda insan unsurunun çevre sorunları üzerindeki etkisinin anlaşılması ve ortak çözüm bulunmasına yönelik bilinç oluşturulması konusunda atılmış en önemli adımlardan biridir.[58] Konferansın en önemli sonuçları arasında Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın (United Nations Environmental Programme - UNEP) kurulması ve BM İnsan Çevresi Bildirisi'nin (Declaration of the United Nations Conference on Human Environment) kabul edilmesi bulunmaktadır. 26 maddeli bildiride devletler sorumluluk almaya ve uluslararası örgütlerle işbirliği yapmaya çağırılmış, ekonomik ve sosyal kalkınmanın hayat standartlarını iyileştirmek ve insana uygun bir yaşam sağlamak için şart olduğu belirtilmiştir.[59] Ekonomik ve sosyal gelişimin çevre ile bağlantısının vurgulandığı Bildiride, özellikle de gelişmekte olan ülkeler açısından ekonomik kalkınma ile çevre politikalarının birlikte değerlendirilmesinin gerekliliği ortaya konmuştur.[60] İnsan güvenliğinin önemli parçalarını oluşturan çevre,

---

[52] Edward Newman, "Human Security", International Studies Association, Erişim Tarihi 8 Şubat 2016, http://www.isacompss.com/info/samples/humansecurity_sample.pdf

Uluslararası seviyede ilk kez 10.12.1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde temel bir insan hakkı olarak düzenlenen sosyal güvenlik kavramı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kabul edilen bir çok anayasada yer almıştır. Muzaffer Koç, "Sosyal Güvenlik ve Beveridge Raporu", Mali Çözüm, Haziran-Temmuz 2006, s.94, Erişim Tarihi 1 Şubat 2016, http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/76MaliCozum/5muzafferkoc.pdf

[53] Kanti Bajpai, "Human Security: Concept and Measurement", Kroc Institute Occacional Paper, No.19, 2000, s.4.

[54] Amanda Dugan, "The World Order Models Project", World Policy Blog, 7 Mart 2012, Erişim Tarihi 3 Şubat 2016, http://www.worldpolicy.org/blog/2012/03/07/world-order-models-project

[55] World Policy Institute History, World Policy Institute, Erişim Tarihi 3 Şubat 2016, http://www.worldpolicy.org/history

[56] Richard Falk, Robert C. Johansen, Samuel S. Kim, "Global Constitutionalism and World Order", Richard Falk, Robert C. Johansen, Samuel S. Kim (eds.), The Constitutional Foundations of World Peace, Suny Series, 1993, s.4.

[57] Sanjeev Khagram, Willliam C. Clark, Dana Fıras Raad, "From the Environment and Human Security to Sustainable Security and Development", *Journal of Human Development*, 4:2, 2003, s.296.

[58] Secretariat of the Pacific Regional Environment Programme, "Sustainable Development", Erişim Tarihi 4 Şubat 2016, https://www.sprep.org/international/sustainable-development

[59] United Nations Environment Programme, Declaration of the UN Conference on the Human Environment, 1972, Erişim Tarihi 5 Şubat 2016, http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=97&ArticleID=1503&l=en

[60] Ecehan Özmehmet, "Dünyada ve Türkiye'de Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları", *Journal of Yaşar University*, 3:12, 2008, s.6.

ekonomi, eğitim ve sosyal gelişim gibi unsurların birbiriyle küresel çaplı bağlantılarının hatta bağımlılığının sadece devletlerin değil, sivil toplum kuruluşlarının da katıldığı küresel platformlarda bir arada, insanlığın ortak sorunlarının unsurları olarak tanınması ve tartışılması güvenliğin insan merkezli bir yapıya doğru yol alması bakımından önemlidir.

Sürdürülebilir kalkınmaya yönelik çalışmalara verilebilecek bir diğer örnek 1974 yılında Lester E. Brown tarafından kurulan Dünya Gözlem Enstitüsü (WorldWatch Institute)'dür. Bugün de varlığını sürdüren, bağımsız bir araştırma enstitüsü olan Dünya Gözlem Enstitüsü'nde çevre, biyoçeşitlilik, iklim, gıda, enerji tarım ve nüfus üzerine çalışmalar yapılmaktadır.[61] Enstitü'nün yayınladığı 1984 tarihli Dünyanın Durumu Raporu (Vital Signs-State of the World)'nun amacı, sürdürülebilirlik hedefine ulaşmak için yıllık ne kadar ilerleme kaydedilebildiğini ölçümlemektir.[62]

1973 yılında yaşanan petrol krizi bir taraftan enerji güvenliğinin devlet politikaları açısından önemini ortaya koymuştur. Diğer taraftan da krizin neden olduğu işsizlik, enflasyon, iktisadi durgunluk ve istikrarsızlığın bireyler ve toplumlar açısından birer güvenlik tehdidi halini aldığını göstermiştir.[63] 1970'lerde BM nezdinde yapılan çalışmalara bakıldığında operasyonel ve entellektüel boyutları olan insan odaklı kalkınma stratejilerinin, Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization - ILO)'nün Dünya İstihdam Programı çerçevesinde üretildiği gözlenmiştir. Söz konusu stratejiler ülkelerin işsizlik, eşitsizlik ve açlık göstergeleri incelenerek oluşturulmuştur. 1976 tarihli Dünya İstihdam Konferansı'yla temel insani ihtiyaçların giderilmesi ulusal ve uluslararası kalkınma stratejilerinin öncelikli konusu haline gelmiştir.[64] Yapılan çalışmalara ve tartışmalara bakıldığında Büyük Buhran, İkinci Dünya Savaşı ve Petrol Krizi gibi büyük ölçekli hadiselerden ve gelişmelerden sonra sadece askeri tehditlerin değil ekonomi başta olmak üzere diğer unsurların da toplumlara yönelik birer tehdit niteliği alabildiğinin sorgulanır hale geldiği görülmektedir.

1980'lere gelindiğinde, komisyonlar ve raporlar üzerinden insan güvenliği, barış, kalkınma konuları arasındaki bağların daha yoğun bir şekilde tartışılmaya başlandığı, güvenlik problemlerinin kavramsallaştırılmasına ve çözümlenmesine yönelik olarak alternatif yaklaşımların ortaya konduğu görülmektedir.[65] Nitekim Brandt Komisyonu uluslararası kalkınma konularını ele almış, Kuzey-Güney arasındaki uçurum, gelir eşitsizliği, finansal istikrarsızlıklar, yoksulluk gibi unsurların güvenlik üzerindeki etkisine dikkat çekmiştir. Olaf Palme'nin başkanlık ettiği 1982 tarihli Palme Komisyonu (Silahsızlanma ve Güvenlik Bağımsız Komisyonu) ekonomi, siyaset ve kültür boyutlarını içerecek şekilde güvenlik konularında bütüncül bir yaklaşım benimsenmesi gerektiğini savunmuştur.[66] Palme Komisyonu'nun Ortak Güvenlik başlıklı raporunda uzun vadede hiçbir ülkenin tek başına güvenliğini temin edemeyeceği, güvenliğin ancak işbirlikleriyle sağlanabileceği belirtilmiş, bir anlamda geleneksel güvenlik yaklaşımının benimsediği askeri üstünlüğe dayanan sıfır toplamlı oyun mantığı sorgulanmıştır. Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nca hazırlanan 1987 tarihli Brundtland Raporu'nda ise, ilk kez sürdürülebilir kalkınma kavramı kullanılmış, çevre,

---

[61] Danut Mostenau, Gabriela Mihaila-Lica, Elisabeta-Emilia Halmaghi, Ruxandra Mostenau, "The Sustainable Development-Human Development", *Revista Academiei Forţelor Terestre*, 1:73, 2014,
Erişim Tarihi 9 Şubat 2016, http://www.armyacademy.ro/reviste/rev1_2014/MOSTEANU.pdf

[62] Balkan Talu, "Dünyanın Durumu 2012", Erişim Tarihi 10 Şubat 2016, http://www.worldwatch.org/system/files/EKO%20IQ%20043012.pdf

[63] Burak Tangör, "Kuramsal Tartışmalar Işığında İnsan Güvenliği ve Politikaları", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 8:30, 2012, s.63.

[64] Richard Jolly, Louis Emerji, Thomas G. Weiss, "The UN and Human Development", UN Intellectual History Project, No:8, 2009, Erişim Tarihi 7 Şubat 2016, http://www.unhistory.org/briefing/8HumDev.pdf

[65] Richard Jolly, Deepayan Basu Ray, "National Human Development Reports and the Human Security Framework", UNDP: National Human Development Report Unit, 2006, s.8.

[66] Linda E. Lucas, Unpacking Globalization: Markets, Gender and Work, Lexington Books, UK, 2007, s.49.

ekonomi ve güvenlik arasındaki ilişkinin vurgulandığı Raporda, çevre tahribatının ve sürdürülemez kalkınmanın sosyal tansiyonun yükselmesine neden olacağı belirtilmiştir.[67] Kalkınma odaklı Brandt Komisyonu, kapsamlı güvenlik odaklı Palme Komisyonu ve çevre-kalkınma odaklı Brundtland Raporu'na bakıldığında güvenliğin konu alanının genişletilerek insan güvenliği kavramsallaştırmasına zemin hazırladığı söylenebilir.[68]

Soğuk Savaş Sonrası Dönem

Soğuk Savaşın bitimi sistemin çift kutuplu yapısının ve iki kutbun güvenlik ikilemi üzerinden şekillenen askeri güç odaklı güvenlik anlayışının sona ermesi anlamına gelmektedir. 1970-80'lerden itibaren güvenliğin ekonomik, sosyal, çevresel sektörleri tartışılmaya açılmış, askeri kapasitenin güvenliği sağlamada tek başına yeterli olmadığı görüşleri ortaya konmuştur. Soğuk Savaş sonrasında ise, sorunların iç içe geçtiği, aktörlerin çeşitlendiği ve güvenliğin karşılıklı olarak bağımlı olduğu bir yeni güvenlik ortamı doğmuştur. Tehdit unsurlarının biçim değiştirdiği, askeri olmayan unsurların gündemin ön sıralarını aldığı bu dönemde güvenliğin konuları itibariyle genişlediği, çoğulcu bir yaklaşım çerçevesinde irdelenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Geleneksel güvenlik anlayışı bireyi analiz dışı bırakırken, Soğuk Savaş sonrası dönemde referans nesnesi insan olan bir güvenlik kavramsallaştırması ortaya konmuştur.

Kimin için Güvenlik?	**Güvenlik Tehdidinin Kaynağı Nedir?**	
	Askeri	**Askeri, Askeri Olmayan, Her İkisi de**
Devletler	Ulusal Güvenlik (Güvenlik Çalışmalarına Konvansiyonel Realist Yaklaşım)	Yeniden Tanımlanmış Güvenlik (Çevresel veya Ekonomik Güvenlik)
Toplumlar Gruplar Bireyler	İç Güvenlik (İç Savaş, Etnik Çatışma, Soykırım)	İnsan Güvenliği (Toplumların, grupların, bireylerin güvenliğine yönelik ekonomik ve çevresel tehditler)

Tablo-1: Güvenlik Çalışmaları Matrisi[69]

Soğuk Savaş sonrası dönemde ülke içi çatışmaların hız kazanması, nüfus baskısının ve tüketimin artması, göç dalgalarının yaşanması bir taraftan çevresel sorunların bir taraftan da su ve enerji kaynaklarının hayatiyetini göstermiştir.[70] Küreselleşme sürecinin hız kazanması terör, salgın hastalıklar, insan kaçakçılığı, uyuşturucu kaçakçılığı, örgütlü suç, çevre tahribatı, eşitsizlik, yoksulluk, ekonomik istikrarsızlık gibi insan güvenliğini etkileyen unsurların yayılmasında önemli rol oynamış, insan güvenliğini etkileyen konuların

[67] World Commission on Environment and Development, *Our Common Future*, 1987, Erişim Tarihi 6 Şubat 2016, http://www.un-documents.net/ocf-01.htm
[68] Geoffrey Wiseman, "The Palme Commission: New Thinking About Security", Ramesh Thakur (ed.), International Commissions and the Power of Ideas, UN University Press, 2005, s.62.
[69] Roland Paris, "Human Security: Paradigm Shift or Hot Air", *International Security*, 26: 2, 2001, s.98.
[70] Sabine Alkire, "A Conceptual Framework for Human Security", CRISE Working Paper, Oxford University, 2003, s.11.

küresel düzeyde birbiriyle bağlantılı olduğunu ve tek bir devletin bu sorunları çözmede yeterli olmayacağını göstermiştir. Küreselleşme bir taraftan yeni fırsatlar ortaya koyarken, diğer taraftan da devlet içi politik ve ekonomik istikrarsızlıkların ve çatışmaların yaşanmasında rol oynamıştır.[71]

1990'larda ortaya çıkan etnik ve din temelli çatışmaların sonucunda yaşanan insanlık trajedileri 'insan güvenliği' kavramının uluslararası ilişkiler gündeminde yer bulmasına sebebiyet vermiştir.[72] Çatışmaların ülke içinde yaşanması, geleneksel güvenlik yaklaşımının devlet odaklı anlayışının çatışmaları önlemede ve çözmede alternatifler sunamadığını göstermiştir. BM Raporlarında da insan güvenliğine yönelik tehditlerin ortadan kaldırılmasında geleneksel mekanizmaların yeterli olmayacağı, çağın getirdiği yeni fırsatlardan entegre bir şekilde yararlanılması gerektiği ve ortaya konacak yeni yaklaşımın kalkınma, insan hakları ve ulusal güvenlik konuları arasındaki karşılıklı bağımlılığı göz önünde bulundurması gerektiği belirtilmiştir.[73]

BM Kalkınma Programı tarafında yayınlanan 1993 tarihli İnsani Kalkınma Raporu'nda (Human Development Report) güvenliğin toprak için değil insanlar için yeniden yorumlanması gerektiği ifade edilmiştir. Raporda güvenlik kavramının değişmek zorunda olduğu, bu değişimin de ulusal güvenlikten kişilerin güvenliğine; silahlanmaya dayanan güvenlikten kalkınmaya dayalı güvenliğe; toprak güvenliğinden yiyecek, iş ve çevresel güvenliğe doğru olması gerektiğinin altı çizilmiştir.[74]

BM Kalkınma Programı tarafında yayınlanan 1994 tarihli İnsani Kalkınma Raporu'nda ise, insan güvenliği kavramsallaştırılmıştır. Raporda insan güvenliği kavramının iki temel yönü olduğu vurgulanmıştır. Kavram ilk olarak açlık, hastalık, baskı gibi kronik tehditlerden uzak olma durumunu, ikinci olarak da evde, iş yerinde veya toplum içinde, günlük yaşamda karşılaşılabilecek ani ve acı verici durumlardan korunma anlamını içermektedir. İnsanların devlet kapasitesinin yetersizliği, eşitsizlik, yoksulluk gibi unsurların nedenini oluşturabileceği şiddet çatışmalarından korunmasını hedefleyen *korkudan uzak olma* (freedom from fear) ilkesine yönelik olarak acil yardım, çatışmaların önlenmesi ve çözümü, barış inşası alanlarında çalışmalar yapılmaktadır. *Yoksunluktan uzak olma* (freedom from want) ilkesi çerçevesinde de terörist saldırılar, savaş, soykırım gibi olaylardan daha çok sayıda insanın ölümüne neden olan hastalık, doğal afetler, açlık gibi unsurlar üzerine odaklanılmakta ve kalkınma ve güvenlik hedeflerini kapsayan bütüncül bir yaklaşım üzerinde durulmaktadır.[75] İnsani Kalkınma Raporu'nda insan güvenliğinin yedi öğesi şöyle verilmiştir:

Ekonomik güvenlik: bireylerin güvence altına alınmış temel gelire sahip olması

Gıda güvenliği: her insanın temel gıda ihtiyacını hem fiziki hem de ekonomik olarak her zaman karşılayabilmesi

Sağlık güvenliği: sağlık hizmetlerine erişimin sağlanması ve hastalıklardan korunma

Çevre güvenliği: temiz su, temiz hava ve bozulmamış ekosistemlere erişim, çevre tahribatının zararlı etkilerinden korunma

Birey güvenliği: bireyin devlet, devlet dışı aktörler ya da diğer bireylerin fiziksel şiddetinden;

---

[71] Nafeez Ahmed, "The Globalization of Insecurity: How the International Economic Order Undermines Human and National Security on a World Scale", Historia Actual, University of Cadiz, No.5, 2004, s.114.

[72] Burak Tangör, a.g.e., s.60.

[73] UN Trust Fund For Human Security, "Human Security in Theory and Practice", New York, 2009, s.6. Erişim Tarihi 15 Şubat 2016
http://www.un.org/humansecurity/sites/www.un.org.humansecurity/files/human_security_in_theory_and_practice_english.pdf

[74]United Nations Development Programme, *Human Development Report,* New York, 1993, Erişim Tarihi 8 Şubat 2016 http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/222/hdr_1993_en_complete_nostats.pdf

[75] Human Security Alliance, Human Security Related Documents, Erişim Tarihi 8 Şubat 2016, http://www.hsa-int.net/index.php?option=com_content&view=article&id=31&Itemid=59&8334001a37cb01e2392d29564433ac35=5d43eb33c76c80f13bb300aba1d4ade7

kadınların ev içi, tecavüz gibi şiddetten; çocukların sömürüden, şiddetten korunması

Toplum güvenliği: kültürel kimliğin korunması ve etnik şiddetten korunma

Siyasal güvenlik: insanların temel hak ve özgürlüklerine saygı gösterilen bir toplumda yaşaması

Siyasal güvenlik çerçevesinde bireyin devlet ve hükümetlerin siyasal baskılarından uzak olması amaçlanmış, devletlerin vatandaşlarına yaptığı baskı uluslararası sistem çerçevesinde bir güvenlik problemi olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla daha önce ülke içi sorunlar olarak değerlendirilebilecek, insan odaklı sorunların uluslararası nitelik kazandığı, uluslararası güvenliğin konusu haline geldiği görülmektedir.

İnsan güvenliği kavramının son derece geniş bir çerçevede kavramsallaştırılması bir taraftan birey odaklı yeni tehditlerin anlaşılması ve küresel çaplı önleyici mekanizmaların geliştirilmesi bakımından son derece olumludur. Diğer taraftan ise, kavramın fiziksel güvenlikten psikolojik duruma kadar çok geniş anlamda yorumlanması, amaçlanan unsurların muğlaklaşması ve politika yapıcılar için öncelikli hedeflerin anlaşılmasını zorlaştırması bakımından eleştiri konusu olmaktadır.[76]

BM Genel Sekreteri'nin 2000 yılında BM Milenyum Zirvesi'nde yaptığı çağrı sonrasında kurulan İnsan Güvenliği Komisyonu (Commission on Human Security)'nun 2003 yılında yayınladığı Şimdi İnsan Güvenliği (Human Security Now) başlıklı Raporu'nda insan güvenliği, insan hayatının öz değerlerini oluşturan temel özgürlüklerin korunması ve bireyin gelişimi üzerinden tanımlanmıştır. İnsanların şiddet dozu yüksek ve yaygın tehdit ve durumlardan korunmasına işaret edilmiştir. Siyasi, sosyal, çevresel, ekonomik, askeri ve kültürel sistemlerin yaşamın ve insan onurunun temel yapı taşları olduğu belirtilmiştir.[77] Bu tanımda da görüldüğü üzere, geleneksel devlet odaklı, sınırların korunması üzerine şekillenen güvenlik yaklaşımından birey odaklı, bireyin korunması ve güçlendirilmesine yönelik bir güvenlik anlayışına doğru yaşanan dönüşüm içerisinde hayatın pekçok alanında karşılaşılabilecek tehditlere dikkat çekilmiş, güvenlik, kalkınma ve insan hakları konuları bütüncül bir şekilde işlenmiştir. İnsan güvenliğinin özelliklerine bakıldığında, temel itibariyle insan-odaklı (katılımcı ve kapsayıcı), çok boyutlu (farklı alanlardan aktörler arasında diyalog kurması ve faklı konular arasında koordinasyon kurması), geniş kapsamlı (yukarıda sayılan insan güvenliğinin yedi öğesini bütüncül bir yaklaşımla ele alması, çok boyutlu, çok aktörlü çözüm sunması) bir yapıya ve koruma ve güçlendirme mekanizmalarını içeren önleme boyutuna sahip olduğu görülmektedir.[78]

Şimdi İnsan Güvenliği Raporu'nun koruma boyutu kapsamında, devletler, uluslararası kuruluşlar, STK'lar ve özel sektör tarafından insanları şiddetli ve yaygın tehditlerden korumak amacıyla oluşturulan stratejilere, ihtiyaç duyulan normlara, süreçlere ve kuruluşlara işaret edilmektedir.[79] Koruma anlamında yukarıdan-aşağıya bir yaklaşım geliştirilmektedir. İnsanların kontrolleri dışındaki tehditlere karşı (doğal afet, ekonomik kriz, çatışma gibi) koruyucu bir yapı oluşturulması devletlerin başlıca sorumluluğudur. Sivil toplum, uluslararası ve bölgesel organizasyonlar ve özel sektör de insanların bu tehditlerden korunmasında önemli rol oynamaktadır. Raporda diğer bir strateji olarak gösterilen güçlendirme ile de aşağıdan yukarıya bir yaklaşım benimsenmektedir. Bireylerin ve toplumların kapasitesinin güçlendirilerek bilinçli tercihler yapmaları ve kendi adına hareket edebilmeleri hedeflenmektedir. Bireyler böylelikle bir taraftan kapasitelerini geliştirirken, diğer taraftan da kendi ve diğerlerinin güvenliğini sağlayacak çözüm önerilerine katılım gösterebileceklerdir.

2005 yılında çıkan Daha Geniş bir Özgürlük (In Larger Freedom: Towards Development Security and

[76] Amitav Acharya, "Human Security", John Baylis, Steve Smith and Patricia Owens (eds.), The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations, Oxford University Press, 2008, s.494.
[77] *Human Security Now*, Human Security Commission Report, New York 2003.
[78] UN Trust Fund For Human Security, a.g.e, s.8-12.
[79] Human Security Commission, a.g.e, s.10.

Freedom for All) başlıklı BM Raporu insan güvenliği kavramına *onurlu bir yaşam sürme özgürlüğü* (freedom to live in dignity) ilkesiyle üçüncü bir boyut kazandırmış, bu çerçevede hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan hakları eyleme geçilmesi gereken öncelikli alanlar olarak sıralanmıştır.[80] Hans Günter Brauch ve ekibi de yaptıkları çalışmayla insan güvenliği kavramına dördüncü bir boyut olarak *tehlike etkisinden uzak olma* (freedom from hazard impact) ilkesinin eklenmesini önermişlerdir.[81] Bu ilke, afet ve tehlikelere karşı mücadelede toplulukların insan kaynaklı ya da doğal tehlikelere maruz kalması durumunda önleme ve müdahale araçlarının geliştirilmesini ya da bu konudaki açıkların giderilmesini hedeflemektedir.

Koruma Sorumluluğu

İnsan güvenliği kavramıyla ilgili tartışmaların öne çıkan noktalarından birini *koruma sorumluluğu* (Responsibility to Protect) konusu oluşturmaktadır. Koruma sorumluluğu doktrini ile hem devletlerin hem de uluslararası toplumun bireyin güvenliğinin sağlanması konusundaki sorumluluklarının altı çizilmekte, devletlerin vatandaşlarını koruma, güvenliğini temin etme sorumluluklarını yerine getiremedikleri durumlarda BM Güvenlik Konseyi kararı ile müdahalede bulunulmasının söz konusu olabileceği belirtilmektedir. Müdahale ve Devlet Egemenliği Üzerine Uluslararası Komisyon (The International Commission on Intervention and State Sovereignty - ICISS) tarafından hazırlanan 2001 tarihli Koruma Sorumluluğu başlıklı Rapor'da da işlendiği üzere egemenlik sadece yetki ve hakları değil, egemen devletlerin sorumluluklarını da içermektedir. Egemenlik anlayışı klasik Vestfalya modeli üzerinden belli sınırlar içerisinde üstün otorite anlamında değil, insan güvenliği ve sorumlulukları çerçevesinde yorumlanmaktadır. Bu sorumluluklar: diğer devletlerin egemenlik haklarına ve kendi vatandaşlarının temel haklarına saygı ile devletlerin hesap verebilir olmalarını kapsamaktadır.[82] Devletlerin vatandaşlarına karşı sorumluluklarını yerine getirememesi, geniş çaplı şiddet eylemlerinin ve yoğun insan hakları ihlallerinin gerçekleşmesi[83] durumu sadece iç değil, uluslararası güvenliği tehdit eden bir nitelik arz etmektedir.

İnsani müdahalenin[84] tartışıldığı ICISS Raporu'nda, insan güvenliğinin sağlanmasının uluslararası kurumların temel amaçlarından biri olması gerektiğinin altı çizilmiştir.[85] 2005 tarihli BM Zirve Bildirisi'nde de yer aldığı üzere koruma sorumluluğu doktrini çerçevesinde[86]:

- Her devletin halkını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan koruma yükümlülüğü bulunduğu,

---

[80] UN General Assembly, *In Larger Freedom: Towards Development, Security and Freedom for All*, 21 Mart 2005, Erişim Tarihi 9 Şubat 2016
http://www.un.org.tr/includes/files/18.pdf
Alexandru Kış, "The Operationalization of The Human Security Concept", *Revista Română de Geografie Politică*, 2010, s. 255.

[81] Ibid.

[82] Peter Hilpold, "From Humanitarian Intervention to Responsibility to Protect: Making Utopia True?", From Bilateralism to Community Interest: Essays in Honour of Judge Bruno Simma, Ulrich Fastenrath (eds.), Oxford University Press, 2011, s. 468.

[83] Peter Hilpold, "Humanitarian Intervention: Is there a Need for Legal Reappraisal?", *European Journal of International Law*, 12:3, 2001, s.455.
Azime Telli, "İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş", *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012, s. 210.

[84] İnsani müdahale, insan haklarının ağır ve devam eden ihlali ile karşı karşıya olan bir halkın korunması için üçüncü devletlerin silahlı güç kullanarak müdahale etmesidir. Funda Keskin, "Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme", *Uluslararası İlişkiler*, 6:21, Bahar 2009, s.70.

[85] International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), The Responsibility to Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty. Ottawa: International Development Research Centre. 2001.

[86] UN General Assembly, *2005 World Summit Outcome*, A/RES/60/1, 15 Eylül 2005, Erişim Tarihi 18 Şubat 2016 http://responsibilitytoprotect.org/world%20summit%20outcome%20doc%202005(1).pdf

- Uluslararası toplumun, BM Antlaşması Bölüm VI ve Bölüm VIII'e göre, BM yoluyla, insanları soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan korumak amacıyla gerekli diplomatik, insancıl ve diğer barışçı yollara başvurma yükümlülüğüne sahip olduğu,
- Barışçı yöntemler yetersiz kalırsa ve ulusal otoriteler açıkça kendi halklarını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan korumayı başaramıyorsa, her somut olayda tek tek değerlendirerek ve uygun olan ilgili bölgesel örgütlerle işbirliği içinde, Güvenlik Konseyi yoluyla, zamanında ve kararlı bir şekilde ortak eylemde bulunmaya hazır olunduğu belirtilmiştir.

Koruma sorumluluğu kavramı bir taraftan başarısız devletlerin halkını koruyamadığı durumlarda uluslararası toplumun insan hakları ihlalleri konusunda üzerine düşen evrensel sorumluluğu yerine getirmesi bakımından olumlu bulunmaktadır. Diğer taraftan ise, gerek egemenlik kaygıları, gerek hukuki zemin konusundaki tartışmalar gerekse müdahalelerin siyasi amaçları konusundaki endişeler koruma sorumluluğuna şüpheyle bakılmasına neden olmaktadır. Örneğin gerek uluslararası toplumun, gerekse BM'nin 1994'de Ruanda'da gerçekleşen soykırım karşısındaki hareketsizliği büyük tepki toplarken, 1999 yılında NATO'nun BM Güvenlik Konseyi'nin onayı olmaksızın Kosova'ya yaptığı müdahale de uluslararası hukuki düzen ve egemenlik gerekçeleri üzerinden eleştirilere konu olmuştur. Egemenlik-insan hakları ihlalleri-koruma sorumluluğu konusundaki çelişkiler raporlara yansımakta, ICISS Raporu'nda insani koruma amaçlı askeri müdahalelerin, hem yapıldığı zaman - Somali, Bosna, Kosova'da olduğu gibi- hem de yapılmadığı zaman - Ruan'da da olduğu gibi - tartışmalara neden olduğu belirtilmektedir.[87] Dolayısıyla bir taraftan güvenlik anlayışının insan üzerinden evrensel bir boyut kazandığı düşünülebilecekse de diğer taraftan halen devletlerin kendi çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla bu evrensel değeri politika aracı yapıp yapmadıkları yönündeki tartışmaların sürdüğünü söylemek mümkündür.

Bugün Suriye'de yaşanan mülteci krizi karşısında Avrupa'nın takındığı tutum, mültecilerin kabulü ve hatta yardım konusunda gösterdiği isteksizlik, özellikle de Yunanistan'ın mülteci botlarını batırdığı görüntüler normatif gelişmelerin dışında uygulama anlamında insanın ne derece güvenlik yaklaşımının referans nesnesi olduğunu sorgulatır niteliktedir. Soğuk Savaş yıllarından bu yana yaşanan en büyük insani kriz olarak değerlendirilen Suriye İç Savaşı sonucunda, ülke içerisinde yerinden edilmiş kişilerin sayısı 8 milyona yaklaşmakta, ülkelerini terk edenlerin sayısı ise 3,5 milyonu aşmaktadır.[88] Avrupa Birliği'nin konuya ilişkin adımları maddi yardım üzerine odaklanmakta, toplam yardım ise ancak 5 milyar Euro'yu geçmektedir.[89]

AB politikalarına bakıldığında, sığınmacıları kendi topraklarının dışında tutma saikiyle hareket edildiği görülmektedir. Tahsin Şensoy'un da belirttiği üzere, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) tarafından yayınlanan '2014 Global Trends' verilerine göre 2014 yılsonu itibariyle dünya genelinde yaklaşık olarak 60 milyon insan zorla yerinden edilmiş durumdadır ve bunların dörtte birini (yaklaşık 15 milyonunu) BMMYK ilgi alanı içinde bulunan mülteci/sığınmacılar oluşturmaktadır. Barındırdığı sığınmacı nüfusuyla Türkiye, Lübnan ve Pakistan ilk üç sırayı almakta ve barındırdıkları mülteci/sığınmacı sayısı toplam sayının %30'na tekabül etmektedir. Toplam mülteci/sığınmacı sayısının yaklaşık % 60'ını barındıran ilk 10 ülke içinde hiçbir gelişmiş batı ülkesi ve AB ülkesi bulunmamaktadır.[90]

---

[87] Brian Barbour, Brian Gorlick, "Embracing the Responsibility to Protect: a Repertoire of Measures Including Asylum for Potential Victims", *International Journal of Refugee Law*, 20:4, 2008, s.534.

[88] Gonca Gök Oğuz," İnsan Güvenliği ve Suriyeli Sığınmacılar", *Ortadoğu Analiz*, 7:71, Kasım-Aralık 2015, s.14.

[89] EU Support in Response to Syrian Crisis, Europen Commission-Fact Sheet, 5 Şubat 2016, Erişim Tarihi 15 Şubat 2016, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-16-222_en.htm

[90] Tahsin Şensoy, "Fırsatçı Yaklaşımlar Gölgesinde Suriyeli Sığınmacılar Krizi: AB-Türkiye Ortak Eylem Planı", Güvenlik Stratejileri Araştırma Merkezi, 18 Kasım 2015, Erişim Tarihi 20 Şubat 2016 http://gusam.org/suriyeli-siginmacilar-ab-ortak-eylem-plani-turkiye-icin-buyuk-riskler-tasiyor/

Nitekim sığınmacılar konusunda daha yumuşak politikalar izleyen Almanya'nın bile Schengen'i geçici olarak askıya alması, Macaristan'ın Sırbistan ile olan sınırına dikenli tel çekmesi Avrupa ülkelerinin uygulamaları arasında yer almaktadır.[91] Dolayısıyla bugün halen devletlerin kriz durumlarında kendi vatandaşlarını ve sınırlarını koruma önceliğiyle davrandığını, sorunları evrensel bir şekilde ele alarak insani boyutlar üzerinden kalıcı çözümler getirecek mekanizmaların henüz yeterince olgunlaşmadığını söylemek mümkündür.

SONUÇ

Uluslararası ilişkiler disiplininin en temel sorunsallarından biri olan güvenlik sorunsalı geleneksel olarak devlet güvenliği ekseninde incelenmiştir. Savaşların, çatışmaların temelini siyasi birimlerin güvenliğinin oluşturduğu geleneksel yaklaşımın özellikle de Soğuk Savaş sonrası dönemin çok boyutlu, çok aktörlü, karmaşık yapılı sorunlarını çözmede yeterli olmadığı görülmüştür. Yeni güvenlik ortamında küresel sorunların çözümü sorunların kaynağına inilmesi ve küresel işbirlikleri çerçevesinde düşünülmüştür. Bu kapsamda güvenlik anlayışı insan odaklı, insan güvenliğini ilgilendiren hemen her konuyu kapsayacak şekilde genişleme sürecine girmiştir. Devletlerin halkını koruma sorumluluğunun altının çizildiği bu dönemde insan, güvenliğin referans nesnesi olarak öncelik kazanmaktadır. Normatif anlamda yaşanan bu gelişme güvenlik anlayışının dönüşümü itibariyle son derece olumlu gözükmekteyse de, kriz dönemlerinde yaşanan uygulama anlamındaki eksiklikler -Suriye iç savaşıyla da yansıdığı üzere - tartışmaların süreceğine işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

1. Acharya Amitav (2008), "Human Security", John Baylis, Steve Smith and Patricia Owens (eds.), The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations, Oxford University Press, s.490-505.
2. Ahmed Nafeez (2004), "The Globalization of Insecurity: How the International Economic Order Undermines Human and National Security on a World Scale", Historia Actual, University of Cadiz, No.5, s.113-126.
3. Alkire Sabine (2003), "A Conceptual Framework for Human Security", CRISE Working Paper, Oxford University.
4. Bajpai, Kanti (2000), "Human Security: Concept and Measurement", Kroc Institute Occacional Paper, No.19.
5. Barbour Brian, Gorlick Brian (2008), "Embracing the Responsibility to Protect: a Repertoire of Measures Including Asylum for Potential Victims", *International Journal of Refugee Law*, 20:4, s.534-566. Beveridge, William (1942). *Social Insurance and Allied Services*, British Library. http://legacy.fordham.edu/halsall/mod/1942beveridge.html (Erişim Tarihi 8 Şubat 2016)
6. Dugan, Amanda (7 Mart 2012), "The World Order Models Project", World Policy Blog, http://www.worldpolicy.org/blog/2012/03/07/world-order-models-project (Erişim Tarihi 3 Şubat 2016)
7. Europen Commission-Fact Sheet (5 Şubat 2016), *EU Support in Response to Syrian Crisis*, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-16-222_en.htm (Erişim Tarihi 15 Şubat 2016)

[91] Mustafa Kutlay, "Avrupa'nın Sığınmacı Sınavı: Kriz içinde Kriz", *Analist*, Ekim 2015, s.38.

8. Falk Richard, Johansen Robert C., Kim Samuel S. (1993), "Global Constitutionalism and World Order", Richard Falk, Robert C. Johansen, Samuel S. Kim (eds.), The Constitutional Foundations of World Peace, Suny Series.
9. Hilpold Peter (2001), "Humanitarian Intervention: Is there a Need for Legal Reappraisal?", *European Journal of International Law*, 12:3, s.437-467.
10. Hilpold Peter (2011), "From Humanitarian Intervention to Responsibility to Protect: Making Utopia True?", From Bilateralism to Community Interest: Essays in Honour of Judge Bruno Simma, Ulrich Fastenrath (eds.), Oxford University Press.
11. Human Security Alliance, Human Security Related Documents, http://www.hsa-int.net/index.php?option=com_content&view=article&id=31&Itemid=59&8334001a37cb01e2392d29564433ac35=5d43eb33c76c80f13bb300aba1d4ade7 (Erişim Tarihi 8 Şubat 2016)
12. Human Security Commission Report (2003), *Human Security Now*, New York.
13. International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS) (2001), *The Responsibility to Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, Ottawa: International Development Research Centre.
14. Jolly Richard, Emerji Louis, Weiss Thomas G. (2009), "The UN and Human Development", UN Intellectual History Project, No:8,
15. http://www.unhistory.org/briefing/8HumDev.pdf (Erişim Tarihi 7 Şubat 2016)
16. Jolly Richard, Ray Deepayan Basu (2006), "National Human Development Reports and the Human Security Framework", UNDP: National Human Development Report Unit.
17. Keskin Funda (Bahar 2009), "Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme", *Uluslararası İlişkiler*, 6:21, s.67-88.
18. Khagram Sanjeev, Clark Willliam C., Raad Dana Fıras (2003), "From the Environment and Human Security to Sustainable Security and Development", *Journal of Human Development*, 4:2, s.289-313.
19. Kış Alexandru (2010), "The Operationalization of The Human Security Concept", *Revista Română de Geografie Politică*, s.254-266.
20. Koç, Muzaffer (2006), "Sosyal Güvenlik ve Beveridge Raporu", Mali Çözüm, http://archive.ismmmo.org.tr/docs/malicozum/76MaliCozum/5muzafferkoc.pdf. (Erişim Tarihi 1 Şubat 2016)
21. Kutlay Mustafa (Ekim 2015), "Avrupa'nın Sığınmacı Sınavı: Kriz içinde Kriz", *Analist.*
22. Lucas Linda E. (2007), Unpacking Globalization: Markets, Gender and Work, Lexington Books, UK.
23. Mostenau Danut, Mihaila-Lica Gabriela, Halmaghi Elisabeta-Emilia Mostenau Ruxandra (2014), "The Sustainable Development-Human Development", *Revista Academiei Forţelor Terestre*, 1:73, s.106-113.
24. Newman Edward, "Human Security", International Studies Association, http://www.isacompss.com/info/samples/humansecurity_sample.pdf (Erişim Tarihi 8 Şubat 2016)
25. Oğuz Gonca Gök (Kasım-Aralık 2015)," İnsan Güvenliği ve Suriyeli Sığınmacılar", *Ortadoğu Analiz*, 7:71, s.15-16.
26. Özmehmet, Ecehan (2008), "Dünyada ve Türkiye'de Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları", *Journal of Yaşar University*, 3:12, s.1-23.

27. Paris Roland (2001), "Human Security: Paradigm Shift or Hot Air", *International Security*, 26: 2, s.87-102.
28. Rodriguez Marcos, Zecevic Ivana (2011), "How Well is the Welfare State?", Harvard Political Review, http://harvardpolitics.com/covers/how-well-is-the-welfare-state/ (Erişim Tarihi 2 Şubat 2016)
29. Secretariat of the Pacific Regional Environment Programme, "Sustainable Development", https://www.sprep.org/international/sustainable-development (Erişim Tarihi 4 Şubat 2016)
30. Shinoda, Hideaki (2004),"The Concept of Human Security", Hideaki Shinoda, Ho-Won Jeong (eds.), Conflict and Human Security: A Search for New Approaches of Peace-Building, Hiroshima University, s.5-22.
31. Social Security Administration (Şubat, 1999),"The Future of Social Security" SSA Publication No.05-10055 ICN No. 462560 A.B.D.
32. Şensoy Tahsin (18 Kasım 2015), "Fırsatçı Yaklaşımlar Gölgesinde Suriyeli Sığınmacılar Krizi: AB-Türkiye Ortak Eylem Planı", Güvenlik Stratejileri Araştırma Merkezi,
33. http://gusam.org/suriyeli-siginmacilar-ab-ortak-eylem-plani-turkiye-icin-buyuk-riskler-tasiyor/ (Erişim Tarihi 20 Şubat 2016)
34. Talu Balkan, "Dünyanın Durumu 2012", World Watch Institute http://www.worldwatch.org/system/files/EKO%20IQ%20043012.pdf (Erişim Tarihi 10 Şubat 2016)
35. Tangör Burak (2012), "Kuramsal Tartışmalar Işığında İnsan Güvenliği ve Politikaları", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 8:30, s.59-92.
36. Telli Azime (2012), "İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş", *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, No:1, s.206-220.
37. UN General Assembly (21 Mart 2005), *In Larger Freedom: Towards Development, Security and Freedom for All*, http://www.un.org.tr/includes/files/18.pdf (Erişim Tarihi 9 Şubat 2016)
38. UN General Assembly (15 Eylül 2005), *2005 World Summit Outcome*, A/RES/60/1, http://responsibilitytoprotect.org/world%20summit%20outcome%20doc%202005(1).pdf
39. (Erişim Tarihi 18 Şubat 2016)
40. United Nations Development Programme (1993), *Human Development Report*, New York. http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/222/hdr_1993_en_complete_nostats.pdf (Erişim Tarihi 8 Şubat 2016)
41. United Nations Environment Programme (16 Haziran 1972), *Declaration of the UN Conference on the Human Environment*,
42. http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=97&ArticleID=1503&l=en (Erişim Tarihi 5 Şubat 2016)
43. UN Trust Fund For Human Security (2009), *Human Security in Theory and Practice*, New York. http://www.un.org/humansecurity/sites/www.un.org.humansecurity/files/human_security_in_theory_and_practice_english.pdf (Erişim Tarihi 15 Şubat 2016)

44. Wiseman Geoffrey (2005), "The Palme Commission: New Thinking About Security", Ramesh Thakur (ed.), International Commissions and the Power of Ideas, UN University Press, s.46-76.
45. World Commission on Environment and Development (1987), *Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and Development*, http://www.un-documents.net/ocf-01.htm (Erişim Tarihi 6 Şubat 2016)
46. World Policy Institute, "World Policy Institute History", http://www.worldpolicy.org/history (Erişim Tarihi 3 Şubat 2016)

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(20)

Yrd. Doç. Dr. Nurten KIMTER*

İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNE YÖNELİK TUTUMLARI

ATTITUDES OF THEOLOGY FACULTY STUDENTS TOWARDS TEACHING PROFESSION

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, İlahiyat fakültesindeki ilahiyat ve İDKAB bölümlerinde öğrenim gören öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarını tespit etmek suretiyle daha kaliteli din eğitimcilerinin yetişmesi için göz önünde bulundurulması gereken hususlara bir nebze de olsa katkıda bulunabilmektir. Araştırmada belirlenen amaca uygun olarak söz konusu öğrencilerin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarını tespit edebilmek için örneklem tarama yöntemi ve anket tekniği kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak da "Kişisel Bilgi Formu" ve "Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği" kullanılmıştır.

2014 yılı güz döneminde gerçekleştirilen araştırmadan elde edilen verilerin analiz edilmesinde ise SSPS 18.0 paket programı kullanılmış ve belirlenen araştırma hipotezlerine uygun olarak aritmetik ortalama, frekans dağılımı, t-testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA), Tukey HSD ve Dunnett C testi gerçekleştirilmiştir. 292 kız ve erkek öğrenci üzerinde gerçekleştirilen araştırma sonucunda, Din Kültürü ve İHL Meslek dersleri öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik olumlu tutumlara sahip olma düzeylerinin son derece yüksek olduğu gözlenmiştir. Ayrıca araştırmanın sonucunda öğrencilerin sosyo-kültürel ve demografik özelliklerine göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlı ve anlamlı olmayan bir takım farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İlahiyat fakültesi öğrencileri, öğretmenlik mesleği, tutumlar.

ABSTRACT

The objective of this study is to determine the attitudes of teacher candidates enrolled at the Theology faculty theology and IDKAB departments with regard to teaching profession thus contributing to the factors that should be taken into account to educate qualified teachers of religion. Sample scanning method and survey method were used to determine the attitudes of students with regard to teaching profession. "Personal Information Form" and "Attitude Scale Towards Teaching Profession" were used as data acquisition tools.

The data acquired as a result of the study carried out during the 2014 Fall semester were analyzed via SSPS 18.0 package software and arithmetic mean, frequency distribution, t-test, one-way variance analysis (ANOVA), Tukey HSD and Dunnett C tests were applied. As a result of the study carried out on 292 female and male students, it was observed that the level of having positive attitude towards teaching profession was quite high for all teacher candidates. In addition, in consequence of the study it is determined that there were significant levels and no significant levels of differences in university students' attitudes averages towards teaching profession according to the socio-cultural and demographic variables

Keywords: Theology faculty students, teaching profession, attitudes.

JEL CODES: I00, I2, I20, I21, I23, Z00, Z1, Z12

* **Yrd. Doç. Dr., ÇOMÜ İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi ABD, Çanakkale/TÜRKİYE; e-mail: nurtenkimter@comu.edu.tr**

GİRİŞ

Günümüzde ülke ya da toplum olarak tarih sahnesindeki varlığımızı sürdürebilmenin temel koşulu, dünyada pek çok alanda meydana gelen hızlı gelişmelere ve değişmelere uyum sağlayabilmektir. Değişmelere ve gelişmelere ayak uydurabilmenin yolu ise, toplumdaki bireylere çağımızın gerektirdiği bilgi ve donanımı kazandırarak onları günümüz şartlarına uygun olarak eğitmekten geçmektedir. Bu nedenle her devlet, vatanını, milletini, bayrağını, tarihini, kültürünü, kısacası maddi ve manevi değerlerini benimseyen, koruyan, gerektiğinde savunan bireyler yetiştirmek üzere eğitimi bir araç olarak kullanmakta ve bu amaç doğrultusunda eğitime yatırımlarda bulunmaktadır. Eğitim, bir yönüyle devlete gereksinim duyduğu bireyleri ve nitelikli insan gücünü yetiştirmek, diğer taraftan bireylere de kendilerini gerçekleştirecekleri bilgi, beceri, alışkanlık, tutum ve geçimlerini sağlayacak bir meslek kazandırmak suretiyle çok yönlü bir işlev yerine getirmektedir. Eğitimin bu çok yönlü işlevini başarıyla yerine getirmesi, eğitim sistemindeki unsurlara bağlı olmakta ve bilhassa da diğer unsurları etkileme gücü büyük olan sistemi işletecek öğretmenlerin kalitesi ve niteliğiyle yakından ilişkili olmaktadır (Hotaman, 2011: 127). Bu anlamda Aggarwal'ın 'Bir erkeği eğitirsen bir bireyi eğitmiş olursun, bir kızı eğitirsen tüm aileyi eğitmiş olursun ve bir öğretmeni eğitirsen tüm toplumu eğitmiş olursun' sözüne hak vermemek mümkün değildir ((Aggarwal, 1995'ten nakleden Khurshid, 2014:2)

Öğretmenlik bir toplumun geleceğini teşkil eden genç nesillerin yetiştirilmesi işini üstlenen çok önemli bir meslektir. Bu manada öğretmenlik, gerek bireylerin ve toplumun yaşam tarzına şekil veren bir meslek olması, gerekse diğer meslek alanlarına eleman yetiştirme görevini üstlenmesi nedeniyle de tüm mesleklerden önce gelen ayrıcalıklı bir meslektir (Aydın, 2012:259). 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunun 43. Maddesinde öğretmenlik; devletin eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleği olarak tanımlanmaktadır. Aynı maddede öğretmenlerin bu görevlerini Türk Millî Eğitiminin amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak yerine getirmekle yükümlü oldukları ve öğretmenlik mesleğine hazırlığın genel kültür, özel alan eğitimi ve pedagojik formasyon ile sağlandığı ifade edilmektedir (http://personel.meb.gov.tr/daireler/mevzuat, erişim: 06.02.2016). Üstüner'in ifadesiyle bireylerin öğrenmelerinin belli bir amaç doğrultusunda başlatılması, yönlendirilmesi, kolaylaştırılması ve gerçekleştirilmesi sürecine ilişkin etkinlikleri kapsayan mesleğe öğretmenlik, bu etkinlikleri yapan kişiye de öğretmen denilmektedir (Üstüner, 2006:110). Öğretmenlik, Cumhuriyet devrinde müstakil bir meslek haline gelmiş ve bu husus, 22 Mart 1936 da Maarif Teşkilâtı ile ilgili kanunun 12.maddesinde 'Maarif hizmetinde asolan öğretmenliktir' ibaresiyle belirtilmiştir (Bilgin, 1998:85). Türkiye'de öğretmen yetiştirme konusunun ise, 16 Mart 1848'de Darülmuallimîn adıyla İstanbul'da açılan ilk öğretmen okulu esas alınarak ifade edildiğinde yaklaşık 168 yıllık gibi uzun bir tarihî geçmişe sahip olduğu söylenebilir. Darülmuallimînler, 1924 yılında Muallim Mektebi, 1935'te de, öğretmen okulu adını almıştır (Akyüz, 2005:162; Atanur Başkan ve arkd., 2006:36). Ülkemizde öğretmen yetiştirme konusu, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren bütün hükümetler tarafından eğitim sistemimizin en öncelikli konularından birisi olarak görülmüş halen de üzerinde önemle durulan eğitim alanı olmaya devam etmektedir. (Kavak ve arkd., 2007:27). Kendine özgü bir meslek alanı olarak kabul edilen öğretmenliğin, bireylerin eğitiminde ve toplumların gelişiminde oynadığı rol dikkate alındığında, öğretmenlerin nitelikli ve kaliteli bir şekilde yetiştirilmelerinin ne kadar önem arz ettiği kolayca anlaşılabilecektir. Öğretmenlerin nitelikli ve kaliteli bir şekilde yetiştirilmelerinde, öğretmen adaylarının meslek anlayışları, mesleğe bakış açıları büyük önem taşımaktadır. Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleği ile ilgili düşüncelerinin oluşmasında ise öğretmen yetiştiren Fakültelerdeki müfredat programlarının ve öğretim elemanlarının rolü büyüktür (Şendil, 2010:14).

İnsana akıl ve sorumluluk veren Allah, onu kendi yolunu seçmede özgür bırakmış olsa da öncelikle insana iyiyi-kötüyü, doğruyu-yanlışı, güzeli-çirkini ayırt edebileceği bilgi ve imkanların sağlanması

gerekmektedir. Bu nedenle İslam dininin tarihinde din başlangıçtan itibaren bir eğitim meselesi olmuştur. Zira inanan ve inanmaya çağrılan kişilere dinin inanç, ibadet ve ahlak esaslarının öğretilip benimsetilmesi, böylece dinin istediği mü'min tipinin yetiştirilmesi ancak eğitim ve öğretimle mümkün olmaktadır. Bu anlamda peygamberler, peygamberi oldukları dinin ilk öğretmenleri olmuşlardır (Bilgin, 1998:9-12). Günümüzde toplumlar her geçen gün genişleyip karmaşıklaştığı, öğrenilecek şeyler çoğalıp bilgi birikimine tam anlamıyla vakıf olmak imkansız hale geldiği için yeni ihtiyaçlar beraberinde yeni problemleri ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle kendisi bir bilim olmayan dinî inancın bilimsel yöntem ve araçlardan yararlanılarak daha iyi anlaşılır, başkalarına daha iyi anlatabilir ve hayatın değişik alanları ile ilgili olarak ortaya çıkan problemlere çözüm üretebilir hale getirilmesi, din eğitimi ve öğretimini zorunlu hale getirmektedir (Bilgin, 1998:5). Ayrıca günümüzde ahlak alanı genişledikçe ve ahlakî sorunlar arttıkça, ahlak eğitiminin önemini de artmıştır. Bu nedenle ahlakî sorunlarla başa çıkmada genelde eğitimin, özelde ise din ve ahlak eğitiminin önemi bir hayli artmıştır. (Kaya, 2006:24).

Bu bağlamda toplumsal hayatın düzenli olarak işlemesi, kişilerin rahat ve huzurlu olabilmeleri için ahlakî değerlere çok büyük ihtiyaç vardır. Ahlakî değerlerin toplumda hakim olması, toplumsal ahlakın sağlanmasında ise en önemli gücün din ve ahlak eğitimi olduğu söylenebilir. Çocuğun dinî ve ahlakî kişiliğinin gelişiminde ailenin oynadığı büyük rolün yanı sıra çocuğun zamanının büyük çoğunluğunu içinde geçirdiği planlı ve formal bir eğitim kurumu olan okul da bu konuda etkili olan bir diğer önemli faktör olmaktadır (Kaya, 2006:24). Esasında amacı, tüm eğitim etkinliklerini tamamlamak ve yüceltmek olan ahlak eğitiminde, tüm derslerin ve görevlilerin sorumluluğu ve etkisi olduğu açıktır. Bununla birlikte amaç ve konuları dinin inanç, ibadet ve ahlak esaslarına göre şekillenen din öğretiminin, ahlak eğitimine katkısının diğerlerine göre daha somut olduğu söylenebilir. Din ve ahlak eğitimi, çocukluk yıllarından itibaren oluşmaya başlayan kişilik gelişiminin ahlakî yönünü teşkil eden karakterin oluşumuna önemli katkı sağlamaktadır. Bu nedenle bu eğitim faaliyetinin ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında yer alması büyük önem arz etmekte ve ahlak eğitimi daha çok Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde ağırlıklı olarak verilmeye çalışılmaktadır. (Kaya, 2006:26-27). Dolayısıyla çocuklara dinî ve ahlaki değerleri benimsetmek ve bu değerlerin onlarda kalıcı birer kişilik özelliği haline gelmesi için başta anne - baba, aile büyükleri olmak üzere öğretmenlerin ve bilhassa DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenlerinin bu konuda çok büyük katkıları olduğu gibi ayrıca çocuklara ve gençlere rol model olma gibi sorumlulukları da vardır.

Ülkemizde T.C. 1982 Anayasasının 24. maddesi ile din ve ahlak öğretimi ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında mecburi dersler arasında yer almaya başlamış ve Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın 29 Mart 1982 tarihli Tebliğler Dergisinde bir branş olarak Din ve Ahlak öğretiminin genel amacı; 'temel eğitim ve ortaöğretimde, Türk Milli Eğitim Politikası doğrultusunda Türk Milli Eğitiminin genel amaçlarına, ilkelerine ve Atatürk'ün laiklik ilkesine uygun, din, İslam Dini ve Ahlak Bilgisi ile ilgili yeterli temel bilgi kazandırmak; böylece Atatürkçülüğün, millî birlik ve beraberliğin, insan sevgisinin, dinî ve ahlakî yönden geliştirilmesini sağlamak, iyi ahlaklı ve faziletli insanlar yetiştirmektir' şeklinde açıklanmıştır (Bilgin ve Selçuk, 1991: 56-57). Din ve Ahlak öğretiminin genel amacı yanında 'Allah'ı peygamberi tanımak ve sevmek, İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak esaslarını bilmek vb. gibi' bir takım özel amaçları da belirlenmiştir. Zira her ders, kendine özgü özel hedefini gerçekleştirirken okulun amacına ve devletin belirlediği eğitim politikasının gerçekleşmesine de katkıda bulunmaktadır (Selçuk, 1991:130-132).

Bununla birlikte gerçekleştirilen din eğitimi ve öğretiminin etkin ve verimli olabilmesinde, amacına ulaşabilmesinde pek çok faktörün etkisi söz konusu olabilmektedir. Bu faktörlerin başında öğretmen, okul, müfredat, öğrenci, veli vb. gelmektedir. Fakat genel olarak bütün eğitim alanlarında olduğu gibi din eğitimi alanında da en belirleyici faktör, mesleğinin gerektirdiği niteliklere sahip olan öğretmenlerdir. Ortaöğretim

programlarında yer alan DKAB dersini yürüten öğretmenlere DKAB öğretmeni adı verilmektedir. İmam Hatip Liselerinde meslek derslerini yürüten öğretmenlere de İHL meslek dersleri öğretmenleri adı verilmektedir. Türkiye'de günümüzde DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenleri, ilahiyat fakültelerinin İDKAB ve ilahiyat bölümlerinde yetişmektedir. İlahiyat fakültelerinin İDKAB bölümlerinde öğrenim gören DKAB öğretmen adayları, birinci sınıftan itibaren alan ve genel kültür dersleri ile birlikte öğretmenlik meslek bilgisi derslerini almaktadırlar. İlahiyat bölümüne devam eden DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmen adayları ise bir yıl Arapça hazırlık okuduktan sonra birinci sınıftan itibaren alan ve genel kültür dersleri almakta son sınıfta ya da mezun olduktan sonra da Eğitim fakültelerindeki pedogojik formasyon programına katılmak suretiyle öğretmenlik hakkını kazanmakta ve sonrasında girmiş oldukları KPSS puanına göre öğretmen olarak atanmaktadırlar.

Ülkemizde din dersinin ve din eğitimcisi yetiştiren kurumların uzun bir tarihî geçmişe sahip oldukları görülmektedir. Bilindiği üzere İslam tarihinde ilk olarak cami ve mescitler eğitim ve öğretim yeri olarak kullanılmıştır. Daha sonra, öğretimin değişik kademelerine hizmet veren medreseler, küçük çocuklar için sübyan mektepleri ve kütüphaneler inşa edilmiştir. Medreselerde sadece ilahiyatçı değil devletin her kademesi için kişiler yetiştiği gibi, ayrıca medreseler kendi öğretim elemanlarını da yetiştirmekteydi. Medreselerin 16.yüzyılın sonlarından itibaren değişik sebeplere bağlı olarak geriledikleri ve zaman içerisinde medreseleri iyileştirmek için bir takım ıslahat denemeleri yapıldıysa da başarılı olunamadığı ve nihayet medreselerin bir süre sonra tarihe karıştığı görülmüştür.1839 Tanzimat fermanının ilan edilmesi ile birlikte başlayan yenilikler döneminde yeni mektepler açılmış, bu mekteplerle birlikte din dersi diğer dersler arasında bir ders şekline dönüşmüş, cami hocalarının dersleri de camilerde yaz kurslarına dönüşmüştür. Dinin ayrı bir ders olarak okutulması uygulaması ilk önce askeri yüksek okullarda başlamıştır.1869'da çıkarılan 'Maarifi Umumiye Nizamnamesi' ile çift dilli öğretim yapan İdadiye ve Sultaniyeler kurulmuş fakat bunların programlarında din dersine yer verilmemiştir.

Bununla birlikte yenilgiler ve süikastlerle dolu bir dönem olan1877—78'den 1908'e kadar yaşanmış olan mutlâkiyet döneminde, geleneklerin dolayısıyla ahlakın korunması amacıyla uygulamada yapılan değişikliklerle öğretimin her kademesinde din ve ahlak öğretimine yer verilmiştir.1908 inkılabından sonra, Meşrutiyet döneminde milletin aydınlatılması, millî kültüre ve din eğitimine önem verilmesi hususu çokça dillendirilmesine rağmen bu dönemde okullarda din öğretiminin pek başarılı olmadığı anlaşılmaktadır. Cumhuriyet ile birlikte değişimin ağırlığı daha derinden hissedilir olmuş ve 1924'te çıkarılan Öğretim Birliği (Tevhid-i Tedrisât) Kanunu ile medreselerle mektepler birleştirilmiş ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın kontrolüne verilmiştir. Yeni kanunla birlikte din dersinin yeri de belirlenmiş, buna göre okullarda din derslerinin okutulmasına devam edilmiş, yüksek din uzmanları yetiştirmek için 1924'te Darulfünun İlahiyat Fakültesi kurulmuş ve halkın din ile ilgili hizmetlerini karşılayacak elemanların yetiştirilmesi içinde İmam Hatip Mektepleri açılmıştır. Bu fakültenin esas amacı öğretmen yetiştirmek olmadığı için ders programında pedogoji derslerine yer verilmemiştir (Ayhan, 1999:218)

Fakat bu müesseseler de uzun ömürlü olmamış, bir süre sonra kapatılmıştır. Din dersleri ortaokullarda 1928'e, ilkokullarda 1933'e, köy ilkokullarında ise 1939'a kadar, diğer derslerle eşit bir durumda okutulmuştur. 1938 ve1939 yıllarında, hükümetlerin bir tasarrufu ile din dersleri okullardan kaldırılmış ve 1948'e kadar okullarda din dersleri okutulmamış, 1948'den itibaren ise yine zamanın hükümetinin tasarrufu ile din dersleri okullarda seçmeli ders olarak okutulmaya başlamıştır. Böylece din dersi öğretmenliği 1948 yılında ilkokullara din dersi koyulması ile ayrı bir branş olarak öğretimdeki yerini almış, ilk öğretmen okullarına da din dersleri ve din öğretimi metodu dersleri koyulmuştur. Böylece ilkokullarda din derslerini de sınıf öğretmenleri okutmaya başlamıştır. Ayrıca öğretmen okulları ve orta dereceli okullara din dersi

öğretmeni yetiştirmek için de 1949'da Ankara İlahiyat Fakültesi açılmış, Ankara İlahiyat Fakültesi'nin ders programında Darulfünun İlahiyat Fakültesi'den farklı olarak "pedagoji" dersine yer verilmiştir. Fakat söz konusu ilahiyat fakültesinin ihtiyaca cevap vermede yetersiz kaldığı görülünce İHL ve ortaöğretim kurumlarına din dersi öğretmeni yetiştirmek amacıyla 1959'dan itibaren Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı dört yıllık eğitim veren Yüksek İslam Enstitüleri kurulmuştur. Yüksek İslam Enstitüleri Ankara İlahiyat Fakültesi ile birlikte okullara din dersi öğretmeni yetiştirmenin yanında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ihtiyacı olan müftü, vaiz gibi din görevlilerini de yetiştirmişlerdir. Daha sonra 1982'de çıkarılan Kanun Hükmünde Kararname ile Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olan diğer bütün öğretmen yetiştiren kurumlarla birlikte söz konusu enstitüler üniversitelere bağlanmış ve İlahiyat Fakültesi ismini almışlardır (Aydın, 2000:99-110; Ayhan, 1999:218;Bilgin, 1998:16-17,45-85). Bununla birlikte 1998 yılında YÖK'ün öğretmen yetiştiren kurumları yeniden yapılandırılması kapsamında mevcut ilahiyat fakülteleri de Yükseköğretim Yürütme Kurulunun 04.11.1997 tarihli kararı ile yeniden yapılandırılmıştır.

Bu bağlamda 1998-1999 öğretim yılından itibaren ilahiyat fakültelerinde, İlahiyat Lisans Programı ve İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Programı (İDKAB) olmak üzere iki farklı programa yer verilmeye başlanmıştır. Söz konusu yeniden yapılandırma sonucunda yeni İlahiyat Lisans Programında 1998-1999 öğretim yılından itibaren öğretmenlik meslek dersleri kaldırılmış, İHL meslek dersleri ve Lise dengi okullarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretmeni olmak isteyenler için üç yarı yıllık Tezsiz Yüksek Lisans Programından mezun olma şartı getirilmiştir(YÖK, Kasım-1997:63-64; Kavak ve arkd., 2007:27) İlahiyat fakültelerindeki yeniden yapılandırma kararı ile pek çok üniversiteye bağlı ilahiyat fakülteleri bünyesinde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği programları açılmış, 36 kredilik yeni öğretmenlik meslek derslerine ve öğretmenlik uygulamasına ağırlık verilen İDKAB öğretmenliği programlarına 1998-1999 eğitim-öğretim yılından itibaren öğrenci alınmaya başlanmıştır. YÖK'ün 2006-2007 yıllarında gerçekleştirdiği bir düzenleme ile de daha önce ilahiyat fakültelerinin bünyesinde yer alan, İDKAB öğretmenliği programlarının, eğitim fakültelerine alınması söz konusu olmuştur.

Aynı süreçte, diğer öğretmenlik programlarının güncelleştirilmesine paralel olarak bu program da güncellenmiştir (Kavak ve arkd., 2007:67). Böylece daha önce İDKAB bölümleri ilahiyat fakülteleri bünyesinde iken 2006-2007 öğretim yılından itibaren eğitim fakültelerine bağlanmıştır. 10 Mayıs 2012'de yapılan YÖK Genel Kurulu toplantısında alınan karar ile İDKAB bölümleri öğrenci ve öğretim elemanlarıyla birlikte tekrar ilahiyat fakülteleri bünyesine aktarılmış ve 2014-2015 eğitim öğretim yılından itibaren de ilgili bölüme öğrenci alımı durdurulmuştur. Ayrıca 1998 yılından itibaren ortaöğretim DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenliği için uygulanmakta olan tezsiz yüksek lisans programı uygulamasından 2010 yılında vazgeçilerek ilahiyat ve fen-edebiyat fakültesi gibi kurumlara da sertifika programı düzenlenerek öğretmen olma hakkı sağlanmıştır. Ancak bu uygulama yapılan yasal düzenleme ile 2011'den itibaren öğretmenlik sertifika programlarının sadece eğitim fakülteleri bünyesinde açılması şekli ile yeniden düzenlenmiş, YÖK son olarak 3 ve 27 Eylül 2012 tarihlerinde aldığı genel kurul kararları ile belirli sayıda ilâhiyat mezunlarına belirlediği eğitim fakülteleri bünyesinde pedagojik formasyon eğitimi almalarına izin vermiştir (Keskin, 2015:306). Kısacası sayısı günümüze kadar giderek artan ilahiyat fakülteleri halihazırda hem Diyanet İşleri Başkanlığı'na din görevlisi hem de MEB'e DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenleri yetiştiren kurumlardır.

Psikoloji biliminde çok büyük önem taşıyan tutum kavramı kişinin teorik yönelimine ve felsefesine bağlı olarak da farklı anlamlar taşıyabilmektedir. En genel anlamıyla tutum; kişinin belli bir insana, gruba, nesneye, olaya vb. yönelik olumlu veya olumsuz bir şekilde düşünmesine, hissetmesine veya davranmasına yol açan oldukça istikrarlı, bilişsel, duygusal, yargısal veya davranışsal bir eğilimdir (Budak, 2000:776-777).

Başka bir deyişle tutum, bir bireye atfedilen ve onun bir psikolojik obje ile ilgili duygu, düşünce ve davranışlarını düzenli bir biçimde oluşturan eğilimlere denir. (Kağıtçıbaşı, 1988:84). İnsanın davranışları, pek çok özelliğin bir araya gelmesiyle meydana geldiği için bu önemli özelliklerin bir tanesi de tutumlardır. Bir kimsenin davranışı büyük ölçüde çevresindeki nesne, kişi ya da fikre bağlıdır. Bu nedenle tutumlar büyük ölçüde bir kimsenin özel davranışlarından sorumludur. Daha basit bir söylemle tutumlar belli bir şekilde davranmak için ön-eğilimlerdir (Parvez et.al, 2014:68-69). İnsanların genellikle, kendileri için psikolojik bir anlam ifade eden şeylere karşı bir tutum geliştirdikleri dile getirilmekte ve insanların hakkında tutum sahibi olduğu canlı-cansız, soyut-somut her şeye "tutum nesnesi" adı verilmektedir (Güney, 2000:219). Cüceloğlu'na göre bir eğilimin tutum olabilmesi için gerekli olan iki temel özellik vardır. Bunlardan birincisi, bireyin bir eğilimi oldukça uzun süre göstermesidir. İkincisi ise söz konusu eğilimin bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutlarının olmasıdır. Zira tutum yalnız bir düşünce veya duyguda ibaret değildir. Tutum olarak tanımlanan eğilimlerin içerisinde bilişsel, duyuşsal ve davranışsal unsurlar mevcuttur. Bu anlamda tutumun bilişsel boyutunda tutum nesnesine yönelik inanç veya kanılar mevcut iken duyuşsal boyutunda duygu ve heyecanlar, davranışsal boyutunda ise gözlenebilen bir takım faaliyetler bulunmaktadır (Cüceloğlu, 1993:521). Tutumların oluşmasında bu üç bileşen her zaman aynı derecede ağırlıklı olmayıp tutumları meydana getiren bileşenlerden birisi veya ikisi bazen daha baskın olabilmektedir (Morgan, 2011:336;Güney, 2000:221-224; İnceoğlu, 2010:21-26).

Bireylerin herhangi bir kişiye, nesneye veya olaya karşı gösterdiği bilişsel, duyuşsal ve davranışsal nitelikteki tutumların üzerinde bir çok faktör etkili olabilmekte ve bu tutumlar bir çok duruma karşı değişkenlik gösterebilmektedir. (Gümüş ve arkd., 2011:399). Doğrudan doğruya gözlemlenememesine rağmen bireylerin sevgilerini, nefretlerini ve davranışlarını önemli ölçüde etkiledikleri için bireylerin yapıp ettiklerinden yordanabilen tutumların oluşması kısa sürede olmamakta, ayrıca tutumlar basit ya da karmaşık olabilmektedirler. Güçlü, karmaşık ve tutarlı olan tutumların değişmesi de zor olmakta, çok güçlü olan tutumlarda ise duygusal bileşenin baskın olduğu görülmektedir (Güney, 2000:221-224; İnceoğlu, 2010:21-26). Esasında bir kimsenin kazanılmış kişilik özeliklerinin bir parçası olan tutumlar, klasik veya edimsel koşullanma yoluyla ya da model alma ve taklit yoluyla öğrenilmektedir.

Başka bir deyişle tutumlar çocukluktan itibaren çeşitli öğrenmeler yoluyla gelişmektedir. Bu bağlamda doğumdan çocukluğa bebeğin tutum nesnelerine karşı tutumlarının çoğu anne-baba tarafından şekillendirilmektedir. Anne-baba tutumları ile çocukların tutumları arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar, bilhassa dinsel ve politik tutumlar açısından anne-baba ile çocukların tutumları arasında büyük benzerlikler olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte çocuklar büyüdükçe özellikle ergenlik çağı ile birlikte anne-babaların çocuklar üzerindeki etkisi azalmakta, buna karşılık diğer sosyal faktörlerin etkisi artmaktadır. Bireyin tutumlarının büyük bir kısmı 12-30 yaşlar arasında şekillenerek son şeklini almakta, 30 yaştan sonra çok az değişme görülebilmektedir. Onun için kişilerin tutumlarının belirginleştiği ve büyük çapta son şeklini aldığı bu dönem genellikle 'kritik dönem' olarak isimlendirilmektedir. Kritik dönem olarak kabul edilen 12-30 yaşlar arası da kendi içinde ergenlik evresi (12-21 yaşlar arası) ve ilk yetişkinlik evresi (21-30 yaşlar arası) olmak üzere iki evreye ayrılabilmektedir. Bu durumda ergenlik evresinde tutumlar şekillenirken ilk yetişkinlik evresinde ise giderek kristalleşmekte veya kemikleşmektedir. Yapılan boylamsal araştırmalarda deneklerin yirmili yaşlardan sonra belli bir konudaki tutumlarında biraz daha tutucu olmanın dışında genellikle pek fazla değişiklik meydana gelmediği görülmektedir. Bu anlamda bir çok yaşlı kimsenin de bir kere kristalize olduktan sonra tutumlarında pek fazla değişiklik meydana gelmediği açık bir şekilde gözlenmektedir (Morgan, 2011:346-348).

Kritik dönem boyunca tutumların oluşmasında akran etkisi, kitle haberleşme araçları, ve diğer

kaynaklardan edinilen bilgi ve eğitimler oldukça etkili olmaktadır. Akranların, çocukların tutumları üzerindeki etkisi özellikle çocukların anne-babadan çok akranları ile birlikte olmaya başladıkları ergenlik döneminde kendisini çok daha belirgin bir şekilde göstermektedir. Ayrıca günümüzde televizyon ve internet gibi iletişim araçları yüzünden anne-babaların çocuklarının tutumları üzerindeki etkisi eskiye göre bir hayli azalmıştır. Bununla birlikte tutumların oluşmasında etkili olan faktörler arasında en önemli rolü eğitim oynamaktadır. Öyle ki eğitimin tutumlar üzerindeki etkisinin anne-babalarının politik ve dinsel inançlarının etkisi kadar kuvvetli olduğu söylenebilir. Fakat eğitimin tutumlar üzerindeki etkisinin eğitim düzeyine göre de değişiklik gösterdiği görülmektedir. Konuyla ilgili olarak yapılan araştırmaların çoğunda üst düzeyde eğitim görmüş olan kişilerin daha açık fikirli oldukları görülmektedir (Morgan, 2011:346-348). Tutumların değişmesinin hangi süreçlerden geçtiğine dair birbirinden farklı kuramlar ileri sürülmüşse de bu kuramlardan hiç birisi bilinen tüm olguları açıklamada yeterli değildir (Budak, 2000:777).

Son zamanlarda sık sık bir takım değişikliklerin yapıldığı Türk eğitim sistemi ile ilgili önemli sorunlardan birisi de sayıca yeterli öğretmen yetiştirmenin yanında nitelikli ve kaliteli öğretmen yetiştirme konusudur. Bu bağlamda eğitimde arzu edilen başarının yakalanabilmesi için öğretmen yetiştiren fakültelerden mezun olan öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği yeterliliklere sahip olmasının yanında öğretmenlik mesleğine yönelik olumlu tutuma sahip olmaları da son derece önem arz etmektedir. Esasında meslekî olgunluğun iki boyutundan biri yeterlilik, diğeri de mesleğe yönelik tutumlardır. Meslekî açıdan yeterlik, bir mesleğin başarılı bir biçimde yerine getirilebilmesi için sahip olunması gereken özellikleri ifade etmektedir. Öğretmenlerin sahip oldukları tutumlar ve inançlar ise onların geçmiş yaşantılarıyla ilgili olabilmektedir. Öğretmenlik mesleğine yönelik olumlu tutuma sahip öğretmenlerin, öğrencilerinin başarılı olmalarında olumlu yönde etkisi olmaktadır (Dikici ve arkd., 2011:872).

Tutum ve davranış ilişkisinden hareketle tutumların davranışları belirleyen etmenlerden biri olduğu düşünüldüğünde, öğretmen adaylarının mesleğin gerektirdiği davranışları gösterebilmelerinin, mesleğe ilişkin olumlu tutum geliştirmelerine bağlı olduğu söylenebilir. Dolayısıyla eğitimde hedefler ne kadar iyi belirlenirse belirlensin, program içerikleri ne kadar iyi oluşturulursa oluşturulsun bu hedef ve programlar eğitim sisteminin temel aktörü olan, mesleğe karşı olumlu tutumlara sahip öğretmen eliyle yürütülmedikçe beklenen sonucu vermesi mümkün değildir. Başka bir deyişle bir kurumdaki öğretmenler öğretmenlik mesleğine yönelik olumlu tutumlara sahip olmadıkça sistemdeki diğer bütün unsurlar mükemmel olsa bile faydasızdır. Bir kimsenin karşısındaki bireye, bir objeye veya nesneye yönelik tutumu, bu kişi veya nesneye biçtiği değere ona gösterdiği ilgiye göre şekillenmektedir. Kişinin tutumu, değerli bulduğu bireye veya nesneye karşı kabul edici, değersiz bulduğuna karşı reddedici, ilgili bulduklarına karşı olumlu olabilme eğilimindedir (Çetin, 2006:30). Bu anlamda bireyin öğretmenlik mesleği hakkındaki düşünceleri, meslekle ilgili duyguları ve mesleği icra ederken ortaya koyduğu performansı öğretmenlik mesleğine yönelik tutumunu ifade etmektedir (Camadan ve arkd., 2010:775). Başka bir ifadeyle bireylerin öğretmenliğin amacına, içeriğine ve uygulanmasına yönelik olumlu ya da olumsuz düşüncelerine öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları denilmektedir (Süral, 2013:18). Ayık ve Ataş'a göre öğretmenlerin mesleklerine yönelik tutumları genel olarak onların mesleklerini sevmeleri, mesleklerine bağlı olmaları, toplumsal olarak mesleklerinin gerekli ve önemli olduğunun bilincine varmaları ve mesleklerinin bir gereği olarak kendilerini sürekli geliştirmek durumunda olduklarına inanmaları ile ilgili bir husustur (Ayık ve arkd., 2014:28). Dolayısıyla öğretmenlik mesleğine karşı olumlu tutumlara sahip olma, mesleğe ilgi duyma, çocukları sevme, eğitim ve öğretimin önemini görebilme vb. şekilde; olumsuz tutumlara sahip olma ise öğrencileri sevmeme, kendini geliştirmeme, heyecanlı ve istekli olamama vb. şekillerde tezahür edilebilir. Öğretmenlik mesleğine karşı olumlu tutumlar geliştirebilme her zaman, öğrenme ve öğretmeyi kolaylaştırarak başarıyı arttırırken olumsuz tutumlar ise başarıyı düşürmektedir. Nitekim öğretmen nitelikleri

üzerine gerçekleştirilen birçok araştırma sonucunda; öğretmenlerin kişilik özelliklerinin, davranışlarının, tutumlarının, ilgilerinin ve akademik özelliklerinin öğretme ve öğrenme sürecinde önemli etkisi olduğu görülmektedir (Yaşar Ekici, 2014:659). Bu nedenle, nitelikli ve kaliteli öğretmenlerin yetiştirilmesi için öğretmen adaylarının mesleğine ilişkin tutumlarının göreve başlamadan önce tespit edilmesi ve söz konusu tutumlar olumsuz ise olumlu yönde değiştirilmesi yoluna gidilmesi büyük önem taşımaktadır. Üstelik öğrencilere en fazla manevi destek, psikolojik yardım ve rehberlik yapabilecek konumda olan kişilerin DKAB dersi ve İHL Meslek dersi öğretmenleri olduğu göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu öğretmenlerin dinî bilgileri öğrencinin hayatında kullanabileceği şekilde sunmak için gerekli yöntem ve becerileri edinmeleri, kendilerini sürekli olarak geliştirip yenilemeleri günümüz şartlarında elzem görünmektedir. DKAB ve İHL Meslek dersleri öğretmenleri sadece bilgiyi öğrenciye aktaran konumunda değil bizzat davranışları ile de rol model olmak durumundadırlar. Aksi halde öğrencilere aktardıkları bilgiler kuru bir bilgiden öteye geçmeyip ahlakî yaşantı ve davranış anlamında öğrencilerde bir değişim ve dönüşüm meydana getirmeyecektir. Bu nedenle DKAB ve İHL Meslek dersi öğretmenlerinin alanları ile ilgili yeterli düzeyde bilgi sahibi olma ve ders anlatma yöntem ve tekniklerini de günümüz şartlarına uygun hale getirmenin yanı sıra kıyafetlerinden konuşma tarzlarına, öğrencilerle ve çalıştığı kurumdaki diğer kişilerle olan ilişki ve iletişimlerine kadar her konuda mesleğin gerektirdiği şekilde davranmak ve iyi bir rol model olmak gibi bir takım sorumlulukları vardır (Önder, 2015:519). Tüm bunların yanında söz konusu öğretmenlerin mesleğe karşı olumlu tutumlara sahip olmaları daha da büyük önem taşımaktadır.

Her ne kadar öğretmen adaylarının eğitim ile ilgili görüşleri fakültelerine gelmeden önce şekillense de öğretmen yetiştiren fakültelerin bu konudaki görüş ve tutumları değiştirmede önemli rolü olduğu ve tutumları değiştirmede en etkili hususun da eğitim olduğu bilinmektedir. Bu nedenle öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları belirlemek için hem öğretmenler üzerinde hem de öğretmenlik eğitimi alan aday öğretmenler üzerinde bir takım çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Öğretmen adaylarını mesleğe hazırlamak amacıyla verilen mesleki eğitim sürecinde, mesleğin gerektirdiği davranışları gösterebilmeleri için gerekli olan bilgi ve becerinin kazandırılması amaçlanır. Mesleğe hazırlık aşamasında öğretmen adaylarına verilen eğitim, kişilerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının ilk kez şekillenmeye başladığı bir ortam olması nedeniyle öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlar açısından son derece önem arz etmektedir. Bu nedenle öğretmenlik mesleğine yönelik tutumların oluşma sürecinde verilen mesleki eğitimin niteliği büyük önem taşımaktadır. Zira öğretmen adayları ileride icra edecekleri mesleğe ilişkin tutumların oluşumunda önemli etkisi olan ilk deneyimlerini öğretmen yetiştiren fakültelerde ve bilhassa öğretmenlik meslek bilgisi dersleri sayesinde edinmektedirler (Çağlar, 2013:1499). Özellikle son zamanlarda alan öğretmeni yetiştirme programlarına yerleştirilen öğretmen adaylarının gerek mesleğe gerekse ilgili alanına yönelik duyuşsal ve bilişsel hazır bulunuşluklarında önemli bir gerilemenin olduğu ifade edilmektedir (Tanel ve arkd., 2013:452). Bu nedenle öğretmen yetiştirme programlarındaki öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının tespitine, bu tutumları etkileyen faktörlerin neler olduğunun araştırılmasına ve bu konuda alınması gereken önerileri içeren çalışmalara son zamanlarda büyük önem verilmektedir. Çünkü mesleklerine yönelik olumlu tutumlara sahip olarak yetiştirilen öğretmen adayları, ileride mesleğinin görev ve sorumluluklarını layıkıyla eksiksiz bir şekilde yerine getiren, öğrencilere karşı daha olumlu davranışlar sergileyen, araştırmacı, yaratıcı, yenilikleri öğrenme ortamına kolayca aktaran, olumlu tutumları el-yüz hareketlerinde gözlenebilen, öğrencileri daha kolay motive eden, öğrencilere içten ve samimi davranabilen, onlara dersini ve mesleğini sevdiren, katı kuralcı olmaktan uzak, zamanı etkili ve verimli kullanabilen, mesleklerini severek ve zevkle yerine getiren, meslekî doyumları ve iş doyumları yüksek, meslekî anlamda başarılı bireyler haline gelebilmektedirler (Yaşar Ekici, 2014:659). Kısacası öğretmenlik mesleğinin görev, sorumluluk ve rollerini

en iyi şekilde üstlenebilen gerçek manada örnek öğretmenler olmaktadırlar. Bu nedenle öğretmen eğitimi programlarında, öğretmen adaylarına; bilişsel, duyuşsal ve devinişsel davranışların kazandırılması hedeflenmekte, böylece onların meslek hayatlarında sergileyecekleri davranışların daha etkin olmasına katkıda bulunulmaktadır. (Üstüner, 2006:111). Bu bağlamda gerek ilahiyat bölümü öğrencilerinin son sınıfta ya da mezuniyet sonrasında aldıkları pedogojik formasyon programında gerekse İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Programında ağırlıklı olarak yer verilen öğretmenlik meslek dersleri ve öğretmenlik uygulaması (Sınıf Yönetimi, Okul Deneyimi ve Öğretmenlik Uygulaması vs.), DKAB ve İHL meslek dersi öğretmen adaylarında öğretmenlik ruhunun ve bilincinin gelişmesi ve öğretmenlik mesleğine yönelik olumlu bir tutum kazanmaları açısından son derece önemlidir. Öğretmen adayları uygulama için gittikleri ilköğretim ve orta öğretim kurumlarında yaptıkları gözlem ve uygulamalar sayesinde meslekî anlamda deneyim kazandıkları gibi fakültede görmüş oldukları alan dersleri ilgili eksik veya yetersizlikleri ve nelere daha çok ihtiyaçları olduğu konusunda da farkındalık kazanmaktadırlar. Ayrıca bu uygulamalar sayesinde öğretmenlik mesleğinin mutluluk veren zevkli bir meslek olduğunu gerçek okul ortamında öğrencilerle etkileşim halinde bulunduklarında anlayabilmektedirler. Böylece öğretmenlik mesleğine karşı sevgileri ve olumlu tutumları artmaktadır (Kaya, 2003:94-95).

Özetle ifade etmek gerekirse çağdaş eğitimin hedefi problem çözme yeteneği ve analitik düşünme becerisi gelişmiş, bilgiye ulaşma yollarını bilen, öğrenmeye ve araştırmaya istekli, ekip çalışması gerçekleştirebilen bireyler yetiştirmektir. Bunun için de öğretmenlerin meslek öncesi ve meslek içi eğitimleri büyük önem arz etmektedir. Öğretmenin hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim esnasında kazanacağı alan bilgisi, meslek bilgisi ve genel kültür bilgisinin yanında başta öğrencileri ve tüm sosyal çevresi ile sağlıklı ve etkin iletişim becerisine sahip olmak gibi mesleğin gerektirdiği bir takım kişilik özelliklerine ve en önemlisi de öğretmenlik mesleğine yönelik olumlu tutumlara sahip olması son derece önemlidir (Akpınar ve arkd., 2006:56). Bu nedenle DKAB ve İHL Meslek dersi öğretmen adaylarının mesleğe yönelik tutumlarını belirlemek ve bu tutumların üzerinde hangi değişkenlerin etkili olduğunu ortaya koymak yetiştirilecek öğretmen adaylarının mesleğe karşı tutumlarının geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Böylece söz konusu adaylarının göreve başladıklarında mesleklerinde daha başarılı ve verimli olmalarına ayrıca din eğitiminin amacına ulaşmasına ve kalitesinin arttırılmasına yardımcı olabilir. Başka bir anlatımla DKAB ve İHL Meslek dersi öğretmen adaylarının mesleğe karşı tutumlarının bilinmesi, ileride meslekte sağlayacakları başarıyı ve doyumu yordamada ışık tutacağı, böylece yetkilileri hizmet öncesi göreve hazırlık eğitimi esnasında bu tutumların olumlu yönde değiştirilmesi için çaba sarf edilmesi yönünde harekete geçireceği ve öğretmenlik mesleğini ve din eğitimini geliştirme ve iyileştirme yönündeki çabalara büyük katkı sağlayacağı düşünülmektedir. İlgili literatür incelendiğinde, öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarını farklı değişkenler açısından ele alan çok sayıda araştırmanın var olduğu görülmektedir. Bununla birlikte söz konusu araştırmaların pek çoğu, konuyu farklı öğretim alanlarında görev yapacak öğretmen adayları açısından ele almaktadır. DKAB ve İHL Meslek dersleri öğretmeni yetiştiren ilahiyat fakültelerinin programlarını ve bu programlarda öğrenim görmekte olan din eğitimcilerinin niteliğini ve öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarını ortaya koyan oldukça sınırlı sayıda araştırma bulgusu olduğu için araştırmamızdan elde edilecek bulguların ilgili literatüre önemli katkılarda bulunacağı ümit edilmektedir.

ARAŞTIRMA ve YÖNTEM

1.Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, İlahiyat fakültesi öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarını belirlemek ve bu öğrencilerin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının bazı değişkenlere göre

anlamlılık derecesinde değişiklik gösterip göstermediğini tespit etmektir. Ayrıca araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle bir takım önerilerde bulunabilmektir.

2. Araştırmanın Yöntemi

İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarını ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma, örneklem tarama yöntemi ve anket tekniği kullanılarak gerçekleştirilen betimsel bir araştırmadır. Bir grubun belirli özelliklerini belirlemek için verilerin toplanmasını amaçlayan çalışmalara tarama (survey), verilen bir durumu olabildiğince tam ve dikkatli bir şekilde tanımlamaya çalışan araştırmalara da betimsel araştırma denilmektedir. **(Büyüköztürk ve arkd., 2012:14,22.)**

3. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmada belirlenen amaçlara uygun olarak test edilmek üzere ileri sürülen hipotezler şunlardır:

Hipotez 1:Örneklemin genel olarak öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının olumlu ve yüksek düzeyde olacağı öngörülmektedir.

Hipotez 2: İlahiyat fakültesi öğrencilerinin öğrenim gördükleri bölüme göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında İDKAB bölümü öğrencilerinin lehine anlamlılık düzeyinde fark olacaktır.

Hipotez 3: Öğrencilerin cinsiyetlerine göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında kız öğrenciler lehine anlamlılık derecesinde fark olacaktır.

Hipotez 4: İlahiyat fakültesi öğrencilerinin sınıflarına göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlılık düzeyinde farklılık olacağı ve bu farklılıkların üst sınıflarda öğrenim gören öğrenciler lehine olacağı ön görülmektedir.

Hipotez 5: Örneklemin yaş düzeylerine göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında yaşça daha büyük olanlar lehine anlamlılık derecesinde fark olacaktır.

Hipotez 6: İlahiyat fakültesi öğrencilerinin ailelerinin gelir durumuna göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında düşük gelirli ailelerden gelenler lehine anlamlı farklılıklar olacağı ön görülmektedir.

Hipotez 7: Öğrencilerin mezun oldukları lise türüne göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlılık derecesinde farklılıklar olacaktır.

Hipotez 8: Öğrencilerinin hayatlarının büyük bir kısmını geçirdikleri yerleşim yerine göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlılık düzeyinde farklılıklar olacağı, bu farklılıkların daha ziyade köy ve kasabalarda ikamet eden öğrenciler lehine olacağı öngörülmektedir.

Hipotez 9: Örneklemin anne-babalarının eğitim düzeylerine göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anne-babaları düşük eğitim düzeyine sahip olan öğrenciler lehine anlamlılık derecesinde fark olacaktır.

Hipotez 10: Öğrencilerinin anne-babalarının mesleklerine göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında istatiksel olarak anlamlılık düzeyinde farklılıklar olacaktır. Bu farklılıkların annesi ev hanımı, babası çiftçi veya esnaf olanlar lehine olacağı ön görülmektedir.

Hipotez 11: İlahiyat fakültesi öğrencilerin anne-babalarının dindarlık düzeylerine göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlılık derecesinde farklılıklar olacağı ve bu farklılıkların anne-babası daha dindar olan öğrenciler lehine olacağı ön görülmektedir.

Hipotez 12: Öğrencilerin öznel dindarlık algılarına göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında kendisini daha dindar olarak algılayanlar lehine anlamlılık düzeyinde fark olacaktır.

Hipotez 13: İlahiyat fakültesi öğrencilerinin lisedeki DKAB ve İHL meslek derslerindeki başarı durumlarına göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında söz konusu derslerdeki başarı düzeyleri daha yüksek olanlar lehine anlamlılık derecesinde farklılıklar olacağı ön görülmektedir.

Hipotez 14: Öğrencilerin lisedeki DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenlerini sevip sevmeme durumlarına göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında istatiksel olarak anlamlılık derecesinde fark olacaktır.
Hipotez 15: Öğrencilerin lisedeki DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenlerinin öğrencilere karşı tutumlarını algılama biçimlerine göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlılık düzeyinde fark olacaktır.
Hipotez 16: İlahiyat fakültesi öğrencilerinin lisedeki DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenlerinin ders işleyiş şekillerini beğenip beğenmeme durumlarına göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlılık derecesinde farklılıklar olacağı ön görülmektedir.
Hipotez 17: Örneklemin lisedeki DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenlerinin bilgi düzeylerini yeterli bulup bulmama durumlarına göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlılık düzeyinde fark olacaktır.

4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, Marmara bölgesindeki bir ilahiyat fakültesinde İDKAB ve ilahiyat bölümlerinde öğrenim gören 292 öğrenci ile sınırlıdır. Ayrıca araştırma, verilerin toplandığı zaman dilimi olan 2014 yılı güz dönemi, söz konusu öğrencilerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarını ölçmede kullanılan ölçüm aracı ve araştırmada kullanılan analiz teknikleri ile sınırlıdır.

5. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Marmara bölgesinde bulunan bir ilahiyat fakültesinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklemini ise söz konusu evrenden basit seçkisiz örnekleme yöntemiyle seçilmiş olan toplam 292 kız ve erkek öğrenci oluşturmaktadır.

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının sosyo-kültürel ve demografik özellikleri ile lisedeki DKAB ve İHL meslek derslerine ve bu derslerin öğretmenlerine yönelik tutumları onların duygu, düşünce, tutum ve davranışlarının şekillenmesinde belirleyici bir role sahip olabilmektedir. Bu bağlamda araştırmada örneklemi oluşturan katılımcıların sosyo-kültürel ve demografik özelliklerine, DKAB ve İHL meslek derslerine ve bu derslerin öğretmenlerine yönelik tutumlarına ilişkin frekans ve yüzde dağılımları incelenmiştir.

Buna göre araştırmaya katılan öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümlere göre %34,9'nun (102), İDKAB, %65,1'nin (190) ise ilahiyat bölümünde öğrenim gören öğrenciler olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyetlerine göre ise, % 68,5'nin (200) kız, %29,8'nin (87) erkek olduğu tespit edilmiştir. Son zamanlarda ilahiyat fakültelerinde kız öğrenci sayısının bir hayli fazla olmasından dolayı araştırmaya katılan kız öğrencilerin sayısının erkeklerden fazla olduğu görülmüştür. Katılımcıların yaş düzeylerine göre dağılımlarına dair bulgulardan; %35,6'nın (104) 17-21 yaş arası, % 59,6'nın (174) 22-26 yaş arası kişiler olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerden 27 yaş ve üzerinde olanların sayı ve oran bakımından son derece az oldukları % 4,8 (14) görülmüştür. Araştırmaya katılan öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıflar açısından ise; % 29,4'nün (86) 2. sınıfta; % 43,2'nin (126) 3. sınıfta ve % 27,4'nün (80) ise 4. sınıfta öğrenim gördükleri tespit edilmiştir. Ailelerinin gelir düzeylerine göre, aileleri orta gelir düzeyinde olan öğrencilerin sayıca ve oran bakımından en fazla olduğu (% 86,6;253), daha sonra bunları ailesi düşük gelir grubundan olan öğrencilerin takip ettiği (%7,5; 22) görülmüştür. Araştırmada ailesi yüksek gelir grubundan olan öğrencilerin sayısının ise son derece düşük olduğu (%0,7; 2), 15 öğrencinin ise söz konusu soruya cevap vermeyi tercih etmedikleri tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin mezun oldukları liselere göre durumlarını ortaya koyan bulgulardan öğrencilerin büyük çoğunluğunun (%73,6, 215) İHL kökenli oldukları görülmüştür. Bu hususta Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınavı'nda İHL mezunu olup ilahiyat fakültelerini tercih eden öğrencilere ek puan verilmesinin etkili olduğu düşünülmektedir. Araştırmaya

katılan öğrencilerin %9,6'sının (28) düz lise mezunu iken %13'ünün (38) Anadolu ya da Fen Lisesi mezunu olduğu tespit edilmiştir. Mezun olunan lise açısından en düşük sayı ve oranın %3,8 (11) meslek lisesi çıkışlı öğrencilere ait olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılan öğrencilerin en uzun süre yaşadıkları yerleşim yeri bakımından büyük çoğunluğun şehirlerde (% 42,1; 123) yaşadığı, daha sonra bunları büyük şehirlerde (%23,6; 69) ve köylerde yaşayanların (%21,9; 64) takip ettiği tespit edilmiştir. Öğrencilerin çok azının (% 12; 35) yaşamının büyük bir kısmını kasabalarda geçirdikleri görülmüştür. Bu hususta sanayileşme ve modernleşme ile birlikte ülkemizde sürekli olarak köy ve kasabalardan şehir merkezlerine ve büyük şehirlere göç yaşanmasının etkili faktör olduğu söylenebilir. Annelerinin eğitim düzeylerine göre öğrencilerin dağılımları incelendiğinde; öğrencilerin büyük bir kısmının annelerinin ilkokul mezunu olduğu (% 66,4;194), yine azımsanmayacak sayıda öğrencinin annesinin (%17,5; 51) ilkokul mezunu bile olmadığı tespit edilmiştir.

Bu bulgu, halen ülkemizde eğitim hakkından yararlanamayan pek çok kadının bulunduğunu gözler önüne sermektedir. Annelerinin eğitim düzeyi bakımından sayı ve oran bakımından en düşük olan öğrenci grubunun, anneleri yüksekokul ya da üniversite mezunu olan öğrenciler (% 4,5;13) olduğu görülmüştür. Öğrencilerin babalarının eğitim düzeylerine göre dağılımları incelendiğinde ise; annelerin eğitim düzeyinde olduğu gibi babası ilkokul mezunu olan öğrencilerin sayı ve oran bakımından en yüksek düzeyde olduğu (% 45,9;134), başka bir deyişle öğrencilerin yaklaşık yarısının babalarının ilkokul mezunu olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra bunları babaları yüksek okul ya da üniversite mezun olan (%19,5; 57) öğrencilerin takip ettiği görülmüştür. Araştırmada babası ilkokul mezunu olmayan öğrencilerin sayı ve oran bakımından son derece az olduğu(% 4,5;13) tespit edilmiştir. Öğrencilerin annelerinin mesleklerine göre dağılımlarını ortaya koyan bulgulardan çok büyük bir kısmının annesinin (%86,6;253) ev hanımı olduğu, annesi, serbest meslek olan öğrencilerin ise sayı ve oran bakımından son derece az (%1;3) olduğu görülmüştür. Babalarının meslek durumlarına göre dağılımlarında ise; babası işçi olan öğrencilerin (%26,7;78) sayı ve oran bakımından en yüksek düzeyde olduğu daha sonra bunları babası memur olan öğrencilerin (%23,3;68) takip ettiği tespit edilmiştir. Babalarının mesleğine göre oran ve sayı bakımından en düşük düzeyde olan öğrenci grubunun ise babası işsiz olan (%1;03) öğrenciler olduğu görülmüştür. Araştırmada öğrencilerin annelerinin dindarlık düzeylerine göre durumları incelendiğinde; öğrencilerin **%** 66,4'ünün (194) annelerinin 'dindar,' %17,8'inin (52) annelerinin 'çok dindar ve' % 12,3'ünün (36) ise annelerinin biraz dindar olduğunu belirttikleri görülmüştür. Diğer taraftan araştırmada annelerinin dindar olmadığını ifade eden öğrencilerin sayı ve oran bakımından en düşük grubu (% 1,7; 5) teşkil ettiği tespit edilmiştir. Öğrencilerin babalarının dindarlık durumlarını ortaya koyan bulgular incelendiğinde ise, annelerinin dindarlık düzeylerine göre dağılımlarına benzer bir profil olduğu görülmüştür. Buna göre öğrencilerin büyük çoğunluğunun (%58,9;172) babalarının 'dindar' olduğunu, % 14'ünün (41) babalarının 'çok dindar,' % 21,6'sının (63) ise 'biraz dindar' olduğunu belirttikleri görülmüştür. Babasının 'dindar olmadığını' ifade edenlerin ise sayı ve oran bakımından en küçük (% 4,4;13) grubu teşkil ettiği, 3 öğrencinin de söz konusu soruyu cevapsız bıraktıkları görülmüştür.

'Öznel dindarlık algısı,' bakımından dağılımlarında anne ve babalarında olduğu gibi öğrencilerin büyük çoğunluğunun (% 57,9;169) kendilerini 'dindar' olarak algıladıkları görülmüştür. Diğer taraftan % 36,6'sının (107) kendilerini 'biraz dindar' olarak gördükleri, % 2,1'nin ise (6) 'çok dindar' olarak gördükleri tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerden 9'unun (%3,1) ise kendilerinin 'dindar olmadığını' ifade ettikleri tespit edilmiştir. Ağırlıklı olarak dinî eğitimin verildiği ilahiyat fakültesi öğrencilerinden azımsanmayacak sayıda öğrencinin (% 36,6; 107) kendisini 'biraz dindar' olarak görmesi, yine sadece 6 (% 2,1) öğrencinin kendisini 'çok dindar' olarak algılaması, ayrıca 9 (% 3,1) öğrencinin ise kendisinin dindar olmadığını belirtmiş olması oldukça düşündürücüdür. Böyle bir sonucun ortaya çıkmasında pek çok faktörün etkili olabileceği söylenebilir. Bunlardan birincisi, öğrencilerin dindarlıklarını ifade etmede

tevazu göstermeleri olabilir. İkincisi yaşanan sekülerleşmeye bağlı olarak öğrencilerin ilahiyat fakültesinde öğrendikleri dinî inanç, ibadet ve ahlak öğretilerini yeterince özümseyip hayata geçirememiş olmaları olabileceği gibi ergenlik çağının dinî gelişim özelliklerinden veya almış oldukları dinî eğitimin yetersizliğinden de kaynaklandığı söylenebilir.

İlahiyat fakültesi öğrencilerinin lisedeki DKAB ve İHL meslek dersleri ve bu derslerin öğretmenleriyle ilgili duygu ve düşüncelerine dair frekans dağılımlarını ortaya koyan bulgular incelendiğinde; öğrencilerin büyük bir kısmının bu derslerdeki başarı durumunun 'iyi' (%54,1; 158) ve 'çok iyi' (%18,5; 54) durumda olduğunu belirttikleri görülmüştür. Diğer taraftan öğrencilerin % 24,3'ünün (71) söz konusu derslerdeki başarı düzeyinin orta derecede olduğunu, 6 öğrencinin ise (%2,1) bu derslerdeki başarı durumlarının zayıf olduğunu ifade ettikleri görülmüştür. Lisedeki DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenlerini sevip sevmeme durumlarına göre öğrencilerin yaklaşık yarısının (%51,4;150) söz konusu derslerin öğretmenlerini sevdikleri, % 40,4'ünün (118) ise kısmen sevdikleri tespit edilmiştir. Diğer taraftan çok az bir öğrenci grubunun (% 6,2; 18) söz konusu derslerin öğretmenlerini sevmediklerini belirttikleri, 6 öğrencinin (%2,1) ise bu soruyu cevapsız bıraktığı görülmüştür. İlahiyat fakültesi öğrencilerinin lisedeki DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenlerinin öğrencilere karşı tutumunu algılama biçimlerine göre dağılımları incelendiğinde ise, öğrencilerin yaklaşık üçte birisinin (%30,8; 90) bu derslerin öğretmenlerinin öğrencilere karşı tutumlarını ilgisiz-sevgisiz ve otoriter-baskıcı olarak değerlendikleri, %30,1'inin (88) ise söz konusu öğretmenlerin demokratik bir tutuma sahip olduklarını belirttikleri görülmüştür. Bunun yanında %37 (108) oranında bir öğrenci grubunun ise DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenlerinin öğrencilere karşı tutumlarını 'diğer' şıkkını işaretleyerek değerlendirdikleri tespit edilmiştir. Öğrencilerin lisedeki DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenlerinin ders işleme şeklini beğenip beğenmeme durumuna ilişkin bulgular incelendiğinde; öğrencilerin yarısından fazlasının (%62;181) söz konusu öğretmenlerin ders işleme şeklini kısmen beğendikleri, % 16,1'inin (47) beğendikleri görülmüştür. Diğer taraftan azımsanmayacak sayıda bir öğrenci grubunun (%19,5;57) ise söz konusu derslerin öğretmenlerinin ders işleme şeklini beğenmedikleri tespit edilmiştir. Bu sonuç, DKAB ve İHL meslek dersi öğretmenlerinin büyük çoğunluğunun meslekî yeterlilik anlamında istenilen düzeyde olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Araştırmada öğrencilerin lisedeki DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenlerinin alanında bilgili olup olmadığına dair kendilerine yöneltilen soruya verdikleri cevaplar incelendiğinde ise; öğrencilerin büyük bir kısmının (%60,3;176) ilgili soruya 'kısmen' şeklinde, %12'sinin (35) ise 'hayır' şeklinde cevap verdikleri, dolayısıyla söz konusu öğretmenleri alanında bilgili bulmadıklarını belirttikleri görülmüştür. Sadece %25,7 (75) oranında bir öğrenci grubunun bu derslerin öğretmenlerinin alanında bilgili olduklarını ifade ettikleri tespit edilmiştir. Dolayısıyla araştırmadan ortaya çıkan böyle bir sonuç, liselerdeki DKAB öğretmenlerinin ve İHL'deki meslek dersleri öğretmenlerinin pek çoğunun alan bilgisi konusunda da yeterli düzeyde olmadığını ortaya koymaktadır.

6. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler Üstüner tarafından geliştirilen 10'u olumsuz 24'ü olumlu 34 maddeden oluşan likert tipindeki 'tamamen katılıyorum'dan 'hiç katılmıyorum'a doğru beşli derecelendirme şeklinde hazırlanmış olan 'Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği' ve 'Kişisel Bilgi Formu' ile toplanmıştır. Üstüner tarafından geliştirilen ölçek için faktör analizi yapılmadan önce verilerin faktör analizine uygunluğu Kaiser Mayer Olkin (KMO) ve Bartlett testiyle test edilmiş ve değerlendirmeye alınan 449 adet 48 maddelik deneme ölçeği formu için KMO değeri .91, Bartlett testi sonucu 7835,194 ($p<.0001$) olarak bulunmuştur. Yapılan temel bileşenler analizi sonucunda ise ölçek maddelerinin üç faktörde toplandığı görülmüştür. Birinci faktörde faktör yükleri .40'ın altında olan maddelerin çıkarılmasıyla tekrarlanan analiz sonucunda faktör

yükleri .74 ile .41 arasında değişen 34 maddenin ölçekte yer almasına karar verilmiştir. 34 maddenin yer aldığı birinci faktörde faktör yükü değerlerinin .74 ile .41 arasında değişmekte olduğu ve faktörün toplam varyansın %30'unu açıkladığı görülmüştür. Söz konusu ölçeğin ölçüt ölçek geçerliliğini belirlemek amacıyla Erkuş, Sanlı, Güven ve Bağlı tarafından geliştirilen 23 maddelik beş dereceli öğretmenlik mesleğine yönelik tutum ölçeği kullanılmış ve her iki ölçekten alınan toplam puanlar arasındaki pearson korelasyon değerinin .89 olduğu görülmüştür. Ölçeğin güvenirlik çalışmasında, test-tekrar test güvenirlik katsayısı .72 bulunmuştur. Ölçeğin güvenirlik çalışması kapsamında elde edilen iç tutarlılık (Cronbach Alpha) katsayısı .93 olarak hesaplanmış ve böylece geliştirilen ölçeğin psikometrik özelliklerinin, ölçeğin geçerli ve güvenilir bir yapıda olduğunu gösterdiği tespit edilmiştir. (Üstüner, 2006:114-120)

Araştırmada kullanılan Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği'ni" oluşturan 34 madde açımlayıcı faktör analizine (AFA) tabi tutulmuş, en uygun faktör yapısına varimax dönüşümü ile ulaşılmıştır. Faktör analizi sonucunda ölçeğin orijinaline uygun olarak tek faktörün ortaya çıktığı, bu tek faktörle açıklanan toplam varyansın da % 34,628 olduğu görülmüştür (Toplam açıklanan varyans = % 34,628; KMO örneklem yeterliliği = 0,914; Barlette küresellik testi, ki-kare=4184,481; df=561; sig.= P= .000). Söz konusu ölçeğe ilişkin güvenilirlik ölçümü için hesaplanan Cronbach Alpha (α) katsayısının 0,936 olduğu görülmüştür. Elde edilen bu bulgular, 'Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği"nin istatiksel olarak yeterli derecede bir ölçüm aracı olduğunu göstermiştir.

7. Verilerin Analizi

Araştırmada değerlendirme kapsamına alınan anket verilerinin hem girilmesinde hem de bunların farklı istatiksel tekniklerle analiz edilmesinde SPSS (18.0) paket programı kullanılmış olup hata payı .05 olarak alınmıştır. Veri toplama araçları vasıtasıyla toplanan ham veriler, temizlenip ayıkladıktan sonra araştırmaya esas teşkil edecek olan 292 katılımcıdan elde edilen verilerin öncelikle normal bir dağılım gösterip göstermediğini test etmek için yapılan analiz sonucunda verilerin normal bir dağılım gösterdiği tespit edilmiştir (Mean=4,0737;Std.D.= 0,50012; Mode=3,91; Median= 4,1124; Range=2,91;Skewness (çarpıklık) = -0,661; Kurtosis (basıklık) = 0,857). Araştırmada öğretmenlik mesleğine yönelik tutum değişkenine ilişkin olarak elde edilen verilerin normal dağılım koşulunu sağlaması ve örneklem büyüklüğünün yeterli olması nedeniyle veri analizinde parametrik testler kullanılmıştır.

Bu bağlamda verilerin çözümlenmesinde anketi cevaplayanların demografik özelliklerine ilişkin frekans tabloları, faktör analizi, güvenilirlik testlerinin yanı sıra bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki farklara bakılmış ve bu farkların istatiksel olarak anlamlı olup olmadığını test etmek için de t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Öğrencilerin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının bazı değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla öncelikle Levene homojenlik testi yapılmış, varyansların homojen olduğunun görülmesi halinde ($p>.05$) söz konusu farklıklarının nereden kaynaklandığını test etmek için Tukey HSD testi, varyansların homojenliğinin söz konusu olmadığı ($p<.05$) durumlarda ise Dunnett C testinden yararlanılmıştır.

BULGULAR ve YORUM

1. İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Genel Olarak Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarına İlişkin Bulgular

Araştırmada İDKAB ve ilahiyat bölümü öğrencilerinin genel olarak öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarını belirlemek için çalışmada kullanılan 'öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği'nden toplam puanların aritmetik ortalaması hesaplanmış ve elde edilen sonuçlar aşağıda tablo 1'de

gösterilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeğindeki Aritmetik Ortalamaları

	N	Aritmetik Ort.	Std.S.
Öğretm. Mes. Yön. Tutm.	292	4,07	0,50

Tablo 1'de görüldüğü üzere öğrencilerin 5'li likert tipindeki 'Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği'ndeki puan ortalamalarının 'çoğunlukla katılıyorum' (4,07) düzeyinde olduğu, başka bir ifadeyle ilahiyat öğrencilerinin genel olarak öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının olumlu ve yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 34 maddeden oluşan ve toplamda maksimum 170 ve minimum 34 puan alınan 'Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeği'nden katılımcıların aldıkları ortalama toplam puanın 137,52 olduğu dikkate alındığında da yine öğrencilerin öğretmenlik mesleğine yönelik tutum düzeylerinin oldukça yüksek ve olumlu olduğu görülmektedir. Böylece araştırma sonucunda elde edilen bulgularla ilgili hipotez (hipotez 1) doğrulanmıştır. Araştırmada tüm örneklemin her bir ölçek maddesine verdikleri cevapların aritmetik ortalaması da hesaplanmış ve en düşük ve en yüksek puanlı üç ölçek maddesinin hangileri olduğu tespit edilmiştir. Buna göre söz konusu ölçekteki 'insanlara bilmedikleri bir şeyleri öğretecek olma düşüncesi beni mutlu ediyor' şeklindeki maddenin en yüksek puan ortalamasına sahip olduğu (4,56), daha sonra bunu sırasıyla 'öğretmenlik meslek bilgisi derslerinde başarılı olmayı önemserim' (4,38) ve 'öğretmenlik yapan insanlara sempati duyarım'(4,30) şeklindeki maddelerin takip ettiği görülmektedir. Elde edilen bu sonuç, öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğinin kendilerine manevi yönden doyum sağlayıcı olmasını, mutlu etmesini önemsediklerini, meslek bilgisi anlamında da yeterli düzeyde olmaya önem verdiklerini ve bu mesleği sevdiklerini göstermektedir.

Nitekim benzer şekilde Özder ve arkadaşlarının KKTC'de Atatürk Öğretmen Akademisi'nde öğrenim gören 208 öğrenci üzerinde gerçekleştirdikleri araştırma sonucunda da, öğretmen adaylarının ölçek maddelerinden en çok 'öğretmenliğin, manevi doyumu yüksek olan bir meslek olduğunu düşünüyorum' maddesine katıldıkları görülmüştür (Özder ve arkd., 2010:265). Diğer taraftan araştırmada, 'tekrar bir meslek tercihinde bulunmam söz konusu olsa yine öğretmenliği seçerdim' (3,59) şeklindeki ölçek maddesinin ortalama olarak en düşük puan alınan ölçek maddesi olduğu, daha sonra sırasıyla bunu 'öğretmen olduğumda çevre tarafından bana yeterli değerin verileceğine inanıyorum' (3,82) ve 'öğretmenliğin çalışma koşulları bana çekici geliyor' (3,84) şeklindeki ölçek maddelerinin takip ettiği görülmektedir. Bu sonuç ise öğretmen adaylarının genel olarak her ne kadar öğretmenlik mesleğine olumlu baksalar ve mesleği sevseler bile öğretmenliği ilk sıralarda tercih etmediklerini, YGS'den aldıkları puan durumlarının ve diğer faktörlerin onları böyle bir tercihte bulunmaya sevk ettiğini göstermektedir. Ayrıca bu sonuç, öğretmen adaylarının eskiye nazaran öğretmenlik mesleğinin toplumda saygınlığını kaybettiği ve mesleğin çalışma koşullarının da zorlaştığı noktasında bir takım endişeleri olduğunu ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Türk ve İran öğretmen adayları üzerinde karşılaştırmalı olarak gerçekleştirilen bir araştırmada da, öğretmen adaylarına tekrar seçme şansı verilse seçecekleri mesleklere ilişkin görüşleri sorulduğunda İranlı öğretmen adaylarının %25'inin, Türk öğretmen adaylarının ise %14'ünün tekrar öğretmenlik mesleğini seçeceklerini belirtikleri görülmüştür (Küçükoğlu ve arkd., 2014:412).

Gerek ülkemizde gerekse yurtdışında yapılan araştırmaların büyük bir kısmında da bizim araştırma bulgularımıza benzer şekilde öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının genelde yüksek ve olumlu düzeyde olduğu görülmektedir. Örneğin; Pakistan'da Penjap Lahor Üniversitesi, Eğitim ve

Araştırma Enstitüsü ve Lahor Eğitim Üniversitesindeki master seviyesindeki tüm öğrencilerin (150 öğrenci) öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarını tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen araştırmada, genel olarak öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine karşı tutumlarının oldukça olumlu düzeyde olduğu görülmüştür. Araştırmada söz konusu öğrencilerin büyük çoğunluğunun bu mesleğe kendilerini adadıkları ve bağlandıkları tespit edilmiştir (Mehmood ve arkd., 2013:2364). Ülkemizde Kaya tarafından Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi son sınıfta öğrenim gören 683 öğretmen adayı üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada da, genel olarak öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine karşı tutumlarının oldukça olumlu olduğu görülmüştür (Kaya, 2003:99). Bunun yanında Gündüz'ün, Oğuz ve Topkaya'nın, Durmuş ve arkadaşlarının, Ayık ve Ataş'ın, Çiçek Sağlam'ın ve Çelen'in gerçekleştirdiği araştırmalarda da öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının yüksek ve olumlu olduğu gözlenmiştir (Gündüz, 2014:808;Oğuz & Topkaya, 2008:12; Durmuş ve arkd., 2015:371; Ayık ve arkd., 2014:32; Çiçek Sağlam, 2008:64;Çelen & Eskicioğlu, 2015:6). Diğer taraftan çok az sayıda bazı araştırmada da öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının orta veya düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir (Güleçen arkd., 2008:139; Kassa, 2014:48-51; Kahyaoğlu, 2013: 229).

2.Öğrencilerin Sosyo-Kültürel ve Demografik Özelliklerine Göre Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarına İlişkin Bulgular

Bu başlık altında ilahiyat fakültesi öğrencilerinin öğrenim gördükleri bölüm, cinsiyet, sınıf, yaş, ailenin gelir durumu, mezun olunan lise türü, yaşanılan yerleşim yeri, anne-babanın eğitim düzeyi, anne-babanın mesleği, anne-babanın dindarlık düzeyi ve öznel dindarlık algısı değişkenlerine göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlılık düzeyinde herhangi bir değişiklik meydana gelip gelmediği t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılarak hesaplanmış ve elde edilen bulgular aşağıda yer alan tablolarda özetlenmiştir.

Tablo 2: Öğrencilerin Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları Bakımından Bölümler Arasındaki Farklılıklar (t-testi)

Değerler	Bölüm	N	A.Ort.	Std.S.	t	p
Öğretm. Mesleğine Yönelik Tutum Ölç.	1-)İlahiyat	190	4,0734	,50400	-,016	,988
	2-)İDKAB	102	4,0744	49527		

Tablo 2'de görüleceği üzere araştırmaya katılan ilahiyat fakültesi öğrencilerinin öğrenim gördükleri bölümlere göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında istatiksel olarak anlamlılık düzeyinde bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir (t= -,016; p>0,05). Dolayısıyla araştırmada hipotez 2'nin doğrulanmadığı görülmüştür.

Esasında araştırmanın sonucunda ilahiyat fakültesi öğrencilerinin öğrenim gördükleri bölümlere göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında istatiksel olarak anlamlılık düzeyinde farklılıklar olması beklenmekteydi. Oysa ilköğretim okullarına DKAB öğretmeni yetiştirmek üzere kurulan İDKAB bölümünü başlangıçtan itibaren bilinçli ve istekli olarak seçen ve ayrıca dört yıllık eğitimleri boyunca meslekî bilgi anlamında öğretmenlik mesleğine ilişkin çeşitli dersler alan İDKAB bölümü öğrencilerinin, daha ziyade Diyanet kurumuna eleman yetiştiren son sınıfa gelindiğinde ya da mezun olunduktan sonra isteğe bağlı pedogojik formasyon programından mezun olanların MEB'te öğretmen olarak atanabildikleri ilahiyat bölümü

öğrencilerinden öğretmenlik mesleğine yönelik daha olumlu tutumlara sahip olması beklenirken araştırma sonucunda anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Başka bir deyişle araştırmada her ne kadar İDKAB bölümü öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutum puan ortalamalarının (4,0744) ilahiyat bölümü öğrencilerinden (4,0734) çok az daha yüksek olduğu görülse de bu küçük puan farkının anlamlılık derecesine ulaşmadığı tespit edilmiştir (p>0,05). Dolayısıyla her iki bölümün öğrencilerinin öğretmenliğe karşı benzer yönde tutumlara sahip oldukları görülmüştür. Böyle bir sonuç, aslında ilahiyat bölümü öğrencilerinin çoğunun başlangıçtan itibaren İDKAB bölümü öğrencileri gibi öğretmenlik mesleğine karşı olumlu tutumlara sahip oldukları ve öğretmen olmayı istedikleri halde sırf YGS'den aldıkları puanların İDKAB bölümünü kazanmaya yetmediği için ilahiyat bölümünü tercih etmiş olmaları ile açıklanabilir. Öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri program ya da bölüm ile mesleğe yönelik tutumları arasındaki ilişkileri ele alan birçok araştırmada farklı sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir. Söz konusu araştırmalardan elde edilen sonuçlara bakıldığında; bazı araştırmalarda bizim araştırma bulgularımızla benzerlik arz edecek şekilde program ve bölümlere göre öğretmen adaylarının tutumlarında anlamlılık derecesinde farklar olmadığı görülmektedir.

Örneğin; Hindistan'da öğretmen yetiştiren özel ve kamu kuruluşlarındaki 180 öğretmen adayı üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada; Fen ve Sosyal bilimler öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlılık derecesinde fark olmadığı tespit edilmiştir. Buradan hareketle, öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında öğretmenlik alanlarının belirleyici bir etkide bulunmadığı ileri sürülmüştür (Parvez et.al, 2013:177). Yine Sezer ve arkadaşlarının 293 coğrafya öğretmen adayı üzerinde gerçekleştirdiği araştırmada, Coğrafya öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının kayıtlı olunan programa göre anlamlı bir farklılık göstermediği görülmüştür [t(291)=1,34, p>,05]. Söz konusu araştırmada coğrafya öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum puan ortalamalarına bakıldığında Tezsiz Yüksek Lisans Programına kayıtlı coğrafya öğretmeni adaylarının tutum puan ortalamalarının (142,07), Eğitim Fakültesi Coğrafya öğretmenliği Programına kayıtlı olanların tutum puan ortalamalarından (139,13) yüksek olduğu görülmektedir. Fakat puan ortalamaları arasındaki bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir (Sezer ve arkd., 2010:61-62). Ayrıca Aydın ve Sağlam'ın, Çelen, ve Eskicioğlu'nun ve Yüksel'in gerçekleştirdiği araştırmalarda da öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri bölüm ve programlara göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlılık düzeyinde fark olmadığı görülmüştür (Aydın ve arkd., 2012:282; Çelen ve arkd., 2015:8-9; Yüksel, 2004:371). Bununla birlikte gerçekleştirilen araştırmaların çoğunda genellikle öğrenim görülen bölüm ya da programa göre öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında istatiksel olarak anlamlılık düzeyinde farklılıklar olduğu görülmektedir. (Bkz. Güleçen, 2008:150; Çağlar, 2013:1502; Kartal, ve arkd., 2012:2762; Yaşar Ekici, 2014:663; Kahyaoğlu ve arkd., 2013: 231; Özder ve arkd., 2010: 266; Şendil, 2010:20;Dikici ve arkd., 2011:879;Eraslan ve arkd., 2011:.434;Babu et.al, 2013: 5; Magore, 2015:93-94).

Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyetlerine göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında istatiksel olarak anlamlı fark olup olmadığını tespit etmek için yapılan t-testi sonucunda, öğrencilerin cinsiyetlerine göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlılık derecesinde farklılık olmadığı görülmüştür. Başka bir deyişle her ne kadar erkek öğrencilerin tutum puan ortalamalarının (4,0900) kız öğrencilerden (4,0766) bir miktar yüksek olduğu tespit edilmiş olsa da bu farkın istatiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmadığı görülmüştür [t(0,212,)= 0,832, p>,05]. Dolayısıyla kız ve erkek öğrencilerin öğretmenlik mesleğine yönelik benzer tutumlara sahip oldukları söylenebilir. Böylece ilgili hipotezin (hipotez 3) araştırma bulgularıyla doğrulanmadığı görülmüştür.

Gerek yurt içi ve gerekse yurtdışı literatüre göz atıldığında, öğretmen adaylarının cinsiyetlerine göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarını inceleyen araştırmaların birbirinden farklı sonuçlar ortaya koyduğu

görülmektedir. Buna göre araştırmaların bazılarında bizim araştırmamızda olduğu gibi cinsiyet değişkeninin öğretmen adaylarının mesleğe yönelik tutumlarında istatiksel olarak anlamlı fark yaratmadığı tespit edilmiştir. Örneğin; Etiyopya'da Wollega Üniversitesinde öğrenim gören farklı branşlardan 146 öğretmen adayının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarını incelemek amacıyla gerçekleştirilen bir araştırmada; öğretmen adaylarının cinsiyet değişkenine göre tutum puanlarında istatiksel olarak anlamlılık derecesinde fark olmadığı görülmüştür (t (113) = 0.12, p=0.90 >0.05) (Merdassa, 2012:65-739. Ülkemizde Kaya tarafından Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi son sınıfta öğretmenlik uygulaması yapan 683 öğretmen adayı üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada, kız ve erkek öğrencilerin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları arasında t-testi sonucu önemli bir fark bulunmamıştır (SD=556 t=1.89 p>0.05). Bu sonuçtan hareketle, ilahiyat fakültesindeki kız ve erkek öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının farklılaşmadığı ifade edilmiştir (Kaya, 2003:100). Yine Parvez ve arkdaşının, Aggarwal'ın, Şendil'in, Yüksel'in, Özder ve arkadaşlarının, Bahar Yılmaz'ın, Kahyaoğlu ve arkadaşlarının, Çapa ve arkadaşının, Semerci ve arkadaşının ve Yaşar Ekici'nin gerçekleştirdiği araştırmalarda da, cinsiyet değişkenine göre öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlılık derecesinde farklılık olmadığı görülmüştür (Parvez et.al, 2013:176;Aggarwal, 1995'ten nakleden Khurshid et.al, 2014:7;Şendil, 2010:20;Yüksel, 2004:371; Özder ve arkd., 2010:265; Açışlı ve arkd., 2012:269; Dinçer ve arkd., 2015:38; Kahyaoğlu ve arkd., 2013: 230; Kartal ve arkd., 2012:2761;Çapa ve arkd., 2000:72; Semerci ve arkd., 2004:142;Yaşar Ekici, 2014:661).

Diğer taraftan konu ile ilgili araştırmaların büyük bir kısmında da bayan öğretmen adaylarının erkek öğretmen adaylarına göre öğretmenlik mesleğine yönelik daha olumlu tutumlara sahip oldukları tespit edilmiştir (Bkz.Yalız, 2010:11-13; Şumuer ve arkd., 2010:31; Sezer ve arkd., 2010:60;Gümüş ve arkd., 2011:405;Özyurt ve arkd., 2014: 89; Çağlar ve arkd., 2013: 1501;Tanel ve arkd., 2013:452-460; Köğce ve arkd., 2010:12;Aydın ve arkd., 2012: 280-281;Akpınar ve arkd., 2006:60;Piji Küçük, 2012:156;Süral, 2013:160; Maliki, 2013: 61-67; Kabadayı ve arkd., 2011:1-13;Camadan ve arkd., 2010:776; (Magore, 2015:92-93;Abu Sharbain et.al, 2013:71 – 77; Oğuz ve arkd., 2008:13.)

Özetle ifade etmek gerekirse öğretmen adaylarının cinsiyetleri ile mesleğe yönelik tutumları arasındaki ilişkileri ele alan araştırmalardan elde edilen veriler birbirinden farklı sonuçlar otaya koymakla birlikte, araştırmaların büyük çoğunluğunda, genellikle bayan öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine karşı daha olumlu tutum sergiledikleri görülmüştür. Araştırmaların bazılarında ise bizim araştırmamızda olduğu gibi öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutum puanlarının cinsiyet değişkenine göre farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

İlahiyat öğrencilerinin öğrenim gördükleri sınıflara göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlı fark olup olmadığını tespit etmek için gerçekleştirilen varyans analizi (ANOVA) sonuçları tablo 3'te özetlenmiştir. Buna göre öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıflara göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutum puan ortalamalarında bir takım farklılıklar olsa da bu farklılıkların istatiksel olarak anlamlılık seviyesine ulaşmadığı görülmüştür (p> 0,05). Başka bir deyişle tüm sınıflardaki öğrencilerin, öğretmenlik mesleğine yönelik benzer tutumları sergiledikleri tespit edilmiştir. Bu bulgudan hareketle hipotez 4'ün de doğrulanmadığını söylemek mümkündür.

Tablo 3: Öğrencilerin Sınıflarına Göre Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları Arasındaki Farklılıklar (Tek Yönlü Varyans Analiz- ANOVA p> 0,05).

Sınıf	N	A.Ort.	Std.S.	F	P
1-2.Sınıf	86	4,0590	,48855	2,314	,101

2-3.Sınıf	126	4,0211	,52821
3-4.Sınıf	80	4,1725	,45664
Toplam	**292**	**4,0737**	**,50012**

Öğretmen yetiştirme sürecinde öğrencilerin gerek teorik olarak aldıkları öğretmenlik meslek derslerine gerekse uygulamalı olarak gerçekleştirdikleri okul deneyimi ve öğretmenlik uygulaması derslerine bağlı olarak sınıflar ilerledikçe öğrencilerin öğretmenlik mesleğine yönelik olumlu tutumlarında artış olması beklendiği halde araştırmada ilerleyen sınıf düzeyine paralel olarak öğrencilerin mesleğe yönelik olumlu tutumlarında belirgin bir artışın meydana gelmemiş olmasının değişik nedenleri olabilir. Bunlardan birincisi İDKAB bölümü öğrencilerine dört yıllık eğitimleri süresince verilen teorik ve uygulamalı öğretmenlik meslek derslerinin çoğunlukla branş hocaları tarafından verilememiş olması, alınan eğitimin, öğrencilerin mesleğe yönelik olumlu tutumlarında belirgin bir artış meydana getirecek düzeyde yeterli olmamasından kaynaklanabilir.

Diğer taraftan, ilahiyat bölümü öğrencilerinin de son sınıfta sıkıştırılmış bir program çerçevesinde aldıkları pedogojik formasyon derslerinin yeterince özümsenmediği ve zamana yayılmadığı için öğrencilerin olumlu tutumlarında belirgin bir artış meydana getirecek düzeyde verimli olmamış olmasından kaynaklanabilir. İkincisi her iki bölüm öğrencilerinin son sınıfa yaklaştıkça atanamama kaygısını daha derinden yaşamış olmaları, onların öğretmenlik mesleğine yönelik olumlu tutumlarının anlamlı fark meydana getirecek şekilde artmasına engel olmuş olabilir. Nitekim konu ile ilgili literatür incelendiğinde sınıf değişkeni ile öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları arasında birbirinden farklı sonuçların olduğu görülmektedir. Buna göre gerçekleştirilen araştırmalardan bazılarında bizim araştırma bulgularımızla paralellik arz eden sonuçlar ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Başka bir deyişle sınıf değişkenine göre öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutum puan ortalamaları arasında anlamlılık derecesinde farkların olmadığı görülmektedir. Örneğin; KKTC'nde bulunan Atatürk Öğretmen Akademisi öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada, Öğretmen adaylarının ÖMYT puanlarının, sınıf değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bu bulgu, öğretmen adaylarının ÖMYT düzeylerinin aradan geçen yıllara bağlı olarak olumlu ya da olumsuz şekilde fazla bir değişiklik göstermediğini ortaya koymuştur. Bununla birlikte söz konusu araştırmada bizim araştırmamızda olduğu gibi ÖMYT puanlarının en düşük 3. sınıfta en yüksek de 4. sınıfta olmasının dikkat çekici olduğu ifade edilmiştir. (Özder, ve arkd., 2010:271).

Ülkemizde Kırıkkale Üniversitesi'nde pedagojik formasyon dersleri alan, 99'u üçüncü sınıf öğrencisi, 115'i mezun durumda olan toplam 214 öğrenci üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada; formasyon öğrencilerinin öğrenim düzeyine göre, öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları arasında fark bulunmamıştır [t(214)=0,208; p=0,835]. Söz konusu araştırmada bu sonuçtan hareketle, öğrencilerin öğrenim düzeyinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında bir farklılık yaratmadığı ifade edilmiştir. (Eraslan ve arkd., 2011:434). Benzer şekilde Yalız'ın Anadolu Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü öğrencileri üzerinde gerçekleştirdiği araştırmasında da öğrencilerin sınıf düzeylerine göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarını gösteren puan ortalamalarında bir takım farklılıklar olsa da bu farklılıkların istatiksel olarak anlamlılık derecesine ulaşmadığı tespit edilmiştir. Söz konusu araştırmadan elde edilen bu sonuç, öğretmen yetiştiren kurumlarda gerçekleştirilen öğretim etkinliklerinin tutum kazandırma yönünden etkili sonuçlar vermediği şeklinde yorumlanmıştır (Yalız, 2010:9-13). Ayrıca Özyurt ve arkadaşlarının, Tanel ve arkadaşının, Kahyaoğlu ve arkadaşlarının, Açışlı ve arkadaşının, Kabadayı ve arkadaşının gerçekleştirdiği araştırmalarda da sınıf değişkenine göre öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında istatiksel olarak anlamlılık derecesinde fark meydana gelmediği tespit edilmiştir (Özyurt ve arkd.,

2014:90;Tanel ve arkadaşı, 2013:462;Kahyaoğlu ve arkadaşları, 2013: 231; Açışlı ve arkadaşları, 2012:269; Kabadayı ve arkadaşları, 2011:1-13). Diğer taraftan araştırmaların bazılarında ise sınıf düzeylerinin ilerlemesine bağlı olarak öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutum puan ortalamaları arasında sınıf düzeyi yüksek olanlar lehine anlamlı farklar meydana geldiği görülmüştür (Bkz. Aydemir ve arkd., 2015:372; Çiçek Sağlam, 2008:66; Çelen ve arkd., 2015:6,9; Akpınar ve arkd., 2006:60; Çapa ve arkd., 2000:72;Köğce ve arkd., 2010:13;Gümüş ve arkd., 2011:408).

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaşlarına göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarına bakıldığında; gerçekleştirilen varyans analizi sonucunda ilahiyat fakültesi öğrencilerinin bölüm, cinsiyet ve sınıf değişkenlerinde olduğu gibi yaşlarına göre de öğretmenlik mesleğine yönelik tutum puan ortalamalarında anlamlılık düzeyinde farklılıklara rastlanmamıştır[F(2,484)=0, 085, p>,05]. Başka bir deyişle varyans analizi sonucunda öğrencilerin yaşlarına göre tutum puan ortalamaları arasında küçük farklılıklar olsa da bu farklılıkların istatiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmadığı görülmüştür. Dolayısıyla araştırma bulgularıyla ilgili hipotez (hipotez 5) doğrulanmamıştır.

Konu ile ilgili yapılan araştırmalara göz atıldığında bizim araştırma bulgularımızı destekler nitelikte bulguların olduğu görülmektedir. Örneğin; Oğuz ve Topkaya'nın Dumlupınar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü ile Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün Ortaöğretim Alan Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans programlarında öğrenim gören 195 öğretmen adayı üzerinde gerçekleştirdikleri bir araştırmada; öğrencilerin yaşlarına göre öğretmenliğe ilişkin tutumlarında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır [F(3–191)=0.098, p>0.05]. Buradan hareketle söz konusu araştırmada yaş değişkeninin öğretmenlik tutumlarını etkilemediği, öğrencilerin hangi yaşta olursa olsun öğretmenliğe ilişkin benzer tutumlara sahip oldukları ifade edilmiştir (Oğuz ve arkd., 2008:13). Yine Yaşar Ekici'nin İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesinde pedagojik formasyon eğitimine devam eden toplam 136 öğretmen adayı üzerinde gerçekleştirdiği bir araştırmada; öğretmen adaylarının yaş değişkenine göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis-H testi sonucunda, yaş grupları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır (x2=4,236; p>.05). Bu durum, tüm yaş gruplarında öğretmenlikle ilgili ortak bir algının olduğu ve yaşın, mesleki motivasyonun belirleyicilerinden birisi olmadığı şeklinde yorumlanmıştır (Yaşar Ekici, 2014:661-663). Benzer şekilde Kabadayı ve arkadaşlarının, Şendil'in, Piji Küçük'ün gerçekleştirdikleri araştırmalarda da yaş değişkenine göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarda anlamlı farklılık meydana gelmediği görülmüştür (Kabadayı ve arkd., 2011:1-13; Şendil, 2010:22; Piji Küçük, 2012:157).

Araştırmaya katılan öğrencilerin ailelerinin gelir düzeylerine göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarına bakıldığında; ailelerinin gelir durumlarına göre öğrencilerin öğretmenlik mesleğine yönelik tutum puan ortalamaları arasında bir takım farklar olduğu görülmektedir. Buna göre en yüksek tutum puan ortalamasının (4,4118) ailesinin gelir düzeyi yüksek olanlara, en düşük tutum puan ortalamasının ise ailesinin gelir düzeyi düşük olan (3,9029) öğrencilere ait olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte yapılan varyans analizi sonucunda ailelerinin gelir durumuna göre öğrencilerin öğretmenlik mesleğine yönelik tutum puan ortalamaları arasındaki bu farkların istatiksel olarak anlamlılık seviyesine ulaşmadığı ortaya çıkmıştır F(1,715)=0, 182, p>,05]. Dolayısıyla ailelerinin gelir durumlarına göre öğrencilerin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlı farklar olmadığı, başka bir deyişle zengin, orta halli ve fakir ailelerden gelen öğrencilerin öğretmenlik mesleğine yönelik benzer tutumlara sahip oldukları görülmüştür. Böylece hipotez 6 da araştırma bulgularıyla doğrulanmamıştır. Gerek yurtdışı gerekse yurtiçi literatüre göz atıldığında bizim araştırma sonuçlarımıza benzer yönde bulguların olduğu görülmektedir. Örneğin; Etiyopya'da Wollega Üniversitesinde öğrenim gören farklı branşlardan 146 öğretmen adayının öğretmenlik mesleğine yönelik

tutumlarını araştırmak amacıyla gerçekleştirilen bir araştırmada; ailenin gelir düzeyine göre öğretmen adaylarının tutum puanlarına bakıldığında istatiksel olarak anlamlılık düzeyinde fark olmadığı görülmüştür [(F (2, 112)= 0.52, p=0.59 > 0.05]. Bununla birlikte söz konusu araştırmada öğretmen adaylarının ailenin gelir düzeyine göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutum puanlarının aritmetik ortalamasına bakıldığında, ailelerinin giderleri gelirlerinden fazla olan öğretmen adaylarının ailelerinin gelir ve giderleri eşit olanlara göre mesleğe karşı daha olumlu tutum sergiledikleri tespit edilmiştir (Merdassa, 2012:68). Ülkemizde Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Bölümü'nde öğrenim gören 323 üniversite öğrencisi üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada da; öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutum puanları arasında ailenin gelir düzeyine göre anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür [F(4-318)=0,608, p>,05] (Durmuş, ve arkd., 2015: 373). Ayrıca Dikici ve arkadaşının, Dinçer ve arkadaşının, Kartal ve arkadaşlarının, Köğce ve arkadaşlarının ve Güleçen ve arkadaşlarının gerçekleştirdikleri araştırmalarda da ailelerinin gelir durumlarına göre öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlılık derecesinde farklılıklar olmadığı tespit edilmiştir (Dikici ve arkd., 2011: 878-881; Dinçer ve arkd., 2015:39;Kartal ve arkd., 2012:2762;Köğce ve arkd., 2010:12;Güleçen ve arkd., 2008:151-152). Diğer taraftan bazı araştırmalarda ise gelir durumu değişkenine göre öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlı farklar meydana geldiği görülmektedir. Örneğin; Akbayır'ın Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi'deki değişik bölümlerde öğrenim gören 139 öğretmen adayı üzerinde gerçekleştirdiği bir araştırmadan elde edilen bulgulara göre, öğretmenlik mesleğini seçen öğrencilerin anne ve babalarının düşük ve orta gelir düzeyinde olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca söz konusu araştırmada ailenin gelir durumuna göre öğrencilerin meslek seçimlerinin değiştiği görülmüş, ailenin ekonomik durumu ve anne- babanın çocuğu için meslek seçimine bakıldığında öğretmenlik mesleğini seçenlerin en çok alt ve daha sonra orta gelir gruplarında yer aldıkları, ailenin gelir düzeyi yükseldikçe öğretmenlik mesleğinin seçilme oranının azaldığı tespit edilmiştir (Akbayır, 2002:1183). Çünkü gelir düzeyi düşük ve orta derecede olan aileler ve çocukları için devlet kurumlarında işe girme ekonomik açıdan önemli bir rahatlama ve geleceklerini garanti altına alma olarak düşünülmektedir Gündüz'ün, Gümüş ve arkadaşlarının gerçekleştirdiği araştırmalarda da benzer bulgulara rastlanmaktadır (Gündüz, 2014:808;Gümüş ve arkd., 2011:408).

Araştırmada öğrencilerin mezun oldukları lise türüne göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlılık derecesinde fark meydana gelip gelmediğini anlamak için yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda da öğrencilerin tutum puanlarının aritmetik ortalamasında bir takım farklılıklar olduğu görülse de bu farklılıkların istatiksel olarak anlamlılık düzeyine ulaşmadığı tespit edilmiştir [F(1,678)=0, 172, p>,05]. Dolayısıyla farklı liselerden mezun olan öğrencilerin öğretmenlik mesleğine yönelik benzer tutumlara sahip oldukları görülmüş ve ilgili hipotez (hipotez 7) doğrulanmamıştır. Nitekim konu ile ilgili yapılan araştırmaların büyük çoğunluğunun bizim araştırma bulgularımızla benzer yönde sonuçlar ortaya koyduğu görülmektedir. Örneğin; Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde son sınıfta öğretmenlik uygulaması yapan 683 öğretmen adayı üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada, öğretmen adaylarının %86.4'ü İmam-Hatip Lisesi, %10.8'i Genel Lise ve %2.9'u Meslek Lisesi mezunu oldukları ve mezun oldukları liseye göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları arasında varyans analizi sonucu önemli bir fark olmadığı görülmüştür [SD=2/554 F=1.67 p>0.05]. Bu bulgudan hareketle farklı liselerden ilahiyat fakültesine gelen öğretmen adaylarının öğretmenliğe bakış açılarında önemli bir değişiklik oluşmadığı ifade edilmiştir (Kaya, 2003:100). Yine Çiçek Sağlam'ın Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Müzik Öğretmenliği Bölümünde öğrenim gören öğrenciler üzerinde gerçekleştirdiği araştırmasında; her ne kadar Güzel Sanatlar Lisesi'nden mezun olan öğrencilerin (4.30) diğer (genel ve diğer meslek liselerinden) liselerden mezun olan öğrencilere (4.17) göre mesleğe yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu görülse de öğrencilerin mezun

oldukları okul türüne göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının istatiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir [t (108)= 1.22, p> .05] (Çiçek Sağlam, 2008:66). Benzer şekilde Eraslan ve arkadaşlarının, Şendil'in, Açışlı ve arkadaşının, Aydın ve arkadaşının ve Şumuer'in gerçekleştirdiği araştırmalarda da mezun olunan lisenin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarda anlamlılık derecesinde fark yaratmadığı görülmüştür (Eraslan ve arkd., 2011:435;Şendil, 2010:23-24;Açışlı ve arkd., 2012:270;Aydın ve arkd., 2012:285;Şumuer, 2010:31-32). Bununla birlikte her ne kadar mezun olunan lise değişkeninin araştırmaların çoğunda öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlar üzerinde anlamlı bir fark yaratmadığı görülse de bazı araştırmalarda Anadolu Öğretmen Lisesi'nden mezun olan öğrencilerin öğretmenlik mesleğine yönelik daha olumlu tutumlara sahip oldukları tespit edilmiştir. (Bkz.Köğce ve arkd., 2010:13).

Araştırmada öğrencilerin yaşamlarının büyük bir kısmının geçtiği yerleşim yerine göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlı fark olup olmadığını anlamak için gerçekleştirilen varyans analizi sonucunda öğrencilerin yaşadıkları yerleşim yerine göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutum puan ortalamalarında küçük bir takım farklar görülse de bu farkların istatiksel olarak anlamlılık seviyesine ulaşmadığı dolayısıyla yaşanılan yerin öğrencilerin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlı bir fark yaratmadığı görülmüştür [F(0,152)=0, 928, p>,05]. Elde edilen bu bulgudan hareketle hipotez 8'in de doğrulanmadığını söylemek mümkündür. İlgili literatüre göz atıldığında bizim araştırma sonuçlarımızla paralellik arz eden araştırma sonuçlarının olduğu görülmektedir. Örneğin; Eraslan ve Çakıcı'nın Kırıkkale Üniversitesi'nde pedagojik formasyon dersleri alan toplam 214 öğrenci üzerinde gerçekleştirdikleri bir araştırmada; öğrencilerin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının üniversiteye gelmeden önce bulundukları yerleşim birimine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla yaptıkları varyans analizi sonucunda, öğrencilerin üniversiteye gelmeden önce bulundukları yerleşim birimine göre, öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları arasında anlamlı bir fark saptanmamıştır [F (4,209)=0,049; sig.=0,995]. Bu sonuca göre, yaşanılan coğrafyanın öğretmenlik mesleğine karşı tutum oluşturmada herhangi bir etkisinin olmadığı ifade edilmiştir (Eraslan ve arkd., 2011:435). Yine benzer şekilde Dinçer ve arkadaşlarının ve Kartal ve arkadaşlarının gerçekleştirdiği araştırmalarda da öğretmen adaylarının yaşadıkları yerleşim yerine göre öğretmenlik mesleğine karşı tutumlarında istatiksel olarak anlamlılık derecesinde bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir (p>.05). (Dinçer ve arkd., 2015:40; Kartal ve arkd., 2012:2762). Özetle söyleyecek olursak gerek bizim araştırmamızdan gerekse diğer araştırmalarda (Sezer ve arkd., 2010:50; Akbayır, 2002:1185) görüldüğü üzere öğretmen adaylarının genellikle kasaba, ilçe, il ve büyük şehir merkezlerinde oturan ailelerden geldiği görülmektedir. Ayrıca araştırmaların çoğunluğunda öğrencilerin geldiği yerleşim yerine göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutum puan ortalamalarında ufak tefek bir takım farklılıklar olsa da bunların istatiksel olarak anlamlılık derecesine ulaşmadığı söylenebilir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin annelerinin ve babalarının öğrenim düzeylerine göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlılık düzeyinde farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen varyans analiz sonucunda; her iki ebeveynin eğitim düzeylerinin çocuklarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlı bir fark yaratmadığı tespit edilmiştir [F(0, 954)=0, 433, p>,05]; [F(0, 595)=0, 667, p>,05]. Başka bir deyişle anne-babaları ilkokula gitmemiş, ilkokul, ortaokul, lise ve yüksekokul/üniversite mezunu olan öğrencilerin öğretmenlik mesleğine yönelik benzer tutumlara sahip oldukları görülmektedir. Bununla birlikte araştırmamızda öğretmen adaylarından anne ve babalarının eğitim düzeyi biraz daha düşük olanların yüksek olanlara göre öğretmenlik mesleğine karşı daha olumlu tutumlara sahip olma eğiliminde oldukları tespit edilmiştir. Böylece ilgili hipotezin de (hipotez 9) araştırma bulgularıyla doğrulanmadığını söylemek mümkündür. Gerek yurtdışı ve gerekse yurtiçinde gerçekleştirilen araştırmalarda anne-babanın eğitim durumlarına göre öğrencilerin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında farklı türden

ilişkiler olduğu görülmektedir. Buna göre bazı araştırmalarda bizim araştırma bulgularımızda olduğu gibi anne-babanın eğitim düzeyinin öğrencilerin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlı bir fark yaratmadığı tespit edilmiştir. Örneğin; Etiyopya'da Wollega Üniversitesinde öğrenim gören farklı branşlardan 146 öğretmen adayının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarını araştırmak amacıyla gerçekleştirilen bir araştırmada; öğretmen adaylarının hem annelerinin [F (2, 112)=0.137, p= 0.872 >0.05] hem de babalarının eğitim düzeylerine göre tutum puan ortalamaları arasında anlamlılık düzeyinde farklılık olmadığı görülmüştür [F (2, 112) =0.013, p=0.987 >0.05]. Bununla birlikte öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutum puan ortalamalarına bakıldığında; babasının eğitim düzeyi biraz daha yüksek olanların düşük olanlara göre öğretmenlik mesleğine karşı daha olumlu tutumlara sahip olma eğiliminde oldukları görülmüştür. Diğer taraftan aynı araştırmada öğretmen adaylarından annelerinin eğitim düzeyi biraz daha düşük olanların yüksek olanlara göre öğretmenlik mesleğine karşı daha olumlu tutumlara sahip olma eğiliminde oldukları tespit edilmiştir (Merdassa, 2012:69). Ülkemizde Dinçer ve arkadaşının Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi, İlköğretim Matematik Öğretmenliği Bölümü dördüncü sınıf öğrencileri üzerinde gerçekleştirdikleri bir araştırmada, Köğce ve arkadaşlarının 212 matematik öğretmeni adayı üzerinde gerçekleştirdikleri bir araştırmada da; öğretmen adaylarının anne ve babalarının eğitim düzeylerine göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlılık düzeyinde bir farklılık olmadığı görülmüştür (p >0,05) ((Dinçer ve arkd., 2015:42; Köğce ve arkd., 2010:13).

Diğer taraftan araştırmaların bazılarında ise her iki ebeveynin eğitim düzeylerinin öğrencilerin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlılık düzeyinde farklar meydana getirdiği görülürken bazılarında ise sadece annenin ya da sadece babanın eğitim düzeyinin öğrencilerin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlı farklar oluşturduğu görülmektedir. Bu türden farklılıklar ya düşük eğitimli anneler lehine ya da eğitim düzeyi yüksek olan babalar lehine olabilmektedir Bu durum, okul yaşantısı daha az olan annelerin, okula olan özlemlerinin çocuklarının tutumlarını olumlu yönde etkilemiş olabileceği şeklinde yorumlanmaktadır (Bkz.Aydın ve arkd., 2012:283-284;Gündüz, 2014:808). Kısaca ifade etmek gerekirse öğretmen adaylarının anne-babalarının eğitim durumlarına göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında her ne kadar farklı türden ilişkiler görülse de araştırmaların büyük çoğunluğunda genellikle öğretmenlik mesleğini seçen öğrencilerin anne ve babalarının eğitim düzeyinin düşük olduğu görülmektedir (Akbayır, 2002:1183; Sezer ve arkd., 2010:51).

İlahiyat fakültesi öğrencilerinin anne-babalarının meslek durumlarının çocuklarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlı bir fark meydana getirip getirmediğini tespit etmek için gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi sonucunda her ne kadar anne-babanın meslek durumlarına göre öğrencilerin tutum puan ortalamalarında küçük bir takım farklar görülse de söz konusu farkların istatiksel olarak anlamlılık derecesine ulaşmadığı görülmüştür [F(0, 851)=0, 515, p>,05]; [F(0, 884)=0, 474, p>,05]. Başka bir deyişle anne-babalarının meslek durumları, öğrencilerin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlılık derecesinde bir fark yaratmamaktadır. Böylece, araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle ilgili hipotezin (hipotez 10) doğrulanmadığı görülmüştür. Konu ile ilgili olarak gerçekleştirilen araştırmalarda da benzer yönde bulguların olduğu görülmektedir. Örneğin; Aydın ve arkadaşının Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin değişik bölümlerinde öğrenim gören toplam 245 son sınıf öğrencisi üzerinde gerçekleştirdiği bir araştırmada, araştırmaya katılan öğretmen adaylarının öğretmenliğe yönelik tutumlarının 'anne ve babalarının mesleklerine göre anlamlılık derecesinde farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bununla birlikte söz konusu araştırmada anneleri ev hanımı ve babaları serbest meslek sahibi olanların tutum puan ortalamalarının biraz daha yüksek olma eğiliminde olduğu tespit edilmiştir (Aydın ve arkd., 2012:284-285). Benzer şekilde Köğce ve arkadaşlarının matematik öğretmeni adayları

üzerinde gerçekleştirdikleri araştırmada da; öğretmen adaylarının anne-babalarının mesleklerine göre öğretmenlik mesleğine karşı tutumlarında istatiksel olarak anlamlılık derecesinde bir fark görülmemesine rağmen anne-babası öğretmen olanların mesleğe karşı daha olumlu tutum sergiledikleri gözlenmiştir. Bunun da öğrencilerin anne-babalarını rol model almalarından kaynaklanmış olabileceği ileri sürülmüştür (Köğce ve arkd., 2010:13). Özetle söylemek gerekirse yapılan araştırmalarda öğretmen adaylarının anne-babalarının meslek durumlarına göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlılık derecesinde farklılıklar görülmediği gibi genellikle araştırmalarda öğretmen adaylarının anne-babalarının düşük statülü mesleklere sahip oldukları gözlenmektedir (Bkz.Sezer ve arkd., 2010: 53).

Araştırmada ilahiyat öğrencilerinin anne-babalarının dindarlık düzeylerine göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında bir değişiklik olup olmadığı da incelenmiştir. Bu amaçla yapılan varyans analizi (ANOVA) sonuçları öğrencilerin anne-babalarının dindarlık düzeylerinin çocuklarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında istatiksel olarak anlamlılık düzeyinde bir fark meydana getirmediği tespit edilmiştir [F(0, 843)=0, 471, p>,05]; [F(1,053)=0, 369, p>,05]. Dolayısıyla çok dindar, dindar ve biraz dindar olan ayrıca dindar olmayan anne-babaların çocuklarının öğretmenlik mesleğine yönelik benzer tutumlara sahip oldukları görülmüş ve ilgili hipotez (hipotez 11) araştırma bulgularıyla doğrulanmamıştır. Öğretmen adayları 'kendini yetiştirme,' 'öğretmen olma isteği,' 'iş garantisi ve çalışma koşulları," 'puan zorunluluğu' ve 'ailenin isteği' gibi değişik nedenlere bağlı olarak öğretmenlik mesleğini tercih edebilmektedirler. Yapılan araştırmalarda kendi istek ve ilgisinden dolayı öğretmenlik mesleğini tercih eden kişilerin mesleğe karşı daha olumlu tutumlara sahip oldukları görülmektedir (Bkz.Aydın ve arkd., 2012:282; Özder ve arkd., 2010:270-272). Bununla birlikte öğrencilerin her zaman kendi istek ve ilgileri, yetenekleri doğrultusunda öğretmenlik mesleğini seçmedikleri bir gerçektir (Küçükoğlu ve arkd., 2014:412).

Dolayısıyla pek çok konuda olduğu gibi meslek tercihinde de ailenin çocuk üzerinde çok büyük etkisi ve yönlendirmesi olabilmektedir. Bazen de çocuk anne-babasını rol model aldığı için severek isteyerek anne-babasını taklit edip onların mesleklerine karşı olumlu tutumlar besleyip ebeveyn ile aynı meslek tercihlerinde bulunabilmektedir (Köğce ve arkd., 2010:13). Kısacası anne-babanın inanç ve değerleri de çocuk üzerinde ve çocuğun meslekî tercihinde etkili olabilmektedir. Bu nedenle araştırmada anne-babanın dindar olup olmamasının öğretmen adaylarının DKAB dersi ve İHL meslek dersleri öğretmenliğine karşı tutumlarında etkili olabileceği düşüncesinden hareket edilerek ilgili hipotez bu şekilde kurgulanmıştı.

Zira Sakarya ilindeki İlköğretim ve ortaöğretim öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine yönelik tutumlarını çeşitli değişkenler açısından incelemek amacıyla 3129 öğrenci üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada da; anne ve babanın dindarlığına göre öğrencilerin DKAB dersine yönelik tutum puanları arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Buna göre anne ve babasının çok dindar olduğunu belirten öğrencilerin DKAB dersine yönelik tutum puanlarının en yüksek düzeyde olduğu, en düşük tutum puanının ise anne-babasını dindar olarak tanımlamayanlara ait olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu araştırmada bu bulgudan hareketle anne babanın dindarlık durumu ile DKAB dersine karşı tutum arasında olumlu bir ilişki bulunduğu ve ailenin çocuğun dinî duygu, düşünce ve tutumlarının gelişmesinde ve yönlendirilmesinde son derece etkin bir kurum olduğu ifade edilmiştir. (Zengin, 2013:291). Bununla birlikte bizim araştırmamızdan elde ettiğimiz bulguların bu düşünceyi doğrulamadığı görülmüştür. Başka bir deyişle araştırmada anne-babanın dindar olup olmaması veya anne-babanın dindarlık düzeyine göre ilahiyat öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında bir takım farklılıklar olsa da bunların anlamlılık seviyesine ulaşmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun din dersi öğretmeni olmaya bizzat kendi istek ve kararları doğrultusunda yöneldikleri, bu nedenle anne-babası dindar ve çok dindar olmasa da bu mesleği tercih eden öğrenciler olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte araştırmada yine de din dersi

öğretmenliğine yönelik en yüksek tutum puan ortalamasına sahip olanların, anne-babasını dindar (4,0632; 4,0892) ve çok dindar (4,1415; 4,1621) olarak nitelendiren öğrenciler olması dikkat çekicidir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin öznel dindarlık algılarının da öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlı bir fark yaratıp yaratmadığı incelenmiş ve bu amaçla gerçekleştirilen varyans analizi sonuçları tablo 4'de özetlenmiştir.

Tablo 4: Öğrencilerin Öznel Dindarlık Düzeylerine Göre Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları Arasındaki Farklılıklar (Tek Yönlü Varyans Analiz- ANOVA p< 0,01; Dunnett C p<0,05).

Öznel Dindarlık	N	A.Ort.	Std.S.	F	P	Fark
1-Dindar değil	9	3,8115	,60652	6,727	,000	2 ile 3
2-Biraz dindar	107	3,9295	,56215			arasında
3-Dindar	169	4,1803	,41943			
4-Çok dindar	6	4,1097	,60598			
Toplam	**291**	**4,0752**	**,50035**			

Tablo 4'e göz attığımızda ilahiyat fakültesi öğrencilerinin öznel dindarlık düzeylerine göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutum puan ortalamaları arasında bir takım farklar olduğu görülmektedir. Buna göre öznel dindarlık düzeylerine göre öğretmenlik mesleğine yönelik en yüksek tutum puan ortalamasının (4,1803) kendilerinin dindar olduğunu belirten öğrencilere ait olduğu en düşük puan ortalamasının ise öznel dindarlık algısı bakımından kendilerinin dindar olmadığını ileri süren öğrencilere ait olduğu görülmektedir. Söz konusu farklılıkların yapılan varyans analizi sonucunda anlamlılık seviyesine ulaştığı görülmüş fakat levene testinde varyansların homojen olmadığı (p< 0,05) görüldüğü için bu farklılıkların nereden kaynaklandığını anlamaya yönelik olarak ikili karşılaştırmalarda Tukey HSD testi yerine Dunnett C testi yapılmıştır. Buna göre ikili karşılaştırmalarda söz konusu farkın 'biraz dindar' olan öğrenciler ile 'dindar' olan öğrenciler arasındaki farktan kaynaklandığı, öznel dindarlık algısı bakımından kendilerini 'dindar' olarak nitelendiren öğrencilerin kendilerinin 'biraz dindar' olduğunu belirten öğrencilere göre DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenliğine yönelik daha olumlu tutumlara sahip oldukları görülmüş ve böylece hipotez 12 doğrulanmıştır.

Burada açıklığa kavuşturulması gereken iki hususdan söz edilebilir. Birincisi kişilerin dindar olup olmamaları ya da dindarlık düzeylerinin genel olarak öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları üzerinde etkili midir? İkincisi ilahiyat öğrencilerinin dindarlık düzeyleri DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenliğine yönelik tutumları üzerinde etkili midir? Cevabını merak ettiğimiz ilk soru ile ilgili olarak Hindistan'da öğretmen yetiştiren özel ve kamu kuruluşlarındaki 180 öğretmen adayı üzerinde gerçekleştirilen bir araştırma sonucunda, Müslüman ve Müslüman olmayan öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlılık derecesinde bir fark olmadığı görülmüştür. Buradan hareketle, öğretmen adaylarının genel olarak öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında Müslüman veya Müslüman olmamanın anlamlı fark yaratmadığı ileri sürülmüştür (Parvez ve arkd., 2013:176). Diğer taraftan Parvez ve Shakir'in 360 Müslüman ve Müslüman olmayan öğretmen adayı üzerinde gerçekleştirdikleri bir başka araştırmada ise devlete ait eğitim kurumlarında öğrenim gören Müslüman ve Müslüman olmayan öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında istatiksel olarak anlamlılık düzeyinde bir fark görülmezken özel eğitim ve öğretim kurumlarında eğitim gören Müslüman ve Müslüman olmayan öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine

yönelik tutumlarında Müslüman olanlar lehine $p < 0,01$ düzeyinde anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir (Parvez ve arkd., 2014:71-72).

Ülkemizde değişik örneklem grupları üzerinde değişik ölçme araçları kullanılarak gerçekleştirilen araştırmaların büyük bir çoğunluğunda da daha önce de söz edildiği üzere öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının genellikle olumlu ve yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Araştırmamızda ilahiyat fakültesinde öğrenim gören her iki bölüm öğrencilerinin de (İDKAB ve ilahiyat) dindarlık düzeylerine göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında öznel dindarlık algısı bakımından kendilerini 'dindar olarak' tanımlayanlar lehine anlamlılık düzeyinde farkın ortaya çıkması söz konusu öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun bilinçli bir şekilde ve isteyerek bu mesleğe yöneldiklerini göstermektedir. Esasen araştırmada öğretmen adaylarına yöneltilen tutum ölçeğinin 'tekrar bir meslek tercihinde bulunmam söz konusu olsa yine öğretmenliği seçerdim' şeklindeki maddesine verilen cevapların aritmetik ortalamasının da genel olarak bir hayli yüksek olması (5 tam puan üzerinden 3,59) bu hususu ortaya koymaktadır.

3. Öğrencilerin Lisedeki DKAB ve İHL Meslek Dersleri ve Bu Derslerin Öğretmenleri ile İlgili Değerlendirmelerine Göre Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarına İlişkin Bulgular

Bu başlık altında ilahiyat fakültesi öğrencilerinin lisedeki DKAB ve İHL meslek dersleri ve bu derslerin öğretmenleri hakkındaki değerlendirmelerine göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında herhangi bir farklılık olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmış ve bununla ilgili bulgulara yer verilişitir. Bu bağlamda söz konusu öğrencilerin DKAB veya İHL meslek derslerindeki başarı durumlarına, bu derslerin öğretmenlerini sevip sevmeme durumlarına, söz konusu derslerin öğretmenlerinin öğrencilerine karşı tutumlarını değerlendirme biçimlerine, ilgili derslerin öğretmenlerinin ders işleme şekillerini beğenip beğenmeme durumlarına ve bu öğretmenlerin bilgi düzeylerini yeterli bulup bulmama düzeylerine göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında istatiksel olarak anlamlılık düzeyinde farklılıklar olup olmadığını tespit etmek için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmış ve elde edilen bulgular aşağıda yer alan tablolarda özetlenmiştir.

Tablo 5: Öğrencilerin DKAB ve İHL Meslek Derslerindeki Başarı Durumlarına Göre Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları Arasındaki Farklılıklar (Tek Yönlü Varyans Analiz- ANOVA p< 0,01; Dunnett C p<0,05).

Başarı Durumları	N	A.Ort.	Std.S.	F	P	Fark
1-Zayıf	6	4,0359	,38358	6,875	,000	4 ile 3 ve 2
2-Orta	71	3,8982	,60551			arasında
3-İyi	158	4,0710	,45494			
4-Çok iyi	54	4,2949	,38585			
Toplam	**289**	**4,0696**	**,49868**			

Tablo 5'te görüldüğü üzere öğrencilerin lisedeki DKAB ve İHL meslek derslerindeki başarı durumlarına göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutum puan ortalamalarında bir takım farklılıklar olduğu görülmektedir. Buna göre en yüksek puan ortalamasının (4,29) söz konusu derslerdeki başarı durumunun 'çok iyi' olduğunu belirten öğrencilere ait olduğu, daha sonra bunları başarı durumlarının 'iyi' olduğunu belirten öğrencilerin (4,07) takip ettiği görülmektedir. Lisedeki DKAB ve İHL meslek derslerindeki başarı

durumlarına göre öğretmenlik mesleğine yönelik en düşük tutum puan ortalamasının ise başarı durumunun sırasıyla 'orta' (3,89) ve 'zayıf'(4,03) olduğunu belirten öğrencilere ait olduğu gözlenmektedir. İlahiyat öğrencilerinin tutum puan ortalamaları arasındaki bu farklılıkların istatiksel olarak anlamlılık seviyesine ulaşıp ulaşmadığını tespit etmek için gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda ise söz konusu farklılıkların $p< 0,01$düzeyinde anlamlılık seviyesine ulaştığı görülmüştür.

Anlamlılık düzeyindeki bu farklılıkların nereden kaynaklandığını anlamaya yönelik olarak yapılan Dunnett C testi sonucunda ise söz konusu farklılıkların lisedeki DKAB ve İHL meslek derslerindeki başarı durumları 'çok iyi' olan öğrencilerle 'iyi' ve 'orta' düzeyde olan öğrenciler arasındaki farklılıktan kaynaklandığı görülmüştür. Buna göre lisedeki söz konusu derslerden başarı durumlarının 'çok iyi' olduğunu belirten öğrencilerin başarı durumlarının 'iyi' ve 'orta' düzeyde olduğunu belirten öğrencilere göre DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenliğine yönelik daha olumlu tutumlara sahip oldukları söylenebilir. Bu sonuçtan hareketle hipotez 13'ün doğrulandığı söylenebilir. Esasında insanlar başarılı oldukları işe karşı olumlu tutumlara sahiptirler, olumlu tutumlara sahip oldukları işlerde de genellikle başarı düzeyleri yüksektir.

Bu hususu ilahiyat fakültesi öğrencilerine uyarladığımızda lise öğrenimleri sırasında DKAB veya İHL meslek derslerinde başarılı olan öğrencilerin bu dersleri sevdikleri ve bu derslerin hocalarına karşı olumlu tutumlara sahip oldukları söylenebilir. Tersi durum da geçerlidir. Yani ilgili öğrenciler lise öğrenimleri sırasında söz konusu dersleri ve hocalarını sevdikleri ve onlara karşı olumlu tutumlara sahip oldukları için de bu derslerden başarılı olmuş olabilirler. Kısacası ilahiyat fakültesi öğrencilerinin lise sıralarından itibaren sevdikleri, olumlu tutumlara sahip oldukları ve başarılı oldukları ilahiyat alanında uzmanlaşmak ve kendilerini yetiştirip geliştirmek için bu yönde tercih yapmış olduklarını söylemek mümkündür. Nitekim yapılan araştırmalarda öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine karşı tutumları ile akademik başarıları arasındaki ilişkiye bakıldığında; ilgili derse ya da programa karşı sahip olunan olumlu tutumların öğrenci başarısını arttırdığı gibi (Özder ve arkd., 2010:258) öğrenim gördüğü programı doğrudan ilgilendiren derslerde deki başarı düzeyinin (lise başarı düzeyi) yüksek olmasının da o derse ya da programa karşı olumlu tutumları arttırdığı görülmektedir.

Bu bağlamda İlköğretim 8. Sınıf öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada, DKAB dersindeki başarı durumunun öğrencilerin ahlaki davranışları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla yapılan varyans analizi sonucunda, DKAB dersinin öğrencilerin ahlaki davranışları üzerindeki etkisinin, DKAB derslerinde başarı durumu yüksek olanlarda daha fazla olduğu görülmüştür (Kaya, 2006:33). Yine Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi son sınıfta öğretmenlik uygulaması yapan 683 öğretmen adayı üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada; okul deneyimi ve öğretmenlik uygulaması dersleri esnasında İmam Hatip Lisesi öğrencilerinin meslek derslerine karşı motivasyonlarını yüksek ve iyi olarak algılayan öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının diğerlerinden anlamlı düzeyde daha yüksek ve olumlu olduğu görülmüştür (Kaya, 2003:111). Dolayısıyla ders başarısı ve yüksek motivasyonun hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine yönelik olumlu tutumlarını arttırdığı söylenebilir. Bununla birlikte bu konuda farklı sonuçlar ortaya koyan araştırmalar da mevcut olduğu için genelleme yapmanın doğru olmadığını söylemek mümkündür. Örneğin;Kartal ve arkadaşlarının Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi'de öğrenim gören 178 öğretmen adayı üzerinde gerçekleştirdikleri bir araştırmada, öğretmen adaylarının genel akademik başarılarına göre öğretmenlik mesleğine karşı tutumlarında istatiksel olarak anlamlılık derecesinde bir farklılık olmadığı görülmüştür ($F=.513$; $p>.05$) (Kartal ve arkd., 2012:2762).

Tablo 6: Öğrencilerin DKAB ve İHL Meslek Dersleri Öğretmenlerini Sevme Durumlarına Göre Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları Arasındaki Farklılıklar (Tek Yönlü Varyans Analiz-ANOVA p< 0,01; Tukey HSD p<0,05).

Öğretm. Sevme	N	A.Ort.	Std.S.	F	P	Fark
1-Hayır	18	3,5790	,66849	13,646	,000	1 ile 2 ve 3,
2-Kısmen	118	4,0129	,42235			2 ile 3
3-Evet	150	4,1699	,49180			arasında
Toplam	**286**	**4,0679**	**,49816**			

Tablo 6'dan hareketle araştırmaya katılan öğrencilerin lisedeki DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenlerini sevip sevmeme durumlarına göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarına bakıldığında; söz konusu öğrencilerin ilgili öğretmenleri sevip sevmeme durumlarına göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutum ölçeğinden aldıkları puan ortalamalarının farklılık gösterdiği görülmektedir. Buna göre en yüksek tutum puan ortalamasının söz konusu öğretmenleri sevdiğini ifade eden öğrencilere (4,16) ait olduğu, daha sonra bunları sırasıyla kısmen sevdiğini söyleyenlerin (4,01) ve sevmediğini söyleyenlerin (3,57) takip ettiği görülmektedir. Yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda ilgili öğretmenleri sevip sevmeme durumlarına göre öğrencilerin öğretmenlik mesleğine yönelik tutum ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları arasındaki bu farklılıkların p< 0,01 düzeyinde anlamlılık seviyesine ulaştığı görülmüştür. Anlamlılık düzeyindeki farklılıkların hangi gruplar arasındaki farklılıktan kaynaklandığını tespit etmek için gerçekleştirilen Tukey HSD testi sonucunda ise söz konusu farklılıkların lisedeki DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenlerini 'sevmediğini' belirten öğrenciler ile bu öğretmenleri 'sevdiğini' ve 'kısmen sevdiğini' söyleyenler; bir de 'sevdiğini' söyleyen öğrencilerle 'kısmen sevdiğini' söyleyen öğrenciler arasındaki farklılıklardan kaynaklandığı tespit edilmiştir. Buna göre ilahiyat öğrencilerinin lisedeki DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenlerini sevme düzeyleri arttıkça din dersi öğretmenliğine yönelik daha olumlu tutumlara sahip oldukları görülmektedir. Böylece araştırma bulguları ile ilgili hipotezin (hipotez 14) doğrulandığı görülmektedir.

Bilgin'e göre sevgi, bir başkasının iyiliğini en yüce değer olarak görme, onun iyiliğini gerekirse kendi iyiliğinden bile önemli sayabilme duygusudur (Bilgin, 2000:64). Sınıf ortamı sürekli öğretmenden öğrenciye, öğrenciden öğretmene karşılıklı duygu akışının bulunduğu bir mekandır. Başka bir ifadeyle bir iletişim ortamı olan sınıfta öğretmen ve öğrenciler arasındaki karşılıklı mesajların içeriği sevgi, saygı, hayranlık gibi olumlu duyguları barındırabileceği gibi düşmanlık, nefret, değersizlik, bıkkınlık gibi olumsuz duyguları da içerebilmektedir. Zira araştırmalarda öğretmenin kendisini işine vermesiyle, kendisine, mesleğine ve öğrencilerine sevgi ve saygı duymasıyla, dersine olan bağlılığı ile öğrencilerine olumlu yönde model teşkil ettiği, bu anlamda öğretmen davranışları ile öğrenci davranışları arasında ilişki olduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla öğretmen davranışlarının niteliği öğrencilerin duygu, düşünce, tutum ve davranışlarını etkilediği gibi eğitim sisteminin amaçlarına ulaşabilmesine de etki eden önemli bir faktör olmaktadır (Üstüner, 2006:110). Bu nedenle genel olarak tüm eğitim alanlarında olduğu gibi dinî eğitim veren kişilerin de sevgiyi temel almaları büyük önem taşımaktadır. Başka bir deyişle din eğitiminin başarıya ulaşabilmesi için sevginin merkez alınıp sevgi dilinin kullanılması ve bu eğitimin sevgi ortamında gerçekleştirilmesi son derece önemlidir (Kımter, 2015:28). Çocuğun ilgi, istek ve ihtiyaçlarına karşı duyarlı olmayan, sevgiden yoksun olan, baskıya ve korkutmaya dayalı olan din eğitimi iyi bir insan ve sağlıklı bir dindarlık oluşturamamaktadır. Bu

tür din eğitimi almış olan çocuk ve gençler dine mesafeli olabildikleri, hatta dinden uzaklaşarak din değiştirebildikleri gibi bir takım ahlaksız davranışlar da sergileyebilmektedirler. Oysa çocuk ve gençlerin ilgi ve ihtiyaçları dikkate alınarak sevgiye dayalı olarak gerçekleştirilen bir din eğitimi, din eğitiminin amacına ulaşmasında ve sağlıklı bir dinî kişiliğin yani dindarlığın oluşmasında etkili olduğu gibi gençlerin çocukluktan itibaren kendilerine öğretilmeye, benimsetilmeye çalışılan dinden tatmin olmalarında, o dine bağlanıp onda istikrar göstermelerinde ve hatta ileride o dinin gelecek nesillere öğretilip aktarılmasında sorumluk üstlenmeye istekli ve gönüllü olmalarında da etkili olmaktadır. Bu bağlamda Kaya'nın 443 ilköğretim 8. sınıf öğrencisi üzerinde gerçekleştirdiği araştırmada, öğrencilerin DKAB dersi öğretmenini sevme durumlarına göre, DKAB dersinin öğrencilerin ahlaki davranışları üzerindeki etkisi ile ilgili puan ortalamaları arasında anlamlılık düzeyinde farklar olduğu görülmüştür. Söz konusu araştırmada bu farkın DKAB dersi öğretmenlerini sevmeyen öğrenciler ile seven öğrenciler arasındaki farktan kaynaklandığı, DKAB dersinin DKAB öğretmenlerini seven öğrencilerin ahlaki davranışları üzerindeki etkisinin, DKAB öğretmenlerini sevmeyen öğrencilere göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Kaya, 2006,:35-36).

Benzer şekilde Zengin'in öğrencilerin DKAB dersine yönelik tutumlarını çeşitli değişkenler açısından incelemek amacıyla Sakarya ilindeki 3129 ilköğretim ve ortaöğretim öğrencisi üzerinde gerçekleştirdiği bir araştırmada; öğrencilerin DKAB öğretmeni ile ilgili düşüncelerinin derse karşı tutumlarını anlamlı düzeyde etkilediği, öğretmenini seven öğrencilerin derse karşı tutumlarının, öğretmenini sevmeyen veya öğretmenine karşı ilgisiz olan öğrencilere göre daha olumlu ve yüksek olduğu görülmüştür (Zengin, 2013:294-295). Yine Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretmenlik uygulaması yapan 683 son sınıf öğrencisi üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada; öğretmen adaylarının uygulama okullarındaki öğrencilerden kaynaklanan sorunlar açısından öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum puan ortalamaları arasında önemli farklar olduğu görülmüştür. Buna göre öğrencilerle sorunları olmayan ve az sorunları olan öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının, öğrencilerle sorunları olan öğretmen adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutumlarına göre daha olumlu olduğu görülmüştür. Böyle bir sonuç, öğretmenlik mesleğini ve öğrencilerini seven öğretmen adaylarının öğrencileri ile daha az sorunlarının olabileceğini gösterebileceği gibi, öğretmenlik uygulamalarında öğrenciler ile sorunu olmayan öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğini daha fazla sevebileceğinin de göstergesi olabileceği şeklinde yorumlanmıştır (Kaya, 2003:107-108).

Özetle ifade etmek gerekirse DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenlerinin öğrencilere karşı tutumları, öğrencilerin ahlaki davranışlarını ve derse karşı tutumlarını anlamlı düzeyde etkilediği gibi onların DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenliğine karşı tutumlarını da etkilemektedir. Bununla birlikte bu konu ile ilgili az da olsa tersi yönde bulgular ortaya koyan araştırmalar da mevcuttur. Örneğin; Güleçen ve arkadaşları tarafından öğretmenlik mesleğine ilişkin tutum ölçeği kullanılarak Anadolu Öğretmen lisesi öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bir araştırma sonucunda; öğrencilerin öğretmenliği sevmede öğretmenlerinin etkisi olduğu düşüncesine düşük düzeyde katıldıklarını görülmüştür. Söz konusu araştırmada bu sonuçtan hareketle öğretmenlerin öğrencilerine mesleği sevdirecek düzeyde davranmadıkları ifade edilmiştir (Güleçen ve arkd., 2008:154).

Tablo 7: DKAB ve İHL Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Öğrencilere Karşı Tutumlarının Algılanma Biçimlerine Göre Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlar Arasındaki Farklılıklar (Tek Yönlü Varyans Analiz- ANOVA p< 0,01; Tukey HSD p<0,05).

Öğretmen Tutumları	N	A.Ort.	Std.S.	F	P	Fark
1-İlgisiz-Sevgisiz	27	3,9136	,39026	4,418	,005	1 ile 3 ve 4
2-Otoriter-Baskıcı	63	4,0160	,53065			arasında
3-Demokratik	88	4,2225	,49692			
4- Diğer	108	4,0237	,46871			
Toplam	**286**	**4,0728**	**,49393**			

Tablo 7'de görüleceği üzere ilahiyat öğrencilerinin lisedeki DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenlerinin öğrencilerine karşı tutumlarını değerlendirme biçimlerine göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında bir takım farklılıklar olduğu ve yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda bu farklılıkların anlamlılık seviyesine ulaştığı anlaşılmaktadır (p< 0,01). Anlamlılık düzeyindeki farklılıkların hangi gruplar arasındaki farklılıktan kaynaklandığını tespit etmeye yönelik olarak gerçekleştirilen Tukey HSD sonucunda ise söz konusu farklılıkların DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenlerinin öğrencilerine karşı tutumlarını ilgisiz-sevgisiz olarak değerlendirenler ile 'demokratik' ve 'diğer' şeklinde değerlendiren öğrenciler arasında olduğu görülmüştür. Buna göre lisedeki DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenlerinin öğrencilerine karşı tutumlarını 'demokratik' ve 'diğer' (ilgisiz-sevgisiz, otoriter-baskıcı ve demokratik olmayan) şeklinde değerlendiren öğrencilerin, söz konusu öğretmenlerin tutumunu ilgisiz–sevgisiz olarak değerlendiren öğrencilere göre öğretmenlik mesleğine yönelik daha olumlu tutumlara sahip oldukları söylenebilir. Dolayısıyla araştırma sonucunda elde edilen bu bulgu ile ilgili hipotezin (hipotez 15) doğrulandığı söylenebilir. Buna göre öğrencilerini seven ve saygı duyan, kendilerine değer veren ve dinleyen bir öğretmene sahip olduklarını belirten öğrencilerin derse karşı olumlu tutumları, otoriter veya ilgisiz öğretmene sahip olduklarını belirten öğrencilerden daha yüksek olmaktadır. Demokratik bir tutuma sahip olan öğretmenin, sınıfta öğrencilerin düşüncelerini rahatça paylaşmalarına izin verdiği, sevgi ve saygıya dayalı bir iletişim ortamı oluşturduğu göz önünde bulundurulduğunda, demokratik öğretmen tutumlarının öğrencilerin söz konusu derslere ve öğretmenlik mesleğine karşı olumlu tutumlara sahip olmalarında etkili olması son derece doğal karşılanmalıdır.

Zira ilgili ve seven ya da demokratik anne-baba tutumlarının çocukların ve gençlerin dinî inanç ve tasavvurlarında olumlu yönde etkili olduğu, pek çok araştırma sonucunda ortaya çıkmıştır. Örneğin; Hertel ve Donahue'nin ABD'de 1220 erkek 1340 kız öğrenci üzerinde yaptıkları araştırmada, anne – babasını ilgili ve seven olarak algılayan ve anne – babası seven Tanrı imajına sahip olan çocukların Tanrı'yı da seven bir varlık olarak algıladıkları ortaya çıkmıştır (Bkz.Julie et al, 2013:200-212). Diğer taraftan Mcdonald ve arkadaşlarının 18-27 yaş arası Amerikalı gençler üzerinde gerçekleştirdikleri bir araştırmada, duygusal olarak soğuk ve manevi desteğin olmadığı bir aile ortamında yetişenlerin Tanrıyla ilişkilerini daha yüksek derecede samimiyetten uzak olarak algıladıkları; benzer şekilde katı ve otoriter ailelerden gelen gençlerin de Tanrıyla olan ilişkilerini hem samimiyetten uzak hem de kaygı verici olarak algıladıkları tespit edilmiştir (McDonald,

Angie, et al, 2005:21-28). Bu nedenle demokratik ya da ilgili ve seven anne-baba tutumları kadar öğretmen tutumları da din eğitiminin amacına ulaşmasında, sağlıklı dindar bir kişilik oluşturmada olduğu gibi DKAB ve İHL meslek derslerine ve bu derslerin öğretmenlerine karşı olumlu tutumların oluşmasında büyük önem arz etmektedir.

Tablo 8: Öğrencilerin DKAB ve İHL Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Ders İşleme Şeklini Beğenme Durumlarına Göre Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları (Tek Yönlü Varyans Analiz- ANOVA p< 0,01; Dunnett C p<0,05).

Ders İşleme Şek. Beğ.	N	A.Ort.	Std.S.	F	P	Fark
1-Beğeniyorum	47	4,3112	,55032	14,097	,000	2 ile 3,
2-Kısmen Beğeniyorum	181	4,0852	,39478			1 ile 2
3-Beğenmiyorum	57	3,8195	,62035			ve 3 arasında
Toplam	**285**	**4,0693**	**,49607**			

Tablo 8'e göz atıldığında; ilahiyat fakültesi öğrencilerinin lisedeki DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenlerinin ders işleme şeklini beğenip beğenmeme durumlarına göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutum puanlarında bir takım farklılıklar olduğu ve bu farklılıkların p< 0,01 düzeyinde anlamlılık seviyesine ulaştığı görülmektedir. Bu farklılıkların nereden kaynaklandığı tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen Dunnett C testi sonucunda ise söz konusu farklılıkların DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenlerinin ders işleme şeklini 'beğeniyorum' diyenler ile 'kısmen beğeniyorum' ve 'beğenmiyorum' diyenler arasında; ayrıca 'kısmen beğeniyorum' diyenler ile 'beğenmiyorum' diyenler arasında olduğu tespit edilmiştir. Buna göre öğrencilerin ilgili öğretmenlerin ders işleme şeklini beğenme durumları arttıkça öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının da daha olumlu olduğu görülmektedir. Böylece hipotez 16'nın araştırma bulguları ile doğrulandığını söylemek mümkündür.

DKAB ve İHL meslek derslerinde kullanılan değişik türden yöntem ve tekniklerin yanı sıra kullanılan teknolojik araç ve gereçler, daha etkin ve kalıcı öğrenmeyi sağlamada katkıda bulunduğu gibi öğrencilerin bu derslere, derslerin öğretmenine ve öğretmenlik mesleğine yönelik olumlu tutumlar geliştirmelerinde de etkili olmaktadır. Bu husus, yapılan deneysel çalışmalarla da ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Yorulmaz tarafından ilköğretim 7. sınıf öğrencileri üzerinde din öğretiminde öğretim teknolojileri ve materyal kullanımının verimliliğe ve kalıcılığa etkisini araştırmak amacıyla gerçekleştirilen araştırmada, kontrol ve deney grupları üzerinde ön test, son test ve kalıcılık testleri uygulanmıştır.

Elde edilen analiz sonuçlarının ve değerlendirmelerin, öğretim teknolojileri ve materyaller yardımıyla işlenen DKAB dersinin öğrenciler üzerinde daha etkili olduğunu ve öğrenilen bilgilerin daha kalıcı olduğunu ortaya koyduğu görülmüştür (Yorulmaz, 2005:135-136). Benzer şekilde Kaya'nın ilköğretim öğrencileri üzerinde gerçekleştirdiği bir araştırmada, DKAB dersinde en çok kullanılan öğretim araçlarına göre DKAB dersinin öğrencilerin ahlaki davranışları üzerindeki etkisinin farklı olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Gerçekleştirilen varyans analizi sonucunda, derslerde TV-video kullanıldığını ifade eden öğrencilerin ortalamaları ile hiçbir araç gereç kullanılmadığını ifade eden öğrencilerin ortalamaları arasında istatiksel olarak anlamlılık derecesinde farklar olduğu görülmüş, dolayısıyla derslerde TV-video kullanılması DKAB dersinin öğrencilerin ahlaki davranışları üzerindeki etkisini arttırdığı tespit edilmiştir (Kaya, 2006: 40). Yine Sakarya ilindeki İlköğretim ve ortaöğretim öğrencilerinin DKAB dersine yönelik tutumlarını çeşitli

değişkenler açısından incelemek amacıyla 3129 öğrenci üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada da bizim araştırma bulgularımızı destekler mahiyette sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre söz konusu araştırmada, öğrencilerin DKAB öğretmeninin ders işleme yöntemini beğenme durumlarına göre DKAB dersine yönelik tutumlarında anlamlı düzeyde farklılık olduğu tespit edilmiştir. Başka bir deyişle, DKAB öğretmenin ders işleme yöntemlerini beğendiğini söyleyen öğrencilerin derse karşı tutumlarının, kısmen beğendiğini veya beğenmediğini ifade eden öğrencilerin tutumlarına göre anlamlı derecede daha yüksek olduğu görülmüştür (Zengin, 2013:296).

Benzer şekilde Samsun il merkezinde ilköğretim 8. Sınıf öğrencileri üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada da; DKAB dersinin işleniş yöntemlerinden memnuniyet durumuna göre, DKAB dersinin öğrencilerin ahlaki davranışları üzerindeki etkisi ile ilgili ortalamalar arasında anlamlılık derecesinde farklılıklar olduğu görülmüştür. Ortalamaların ikili karşılaştırılmasında ise, DKAB dersinin işleniş şeklinden memnun olmayan öğrenciler ile memnun olan öğrenciler, DKAB dersinin işleniş şeklinden kısmen memnun olan öğrenciler ile memnun olan öğrenciler arasındaki farkın manidar olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar, DKAB dersinin öğrencilerin ahlaki davranışları üzerindeki etkisinin, DKAB dersinin işleniş yöntemlerinden memnun olan öğrencilerde daha fazla olduğunu ortaya koymuştur (Kaya, 2006:37). Özetle ifade etmek gerekirse din dersinin işleniş şekillerinin beğenilip beğenilmemesi, öğrencilerin ahlaki davranışları ve derse karşı tutumlarında etkili olduğu gibi dersin öğretmenlerine ve öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında da belirleyici olabilmektedir.

Tablo 9: Öğrencilerin DKAB ve İHL Meslek Dersleri Öğretmenlerinin Alanları ile İlgili Bilgi Düzeylerini Yeterli Bulma Durumlarına Göre Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları (Tek Yönlü Varyans Analiz- ANOVA p< 0,05; Dunnett C p<0,05).

Öğretm. Bilgi Düzeyini Yeterli bulma Durumu	N	A.Ort.	Std.S.	F	P	Fark
1-Evet	75	4,1571	,55957	4,303	,014	1 ile 3
2-Kısmen	176	4,0788	,43888			arasında
3-Hayır	35	3,8626	,58696			
Toplam	**286**	**4,0729**	**,49799**			

Son olarak araştırmada; ilahiyat öğrencilerinin lisedeki DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenlerinin bilgi düzeylerini yeterli bulup bulmama durumlarına göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında bir farklılaşma olup olmadığını anlamak için de tek yönlü varyans analizi (ANOVA) yapılmıştır. Tablo 9'da görüleceği üzere geçekleştirilen varyans analizi sonucunda, öğrencilerin söz konusu öğretmenleri alanlarında yeterli düzeyde bilgili bulup bulmama durumlarına göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında istatiksel olarak anlamlılık derecesinde farklılıklar meydana geldiği gözlenmektedir. Söz konusu anlamlı farkların hangi gruplar arasında olduğunu anlamaya yönelik olarak yapılan Dunnett C testi sonucunda ise, bu farklılığın lisedeki DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenlerini alanlarında 'yeterli derecede bilgili' bulan öğrencilerle 'yeterli derecede bilgili' bulmayanlar arasındaki farktan kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Buna göre ilgili öğretmenleri alanlarında yeterli derecede bilgili bulan öğrencilerin yeterli bulmayanlara göre öğretmenlik mesleğine karşı daha olumlu tutumlara sahip oldukları görülmektedir. Böylece araştırma bulguları ile ilgili hipotezin (hipotez 17) doğrulandığı söylenebilir. Araştırmalarda öğretmenlerinin

yeterlilikleri hususunda birbirinden farklı kriterler öne sürüldüğü gibi bu kriterlerin toplumdan topluma ve kültürden kültüre de farklılık gösterdiği görülmektedir. Bununla birlikte genel olarak öğretmenlerin yeterlilikleri denilince meslekî bilgi (pedogojik formasyon bilgisi), alan bilgisi, genel kültür ve kişilik özellikleri bakımından mesleğe yatkın olma anlaşılmaktadır. Ülkemizde öğretmenlerin seçilmesi ve istihdamında kişisel özellikleri bakımından mesleğe yatkın olma anlamındaki yeterlilik alanı dikkate alınmadığı gibi zaman zaman yanlış uygulanan eğitim politikaları yüzünden hizmet öncesi eğitim esnasında öğretmen adaylarının diğer yeterlilik alanlarında da eksik kaldığı görülmektedir. Nitekim araştırma bulgularımız da bu gerçeği ortaya koymaktadır. Çünkü ilahiyat fakültesi öğrencilerinin büyük bir kısmı (211) lisedeki DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenlerini gerek mesleki bilgi gerekse alan bilgisi anlamında 'kısmen yetersiz' ve 'yetersiz' olarak değerlendirmişlerdir. Araştırmamızda söz konusu öğretmenlerini yetersiz olarak değerlendiren öğrencilerin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının da diğerlerinden anlamlı bir şekilde düşük olması son derece dikkat çekici bir husustur. Hem öğrencinin öğretmeni yetersiz bulmasının, hem öğretmenin ya da öğretmen adaylarının bizzat kendilerini yetersiz bulmalarının mesleğe yönelik tutumlarını olumsuz yönde etkilediğini yurtdışında ve yurtiçinde yapılan araştırma sonuçları ortaya koymaktadır. Örneğin; öğretmen adaylarının yeterlilik düzeyleri ile öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Filistin'de Gazze Şeridi'nde dört farklı üniversitede 41 öğretmen adayına üç aylık öğretmen eğitim programı öncesi ve sonrasında tutum ölçeği uygulanmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre öğretmenlerin yeterlilik düzeyleri ile eğitim öncesi ve eğitim sonrası öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları arasında güçlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yapılan çift örneklemli t-testi sonucu, öğretmenlere verilen eğitimin öğretmenlerin yeterlilikleri kadar tutumları üzerinde de geliştirici yönde etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Elde edilen bu bulgular, öğretmen eğitim programlarının hizmet öncesi öğretmenlerin hem yeterliliklerini hem de mesleğe yönelik olumlu tutumlarını arttırdığını ortaya koymuştur. (Abu Sharbain et.al, 2012: 14-22). Ülkemizde İlahiyat Fakültesi son sınıfta öğretmenlik uygulaması yapan 683 öğretmen adayı üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada da, kendilerini öğretmenlik için yeterli, kısmen yeterli ve yetersiz olarak gören öğrencilerin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları arasında $p<0.001$ düzeyinde anlamlı farklar görülmüştür. Scheffe testi sonucunda ise, kendilerini öğretmenliğe karşı yeterli gören öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları, kendilerini öğretmenlik için biraz yeterli ve yetersiz gören öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarına göre daha olumlu olarak bulunmuştur. Ayrıca, kendilerini öğretmenlikte biraz yeterli gören öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının da, kendilerini yetersiz olarak algılayanlara göre daha olumlu olduğu ortaya çıkmıştır (Kaya, 2003:102). Benzer şekilde İlköğretim ve ortaöğretim öğrencilerinin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersine yönelik tutumlarını çeşitli değişkenler açısından incelemek amacıyla 3129 öğrenci üzerinde gerçekleştirilen bir araştırmada; DKAB dersinde yeterli düzeyde din ve ahlak eğitimi alabildiğini düşünen öğrencilerin derse yönelik tutumlarının daha yüksek olduğu, alamadığını belirten öğrencilerin tutumlarının ise daha düşük olduğu görülmüştür (Zengin, 2013:293-294). Özetle söylemek gerekirse DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenlerinin meslekî ve alan bilgisi yeterlilikleri din dersinin amacına ulaşmasında din ve ahlak eğitiminin doğru ve sağlıklı bir şekilde verilebilmesinde, öğrencilerin bu derslere ve dersin öğretmenine karşı tutumlarının olumlu olabilmesinde önemli olduğu gibi yetişen öğretmen adaylarının ve halihazırda görevini icra eden öğretmenlerin mesleğe yönelik tutumlarında, mesleği severek yapmalarında ve mesleklerinde başarılı olmalarında da son derece önem arz etmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

İlahiyat fakültesi öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarını psiko-sosyal yöntem ve tekniklerle din psikolojisi ve din eğitimi açısından incelemek için gerçekleştirilen araştırma sonucunda, öğrencilerin genel olarak öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının oldukça yüksek ve olumlu olduğu görülmüştür. Ayrıca araştırmada öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri bölüm, cinsiyet, sınıf, yaş, ailenin gelir durumu, mezun olunan lise türü, yaşanılan yerleşim yeri, anne-babanın eğitim düzeyi, anne-babanın mesleği, anne-babanın dindarlık düzeyine göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında anlamlılık düzeyinde herhangi bir değişiklik meydana gelmediği tespit edilmiştir. Diğer taraftan araştırmada ilahiyat fakültesi öğrencilerinin öznel dindarlık algısı düzeylerine, lisedeki DKAB ve İHL meslek derslerindeki başarı durumlarına, bu derslerin öğretmenlerini sevip sevmeme durumlarına, söz konusu derslerin öğretmenlerinin öğrencilerine karşı tutumlarını değerlendirme biçimlerine, ilgili derslerin öğretmenlerinin ders işleme şekillerini beğenip beğenmeme durumlarına ve bu öğretmenlerin bilgi düzeylerini yeterli bulup bulmama düzeylerine göre öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarında farklılıklar olduğu ve bu farklılıkların istatiksel olarak anlamlılık seviyesine ulaştığı görülmüştür. Araştırmadan elde edilen bu bulgular doğrultusunda şu şekilde önerilerde bulunulabilir:

- Gerek ailede gerekse okulda din eğitimi, sevgi ve ilgi dolu bir ortamda sevgi temelli olarak ve sevgi diliyle verilmelidir. Aşırı korkutucu ve cezalandırıcı eylem ve söylemlerden kaçınılmalı, her şeyden önce çocuk ve gençlerin ilgi ve ihtiyaçları, gelişim özellikleri dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda DKAB ve İHL Meslek derslerinde öğretmenler sevgi merkezli din ve ahlak eğitimini benimsemeli kendilerini ve dersi öğrencilere sevdirmeye çalışmalıdırlar. Zira öğrencilerin başlangıçta öğretmeni ve sonrasında dersi sevmeleri, ileride onların hayatını pek çok yönden etkilediği gibi meslek seçimlerinde ve öğretmenlik mesleğine yönelik olumlu tutumlar geliştirmelerinde de etkili olmaktadır.
- Okullarda din ve ahlak eğitimi, klasik yöntem ve tekniklerden ziyade öğrenmeyi daha etkin ve kalıcı hale getirecek, öğrencilerde derse, öğretmene ve mesleğe yönelik olumlu tutumları geliştirecek değişik yöntem ve teknikler kullanılarak ve bilhassa teknolojik araç ve gereçlerden yararlanılarak verilmelidir.
- Ülkemizin geleceği olan genç nesilleri ellerine teslim edeceğimiz genelde tüm öğretmen adaylarının özelde DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenlerinin yetiştirilmesine özel bir önem verilmeli ve bu konuda gerekli ciddiyet ve hassasiyet gösterilmelidir. Bu bağlamda ilgili fakültelerin müfredat programları yeniden gözden geçirilmeli ve ders içeriklerinde gerekli değişiklikler yapılmalı, ayrıca öğretmen yetiştiren öğretim elemanlarının ihtiyaç duyulan fakültelerde sayısı arttırılmalı bunun yanında kalitesi de göz önünde bulundurulmalıdır. Öğretmen adaylarına öğretmenlik meslek dersleri ve alan dersleri dışardan ücretli ve gerekli niteliklere sahip olmayan kişilerce değil gerçekten alanında uzman, gerekli niteliklere sahip öğretim elemanlarınca verilmelidir.
- İlahiyat fakültelerindeki ilahiyat bölümü öğrencilerine öğretmenlik meslek bilgisi dersleri (pedogojik formasyon eğitimi) lisans eğitimi içerisine serpiştirilerek ve ücretsiz olarak verilmelidir. Çünkü son sınıfta ya da mezuniyet sonrasında zamana yayılmadan sıkıştırılmış bir program çerçevesinde verilen öğretmenlik meslek bilgisi dersleri öğretmen adayları tarafından yeterince özümsenmediği için faydalı olmadığı gibi ailelerin bütçesine de ekstra bir yük getirmektedir. Diğer taraftan ilahiyat fakülteleri bünyesindeki İDKAB bölümleri ya program içeriği anlamında gerekli iyileştirilmeler yapılarak yeniden aktif hale getirilmeli ve öğrenci alımına devam edilmeli ya da tamamen kapatılarak MEB'in ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ihtiyaç duyduğu din eğitimcileri ilahiyat fakültelerinin ilahiyat bölümlerinden mezun olan öğrencilerden karşılanma yoluna gidilmelidir. Çünkü resmiyette kapatılmasa da öğrencilerin ve halkın gözünde kapatıldı gözüyle bakılan İDKAB bölümünde

halihazırda öğrenim gören öğretmen adaylarının hem alan hem de meslekî bilgisi anlamında oldukça yetersiz kaldıkları görülmektedir. Bunun nedeni ise İDKAB bölümündeki öğretim elemanlarının genellikle sayıca çok az olması hasebiyle ilahiyat bölümündeki alan hocalarının ilgili bölümün derslerine girmesi söz konusu olmaktadır. Bununla birlikte ilahiyat bölümü hocalarının ders yükünün fazla olduğu gerekçesi ile biraz da bölüme öğrenci alımının durdurulması nedeniyle bölüm derslerine girmekte gönülsüz ve isteksiz davranmaları, diğer taraftan eğitim fakültesindeki öğretmenlik meslek dersleri hocalarının hem kendi fakültelerindeki ders yükünü hem de ilahiyat, fen ve edebiyat fakültesi öğrencilerine ücretli pedogojik formasyon dersleri vermenin getirdiği ekstra ders yükünü gerekçe göstererek İDKAB bölümündeki öğretmenlik meslek derslerine girmekte gönülsüz ve isteksiz davranmalarıdır. Mevcut durumda ilahiyat fakültesinde yer alan her iki bölüm öğrencileri de (İDKAB ve İlahiyat) mesleğin gerektirdiği niteliklere sahip olmadan mezun duruma gelmekte ve böylece din eğitiminin kalitesi düşmektedir. Bizim araştırmamız da dahil pek çok araştırmada öğretmen adayları tarafından bu yetersizlikler dile getirilmektedir.

- Türkiye'de öğretmenlik mesleğinden beklentilerin karşılanabilmesi ve bu mesleğin hak ettiği saygınlığı kazanabilmesi için öğretmen adaylarının belirlenmesinde niceliksel değerler yerine öğretmenlik mesleğine yönelik tutum, beceri, kişilik ve karakter özellikleri bakımından yatkın olma gibi niteliksel değerlerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Öğretmenlik mesleği sevgi, sabır ve özveri gerektirdiği ayrıca insan hayatı ve toplumların geleceği açısından son derece önemli bir meslek olduğu için her şeyden önce toplumumuzun geleceğini inşa edecek olan öğretmen adaylarının belirlenmesi ve atanmasının ÖSYM tarafından yapılan merkezi Öğrenci Seçme ve Yerleştirme sınavı ve KPSS gibi iki sınavla gerçekleştirilmesi yeterli gözükmemektedir. Bu sınavlara ek olarak öğretmen yetiştiren fakülteler bünyesinde öğretmenlik yeterlikleri açısından bir değerlendirme sınavı yapılabileceğini, en azından Almanya, Avusturya, Japonya ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'deki gibi öğretmen adaylarının belirlenmesinde ve atanmasında alan bilgisi, meslek bilgisi, genel kültür bilgisinin yanında kişilik ve karakter özellikleri olarak mesleğe yatkın olmanın da göz önünde bulundurulması gereken önemli bir yeterlilik alanı olduğunu belirtmekte yarar görüyoruz. Hatta DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmen adaylarının belirlenmesi ve atanmasında, 'ahlakî özellikler ve rol model olma anlamında yeterli olma' şeklinde alana özgü özel bir yeterlilik kriteri koyulmasının daha da faydalı olacağını düşünmekteyiz. Zira sosyal ilişkileri zayıf, iletişim becerileri anlamında son derece yetersiz, çocukları sevmeyen, duygularını kontrol edemeyip zaman zaman şiddet eğilimleri gösteren, ruhsal olarak sağlıklı ve dengeli olmayan, mesleğin kutsiyet ve ciddiyetinin bilincinde olmadığı gibi onu temsil yeteneğinden de yoksun olan, mesleğe yönelik olumlu tutumlara sahip olmadığı için onu bir yük gibi ve sadece bir geçim kaynağı olarak algılayan öğretmenlerin din eğitiminin amacına ulaşmasında büyük bir engel teşkil ettikleri gibi beklentilere cevap vermemek suretiyle kaliteyi de düşürdükleri görülmektedir.
- Genç kuşaklara ahlak ve değerleri öğretip onlarda dini ve ahlaki değerlerin birer kişilik özelliği haline gelmesini sağlamakla görevli olan DKAB ve İHL meslek dersi öğretmen adaylarına öğretmenlik mesleğinin çok önemli bir değer olduğu, kutsal bir vazife ve manevi boyutu ağırlıklı bir meslek olduğu hususu mesleki ve alan eğitimleri sırasında önemle vurgulanmalı, bu konudaki farkındalıkları arttırılmalıdır.
- Öğretmenlik mesleğine yönelik tutumun olumlu ve yüksek olması, nitelikli öğretmen olmanın ön koşulu olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle erken yaşlardan itibaren öğrencilerin kişilik özelliklerine uygun mesleklerin belirlenerek gerekli yönlendirilmenin yapılması faydalı olacağı gibi DKAB ve İHL

meslek öğretmeni adaylarını yetiştiren akademisyenlerin, öğrencilerin yetiştirilmesi sürecinde derslerini öğretmen adaylarının mesleğe yönelik tutumlarını olumlu yönde geliştirecek, onların derse yönelik ilgi ve isteklerini artıracak biçimde yapılandırmalarının da son derece faydalı olacağı söylenebilir.

- DKAB ve İHL meslek öğretmen adaylarının ileride icra edecekleri mesleğe ilişkin oldukça yüksek düzeyde olumlu tutumlara sahip olmaları mesleki anlamda önemli bir kazanımdır. Ancak hizmete başladıktan sonra öğretmenlik mesleğini başarıyla yürütebilmeleri için bu olumlu tutumlarını devam ettirmeleri ve görevlerini uygun koşullar altında sürdürebilmeleri de bir o kadar önem arz etmektedir. Bu bağlamda şu an öğretmenlik mesleğini yerine getirmekte olan DKAB öğretmenlerinin mesleklerine ilişkin tutumları da araştırılarak görev öncesinde ve görev esnasında DKAB ve İHL meslek dersleri öğretmenlerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları arasında ne gibi farklılıklar olduğu da tespit edilebilir, sonuçları birbirleriyle karşılaştırılabilir. Ortaya çıkan sonuca göre öğretmen adayları için var olan öğretim programlarında yeniden düzenlemeye gidilebileceği gibi halihazırda öğretmenlik yapan öğretmenler için de olumlu tutumları geliştirici hizmet içi eğitim kursları düzenlenebilir.
- Günümüzde adeta bilgi kirliliği içerisinde boğulan, içsel bir boşluk duygusu ve anlamsızlık hastalığı yaşayan insanlara, dinin nihaî anlam arayışına cevap teşkil edici fonksiyonu ve dinî bilginin doğru olarak sunulması hususu önem kazanmıştır. Bu bağlamda okullarda okutulan DKAB, İHL meslek dersleri öğretmenlerinin değer açıklayıcı anlayış yerine değer kazandırıcı anlayışı esas almaları, zihinsel ya da bilişsel öğrenmelerde duygusal boyuta da önem vermeleri gerekmektedir. Dolayısıyla din öğretiminde öğrencinin kişilik bütünlüğü göz önünde bulundurularak bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor davranışların kazandırılmasına da özel bir önem verilmeli, böylece öğrencilerin din dersine ve dersin öğretmenlerine yönelik olumlu tutum geliştirmesine katkıda bulunulmalıdır (Önder, 2015:526-527).

KAYNAKÇA

1. ABU SHARBAİN, Islam H., Tan, Kok-Eng, "Gender Differences in Primary EnglishLanguage Teachers' Attitudes Towards the Teaching Profession," Wudpecker Journal of Educational Research, Vol. 2(5), May 2013, pp. 071 – 077).
2. ABU SHARBAİN, Islam H., Tan, Kok-Eng, "Pre-Service Teachers' Level of Competence And Their Attitudes Towards the Teaching Profession," Asian Journal of Social Sciences & Humanities, Vol. 1. No. 3. August 2012, www.ajssh.leena-luna.co.jp, pp.14-22.
3. AÇIŞLI, Sibel, Kolomuç, Ali, "Sınıf Öğretmeni Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi," Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, C.1, S. 2, 2012, ss.266-271 (s.269).
4. AKBAYIR, Kamil. " Öğretmenlik Mesleğine Yönelmede Ailenin ve Branş Seçiminde Cinsiyetin Rolü," V.Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi Dergisi Cilt 2, ODTU, Ankara, Eylül- 2002, pp. 1183-1188). (p.1183).
5. AKPINAR, Ercan, Yıldız, Eylem, Ergin, Ömer, "Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları," Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 19, 2006,ss.56-62.
6. AYDEMİR, Hasan, Karalı, Yalçın, "Sınıf Öğretmeni Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Karşı Tutumlarının İncelenmesi," TİDSAD Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi /The Journal of Turk & Islam World Social Studies 2 (2), Mart 2015, ss. 365-377.
7. AKYÜZ, Y., *Türk Eğitim Tarihi,* Pegem A Yayıncılık, Ankara, 2005.

8. ATANUR BAŞKAN, Gülsüm, Aydın, Ayhan, Madden, Tuğba, "Türkiye'deki Öğretmen Yetiştirme Sistemine Karşılaştırmalı Bir Bakış," Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 15, S. 1, 2006, s.35-42.
9. AYDIN, M. Şevki, Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi Öğretmeni Yetiştirme ve İstihdamı (1923-1998), İlahiyat Bilimleri Araştırma Vakfı Yayını, Kayseri, 2000.
10. AYDIN, Rafet, Sağlam, Gülseren, "Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi," Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 10(2), Bahar- 2012, ss.257-294.
11. AYHAN, Halis, Türkiye'de Din Eğitimi (1920-1998), M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999.
12. AYIK, Ahmet, Ataş, Öznur, " Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları İle Öğretme Motivasyonları Arasındaki İlişki," Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi – Journal of Educational Sciences Research, C.4, S.1, Nisan-2014, ss.25-43 (s.32)
13. BABU, Dr.B. Prasad, Raju, T.J.M.S., " Attitude of Student Teachers Towards Their Profession" International Journal of Social Science & Interdisciplinary Research, IJSSIR, Vol.2 (1), January -2013, ndianresearchjournals.com, pp.1-6 (p. 5)
14. BİLGİN, Beyza, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara,1998.
15. BİLGİN, Beyza, Selçuk, Mualla, Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri, Akid Yayıncılık, Ankara, 1991.
16. BİLGİN, İslam ve Çocuk, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2000.
17. BÜYÜKÖZTÜRK, Şener, Kılıç Çakmak, Ebru, Erkan Akgün, Özcan, Karadeniz, Şirin, Demirel, Funda, Bilimsel Araştırma Yöntemleri, 13.bsk., Pegem Akademi Yay., Ankara, 2012.
18. BUDAK, Selçuk, Psikoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 2000.
19. CAMADAN, Fatih, Duysak, Ahmet, "Farklı Programlardaki Öğretmen AdaylarınınÖğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından Karşılaştırılması: Rize Üniversitesi Örneği," International Conference on New Trends in Education and Their Implications (Kongre Kitabı içinde), ISBN: 978 605 364 104 9, Antalya, 11-13 November, 2010, ss.774-779.
20. CANBULAT, Mehmet ve Kutluca Canbulat, Ayşe Nur, "Avusturya ve Türkiye'de Öğretmen Adayı Belirleme Süreci," Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, 5(1), 2015, ss.113-132.
21. CÜCELOĞLU, Doğan, İnsan ve Davranışı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.
22. ÇAĞLAR, Çağlar, "Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Yabancılaşma Düzeyleri İle Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları Arasındaki İlişki," Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi, 13 (3), 2013, ss.1497-1513.
23. ÇAKIR, Ö., "Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi İngilizce Öğretmenliği Lisans Programı (İÖLP) ve Eğitim Fakülteleri İngilizce Öğretmenliği Lisans Programı Öğrencilerinin Mesleğe Yönelik Tutumları ve Mesleki Yeterlik Algıları", İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9 (6), 2005, ss.27-42.
24. ÇAPA, Yeşim, Çil, Nesrin, "Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi," Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18, 2000, ss.69 – 73.
25. ÇELEN, Aylin. & Eskicioğlu, Yeşer, "Özel Yetenek Sınavı İle Öğrenci Alan Öğretmenlik Bölümlerinde Öğrenim Gören Öğrencilerin Mesleğe Yönelik Tutum Ve Durumluk-Sürekli Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi," Route Educational and Social Science Journal Volume 2(3), 2015, pp.1-18.
26. ÇETİN, Şaban, " Öğretmenlik Mesleği Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi (Geçerlik ve Güvenlik Çalışması), Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, S.18, 2006, ss.28-37.
27. ÇİÇEK SAĞLAM, Aycan, "Müzik Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine

Yönelik Tutumları," Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:V, Sayı:I, Haziran 2008, ss.59-69.

28. DİKİCİ, Ayhan, Sağnak, Mesut, " Öğretmen Adaylarının, Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarının ve Yeterliliklerinin İncelenmesi," e-Journal of New World Sciences Academy Education Sciences, 1C0341, 6, (1), , 2011, pp.871-883.

29. DİNÇER, Bahar, Yılmaz, Süha, "İlköğretim Matematik Öğretmen Adaylarının Mesleğe Karşı Tutum ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi," Turkish International Journal of Special Education and Guidance & Counseling, Volume 4, issue 1, 2015, ss.35-46.

30. DURMUŞ, Mükremin, Aydemir, Hasan, Karalı, Yalçın, "Sınıf Öğretmeni Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Karşı Tutumlarının İncelenmesi," TİDSAD Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi /The Journal of Turk & Islam World Social Studies 2 (2), Mart 2015, ss. 365-377.

31. ERASLAN, Levent Çakıcı, Derya, "Pedagojik Formasyon Programı Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları*,"* Kastamonu Eğitim Dergisi, C.19, No:2, Mayıs 2011, ss 427-438.

32. GÜLEÇEN, Sadık, Cüro, Elif, Semerci, Nuriye, "Anadolu Öğretmen Lisesi Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumları," Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 18, Sayı: 1 , 2008, ss. 139-157.

33. GÜMÜŞ, Nevzat, Çapar, Tufan, " The Attitude of Students in Geography Teacher Departments Towards Teaching Profession" International Online Journal of Educational Sciences, 2011, 3(1), ss.395- 410.

34. GÜNDÜZ, Yüksel, "An Examination of the Factors That Contribute to Teacher Candidates' Attitudes towards Teaching Profession in Various Aspects," Anthropologist, 18(3), 2014, pp. 799-810.

35. GÜNEY, S., Tutumlar ve Önyargı, *Davranış Bilimleri (*içinde), Nobel Yayın Dağıtım,Ankara, 2000.

36. HOTAMAN, Davut, "Egitim Fakülteleri Kendi Öğrencilerini Seçebilir mi," Kuramsal Eğitimbilim, 4 (1), 2011, ss.126-136.

37. İNCEOĞLU, M., *Tutum, Algı, İletişim,* Beykent Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.

38. JULİE, J. Exline, Steffany J. Homolka, and Joshua B. Grubbs (2013). "Negative Views of Parents and Struggles with God: An Exploration of Two Mediators," Journal of Psychology & Theology 41(3),ss. 200-212.

39. KABADAYI, Menderes, Bostancı, Özgür, Atan, Tülin, Yazıcı, Mehmet, Evli, Mehmet, "Eğitim Fakülteleri İle Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokullarında Okuyan Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Karşı Tutumlarının İncelenmesi," Türkiye Kickboks Federasyonu Spor Bilimleri Dergisi, Volume: 4, Sayı:2, Ocak, 2011, ss.1-13.

40. KAHYAOĞLU, Mustafa, Tan, Çetin, Kaya, Mehmet Fatih, "İlköğretim Öğretmen Adaylarının Öğrenme Stilleri ve Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları," Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.10, S.21, 2013, ss.225-236.

41. KAĞITÇIBAŞI, Ç., İnsan ve İnsanlar, Evrim Basım Yayım, İstanbul, 1988.

42. KARTAL, Tezcan,Kaya,Volkan Hasan,Öztürk, Nurhan, Ekici, Gülay, "The exploration of The Attitudes of the Science Teacher Candidates Towards Teaching Profession," Procedia - Social and Behavioral Sciences 46, 2012, pp. 2759 – 2764.

43. KASSA, Koye , " Attitude of Postgraduate Diploma in Teaching (PGDT) Student Teachers Towards Teaching Profession in Ethiopian University College of Teacher Education," Middle Eastern & African Journal of Educational Research, Issue 7, 2014, pp.44-57.

44. KAYA, Mevlüt, "İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programlarındaki Ahlaki Konuların Ahlak Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi," Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi

Dergisi, C.23, S.12 / 2006, ss.23-50.
45. KAYA, Mevlüt, " Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Son Sınıf Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Uygulaması ile Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi," Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, S.14-15, 2003, ss.89-115.
46. KAVAK, Yüksel, Aydın, Ayhan, Akbaba Altun, Sadegül, (Haz.), Öğretmen Yetiştirme ve Eğitim Fakülteleri (1982-2007), Yükseköğretim Kurumu Yay., Ankara, Temmuz -2007.
47. KESKİN, Yakup," Yeterlilik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Bölümlerinin Değerlendirilmesi," Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science, C. 5, S. 3, Aralık 2015, ss. 304-315.
48. KHURSHİD, Khalid, Gardezi, Aqeel Raza and Noureen, Shazia, "A Study of Attitude of University Students of M.A./M.SC Towards Teaching Profession," VFAST Transactions on Education and Social Sciences, Volume 3, Number 1, January-February 2014, http://www.vfast.org/index.php/VTESS, pp.01-09.
49. KIMTER, Nurten, "İlgili-Seven Anne-Baba Tutumları ile Din ve Dindarlık Arasındaki İlişki Üzerine," Dini Araştırmalar Dergisi, C.18, S. 46, ss.9-44.
50. KÖĞCE, Davut, Aydın, Mehmet, Yıldız , Cemalettin, "Freshman and Senior Pre- service Mathematics Teachers'Attitudes Toward Teaching Profession, The International Journal of Research in Teacher Education,2(1), 2010, ss.2-18.
51. KÜÇÜKOĞLU, Adnan, Taşgın, Adnan, Saadni, Akbar, "İranlı ve Türk Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Görüşleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma," A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED], 51, Erzurum- 2014, ss.395-416.
52. MAGORE, Nivrutti, "Attitude of Teachers towards Teaching Profession," Journal of Contemporary Psychological Research, Vol.2, Issue 2, August 2015, pp.90-94.
53. MALİKİ, A. E., " Attıtude Of Teachers' In Yenagoa Local Governmen Area Bayelsa State Nıgerıa, Towards The Teachıng Professıon: Counsellıng Implıcatıons" International Journal of Research In Social Sciences. Vol. 2, No.2, 2013, pp. 61-67)
54. MCDONALD, Angie, et al. (2005). "Attachment to God and Parents: Testing the Correspondence vs. Compensation Hypotheses," Journal of Psychology & Christianity 24 (1), ss. 21-28.
55. MEHMOOD, Tahir , Akhter, Mumtaz, Ch, Abid Hussain, Azam, Rabbia, " Attitude of Prospective Teachers Towards Profession- A Measure for Institutional Development," International Journal of Asian Social Science, 3(11), 2013, http://www.aessweb.com/journal-detail.php?id=5007 , pp. 2363-2374.
56. MERDASSA, Adugna Bersissa, "Assessment of the Attitude of Prospective Teachers Enrolled in Postgraduate Diploma in Teaching: The Case of Wollega University," Science, Technology and Arts Research Journal (STAR Journal), 1(4), Oct-Dec 2012, pp.65-73.
57. MORGAN, Clifford T., Psikolojiye Giriş, Edt. Sirel Karakaş, Rükzan Eski, Eğitim Kitabevi Yay., Konya, 19.bsk., 2011.
58. OĞUZ, Aytunga, Topkaya, Nursel, "Akademik Bakış , Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, S.14, Nisan-2008, ss.1-20.
59. ÖNDER, Mustafa, "Din Eğitiminde Başarı İçin Dikkate Alınması Gereken Bir Unsur Olarak İnsan Onuru," Değerler Eğitimi Dergisi, C. 13, No. 29, Haziran-2015, ss.511- 534.
60. ÖZDER, Hasan, Konedralı, Güner, Perkan Zeki, Canan, "Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarının Çesitli Değiskenler Açısından İncelenmesi," Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, C. 16, S. 2, 2010, ss:253-275.
61. ÖZYURT, Yunus, Eren, Altay, " Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine ve Kopya

Çekmeye Yönelik Tutumlarının Görünümü," Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, C.3, S.1, 2014, ss.78-101.
62. PARVEZ, Mohammad and Shakir, Mohd , " Attitudes of Prospective Teachers Towards Teaching Profession," Journal of Education and Practice, Vol.4, No.10, 2013, www.iiste.org, pp.172-178.
63. PARVEZ, Mohammad & Shakir, Mohd, "A Comparative Study of the Attitudes of Muslim And Non-Muslim Prospective Teachers towards Teaching Profession," International Journal for Educational Studies, 7(1) August 2014, pp. 67-74.
64. PİJİ, Küçük, Duygu, "Müzik Öğretmenlerinin Müzik Öğretmenliği Mesleğine Yönelik Tutumları," Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 19, 2012, ss.151-161.
65. SELÇUK, Mualla, Çocuğun Eğitiminde Dinî Motifler," Türkiye Diyanet Vakfı Yay.,2.bsk., Ankara, 1991.
66. SEMERCİ, Nuriye, Semerci, Çetin, "Türkiye'de Öğretmenlik Tutumları," Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.14, S.1, 2004, ss.137-146.
67. SEZER, Adem, Pınar, Adnan, Yıldırım, Tahsin, "Coğrafya Öğretmen Adaylarının Bazı Profil Özellikleri ve Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi," Marmara Coğrafya Dergisi, S.22, 2010, ss.43-69.
68. SÜRAL, Serhat, "İlköğretimde Görev Yapan Öğretmenlerin Öğretme Stiller, Sınıf Yönetim Yaklaşımları ile Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları Arasındaki İlişki", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri ABD, Aydın, 2013, ss.14-16.
69. ŞENDİL, Can, "Tezsiz Yüksek Lisans Öğrencilerinin öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları," Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE) S. 24, 2010, ss.13-28.
70. ŞUMUER, Evren, Yakın, İlker, Yıldırım, Soner, "Bilişim Teknolojileri Öğretmen Adaylarının Demografik Özellikleri, Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumları ve Eğitime İlişkin Görüşleri," Eğitim Bilimleri ve Uygulama Dergisi, 9 (18),2010, ss. 21-46.
71. TANEL, Zafer, Tanel, Rabia, "Fizik Öğretmen Adaylarının, Fizik Dersine ve Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarının İncelenmesine İlişkin Boylamsal Bir Çalışma," Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2(2), 2013, ss.451-468 (s.452-460)
72. ÜSTÜNER, Mehmet, "Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması," Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, S. 45,2006, ss: 109-127.
73. YALIZ, Dilek, "Anadolu Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarının Karşılaştırılması," BESBD,5(1), 2010, ss.7-14.
74. YAŞAR EKİCİ, Fatma, "Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi-İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi Örneği, "Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 7, Sayı: 35, 2014, ss-658-665.
75. YORULMAZ, Bilal, "Teknoloji Destekli Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinin Öğrenci Başarısı ve Kalıcılığına Etkisi," Değerler Eğitimi Dergisi, C.9, S.10, Temmuz-2005, ss.113-138.
76. YÖK Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu, Kasım-1997.
77. YÜKSEL, Sedat, "Tezsiz Yüksek Lisans Programının Öğrencilerin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumlarına Etkisi," Eğitim Fakültesi Dergisi XVII (2), 2004, ss. 355-379.
78. ZENGİN, Mahmut, "Öğrencilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi," Değerler Eğitimi Dergisi, C. 11, No. 25, Haziran 2013, ss. 271-301.
79. http://personel.meb.gov.tr/daireler/mevzuat/mevzuatlar/milli_egitim_temel_kanunu_1739.pdf (06.02.2016).

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(21)

Öğr. Gör. Agil MAMMADOV*

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE TEORİNİN ÖNEMİ : KARŞILIKLI BAĞIMLILIK KURAMI ÖRNEĞİNDE

IMPORTANCE OF THEORY IN INTERNATIONAL RELATIONS: IN THE EXAMPLE THEORY OF INTERDEPENDENCE

ÖZ

Teorilerin amacı uluslararası arenada olan olayları açıklamak içindir. Bu makalede karşılıklı bağımlılık kuramı perspektifinde incelenmiştir. Realizm, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana Uluslararası İlişkilerin en etkili ve baskın teorisi olarak kabul ediliyordu. Liberalizmin ortaya çıkması ile, devletler arası ilişkilerde askeri gücün önemi azalmaya başlamıştır. Çağdaş küreselleşen dünyada, 'karşılıklı bağımlılık' sıklıkla kullanılmaktadır.

Bu süreçte dünya politikasında devletlerin yanı sıra devlet dışı aktörler de dahil olmak üzere tüm aktörler birbirine bağlıdır. Küçük bir ülke daha büyük bir ülke ile ticaret yaparken küçük ülkeler büyük ticaret kazançları var. Uluslararası ilişkilerde, devletler arasında ekonomik karşılıklı bağımlılık simetrik ekonomik bağımlıdır. Ekonomik rekabet devletler arasında günümüzde önemini korumaktadır**.**

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık, Uluslararası Sistem, Liberalizm

ABSTRACT

The aim of the theories is to be helpful for explaining the events that are in the international arena. This article has been examined in the perspective of interdependence theory. Realism is regarded as the most influential and dominant theory in International Relations since Second World War. With the emergence of liberalism, the importance of military power began to decline in relations between states.

In the contemporary globalized world, the term ‘interdependence’ is frequently used. It is a situation in the world politics where all the actors including states as well as non-state actors, are dependent upon one another. Small countries have larger trade gains when trading with a large country than with a small country. Economic competition is still important today between states**.**

Keywords: Economic Interdependence, International System, Liberalism

*** T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı Doktora öğrencisi, Azerbaycan Devlet İkitisat Üniversitesi, Türk Dünyası İşletme Fakültesi, İktisat ve İşletme Bölümü, Bakü/AZERBAYCAN; e-posta: aqil.arifoglu@gmail.com**

GİRİŞ

Uluslararası ilişkilerde politika ve ekonomik arasındaki ilişkiyi irdeleyen teorik yaklaşımların başında liberalizm/ plüralizm, realizm / merkantilizm ve globalizm / Marksizm gelmektedir. Farklı yazarlarca farklı şekillerde ifade edilseler de realist paradigma, liberal / plüralist paradigma ve yapısalcı / globalist paradigma ekonomi ve politika ilişkisini farklı bir zeminde ele almaktadır. Dolayısıyla her paradigmanın ekonomi ile politika arasındaki ilişkiye yüklediği anlam da farklıdır. Uluslararası ilişkilerde politika kavramı bazen bir çatışma bazen de işbirliği sürecine atıfta bulunmak için kullanılmaktadır. Kavramı işbirliği süreci olarak tanımlayanlara göre politika, farklı çıkarların uzlaştırılması faaliyetidir. Çatışma süreci olarak tanımlayanlar ise politikayı devlet otoritesi ile ilişkili bir şekilde kullanmaktadır. Buna göre politika, siyasal iktidarı elde ederek veya onu kullanarak kendi çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışan toplumdaki çeşitli grup veya bireyler arasındaki bir çatışma sürecidir. Genel anlamda politika kavramını, topluluk halinde yaşayan insanların belli amaçlara ulaşmak ve sahip oldukları değerleri hayata geçirmek için giriştikleri ve zaman zaman işbirliği ve uzlaşma olarak da tanımlayabiliriz (Çakmak, 2014; 159-160).

Uluslararası İlişkilerde Teorilerin Önemi

Her akademik disiplin ve bilimsel faaliyet, özgün düşünce, fikir, teori(ler) geliştirmek için vardır. Bilimsel birikim, bunlardan oluşan soyut alanı geliştirmek ve yaygınlaştırmak ile mümkündür. Elbette ki bu soyut alan, ilgili disiplindeki ampirik/somut gelişmeleri ve gerçeklikleri göz ardı etmez veya edemez; hatta ampirik olgular ve gelişmeler ile soyut alan sürekli karşılıklı etkileşim sürecinde inşa olur ve olgunlaşır. Bu süreçte en önemli amaç veya hedef, ampirik dünya ile soyut dünyayı, pratik ile teoriyi bütünleştirebilmektir (Gözen, 2014;15).

Uluslararası ilişkilerde herhangi bir teori olmaksızın hareket etmek, tamamen faydacı olmak mümkünmüdür? Teorilerin hiçbiri tam olarak yeterli değildir. Hiçbiri gerçeklikle tam olarak örtüşmüyor. Ancak hepsi, fikirlere şüpheci yaklaşmamız gerektiğini öğreterek metodolojik birikimimize katkıda bulunmaktadır. Farklı teoriler, farklı analiz seviyesi gerektirmektedir (Roskın ve Berry, 2014; 65).

Uluslararası ilişkiler teorisi, uluslararası olayların cereyan ediş şekillerinin sebeplerini açıklamaya çalışmaktadır. Pek çok teorisyen, egemen devletlerarasındaki ilişkiler hakkında fikirler öne sürmüşlerdir; niyyetleriyse, devletlerarasındaki ve içindeki siyasi etkileşimin modellerini anlayabilmektir. Bu teorisyenlerden bazıları daha da ileri giderek; geçmiş olayları açıklayabilecekleri ve gelecektikleri de öngörebilecekleri teorik modellemeler üretme ve bu modellemeler vasıtasıyla genel ilkeler, kanunlar ya da kanun benzeri ifadeler çıkarma çabası içindedirler (Knutsen, 2015;20), (Aydın, 1996; 71).

Teori, bir bilim dalında incelenen alanla ilgili olgu ve olaylar arasındaki ilişkileri anlamada ve analiz etmede gerekli ve yararlı bir çerçeve olarak nitelebilir. Teoriler, araştırdığımız olgular arasındaki ilişkileri açıklamaya ve analiz etmeye yaradığı gibi bu ilişkilerin geleceğini öngörmemizi de sağlamaktadır. Bilimsel çalışmalarda analitik bir model ya da teori kullanmanın şüphesiz birçok yararı bulunmaktadır. Analiz çerçeveleri olarak benimsenen teori ve modeller, araştırdığımız konuya veya çözmeye çalıştığımız soruna ilişkin betimleme, açıklama ve öngörme olanağı sağlamaktadır. Betimleme, söz konusu modelin bir olguyu gerçeğe en yakın şekliyle tanımlama kapasitesine sahip olmasıya ilgilidir. Bir analitik modelde aranan ikinci nitelik, olgular arasındaki ilişkiyi belli koşullarda açıklama kapasitesine sahip olmasıdır. Üçüncü nitelik ise öngörme kapasitesine sahip olmasıdır. Doğa bilimlerinde öngörüde bulunmak, özellikle bazı konularda oldukça kolay olduğundan bunu sıradan biri de yapabilir (Arı, 2008; 15).

Teori, veri almak, soru sormak ve karmaşık bir dünyadan bir anlam çıkarabilmek için kullanılan bir araçtır. Siyaset biliminin temeli ampirik teoridir. Tüm rasyonel söylemlerin altında bir teori yatar, yoksa çok

fazla bir şey söylenemez. Aslında, basit bir ifadenin ötesinde her şey biraz teoridir. Birkaç olayı bir araya getirip onları kategorize edip sonra da onlarla ilgili genellemeler yaptığımızda, teori oluşturmaya başlarsınız. Birçok insan teorilere ihtiyaç duymudaklarını, birkaç olayı bir araya getirdiklerinde gerçeğin ortaya çıkacağını varsayar. Bu düşüncenin kendisi bile teoridir, hem de safi ampirizm (deneycilik) düşüncesidir ki 18. Yüzyıl`da felsefeci Immanuel Kant ampirizmin yetersizliğini savunmuştur. Kant`a göre sadece bilgi toplamak, birbiriyle alakası olmayan karmakarışık bir bilgi yığını oluşturmak demektir. Bilgilerinizle ne yapacağınızı bilmeyeceğiniz için hepsi anlamsız olacaktır. Teori olmadan ne soracağınızı ve hangi soruyu önce soracağınızı bilemezsiniz. Bu yüzden bilim adamları düşüncelerini ve zamanlarını paradigmalar kurmaya yani bir şeylerin nasıl inceleneceğine dair programlar geliştirmeye adamışlardır (Roskın ve Berry, 2014; 47).

Uluslararası ilişkiler teorileri, uluslararası ilişkilerin tanımı, yapısı, öznesi, meseleleri ve araştırma gündemi konusunda farklı önerilerle karşımıza çıkmaktadır (Balta,2014; 80).

Teoriye ilişkin aşağıdaki tanımlamalar teorilerin farklı amaçlarını ortaya koymaktadır (Burchıll ve diğerleri, 2014; 25-26):

- Teoriler, uluslararası siyasetin genel geçer kanunlarını veya tekrar eden ulusal davranış kalıplarını açıklar,
- Teoriler, en azından uluslararası siyasetin tekrar eden doğasına vurgu yapan argümanlara şüpheyle yaklaşılması gerektiğini ileri sürmek ve güncel olayların doğasının uzun vadeli gelişim süreci bağlamında incelenmedikçe tam anlamıyla anlaşılmayacağını gözler önüne sermek için tarih ve tarihsel sosyolojiden beslenirler,
- Teoriler, ya aktörlerin davranışlarını açıklama ve tahmin etme ya da aktörlerin `zihninde` nasıl bir dünya olduğunu anlama amacı güderler,
- Teoriler, güç mücadelesine odaklanmış devletlerarası ilişkiler ya da uluslararası toplumun doğası veyahut da dünya toplumunun imkanı üzerine üretilmiş düşünce gelenekleridir,
- Teorileri, mesela liberal demokratik devletlerin birbirleriyle savaşmadığı şeklinde, dünyadakı mevcut olaylar hakkında ortaya atılan hipotezleri test etmek için ampirik veriler kullanır,
- Teoriler, güçler dengesi veya nedensellik fikri gibi kavramları incelemeye ve bu kavramların kullanımına açıklık getirmeye çalışır.

Uluslararası ilişkiler alanında çalışanlar, uluslararası ilişkiler ve dünya siyasetinin geleceğini açıklamak ve görmeye çalışmak için teorinin gerekli ve kaçınılmaz olduğunda hemfikirdirler. Herkes ilgilendiği konuya önceden edindiği varsayımlar, bakış açıları ya da görüşlerle yaklaştığından teori kaçınılmazdır. Her analist, bir meseleye bakış açısının ve hatta yargılarının farkında olarak teorik açıdan bilinçli olmalıdır. Çevremizi anlamlı hale getirirken neye odaklanıp neyi göz ardı edeceğimizi de bize teori söyler. Teori olmadan sırf gerçeklerden oluşan bir çığın altında ezilip hareketsiz kalırız. Gözlemlerimize verdiğimiz anlam; sahip olduğumuz bakış açıları, kavramlar ve teoriler tarafından şekillendirilir. Bu bakışla teori, gerçekleri yorumlayarak gözlemlenen olguların düzgünlüğünü ve tekrarlarını ya da tekrarlanmalarını belirleyerek, gözlemlerimizi açıklamamıza veya tahmin yürütmemize yardımcı olan entelektüel bir kurgudur (Viotti ve diğerleri, 2014; 26-27).

Uluslararası İlişkiler Teorilerinde Karşılıklı Bağımlılık Kuramı.

Karşılıklı bağımlılık hakkındaki liberal teoriler, ticaret ve ekonomik ilişkilerle ilgili fikirlere dayanır. Bu tür düşünceler, David Ricardo`nun (1770-1823) klasik iktisat ve Manchester liberalleri olarak anılan Richard Cobden (1804-1865) ve John Bright`ın (1811-1889) fikirleri temelinde, 19. Yüzyıl`da ticari liberalizmin doğuşuna kadar götürülebilir. Serbest ticaret, devletleri, uluslararası çatışma maliyetlerini savaşı

düşünmeyi neredeyse imkansız hale getirecek kadar yüksek kılan ekonomik karşılıklı bağımlılık ağlarına çekme konusunda da önemlidir. Cobden ve Brihgt, serbest ticaretin, farklı ırk, öğreti ve dillerden insanları, Cobden`in " ebedi barış bağları " olarak tanımladığı şekilde bir araya getireceğini ileri sürer. Serbest ticaret, yalnızca olumsuz nedenlerle barışı sürdürmez, aynı zamanda farklı halkların birbirini daha iyi anlayacak şekilde ortak değerler ve ortak ticaret kültürü etrafında birleşmesini sağladığı için de olumlu faydalara sahiptir. Kısacası, saldırganlık ve yayılmacılığın en iyi caydıran şey " ticaret ruhudur" (Heywood, 2013: 95 - 96).

Uluslararası ilişkilerde pluralist yaklaşımı benimseyenler ise ekonomi ile politika arasındaki ilişkiyi karşılıklı bağımlılık sürecinde bireyler, hükümetler, çok uluslu şirketler türünde iki ya da daha fazla tarafın özellikle ekonomik alanda karşılıklı olarak birbirine bağımlı hale gelmesi bağlamında analiz etmektedir. Kurumsal olarak kökleri liberalizme dayanmakta olan plüralist yaklaşımlar uluslararası ilişkilerde çok aktörlü yapıya vurgu yapmaktadır. Pluralistlere göre uluslararası politikada devlet niteliği taşımayan aktörler önemli varlıklardır. Karşılıklı bağımlılık teorisyenleri, uluslararası ekonomik ilişkilerin uluslararası politikanın çerçivesini belirleme konusunda oldukça önemli bir rol oynadığını ileri sürmektedir (Arı, 2008: 300-302).

Özellikle Richard Rosecrance tarafından geliştirilen `tüccar devlet` kavramında temel argümanlar şunlardır: İktisadi ilişkiler devletler arasında o kadar yoğun ve komplike bir ağ ördüler ki, hiçbir devlet, ne kadar büyük olursa olsun, bu ağdan çıkıp iktisadı açıdan tam bağımsız bir şekilde var olamaz. Diğer ülkelerden ya hammadde, ya da teknoloji almak zorunda kalmaktadır. Bunların her ikisini de kendi sınırlarınız içerisinde sağlasanız bile, bu sefer ürettiğiniz mal ve hizmetleri geniş piyasalara ulaştırabilmek için sınırlarınızdan dışarı çıkmak zorunda kalacaksınız (Balta,2014; 141-143).

Realizmin varsayımları ile liberalizmin varsayımları arasında farklılıklar bulunmaktadır. Ancak, her iki teori de uluslararası ilişkilerde devlet temel aktör olarak algılamakta, fakat liberalizm diğer aktörleri de hesaba katmaktadır. Liberaller güvenliğin sağlanması için ekonomik ilişkileri de ön plana çıkarmaktadırlar (Keohane ve Nye, 1987; 729). Ana akım uluslararası ilişkiler teorileri incelendiğinde hepsinin çatışmayı olduğu kadar işbirliğini de açıklamaya yönelik argümanları olduğu görülür. Uluslararası ilişkiler teorlerinin hemen hepsinin mutabık kaldığı varsayım, uluslararası sistemde ortak bir otorite yokluğundan dolayı uluslararası sistemin yapısının anarşik olduğudur (Coşkun, 2014; 409).

Karşılıklı bağımlılık analitik bir sözcük olarak, bir sistemin değişik yerlerindeki aktörlerin ya da olayların birbirleri etkilediği durumlara gönderme yapar. Basit bir şekilde söylersek, karşılıklı bağımlılık birbirine bağımlı olmak demektir. Böyle bir durum kendi içinde ne iyidir ne de kötü: karşılıklı bağımlılığın çoğu da olabilir azı da. Dört ayrım, karşılıklı bağımlılığın boyutlarına ışık tutar : bağımlılığın kaynakları, faydaları, göreli maliyetleri ve simetrisi. Karşılıklı bağımlılığın kökeninde fiziksel (doğal) ya da toplumsal (ekonomik, siyasi ya da algısal) olgular bulunabilir. Genellikle, aynı anda ikisi de bulunur. Ayrım, karşılıklı ya da iki yanlı bağımlılık durumlarında seçim derecesini aydınlatmaya yardımcı olur (Nye ve Welch, 2015; 351).

Dolayısıyla eğer A, B ve C karşılıklı bağımlıysa, B`deki herhangi bir değişiklik A ve C`de değişime: A`daki bir değişiklik B ve C`de değişime, C`deki herhangi bir değişiklik A ve B`de değişime neden olacaktır (Baldwin, 1980; 478). Bununla birlikte çetrefil yapı burda da bitmez. A`daki bir değişimin sadece B ve C`de değil A`nın kendisini de değiştirmesi, `A olmak` `B olmak` veya aslında herhangi bir şekilde `bir şey olmak` kavramlarıyla düşünmeyi zorlaştırır. Bu şekilde karmaşık karşılıkı bağlanmışlık, `her şeyin olması veya olmaması gerektiği ` şeklindeki Aristo`nun formülüne kadar geri götürülebilecek Batı düşünce geleneğinin temellerini zormalaktadır. Düşünceye, ya/ veya şeklindeki bu ikili yaklaşım, dünyanın doğrusal ve nedensel ilişkilerle anlaşılabileceğini ima ederken, karmaşık karşılıklı bağlanmışlık, belki de alternatif bütüncül, ikili olmayan ve dolayısıyla doğrusal olmayan bir anlama yaklaşımı gerektirmektedir (Heywood, 2013: 112-113),

(Arı, 2008; 407-408).

Keohane ve Nye karşılıklı bağımlılığın iki yönünün ayırt etmektedirler; " hassasiyet" ve " savunmasızlık". Hassasiyet bir aktörün koşullarındaki değişimin diğer aktörleri etkileme derecesini ölçmektedir ki bu bireysel aktörler açısından sonuçların ne ölçüde ortak bir şekilde denetlediğini göstermektedir. Savunmasızlık bir aktörün bir ilişkiyi bitirmenin sonucunda ödeyeceği bedeli ölçmektedir. Bunlardan biri yüksek oranda asimetrik olduğunda, karşılıklı bağımlılık değil, bağımlılıktan söz diyor oluruz. Hassasiyet karşılıklı bağımlılığın esas anlamına daha yakın gibi görünmektedir, fakat savunmasızlık devletlerin nasıl karşılık vereceğinde ana etkendir. Savunmasız devletlerin savunmasız olmayanlara kıyaslayüksek düzeyde hassasiyeti kabul etmeleri ihtimali daha yüksektir. Karşılıklı bağımlılık bir bağlamdaki etkileşimlerin " dinamik yoğunluğu"na bağlı olan bir ölçü meselesidir ; yüksek yoğunluk daha fazla karşılıklı bağımlılık anlamına gelir. Fakat karşılıklı bağımlılık ayrıca konu bağımlıdır ve herhangi bir alandaki – örneğin ekonomi – artış her zaman diğer alanlara – örneğin güvenlik – taşımayabilir (Wendt, 2012; 419- 420).

Dış politikanın modernizasyonu iç politik yapılanmaya, ekonomik gelişmişliğe ve ekonominin dışa açılmasına bağlıdır. Bu dışa açılma karşılıklı olmalıdır. Yani ekonomik bağımlılıklar karşılıklı ve olabildiğince simetrik olabilirse dış politika da kendisini sigortalamış olur. Aksi takdirde dış yardıma dayalı ve zayıf bir iç ekonomi ile dışa açılırsa devletin de dış politikada zayıf rol alacağını ve söz sahibi olmasını engeller (Bakan, 2004; 12). Ancak bağımlı devletlerde benzer sorunlarla karşı karşıya kalabilirler, bazıları endüstriyel, kültürel zenginlik açıdan bağımlı ola bilirken başka devletler ise askeri ve ekonomik yönünden bağımlı olabilir (Baldwin, 1980; 478).

Karşılıklı Bağımlılık ekonomik ve siyasal olarak ayırmak mümkün değildir. Çünkü karşılıklı bağımlılık ekonomik olarak başlar ve siyasi semeresi kendiliğinden ortaya çıkar. Ülkeleri bir birine bağlı kılan diplomatik dostluk anlaşmaları değil, dış ticaret ilişkileridir. Bu ilişkilerin muhafazası adına ülkelerin bir birine olan husumetleri azalmaktadır. Ekonomik işleyişin dış politikayı artan bir şekilde etkilemesi, dış ekonomik ilişkileri düşük yoğunlu siyasetten yüksek yoğunluklu siyasete taşımıştır. Bu da devletin dış politikada rolünü, nüfuzunu ve bu nüfuzun sınırlarını tartışabilir hale getirmiştir. Gelişen karşılıklı bağımlılık zamanla iç politika ile dış politika arasındaki ayırımı kaldırmıştır. İç politikadakı her gelişmenin dış politika ile yakından alakası vardır (Bakan, 2004; 23).

SONUÇ

Bu çalışmada uluslararası akademik çalışmalarda bilimsel teorilerin önemi ele alınmış, devletlerarası ilişkilerde askeri gücün öneminin gittikçe azalması, uluslararası örgütletin uluslararası politikayı aktif şekilde etkilemesi, ekonomik ilişkilerin devletlerarası ilişkilerde öneminden bahsedilmektedir. Uluslararası İlişkiler disiplini ancak ve sadece geliştirdiği ve sahip olduğu teoriler üzerinde olgunlaşmıştır. Diğer ifadeyle, diğer disiplinlerde olduğu gibi uluslararası ilişkiler teorileri de uluslararası ilişkiler olgusundaki gelişmelere ve değişimlere eşlik ederek devam etmiştir. Bu değişim zamanı kendini gösteren ve son zamanlar modern devletlerin dış politika tanımlarını yapmamızda bize yardım eden Liberal teorinin bir kolu olan Karşılıklı Bağımlılık Kuramıdır. Bu perspektifden bakdığımız zaman, devletlerin maksimum derecede karşılıklı bağımlılık ilişkilerini geliştirerek, uluslararası sistemde savaşın olma ihtimalini azaltamkta ve barışın tesis edilebileceğini savunmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Alexander Wendt, Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi, Çeviren, Helin Sarı Ertem, , Küre Yayınları, Birinci Basım, Eylül, 2012.
2. Ali Balcı, Şaban Kardaş, Uluslararası İlişilere Giriş : Tarih, Teori, Kavram ve Konular, Bezen Balamir Coşkun, İşbirliği, İkinci Basım Küre Yayınları, 2014.
3. Andrew Heywood, Küresel Siyaset, Çevirenler, Nasuh Uslu, Haluk Özdemir, Adres Yayınları,1. Baskı, Şubat 2013.
4. David A. Baldwin, Interdependence And Power: A Conceptual Analysis, International Organization 34,4, Autumn 1980.
5. Evren Balta, Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler, İletişim Yayınevi, İletişim Yayınevi, 1. Baskı 2014, İstanbul.
6. İdris Bal, 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası, Selahaddin Bakan, Teoriler Işığında Dış Politika, Nobel Yayınevi, Ankara, 2004.
7. Joseph S. Nye, David A. Welch, Çeviren Renan Akman, Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak, İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
8. ***Joshua S. Goldstein ve Jon C. Pevehouse, Uluslararası İlişkiler,*** Çeviren: Haluk Özdemir,BB101 Yayınları: 1. Baskı: Ağustos 2015
9. Mıchael G. Roskin ve Nicholas O. Berry, Çeviren Özlem Şimşek, Uluslararası İlişkilerin Yeni Dünyası, Adres Yayınları, 1. Baskı, Şubat 2014.
10. Mustafa Aydın, Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori Ve Analiz, Ankara Üniversitesi 1996 Cilt: 51 Sayı: 1.
11. Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, Uluslararası İlişkiler ve Dünya Siyaseti, Çeviren Ayşe Özbay Erozan, Nobel Akademik Yayıncılık, 2014.
12. Ramazan Gözen, Uluslararası İlişkiler Teorileri, İletişim Yayınları, 1. Baskı İstanbul, 2014.
13. Robert O. Keohane; Joseph S. Nye, Power and Interdependence, International Organization, Vol. 41, No. 4 (Autumn, 1987), pp. 725-753
14. Scott Burchıll, Andrew Lınklater, Rıchard Devetak. Jack Donnelly, Terry Nardın, Matthew Paterson, Chrıstıan Reus-Smıt, Jacquı True, Çeviren, Çeviren Muhammed Ağcan, Küre Yayınları, İstanbul 2013.
15. Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği, Alfa Yayınevi, İstanbul, 2008.
16. Torbjorn L. Knutsen, Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi, Çeviren Mehmet Özbay, Açılım kitapevi, İkinci Baskı, 2015.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(22)

Prof. Dr. Tofik ABDULHASANLI*

ÇAĞDAŞ AZERBAYCAN ŞİİRİNDE İSTIKLAL KAVRAMININ ŞİİRSEL YANSIMASI

INDEPENDENCE IDEOLOGY IN THE COMTEMPORARY AZERBAIJAN'S POETRY

ÖZ

Bu çalışmada, modern Azerbaycan şiirindeki özgürlük ve bağımsızlık gibi önemli konuları üzerinde durulmuştur. Azerbaycan'daki şairlerinin modern şiirlerinde "milli sözlerine" değinmemiş olmasını hayal etmek imkansızdır. Makalede bağımsızlık fikrini ifade eden hem genç hem de olgun şairlerin yaratıcı fikirleri yansıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Çağdaş şiir, Istiklal kavramı.

ABSTRACT

Presented article has been dedicated to the development of themes independence in today's Azerbaijan's poetry as one of important object of poems. It is impossible to find the writer, who has not touched to the independence, patriotism themes by the different forms.

Keywords: Azerbaijan, contemporary poetry, the concept of independence.

ТЕМА ПАТРИОТИЗМА И НЕЗАВИСИМОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ПОЭЗИИ

РЕЗЮМЕ

Представленная статья посвящена такой важной теме в современной азербайджанской поэзии, как свобода, независимость. Невозможно представить поэта в современной поэзии, который не затронул бы «гражданскую лирику». В статье отражается творчество, как молодых, так и зрелых поэтов, выражающее идею независимости.

Ключевые слова: Азербайджан современная поэзия, понятие независимости.

* **Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, "Azerbaycan dili" Bölümü Başkanı filoloji doktoru, Abbas Sahat küç. 45A, AZ1007, Bakü/AZERBAYCAN**

İstiklal konusu çağdaş Azerbaycan şiirinin önemli ve ana dallarından birini oluşturur. Bu konu geçici, rastgele bir özellik taşımamış belirli bir dönemde şiirin önemli bir dayanak mevzularından birini oluştururdu. Şunu söylememiz gerekir ki, son yıllarda bazı incelemelerde hürriyet, istiklal konularında yazılan şiirsel örnekler "Vatandaşlık şiiri" gibi deyerlendirilmektedir."... Bu ifadeni (Vatandaşlık şiiri,T.E.) çoğu zaman şairlerin eserlerinde ki, sosyal heyecana göre belirleyirler. Eğer şair Vatanının başının üstünü alan tehlikeden, onun facialarından, çevresel düzenin bozulmasından, bin bir sosyal felaketlerden yazıyorsa, bir de yazdığı şiirlerin sanat deyerine rağmen yine de bu ifade yardım ediyor".

İlginç fikirlerdir, zira sanatsi-kuramsal fikirde bu ifadenin bazen daha geniş anlamda kullanılmasının hatırlatılmasına ihtiyaç var.Nitekim "Vatandaşlık şiirini yalnız belirli konularda sınırlamak tabii ki, yalnıştır. Bir anlık bizden önceki on senelik bir dönemde olan önemli sosyal ve politik problemlere şiirin münasebetine gözatalım.Gerçekten mi Vatanın ağrı acılarından, Vatan evladının manevi mahrumiyetlerinden, sosyal felaketlerden yazılan yüzlerce şiir bugün de kendi sanatsi-estetik tazeliğini kaybetmemiş? Gerçekten mi bu şiirler ağır, zor,karmaşık ve korkulu günler yaşadığımız bu çağdaş dönemde kendi güncüllüğünü korumuş? O yıllarda yazılan hangi şiir "Vatandaşlık şiiri" örneği olarak bugün hürriyet mücadelelerimizin, şehit olmuş ve olmamış asgerlerimizin, genellikle her kesin yureğince olmuş? Böyle bir şiir var mı? Evet var... "

Eleştirmenin düşüncelerine göre Azerbaycan'ın bağımsızlığına kavuştuğu ilk dönemlerde sanatsal estetik fikri içerdiği Yurtseverlik ve Vatandaşlık kavramı daha önceki yıllarda belirli bir biçimde güncellik taşıyordu. Bu açıdan milli şiir tarihine bakılırsa, ciddi sanat örneklerinin ortaya çıkarılacağı gürülür.
19991-2005 yıllarında Azerbaycan şiiri temsilcisi olan şahısların eserlerine bakılırsa bağımsızlık konusuna dokunmamış kimseye rastlayamazsınız. Bu da doğal olarak yetmiş seneden fazla devam eden Rus sovyet sömürgeciliğinin parçalanmasını küresel bir süreç gibi Azerbaycan edebi-sanat fikrini ciddi olarak düşündürmesinden kaynaklanmıştır.

Bağımsızlık konusu Bahtiyar Vahabzade'nin yaratıcılığında kendine özgü biçimde sanatsal tasvirini bulmuştur. Yazar tüm yaratıcılığı içinde bu probleme özellikle dikkat etmiş, sovyet politik rejiminin en sert ve amansız dönemlerinde bile bu konuda deyerli ve mükemmel eserler yaratmıştır. Bu yuzden bugün "tam bir istiklalçı kuşağının ideologu, eğitmeni ve hocası olan" Bahtiyar Vahabzade'nin "imzası olmadan milletin istiklal hareketinin yarım kalmış olduğunu söyleyebiliriz".

Şairin bağımsızlık döneminde hürriyet ve istiklal konusunda pek çok eserleri yayınlandı. Bunlardan "Hürriyet", "Esaret-Hürriyet", "Kimsesiz Mezar", "Eğer Korunmazsa İstiklalimiz" adlı şiirlerinde Bahtiyar Vahabzade'nin dünyada vuku bulan harbi-politik panikler zemininde Azerbaycan'.ın yenice kazandığı istiklaline yaranmış tehlikeden doğan endişeyi sanatsal ifadesini bulmuştur.

Hürriyet, seadet hakkımdır benim
Tanrı çok görmesin bu hakkı bize
İstiklal yolunda kurbanlar vermiş
En son yetişmişiz isteğimize

Yazar-edebiyatşinas Hasan Hasanov (Aziz oğlu) Bahtiyar Vahabzade'nin "İstiklal" (1999) kitabına yazdığı "Azerbaycan'ın Bahtiyar'ı veya Gülüstandan Şehitlere Giden Yol " adlı önsözde şairin sanatsal yaratıcılığının bu açısıyla ilgili ilginç bir sonuca varmıştır: " Hürriyet konusu Bahtiyar Vahabzade yaratıcılığının ana konularındandır. Bahtiyar Vahabzade hürriyeti şiir heyecanı ile romantik bir tarzda değil, şöyle söyleyebiliriz, kavramı derinden tahlil ederek onun teferruatlı ve gerçekli izahını verir:Hürriyet bütün inamların en yücesidir, kimdense umulmamalıdır, o armağan olarak verilmemelidir, yabancılara güvenerek onu elde edemezsiniz, onu halk kendi mücadelesiyle kazanmalıdır ve onun yolunda halk kurbanlar vermeğe hazır olmalıdır."

Bahtiyar Vahabzade yaratıcılığının ruhunu tam, isabetli fikirlerle nitelendiren edebiyatşinas, düşüncelerini bu şekilde sonuçlandırdı: ” Bahtiyar Vahabzade vatan-devlet hürriyeti ile beraber, insan hürriyetini de yüce deyerlendirir, onun beşeri deyerlere uygun kendi felsefi kavrayışları var.İnsan hürriyeti olmayan devlette felaketler ortaya çıkar, düşünen beyinler söner, dünya hayale dargeler, gerçekler yalan, adalet ise boya olur, insan kalbinde kin ve nefret yerleşir, onlar yaşasa bile beşeriyet varolmaz, yalanla gerçek yüzyüze geler, cahil önde, düşünür ise ayakta olur”.

Ömrü boyunca hürriyet konusu dile getirmiş Bahtiyar Vahabzade’nin “Hürriyet” şiirinde Azerbaycan’ın yeniden bağımsızlığına kavuşması tarihinin milletimize armağan ettiği en büyük, en deyerli servet olarak deyerlendirilir:

Azadlıq,azadlıq! Ömrün boyunca,
Senin acın oldum,muhtacın oldum

Şiirin sonraki mısralarında şair hürriyet kavramı konusunda düşüncelerini “Mahkum halklar için hürriyet kadar büyuk bir seadet olabilir mi?” biçiminde sonuçlandırarak bu ifadenin anlam kapasitesini yalnız ülkenin bağımsızlığı ile sınırlanmadığını, bundan az önemli olmayan insan ve kişisel hürriyetin anlamını da ihtiva ettiyini arzediyor.

Azadlıq eşqile qol-qola çatdıq,
Azadlıq naminə bayrak ucaltdıq.
Səpdik qanımızı qədəmlərinə,
Baha başa gəldin bizə sən,baha.
Azadlıq! Nəhayət qovuşduq sənə,
Amma deyəmmədik: “Şükür Allaha”

İstiklal konusu kelimenin gerçek anlamında hürriyet habercisi Halil Rıza Ulutürk’ün yaratıcılığında önemli yerlerden birini tutmaktadır.Şairin 1992’de yayınlanmış “Devam Ediyor 37...” adlı şiirler toplusunun bölümlerinden birinin “Bağımsızlık” adlandırılması bir rastlantı olarak görülmemelidir. Bu bölümde verilmiş “Yalnız Pasaportumda” , “Milli Hain”, “Sumgayıt Destanı” ve diğer sanatsal örnekler istiklal kavramının terennümüne ithaf olunmuştur. Halil Rıza Ulutürk’ün hala Azerbaycan’ın bağımsızlığınının kazanılmasında önce Moskova’nın “Lefortovo” hapishanesinde yazdığı dizi şiirleri istiklal konusunda yazılmış en deyerli sanatsal örneklerindendir.”İstiklal Şiirleri” adlı monografi araştırmasında şairin hapis şiirlerini inceleyen Prof.Dr.Yavuz Ahundlu fikirlerini bu şekilde inceleyebiliriz: “Genellikle, Lefortovo’ya yazdığı şiirler yalnız Halil Rıza’nın yaratıcılığında değil, çağdaş Azerbaycan şiirinde siyasal lirikanın en değerli örneklerinden sayılmalıdır.Bu diziden olan şiirlerin hepsi bir kelimeyle nitelendirmeli olsak o zaman yalnızca bir ismin üzerinde dayanırız: Vatan! Bağımsızlık dileği, hürriyet ve istiklal duygusu da bu kelimenin önünde pervazlanır”.Hiç kuşkusuz Halil Rıza Ulutürk’ün hapis şiirlerini net bir şekilde niteleğen düşüncelerle razılaşmamak mümkün değil.

Halil Rıza Ulutürk’ün Lefortovo dizilerinden yazmış olduğu sanatsal örneklerin biriktiyi “Devam Ediyor 37...” kitabına “Halil Rıza Zındanda” adlı önsöz yazmış Hidayet ise fikirlerini bu şekilde sonuçlandırdı: “Şair için zından kavramı her zaman kelimenin gerçek anlamında zından değil. Asıl sanatçı ışıklı dünyada onun sıkıldığı mevcut toplumda da kendisini zındandaymış gibi sanar, hak sesini , itiraz harayını, halkın kalbinden doğan feryadını yükseltir ve bu feryat er ya da geç onu gerçek zındana getirir. Halil Rıza’dan zından yolu başka türlü olmadı. Valyuntarizmin dalavere bataklığında cesaretle edebiyata geldi, “durgunluk” denen yıllarda nişan-madalya,görev arkasınca koşmadı, ilk gençlik çağlarında sert mısraları ve gerçek söylentileri yüzünden her zaman dövüldü, işten atıldı, elyazmaları editörlerden başlamış hükumet görevlilerince kaç aşamada kınandı,kitaplarının yayını engellendi.Ama dövüldükçe Halil Rıza daha da kuvvetlendi,ilk ismini

unutmadı,zira "bu dünyada otun, suyun, toprağın da hafızası var.Kırılmış bir dalın, söndürülmüş ateşin bile hafızası var!".Ve bu hafızaya kaç defa "uyku ilacı" verdiler, "uyuşturucu" yaptılar, sahte konsepsiyonlar yaydılar, ama hiç bir şey yapamadılar, çünki kan hafızasıydı.

Şunu söylememiz gerekir ki,Halil Rıza Ulutürk kişiliğini deyerlendirmeden çağdaş şiirde istiklal kavramını hangi düzeyde çalışıldığını tüm ruhuyla anlamak mümkün değildir. Zira o ilk önce sanatsal yazıları, ikincisi bundan okadar da az önem taşımayan anıları, üçüncüsü ise siyasal faaliyetiyle istiklal düşüncesinin şekillenmesinde önemli hizmetler göstermiştir.

"Radikal devirim edebi sürecin,onun haritasının rölyefini değişer. Bu değişen rölyefte kendi yerini zamanında ve net bir şekilde bulmakta bir çok insan zorluk çeker. Böyle bir bunalımdan şairlerin bir kısmı tamamen yangeçemez, hem politikanın, hem de şiirin nabzını aynı zamanda tutanlar ve sorunları aynı vakitte çözenler, her iki alanda ikisinin de ön hattında duranlar... Onların içerisinde en önemli, en kabarık yeri kuşkusuz ki, şair Halil Rıza Ulutürk tutar. Hem şiirin, hem de gazeticiliğin sanatsi-belgesel nitelikte birleştiyi muazzam bir kitap Halil Rıza Ulutürk'ün "Devam Ediyor 37..." toplusudur; bu kitap dövüşen kalemin ve süngünün birliğine tekrarsız birer örnektir.

Azerbaycan'ın halk şairi Mehmet Araz'ın vatan oğullarına muracaatla yazılmış "Mürgüleme" (Uyuklama) şiiri istiklal konusunda yaranmış şiirsel örnekler içerisinde önemli yeri var. Şiirde yazar vatanın istiklalının, hürriyetinin korunması uğrunda hala bundan sonra bile yapacak çok şeyin olduğunu vurgulamış.

Mürgülerin sonu ağır mürgü olur...
Mürgülüyük: torpağımız palaz-palaz
dartılanda mürgülüydük.
Meşələrimiz qucaq-qucaq, tala-tala
çapılanda mürgülüydük.
Yatma, Vətən, yarma torpaq, yatma insan,
Ölüm-qalım savaşı var öndə hələ,
İstiqlalla irticanın savaşı var öndə hələ.
Tapdaq altda qalqn millət sənindir,
Qılınc qapan, qalxan tutan istəyir.

Şiirden varılan sonuca göre milletler yarışında takımdan geri kalmamak, düşman eserine dönüşmemek, bin bir eziyetle kazanılmış bağımsızlığı korumak için devamlı mücadeleye ihtiyaç var. Vatanın her bir evladı istiklal gibi isimlendirdiğimiz bu edebi mücadele uğrunda kendi hediyesini vermeli, yapabildiği her şeyi yapmalıdır.

İstiklal kavramının, sanatsal anlayışı Azerbaycan'ın halk şairi Fikret Kocan'ın yaratıcılığında da kendine özgü bir biçimde sanatsal timsalini bulmuştur. Şairin düşüncelerini göre, hürriyet milletlere, insanlara verilen en büyük servettir ve bu servet gereğince deyerlendirilmeli, ono kötüye kullanmamak gerekir.Şairin hürriyet adlı şiirinde karamsarlık duygusunun ifade olonmasıyla bir az hayret verici gözüküyor.

Deyəsən azadlıq
əvvəlindən gözəl bir yalandı

1991-2005. yıllar şiirde istiklal kavramının sanatsal timsalini koşullandıran suretler sırasında bayrak özel yerlerden birini tutmaktadır. Önceki senelerde olduğu gibi, sözkonusu olan dönemin şiirinde de "Bayrak bir simge olarak Türkün kurur ve belirlilik işaretinin geleneği gibi hem ulusallık, hem de Vatancılık fikir ve kavramının yaşamı olarak ifade olunmaktadır.Bayrak ve ona olan münasebet de milli değer olarak çağdaş fikir ve dücüncenin merkezinde siyasal ideoloji kavrama, bireysel anlayış ve eğitme kaynağı gibi terennüm

edilmektedir. Sanatkarlar bayrağa kelimenin sınırlarından, hücrelerinden gelen genişletme ile bütün hallerde devletçilik, bağımsızlık simgesi gibi süslü münasebet bildirmişler".

Bu yüzden asrın bir çok ünlü şairleri istiklal konusunda düşüncelerini bayrak simgesine barınarak belirtmeğe çalışmışlardır.

Hiç kuşkusuz bu küçük makalede 1991-2005. yıllar Azerbaycan şiirinde istiklal kavramının tecessümünü bütün yönleriyle araştırmak mümkün değildir. Bu yüzden sadece olarak bu dönemin edebi görüşünün canlandırılması dileği doğaldır.

KAYNAKÇA

1.Ахундлу Йавуз. Истиглал шаирляри, Бакы, «Елм» няшрииййаты, 1998, 126 сящ.
2.Араз Мяммяд. Вятян дейин, Бакы, «Адилоьлу» няшрииййаты, 203, 150 сящ.
3. XX яср Азярбайъан ядябиййаты мясяляляри (мягаляляр топлусу), I китаб, Бакы, «Елм» няшрииййаты, 2006, 428 сящ.
4. XX яср Азярбайъан ядябиййаты мясяляляри (мягаляляр топлусу). I китаб, Бакы, «Елм» няшрииййаты, 2006, 428 сящ.
5.Бцнйадзадя Цлви. Бир юлцмцн аъыьына, Бакы , «Эянълик» няшрииййаты, 1993, 250 сящ.
6. Гарайев Йашар, Тарих: йахындан вя узагдан, Бакы, «Сабащ» няшрииййаты, 1996, 712 с.
7. Гоъа Фикрят. Ади щягигятляр, Бакы, Азярняшр, 2000, 219 сящ.
8. Гусарчайлы Рамиз. Шеирляр, «Азярб» журналы, 205, Н-11, сящ.37-44.
9. Мяммядли Мцршцд. Хялил Рза Улутцрк феномени, «525-ъи гязет, 28-30 йанвар. 1998.
10. Нябийев Бякир. Истиглал шаири, Бакы, «Елм» няшрииййаты, 2001, 348 сящ. 11. Улутцрк Хялил Рза. Давам едир 37, Бакы, «Эянълик» няшрииййаты, 1992, 528 сящ.
12. Улутцрк Хялил Рза. Тцркцн дастаны, Бакы, «Эянълик» няшрииййаты, 2000, 800 сящ.
14. Йусифли Вагиф. Йоллар щайана апарыр, Бакы, «Эянълик» няшрииййаты, 1999, 140 сящ.
15. Майадаьлы Щцснийе. Б.Ващабзаденин есерлеринде сетиралты ифаделер, «Тцрк Едебиййат» дерэиси, шубат, 1994, с.26-29

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(23)

Yrd. Doç. Dr. Meşkure YILMAZ*

DÜNDEN BUGÜNE KIRGIZİSTANIN SİYASİ EVRİMİ

KYRGYZSTAN'S POLITICAL EVOLUTION OF THE PRESENT FROM THE PAST

ÖZ

Bu çalışmada çok eski bir Türk boyu olan Kırgızlar ele alınmış geçirdikleri tarihi evreler kısaca özetlenmiştir. Kırgızistan'ın SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını ilan etmesi, bağımsızlık sonrası yaşadığı iktidar değişiklikleri ve jeo-politik konumunun getirdiği bütün zorluklara rağmen Orta Asya'da ilk kez parlamenter rejime geçmeyi başarması anlatılmaktadır.

Bu makale ile Orta Asya'da gerek "üstün güçlerin" gerekse iç dinamiklerin etkilerine rağmen Kırgızistan' ın parlamenter rejime geçmek için verdiği mücadelenin anlatılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırgızlar, parlamenter rejim, mücadele

ABSTRACT

In the current study, a very old Turkish tribe, the Kirgiz was investigated with their historical stages in a brief form. Even though Kirgizistan declared its independence after the collapse of SSCB and have experienced changes in governments and difficulties in its geo-political status, it is spoken that it succeeded to achieve a parliamentary regime in Asia for the first time.

With this article, even though the effects of both "superior powers" and inner dynamics in Central Asia, it was aimed to discuss the struggle Kirgizistan made to turn into a parliamentary regime.

Keywords: Kirgiz people, Parliamentary regime, struggle

* **Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Fakültesi Temel Bilimler Bölümü Bölüm Başkanı(Tarih Hocası), Ankara/TÜRKİYE; meskure@gazi.edu.tr**

GİRİŞ

"Tarihi hatıraların diriltilmesi, hayatın emri olup sadece geçmişin değil geleceğin de çağrısıdır. Dolayısıyla her şahıs için de geçerli olduğu gibi, toplumun her yöndeki ilerlemenin birinci şartı kendi kendini tanımasıdır." diyor Asker Akeyev. Bu tanımlamadan yola çıkarak tarihin ilk çağlarından beri varlığını sürdürmüş ve hissettirmiş olan Kırgızlara dünden bugüne baktığımızda inanılmaz mücadeleci bir yaşam sürdüklerini görüyoruz. Bu makalede dünden bugüne Kırgızlar ve Kırgızistan'ın geçirdiği siyasi evrim ele alınacaktır.

---

1) KIRGIZLARIN TARİHİ

Çok eski bir Türk boyu olan Kırgızlar, Çin kaynaklarında "Hakes" veya "Keges" şeklinde anılmaktadır. Diğer taraftan Ruslar, belirli bir tarih sürecinde Kazakları da Kırgız olarak adlandırılmışlardır. (M.E. B. Yurtdışı Eğitim Genel Müdürlüğü: 152)

Eski Kırgızlar Yenisey'de dışarıdan gelen düşmanlara karşı direnen ve saldırılara cevap verebilen bir devlet kurdular. Daha sonra Sayan-Altay'ın sınırları dışına çıkan Kırgızlar Uygurları yendikten sonra 9. Yüzyılda merkezi Asya'da büyük bir devlet kurdular. Tarihi bu şekilde mücadelelerle geçen Kırgızların devlet başkanlığını yapan Asker Akayev "Eski Kırgız milletinin şöhreti o kadar geniş ki, günümüzde Yenisey'de yaşamakta olan Hakaslar, bu şanlı milletin halefleri olmak için mücadele ediyorlar, Temmuz 2002'de Hakasya'ya gittiğimde, Kırgızlar ve Hakasların, tarihi kaderleri birbirine sıkıca bağlanmış iki akraba millet olduğunu gördüm" diyerek Çin kaynaklarında Kırgızlar için yapılan "Hakas" tanımlamasını teyit ediyor. (Akayev, 2003: 30,75-76)

"Kırk Oğuz " ifadesinin Kırgız'a dönüşmüş olduğu ve "öldürülemez, baş eğdirilemez" anlamına geldiği ve Kırgız adının buradan geldiği şeklinde görüşlerde bulunmaktadır. (Budak, 1997:1245) (Özkan, 1997: 82)

Kırgızların "Kırkoğuz"a dönüşmesi görüşünün dışında Kırgızların, Oğuzlarla olan bağlarına dikkat çekilmektedir. Kırgız kelimesinin "Kırk-Oğuz" dan geldiği, Kırgızların Oğuz Han'ı yirmi dört komutandan türediği ve Kırk Çinli kızın Oğuz bölgesine gelip, onlarla evlenerek, doğan çocuklarının Kırk Oğuz adıyla anıldığı yolundaki efsaneler mevcuttur. (Ögel, 1971:27)

Görüldüğü gibi Kırgızların adları ile çok değişik iddialar bulunmaktadır.

Adları gibi Kırgızların tarihlerini de esas itibariyle çok farklı dönemlere ayırmak mümkündür, çünkü Kırgızlar tarih boyunca; Göktürklerin, Uygurların, Moğolların, Timurluların ve Rusların egemenliği altında yaşamışlardır. Kırgızlar egemenliği altına girdiği bu devletler döneminde milli benliklerini korumak için hep mücadele vermişlerdir. Kırgızlar, Rusların Orta Asya'yı işgali döneminde diğer Türk boylarıyla beraber Ruslara karşı savaşmışlardır. Kırgız Türkleri 1700 senesinde kurulan Hokand Hanlığının hâkimiyetini gönüllü olarak kabul etmişlerdir. Zamanla Hokand Hanlığı'nın idaresi Kırgızların eline geçmiş ve özellikle hanlığın askeri gücünü Kırgızlar oluşturmuştur.

Daha sonra Türk boylarının kabilelerin kendi arasındaki mücadelelerini fırsat bilen Rusya Türkistan içlerine ilerlemiştir. Kırgız Türkleri Rus işgaline karşı mücadele verdilerse de 1876 yılında Hokand Hanlığı'nın Rusların eline geçmesine engel olamadılar. Rus egemenliğine karşı direnişi sürdüren Kırgızlar bir sonuç alamadılar. Ruslar Kırgızlar üzerinde büyük bir baskı kurdular.

Rus baskısına rağmen Kırgızların bağımsızlık mücadelesi aralıksız devam etmiştir.1917 yılında Kırgızistan'da milliyetçi Kırgız komiteleri, Şura-yı İslamiye, ve Bişkek'te Olaş Orda Teşkilatı vardı.

Kırgızların bağımsızlık mücadelesi Kızıl Ordu'nun bölgeye hakim olmasıyla başarısızlığa uğramıştır.

1924 yılında Türkistan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne dahil olmuş, 1926'da Kara-Kırgız adı Kırgız adıyla değiştirilmiş ve 1 Şubat 1926'da Kırgız Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak, daha sonra 5 Aralık 1936'da ise Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ilan edilmiş, yani SSCB içerisindeki cumhuriyetlerden biri olmuştur. (Akayev, 1997:1251)

2) Bağımsız Kırgızistan Cumhuriyeti

1980'li yılların ortalarından itibaren Garbaçov'un yönetim dönemi ile başlayan açıklık ve yeniden yapılanma sürecinin getirdiği tarihi gelişmeler sonucunda adım adım yeniden bağımsızlığa doğru ilerleyen Kırgızistan, 20-21 Ağustos 1991'de Moskova'da yaşanan darbe girişimi ve ardından merkezi hükümetin istifası ortamında 31 Ağustos 1991 günü bağımsızlığını ilan etti (Budak 1997:1257) (Andican,2009:522) .15 Ekim 1991'de tek başına katıldığı seçimler sonucunda göreve gelen başkan Asker Akayev, Kominist Parti'nin eski birinci sekreteri değil Bilimler Akademisi üyesiydi. Onun bu konumu Kırgızistan'ın, bağımsızlığını ilan eden diğer cumhuriyetlerde görülmeyen bir siyasal parti yeşermesine neden olmuştur. Bu demokratik ve liberal konum Kırgızistan'ı "Orta Asya'nın İsviçre'si" yapma arzusu, ülkeye iktisadi ağırlığıyla orantısız bir uluslararası saygınlık sağlamıştır. (Roy, 2005: 190-191)

3) Bağımsızlık Sonrası Gerçekleşen Girişimler

Kırgızistan bağımsızlığını kazandıktan sonra uluslaşma yolunda önemli adımlar atıldı. Kırgız halkı tarihi göçerliği ve göçer özgürlüğü ile övünmektedir. Ayrıca İslamiyet öncesine dayanan ve canlılığını koruyan eski örf ve adetlerini kırsal nüfusun hala çoğunlukta olmasının etkisiyle yaşatmaya çalışmaktadır. Ancak Kırgızistan'da gerek kültürel gerekse de siyasi açıdan Sovyet yönetimi Çarlık Rusyası'ndan daha etkili olmuştur. Sovyet yönetiminin mirasının da tamamen ortadan kaldırılmayacağı anlaşılmaktadır. Uluslaşma yolunda atılan adımlarda Kırgız halkının eski tarihini yeniden canlandırırken Rus ve Sovyet dönemine tamamen sırt çevirmediğini göstermektedir.

Bağımsız Kırgız Cumhuriyeti'ne geçişin ilk simgesel göstergelerinden biri başkentin adının Frunze yerine Bişkek olarak değişmesiydi. Yeni Kırgızistan devleti için seçilen diğer ulusal sembollerin başında Kırgız bayrağı gelmektedir. Bayrağın ortasında yer alan açık toprak rengindeki üzeri çizili daire göçerlerin çadır evi "yurt"u, Kırgız dilinde de "bozöyük"ü simgelemekte, dairenin etrafındaki çentikli disk ise Kırgız klan ve boylarını temsil etmektedir. Bayrağın tümünde fon rengi olarak kullanılan kırmızının ateş, ısı ve canlılığı aksettirdiği söylenmektedir. Ayrıca hem İslamiyet öncesi hem de İslam dönemini çağrıştırdığı gibi komünizmi de simgelemesi bakımından kırmızının bir anlamda birleştirici bir renk olduğu düşünülebilir.

Yeni resmi Kırgız takviminde ise yılbaşı, 8 Mart Kadınlar ve 1 Mayıs İşçi Bayramı gibi Sovyet Döneminden kalma, çoğunlukla enternasyonalizmin simgesi olan ve dünyanın başka yerlerinde de kutlanan günler dışında doğrudan Kırgız ulusallığını temsil eden iki bayram yer almaktadır: Nevruz ve 31 Ağustos Kırgız Cumhuriyeti "azatlık" günü. Özellikle kırsal alanda ve sufi tarikatların yoğunlaştığı bölgelerde halk arasında kutlanmaya devam eden Ramazan ve Kurban Bayramları ise resmi takvimde yer almamıştır. Buna karşın Kırgız ulusal parası, "Som"da kullanılan anıtsal figürler arasında geleneksel "kümböz" (türbe) ler yer almaktadır.

Bağımsızlığın bir üçüncü simgesi olarak Kırgız Ulusal Marşı bestelenmiş ve parlamento da onaylanmıştır. (Özdoğan, 1994:59-60)

Sovyetler Birliğinden ayrılıp bağımsızlığını ilan eden bütün devletler gibi Kırgızistan'da akut problemlerle karşılaştı. En önemli sorunlar ise, Sovyet siyasi sisteminde serbest pazar ekonomisi ve özel mülkiyete dayalı bir sivil toplumun bulunmaması ile ilgiliydi. Ülkelerin farklı siyasi ve sosyal zorlukları da

bu beklenmedik ve alternatif sistemin uygulanmasını engelledi.

Etnik ilişkilerin kızışması ve farklı boylar arasındaki güç rekabetinin şiddetlenmesi de Orta Asya liderleri için en başta gelen siyasi tehditti. (Mokeev, 2010:4)

Soğuk Savaş sonrası, demokrasi tohumlarının en hızlı serpildiği ülke olan Kırgızistan, kitle iletişimi alanında da, diğer bölge ülkelerine göre en hızlı gelişme gösteren ülkelerden birisi olarak kabul edilebilir. Ancak ülkenin kuzey ve güney arasındaki gelişmişlik farklılığı, yolsuzluk, rüşvet, nepotik ilişkiler, mülkiyet sorunları, kötü yönetim ve klanlar arası dengenin korunamamış olması ayaklanmalara neden olmaktadır. (Yeniçeri, 2010:13)

"Komünist ideolojiden kurtulduktan sonra en önemli siyasi, ekonomik ve kültürel pozisyonları ele geçirmek için ülkeler içindeki etnik gruplar, klanlar ve aşiretler arasında kıyasıya bir mücadele başladı. Bu grupların liderlerinin başkanlık nüfusu için gösterdikleri rekabet aslında farklı boy ve aşiretlerin ismi var cismi yok milletler içindeki mücadelenin kaynağını da açıklamaktadır. Boy ve aşiret bağlantıları başkanların, parlamento, bakanlar kurulu ve bölgesel ve yerel güç kolları için yürütülen aday gösterme süreçlerini etkiledi. Buna ek olarak, boy ve aşiret ilişkileri devletin mali kurumlarını, karlı iş alanlarını ve dış kaynaklı yardımların bölüşülmesini de kontrol etti. Bu problemler ülkeden ülkeye değişiklik gösterse de Kırgızistan'da kuzeyli ve güneyli boylar arasındaki gerilim Asker Akayev'in Mart 2005'de İktidardan uzaklaştırıldığı "Lale Devrimi"ne yol açtı." (Mokeev, 2010:4)

Kırgızistan'daki kuzey ve güney ayrımcılığı batılı ve doğulu birçok bilim adamı tarafından araştırılmıştır. Bazı araştırmacılar aşireti doğrudan veya hayali olarak kan bağı olan bir grup insan olarak tanımlar. Ancak Kırgız aşiretleri iki ayrı birime ayrılır: Uruk (aile aşireti) ve Uruu (kabile).Uruk, anadan babadan kan bağı ile birbirine bağlı büyük aile veya küçük aşiret demektir. İyi ve kötü günde uruk üyeleri maddi ve manevi olarak bir araya gelirler.

Uruu ise, belirli bir bölgede yoğun olarak yerleşik daha geniş toplulukları tanımlamaktadır.

Kırgızistan'da bugün hala bu aşiret yapısı etkili olmaktadır. Bağımsızlığın ilandan sonra da siyasi liderler aşiret bağlarını siyasi pozisyonlarını sağlamlaştırmak için kullanmaya devam etmişlerdir. Özellikle kuzey ve güney ayrımı yapılmıştır. 2002'den 2005'teki "Lale Devrimi" ne kadar giden süreçte de bu ayırımı görüyoruz. Her ne kadar bağımsızlığını ilan eden diğer Türk Cumhuriyetlerindeki gibi Akayev bir demir yumruk idaresi kurmasa da, farklı düşünenlere saygı gösterse de bu durum 2000'li yılların başında yavaş yavaş değişmeye başladı. Akayev öncelikle güney klanının temsilcilerini siyasetten ve yönetimden temizledi, sadece kendi akrabaları yönetimde etkin olmaya başladı. Buna "Tugancılık" yani akrabacılık deniliyor. Akayev diğer Türk Cumhuriyetlerine oranla ülkeyi nispeten demokratik yönetse de, patron-çalışan ilişkisiyle dar bir çerçevede geniş bir yetkiyle ülkeyi yönetti. Bunun sonucu olarak da yakın çevresi aşırı bir şekilde ekonomik güç elde ettiler. Çok farklı bir ülkede çok zengin bir yönetim kadrosu ortaya çıktı ve bunların hepsi de akrabaydı. Bu durumdan rahatsız olanlar bir araya gelerek Akayev'i devirdiler. (Karasar, 2010:17)

Akayev'in devrildiği "Lale Devrimi" ile Mart 2005'de geçici başkanlığa getirilen Karmanbek Bakiyev aynı yılın Temmuz ayında yapılan seçimlerde galip çıkarak devlet başkanlığına oturdu. 2009 Temmuzunda yapılan seçimlerin ardından Bakiyev ikinci kez devlet başkanlığı koltuğuna oturdu.

Rusya'dan ayrılan 15 Cumhuriyetten farklı olarak devlet başkanlığı yetkilerini anayasal olarak başbakanla paylaşan tek ülke Kırgızistan oldu. Bu tür göstergeler bize Kırgızistan'ın demokrasiye meyilli olduğuna dair sinyaller vermektedir. Buna rağmen Bakiyev'den önceki dönemlerde baskılar artmış ve medyaya gözdağı verilmiştir. Ayrıca potansiyel başkan adayları da tutuklanmıştır.

Bakiyev'de iktidara geldikten sonra hükümeti eleştiren gazetelere ve internet sitelerine yasaklar koydu. Hatta aleyhinde Rusya'da yapılan yayınlar bile Bakiyev'i rahatsız ettiği için bu ülkeye Dışişleri Bakanlığı

aracılığıyla nota verildi.

Akayev ile ilgili "yolsuzluk yaptığı, devlet malını çocuklarının ve yakınlarının zimmetine geçirdiği" suçlamalar bulunmaktaydı. Ancak Bakiyev iktidara geldikten sonra Akayev ile ilgili yaptığı/yapılan bütün eleştirileri kendisi de fazlasıyla yapmıştır. 23 Temmuz 2009 tarihinde yapılan seçimlerde devletin imkânlarını kullanılıp başkanlığı kazanmıştır. (Özer: 26-10- 2010)

Akayev ve Bakiyev'in aynı nedenlerle iktidardan düşürülmesi Kırgızistan'daki sorunların çözülmediğinin göstergesidir. İç sorunların fazlalığı ve devam etmesi bu sefer ki iktidar değişikliğinde de etkili olmuştur.

Bu kadar kısa süre içinde Kırgızistan'da iki darbenin yaşanmasının altında yatan nedenler tabi ki yalnızca iç nedenler değil, dış nedenlerde söz konusu.

İç nedenlerde; Akayev devrildikten sonra O'nu deviren ittifak dağıldı. Bakiyev'in devrime ihanet ettiğini düşünen kadrolar Bakiyev'e karşı muhalefet oluşturdular. Bakiyev devrimden önce verdiği sözleri unuttu reformları gerçekleştirmedi ve otoriter bir yönetim sistemi kurmaya girişti. Bütün bunlar devrim sırasındaki beklentilerin aksine, yolsuzluğun daha da artmasına, insan hak ve özgürlüklerinin sınırlandırılmasına neden oldu. (Demirtepe:12-04-2010)

Bütün bu iç nedenlerden dolayı halkın desteğini alarak "Lale Devrimi" diye adlandırılan bir ayaklanmayla iktidara gelen Bakiyev yine başka bir ayaklanmayla aynı nedenlerle görevinden uzaklaşmış oldu. İktidar yine kanlı bir şekilde 7 Nisan 2010 tarihinde değişti. Daniyar Üsenov hükümeti düşürüldü ve 6 aylık geçici süre için 4 bakanlı hükümetin başına Roza Otunbayeva getirildi. Otunbayeva 15 Nisan 2010 tarihinde Cumhurbaşkanı Bakiyev'in istifası üzerine Cumhurbaşkanlığını vekâleten üstlendi. (Otunbayeva 27 Haziran 2010 tarihinde yapılan referandum sonucu kabul edilen Anayasa uyarınca 31 Aralık 2011 tarihine kadar Cumhurbaşkanlığı görevinde kaldı).

Kırgızistan'da yapılan referandumla devlet başkanlığı onaylanan Otunbayeva'nın yemin töreninde en üst düzey onur konuğu dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu oldu. Otunbayeva devlet başkanı sıfatı ile ilk resmi görüşmesini de yine Davutoğlu ile yaptı. Türkiye Kırgızistan'a 21 milyon dolar değerinde hibe yaptı. Kırgızistan'da temaslarda bulunan Davutoğlu, Otunbayeva tarafından kabul edilmesinin ardından yapılan açıklamada, Türkiye'nin Kırgızistan'a 10 milyon dolar değerinde parasal, 11 milyon dolar değerin de ise Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) aracılığıyla yürütülecek program çerçevesinde maddi yardımda bulundu.

Kırgızistan'ın ekonomik durumunun kötü olduğuna işaret eden Almazbek Atambayev, önceki yıllarda Türkiye'den Eximbank aracılığıyla verilen 50 milyon dolarlık borcun silinmesi talebinde bulundu. Türkiye'nin maddi katkı miktarı tartışılabilir ancak burada önemli olan destek olmasıdır. Türkiye yaptığı hem maddi yardımla hem de Davutoğlu'nun iyi seçilmiş bir zamanda gerçekleştirildiği ziyaret ile Kırgızistan'da istikrar istediğini ortaya koymuştur. Dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ünde Kazakistan gezisi sırasında Otunbayeva ile görüşmesi de aynı anlama gelmektedir (Yılmaz: 9-7-2010).

Otunbayeva başkanlığında kurulan hükümet yeni siyasi rejime geçmek için bir takvim hazırladı. Bu takvime göre: 1) 25 Nisan 2010 yeni Anayasa metni halkın müzakeresine sunuldu, 2) 27 Haziran 2010'da yeni Anayasanın kabulüne ilişkin referandum yapıldı, 3) 10 Ekim 2010'da parlamento seçimleri yapıldı,. Bu takvim işlerken iç ve dış etkilerin süreci olumsuz etkilemesi endişesi vardı. Fakat bu süreç iyi yönetildi; takvime uyuldu. Muhalif partiler iktidara yakın partilerin seçimi erteletme çabası içinde olduklarını iddia ettiler ve bu konudaki endişelerini bir mektupla Cumhurbaşkanı Otunbayeva'ya bildirdiler. Daha önce Cumhurbaşkanı ülkenin istikrarının tehlikeye düşmesi durumunda yasal hakkını kullanarak seçimleri erteleyebileceğini ve olağanüstü hal ilan edebileceğini bildirmişti (Yılmaz:8.10.2010).

Muhalefet partileri seçimlerin ertelenmesinden endişe duymalarına rağmen 10 Ekim 2010'da seçimler

yapıldı. Seçimleri 52 ülkeyi temsilen 850 gözlemci izlemiştir. Kırgızistan'da ilk kez iktidarın güç kullanmadan yasal şekilde geçici hükümetten parlamentoya teslim edildiği ifade edilmiştir. Kuşkusuz Kırgızistan seçimlerinin tamamen demokratik yapıldığını söyleyemeyiz. Fakat devrim yoluyla iktidara gelmiş güçlerin seçim sürecine müdahale etmemeleri, hükümet kaynaklarını kullanmamaları, az oy almalarına rağmen seçim sonuçlarını kabullenme kültürünü sergilemeleri sadece Kırgızistan'da değil eski Sovyet alanındaki gelişmeler açısından çok önemlidir. (Asker:19.10.2010) 10 Ekim 2010 itibariyle şüpheler, şaibeler geride kalmış Kırgızistan parlamenter rejime geçiş sayfasını açmıştır. Böylece SSCB'nin dağılmasından beri o coğrafyada ilk defa bir ülke parlamenter rejime geçmiştir. (Yılmaz: 15.10.2010)

Kırgızistan'da hükümetin kurulması çok zor olmuştur. Ağustos 2010 tarihi itibariyle kayıtlı 145 partiden mecliste temsil hakkını ancak 5 parti kazanmıştır. Hâkim partilerle yaşanan eski sorunları çözmek için 27 Haziran 2010 tarihinde yapılan referandum da Anayasaya yeni maddeler eklenmiştir. Bunlara göre birinci partinin meclisteki çoğunluğu, yüzde 50+5 milletvekilinden oluşan mecliste 65 milletvekili ile temsil edilebilecek. Bu nedenle 120 sandalyeli parlamentoda güvenoyu alabilmek için en az üç partili koalisyona ihtiyaç duyulmuştur. 10 Ekim'de yapılan parlamento seçimlerinin ardından birincisi başarısızlıkla sonuçlanan koalisyon hükümeti 17 Aralık 2010 tarihinde kurulabilmiştir. Kırgızistan Sosyal Demokrat Partisi (SDPK), Respublika (Cumhuriyet) ve Ata-Jurt Partisi'nin oluşturduğu koalisyon hükümeti parlamentodan güvenoyu almıştır. Kırgızistan Sosyal Demokrat Partisi Lideri Almazbek Atambayev başbakan seçilmiştir.

Bütün güçlüklere rağmen tercihini demokrasiye geçme yönünde yapan Kırgızistan küresel ve bölgesel "üstün güçler" arasında sıkıştığı için bu konudaki tercihini de Rusya'dan yana yapmaktadır. Kırgızistan'daki hemen hemen bütün liderler önde gelen küresel ve bölgesel ülkeler arasında denge siyaseti izlemenin taraftarıdır. Ancak önceliği yine de Rusya'ya tanımaktadırlar.

Kırgız seçmenlerinin Rusya yanlısı eğilimleri, Rusya'nın yapacağı ekonomik yardım ve soyso-ekonomik alandaki farklı imtiyazlarla ilgilidir. Bu beklentileri bütün Kırgız siyasetçiler kullanmaktadır.

7 Nisan 2010 olayları ve sonraki istikrarsızlık, entegrasyonu öngören bölgedeki kuruluşların (ŞİÖ, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü) etkisiz kaldığını göstermektedir. Hâlbuki bu kuruluşların resmi amaçları bölgesel güvenliği sağlamak, ülkeler arasında ekonomik işbirliğini artırmaktadır.

Kırgızistan'daki iç istikrar, sadece Kırgızistan'ın iç meselesi değildir, ülke öyle bir durumdadır ki, güvenliğin sağlanması için ülke ekonomisine dış yardım yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. (Knyazev, 2011:20)

Ayrıca Kırgızistan'da hem Amerikan hem de Rus üslerinin bulunması süper güçler arasındaki rekabetin bir parçası olarak düşünülebilir.

Bişkek yakınlarında ABD üssü 2001 yılından bu yana Afganistan operasyonları için kullanılıyordu. Şubat 2009'a Kırgız Parlamentosu Cogorku Keneş'te, yapılan oylamada 90 sandalyenin 78'i ABD üssünün kapatılması yönünde oy kullandı. (Milli Gazete: 19 -02- 2009)

Bakiyev'in kararı onaylamasının ardından 20 Şubat 2009'da Washington'a iletildi. Üssün 180 gün sonra boşaltılması istendi.

Rusya'da 3 Şubat (2009)'da Rusya Devlet başkanı Dmitri Medvedev ile bir araya gelen Kırgız Bakiyev üssün kapatılacağı ile ilgili açıklamalarda bulunmuştu. Parlamentonun aldığı kararın Rusya'nın Kırgızistan'a sağladığı 2 milyar dolarlık ucuz kredi ile ilgili olduğu iddialarını Moskova ve Bişkek reddetmiştir. (Zaman Gazetesi: 20-02- 2009)

Mart ayına gelindiğinde ise Bakiyev Manas askeri üssünü kapatma kararından dönebileceğinin sinyallerini verdi. ABD'nin üs için daha fazla kira ödemeyi reddettiği için kapatma kararı aldıklarını ifade eden Bakiyev, Amerikan yönetiminden talep olduğu takdirde Kırgızistan'ın yeni bir anlaşma için müzakere

masasına oturabileceğini söyledi. (Zaman: 6-03-2009)

Bu arada Kırgızistan Dışişleri Bakanı Kadırbek Sarbayev üssün yıllık kirasının 17 milyon dolardan 60 milyon dolara çıkarıldığını açıkladı.

ABD'nin Manas üssü Kırgız Parlamentosunun kapatma kararının aksine 25 Haziran 2009 tarihinde açıklanan kararla kapanmadı. (Türkiye Gazetesi: 30-06-2009)

Üssün kapatılmasında yalnızca kira bedeliyle ilgili anlaşmazlığın olmadığı, perde gerisinde Rusya'nın çabalarının da etkili olduğu sanılıyor. Rusya, ABD'nin Orta Asya'da varlığını güçlendirmesinden rahatsızlık duysa da Washington'un Afganistan ile ilgili stratejik kaygılarını paylaşıyor. Jonathan Marcus Kırgız Hükümeti'nin bu kararının, Temmuz başındaki ABD Rusya Zirvesi öncesinde Moskova'nın bir tavizi olarak görüleceğine dikkat çekiyor. (Marcus:25-06- 2009)

Kırgızistan üs konusunda olduğu gibi birçok konuda da Rusya ya taraftar bir politika izliyor. Başbakan Atambayev hükümeti Tanrı Dağındaki bir zirveye Rusya Başbakanı Vladimir Putin'in adının verilmesini öngören bir yasa tasarısını Aralık 2010'da meclise sunmuştu. Tasarı meclisin ilgili komisyonlarında görüşülürken, özellikle koalisyon hükümetinde de yer alan bazı muhalif milletvekilleri tarafından tepki ile karşılanmıştı. Kırgız Cumhurbaşkanı Otunbayeva'nın kararı imzalaması ile zirveye Putin ismi verildi. (http://haberler.com: 14-3-2011)

3 Şubat 2011'de dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Kırgızistan'ı ziyaretinin ardından 27 Nisan 2011'de Kırgızistan Başbakan'ı Atambayev Türkiye'ye geldi.Bu ziyaret sırasında Atambayev, Türkiye'nin "anavatan" Kırgızistan'ın ise "atavatan" olduğunu belirterek "Bizim geleceğimiz Rusya ve Türkiye ile bir" diyerek Rusya ile ilişkilerinin iyi olduğuna bir kez daha vurgu yapmıştır.Yine bu ziyaret sırasında Erdoğan'a "Tayyip ağabey" diyerek daha önce Davutoğlu'nun Kırgızistan ziyareti sırasında silinmesini talep ettikleri 50 milyon dolar borcu sildirmeyi başardı (http://www.forumgatambayev_bizim_geleceğimiz: Rusya: 27 Nisan 2011)

Bu iç ve dış dengelerle parlamenter rejime adım atan ilk Orta Asya ülkesi önemli bir eşiği geçmiştir. Fakat bundan sonrasının kolay olduğunu söylemek oldukça zordur. Parlamenter rejimi korumak ve geçmişte yaşananların tekrarlanmaması için Kırgızistan bazı tedbirler almak zorundadır. Bu tedbirlerden bir tanesi Kırgız Parlamentosu tarafından 19 Mayıs 2011'de onaylanmıştır. Çıkarılan bu yasaya göre cumhurbaşkanı, başbakan ve meclis başkanlarının akrabalarının devlet hizmetlerinden yararlanmaları sınırlandırılmıştır. Yasaya göre devletin zirvesinde görev yapanların akrabalarının devlet hizmetinde yer almaları, devlet şirketlerinden hisse almaları ve maliyede yönetici olmaları yasaklandı. Devlet zirvesinde görev alanların yakınları seçimlerde aday olamayacak ve devletten ödül veya nişan alamayacaklar.

6 milyon nüfusa sahip(www.mfa.gov.tr/kirgizistan-kunyesi:tr.mfa) Kırgızistan'ın sanayisi ve doğal kaynağı yoktur. Bu olumsuzluklara siyasi istikrarsızlık ve belirsizlik eklenince hem eğitimli hem de genç nüfus ülkeyi hızla terk etmektedir. Üstelik Çin ve Afganistan'dan Kırgızistan üzerinden Batı'ya uzandığı iddiaları bulunan kaçakçılık ve önlenemeyen uyuşturucu ticareti iddiaları ülke dinamiklerini zorlamaktadır. (Knyazw, 2011:34)

Öte yandan Kırgızistan'ın kaynaklarının kendisini beslemeye yetecek nitelikte olduğuna inanlarda var. Kaynakların yeterli olduğu fakat ülkenin etnik yapı itibariyle geçmişten günümüze farklı etnik gruplar bulundurduğu için kenetlenme durumuna gelemediği için önemli ölçüde sorunların aşılamadığı da gibi görüşlerde bulunuyor. (Erdem, 2005:104)

SONUÇ ve ÖNERİLER

Sonuncusu 2010'da peş peşe yaşanan devrimler Kırgızistan'ın ekonomisini alt üst etmiş, ekonominin

gerilemesine neden olmuştur. Kırgızistan yönetimi bundan sonraki süreçte ekonomisini geliştirmek ve dahası hızla üretime geçmek zorundadır.

Yolsuzluk ve yoksulluktan kaynaklanan iç çatışmaların bir daha yaşanmaması için üretime geçerken yolsuzluğunda önüne geçmelidir. İktidarda bulunanların yakınlarının belli makamlara gelememesi için çıkarılan yasa hayata geçirilmelidir.

Siyasetçiler, klan, boy gibi ayırımların ve bundan nemalanmayı uygulamadan kaldırmalıdırlar.

Siyasi partiler toplum hayatını değiştirmeye yönelik düşünce farklılıklarıyla ortaya çıkmalıdır.

Kırgızistan'daki siyasetçiler "üstün güçler" ve bölgesel ülkeler arasında denge siyaseti izlemekle birlikte tercihlerini Rusya'dan yana kullanmaktadırlar. Gerçi bu durum yalnızca Kırgızistan'da veya yönetici zümrenin tercihi değildir. SSCB'den ayrılan hemen hemen bütün cumhuriyetlerdeki halkların büyük bir kısmı da uzak bir yerden yardım gelinceye kadar daha yakın Rusya'nın desteğine inanmaktadırlar.

Kırgızistan'ın kuzeyi ve güneyi de değişik hâkimiyet alanları içerisinde bulunmaktadır. Kuzey bölgesi Kazakistan'ın çıkar alanı içine girerken ülkenin güney bölgesi ise Fergana Vadisi gibi geleneksel olarak Özbekistan'a ve kısmen de Çin'in Sincan Uygur bölgesinin güneyine yönelmiştir. SSCB döneminde sınırlar çizilirken coğrafya ve etnik gruplar dikkate alınmamıştır. O dönemde 1921'den 1980'e kadar yaklaşık 90 kere değişmesine rağmen kimseyi tatmin edecek bir sonuç da alınamamıştır. SSCB'nin dağılmasından sonrada Fergana Vadisi değişik etnik yapı barındırma özelliğini devam ettirmiştir.

Fergana Vadisi verimli yeraltı yerüstü kaynaklarının yanında stratejik bakımdan da çok önemli bir konuma sahiptir. 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin başlattığı Afganistan operasyonu nedeniyle bölgede yaşanan ABD-Rusya rekabeti, her iki ülkenin üs konusundaki talepleri Kırgızistan'ı tercih yapmaya zorlamaktadır.

Fergana Vadisi İslam dininin yayılmaya başladığı günden beri birçok din âlimi yetiştiren bir bölge olmuştur. Bölge ayrıca Vahabilik, Şiilik hareketlerinin propagandasına maruz kaldığı gibi Afganistan'dan gelebilecek radikal İslam tehdidine de açıktır.

Yine Afganistan'da üretilip diğer ülkelere Fergana Vadisi üzerinden ulaştırılan uyuşturucu maddeler için genellikle Bedahşan ve Oş güzergâhı kullanılmaktadır. 1990'ların başında yaşanan Özbek-Ahıska, Özbek-Kırgız çatışmaları, 1992'de başlayan Tacikistan iç savaşı yine bu vadiden başlamıştır. Son dönemde Özbek-Kırgız çatışması gibi görünen olaylar yine bu bölgede yaşanmıştır. Gerek bu yaşanan olaylar gerekse yönetimden kaynaklanan sorunlar nedeniyle Kırgızistan insan hakları ihlalleri ile de gündeme gelmektedir. Kırgızistan'da iktidar değişimi isteyen vatandaşlar terörist değildir. Ülkedeki sorunların birçok nedeni olmakla birlikte temel sorun ekonomiktir. Kırgızistan'ın dış yardıma ihtiyacı vardır. Bu konuda üzerinde durulması gereken nokta yardım istenirken egemenliğin yitirilmemesidir.

Bu kadar ağır sorunlarına rağmen bunları aşan Kırgızistan bölgede parlamenter rejime geçmeyi başaran ilk ülke oldu. Yeni hükümet komisyonlar kurup çalışmalarına başladı. Şimdiye kadar yaşanan ve yaşanabilecek olaylar bir şekilde bastırılacaktır. Önemli olan bundan sonra nelerin yaşanacağıdır. Türkistan'ın temel sorunlarından birisi olan demokratikleşememe sorunu mutlaka çözülmelidir. Yolsuzluklar ortadan kaldırılmalıdır. Özellikle genç nüfus için istihdam alanları yaratılmalıdır. Kırgızistan'ın bütün bu sorunları aşarak seçim sonuçları gibi herkesi yanıltmasını ve bölgede parlamenter rejimiyle model olmasını umut ediyorum.

KAYNAKÇA

1. Akayev, Askar (2003), Kırgız Devlet Geleneği ve MANAS, İstanbul, Da Yayıncılık

2. Akayev, Askar (1997), "Kırgızistan", Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı II, Temmuz-Ağustos Yıl 3, Sayı 16, Ankara
3. Andican, Ahad (2009), Türkiye ve Orta Asya, İstanbul, Doğan Kitap
4. Asker, Ali (2010),erişim: ''Kırgızistan Seçim Sonuçları: Yeni Hükümet-Yeni Rejim''www.21yyte.org/tr/araştırma/kirgizistan/2010/10/1915770/kirgizistan-seçim-sonuçlari-hukumet-yeni-rejim
5. Budak, Feyzullah (1997), "Kırgızistan Dünü, Bugünü, Yarını", Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı II, Temmuz-Ağustos Yıl 3, Sayı 16, Ankara
6. Erdem, Mustafa (2005), Kırgız Türkleri, Ankara, Diyanet Vakfı Yayınları
7. Demirtepe, Turgut erişim: "Kırgızistan'da Çanlar Kimin İçin Çalıyor?", http://www.usakgundem.com / yazar/ 1513 Kırgızistan'da_çanlar_kimin_için_çalıyor html (12.04.2010)
8. Gömeç, Sadettin (2002), Kırgız Türkleri, Ankara
9. Karasar, Hasan Ali (15 Mayıs 2010), "Kırgızistan Bir Ayaklanmayı Daha Kaldıramaz", 2023, Ankara
10. Knyazev, Aleksandır (Ocak 2011), erişim:"Kırgızistan'da Son Gelişmeler: Dün, Bugün, Yarın http :// www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar z01121_k"
11. Kırgızistan Ülke Raporu (1995), Ankara, TİKA
12. Marcus, Jonathan 25 Haziran 2009 BBC TURKISH
13. M.E.B., Yurtdışı Eğitim Genel Müdürlüğü, Tarihsiz, Ankara
14. Mokeev, Anvarbek (15 Mayıs 2010), "Kırgızistan'ın Modern Siyasi Elitinin Oluşumunda Bölgecilik ve Aşiretçilik Kalıntılarının Etkisi", 2023, Ankara
15. Özdoğan, Günay Göksu (1994), "Sovyetler Birliğinden Bağımsız Cumhuriyetler'e : Uluslaşmanın Dinamikleri", Bağımsızlığın İlk Yılları, Güney Göksu Özdoğan vd., Ankara
16. Ögel, Bahattin (1971), Türk Mitolojisi C.I, Ankara
17. Özer, Emel, erişim : http://www.turdunyasiogrencidernegi.com/portal/index.php?option=com_content&view=article&id=132:krgistan (26-10-2010)
18. Özkan Nevzat(1997), Türk Dünyası, Nüfus Sosyal Yapı, Dil Edebiyat, Kayseri, Geçit Yayınları
19. Roy, olivier (2005), Yeni Orta Asya, İstanbul, Metis Yayınları
20. Türkiye Gazetesi 19 Şubat 2009
21. Türkiye Gazetesi 30 Haziran 2009
22. Yeniçeri, Özcan(15 Mayıs 2010), "Kırgızistan'da Devrim'den Devrim'e Giden Süreç", 2023, Ankara
23. Yılmaz,Meşkure,erişim:http://www.21yyte.org/tr/gazi_3998_KIR_GIZiSTAN_ARIYOR.html (09-04-2010)
24. Yılmaz,Meşkure,erişim:http://www.21yyte.org/tr/gazi5680_Kirgizistan_Secimlere_Hazir(mi).html (08-10-2010)
25. Yılmaz,Meşkure,erişim:http://www.21yyte.org/tr/gazi4906_REFERANDUM_SONRASI_html (09-7-2010)
26. Zaman Gazetesi 20 Şubat 2009
27. Zaman Gazetesi 6 Mart 2009
28. http://haberler.com.14-03-2011
29. http://www.forumgatambayev_bizim_geleceğimiz:Rusya:27 Nisan2011

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(24)

Doç. Dr. A. Baran DURAL*

MAKEDONYA SORUNU YA DA YAKIN TARİHİN İLK KIZILELMA KOALİSYONU

MACEDONIA CONFLICT OR THE FIRST "RED APPLE" COALITION OF NEW-ERA TURKISH POLITICS

ÖZ

Görünen o ki, federalist Sandanski İTP önderliğinin gözünde sadece Makedonya'da bağımsız bir önderlikten alınan destek açısından değil, Osmanlı devletine sunduğu açılım itibarıyla da büyük önem taşıyordu. Artık bir imparatorluk olmaktan uzaklaşan Osmanlı devletine, Sandanski'nin önerdiği Balkan Federasyonu seçeneği, İttihat Terakki önderliğine belki yeniden bir imparatorluğa dönüşmenin değil, ama bölgesel bir süpergüç olmanın anahtarını sunuyordu. En şaşalı günlerine bir Balkan İmparatorluğu şeklinde örgütlenerek ulaşan Osmanlı devleti açısından Balkan topraklarında tutunmak, büyük bir devlet olmakla eşanlamlıydı.

Türklerin önderliğinde Makedonya'yı hatta belki eski gözde Arnavutluk'u da kapsayan bir Balkan Federasyonu, hem Osmanlı devletinin, hakimiyetin ana karargahında tutunmasını sağlıyor, hem de bölgesel bir süpergüç olarak önemsenen- fikri alınan devlet konumuna sokuyordu. Sandanski bu cömert teklifi İT önderliğinin kucağına bırakıyor ve karşılığında muhtar Makedonya'nın yasal lideri olmak gibi fazla iddialı olmayan bir bedel istiyordu.

Anahtar Kelimeler: Yane Sandanski, Makedonya sorunu, İTP, adem-i merkeziyet, İMDÖ.

ABSTRACT

It seems getting support from federalist Sandanski group was not important just because a part of an ethnical group in the region making an aligment with İTP. Instead Sandanski was offering the choice of becoming a regional süper-power to the Ottoman State which could not be evaluated as an *"Empire"* anymore. The *"Balkan Federation"* option leaded by Ottoman State being proposed by IMRO's left- wing leader, consisting the chance of a new- foundation in the region, composing of Albania, Macedonia and the Ottomans, was perhaps the only chance for İTP to ensure the Ottomans to survive within the European concept.

By leaving the generous, *"Balkan Federation"* onto the laps of İTP, Yane Sandanski was just demanding to become the legal political leader of an autonomous goverment of united Macedonia. So the aligment between Sandanski's left- nationalist group and nationalist İTP, can be called as the first *"Red Apple Coalition"* of contenmporary Turkish politics.

Keywords: Yane Sandanski, Macedonia Conflict, Progress İTP, autonomous goverment, IMRO.

* **TC Trakya Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü, TC Trakya Üniversitesi Balkan Yerleşkesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü Merkez/Edirne/TÜRKİYE; b_dural@yahoo.com**

GİRİŞ: BALKAN DEVLETLERİ VE MAKEDONYA SORUNU

Bulgaristan'da önce devrimci daha sonra hain, Türk işbirlikçisi, Osmanlı ajanı… Osmanlı Devleti'nde önce 10 Türk askerinin katili, yıllarca Pirin bölgesinin dağlarında Türk jandarmasına kök söktüren çete reisi, sonra hürriyet kahramanı, *"Sandan Paşa"*… Makedonya'nın yasal siyasi önderi, sosyalist... Ülkesinde, yaşarken ve ölümünden sonra hikayesi kulaktan kulağa aktarılan bir efsane, devrimci halk kahramanı, ulusal marşla selamlanan kurucu önderlerden. Hepsi aynı kişi, hepsi Yane Sandanski. 20. yüzyılın başında tüm Avrupa'ya yayılan ve Osmanlı Avrupa'sını kasıp kavuran milliyetçilik rüzgarları karşısında İttihat Terakki ile cisimleşen Türk milliyetçiliğinin, etrafındaki unsurlardan destek ararken sarıldığı İMDÖ (İç Makedonya Devrimci Örgütü) sol kanat önderi Sandanski, kafası karışık bir çağın zihni berrak kişiliği: Tıpkı dönemin diğer liderleri gibi yeri geldiğinde kaypak, ikircimli, ideolojinin girdabında yuvarlanmış ama nihai hedefinden emin bir Makedon devrimcisi. Haykırışını duymak kolay, *"Makedonya Makedonyalılarındır"* (Aleksandrov, 2015) ama anlamak bir o kadar zor. Dolayısıyla Yane Sandanski 20. yüzyılın başında Balkanları kasıp kavuran milliyetçilik rüzgarlarının en temel isimlerinden birisi olarak önplana çıkarken, müttefikleri- hasımları arasında kurduğu *"eğreti denge"*yle, dönemin tüm kargaşasını üzerinde taşıyan bir aydın olması açısından da ilginçtir. Bir diğer deyişle Yane Sandanski ve onun Makedonya'da verdiği mücadele anlaşılmaksızın, Türk devlet adamları ve siyasal önderliklerinin, Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyet'in kuruluşuna dek yaşadıkları fikirsel karmaşa da anlaşılamaz.

"Makedonya Sorunu", "Doğu Sorunu" ismiyle mağrur, Osmanlı'yı bölüp dönemin emperyalist devletleri arasında paylaştırmayı esas alan projenin, en *"yağlı"* parçalarından birisidir. Bir *"Balkan Devleti"* olarak genişleyip, Roma İmparatorluğu'nun yerini, Balkan topraklarını, imparatorluğunun temel *"nefes alma"* alanı yaparak doldurmayı hedefleyen Osmanlı İmparatorluğu'nun, Balkanlar'dan ve Rumeli bölgesinden atılması aslında, Osmanlı'nın kendisine biçtiği ismin mütemmim cüzü olan, *"Osmanlı Barışı"*nın (Turkish yoke) da sonu anlamına geliyordu. (Dural, 2013: 63-65) Makedonya Sorunu aynı zamanda Balkan Devletleri'nin Osmanlı Devleti'nden ayrılıp, kendi bağımsızlıklarına kazanma yolunda, en çok istenip de, bir türlü paylaşılamayan verimli ve geniş toprak parçasını imliyordu. Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerini içine alan Makedonya toprakları Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan'ın üzerine hak iddia ettiği topraklardı. (Jelavich, 2006:33) Gerçi Yunanistan ile Sırbistan'ın çabaları, Balkan Savaşları'nda Osmanlı devletini zorlayacak Bulgaristan'ın ısrarı karşısında pekbir varlık gösteremiyordu ama üç devletin, bölgede dirliği sağlamaya çabalayan Osmanlı devlet gücüne karşı yürüttüğü, *"Balkan komitacılığı"*, bölgenin Türk idaresinden *"arındırılması"*nı hayli kolaylaştırıyordu.

İşte tam bu dönemde yani Makedonya'nın geleceğine dair dört devletin karşılıklı planları sürerken, Makedonya'nın ister müslüman ister hıristiyan olsun, bölgede yaşayan tüm dinsel/ etnik unsurların, *"Makedon"* ortak kimliği üzerinden oluşturacakları muhtar bir Cumhuriyetle birleştirilip, emperyalizmin arka bahçesi olmaktan kurtulabileceğini savlayan bir devrimci önder çıkıyordu sahneye. Makedonya'nın büyük ve küçük emperyalizmin arasına sıkışmış mücadele alanına dönüştürülmesinden şikayet eden bu lider, etnik-küçük emperyalist devletlerle, Balkanlardaki etnik parçalanmışlığı zorlayarak Osmanlı devletini köşeye sıkıştırmak, hatta bu devletin Balkan topraklarını paylaşmayı hedefleyen emperyal devletlerden yakasını sıyırması gerektiğini haykırıyordu. Bu eylemci- lider bugün Makedonya bağımsızlık marşında şükranla selamlanan Yane Sandanski'den başkası değildi kuşkusuz. (Hacısalihoğlu, 2012:2-3)

İç Makedonya Devrimci Örgütü

28 Mayıs 1872'de Melnik yakınlarındaki Vlahi köyünde doğan Sandanski'nin ilk gençliği, yurdunu işgal eden Türklerin, kendi toplumu ve tarihine yaptığı kötülükleri dinlemekle geçti. O yıllarda Osmanlı

kayıtları Makedonya'yı Bulgaristan'ın bir parçası saydığından, Sandanski'nin etnik kökeni uzun yıllar tartışma konusu oldu. Yine de Makedon önderin, çocukluğunun Bulgar tarih yazımı ve sözlü tarih anlatısının etkisi altında geçtiği öne sürülebilir. Babası Ivan, Natanail Kuceviski tarafından planlanıp Dimitar Pop Gorgiev ile Stojan Karastoilov'un yürüttüğü Kresna ayaklanmasında isyancıların bayraktarlığını yapan Sandanski de, siyasal yaşamının ilk evrelerinde iflah olmaz bir Osmanlı karşıtıdır. (Saatçi, 2005) Rumeli bölgesinde bazı Arnavut ve yahudi önderler dışında paylaşılan Osmanlı aleyhtarlığı, yerel siyasette parlamanın etkin rollerinden olduğundan Yane Sandanski de, kısa süre içinde bölgenin hatırı sayılır eylemcilerinden biri haline gelir. Yoksulluk nedeniyle pek okuma fırsatı bulamayan, amelelik dahil irili- ufaklı çeşitli işlerde çalışan Sandanski, amcasının bürosunda avukat yardımcılığı görevini üstlendi. Yirmi beş yaşında Mladost (Gençlik) Örgütü'ne giren Sandanski (Yalçın, 2009:1), adı geçen örgütün sadece Bulgar sorununa eğilmesinden rahatsızlık duyarak, Mladost'tan ayrılır. Bu tarihten sonda Makedonya sorunuyla Bulgar sorununu zihninde birbirinden ayırıp kendi yolunu bulmaya çalışan Sandanski, dönemin ortak kötülük imgesi Osmanlı karşıtlığından da yararlanarak, zaman zaman Osmanlı aleyhinde örgütlenen tüm unsurlardan destek ve himaye gördü.

Ne var ki, Makedon önderin yol haritasını çizen olay, İMDÖ liderlerinden Gotce Delchev'le (Georgi Nikolov Delchev) işbirliğine girip bu harekete katılması oldu. Gizli İç Makedonya Devrimci Örgütü'nde hızla yükselerek sol kanat liderliğine yükselen Yane Sandanski, Pirin bölgesinde örgütlenerek, Osmanlı ve Bulgar devletlerinin bölgeye yönelik politikalarından rahatsızlık duyan Makedon göçmenlerin ve sınır köylerinde yaşayan hıristiyan köylülerin umudu haline geldi. Makedonyalı köylüleri koruyan, bölgesel mahkemeler kuran, hakimiyeti altında bulunan bölgelerde Bulgar Erzaklığı'nın yetkisinin asgariye indirildiği laik yerel örgütlenmeler oluşturan Sandanski sıklıkla, Makedonyalıların hem Türk hem de Bulgar tiranlıklarının baskısı altında ezilmesinin önleneceğine yönelik propaganda faaliyeti yürütüyordu.

Zamanla *"Pirin Çarı/ Voyvoda"* ismiyle anılmaya başlanan Sandanski, 1901 senesinde aradığı mali kaynağa kavuştu. Bu tarihte Amerikan vatandaşı (kimi kaynaklara göre Protestan misyoneri) Miss Ellen M. Stone'u kaçırarak, 14 bin Osmanlı altını fidye alan İMDÖ'nün sol kanat lideri, silahlı bir grup kurarak dağlara çekilmeye yetecek parasal desteği bulmuştu. Amerikan tarihine ilk *"rehine krizi"* olarak geçen Miss Stone Vakası (Miss Stone Affair), Makedonya sorununda yeni bir perdenin açılışını da beraberinde getiriyordu. (novinite, 2010) 19. yüzyılın sonlarında adını duyuran örgüt, Sandanski'nin katılıma dek Bulgar Erzaklığı'na bağlı Makedonyalıları kazanmayı amaçlayan ve Makedonya'yı Bulgaristan'a bağlamayı amaç edinmiş bir siyasal yapılanmadan öteye geçmiyordu. Makedonya'nın hükmü şahsiyetini tüm bölge ülkelerine hatta gerekirse dost ve müttefik Bulgaristan'a karşı bile karşı savunup, *"Makedon yurttaşlığı"* ekseninde şekillenen bir çözümü tartışmaya açan Sandanski kanadının Makedonya denklemine dağlardan müdahalesi, sadece Osmanlı devletini değil, Bulgar ve Sırp yandaşı kadroların da keyfini kaçırıyordu.

İlk ses getiren eylemlerini Osmanlı devletine karşı gerçekleştiren Sandanski ekibi, 1902'de Şarapçı Boğazı'nda pusuya düşürdüğü Osmanlı birliğine ağır darbe indirerek 10 Osmanlı askerinin ölümüne 20'sinin ise yaralanmasına sebep oldu. Bir yıl kadar sonra Makedonya'da faaliyet gösteren Bulgar- Sırp- Yunan ve Makedonların ortak düşman Osmanlı devletine karşı başlattıkları İlinden ayaklanması, Makedonya sorununda safların netleşmesi için hassas eşik oluşturdu. Bulgaristan'ın, *"Anavatan dışında yaşayan Bulgarların özgürlük yolunda attıkları en büyük adım"* olarak nitelendirdiği İlinden ayaklanması, Bulgar resmi tarih anlatısı üzerinden hayli mitsel bir değere büründürülürken, kimi Makedonların kendi çıkarlarının Bulgar Krallığı tarafından temsil edilemeyeceğini, Makedonya sorununun basit bir *"Bulgar sorunu"* olmadığını fark etmeleri, taraflar arasında derin bir yarığın oluşumuyla sonuçlandı. Osmanlı idaresince çok sert hatta kanlı tedbirlerle bastırılan İlinden ayaklanması, ufuktaki Balkan Savaşları'nın provası niteliğini taşıdığından, sadece Osmanlı-

Bulgar- Makedon önderliklerini değil, Yunan- Sırp önderlikleri hatta bölgedeki Ulah (Romen) varlığını da yakından ilgilendiriyordu. İlinden ayaklanması sırasında liberal eğilimli İngiliz Guardian gazetesi adına bölgede incelemelerde bulunan Henry Noel Brailsford'un iddiasına göre söz konusu ayaklanmayı hazırlamak ve Osmanlı devletini ağır şekilde zarara uğratmak için her türlü katkıyı sağlayan Bulgar Presnliği, 10 yıl süren bir hazırlık evresinden sonra bölgedeki destekçilerini harekete geçirmiştir. (Brailsford, 1971: 67-206) Konuyu araştıran Kansu'ya göreyse, İlinden ayaklanmasının yürütücüsü olarak görünen İMDÖ'nün, isyanı, 2 Ağustos 1903'te Aziz İlyas Kutlamalarına denk getirmesinin temel nedeni, tüm dünya kamuoyunun dikkatini Makedonya sorununa çekmek ve geleneksel Balkan Komitacılığı politikası doğrultusunda, büyük devletleri Osmanlı idaresine karşı harekete geçmeye zorlamaktı. (Kansu, 2008)

İlinden Ayaklanmasıyla Başlayan Cepheleşme

Ayaklanma sırasında örgütün merkez kanadıyla fikirsel çelişkiye düşen Yane Sandanski, tartışmanın giderek derinleşmesi üzerine önce İMDÖ içinde bir hizibin başını çekmeye başlamış, daha sonraysa kendi yolunu çizerek, Federalist kanadın önderliğini üstlenmiştir. Hacısalihoğlu İMDÖ içinde başlayan ayrışmaya ilişkin olarak, şu bilgileri vermektedir:

"...Osmanlı Devletinin 2üç vilayette2 reform yapmak zorunda kalmasında bu örgütün payı büyüktür. Fakat örgüt kuruluşundan itibaren biri Bulgar milliyetçiliği ve öteki sosyalizm ve Balkan Federasyonu olmak üzere iki farklı grubu barındırmaktaydı. Yine 19. yüzyılın sonlarına doğru doğrudan Bulgar hükümetinin eliyle kurulan Yüksek Makedonya Komitesi adlı bir başka örgütle Makedonya'da rekabet halindeydi. Zaman içerisinde Bulgar milliyetçisi Yüksek Makedonya Komitesi ile İMDÖ'nün sağcılarının birbirlerine yakınlaşması karşısında İMDÖ'nün solcuları ile aralarındaki görüş ayrılığı derinleşti ve nihayet iki grup koparak birbirine karşı mücadele etmeye başladı. Solcuların lideri Yane Sandanski ve grubu ile sağcılar arasındaki ayrılık, 1905'ten itibaren ayrılığa ve kanlı çatışmalara dönüştü." (Hacısalihoğlu, 2008:103-104)

İlinden ayaklanması Makedonya'nın Bulgaristan'a katılması için başlatılmışsa da, sonuçları itibarıyla Bulgaristan açısından şok etkisi taşıyordu. Zira Makedonya'daki Yunan ve Sırp oluşumlar dışında tüm örgütlenmeler üzerinde söz sahibi olmayı önemseyen Bulgar Prensliği, İlinden isyanıyla, biri Osmanlı devletine karşı olduğu kadar kendisine de hiç sıcak bakmayan kanat olmak üzere ortadan ikiye bölünmüş bir Makedon hareketiyle karşı karşıya kaldı. Hareket Yane Sandanski'nin *"Federalist"* Serez grubuyla Bulgaristan'la birleşmeyi savunan Boris Sarafov'un *"Merkezci"* kanadı şeklinde ikiye ayrılmıştı. (Karpat, 2006) Osmanlı devletiyse Balkan sınırları içerisinde Avrupa jandarma birliğinin görev yapmasına izin veren Mürzteg Planı'nı kabul etmişti. İşte bu Mürzteg Planı ve Avrupalı büyük devletlerin kendi çıkarlarını odak alacak şekilde bölgeye yerleşme eğilimine karşı çıkan Sandanski'nin Sosyalist kanadı, gerekirse ucu, eskiden *"müstebit"* olarak nitelendirdiği Osmanlı devletiyle ittifaka kadar uzanacak radikal bir mücadele silsilesi başlattı.

İşte tam da bu noktada Bulgaristan- Makedonya sınır bölgesine dek uzanan dağlık Serez- Ustrumca alanına konuşlanan İMDÖ sol eğilim güçleri bir yandan uluslararası platformda Avrupa devletlerinin bölgeye müdahalesine karşı siyasal mücadele yürütürken, diğer yandan Makedonya sorununu kendi iç meseleleri olarak gören Bulgar ve Yunan yayılmacılığıyla, bu devletlerin bölgedeki uzantılarını hedef alan sert bir gerilla faaliyeti örgütlemeye girişti. Bu arada işin başından beri Makedonya hususunda en kuşkucu tavrı güden Yunan önderliğiydi. Fener Rum Patrikhanesi vesilesiyle kazanılan dinsel haklar, diğer ortodoks unsurlar üzerinde Rum siyasetine ayrıcalık tanıdığından Sultan Hamid'in klasik politikasına görünüşte destek sağlayan, İttihat Terakki'nin milliyetçi taleplerinden ürken Rum kökenli önderler, Bulgaristan'a da husumet beslediklerinden, Yunan Krallığı denetiminde faaliyet gösteren Rum Makedon örgütlenmelerini, diğer tüm gruplardan bağımsız

komitacılık politikası gütmeye koşulluyordu. Dolayısıyla, Rum politikası, bölgede hiçbir unsurun kalıcı müttefiki sayılamazdı. (Panayotopoulos, 1980:88-92)

Dağlarda aranan bir çete lideri görünümündeki Sandanski'nin görüşleri giderek sertleşerek, sadece Makedonya değil tüm Balkan topraklarının büyük emperyalist güçler tarafından paylaşılmak istendiğini, Balkan devletlerine ise ya kendi ideallerini emperyalist devletlerin planlarıyla düşümdeşleştirmek ya da Osmanlı'nın yıkılıp yağmalanması sırasında kendi paylarına düşecek lokmaya razı olma seçeneklerinin bırakıldığını savunma noktasına sürüklenmişti. Bir bölgenin özgürleşmesinin emperyalist devletlerin aç hevesleri doğrultusunda gerçekleştirilemeyeceğini kaydeden Makedon önder, Osmanlı Devleti'nin artık eskiden olduğu gibi hırslı bir emperyal devlet olarak görülemeyeceğinden hareketle, bölgenin barışçıl biçimde özgürleştirilmesinin, Makedonya şartlarına gayet hakim olan Osmanlı devletinin önderliğinde başarılabileceğini usavuruyordu. Sandanski'ye göre çözüm, bütün Balkan halklarının Osmanlı önderliğinde bir federasyon altında birleşerek, federal bir yapı içinde kendilerini yönetmeleriydi. Sosyalist lider Makedonya'nın aynı plan çerçevesinde bir muhtariyetle, adem-i merkezi yapılanmanın güçlendirilmesi aracılığıyla yönetilebileceğini belirtiyordu. 1905-1908 döneminde Osmanlı devletince bölgede gerçekleştirilen ıslahat programlarında, Bulgar Ekzarhlığı ve bağlı Makedon grupların taleplerine karşı çıkan Sandanski, içine girilen uluslar çağının farkındaydı. İMDÖ sol kanat liderine göre papazların eli- eteği öpülerek özgürlüğe ulaşılamazdı, bu yüzden de Makedonya'da laik bir eğitim programına geçilmesi, sosyal reform taleplerinin en vazgeçilmez ögesiydi. (Yalçın, 2009) İMDÖ'nun sol kanat temsilcileri, resmi dilin Türkçe kalmasını ama mahalli dil ve lehçelerin titizlikle öğretilmesini istiyorlardı.

Osmanlı Önderliğinde Balkan Federasyonu

Bölgede İMDÖ sağ kanat kuvvelerinin yanısıra Rum ve Sırp çeteleriyle mücadele etmek zorunda kalan 1905'te Bulgaristan'ın bilgisi dahilinde bir suikasttan son anda kurtulan, bu arada İMDÖ sağ kanattan Bulgaristan'a yakınlığıyla tanınan Ivan Garvanov'la Boris Sarafov'un ortadan kaldırılmasında parmağı olan Yane Sandanski, hem biraz rahatlamak hem de Bulgaristan'la yaşadığı anlaşmazlık nedeniyle, kendisini terkedenlerin yarattığı erimenin önünü alıp Sırp- Rum- Bulgar çetelere yem olmamak için bir müttefik bulmak durumundaydı. Klasik Osmanlı politikasını beğenmeyen Sandanski'nin radikal- devrimci bir örgütle dirsek teması sağlaması gerekiyordu. Bu örgüt döneme, *"Türklerin partisi"* olarak adını kazıyacak, Türk milliyetçisi İttihat Terakki'den başkası olmayacaktı kuşkusuz.

Zor koşullar altında İT önderliğiyle temasa geçen Yane Sandanski, 1902'de 10 askerini öldürüp 20 askerini yaraladığı Albay Tahsin Beyle (Tahsin Paşa/ Tahsin Uzer) Selanik'te masaya oturmak zorunda kaldı. 1908'de II. Jön Türk Devrimi'ne İttihat Terakkşi ile ittifak halinde giren Sandanski grubu, dağdan indi Manastır ve Selanik'te aralarında Enver Paşa'nın da bulunduğu İT'li yöneticilerle bir araya geldi ve halkı devrim etrafında kenetlenmeye çağırdı. Ateşli nutuklarıyla Makedonyalıları devrimin *"havasına sokmaya"* çalışan Sandanski bir anda *"Sandan Paşa"* ismiyle anılmaya başlanmıştı. (Uzer, 1999: 300-324) Aslında Sandanski'nin örgütünün özgüllüğü, bağımsızlığında gizliydi. Bölgede Arnavut önderliği ve Sandanski dışındaki tüm çeteci unsurlar bir yabancı devletin desteğiyle ayakta kalabilirken, Pirin bölgesinde kendi yağıyla kavrulan, özerk bir yönetim kurmaya çabalayan Sandanski, kendi halkına ve/veya hedef kitlesine dayanan, gönüllülük esasıyla işleyen bir yapının başındaydı. Dolayısıyla Anayasal rejime geri dönmeyi savunan İttihat Terakki önderliğine göre meşrutiyet, ülkedeki tüm dertlerin ilacıydı. Devrimden sonra Balkanlara yabancı müdahalesine gerek kalmamıştı. İT önderliğinin bu söylemi ancak Arnavutluk'un bağımsız örgütleri ve Sandanski gibi topraklarının kurtuluşunu emperyal güçlerde aramayan liderlerin, Jön Türk hareketini desteklemeleriyle anlam kazanabilirdi. Selanik'te İT önderliğiyle görüşen yol boyunca Serez ve

Drama'da halkın yoğun ilgisiyle karşılaşan Yane Sandanski'yi selamlayan Yeni Asır gazetesi, Makedon liderin konumunu, *"Bulgar çete reislerinin en ünlülerinden Sandanski'nin bir kaç gün içerisinde Selanik'te olması bekleniyor. 10 yıl boyunca dağlarda mücadele veren Federalistlerin lideri olan Sandanski, Makedonyayı Bulgarlaştırmak isteyen Merkezcilere karşı amansız bir mücadele yürüterek, Makedonya'nın Osmanlı Devleti içinde yapılacak reformlarla özgürleştirilmesini savunuyor. Sandanski'nin Bulgar yanlısı gruplara karşı yürüttüğü faaliyetleri sebebiyle Osmanlı yönetimince ödüllendirilmesi beklenmektedir."* (Yeni Asır, 1908)

Doğru dürüst bir eğitim alamayan Yane Sandanski'yi adeta, *"badem gözlü"* yapan Osmanlı gazeteleri, çok iyi eğitimli olduğuna hükmettikleri, *"Sandanski Efendi"*nin, Osmanlı devletinin kendisine tevdi edeceği tüm görevleri yerine getireceğini yazarken, kanundışı günlerini geride bırakarak, Makedonya'nın devrim yönetimince *"kabul edilmiş"* önderliğine soyunan Sandanski de, samimiyetini sergilemekten geri durmuyordu. Yaklaşan devrimin Makedonya'da tutması için daha 18 Temmuz 1908'de Selanik'te, *"İmparatorluğun Tüm Halklarına"* çağrıda bulunan Sandanski, Sultanhamid idaresi altında Türk yurttaşların da en az diğer etnik gruplar kadar köleleştirildiğine dikkat çekerek, *"İşte şimdi gerçek dost ve düşmanınızı tanıdınız. Düşmanlarınız size köleymişsiniz gibi davrananlardır. İlk kez özgürlük ve eşitlik için haykırdınız. Bakın imparatorluğun bütün insanları nasıl da tereddüt etmeksizin yanınızda yer aldı. Şimdiki sorun özgürlüğe nasıl ulaşılabileceğidir? Sizin özgürlük mücadelesi yaşamalı ki, imparatorluğun tüm unsurları birlikte ve özgürce yaşasın"* (Sandanski, 1908) diyordu. Federalistlerin lideri çağrının ikinci kısmında, hıristiyan kökenlilere sesleniyordu. Bugüne dek müstebit idarenin Türk kökenlilerin desteğiyle sürdüğüne inanan Hıristiyan yurttaşları gerçekleri görmeye çağıran Yane Sandanski, Sultan Hamid'in kurduğu tiranlık rejiminin Hıristiyanlar kadar Türkleri (genelde müslümanları da) köleleştirdiğini vurguluyordu. Meşrutiyetin ilanıyla tüm Osmanlı yurttaşlarının el ele vereceğini ve birbirlerine kardeşçe duygular besleyeceğini kaydeden Sandanski, tiranlık yönetiminin körüklediği etnik çatışmanın eski rejimle birlikte geride bırakılmasını öneriyordu. Tüm hıristiyanlar Federalist lider tarafından meşrutiyet ateşini güçlendirmeye çağrılıyordu. (Sandanski, 1908) Konuşmasının sonunda o güne dek farklı amaçlar ve örgütler altında özgürlük mücadelesi veren tüm unsurları elele vermeye davet eden Makedon önder, Makedonya sorununu, *"Bulgaristan'a katılma"* seçeneğine indirgeyen Bulgar Prensi Ferdinand'a karşı birlik olup Türklerle ittifak halinde bölgesel sorunu aşmaya, iknaya çalışıyordu.

Sandanski - İTP ittifakı

Sultan Hamid'le Bulgar Prensi Ferdinand arasında hiçbir farkın bulunmadığını, Makedonya sorununu kendi ulusal çıkarlarına alet etmeye çabalayan diğer örgütlerin de, emperyalizm tetikçiliğine soyunduklarını kaydeden Sandanski'nin çalışma arkadaşlarından Deliradev de, çeşitli vesilelerle yaptığı konuşmalarda, Makedon halkının geleceğinin Bulgaristan'la birleşmekten değil, Osmanlı yönetiminde söz sahibi olan devrimci İT önderliğiyle ittifak kurmaktan geçtiğini belirtiyordu. (Hacısalihoğlu, 2012:9)

Sandanski, İttihat Terakki önderliğiyle adeta kader birliği etmişti. Nitekim devrime bağlılığını somut bir biçimde ortaya koyan Yane Sandanski, 31 Mart Hareketi'ni bastırmak üzere İstanbul'a giren Hareket Ordusu'na katıldı. 1200 kişilik gerilla gücünü Miralay Hasan İzzet Beyin komutasına vererek, Jön Türk Devrimi'yle samimi bir dayanışma örneği verdi. *"Köle Halk Efendi Oldu"* beyannamesini yayımlayan Makedon önder, Osmanlı devletinde özgürlük düşmanlarının korkularının devrim sayesinde gerçeğe dönüştürüldüğüne dikkat çekerek, Kanuni Esasi sayesinde tüm sorunların kademeli biçimde ortadan kalkacağını söyledi. (Yalçın, 2009) Sürekli temasta olduğu İttihat Terakki yönetimine sınırları genişletilmiş bir adem-i merkeziyetçilik içerisinde Makedonya'!nın muhtariyetinin sağlanması, hatta tüm Balkanların bir Balkan Federasyonu çatısı altında birleştirilmesini, Federasyonun liderliğini ise Osmanlı devletince

yapılmasını önerdi. Sandanski'nin, *"Nevrokop Programı"*, diğer Makedon örgütlerince desteklenmediğinden İttihat Terakki yönetimince de ciddiye alınmadı, hatta taslağın İT'nin merkeziyetçi talepleriyle hiç ilişkisi bulunmaması sebebiyle, Yane Sandanski'nin talepleri kimi İttihatçılarca şaşkınlıkla karşılandı. (Hanioğlu, 2004) Bu sırada İMDÖ'nün parçalanmasını fırsat bilen ve artık *"Sandanistler"* şeklinde de anılmaya başlanan grup, Sandanski liderliğinde Federal Halk Partisi'ni kurdu.

Tüm bu gelişmeler yaşanırken emperyal güçlerin baskısı ve *"uyanık"* Balkan devletlerinin fırsatçılığı nedeniyle bunalan İttihat Terakki yönetimi, üç *"oldu- bitti"*yi kabullenmek zorunda bırakılıyordu. Hacısalihoğlu söz konusu *"oldu- bittileri", "Genel seçim çalışmaları başladıktan sonra Osmanlı Devleti üç ani gelişmeyle çalkalandı. 5 Ekim 1908'de Avusturya- Macaristan İmparatorluğu Bosna- Hersek'i ilhak etti; aynı gün Bulgaristan Prensliği bağımsızlığını ilan etti ve Bulgaristan Prensi Ferdinand 'Bulgaristan Çarı' unvanını aldı. Bir gün sonra, yani 6 Ekim'de Girit adası Yunanistan'la birleştiğini ilan etti. ...Bosna- Hersek'in Avusturya- Macaristan tarafından ilhakını Şubat, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ise, Nisan 1909'da kabul edecek olan İTC Hükümeti, Girit'in Osmanlı Devleti'nden ayrılmasını kabul etmedi."* (Hacısalihoğlu, 2008: 108) Bu dağılmışlık arasında Sandanski'yle somut bir ittifaka girerek, Balkanlar'da kaybettiği itibarı, Makedonya üzerinden eylemli bir politika oluşturarak aşabileceğine aklı kesmeyen İT yönetimi, bunun yerine, elde kalan topraklarda tüm eğilimlerle düşük profilli bir seçim ittifakına gitme kararı aldı. Seçimlere tüm unsurların katılımını hatta normal şartlarda tek başına parlamenter seçtirmeyi başaramayacak, Ulahların bile Osmanlı Meclisi'nde temsilci bulundurmasını sağlamayı hedefleyen ve günü kurtaracak önlemlerle yetinen İttihat ve Terakki, Makedonya'da Bulgar devletinin güdümündeki Bulgar Meşrutiyet Kulüpleri ve İTP müttefiki sosyalist- Federalist Sandanski eğilimin, parlamentoda 2'şer milletvekiliyle temsilini sağladı.

16 Ağustos 1909'da, *"Osmanlı Devleti Osmanlıların"*dır şiarıyla hareket eden parlamento, Cemiyetler Kanunu'nun 4. maddesinde yapılan değişiklikle, *"Millet ve kavmiyet esasları üzerine siyasal cemiyetler teşkili memnunudur"* kararını aldı. Aynı tarihlerde (Ağustos ayı), Osmanlı devleti yurttaşlarının geneline zorunlu askerlik hizmeti getirilmişti. (Hacısalihoğlu, 2007:58-64) İttihat Terakki'nin sert merkeziyetçi eğilimlerini açığa çıkaran bu kanun, yandaş Sandanski kanadının bile tepkisini çekmiş,

Federal Halk Partisi'nin yayın organında olay, *"Kahrolsun Muhafazakar Parlamento"* başlığıyla kınanırken Makedon önder, *"halk egemenliğine karşı suikast"* şeklinde nitelendirdiği kanun değişikliği için *"yorganı yakmaya"* yanaşmayarak, yasal- önder kimliğini korudu. Bulgar Meşrutiyet Kulüpleri kendisini feshederken, Türk politikalarına yanaşarak Bulgaristan'ı karşısına aldığından, gittikçe daha yoğun kalabalıkların hedefi haline gelen Sandanski, İTP'nin bölgeye yaptığı atamalarda bir *"danışman"* hüviyetine bürünerek, kendisiyle yürüyenlere itibar kazandırmasını bildi. (Hacısalihoğlu,2008: 114) Kosova'da Arnavut isyanlarının başgöstermesinin ardından, İTP'nin Makedonya'da, *"Türk düzenini yeniden sağlamak"* üzere başlattığı, bölgeyi silahtan arındırma programı, özellikle Bulgar çetecilerin yoğun direnişiyle karşılaştı.

SONUÇ: II. MEŞRUTİYETTE BİR *"KIZILELMA KOALİSYONU"*

Osmanlı kamu gücü karşısında sivil hedeflere yönelik eylemlerle dengeyi sağlamak ve bölgeyi karışıklığa düşürmek isteyen ayrılıkçı çetelere prim vermeyen Sandanski eğilimi, İTP ile ittifakını sürdürdü. Bunun karşılığını da kendi kontrolündeki bölgede, *"silahtan arındırma"* uygulamasına girişilmesini engelleyerek alan Sandanski, İMDÖ'nün yeniden kurulması karşısında eski gücünü önemli ölçüde yitirdi. İttihat Terakki'nin 1912'de hükümetten uzaklaşmasıyla yalnız kalan Yane Sandanski, Balkan Savaşları'nın başlamasıyla, yeni Türk hükümetiyle de anlaşamadığından, yararcı bir karar alarak Bulgaristan ile işbirliği yapmak zorunda kaldı. Bölgesine giren Bulgar birliklerine yol gösterip lojistik destek sağlayan Sandanistler, savaş sonrasında Bulgar hükümetinden hiçbir hoşgörü göremeyerek dağıtıldılar. Bulgar idaresi altında sessiz

bir şekilde yaşamaya mecbur bırakılan ve zorunlu ticaret hayatına atılan Sandanski, Bulgar Çar'ına güvensizliğini sürdürdü. Daha önce Sandanski'yi, iki suikast girişimiyle ortadan kaldırmayı planlayan Kral Ferdinand'ın emriyle, 22 Nisan'da pusuya düşürülerek öldürüldü. Yaşarken halk kahramanı haline gelen Sandanski ve mücadelesi ölümünden sonra daha da ün kazanarak, bir efsaneye dönüştü. (Yalçın, 2015)

Peki Makedonyalı adem-i merkeziyetçi- sosyalist önder Yane Sandanski'yi burjuva demokratik dizgesini, merkeziyetçi bir yönetimle Osmanlı Devleti'nde kurmak isteyen İttihat Terakki Partisi ile bu kadar derinlikli bir ittifaka iten unsur neydi? Tabi bu sorunun tersi de en az Sandanski'nin ilgi alanı kadar önemli. Görünen o ki, federalist Sandanski İTP önderliğinin gözünde sadece Makedonya'da bağımsız bir önderlikten alınan destek açısından değil, Osmanlı devletine sunduğu açılım itibarıyla da büyük önem taşıyordu. Artık bir imparatorluk olmaktan uzaklaşan Osmanlı devletine, Sandanski'nin önerdiği Balkan Federasyonu seçeneği, İttihat Terakki önderliğine belki yeniden bir imparatorluğa dönüşmenin değil, ama bölgesel bir süpergüç olmanın anahtarını sunuyordu. En şaşalı günlerine bir Balkan İmparatorluğu şeklinde örgütlenerek ulaşan Osmanlı devleti açısından Balkan topraklarında tutunmak, büyük bir devlet olmakla eşanlamlıydı. Türklerin önderliğinde Makedonya'yı hatta belki eski gözde Arnavutluk'u da kapsayan bir Balkan Federasyonu, hem Osmanlı devletinin, hakimiyetin ana karargahında tutunmasını sağlıyor, hem de bölgesel bir süpergüç olarak önemsenen- fikri alınan devlet konumuna sokuyordu. Bu seçenek Osmanlı için sadece Avrupa devletleriyle, *"onurlu sulh"* anlamını taşımakla kalmıyor ve İngiltere ile Fransa'nın, ticaret hacminin daralmaması, bütünlüklü biçimde İngiliz- Fransız mallarının açık pazarı haline gelmesi için Balkanlarda Osmanlı varlığının sürmesine göz yumma stratejisiyle de uyuşuyordu. Sandanski bu cömert teklifi İT önderliğinin kucağına bırakıyor ve karşılığında muhtar Makedonya'nın yasal lideri olmak gibi fazla iddialı olmayan bir bedel istiyordu.

Bu bedelin Makedonyalı önder nezrinde taşıdığı değer ise paha biçilemezdi. Makedonya topraklarına hükmetmek, kendi sosyalist prensiplerini, fırsat bulduğunca uygulama fırsatına kavuşmayı özlemleyen Yane Sandanski, Makedonya sorununun kahramanı olarak tarihe geçmek için belki sosyalizmden bile taviz vermeye hazırdı. Bu da Sandanski'yi bugünün sözcük dağarı çerçevesinde sosyalist bir liderden çok sosyal demokrat niteliği ağır basan ulusalcı bir önder haline getirmektedir. O dönem *"sosyalist"* kelimesinin sosyal demokratları ifade etmek amacıyla kullanılması, dilendirilen tezin yabana atılmayacak gerçeklik taşıdığının altını çiziyor. Bu bağlamda Sandanski- İttihat Terakki ittifakını, yakın tarihin ilk *"Kızılelma Koalisyonu"* olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

1. Aleksandrov, Todor (2015), "Macedonia for the Macedonians: Sandanski and the Macedonian Revolutionary Movement", https://www.academia.edu/9481414/_Macedonia_for_the_Macedonians_Jane_Sandanski_and_the_Macedonian_Revolutionary_Movement, Erişim Tarihi: 23-02-2016
2. Brailsford, Henri Novel (1971), Macedonia: Its Races and Their Future (Arno Press, New York)
3. Dural, A. Baran (2013), "Balkan Nationalism in Considiretion of Nationalist- Revolutionary Leadership and Nationalist Turkish Litareture: The Loss of Western Rumelia/ Freedom Problem/ Events/ Portraits", *Eastern Question, Imperial Diplomacy and Nationalism in the Balkans* (Rota Pechat, Bourgas)

4. Hacısalihoğlu, Mehmet (2012), "Yane Sandanski as a Political Leader in Macedonia in the Era of the Young Turks", Cahiers Balkaniques 40
5. Hacısalihoğlu, Mehmet (2008), "Jön Türklerin Balkan Politikası (1908-1913), Divan Disiplinlerarası Çalışma Dergisi c. 13 sayı: 24 (Bilim ve Sanat Vakfı, İstanbul)
6. Hacısalihoğlu, Mehmet (2007), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Zorunlu Askerlik Sistemine Geçiş: Ordu Millet Düşüncesi", Toplumsal Tarih s. 164 (Tarih Vakfı, İstanbul)
7. Hanioğlu, Şükrü (2004). "Doksan Altı Yıl Sonra 10 Temmuz", http://www.zaman.com.tr/yorum_doksan-alti-yil-sonra-10-temmuz_74934.html, Erişim Tarihi: 02-03-2016
8. Jelavich, Barbara (2006) Balkan Tarihi-I (Küre, İstanbul)
9. Kansu, Aykut (2008), "1903-1908 Arasında Makedonya'da Devrimci Süreç", http://www.radikal.com.tr/dizi/1903-1908-yillari-arasi-makedonyada-devrimci-surec-888288/, Erişim Tarihi: 29-02-2016
10. Karpat, Can (), "Makedonya- Bulgaristan Kavgası ya da Clio'nun Bitmeyen Çilesi", http://www.balkanlar.net/forum/index.php?topic=4510.0;wap2, Erişim Tarihi: 29-02-2016)
11. Panayotopoulos, A. J. (1980), "Early Relations Between the Greeks and the Young Turks", Balkan Studies n:21.
12. Saatçi, Meltem Begüm (2005), "20. Yüzyılın Başında Makedonya Bölgesinde Devlete Karşı Ayaklanmalar: Kresna'dan Kruşova'ya Örnekler", Otam Dergisi c: 17 s. 17 (TC Ankara Ünv., Ankara)
13. Sandanski, Yane (1908), "Manifesto to All Peoples of the Empire", 18 Temmuz 1908
14. Uzer, Tahsin (1999), Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi (TTK, Ankara)
15. Yalçın, Soner (2015), "Yane Sandanski ve Jön Türk Devrimci Örgütü", https://www.facebook.com/sonerbypipo/posts/1029586077068948:0, Erişim Tarihi: 03-03-2015
16. Yalçın, Soner (2009), "Osmanlı'nın Öcalan'ı Yane Sandanski", Hürriyet 26 Temmuz 2009 (Hürriyet, İstanbul)
17. _____, "Bulgaria and USA in the Miss Stone Affair: Terrorism as It Once Was", http://www.novinite.com/articles/122679/Bulgaria+and+USA+in+the+Miss+Stone+Affair%3A+Terrorism+As+It+Once+Was, Erişim Tarihi: 26-02-2016
18. _____ (1908), Yeni Asır gazetesi 30 Temmuz 1908

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(25)

Yrd. Doç. Dr. H. İbrahim OKATAN*

DİVAN ŞİİRİNDE TÜTÜN KULLANIMI VE YAPRAK TÜTÜN İÇMEKTEN DOLAYI HAYATINI KAYBEDEN ŞEYHÜLİSLAM EBULMEYÂMİN MUSTAFA EFENDİ

TOBACCO SMOKING IN DIVAN POEM AND EBULMEYAMİN EFENDİ, THE CHIEF RELIGIOUS OFFICIAL, WHO DIED OF SMOKING

ÖZ

Bu makalede Osmanlı'da tütün ve tütün kullanımı hakkında bilgiler sunuldu. Tütün kullanmanın dini açıdan uygun olup olmadığı tartışmalarının sürdüğü Osmanlı toplumunda zamanla tütün alışkanlığı yaygınlaşmıştır. Bu tartışmalar sürerken dikkatsiz tütün kullanımı sonucu İstanbul'da yangına sebep olmaları kamu güvenliği açısından ciddi tehlikelere yol açıyordu. Bu yüzünden devlet kanun çıkararak tütün kullanmayı yasaklamıştır. Bu yasak katı bir şekilde uygulanmış yasağa uymayanlar ölüm cezası dahil şiddetli cezalara çarptırılmışlardır.

Osmanlı şiirinde tütün hakkında yazılmış çok sayıda şiir görülür. Bu makalede Osmanlı'ya girişi ve devamındaki süre içinde yazılan 250 adet divandan tütün ve tütün kullanımı konu edinen şiirler tarandı. Bu kapsamda belirlenen şiirler iki ana kategoride değerlendirildi. Birincisi klâsik şiirde tütün kullanmanın güzelliklerini anlatan şiirler üzerinde duruldu. İkincisi ise tütün kullanmanın yasaklanması üzerine yazılan şiirler. Özellikle yaprak tütün içmek sebebiyle hayatını kaybetmiş Şeyhülislam Ebulmeyâmin Mustafa Efendi'nin hayatı ve onun hakkındaki şiirler üzerinde duruldu. Günümüzde sigaranın sağlığa yönelik zararları ve dini açıdan helal olup olmadığı tartışmalarının Osmanlı şiirinde de hararetli bir şekilde yapıldığı görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Tütün, Divan Şiirinde Tütün Kullanımı, Tütün yasağı

ABSTRACT

This article examines tobacco and tobacco smoking in the Ottoman Time. There was a continuing debate about whether or not tobacco smoking was allowed in Islam. It is interesting to see that tobacco smoking increased. During that time another issue was that careless smoking caused fire and threatened public order in Istanbul. As a result of this, the State prohibited smoking tobacco by law. This restriction was implemented strictly and those who did not obey the law were punished severely, including the death penalty.

In the Ottoman poem, tobacco smoking was worked out extensively. This article reviewed 250 Divan Poems on tobacco and tobacco consumption. These poems were categorised by two groups: The firs group reviews the comfort of tobacco smoking. The second group looks at the prohibition of tobacco smoking. In this study, special focus was paid attention on the life and poems of Şeyhülislam Ebulmeyâmin Mustafa Efendi, the Chief religious official in the Ottoman Empire, who was known as died of tobacco smoking. The debate about the effect of tobacco smoking on health and the view of Islam on tobacco smoking is seen widely in Ottoman Poem.

Keywords: Tobacco, Tobacco Smoking, Ottoman Poem, Şeyhülislam Ebulmeyâmin Mustafa Efendi

***Yrd. Doç. Dr., Afyonkocatepe Üniversitesi Öğretim Üyesi, Afyon/TÜRKİYE; sahsuvar06@hotmail.com**

TÜTÜN VE OSMANLI'YA TÜTÜNÜN GELİŞİ

Tütünün keşfi, Avrupa'ya ve oradan dünyaya yayılması, Osmanlı'da kullanılması ve çeşitli nedenlerden ötürü yasaklanması üzerinde kısaca duralım. Yeni kıtanın 1492'de keşfiyle birlikte anavatanı Amerika'dan Avrupa'ya getirilen tütün XVI. yüzyılda dünyaya yayılarak Akdeniz üzerinden Osmanlı topraklarına girdi. İlk yıllarda halk arasında tütün, resmi dilde ide duhân olarak anılırdı. Tütün yaprağından sigara yapılan ot. Bu ot kağıda sarılarak, yahut lüle ve pipoya basılarak veyahut yaprakları masura şeklinde katlanıp bükülerek içilir. Tütün Türkçe Sözlükte "1. Patlıcangillerden, birleşiminde nikotin bulunan, otsu bir bitki (Nicotiana tabacum) 2. Bu bitkinin kurutulup kıyılarak sigara biçiminde veya pipoyla içilen yaprağı 3. Duman" olarak tarif edilir (TDK Sözlük 1982: 808). Şemseddin Sami Kâmus-ı Türkî'de: "Yanan bir şeyden çıkıp havaya karışarak yukarıya kalkan siyahımsı gaz, duman. Eşal. Duhân" şeklinde tanımlar (Şemseddin Sami 1986: 1398). Sir James W. Redhouse: " Duhân: 1. Sigara, tütmek, yoğun buhar. 2. Tobacco. 3. İs, kurum" olarak tarif eder (Redhose 2011: 891). Ferit Devellioğlu Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügatta kelimeye şöyle tanımlar: " Dûd: Duman, tütün; Duhân: 1. Tütün 2. Duman" (Devellioğlu 1978: 225, 226). Onay tütün konusunda şu açıklamayı yapar: "Tuhfe-i Vehvî şerhi ile Ferheng-i Şu'ûrî'de görülen şu mütalaa hayreti câliptir: "Hem dahi lülede ma'rûf vech üze istimâli şâyi' olan Fârisî'de tütünün ismi tenbâkû, Arapça'da tabakadur. Tütünün asıl ismi tabakudur. Frenkler tabak demişler. Araplar da tabaka yapmışlardır. Bizim 'tütün tabakası' sözü bundan alınmadır." (Onay 1992: 421). Tütünün Yeni Dünyanın yani Amerika'nın keşfedilmesinden sonra ortaya çıktığı bilinmektedir. Tütünün bulunması hicretin 900/ m. 1494 yılına doğrudur. Tohumu h. 968/ m.1560 tarihinde Amerika'nın Tabako adasından Avrupa'ya getirilmiş ve her tarafta yetiştirilmiştir. Tenbâkû H. 996/ m. 1588 tarihinde Şah Abbas zamanında İran'da revaç bulmuştur (Ferheng-i Ziyâ 1984: 603)

Tenbâkû sözlükte "tömbeki, nargile ile içilen tütün" (Develliolu, 2010: 1255), "nargile tütünü" (Kanar, 2010: 794), "nargile ile içilen tütün nevi" (Sami, 1996: 442) eklinde belirtilir. Ayrıca "Şiraz tütünü, su ile içilen tütün" (Redhouse, 2006: 597) şeklinde de anlamlandırılmıştır. Onay da tütünü tanımlarken Vehbî'den aktarımla "Hem dahi lülede maruf vech üzre istimali şayi olan tütünün ismi Fâriside tenbâkû, Arapçada tabakadır" der (Onay, 2004: 484). Steingass sözlüğünde telaffuzu "tambâkû" olarak, "tobacco, nicoticana Persica" şeklinde anlamlandırılmıştır (2005: 326).[92]

Tütünün bütün dünyada şöhret bulması (h. 1010/ m. 1601) tarihinden sonra olmuştur. Tütün dünyada sökülüp atılması mümkün olmayacak derecede kabul edilmiş insanlar tarafından kullanılır olmuştur. 15. yy. sonuna kadar sadece Amerika kıtasında yerliler tarafından bilinen tütün, Christopher Columbus'un Amerika'yı keşfiyle Avrupa'ya ve dünyanın diğer sahalarına yayılmıştır. (Yılmaz, 2005: 2) Yerlilerin tütün kullanımıyla ilgili olarak Corti; "*Amerika'da ilahlar için tütsü makamında kullanılan bu duman (tütün dumanı), zamanla insanların keyfi için kullanılmaya başlanmıştır.*" şeklinde tütünün öyküsünü kısaca ifade etmektedir. (Corti 1946: 4) 1492'de Amerika'ya ayak basan Christopher Columbus, yerli halkın keyif verici birçok madde kullandıklarını, özellikle de daha az zararlı olan tütün yapraklarının dumanını içlerine çektiklerini görmüş ve kendisine ikram edilen bu yapraklardan tatmıştır. (Yılmaz 2005: 3) Keşiften sonra 50-60 yıl içerisinde tütün birkaç Avrupa ülkesine girmiş hatta üretimi bile yapılmıştır. 16. yüzyılın başına gelindiğinde ise, tütün artık Avrupa'nın tamamıyla birlikte Uzak Doğu, İç Asya, Sibirya, Hindistan ve Afrika'ya kadar yayılmış, üretimi ve tüketimi gittikçe artan, dolayısıyla ticareti yapılan bitkiler hanesine girmiştir. (Yılmaz 2005: 3) Tütünün keşfinden sonraki ilk yıllardan itibaren tütün hakkında, özellikle birçok

[92] Tenbâkû hakkında Ahmet İçli'nin yayınlamış bir makalesi vardır. Bkz. Ahmet İçli, FASÎH'İN TENBÂKÛ-NÂMESİ TENBÂKÛ-NÂME BY FASÎH, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Cilt: 7 Sayı: 31 Volume: 7 Issue: 31 www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

hastalığa iyi gelmesi gibi çeşitli faydaları ileri sürülerek birçok kitap yazıldığı gibi kullanımının kötü etkileri fark edildikten sonra sağlığa zararları noktasında da çeşitli kitaplar yazılmıştır (Yılmaz 2005:). Tütünün Anadolu'ya geliş tarihi olarak Hezârfen Hüseyin Efendi 1598, Kâtib Çelebi 1601, Naîmâ 1606 olarak kaydeder (Yılmaz 2005: 17). Hakan Yılmaz'ın Peçevî tarihinden özetleyerek anlatımıyla tütünün Osmanlı'ya gelişi şöyledir: *"Ünlü Osmanlı târihçisi Peçevî İbrâhim Efendi'nin ifâdesine göre, tütünü Osmanlı topraklarına ilk kez hicrî 1009 (m. 1600-1601) "sene"si "hudûdunda İngiliz keferesi getürdiler ve ba'zı emrâz-ı rutâba (nemli hastalıklara) şifâ olmak nâmına satdılar." Osmanlı tebaasını bu zehire alıştırmak için böylesine gülünç bir yalana başvuran bu "kefere"ler, "ehl-ü keyfden ba'zı yârâna"ise " 'Keyfe müsâ'adesi vardur' deyû mübtelâ oldılar." Hattâ başlangıçta şiddetle karşı çıkmalarına rağmen,""kibâr-ı 'ulemâdan (büyük âlimlerden) ve ashâb-ı devletden (devlet erbâbından) niceleri" zamanla "ol ibtilâya uğradılar."* (Yılmaz 2008: ?) 1492 yılında İspanyollar yeni dünyayı keşfettikten sonra, Portekiz ve İngiliz gemileri, Atlas Okyanusundan Pasifik Okyanusuna geçmek için kıyıları dolaşırlarken, gemiler Gineye adı verilen bir adaya gelirler. Gemide bulunan ve o sırada hasta olan bir hekim, bu adada, yandığı zaman kokusu dikkat çeken bitki yapraklarını görür. Bu bitkinin dumanını lüle gibi bir aletle emmeye başlar. Hoşuna gittiği ve yararlı bulduğu için, bu yapraklardan bol miktarda alır. Gemide bulunanlar, bu hekime uyarak, 'faydalı devadır' diyerek, bu bitkiden bol miktarda gemiye yüklerler. Gemi İngiltere'ye döndükten sonra tütün içimi Avrupa'ya yayılır (Yurtaydın 1988: 285) Talât Onay tütün hakkında Tuhfe-i Vehbî Şerhi ve Ferheng-i Şuûrî'den dikkat çekici olarak nitelediği şu alıntıyı yapar: "Hem dahi lülede ma'rûf vech üzere istimâli şâyi' olan tütünün ismi Fârisî'de tenbâkû, Arapça'da tabakadır. Tütün muhaddesdir ve hudûsu dahi Hicret'in dokuz yüz yılına doğrudur. Yeni Dünya'yı (Amerika) buldukları zaman zâhir olup ve kemâl-i şöhreti 1010 tarihinde oldu. Ol mertebe kuvvet-i zuhûr bulmuştur ki cihânda def'i muhâl derecesine varmıştır. Bazı ince görüşlü itibarlı(!) kimselerden duyulmuştur ki tabaka ve kahve sözleri ile Tanrı'nın güzel adlarından olan Kavî sözü ebced hesabıyla 1010 olup bu cihetle dünyadan kaldırılmaları mümkün olmaz buyurdular." Onay bunları naklettikten sonra şöyle der: " Görülüyor ki tütün ve kahvenin mukaddes şeyler arasına sokulmasına çalışılmıştır. İnsan bu rezâlete kızmamak, şaşırmamak kabil mi?" Onay, tütünün Farsça'da "tenbâkû" olduğunu Lehçetü'l-Lügat'ta (Şeyhülislam Mehmet Esad Efendi, 1999: 327) yazıldığını kaydeder.

Leb-i kevserde bitmiş zanneder bir lüle nevsünbül
Gören ol şûh-ı dûd-Aşâmının la'line tönbâkû

Mânâ: O tütün içen güzelin dudakları arasında bu lüleyi görenler Kevser nehri kenarında taze sünbül bitmiş sanırlar." (Onay 1992: 421).

Hayat Ansiklopedisi'nde Amerika'ya gelen ilk kâşifler tarafından yerlilerin tütün içtikleri veya çiğnedikleri hatta toz haline getirilerek enfiye gibi tütünü çekiklerini gördüğünü; tütünün pipo olarak kullanılmasının tarihten öncesine çıktığı, şimalî Amerika'da yerli kabilelerce tütün içmek pek makbul bir itiyat olduğunu yazar. Tütününün Yeni Dünyanın bir harikası olarak Avrupa'ya geçtiğini, önce ilaç, sonra lüks, daha sonra da moda olarak kullanılmıştır der. On beşinci asırda Avrupa'ya geçen tütün içmek itiyadı, bidayette tütün içenlerin aleyhine şikayetler olduğunu, büyük tazyikler yapıldığını hatta insanların hapsedildiği kaydı görülür. Çinlilerin "yaprak kraliçesi" diye isimlendirdikleri tütün bütün yasaklamalara rağmen cihanın her tarafına yayılmış olduğu zikredilir (Hayat Ansiklopedisi 1936: 4367). Ayrıca tütüne nikotin denmesinin sebebi olarak Portekiz'de Fransız sefiri olarak görev yapan Jean Nicot'ya izfeti olduğu yazılıdır (Hayat Ansiklopedisi 1936: 4367-4370, C. 10). Tütün, yeni kıtanın keşfiyle birlikte Avupa'ya, oradan da dünyaya yayılmıştır.

Osmanlı 'ya gelişi ise Akdeniz üzerinden olmuştur (Yılmaz 2012: 1). Çoğu kaynakta tütünü İstanbul'a getirenlerin İngilizler olduğu kaydedilmekteyse de Nâimâ, tütünü Osmanlı'ya ilk defa Fransızların getirdiklerini savunur. (Nâimâ 1304: c.II s.195-198'den aktaran; Yılmaz 2012: 1). Nâimâ tütünün ülkemize getirilişi ile alakalı şunları kaydeder: "zuhûr-ı Duhân" başlığı ile "Hill ü hürmetinde nice kîl ü kâl olan duhân Frengistanda zuhûr ve bu sâlde diyâr-ı İslâm'da iş'âl-ı nâ'ire-i şûr edip gittikçe şuyû ve iştihâr bulup bâ'is-i ibtilâ-i zürefâ-i diyâr oldı" der (Nâimâ c. I 2007: 130). Yani (h. 1014/ m. 1606) yılında Avrupa'da ortaya çıkan tütünün haram mı helal mı olduğu noktasında tartışmalara sebep olduğu, İslam ülkelerinde gittikçe yayılmaya başlaması ve bu ülkelerdeki seçkin kişilerin kullanmasına sebep olduğu" şeklinde anlatır. Mısırlı âlim İbrahim el-Lekânî ise tütünün XVII. yüzyılın sonlarında ortaya çıktığını ve Anadolu'ya "Cil" adlı bir İngiliz tarafından getirildiğini belirtir. Yılmaz eldeki verileri değerlendirerek tütünün ilk giriş tarihi olarak en geç 1570'ler olmalıdır der (Yılmaz 2012: 1).

Osmanlı halkının tütün ile tanışması 17. yüzyılın başlarında olmuştur. "Osmanlı imparatorluunun sarma sigara ile tanışması, Kırım Savaşı sırasında İngiliz askerlerinin İstanbul'a "cigarette" getirmeleriyle olmuş, kâğıda sararak tütün içme 1874 yılında yaygınlık kazanmıştır." (Bilecik, 2007: 600)

DİVAN ŞİİRİNDE TÜTÜN

Divan şiirinde bu kelime tütün veya Arapça 'duhân ya da Farsça 'dûd' kelimeleriyle karşılanmaktadır. Atabey Kılıç'ın hazırladığı 'Manzûme-i Keskin Türkçe Arapça Farsça Sözlük'te "dûd, tütün" kelimeleri açıklanırken manzum olarak tanımlamaları yapılır:

'Ucâc u dûd ü tütün toz nedür [ü] gerd ü gubâr
Acı vü telh ü mür ü şîrîn oldı tatlu firât (Kılıç 2001: 226)

İlk zamanlar sağlık ve tıp ilmine dair kitaplarda yer alan tütün zamanla edebî eserlerde de görülmeye başlanmıştır. Mani ve bilmecelerde tütün konusu işlenmiş ve anonim halk biliminde yerini almıştır. Zamanla tütün ve tütün kullanımı konusu edebiyatımızda daha çok yer bulmuştur. Halk türkülerinde, şarkılarda, destanlarda, romanlarda işlenen tütün konusu üzerine fıkralar da söylenmiştir.[93] Yüzyıllar boyu Türk'ün örf, adet ve gelenekleriyle şekillenmiş olan klâsik Türk şiirinin insanların hayatında bu derecede önem kazanmış olan tütünden bahsetmemesi düşünülemezdi. Nitekim 250 adet divanda yapılan taramada son derece ilginç şiirlere rastlanmaktadır.[94] "Tömbeki", "tenbâkû", "duhân" "nargile" adlarıyla tütünün şiirlerimizde işlendiği görülür. Klâsik Türk Edebiyatında çeşitli nazım şekillerinde beyit ve mısralarda, "tönbâkû"ve "duhân" olarak kullanıldı görülmektedir. İçli'nin tespitlerine göre Fasîh'in tömbekiyi anlattığı eseri "Tenbâkû-nâme" (eldeki verilere göre) Anadolu sahasında yazılmışilk "tütünnâme"dir. (İçli 2014: 156)

1688'den sonra batı dillerinde kullanılmaya başlayan sigara kelimesi İspanyolca'dan dilimize girmiş sözcüktür. Türkçe sözlükte sigara şöyle tanımlanır: "İsp. cigaro *a. (siga'ra)* İnce kâğıda, kıyılmış tütün sarılarak hazırlanan, silindir biçiminde, ağızdan dumanı çekilen nesne" (TDK Türkçe Sözlük http://www.tdk.gov.tr). 1923 de sigara fabrikaları Türkiye'de kurulmuştur (Divan şiirinde sigara yerine tütün kelimesi tercih edilmiştir. Tütün kelimesiyle birlikte 'yaprak tütün', tütün içmekte kullanılan 'lüle', tütün dumanın su içinden süzülmesiyle nefes çekilen ve özel meraklıları olan 'nargile' ve nargilede kullanılan tütün çeşidi olarak 'tömbeki' ve nihayet tiryakilerin yanından eksik etmedikleri 'çakmak' kelimeleri haklarında

[93] Bu konuda geniş bilgi için bkz. (Altun, 2007), (Öztürk, Bilmecelerimizde Tütün, 2007), (Töre, 2007), (Çeri, 2007) , (Ülgen, 2007), (Seyitolu M., 2007a), (Seyitolu M. 2007/b), (Sağol, 2007),

[94] Divan taramaları için bkz. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi ve Prof. Dr. İ. Hakkı Aksoyak'a ait özel divan tezleri arşivi.

divan şiirinde nazım düzülmüştür. Divan şiirinde 'dütün' veya 'tütün' şeklinde geçen kavram hakkında farklı şairler tarafından çok ilginç benzetmelerle beyitler söylenmiştir:

Şeyhülislam Yahya tütüne methiyeler düzer ve dostlarına duman çek sakın tütünsüz kalma tembihi yapar:

Çek sufre-i sehâyı yârâna gice gündüz
Ahbâbla duhân iç olma sakın dütünsüz M/35, (Ertem 1995: 289)

Halkın fakirlikten dolayı ahının dumanı göklere çıkarken bazıları safa içinde duman tüttürür ve alem (halk) gök tütün içer:

Dûd-ı âhı göklere irdi re'âyânun bu gün
Siz safâlarda duhân içmekde 'âlem gök tütün M/70, (Ertem 1995: 293)

O şeyhle duhan içip sakın ha tütün bedavadır/boldur demeyiniz. Zavallılar can parasını vererek tütün vergisini ödemektedirler:

Duhân içüp o şehle dimenüz kim râygândur bu
Virün bî-çâreler cân nakdini resm-i duhândur bu M/79, (Ertem 1995: 294)

Ben bir mecliste duhan (tütün) içtim diye neşelenmem. (Bu meclis) işret (meclisi) olsun mu ki öyleyse burnundan gelsin:

Ben duhân içdüm diyü meclisde şâd olmam hele
Işret olsun mı bu kim fi'l-hâl burnundan gele M/80, (Ertem 1995: 295)

Şeyhülislam Yahya duhan ile geçinir bir alay tütünsüzler diyerek fakirlik ile tütün arasında ilişki kurar:

Dirîg sofra-i ni`met çekildi dünyâdan
Duhân ile geçinür bir alay dütünsüzler M/132, (Ertem 1995: 302)

Bir başka şiirinde duhan içmeyi terk eyle iraden yerindeyse insan her ne yaparsa ölçüyle yapmasını tavsiye eder:

Gel duhân içmege meyl etme beni eslersen
Hele endâze ile eyle eger eylersen M/52, (Ertem 1995: 291)

Yutgunur suhte-dil çekdigin izhâr etmez
Yohsa kaplardı bütün âlemi âhım dütünü M/125, s. 301 (Ertem 1995: 289)

A. Sırrı Levend "Diğer Mükeyyifler" başlığı altında "afyon, berş, beng, duhân, enfiye, esrar, gubâr-ı gam, huşber, kahve, macun, müferrih, tenbâku, tiryâk, tütün" hakkında divan şiirinden örnekler sunar. Duhân ve tütün hakkında sunulan beyitlerde 'Ehl-i keyfin damak tadına göre meyin (şarabın) eskisi, duhânın da yenisi makbuldür' anlamında Rahmî'den beyit aktarır:

Zâhid mezâk-ı tecribe-i ehl-i keyfde
Hoşdur meyin atîki duhânın yenicesi (Levend 1984: 343)

Bugün tömbeki olarak telaffuz edilen ve nargilede kullanılan yaprak tütüne Osmanlı Türkçesinde 'tenbâkû' denirdi. Aynî'den aldığı beyitte "Bazen eziyet kılıcı, bazen de sıkıntı ateşi olarak tenbâkû öldürülmüş Hırıstiyan kavminin cesedi gibidir":

Gâh şemşîr-i sitem gâh azâb-ı âteş
Küşte-i kavm-i nasârâ gibidir tenbâkû (Levend 1984: 345)

Nargile, duman suyun içinden geçirilerek süzülen ve fokurdatılarak tütün içmeye yarayan alet demektir. Nargilede içilen tütüne tömbeki adı verilir. Divan şiirinde nargileden ve tömbekiden bahseden beyitler görülür. A. Sırrı Levend'in Sünbülzade Vehbi'den aktardığı beyitte nargileden 'kalyan/ galyan' şeklinde bahsedilir. "Tömbeki dumanına boğulmuş bir alay uğursuz gördüm. Başlarında ateş yansa yine de nargileden (kalyandan) neşeyle bir nefes çekerler."

Boğulmuş dûd-ı tenbâkûya gördüm bir alay menhûs
Başında yansa âteş dem çeker şevkiyle kalyâna (Levend 1984: 345)

Hâzık'a ait şu beyitte tütün nargilede içilen tönbâkû anlamındadır:

Tönbâkû şem'-veş olamaz sûzdan halâs
Âhen hisâra girse de başı dumanlıdır (Onay 1992: 422)

Râşid, nargile başlığına geçirilen üsküflü demir hisar diye tarif ediyor:

Nola olsam hevâ-yi meşrabân-ı aşk ile hemdem
Miyân-ı âb u âteştir yerim mânend-i tönbâkû (Onay 1992: 422)

A. Talât ONAY tütüncülüğü ileri götürenin Türkler olduğunu kaydeder. Rumeli'de Yenice kazasında yetiştirilen tütünlerin eskiden pek meşhur olduğunu zikreder. Rahmî'den naklettiği beyitte; "*Yenice duhânı"* veya tütünün yenisi, meyin eskisi pek hoştur; ehl-i keyfin tecrübesiyle arzulanan şeydir:

Zâhid müştâk-ı tecrübe-i ehl-i keyfdir
Hoşdur meyin atîki duhânın *Yenicesi* (Onay 1992: 421)

Lüle tütün içmekte kullanılan kırmızı çamurdan pipo başı şeklinde yapılarak bir çubuğa geçirilerek kullanılan aygıtın adıdır. Kastamonulu Sa'dî'den nakledilen şu beyitte lüleden bahsedilir:

Benefşe şerbetin bir *lûle-i* la'linden çekmiş
Sanır o şûhun ağzında görenler tâze tönbâkû (Onay 1992: 422)

Aynî'nin şu beytinde de tönbâkû bugükü manayadır:

Tütün, enfiye, kahve, ba'de, ma'cûn
Arak, esrâr u tönbâkû vü afyûn

Sâmî'nin şu beytinde de böyledir:

Yâd-ı la'liyle eğer içsem olur tönbâkû
Nârgil şîşe-i mey, sünbül-i müşgîn lûle (Onay 1992: 422)

Tütün kıyıldığı, ateşle yakıldığı için Nâbî '*gavur ölüsüne'* benzetmiştir:

Gâh şemşîr-i sitem gâh azâb-ı âteş
Küşte-i kavm-i nasârâ gibidir tönbâkû (Onay 1992: 422)

Divan Şiirinde Tütün İçin Yazılan Övgü Şiirleri

Divan şiirinde tütünü öven şiirler ve yeren şiirler görülür. Önce tütün hakkında övgü içeren şiirlere yer verildi:

Şeyhülislam Yahya tütünün haram olmadığını Şeyhülislam Behâyi Efendi'nin fetvasından önce, yasağı fetva ile değil, aşağıya alınan beyitle anlatır: Dostlarına gece gündüz hiç durmadan cömertlik sofrası kur. Dostlarla duhân (sigara) iç sakın tütünsüz kalma demektedir.

Çek süfr-i sehâyı yârâna gece gündüz
Ahbabla dühan iç olma sakın dütünsüz (B.35) (Ertem, 1995: 289)

Tütün içmeye yarayan malzemelerden biri de '*çubuk*'tur. Günümüzdeki pipo yerinde anlaşılabilecek çubukla ilgili Sâbit'ten nakledilen beyitte "O şeker yağdıran kırmızı dudağındaki lezzetinin mükemmelliğinden sevgilinin ağzındaki çubuk kamış helvasına dönmüş.":

Kemâl-i lezzetinden ol leb-i la'l-i şekerbârın
Kamış helvasına dönmüş *çubuk* ağzında dildârın (Levend 1984: 346)

Aynî'den aktardığı beyitte " Tütün ile kahvenin iki birader oldukları ve dünyayı ikisinin zapt eylediği" den bahsedilir:

Tütün kahve iki dâne birader
Cihanı müşterek zabteylemişler (Levend 1984: 345)

Aynî'den aktardığı diğer beyitte "Dudağında güzel kokulu tömbeki dumanı, şebboy ve renkli gonca misalidir":

Lebinde dûd-ı tenbâkû-yi hoşbû
Misâl-i gonce-i ra'nâ vü şebbû (Levend 1984: 345)

Tütün kelimesine tiryakiler başka adlar da yakıştırmışlardır. Tütünün bir adı da *'can otu'*dur. Sâbit bir beytinde şöyle der: "Can otu ağır bahalara çıksa, fiyatı yükselse şaşılmamalıdır. Duhânı eşek zâhid yaban otu

zannetmesin":

Ağır bahâlara çıksa aceb mi *can otudur*
Duhânı zâhid-i har sanmasın yaban otudur (Onay 1992: 421)

Onay dikkat çekici bulduğu yazanı bilinmeyen (Lâedrî) aşağıdaki beyitleri de zikreder:

Duhân kim bâis-i germ-ülfeti-i ehl-i dâniştir
Naîmâ meyse bir âlet-i lütf-i nevâziştir

Eğerçi mübtelâ-yı âteş-i pür-sûz-ı firkattir
Velî hemdemlik eyler bâis-i teskîn-i sûriştir (Onay 1992: 422)

XVII. yüzyıl şairlerinden Hâletî (Azmî-zâde Mustafa; 1570-1631) tütün içen bir güzeli anlattığı gazelinde tütün ve lüle hakkında düşündüklerini şiirleştirir. Güzelin ağzına tütün lülesini almasını cennetteki Kevser çeşmesine lüle takılması olarak görür. Şair tütün içmesini beğendiği güzelin başkalarıyla eğlenmesinin verdiği kıskançlık ateşiyle yanmaktadır. Güzelden ayrılmanın eleminden doğan ıztırab ateşinin dumanını da tütün dumanıyla mukayese eder. Tütün yanınca kül olur, Hâletî de çektiği acılardan dolayı hânesinin yanıp kül olmasından korktuğunu söyler:

Ağzına aldı dütün lülesin ol hûr-likâ
Çeşme-i Kevsere bir lûle komışlar gûyâ

Yani o hûri yüzlü güzel tütün lülesini ağzına aldı, sanki Kevser çeşmesine bir lüle sokulmuştur.

Dütün ol gonce-i dehen ağzına zîbâ yaraşır
Reng-i âteşdedir ol la'l-i leb-i rûh-efzâ

Tütün, o gonca dudaklının ağzına çok yakışmış, hayat veren dudaklarının rengi, ateş rengine benzemiş.

Dütün itmekdesin ellerle velî nâr-ı hased
Yüreğim yakdı benim oldı duhanlar peydâ

Başkalarıyla tütün içmektesin ama, kıskançlık ateşi benim yüreğimi yaktı. Yüreğimden dumanlar çıkmaya başladı.

Düşeli hicre işim turma duhan itmekdir
Tâ çıka dûd-ı dilim bilmeye hergiz a'dâ

Ayrılık derdine düşeli, işim hep duman yükseltmektir. Gölümün ateşinin dumanı yükselsin ama, düşmanlar bunu asla bilmemeli.

Hâne-i dilde olan dûd-ı eleminden cânım

Korkarım kim düte mülk-i adem Hâletiyâ

Ey Hâletî, canımın çektiği acıların dumanının, gönül hânesini yakıp kül etmesinden ve onun yokluğa karıştırmasından korkarım. (Büyük Türk Klâsikleri 1987: 97)

Abdulkadir Erkal afyon ve esrar hakkında yazdığı makalede "Antepli Aynî Divanı" nda bulunan bir mesneviden söz eder. "*Sadece Antepli Aynî'nin (ö.1837) Divan'ında yer alan "Be-Evsâf-ı Mükeyyif-hâ-yı Alem" isimli 23 beyitlik mesnevisinde Aynî, tütün, enfiye, kahve, bade, macun, arak, esrar, afyon, tönbeki gibi keyif verici maddeleri saydıktan sonra, bir grubu âlemin sultanı ve iksir-i a'zam; diğer grubu ise pul ve kul gibi görerek bir mukayese yaparak tütün ve kahvenin özelliklerini anlatır*."

Tütün enfiye kahve bâde ma'cûn
Arak esrâr u tönbâku vü afyon

Biri sultân-ı âlem digeri kul
Biri iksir-i a'zam digeri pul (Erkal 2007: 39)

Haluk İpekten Karamanlı Nizâmî Divanı incelemesinde (güzel)in saçları yüzünden yana varmasına şaşılmamalı çünkü tütünün de güzellerden tarafa vardığını ifade eder:

Yüzinden yana varsa zülfi tan mı
Güzellerden yaña varur çû tütün G. 85/3 (İpekten 1974: ?)

Refî-i Kâlâyî tütün ve kahvenin anlatıldığı terci-i bent'te tiryakilerin hazin durumların tavsif eder. Kahve, tütün, enfiye ve afyon eline düşmüş kişilerin mecnundan farksız olduklarını anlatır. Kahve fincanını eline alarak kahve içtiğini sanan tiryakinin kahvesini çakşırına dökeceği anlatılır. Eğer yarı uykulu haldeyken kemeri çözülse uyanıp bakar ki ne uşak var ne de kemer, meğer gördüklerin hepsi bir rüyadan ibaret olduğunu anlar. Aşağıya terci-i bendin bir kısmı alınmıştır:

Ehl-i Keyf Hakkında Letâyif-gûn İnşâd Olunan Tercî'-i bend

1. Hey meded neş'e-i zâtî var iken dilde füzûn
   'Amelî keyfe düşüp kaldık 'amelden bîrûn
   Nâm-ı tiryâki ise başkaca bir dâg-ı derûn
   Ehl-i keyfiñ tutalım tab'ı olurmuş mevzûn
   Lîk gün körlese küngürleyip ister ma'cûn
   Hâsılı düşme sakın zann idip anı meygûn
   Yiyip ol zehri şekerdir diyü egdikçe boyun
   Engerek olsañ ider 'akreb-i bânûya zebûn

   Kahve ma'cun tütün enfiyye ve kâfir afyon
   İşte beş şeydir iden bizi 'azîzim mecnûn (Alpaydın, 2007: 59)

M. Umur Aydın "Kâmî Divan'ı" incelemesinde tütün/ dütün ve kahve hakkında sıraladığı beyitlerde

şair Kâmî: "İnsana, niçin cimrilik yapasın ve tütün kahve içerek sarhoşluk veren maddeleri kullanıyorsun. Hakkın emri tutulmaz mı, ölüm haktır, hakka dönün" diye seslenir:

Nice bir olasın cimri
Dütün kahve içüb hamrı
Dutılmaz mı Hak'un emri
Ölüm hakdur dönün Hakk'a

Bütün gün kahve vü dütün
Dahi efyûn ü berş bütün
Gıdâsuz çatamaz ötün
Bu halile kalur mısın

Yak âteşe 'ûdun sen dütün çıka etvâra
Şevkile çü Muhyi'd-dîn evlâd-ı peyamberdür
Ol neslile 'Abdü'l-kâdir kâmil-i rehberdür

Hudâ' nun san'ata vâlih olub evvel ebed böyle
Derunı âh idüb her dem çıkar dütüni eflâke G. 194/2 (Aydın 2007: 208, 236, 367, 462)

Kadriye Yılmaz Orak İBRAHİM TIRSÎ VE DÎVÂN'I incelemesinde şöyle der: "XVIII. yüzyıl hezel şairlerindendir. Tırsî, kendi gazellerinde de sık sık ifade ettiği gibi, orijinalliği daha az olan, hatta argo ifadeler yüklü, XVIII. yüzyılın Hevâyî'sidir. Hezel sahasında, Hevâyî'yi takip eder. Tırsî ve aynı şekilde Hevâyî, Hammer'in de belirttiği gibi Osmanlılarda komik şairler olarak geçer ve eserleri, Türk mizahının geniş anlam alanını bütün çıplaklığıyla gösterir. Tırsî, kendi muhitinin ve devrinin günlük hayatıyla alâkalı bütün konularla ilgilenmiştir… Her türlü meseleye ironik yaklaşır." (Yılmaz 2001: 15) Tırsî bir müstezadında "afyon, duhân (tütün) ve kahve" hakkında şunları söyler, aşağıya şiirin bir kısmı alınmıştır:

1 'Ayyâşa ayakdan alacak bâde gerekdür
İçe dökerekden
Uygun ola nakli bütün âmâde gerekdür
Her dürlü semekden
2 Meclisde benüm gibi iki kaşmeri lâzım
Sâkî ola dil-ber
Katmerli börek gibi firistâde gerekdür
Keyfi gele yekden
3 Darı bozasın nûş iden erbâb-ı riyâya
Hîç bâde yakışmaz
Yiyüp içen eşşek gibi zühhâde gerekdür
Envâ'-i böcekden
4 Tiryâki olan berş ile afyon ile oynar
İstanbulumuzda
Anlara duhân kahve 'ale'l-'âde gerekdür
Samsayla börekden (Yılmaz (Orak) 2001: 225)

Karakaş "Racûlî Divanı" incelemesinde ucuz tütünün zor yanmasından, onu yakmaktan ümidini kes ve insan böyle ucuz tütünler almaması gerektiğini söyler. Divan şairleri tütünden bahsederken onunla birlikte kullanılan lüleden, nargileden, çubuktan, çakmaktan, kibritten; nargilede kullanmaya yarayan tütün çeşidi olan tömbekiden; sigaranın dumanından, sigara külünden söz açmışlardır. Alınıp satılan tütünün cinsi, kalitesi; iyi yanıp yanmaması gibi konular gündeme gelmiş ve anlatılmıştır. Aşağıdaki şiirde tütün satan, tütün ticareti yapan tütüncüden bahsedilmiştir. Tütüncünün sattığı tütünler körükle üflesen yanmayacak kadar serttir. Sigara yanarken lüle üstünde konan ve yakılan tütünler sinek misali kırmızı köz şeklinde görülmesi efsun ile yakılan büyücünün marifeti arasında sayılmış. Şair etrafındaki insanlardan sigarasını yakmak için ateş istemekten yorulduğunu, fakat sigarasını yakma ümidi kalmadığını anlatıyor.

Bu gazel TÜTÜNCÜ Hakkındadır:

Bir tütüncü medh idem sahib-kerametdir teres
Satdıgı tütün körükle üflesen yanmaz 'abes

Mah-ı namusda misal zemheri bürhan gösterir
Sa'diler şeyhinden almış yâr Rufaî'den nefes

Kırmızı mercan gibi ateş misal efsun ile
Ya'ni lüle üstüne konmus misali bir meges

Gel âteş vir demeden ağzım yoruldu 'âleme
Nafile çekme emek gel yanmak ümîdini kes

Öyle bir ehven baha ile tütün almam hele
Harç bir olur dinür fakat cömerd ile nekes

Sâhib-i insâf olur mu dîni var îmanı yok
Zann-ı ğalibin Müslimân olmalı ya putperes

Görmemiş bir kimse emsalin harikü'l-'âde bu
Ey Racûlî vakı'a kendim de didim bu ki buna bes G. 121 (Karakaş 2008: 174)

Hasan Kaya "Âsaf Divan'ı" incelemesinde Şeyhülislam Yahya ile ile Âsaf'ı karşılaştırır: "Seyhülislâm Yahyâ'nın beytinde gamı dagıtma isi saraba verilmisken Âsaf'ta duhana (tütüne) verilmistir. Zâhit sürekli âşıga/ şaire öğüt verir... Hatta kimi zaman şairin tütün (duhân) içmesine bile gücenir."

Zahid gözedür diyu şarab içmeyelüm mi
Öldürdi bizi def' idebilsek ğam-ı dehri (G. 414/3, Şeyhülislam Yahya) (Ertem 1995: 232)

Vâ'iz gücenür diyu duòân icmeyelüm mi
Yâ biz ne ile def' idelüm bu ğam-ı dehri (G.1051/3, Âsâf Divanı) (Kaya 2009: 885)

Hacı İbrahim Demirkazık XVIII. yüzyıl şairi "Mustafa Fennî Divanı" incelemesinde şairin ortalığa toplanmış kuru kalabalığı göstererek "Bu kuru kalabalığın sebebi nedir, efendi yoksa tütün için ayet mi nazil oldu?" beytini nakleder:

Bu ḳurı lucce bâ'is u bâdi nedür 'aceb
Âyet mi nâzil oldı efendi duhân içün G.239/4 (Demirkazık 2009: 522)

Mustafa Fennî bir luğazında tütünü anlatır ve sorar:

Nedür ol mâr-ı sefîd-i bî-can
Anı kim görse sanur şâh-mârân

Kimi kim fart-ı harâretle sokar
Eleminden tütüni çarha çıkar

Cânın ürkütmek içün insânun
Dolaşur kundağına sıbyânun

Yatsa da gezse de pür-piç ü hâmûş
Rûzgâr ile degüldür başı hôş

Zabtı tiryâka degüldür muhtâc
Nefis ehliyle bulur kârı revâc

Kahveler hidmetinün çalâki
Cezb ider anı Mısır tiryâki

Göricek sûkda pejmürde kılık
İdiler 'arzını bir mangırlık

Beşi onı ile çakdum diyü her
Lâfzen anun ile fahr eyler

Fenniyâ bu luğaza çekdün emek
Zurefâ halli içün eyleye dek G. 2/2 (Demirkazık 2009: 821)

Yine aynı şair tütün içmekte kullanılan ve adına 'çûb-ı duhân' denilen "lüle"den şiirinde bahseder:

Kazâ-yı dehrün özge kıssa-hânı
Müdâm elde surur çûb-ı duhânı (Demirkazık 2009: 823)

Türkî Al-Owais'in "Kâil Divanı" incelemesinde şair, tütün yakmakta çakmak yerine kullanılan ve adına 'kav' denilen nesneden bahseder. 'Güzelin ısrarla tütün içmesini söylediği (şaire) eğer içmezse onu kav gibi yakacağını ifade ettiği' şairin de ona 'Ey taş yürekli (güzel) sen beni yakarsan sonra be de sana çakarım' diye cevap verdiği anlatılır:

Didi ibrâm ile dil-ber tütün iç
Yohsa kav gibi derûnun yakarum
Yakar isen didüm ey sengîn-i dil
Bende ammâ saña sonra çakarum (Al-Owais 2009: 149)

Abdullah Aydın'ın "Hanyalı Nûrî Osman Divanı" incelemesinde tütün hakkında ilginç şiirler yazıldığından bahsedilir: "Nûrî Divanı'ndaki ilginç rediflerden biri de "tütün"dür. Batıdan bize geçen "sigara" kelimesi yerine o dönemde "tütün" kullanılmaktadır. Nûrî sekiz beyitlik gazelinde kendisinin tiryaki olduğunu belirtmiştir. Tütün, keyf verici olması, kokusu ve yanan ateşi dolayısıyla divan şiirine konu olmuştur.":

Dem-be-dem içse n'ola sâki-i mestâne tütün
Yakışır 'asr-ı dil-ârâyide hûbâna tütün

Tütünün ben dahı tiryâkisiyim ey zâhid
Yabana söyleme mensûbumu şeytâna tütün

Bergi bî-berg u nevâ 'âşıka ser-mâye yeter
Fakr fikri savurur uzağa yabana tütün

Bûy-ı ra'nâsına benzer mi kûyun miski anın
Derd-i serdir bu safâdır veli her câna tütün

Mey-perestim 'arak-âlûde duhân-âşâmım
Bezm-i 'işretde safâ vermede dendâna tütün

Basma keyf ehlini ey muhtesib-i bed-meşreb
Mey degil gördünüz hâlet-i levendâne tütün

Ateş-i mihrin ile yansa sezâdır cânâ
Mahv olup erse n'ola âhire pâyâna tütün

Dûd-ı âhım ki çıkar şahçe-i hâmemden
O tütündür tütün ey Nûri iç ammâ ne tütün G. 442 (Aydın 2009: 841)

Hanyalı Nûrî Osman başka bir gazelinde tütünün dumanından, yanışından, göbek miskinden hoş gelen kokusundan, tenbâkûdan, tütün çubuğundan (lüle) ve tütünün tadının şeker gibi tatlı oluşundan bahseder:

O meh-ru şûh-ı dûd-âşâmın oldum mâ'il-i hâli

N'ola micmerveş olsam 'anber-i sârâ ile mâli

O mâhı hâleveş âgûşuna çekmis tütün sandım
Görünce şeb-çerâğ-ı rûyu etrâfında ferhâli

Buhâr-ı sine-i 'uşşâkı itâf etdi zulm etdi
Tütün gümrükçüsü olduğu da ceşm-i 'ayn-ı kattâli

Duhân-ı âh-ı sînemden kaçınma menfa'at vardır
Veyâ vaktinde olmaz mı buhûrun hulk-ı meyyâli

Göbek miskinden a'lâdır bir iki lûle çek basma
O âhûnun duhânım halkası olursa halhâlı

O hurşîd cemâli dûde-pûş etdikçe tenbâkû
İki rek'at nemâz olsun kusûfa karşı kılmalı

Şu kaht u ihtilâu içre gurûh-ı rûze-dârânın
Ayakdaşı duhân olmasa nic'olurdu ahvâli

Çubuk ağzında gûyâ bir kamış helvâsına dönmüs
O tütünin şekerveş böyle zühre-vârdır ikbâli

Süreyyâdan da bir kaç bakla saklar eski püsküden
Gehi kâzib gehi sâdık çıkar çarhın da remmâli G. 522 (Aydın 2009: 891)

Erdem Sarıkaya "Ebubekir Celalî Divanı" incelemesinde tütün ve tütün içmekte kullanılan malzemeler hakkında ayrıntılı malumat sunar. "Daha çok keyif verici maddeler içerisinde zikredebileceğimiz sigara ve tüm içme takımıyla nargile, Ebubekir Celalî Divanı'nda kendine yer bulur. Şair bu maddelerin keyif vericiliği üzerinde durur. Bunu yaparken tütün çubuğunu anması ise bir hayli dikkat çeker:

Yâre verilen *çûb-ı duhana* demek ister
Çarpılma sakın âteş-i ruhsârı görince (G. 87/4)

Sigaranın olmazsa olmaz arkadaşı *"tütüncü başı, çakmak, kav, kibrit ve kül"* de Ebubekir Celalî Divanı'nda kendisine yer bulur:

Çakdıkca berki ebre felek bezm-i dehrde
Çaksun *tütünci başısı çakmağı kavına* (G. 89/5 (Sarıkaya 2008: 423)

Ma'den-i *kibrit* olur *ahke*r verâda fi'l-mesel
Yapsa kâfidir musavver perde-i kanûna tâğ (G. 61/5 (Sarıkaya 2008: 405)

Enfiye: Eski kitaplarda burunotu olarak da tanımlanan bu keyif maddesi "*dövülüp, toz hâline getirilmiş*

tütündür." Genizden çekildiği için insanın aksırmasını sağlayan enfiye aynı zamanda keyif verir. Ebubekir Celalî Divanı'nda bu tip özellikleriyle anılır:

Kimi çeker *enfiyye* içer kimi duhânı
Biri birine saldırır elbette buyursuz
Hımhımla burunsuz kebîdir nisbet olınsa
İkisi de el-hakk biri birinden uğursuz Kt. 12 (Sarıkaya 2008: 434)

Selçuk Engin "Hasmî Divanı" üzerine yaptığı doktora çalışmasında, şairin tütün hakkında yazdığı kasideyi nakleder. Şair tütün içmeyi zihni dinlendiren şey olarak görür. Tütün içmenin insana verdiği keyfi, zevki tütün içmeyenler anlayamaz. Özetle insanoğlunun mayasında zevklenmek olduğu bu yüzden tütünü elden bırakmamak gerektiği üzerinde durulur. Tiryakilerin tütün kokusundan dolayı kötü kokmalarının uygun olmadığı, Allah'ını seven kişinin enfiyeden uzak durması gerektiğini söyler. Şair enfiye içenlerin aksine sigara içmeyi tercih edeceğini ifade eder:

Der Tercih-i Duhân Nezîki Enfiyye Mey-gûn

Âmîziş idüp 'avded-i hân içre hazûr it
Ta'tîr-i dimâğ ile otur zevk-i habûr it

Bir neş'esi vardır bu duhânın içen anlar
Mazmûnını "men lem yezkîn" fikr-i şu'ûr it

Îrâå-ı safâ itmede sahbâya buldur
Efkâr-ı dile vâsıta-i za'ik ü fütûr it

Zevk-bin haberi meşrık ü hem mağribe varsun
Enfâsını hem-râh-ı sabâ her gâhî dîyûr it

Çıkdıkça müselsel hilkât lülelerden
Ham-ber-ham-ı kâkül gibi gördükçe sürûr it

El-kıssa budur mâye-i zevk-i beni âdem
Elden komayın mahz-ı dil ü cânı bihûr it

Lâyık mı meşâmin ola âlûde-i çirk-âb
Allâhı seversen hele enfiyye-i dûr it

Haclet-zede olmaz mı çeken 'atşa iderken
Bezm ehli dise akdı nuhâmın bu zurûr it

Pazar tanış olsın niçe olur şerm hicâbun
Çekmekden anı kendini var ehl-i kubûr it

Habîbinde olan hırka-i nâ-pâke ne dirsin
Ger meşreb-i pâkin var ise çekme nefûr it

Maksûdun eger zevk ise bu kalevâ ise maksad
Var bâd-ı hevâ ana bedel revs-i sütûr it

Enfiyye-i keşin ragmına iç Hasmî duhânı
Ol ters-i rûh olsun sen anı mâye-i sûr it K. 4 (Engin, 2007: 138)

Şair bir gazelinde "çakmak" ve "kav"ı bir arada görmekten zevk aldığını söylüyor:

Temennây-ı visâli itdüren hep dildeki sûziş
Hayâi dilde zîrâ ictimâ'-ı *kâv u çakmakdır* G. 94/3 (Engin, 2007: 265)

İlyas Yazar "Kânî Efendi Divanı" incelemesinde şairin tütünsüz kalmaktan dolayı yaşadığı sıkıntıları anlatır: "Malları müsadere edilerek sürgüne gönderilen Kânî Efendi'nin, Limni adasındaki sürgün yıllarını sıkıntı ve yokluk içinde geçirdiği bilinmektedir. Bu yıllarda yazmış olduğu mektuplarında, birkaç aydır tütünsüz kaldığından nargilesinin gümüş başlığına sarılı duran hortumunun gözüne yılan gibi göründüğünden bahsetmesi yaşadığı sıkıntıların boyutunu göstermektedir.

Şu'lesi şîb-i ğurâb-ı şebi itdi isbât
Tütüni beyzâ-i sîmurğ-ı sipihri mestûr K. 50/19 (Yazar 2006: 354)

Ahmet İçli "Fasih Ahmed Dede'nin Tenbâkû-nâmesi" hakkında yazdığı makalesinde tömbeki ve tütünün çeşitli özelliklerinden bahseder; tütün içmenin güzelliklerini anlatır ve tütün içmek insana nasıl keyifler kattığından söz eder (İçli 2014: 150-157).

TÜTÜNÜN YASAKLANMASINA DAİR FERMAN (DUHÂNIN MEN'İNE VÂRİD OLAN EMR-İ ŞERÎFDÜR)

Tütün önce siyasi makamlarca içilmekten men edilmiş daha sonra da din adamları tütünün dinen caiz olmadığına dair fetva vermişlerdir. Bu fetvalardan biri Şeyhülislâm Hüseyin Efendi tarafından idarenin bu tasarrufuna uygun olarak tütünün yasaklanmasına dair fetvadır.

Sultan IV. Murad'ın 21 Eylül 1631 tarihli tütünü yasaklayan ve başbakanlık arşivinde bulunan fermanı aşağıdaki gibidir:

"Düstur-ı mükerrem müşir-i müfahham nizamü'l-alem müdebbiru ümuri'l-cumhuri bil fikri's-sakibi mütemmimü mehammi'l-enami bi'l-re'yi's-saibi mühemmidü bünyâni'd-devleti ve'l-ikbali müşeyyidü erkâni'l-izzeti ve'l-iclali el-muhtassûne bi-sunufi avatifi'l-meliki'l-a'la Batum eyaletine mutasarrıf olan vezirim Ömer Paşa edamallahü Teâlâ iclalehü ve mefahiru'l-kuzati ve'l-hukkam meadinü'l-fazli vel kelam Trabzon kadısı ve eyalet-i mezburede vaki olan kadılar zide fazlühüm tevki-i refi-i hümayunum vasıl olıcak malum ola ki bundan akdem defaatla evamir-i şerifem gönderilüp birkaç seneden beru zuhur eden dühan nası kar ve kesbinden ta'til idüp nice ihrak ve enva-ı fesadâta müeddi olup def'i ve izalesi mehamm-i umurumuzdan olmağla muhkem tembih ve tekid olunup min ba'd bir ferd dühan yaprağı ziraat ve haraset ve

bey ve şira ve isti'mal etmeyeler deyu fermanım olmuş iken kazanızın adem-i tekayyüdü mübaşirinin ihmal ve tama'ları sebebiyle geru liva-i mezburede vaki kasabât ve kurada dühan yaprağı ziraat ve bey ve şira ve istimal olunduğu mesmu-ı hümayunum olmağın bu babda ziyade … olmuş … imdi bu babda mukaddemen gönderilen evamir-i şerifem ala ma kâne mukarrerdür bir yerde dühan yaprağı ekilmeyüb dikilmeyüb ve içilmeyüp ve bey ve şira olunduğuna kat'a rıza-yı hümayunum yoktur bu defa memalik-i mahrusemden dühan isti'mali bilkülliyye men ve ref olunmak babında ferman-ı âlişanım sadır olmuştur buyurdum ki Vusul buldukda bu babda mukaddemen ve halen sadır olan ferman-ı celilü'l-kadrim mucibince amel idüb dahi husus-ı mezburda her birinizin gereği gibi liva-i mezburda vaki kasabat ve kurada ve mecma-i nas olan mahallerde muhkem tembih ve nida ettüresiz ki bir ferd dühan yaprağı ziraat ve haraset ve bey ve şira ve isti'mal etmeyeler ve ettürmeyüp dühanın vücudu nâ bud nâ peydâ olmağa sa'y ikdam eyleyesiz memalik-i mahrusemde eğer asakir taifesi ve eğer gayride bir ferdi duhan istimal eylediklerine kat'â rıza-yı şerifim yoktur "Etiulllahe ve etiu'r-rasule ve üli'l-emri minküm" fahva-yı şerifi amme-i nasa varid ve şamildir. Bundan sonra itaat-ı emr-i şerif etmeyenlerin şer' ve kanun üzere cezalarını virüp emr-i şerifim icrasında dikkat ve ihtimam eyleyesiz ba'de't-tembih bir ferdin tarlasında ve bağ ve bağçesinde ve gayri yerlerinde dühan ziraat olunmuş bulunursa ol makule dühan ekilmiş bulunan yerleri mîrî içün girifte eylemeyüp füruht oluna ve bu babda bir ferd himaye ve siyane olunmayup sadır olan emr-i şerifimin icrasına bezl-i makdur ve sa'y-i nâ mahsur eyleyesiz ve sen ki bu emr-i şerifimle varan mübâriş şöyle ki emr-i şerifimi icra ettirmeyüp… ve celb-i sa'yi ile ihmâl ve müsamaha idüp bundan sonra yine liva-yı mezburda duhan ziraat ve istimal olunduğu i'lâm oluna işbu siyâset ile saire mucib-i ibret içün muhkem… bilmiş ola amma bu bahaneyle duhan ekilmeyen yerlere dahl ve tecavüzden ziyade ihtiraz eyleyesiz şöyle ki…taht-ı hükümetinizde duhan yaprağı ziraat ve bey' ve şira olunmaya ve sen ki müşarunileyh vezirimsiz… ve siz ki kadılarsız her biriniz azlile ve nefyile ıkabınız mukarrerdür ana göre ibret ve intibah üzere olub sair emr-i şerifime kıyas eylemeyesiz şöyle bilesiz alamet-i şerife itimat kılasız tahriran fi gurreti… sene erbain ve elf" (BOA, A. DVNS. MHM. D, 85/ 380) (IV. Murad'ın fermânı Batum ve Trabzon sancaklarına da gönderilmiştir, TRABZON ŞER'İYYE SİCİLLERİ İMG 2544)

Günümüz Türkçesiyle bu fermanda şu konular belirtilmiştir: Daha önce defalarca gönderdiğim emirler ile halkın çalışmasını engelleyen, kazançlarını yok eden ve çeşitli yangınlara ve fenalıklara sebep olan tütünün zararlarının ortadan kaldırılması devletin önemli işlerindendir. Bu sebeple tütün ziraatı ve satışı yasaklanmıştır. Bu yasak emrime rağmen kadıların kayıtsızlığı ve işi önemsememeleri, gönderilen memurların ihmal ve açgözlülükleri sebebiyle tütün ziraatının ve satışının yapıldığını duydum. Bu hususta büyük sorumluluklarınız olup her türlü azarlamayı ve işinize son verilmeyi hak ettiniz. Şimdi bu hususta daha önce gönderdiğim emirler hala geçerlidir. Herhangi bir yerde tütün yaprağının ekilmesine, biçilmesine, içilmesine, alınıp satılmasına asla rızam yoktur. Saray askerlerinin Kıdemlilerinden, dürüst ve dindarlarından olup hala kapım askerlerinin kethüdası olan Hasan Kethüda ile gönderilen emirle ülkemin her tarafında tütün kullanımı tamamen yasaklanmıştır. Emrettim ki, emrim size ulaştığında bu konuda daha önceki ve şimdiki emrim gereğince iş görüp bu hususta birbirinize yardım ederek kazalarınızın dâhilinde olan kasaba ve köylerde ve halkın toplandığı mahallerde uyarılarda bulunup ilan edin ki bir kişi bile tütün yaprağını ekip biçmesin, alıp satmasın, kullanmasın. Tütünün kökünün tamamen kazınmasına çalışın ve gayret gösterin. Ülkem dâhilinde ister asker olsun ister halktan biri olsun, bir kişinin bile tütün kullanmasına asla rızam yoktur. "Allah'a ve Resulüne ve sizden olan emirlere itaat edin" emri bütün insanları kapsamaktadır. Bundan sonra emrime uymayanlara dini ve örfi kanunlar ile cezalandırıp emrimin yerine getirilmesine dikkat ve gayret gösteriniz. Uyarıldıktan sonra bir kişinin tarlasında, bağında, bahçesinde ve sair arazisinde ekilmiş tütün bulunursa, bu tür yerler devlet tarafından zapt edilip satılsın. Bu hususta bir kişiyi bile himaye ve korumayıp verilen emrimin

yerine getirilmesine elinizden geldiği kadar gayret gösteriniz ve çalışınız.

Sen Hasan Kethüdasın şöyle ki: Menfaat temini, ihmal ve müsamaha ile bu emrimi yerine getirmeyip, adı geçen kazalar dâhilinde tütün ekildiği veya kullanıldığı bildirilirse diğerlerine ibret olması için idam edilirsin bilmiş ol. Tütün yasağını bahane ederek tütün ekilmeyen yerlere tecavüz etmekten son derece sakın.

Siz ki kadısınız, bu emrimden sonra yetki alanınız dâhilinde bulunan yerlerde tütün yaprağı ekilir, içilir, alınır, satılır veya kullanılırsa her biriniz görevden alınarak sürgün edilmeniz muhakkaktır. Bu hususta görevlendirilen Hasan Kethüda'nın memnuniyeti veya şikâyeti etkilidir. Ona göre uyanık olup bu emrimi diğer emirlerimle kıyas etmeyiniz. Bu emrin birer sureti Rumeli ve Anadolu vilayetlerinde bulunan bütün kadılıklar ile Boğdan sınırına varıp gelinceye kadar yol üzerinde bulunan bütün kazaların kadılarına gönderilmiştir. (Erdöl, 2014: Milat Gazetesi)

Osmanlı Uleması Arasında Tütünün Helal Olup Olmadığı Tartışmaları

Tütün ve kahvenin Osmanlı ülkesine girmesinden sonra halk bu maddeleri kullanmaya alışmış daha sonra ilim adamları tarafından tütünün helal mi yoksa haram mı olduğu noktasında pek çok tartışmalara neden olmuştur. Dinî tartışmaların esasını, dört ana konu oluşturuyordu. Bunlar tütünün haram, mekruh, mubah olup olmadığı ya da yasaklanıp yasaklanmaması gerektiğiydi. (Yılmaz, 2012: 1) Ünlücan'ın anlatımıyla: "*Tütünün Osmanlı ülkesine gelişi, 1601 yıllarına rastlamaktadır. İşte bu tarihten sonra da tütün hakkında ileri geri konuşmalar başlamıştır. Bazı vaizler haram bazıları mekruh olduğunu ileri sürmüşler, tütün içilmesine taraftar olan kişiler de vaizlerin bu görüsüne karsı çıkarak, Kitap'ta yazmadığı için mubah sayılması gerektiği düşüncesini savunmuşlardır. Vaizler tütün aleyhinde konuştukça, halk daha çok içmeye başlamıştır. Gerçekten tütün çok çabuk yayılmış, medrese hocaları ve devlet adamları bile tütün içmeye başlamışlardır. Tütün içmeyenler ise kahvehanelerde oturamaz hale gelmişlerdir. Çoğu seçkin kişiler tütün hakkında tartışma yapmışlar, tütünün zararlarını o günkü şartlar içinde ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu sakıncalar: sakalı, sarığı ve elbiseleri kokutmak, sabahları dimağa kötü koku vermek, alışkanlık yaparak insanları işlerinden alıkoymak, pahalı olmasından ötürü israf sayılması, evlerde yangına sebebiyet vermesi vb. hususlardı*" (Ünlücan 2006: 102-103). Tütün tiryakileri de; insanlar çalışırken tütünün uyutmaması özelliğini öne sürmüşler, balgamı söktürdüğü, basuru iyileştirdiği, rutubeti giderdiği iddia edilmiş, ayrıca verdiği zevk nedeniyle tütün içilmesinin faydası savunulmuştur (Uluçay 1952: 1421). Yılmaz ilk başlarda çare diye tanıtılan tütünün tüketiminin hızla yayılışı imparatorlukta dini tartışmalara ve siyasi tepkilere yol açtığını; dinî tartışmalarda tütünün haram, mekruh veya mubah olup olmadığı; yasaklanıp yasaklanmayacağı konusu gündeme geldiğini kaydeder. Ayrıca siyasi olarak da diğer devletlerde olduğu gibi üretim, ticaret ve tüketim meselelerinde yoğunlaştığını zikreder. 1609'da tütünün yasaklanmasına dair ilk fermanda İngiltere'den 'tabaga' adında bir yaprağın getirildiği, halk arasında içiminin yaygınlaştığı; köy ve kasabalarda bu yaprağın ekilip pazarlarda satıldığı; insanların bu yaprağı içmekle işlerinden geri kaldıkları; bazı hastalıkların ortaya çıktığı bu sebeple ülkede ekiminin, ticaretinin ve içiminin yasaklandığı şeklinde özetler. 1610, 1614, 1618 ve 1619 yıllarında yayınlanan fermanlarla yasaklama sürdürüldü, son fermanda tütün kullanmaya dair fetva alındığı da belirtilir diyerek özetler (Yılmaz 2012: 1). Osmanlı'ya da bir şifa bitkisi olarak giren tütün, çok geçmeden gerek verdiği zararlar gerek iktisâdî kaygılar dolayısıyla gerekse de dinî etkenler neticesinde çeşitli zaman aralıklarıyla yasaklanmıştır. Söz konusu yasaklar veya vaizlerin tütün içmenin zararları noktasındaki nasihatleri, Nâimâ'nın ifadesiyle tütünü daha da cazibeli bir hale getirmiştir. (Danışman, 1968: 1220) O kadar ki söyleyeni belli olmayan şu beyitte "*Zararsız bir tütün hakkındaki bu dikkatler neye yarar; önemli olan mazlumların ahlarının dumanını ortadan kaldırmaktır."* denilmektedir:

Zararsız bir duhân hakkında neyler bunca dikkatler
Duhân-ı âh-ı mazlûmânı men' eyle hüner oldur (Nâimâ III 1968: 1219)

Devrin ulemalarından ve tutucu sofulardan Kadızade Mehmet Efendi de müthiş bir tütün düşmanı idi ve padişahın da bu zata karşı büyük saygısı vardı. Kadızade Efendi Sultan Murat'ı tütün içenlere karşı acımasız davranmaya yöneltenlerin başındaydı. İlk zamanlarda, halk, tütün yasağını fazla ciddiye almamıştı. Fakat bir duman keyfi uğruna kellesi gidenlerin sayısı arttıkça, başta İstanbul olmak üzere bütün imparatorlukta halkı büyük bir korku sarmaya başladı. Öyle ki, hemen her sabah sokaklarda sayısız ceset görülüyordu. Cellatlar tütün içerken yakalananların başlarını vurup kellelerini koltuklarının altına bırakıyor, padişahın buyruğu doğrultusunda ne için öldürüldüklerini halka göstermek için çubuğunu da kesik başın ağzına veriyorlardı.

1640'ta IV. Murad'ın ölümünden sonra yasağın etkisi azaldı. 1649'da tütün içtiği bahanesiyle Halep kadılığından azledilip Kıbrıs'a sürülen Bahaî Efendi'nin şeyhülislam olduktan sonra tütünün mubah olduğuna dair fetva vermesiyle yasaklama iyice gevşedi. Fakat kaldırılması konusunda ferman da yayınlanmadı. Devletin 1688'de tütünü resmî olarak vergilendirmeye tabi tutması, onu kabullendiği anlamına geliyordu. (Yılmaz, 2012: 1)

Naîmâ, Peçevî, Solakzâde Tarihlerinde ve İbrahim Müteferrikâ Risalesinde Tütün Yasağı Hakkında Yazılanlar

1 Ağustos 1633'te İstanbul'da Cibali kapısı dışında bir kayıkta uyuyakalan tiryakinin çubuğunun devrilmesi ile başlayan yangın, şiddetli poyraz nedeniyle hızla büyüdü. Civardaki kayıkhanelere sıçrayan ve oradan hızla yayılarak yirmi dört saat içinde Marmara ile Haliç ve surlar arasında kalan asıl İstanbul'un beşte birini yaklaşık 20.000 evi kül etti. Tütün yasağı, İstanbul'da çıkan büyük yangından sonra, devlet gücünü sağlamlaştırmak amacıyla Sultan IV. Murad döneminde uygulanmıştır. (Nâimâ III 1968: 1221; Yılmaz 2012: 1)

Hakan Yılmaz tütünün yasaklanması konusunda yaptığı araştırmada Peçevî tarihinden özetleyerek bilgiler aktarır. Osmanlı ahalisi arasında tütüne rağbetin çoğaldığından, sokak serserilerinin çokça tütün kullanmalarından, kahvelerde duman yüzünde insanların biri birini görememsinden, çarşı ve sokaklarda bile ellerden tütün düşmemesinden bahseder. Daha sonra tiryakilerin çoğalması nedeniyle memleketin her yanı ve evlerin dumana boğulduğunu anlatır. Tiryakilerin nefeslerinin çok pis koku yaydığı geceleyin tütün içerken uyuyakaldığı için hanelerinin yanmasına sebep olduklarını vurgular. Tiryakilerin "Ağzımda duman, göğsümde imân" diyecek kadar ipin ucunu kaçırmış oldukları anlatılır. Tütünün Osmanlı ahâlisine verdiği zarar yalnız bunlarla sınırlı kalmamış tütün mübtelaları yüzünden "mahmiyye'-i 'aliyye-i Kostantîniyye'de şiddetli yangınlar çıkmış ve bir hiç uğruna "nice yüz bin âdem ol âteşe yanmış yakılmıştı. Peçevî imparatorluk sınırları dâhilinde tütünü kullanmayı yasaklamış olan ve bu yasağa uymayanları şiddetle cezalandıran Sultan IV. Murad'ı över. Osmanlı mülkünde kahvehaneler kaldırarak yerlerine uygun dükkânlar yaptıran ve tütün içilmesini yasaklayan padişahtan övgüyle söz eder (Yılmaz 2008: ?) .

Büyük İstanbul yangınının bu çubuklardan düşen ateşten dolayı çıktığı gerekçesiyle tütün içmek yasaklanmış ve tütün içilen yerler olan kahvehaneler kapatılmıştır (Uluçay 1952: 1420). Solakzâde tarihinde "padişah-ı alem-penah yangını görüp, sebebini sual ettikde, padişahım ekser kahvehanelerde tiryakiler tütün istimal ederken uyuyup lülelerinden ateş parçaları tahta aralarına düşüp, yangın vâki olmuştur" şeklinde cevap verdiklerini yazar (Solakzâde 1298: 752). Tütün yasağı şiddetle uygulanmış, içenlerin öldürüleceği ilan edilmiştir. O zamanlarda vaaz veren Kadı-zâde'nin tütünün şiddetli şekilde yasaklanmasında rolü olmuştur. Kadı-zâde padişaha yakınlığı sebebiyle; "kahve ve tütün kötü bir bid'at olup, ululemr'e men'i gerektir. Men'ine ferman buyurun, ululemr'e muhâlefet ederlerse, alemin ıslahı için katli lazım ve caizdir. Birkaç kimse

katl olunduktan sonra sâirleri korkarak ferâgat ederler" demiştir. Hatta bazı vaizler de bu konularda halkı aydınlatmak için görevlendirilmişlerdir (Solak-zâde 1298: 753; Aksun 1994: 139) Tütün içmenin haram olup olmadığı meselesi medrese âlimlerini yormuştur. A. Talat Onay'ın verdiği bilgiye göre: "Bahâyî Efendi tütün içmenin mubah olduğuna dair fetva verdiği için Rumeli Kazaskeri Aziz Efendi bu fetvayı bahane ederek aleyhinde bulunup azline sebep olduğu gibi tütünü de yasak ettirmiştir." (Onay 1992: 421). Sultan IV. Murad 1043/ 1633'te kahvehanelerin kapatılmasını irade eder: "Kahvehâneler bertaraf olduktan sonra berg-i tönbâkû ki Türkçe tütün dedikleri yaprağ-ı mekrûhun şürbü men' olunup ba'de'l-yevm duhan içen kimse ahzolunur ise siyâseten katlolunur, diye müekked yasâğ-ı sultânî sâdır oldu. Her çend vâizler ve nâsıhlar men' ettikçe kimesne mukayyed olmayup… belki zurefâ-yı asr:

Zararsız bir duhan hakkında neyler bunca dikkatler
Duhân-ı âh-ı mazlûmânı men' eyleyen hüner oldur

Diyü tarîz-gûne eş'âr söyleyüp şürb-i duhândan halk münkatı olmadı." (Onay 1992: 422).

Bahâyî, ihtimal Sultan lV. Murad'dan korkarak şunları söylemiştir:

Hakan Yılmaz yukarıda söz edilen araştırmasında İbrâhim Müteferrika (ö. 1738), hidayete erdikten sonra, Osmanlı topraklarında ilk matbaayı kurmuş; zamanla dini konularda kendini geliştirmiş ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu kötü durumun İslami hükümlere muhalefetten, namazı terkten, adaletsizlik, rüşvet ve bir kısım askeri ihmallerden kaynaklandığını padişaha anlatmak için **"Usûlü'l-Hikem fî Nizâmü'l-Ümem"** adında bir risale yazmış olduğunu söyler. Ona göre halkı yoldan saptıran ve İlahi hükümlere itaatten ayıran en önemli sebeplerden birisi de, tasavvuf ehline yakışmayacak tarzda, bazı "sofî"lerin "tütün"ü hararetle ciğerlerine çekmesiydi. İbrahim Müteferrika, elini-yüzünü, sakalını-sarığını "is ve pas"a bulayan bu gibi kimselere resmen ateş püskürüyor, yazdığı bir manzumede onlara büyük bir öfkeyle şöyle hitap ediyordu:

Duhân içmekden ey sûfî, sararmış saza dönmişsin
Elinden bal mumı gitmez, hemân papaza dönmişsin (İbrahim Müteferrika, Usûlü'l-Hikem fî Nizâmü'l-Ümem, vr. 37ª) (Yılmaz, 2008: ?)

OSMANLI ŞİİRİNE TÜTÜN YASAĞININ YANSIMALARI

Fatih Başpınar XVII. şairi "Beyânî Divanı" incelemesinde tütün yasağı hakkında gazellerinde ifade edilen şikâyetlerini anlatır. "Tütün yasağı dolayısıyla hiç kimseye göz açtırılmadığı, tütün tiryakilerinin ah ateşi ile gökyüzünü maviye boyadığı fakat aşk ehlinin ah dumanını gizleyemediği, tütün yasağının olup olmadığını bile anlayamadıklarını" şair dile getirir:

N'ola farkumda dûd-ı âhum eflâki kebûd etse
Hevâ-yı kâkülün başumda sünbüller eder peydâ G. 17/3

Bezimde kâkül-i müşkînüni sen dûd-ı âhı ben
Misâl-i sünbül-i zîbâ perîşân eylesek cânâ G. 28/3

Sâk-ı 'arşa etmedi peyveste dûd-ı âhını
N'eylesün bî-çâre ehl-i dil bürinmiş şâl-i çarh G.68/3

Eder ‘aşk ehli dûd-ı âhın ızhâr
Duhânun var-ısa bilmez yasağın G. 600/6

Âfitâbum âhını alma Beyânî hastanun
Âteş-i sûzanınun dûd-ı siyâhından sakın G. 601/7

Hevâ âteş-fürûz oldı dil-i mahzûn u ğamnâke
Göz açdurmaz duhân-ı nâr-ı ğam bu çeşm-i nemnâke G.703/1

Eylersin ey fütâde-i ‘aşk âh-ı âteşîn
İşitmedün mi bunda duhânun yasağını G. 779/4 (Başpınar 2008: 180, 186, 208, 513, 514, 572, 616)

Esma Karakaş’ın hazırladığı çalışmada “Racûlî Divanı” incelemesinde şairin tütün içenleri kınadığı ve tiryakileri fasır fasır tütün içmekle suçladığı görülür:

Bazı eşhasa hüküm eyler baya hiddetlenür
Göz belerdir baş salar tütün içer fasır fasır G. 99/ 5 (Karakaş 2008: 154)

M. Fatih Dindar “Râcî Turâbî Veliyyüddin Divanı” incelemesinde, tiryakiden bahsederken şairin “kahvehanede kahve ve tütün içmesinden dolayı öksürerek gezen ekşimiş, kokmuş, kurumuş bir iskelet gibidir namazsız insan” der:

Kahve-hânede içip kahve tütünü öksürür
Ekşimiş kokmuş kurumuş bir kadittir bî-nemâz G. 98/5 (Dindar 2010: 160)

Tüm yasaklamalara rağmen, içilmesi, üretimi ve ticareti gizlice devam eden tütün, IV. Murad’ın ölümünden sonra da sürdü. XVII. Yüzyıl ortalarında Abdulmecid Sivasî Efendi tütün içmek haram değildir der (Ünal 2007: 18). Ancak daha evvel tütün içmekten Halep kadılığından Kıbrıs’a sürgün edilen Şeyhülislam Bahâyî’nin tütünün mübâh olduğuna dair fetva vermesiyle tütün yasağı sona erdi.[95] (Yılmaz, 2012: 1)

Allâme Şeyhî de tütün yasağını destekleyen grubun içinde yer almıştır. Ancak onun bu yasağı gerçekten mi yoksa padişaha hoş görünmek için mi desteklediği tam olarak bilinmemektedir. Zira Devhatü’n-Nukabâ’da ifade edildiğine göre Allâme Şeyhî aslında bir kahve tutkunu olup kahvenin nasıl pişirilmesi gerektiği konusunda bir risale bile yazmıştır. (Köksal-Yüksel, 1998:76) Nitekim Hammer de Allâme Şeyhî’nin, IV. Murad’a hoş görünmek için kahve yerine bakla kabuğu kullanılması hakkında bir risale yazıp tütün kullanımının haram olduğunu beyan ettiğini söylemektedir (Hammer,1996:591) Allâme Şeyhî Efendi, tütün yasağı taraftarı olarak şairlik kimliğini kullanmış ve –Devhatü’n-Nukabâ’ya göre padişahın emriyle- tütünün zararlarını anlatan bir kaside yazmıştır. Hammer’in bahsettiği söz konusu risalenin de bu kaside olduğunu düşünüyoruz. Şairin bu kasidesi, “Mefâèîlün Feèilâtün Mefâèilün Feèilün**”** vezninde yazılmış olup 47 beyitten oluşmaktadır. Kasideyi muhteva bakımından üç bölüme ayırmak mümkündür. İlk bölümde (1-14 beyitleri arasında); tütün içmeyi ve tütün içeni mümkün mertebe kötülemeye çalışır. Bu anlamda tütünün insan

[95] Bu tartışmaların içeriği ve söz konusu konuda görüş beyan eden âlimler için bkz. Yılmaz, 2005: 17-24.

sağlığına zararlarını, insanları rahatsız etmesini, tütün içenlerin sefih hatta delilerden daha aşağı olduğunu özellikle seçtiği nahoş kelimelerle ifade eder. İkinci bölümde (15-38 beyitleri arasında) IV. Murad'ın, tütün içilmesini yasaklamasını ve bu yasağın isabetliliği üzerinde duran şair, daha sonra klasik mehdiye ölçütlerine göre padişahı mübalağalı ifadelerle çeşitli açılardan metheder. Son bölümde (39-47 beyitleri arasında) ise tütün yasağını eleştiren veya onu benimsemeyen alimlere sataşıp, onları en ufak bir meseleyi bile çözemeyen bir güruh olarak niteler. Şair bu son bölümü, kendisini övüp padişaha dua ederek klasik kaside tertibine uygun bir şekilde bitirir.[96] (Yazar 2007: 601-603)

YAPRAK TÜTÜN ÇEKMEKTEN DOLAYI ÖLEN ŞEYHÜLİSLAM EBÜLMEYÂMİN MUSTAFA EFENDİ[97]

Osmanlı devletinin 27. şeyhülislamı olan Ebülmeyâmin Mustafa Efendi, iki kez şeyhülislamlık makamında bulunmuş ve (h. 953/ m. 1546- h.1015/ m. 1606) yılları arasında yaşamıştır. İlköğrenimini Bursa'da yapan E. Mustafa Efendi, Ebüssuûd Efendi'ye intisap ederek (h. 977/ m. 1570)'de icazet aldı. Değişik medreselerde öğretim hayatını sürdürdükten sonra 1594'te Süleymaniye medresesine, 1596'da Süleymaniye Dârülhadisi'ne atandı. "Müderrislik yaparken En'âm suresinin başından bir takrir yapması istenmiş, bunun için Süleymaniye Camii'nde toplanan ulemâya dersiâm'da bulunmuştur" (İpşirli 1994: 362) Medreselerde sürdürdüğü eğitim faaliyetinden sonra 1600 yılında Edirne kadılığına tayin edildi. 1601'de kadılık görevi İstanbul'a nakledilmiştir. Birinci kez şeyhülislam olması (1603 - 1604) yıllarında, ikinci defa bu makama gelişi (1606) yılında vefat edinceye kadardır. Mustafa efendi'ye Ebülmeyâmin sıfatının takılması İstanbul'da görev yaptığı sırada halkın sıkıntılarına çare olmasından dolayıdır. "… muâmelâtın süratle yürümesi, narh meselelerinin düzene konulması ve bilhassa zahire yokluğunda sıkı kontrolle İstanbul halkına sıkıntı çektirmemesi sebebiyle kendisine "Ebülmeyâmin" (uğur sahibi, bereketli kimse) lakabı verildi" (İpşirli 1994: 362). Görevinden azledilen Sun'ullah Efendinin yerine 25 Şaban 1011 (7 Şubat 1603)'te şeyhülislâm oldu. Şeyhülislâmlığı sırasında Sultan 1. Ahmed'in imamı Mustafa Sâfî Efendi ile arasının açılması ve sadâret kaymakamı Kasım Paşa ile birlik olması sebebiyle şeyhülislamlıktan (h. 10 Muharrem 1013- m. 8 Haziran 1604)'te ayrıldı. Bu tarihten iki yıl sonra (h. 22 Rebiülevvel 1015- m. 28 Temmuz 1606) ikinci defa şeyhülislâm oldu ve dört ay sonra 23 Kasım 1606'da vefat etti. Fatih Camii avlusuna bitişik olan evinin önüne defnedildi. Kulunç hastalığından ve tütün alışkanlığından öldüğü, bu sebeple ölümüne, "Yaprak içmekle helâk oldu ol müftî-i zamân" mısraının tarih düşürüldüğü kaynaklarda zikredilmektedir" (İpşirli 1994: 362).

Şeyhülislamlık görevini sürdürürken vefat eden E. Mustafa Efendi'nin ölümünün tütünden olması dikkat çekici bir durumdur. Tütünün Anadolu'da yasaklanmadığı dönemde meydana gelen bu acı durum dini görev yapan kişilerin bile tütün bağımlısı olduklarını gösteren bir belge niteliğindedir. İslam'da tütün kullanmanın caiz olup olmadığı tartışılan o günlerde böyle bir olayın vuku bulması ayrıca dikkat çekici bir gelişmedir. Ankara Milli Kütüphane'de (Yz. A 506) numarada kayıtlı "Külliyât-ı Faizî Abdü'l-Hayy Efendi" isimli eserin 54b sayfasında kayıtlı tarih kıtasının başlığı "Berây-ı vefât-ı Mustafa Efendi el-Müftî"

[96] Tütün ve tütün yasağının Divan şiirindeki akisleri için bkz. Yorulmaz, 2003: 323-332

[97] Doktora yaparken 1995 yılında Ankara Milli Kütüphanesinde tespit ettiğim ve yayınlamak üzere beklettiğim Şeyhulislam Ebulmeyâmin Mustafa Efendi'nin yaprak tütünden ölümünü anlatan şiirlerden bir mısraının (kaynak gösterilmeden) Mehmet İpşirli tarafından TDVİA'de yayınlanmış olduğunu gördüm. Elbette araştırmacılar tespit ettikleri önemli vesikaları yayınlayacaklardır. Fakat sözü edilen yazıda Şeyhulislam'ın ölümünü anlatan şiirlerin tam metinleri verilmemiştir. Bizim makalemizde ise şehulislamın vefatıyla alakalı olarak hem ölüm sebebi üzerinde durmak hem de Osmanlı toplumunda örnek şahsiyetin tütün içmenin caiz olup olmadığı tartışmasının devam ettiği bir sırada tütün yüzünden ölmesinin toplumda nasıl yankılanacağını araştırmak olmuştur. Bir konuya farklı açılardan bakmak ve tarihi bir olaydan sonuçlar farklı çıkarmak normal olarak karşılanmalıdır.

şeklindedir. Bu tarih kıtasında Ebülmeyamin Mustafa Efendi'nin "yaprak tütün"den öldüğü anlatılmaktadır:

BERAY-I VEFÂT-I MUSTAFÂ EFENDİ EL-MÜFTÎ

Ebulmeyâmin Mustafa Efendi Osmanlı ülkesinde iki kez şeyhülislamlık mevkisinde bulunmuş bilimsel anlamda dini konuları en iyi bilen ve temsil eden bir şahsiyettir. Osmanlı toplumunda hayat dini kurallara göre tanzim ediliyor ve şeyhülislam veya müftünün bir konuda vereceği fetva ile hayatın akışı değişebiliyordu. Bu makamda bulunmak yalnızca dini açıdan bilimsel yeterliliği gerektirmiyor aynı zamanda halkın önünde "nümûne-i imtisâl= örnek şahsiyet" olmak gibi çok önemli bir konumu gerektiriyordu. Bu açıdan konuya bakıldığında halkın tütün kullanımına dair yaklaşımı ve algısında önemli değişikler olacağında şüphe yoktur. Nitekim

Vücûd-ı fülkin ol müftî-i devrân yaprak içmekle
'Adem bahrine saldıkda kefenden eyleyüp yelken

Çeküp câm-ı mey-i mevti dimiş âh eyleyüp târih
Benüm fülk-i vücûdum rûzigârı geldi yapraktan

(Milli Kütüphane Yz. A 506 54b Berây-ı vefât-ı Mustafa Efendi el-Müftî)

Aynı nüshanın 56a sayfasında kayıtlı başka bir tarih kıtasında da Ebülmeyâmin Mustafa Efendi'nin "yaprak tütün" içmekten vefat ettiği zikredilir. Şeyhülislamın lüle ile tütün çekerken vefat ettiği açıkça ifade edilmiştir. Müftü Efendinin tütün dumanını ciğerlerine derince çekmesi sonucu hayatını sona erdiği, dumanın yapraktan değil şeyhülislamın yaşamının bittiğini gösterdiği anlatılıyor:

BU MÜFTÎ EBÜ'L-MEYÂMİN MUSTAFA EFENDİNÜN VEFÂTI İÇÜNDÜR

Yaprak içmekle helâk oldı ol müftî-i zamân
O duhân sanma ki yaprakdan oldı peydâ

Câmî-i dehrde kandîl-i hayâtını anun
Ney-i lûleyle söyündürdi bu gün dest-i kazâ

(Milli Kütüphane Yz. A 506 54a Berây-ı vefât-ı Mustafa Efendi el-Müftî)

Yukarıya alınan tarih kıtaları Şeyhülislam Ebülmeyamin Mustafa Efendi'nin ölümünün tütün çekmek sonucu olduğunu ortaya koyan kesin belge niteliğindedir. Belki kulunç hastalığı olması ve tütün içilmesi bir arada olunca şeyhülislamın hayatı sona ermiştir denebilir. Şeyhülislamlık gibi dini anlamda en büyük otorite olan ve en yüksek makamda iki defa bulunmuş olan Ebulmeyâmin Efendi'nin ölümünün tütün sebebiyle olması dikkat çekici bir olaydır. Tütün kullanmanın İslam dini bakımından helal olup olmadığı tartışmalarının sürdüğü bir dönemde şehulislamlık makamında bulunan bir önemli şahsiyetin yaprak tütün sebebiyle dumandan boğularak ölmesi avam halk arasında nasıl değerlendirilmiştir.

Fıkıh[98] uzmanlarıyla tasavvuf[99] erbabı arasında tütünün yasaklanıp yasaklanmaması üzerinde anlayış farklılıkları olmuştur. Burada fıkıh ve tasavvuf konusunda genişçe açıklamalar yapmak yerine kısaca ahlaki eğitim ve disiplin kazandırma yöntemi olarak tasavvuf ehlinin tütüne bakış açısıyla İslam dinin amelî konularda kurallarını belirleyici fıkıh bilginlerinin tütün yasağına bakışları arasında görülen farklılıktan söz edildi.

Koca, makalesinde tasavvuf erbabıyla fıkıh bilginlerinin tütünü yasaklamak konusunda farklı düşünmelerine örnekler de sunar[100]: "Kahve, tütün ve afyon gibi bazı keyif verici maddelerin kullanılıp kullanılamayacağı konusundaki fıkhî tartışmalarda, bu konular tasavvufun problemi olmamasına rağmen, fıkıhçılarla bazı tasavvuf erbabının karşı karşıya geldikleri görülür." (Koca 2022/1: 85)

İnsan psikolojisinde büyükleri örnek almak ve taklit etmek öğrenmim açısından çok önemlidir. İnsanlara eğitiminde olumlu davranış kazandırmada anne-baba, öğretmen, müdür, öğretim üyesi, müftü ve Diyanet İşleri Başkanı (Şeyhülislam) vb. görevlerde bulunan kişilerin olumlu ya da olumsuz katkıda bulundukları muhakkaktır. Eğitimde en temel ve de en etkili yöntemlerinden biri anne-baba veya örnek şahsiyetlerin (proto-tip) iyi örnek veya model olmalarıdır. Ahlâkî davranışların öğrenilmesinde, modele bakarak öğrenme ve başkasıyla özdeşleşerek onun davranışlarını benimsemeye dayalı öğrenmeler daha fazladır. Model yoluyla öğrenmede birey, bir başkasının davranışlarını görür ve o davranışları kendisi de yapar. Çocuk sadece davranışlarıyla değil, tüm değerleri, tutumları ve standartları ile yetişkinlere benzemeye çalışır. Çocuk, kişiliğinin gelişiminde ve sosyalleşirken bir özdeşleşme modeline ihtiyaç duyar. Temel özdeşim modelleri ise anne babadır. (Yörükoğlu, 1983: 214; Yavuzer, : 22, 162; Akyüz, 2000: 91; Bilgin, 1996: 192) Bu yüzden Şeyhülislam Ebulmeyâmin Mustafa Efendi'nin tütün içmek sebebiyle ölmesi bu büyük şahsiyeti kendine rol-model edinmiş pek çok kimseyi etkilemiştir denebilir.

Netice olarak çağımızda sigarayla mücadele bütün dünya devletlerinde görülebilen bir kısıtlama/ engel olma meselesidir. Ülkemizde toplu bulunulan ortamlarda sigara içilmesi yasaktır ve bu kurala aykırı hareket eden kişiler yüksek para cezasına çarptırılmaktadır. Aynı şekilde yerli veya yabancı ürün sigara bütün paketleri üzerinde: "sigara sağlığa zararlıdır", "sigara öldürür", "sigara kansere sebep olur" veya "sigara cinsel yaşamınızı bitirir" şeklinde uyarı yazıları bulundurulmak zorundadır. Metro istasyonları, okullar, kahvehaneler, sinemalar, spor salonları vb. gibi toplu yaşanan ortamlara sigara içmek yasak olduğunu gösteren yazıları asmak zorunludur.

---

[98] Fıkıh: 1. Bir şeyi, gereği gibi, iyice anlayıp bilme. 2. *din b.* İslam hukukunda din ve dünya işleri ile ilgili ana kaynaklardan yararlanarak konulmuş olan kuralların bütünü. (TDK Büyük Türkçe Sözlük http://www.tdk.gov.tr)

[99] 1. *fel.* Tanrı'nın niteliğini ve evrenin oluşumunu varlık birliği anlayışıyla açıklayan dinî ve felsefi akım. 2. *din b.* Kur'an'da önerilen ve peygamberin hayatında uygulamaları görülen hayat tarzını yaşama gayreti, İslam gizemciliği.

[100] Kahve, tütün ve afyon gibi çeşitli keyif verici maddelerin kullanılmasının leh ve aleyhinde yazılan bazı eserler için bk. Mahmud b. Pir Muhammed el-Fenârî, Risâle fî beyâni hurmeti'l-haşîş ve'l-afyon (Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 3675, 38-39vr); İbn Kemal, Risâle fî hurmeti'l-afyon ve'l-benc (Süleymaniye Ktp., Hafid Ef., nr. 453, 85-89vr; Yazma Bağışlar, 1398, 67-68vr.) veya Risâle fî tabîati'l-afyon (Süleymaniye Ktp., Âşir ef., nr. 459, 108-110vr.; Laleli, nr. 3710, 106-107vr.; Reşid Ef., nr. 1045, 125-126vr.; Köprülü Ktp., Fazıl Ahmed Paşa, nr. 1580, 1609); Akhisarî Ahmed b. Abdulkâdir Efendi (ö. 1131/1719), Risâle fî hakkı'd-duhân (Süleymaniye Ktp., Dârü'l-Mesnevî, nr. 298, 70-74vr.; Harput, nr. 429, 194-199vr.; Millet Ktp., Murad Molla, nr. 1292, 170a-172vr.); Muhammed b. Mustafa el-Hâdimî, Risâle fi'd-duhân (İstanbul 1302, Matbaa-i Âmire, 234-235) ve Risâle fî hakkı'lkahve (İstanbul 1302, Matbaa-i Âmire, 231-232); Saçaklızade Muhammed b. Ebî Bekr elMar'aşî, Risâle fî hükmi'd-duhân (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2788, 138vr.; Bağdatlı Vehbi Ef., nr. 2165, 215vr.); Şeyhzâde Mehmed Emin el-Üskübî (ö. 1070/1660), Risâletü idhâli'd-duhân amden (Süleymaniye Ktp, Giresun Yazmaları, nr. 3581, 1b-2a vr.); Beyşehrî Molla, Risâletü'd-duhâniyye ve'l-enfiye ve'l-kahviye (Süleymaniye Ktp., Giresun Yazmaları, nr. 3545, 102b-105b vr.)

SONUÇ

Tütün insana keyif veren ve kullananda bağımlılık yapan bir maddedir. Günümüzde insanların çoğunu tutsağı haline getirmiş; maddi külfetine, tütün içeni ve içildiği ortamın kötü kokmasına neden olmasına rağmen tütün bağımlıları kendilerini tütün alışkanlığından kurtarmakta zorlanmaktadır. Tütün içindeki nikotinin neden olduğu bağımlılık, kişilerin olgunluk çağına girme göstergesi, can sıkıntısı gidermek işin tütün içilmesi, zenginlik göstergesi vb. sebeplerden dolayı tiryakilik her çağda toplumların önemli sorunları arasında yer almaktadır.

Amerika ve Avrupa'dan sonra Osmanlı topraklarına giren tütün kısa sürede ahali arasında yayılmış tütün bağımlısı pek çok insan ortaya çıkmıştır. Osmanlı şiirinde tütün bağımlılığı ve tütününün insana verdiği keyif üzerine pek çok şiir kaleme alınmıştır. Tütün içerken uyuyakalan dikkatsiz tiryakilerin sebep oldukları büyük yangından ve can ve mal kaybından sonra devlet güvenlik önlemi olarak padişahın yayınladığı fermanla ve şeyhülislamın tütün kullanmanın dinen caiz olmadığı yolunda fetvası ile tütün kullanmak yasaklanmıştır. Devlet mal ve can güvenliğini tehdit eden tütün bağımlılarını ağır cezalara çarptırdır. Şiddetle uygulanan tütün yasağına rağmen halk gizlice tütün kullanmaya devam etmiş ve ahalinin tütün kullanma alışkanlığından vazgeçmeği görülmüştür.

Osmanlı şiirinde tütünü ve tütün içenleri öven çok sayıda şiir vardır. Şiirlerde tütün dumanıyla, keyfi vericiliğiyle, dumanıyla, külüyle, çakmak, kav, lüle, tütün çubuğu, yanarken aldığı görüntüsüyle, nargile malzemeleriyle, tömbeki tütünüyle vb. özellikleriyle övülür.

Divan şiirinde tütünün kişiye ve çevresine verdiği zararlardan bahsedilir. Tütün yalnız içen kişiye zararı olan bir madde değildir. Tütün içilen ortamda bulunan kişilere de dumanı sebebiyle zarar verir (pasif içici). Tütün tiryakisi olanın nefesi kötü kokar, parmak araları ve dişleri sararır, zamanla hastalık öksürüğü gibi öksürür, tütün içilen evler duman ve izmarit yüzünden kötü kokar vb. daha pek çok zararlar verir. Tütün kullanan kişilerin hanelerinde bulunan ailesi ve çocukları hastalıklara daha çabuk yakalanırlar. Günümüz tıbbının tespitlerine göre sigara (tütün) içmenin insana verdiği belli başlı hastalıklar şöyle sayılabilir: Kalp ve damar hastalıkları, bronşların daralması sonucu akciğer rahatsızlıkları ve KOAH, damarlarda tıkanma ve buna bağlı felç, midede gastrit, ülser ve mide kanseri, ciltte sararma, kırışıklık, cilt kanseri, ağız kokusu ve dişlerde sararma, gebelikte sigara içilmesi erken doğuma ve buna bağlı olarak çeşitli gelişim bozukluklarına, doğum sonrası ise sütün kesilmesine yol açar.

Osmanlı devlet yapılanmasında şeyhülislamlık makamı gibi büyük makamda bulunmuş Ebulmeyâmin Mustafa Efendinin yaprak tütün çekmekten dolayı hayatını kaybetmesi son derece önemli ve dikkat çekici bir olaydır. Böyle bir olaya şairler duyarsız kalmamışlar ve konuyu şiirle anlatmışlar ve bu olayın tanığı olarak olaya şiirle tutanak tutmuşlardır.

Günümüzde Yeşilay (1934) ve Türkiye Sigarayla Savaş Derneği (1999) gibi sivil toplum kuruluşları alkol, uyuşturucu, sigara bağımlığından insanları korumaya çalışırlar. Sigara ile mücadelenin devlet politikası olarak uygulandığı günümüz dünyasında her türlü engellemeye karşın tütün kullanmanın azalmaması toplumun örnek aldığı "rol-model" kişiliklerin bu konuda daha titiz olmaları beklenir.

KAYNAKÇA

1. AKSUN, Ziya Nur (1994). *Osmanlı tarihi: Osmanlı Devleti'nin Tahlili, Tenkidli Siyasi Tarihi*, C.II, Ötüken Neşriyat, İstanbul
2. AKYÜZ, Emine (2000). Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması, MEB, Ankara.

3. ALPAYDIN, Bilal (2007). Refii Kâlâyî Divanı, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi (Danışman: Prof. Dr. Azmi Bilgin) İstanbul.
4. AYDIN, Abdullah (2009). HANYALI NÛRÎ OSMÂN VE DÎVÂNI, T.C. GAZİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
5. AYDIN, Muhtar Umur (2007). Kâmî Divanı, TRANSKRİPSİYONLU METNİ VE TAHLİLİ, T.C. ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
6. BAŞPINAR, Fatih (2008). 17. YÜZYIL ŞAİRLERİNDEN BEYÂNÎ'NİN DİVAN'I İnceleme-Tenkitli Metin, Basılmamış Doktora Tezi, T. C. MARMARA ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI, İstanbul.
7. BİLGİN, Nuri (1996). İnsan ilişkileri ve Kimlik, Sistem Yayıncılık, s. 192, İstanbul.
8. BOA, A. DVNS. MHM. D, 85/ 380
9. BÜYÜK TÜRK KLÂSİKLERİ, (1987). "Azmî-Zâde Hâletî", Ötüken- Söğüt Yayınları, c. 5, s. 97, İstanbul.
10. CORTİ, Egon Caesar (1946). *Tütün keyfi: Tütün İçmenin Menşei, Mücadele ve Zaferi*, (çev. Cemal Çağlar), Tekel Tütün Enstitüsü, İstanbul.
11. ÇERİ, Bahriye (2007) "Necati Cumalı ve Tütün Zamanı". [yazan] Emine Gürsoy Naskali, Tütün Kitabı. İstanbul: Kitabevi, s. 277-284
12. DİNDAR, Mehmet Fatih (2010). RÂCÎ TÜRÂBÎ VELİYYÜDDÎN EFENDİ DİVANI
13. ENGİN, Selçuk (2007). Hasmî Divanı (İnceleme-Metin), T. C. SELÇUK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANA BİLİM DALI ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI, Basılmamış Doktora Tezi, Konya.
14. ERDÖL, Cevdet (2014). Milat Gazetesi, 10. 10. 2014.
15. ERKAL, Abdulkadir (2007). "Divan Şiirinde Afyon ve Esrar", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum.
16. ERTEM, Rekin (1995). Şeyhülislam Yahya Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara.
17. HAMMER, Joseph (1996). Büyük Osmanlı Tarihi, C.VII, (haz. Mümin Çevik, Erol Kılıç; çev. Mehmet Ata), Üçdal Neşriyat, İstanbul.
18. Hayat Ansiklopedisi, (1936). Tütün, c. 10, s. 4367-4370, Cumhuriyet Müesseseleri, İstanbul.
19. İBRAHİM MÜTEFERRİKA, "Usûlü'l-Hikem fî Nizâmü'l-Ümem", Tunus Millî Ktp. nr.: 2014, vr. 37[a].
20. İÇLİ, Ahmet (2014). "Fâsihi'in Tenbâkû-nâmesi" Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c. 7, s. 31, Sinop.
21. İPEKTEN, Haluk (haz. Fatih Başpınar) (1974). Karamanlı Nizâmî Hayatı Edebî Kişiliği ve Divanı, Atatürk Üniversitesi Yayınları No. 208, Ankara.

22. İPŞİRLİ, Mehmet (1994). *"Ebülmeyâmin Mustafa Efendi*", TDVİA., c. 10, s. 362, İstanbul.
23. KARAKAŞ, Esma (2008). RACÛLÎ, HAYATI, EDEBİ KİŞİLİGİ VE DİVANI, , TC. AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ESTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI YÜKSEK LİSANS TEZİ, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Afyon.
24. KAYA, Hasan (2009). 18. YY. ŞAİRİ ÂSAF VE DÎVÂNI (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin) (CİLT 1), T.C. MARMARA ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
25. KILIÇ Atabey, (2001). Manzûme-i Keskin Türkçe Arapça Farsça Manzum Sözlük, Mustafa bin Osman Keskin: Manzume-i Keskin, inceleme-metin-sözlük-tıpkıbasım, s. 226, Laçin Yayınevi, Kayseri
26. KOCA, Ferhat (202/1). "OSMANLILAR DÖNEMİ FIKIH - TASAVVUF İLİŞKİSİ: FAKİHLER İLE SOFULAR MÜCADELESİNİN TARİHİ SERÜVENİ" Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi, s. 87, Çorum.
27. LEVEND, Agah Sırrı (1984). Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar. İstanbul: Enderun Kitabevi
28. Milli Kütüphane Yz. A 506 54a,b "Berây-ı vefât-ı Mustafa Efendi el-Müftî".
29. Nâimâ Mustafa Efendi, (1968). *NÂİMÂ TARİHİ*, C. III, (Hzl. Zuhurî Danışman), Zuhurî Danışman Yayınevi, İstanbul.
30. ONAY, Ahmet Talat (2004). Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı. [dü.] Cemal Kurnaz. İstanbul: Milli Eitim Bakanlığı Yayınları
31. ÖZTÜRK, Göksel (2007). "Bilmecelerimizde Tütün". [yazan] Emine Gürsoy Naskali. Tütün Kitabı. İstanbul: Kitabevi, s. 306-314
32. Peçevî İbrahim Efendi (Haz. Dr. A. Vâhid Çabuk - Dr. Bekir Kütükoğlu), (1980). "TÂRÎH-İ PEÇEVÎ" (tıpkıbasım), c. 1, s. 365, İstanbul.
33. SAĞOL, Gülden (2007). "Mani, Türkü ve Şarkılarda Tütün". [yazan] Emine Gürsoy Naskali. Tütün Kitabı. İstanbul: Kitabevi, s. 371-408.
34. SARIKAYA Erdem, (2008). EBUBEKİR CELALÎ DİVANI: KARŞILAŞTIRMALI METİN-İNCELEME, T.C. İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
35. SEYİTOĞLU, Mustafa (2007/a). "Türk Edebiyatında Tütün Konulu Şiirler". [yazan] Emine Gürsoy Naskali. Tütün Kitabı. İstanbul: Kitabevi, s. 342-352
36. SOLAKZÂDE, Mehmet Hemdemi (ö. 1657), (1298). *Tarih-i Solakzâde*, İstanbul.
37. ŞÜKÜN, Ziya (1984). Farsça-Türkçe Lügat, MEB., İstanbul.
38. TANITIM VE TRANSKRİPSİYONLU METİN, T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, Basılmamış Yükseklisans Tezi, Sakarya.

39. TDK. Türkçe Sözlük http://www.tdk.gov.tr
40. TÖRE, Enver (2007) "Tütün ve Tiyatro". [yazan] Emine Gürsoy Naskali. Tütün Kitabı. İstanbul: Kitabevi, s. 302-305
41. TRABZON ŞER'İYYE SİCİLLERİ İMG 2544
42. Türkî, Al-Owais (2009). KÂİL Divanı, T.C. GAZİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
43. ÜLGEN, Erol (2007). "Şemsi Yansıtman ve Tütünnâmesi". [yazan] Emine Gürsoy Naskali. Tütün Kitabı. İstanbul: Kitabevi, s. 315-322.
44. ÜNAL, Metin (2007). "Tütünün Dört Yüz Yılı", (yazan) Emine Gürsoy Naskali, Tütün Kitabı, s. 315-322, İstanbul.
45. ÜNLÜCAN, Muhammet (2006). IV. MURAD'IN İCRAATLARINDA DİN VE SİYASET ETKENİ, T.C. ANKARA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENTİTÜSÜ İSLAM TARİHİ VE SANATLARI (İSLAM TARİHİ) ANA BİLİM DALI , Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
46. YAZAR, İlyas (2006). Kânî Efendi Divanı (İnceleme-Metin), T.C. EGE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.
47. YAVUZER, Haluk (2016). Ana Baba ve Çocuk, Remzi Kitabevi, s. 22, İstanbul.
48. YAZAR, Sadık (2007). XVII. ASIR ŞAİRLERİNDEN ALLÂME ŞEYHÎ, DİVANI VE BİR KASİDESİ, Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları Volume 2/3 Summer.
49. YILMAZ(ORAK), Kadriye (2001). "İbrahim Tırsî Divanı İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 261y. (Danışman: Doç. Dr. Sadık ERDEM)
50. YILMAZ, Fehmi (2012). "*Tütün"*, TDVİA, c. 42, s.1-4, İstanbul.
51. YILMAZ, Hakan (2008). "Osmanlı Halkının Başına Büyük İşler Açan; "Tütün'ün Târihçesi" Hakikat Dergisi, Sayı: 173, Sakarya.
52. YÖRÜKOĞLU, Atalay (1983). Değişen Toplumda Aile ve Çocuk, s. 214, Ankara.
53. YURDAYDIN, H. Gazi (1988). *İslam Tarihi Dersleri,* AÜİF Yay., No:182, Ankara.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(26)

Yrd. Doç. Dr. Mahire ÖZÇALIK*

UYGURLARDA BAHÇE SANATI KÜLTÜRÜ
GARDEN ART CULTURE in UYGHURS

ÖZ

Bahçe tarih boyunca, insanlar tarafından paylaşılan ve gelecek kuşaklara aktarılan semboller sistemi olarak tanımlanan kültürün mekâna yansımasının bir sonucu olarak biçimlenmiştir. Tarih ve kültür birikiminin günümüze ulaşmasını sağlayan ve özgün değerlere sahip olan Uygur bahçelerinin korunması, sürdürülebilirliğinin sağlanması ve günümüzde bu niteliklere sahip bahçelerin oluşturulması, millet bilincinin gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayacaktır. Bu amaçla; kültür kavramı ve Uygur kültürünün özellikleri ile Uygurbahçe sanatı ilişkilendirilerek, Uygur bahçesinin genel özellikleri özetlenmiş ve bu mekânların korunmasının gerekliliği vurgulanmıştır.

Göçebe yapı içerisinde bulunan Uygurların yerleşik hayata geçtikten sonraki toplumsal yaşantılarındaki değişimler değerlendirilmiş, gerek doğa koruma çalışmaları, gerek yerel halkın tarımsal faaliyetlerini sürdürmek amacıyla yüzyıllardır devam ettirdikleri teraslamalar ve alan morfolojisiyle uyumlu yerleşim anlayışları, gerekse turizmin koruma-kullanma dengesi gözetilerek nasıl planlandığı konusunda güzel bir örnek olarak irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uygur kültürü, Bahçe, Uygur bahçe kültürü

ABSTRACT

Throughout history, gardens havebeen shaped through the reflection of culture on space, where culture is defined as a system of symbols shared by people and transferred to future generations. Protecting and ensuring the sustainability of Uighur gardens, which carry the historical and cultural heritage to date, will enable the transference of the nation's consciousness to future generations. For this purpose this study associates the concept of culture and the general characteristics of Uighur culture with Uighur garden art. It also summarizes the general characteristics of Uighur gardens and highlights the significance of protecting these spaces.

The Uyghurs of migratory structure built-in social life has passed are just starting the next changes in the re-evaluated, need to work to protect nature, Local people need to maintain their agricultural activities in order to continue for centuries terracing along its margin morfolojisiyle compatible layout and the field, as well as insights is responding that tourism protection-use as well as how to balance planned is scrutinized as a good example for that.

Keywords: Uighur culture, Garden, Uighur garden culture

* **Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü; KahramanMaraş/TÜRKİYE; mozcalik@ksu.edu.tr**

1. GİRİŞ

Kültür kavramının bilgi birikimi ve yaklaşım farklılıkları nedeniyle çok çeşitli tanımları olduğu bilinmektedir. Ancak, bu tanımlar içinde aralarındaki farkın önemli olduğu iki ana tanım kümesi vardır: bunlardan birincisi kültürü maddi ve manevi ögeleriyle bir bütün olarak gören ve her iki türlü ögenin kültürün niteliğini belirlemede çok önemli olduğunu kabul eden tanımlar kümesidir. İkinci tanım kümesi ise, kültürün yalnızca manevi ögelerden kurulu olduğu anlayışı üzerine dayalıdır (Ozankaya, 1992).

Bir toplumu diğerlerinden ayıran örf adet, sanatsal, ahlaki ve etik değerleri, inançları ve sosyal birikimleri içeren kolay saptanmayan kültür manevi kültürdür. Toplumun ve bireylerin oluşturduğu somut eserler maddi kültürdür. Maddi ve manevi kültür arasında ayrılmaz bir bağ ve karşılıklı etkileşimli bir ilişki vardır (Barış, Dolunay ve Akgül, 2007).

Ozankaya (1992), bir ulusun kültürünün, maddi ve manevi ögeleriyle uyumlu bir bütünlük oluşturduğunu ifade etmekte ve bu kapsamda kültürü şu şekilde tanımlamaktadır: "Kültür, bir insan topluluğunun, doğal ve toplumsal çevresiyle etkileşim süreci içinde ürettiği maddi ve manevi ögelerin toplam bileşimine denir." Bu çerçevede kültür, doğal ve toplumsal çevrenin türlü nesneleri ile bu çevre içindeki türlü etkileşimleri yönlendiren düşünce, duygu, tutum ve davranışlar toplamıdır.

Kültür ayrıca, bir toplumu diğerinden ayıran ve onun özelliğini temsil eden işaretler bütünüdür. Bu nedenle toplumsal yapılarda kültür birliği, ırk birliğinden ve hudut birliğinden daha önemli bir özelliktir.

Geçmişten günümüze kadar dünyadaki milletler tarafından yaratılan kültür varlıkları içinde zenginliği, renkliliği bakımından Türk kültürü göze çarpmaktadır. Türk kültürü sarsılmaz kuvveti ve hayatî gücü sayesinde başka milletlerin kültürlerine gösterdiği etkisiyle dünya milletlerinin dikkatlerini çeke gelmişlerdir. Türk kültürü içinde Uygur Türklerinin kültürü çok önemli yer tutmaktadır.

Memleketimizin geniş çevresinde ne yazık ki Uygur kültürünün büyüklüğü hakkında hiçbir fikir yoktur. İslamiyet'in parlak çağlarında merkezi Bağdat olduğu halde tanınmış bilginlerin çoğu Arabistan'dan değil, Uygur kültürünün çok verimli çevresi olan Türkistan'dan yetişmiştir. Bu aziz atalarımızdan İslam bilginlerinin gururu olan yalnız İbni Sina, Farabi ve Muhammed Buhari'yi anmak yeterlidir. İşte bu gelişmelerin tarihselnedenleri üzerinde durulunca önümüze o heybetli Uygur kültürü çıkar. Kullanma eşyasını süs eşyası kadar bezeyen Türk'ün sahip olduğu zengin zevkin etkenleri incelenince önümüze o sihirli Uygur kültürü çıkar. Devlet idaresinde yüksek bir kudret gösteren Türk'ün sahip olduğu diplomatik anlayışın tarihsel basamakları araştırılınca ön basamaklar arasında Uygur kültürü yine önemli bir yer tutar.

Uygurlar dünyanın en eski milletlerinden biri olup, her tarihi devirde dünyanın maddi ve manevi kültürünün oluşmasında belli katkıda bulunmuştur. Her milletin sosyal, tarihi ve doğal koşulları farklı olduğundan, onların uzun tarihi gelişmeler sırasında oluşturan kendine özgü kültürleri de aynı değildir. O yüzden milli medeniyetin önemli unsurlarından biri olan kültürü araştırmak çok önemlidir.

2. Uygur Kültürünün Genel Özellikleri

Doğu Türkistan'daki büyük tarım havzası Uygur kültürüne sahne olmuştur. Coğrafî bakımdan Doğu Türkistan, Asya kıtasının tam ortasına isabet eder. Bu nedenle tarihte Doğu Türkistan, doğu dünyası ile batı dünyasını birbirine bağlayan ünlü (ipek Yolu)'nun güzergâhı üze rinde bulunmuştur. Diğer taraftan Doğu Türkistan, geçmişte Asya kıtasıyla Avrupa arasındaki kara yolunun öneminikoruduğu sürece yani diğer bir deyişleuluslararası deniz ve hava yollarının keşif ve gelişmesi sağlanıncaya kadar öneminikorumuş ve yüzyıllarca batı dünyası ile doğu dünyası arasındaki bütün ticarî, medenî, dinî, siyasî ve askerî değiş tokuşların en önemli bir aracı olmuştur. Örneğin geçen yüzyıllarda düzenlenen büyük kervanlarla Asya'nın beğenilen ipek kumaşları, halıları, şalları, çayları ve diğer ticarî malları kara yolu ile İran'a, Bizans'a ve Avrupa'nın

çeşitli ülkelerine nakledildiği gibi Batıdan gelen Hıristiyan, Orta Doğudan gelen Manihaizm dinleriyle Güneyden gelen Budizm hep bu yol ile Doğuya yayılmıştır. Dolayısıyla bu dinler aynı zamanda çeşitli medeniyetler ve inançları da doğuya getirmiş ve doğu milletlerinin karakterine ve inançlarına ve medeniyetlerine etkili olduğu görülmüştür. Bundan başka tarihte Çinlilerin, Moğolların batıya doğru yayılmaları, Türklerin batıya doğru göçleri hep bu yol üzerinden gerçekleşmiştir. Bu özelliğiyle Doğu Türkistan yollarının tarihsel önemi çok büyüktür. Gerek nüfusu gerekse siyasal ve kültürel üstünlük bakımından Türk'ler her dönem hâkim olduklarından bu eski güzel ülkeye Türkistan adı verilmiştir (Y.Kaya, 2010).

Uygurlar kültür ve medeniyet bakımından devamlı kendi kültür geleneklerini korumakla beraber, başka milletlerin kültür ve medeniyetlerinden yenilikleri kabul etmek yoluyla kendisini yenilemeye ve yükseltmeye çok önem vermişlerdir. Bu Uygur kültür ve medeniyetinin zenginliği ve gelişmeye açıklığının bir göstergesidir. Uygur Türklerinin kültür ve medeniyeti özellikle 8-13. yüzyıllar arasında büyük gelişme göstermiştir (M.Kaşgarlı, 2014).

İkinci Göktürk Devleti'nin yıkılışından sonra tarih sahnesine çıkarak 745 yılında kurulup 840 yılına kadar devam eden Uygur Kağanlığı devresinde Türk kültüründe bazıdeğişmeler ve gelişmeler olmuştur. Uygur Kağanı Böğü Kağan 762 yılında Çin'e yaptığıseferden sonra Mani Dinini kabul ederek bu dini Uygur Devletinde yaygınlaştırmıştır. UygurTürkleri Mani Dininin etkisiyle göçebe hayattan vaz geçerekşehir hayatına adım atmayabaşlamıştır. Karabalgasun şehrini kurmak suretiyle devletin merkezini Ötüken'den Karabalgasun şehrine taşımışlardır.840 yılındaki olaylar neticesinde Orhun Uygur Kağanlığı yıkılmıştır. Bu olaydan sonraUygurlar Kansu, Turfan, Yedisu ve Tarım havzasına göç ederek oralardaki soydaşlarıylabirleşmiş ve şehirleşme kültürünü devam ettirmişlerdir. Başbalık, İdikut, Balasagun, Kaşgar gibi birçok şehir ve kültür merkezlerini kurup geliştirmişlerdir. Türk milletinin yerleşik hayata geçme veşehirleşme kültürünün gelişmesinde Uygur Türklerioncelik yapmışve önemli roloynamışlardır. Türk tarihinde şehir kuran ilk Türkler Uygurlardır (Akkaya, 2011).

Uygur kültürünün parlak devri doğu ve batı dünyası tarihinin çok önemli dönemlerini oluşturan 750-850 yıllarına rastlar. Orta Asya aslında dünyanın en eski uygarlıklarına beşiklik etmiştir. Uygurların parlak devrinden sonra da olduğu gibi, ara sıra meydana gelen iklim değişiklikleri dolayısıyla bazı eserlerin yıkılma dönemine rağmen yine kültür hareketi hiçbir zaman bütünüyle kesintiye uğramamış, aksine zaman zaman önemli bilim ve sanat akımlarıyla geniş ölçekte sahne olmuştur. Uygurların diğer Türk topluluklarına oranla karşılaştırılmayacak şekilde yüksek bir kültüre sahip oluşlarına tarihi, coğrafi, idari, ekonomik etkiler yanında özellikle Buda ve Mani dinleri etkili olmuştur. Doğu Türkistan'a olan en eski etkiyi Hindistan'dan gelen Budizm oluşturur. Yani yüksek idarelere karşı büyük bir ilgi duyan Türkler İslamiyet'in yayılışında olduğu gibi, Budizm'in yayılmasında da yeni dinin önderi olmuşlardır ve büyük bir istekle Buda mabetleri, makamları kurmuşlardır. Hatta Buda dininin Türkistan'da büyük ilgi dolaysıyla Çin'e de yayılmasına Uygur Türkleri doğrudan doğruya aracı olmuşlardır. Buda dininin Doğu Türkistan'da gördüğü ilgi aynı zamanda dinin gereklerinden sayılan tasvir sanatın da yükselmesine sebep olmuştur. Bu yüzden Uygur Türkleri dini-tasviri sanatın Uzak Doğu'ya yayılmasında etkili olmuşlardır. Çeşitli klasik mitolojinin uygulanması ile meydana gelen Buda sanatının panteonu Kandıhar'ın sanat güneşi şeklinde Hindistan'a, Cava'ya, Orta Asya üzerinden Çin'e, Kore'ye ve Japonya'ya kadar yayılıp bütün bu ülkeleri aydınlatmıştır (Akkaya, 2011).

Hindistan'da aşılanan Yunan sanatı Doğu Türkistan'a iki yoldan gelmiştir. Biri Pamir-Kaşgar üzerinden olmak üzere batıdan, diğeri Keşmir, Karakum'dan olmak üzere güneyden Yarkent'e yayılmıştır.

Genel olarak Uygur kültürünün ergin devrinin 750-850 arasındaki yüzyıl olduğu bilinmektedir, doğal olarak tasvir sanatlarının da ergin devri aynı zamana rastlanır. Doğu Türkistan'da tasvir sanatları Buda dininin himayesi altında olgunlaşırken ikinci bir dini oluşturan Manihaizm'de bu akışı erginleştirmiştir. Dinin

kurucusu olan Mani'nin kendisi ünlü bir ressam olup, kaligrafik özelliği olan yazılar ve minyatürler çizerdi. Yedinci yüzyılın ortalarında Doğu Türkistan'a hakim olan Uygurların hakanı dolaysıyla Uygurların bazı tabakaları Mani dinine girmişlerdir. Böylece Buda dini dolaysıyla çok ilgi gören tasvir sanatıönemli bir gelişime uğramıştır. Resim, heykel yanında minyatür de çok gelişmiştir. Hatta Moğollar Doğu Türkistan'ı istila ettikleri zaman buradan aldıkları gelişmiş minyatür sanatını bir taraftan Çin'e diğer taraftan İran'a götürmüşlerdir. Böylelikle İran, Hint veya İslam minyatürü adı altında tanınan resim sanatına da Doğu Türkistan kaynak olmuştur.

Geçmişten günümüze kadar dünyadaki milletler tarafından yaratılan kültür varlıkları içindezenginliği, renkliliği ve kuvvetliliği bakımından Türk kültürü göze çarpmaktadır. Türkkültürü sarsılmaz kuvveti ve hayatî gücü sayesinde başka milletlerin kültürlerine gösterdiği etkisiyle dünya milletlerinin dikkatlerini çekegelmişlerdir. Türk kültürü içinde Uygur Türklerinin kültürü çok önemli yer tutmaktadır (Yerli,2011).

Tarihte bütün dünya Türklüğünün beşiği ve Türk medeniyetinin kaynağı olan büyük Türkistan'ın doğu kısmını teşkil eden Doğu Türkistan'da Hun Türkleri, Göktürkler, Uygur Türkleri, Karahanlılar devlet kurmuşlar ve günümüze ışık tutan Ötüken Türk Kültür ve Medeniyet çevresinin gelişmesini sağlamışlardır. Bugün Çin'in hâkimiyeti altındaki Doğu Türkistan (Çinlilerin deyimiyle Xinjiang Uygur özerk Bölgesi) 1.828.418 km2 yüzölçümü ve 35 milyon civarında nüfusu bulunan Doğu Türkistan'ın bugünkü sahibi olan ve kutsal ata toprağının ezelî ve ebedî bekçiliğini yapan Türk boylarından Oğuz, Kazak, Kırgız, Özbek Türklerinin yanı sıra, en kalabalık Türk boyu olan Uygur Türkleri, devlet kurucu ve kültür yapıcı bir boy olarak tanınmışlardır (Göde, 2015).

3. Uygur Bahçeleri ve Özellikleri

Bir ulusun yaşam koşulları; içinde bulunduğu coğrafî konum, toprağın yapısı ve verimliliği, su alanlarına yakınlığı ve iklimin elverişliliği ile doğrudan ilişkilidir. Tüm bu faktörlerin bir araya gelmesi Uygurlarda tarımın önemli bir uğraş olduğunu göstermektedir. 840 sonrası Uygurların topraklarından çıkartılmalarıyla geldikleri yeni coğrafyada şehirler kurduklarını görmekteyiz. 840 yılında ülkelerini terk etmek durumunda kalan Uygurlar, batıya ve güneydoğuya göçerek yerleştikleri coğrafyada kültür seviyesi oldukça yüksek olan devletler kurmuşlardır. Bu coğrafya, Uygurlardan önce de birçok topluluğa ev sahipliği yapmış ve içerisinde birçok kültür katmanını barındırmıştır. Bölgenin bu denli çok kültürlü oluşu ve ikliminin uygunluğu Uygurların burada yerleşik bir hayata başlamalarına ortam hazırlamıştır. Uygurların yerleşik yaşamı seçmelerinde elbette bunun dışında başka birçok faktör vardır. Ancak tabiatın uygunluğunun bunların arasında en önemli etken olduğu açıktır (Uzunkaya, 2014).

Türk bahçeleri binlerce yıl içinde çeşitli kültürlerin etkilemesi sonucu oluşmuş bir yapıdır. Uygurların doğa kavramı Türklerde olduğu gibi bahçe sınırları içinde kalmamış olup ovalar, ırmaklar, dağlar, taşlar, ağaçlar ve yapılar olarak düşünülmüştür. Göçebe gelenekleri olan ve geçimini kurak yerlerden sağlamış bir milletin toprağı hem sürekli, hem de salt zevk için düzenleme kavramını ancak yerleşik hayata geçtikten sonra benimsemiş olması çok doğaldır. Genellikle Orta Asya'nın ortak bir bahçecilik kavramı geliştirdiği düşünülürse, en eski Türk bahçelerinin özelliklerini Çin, İran ve Hint bahçelerinde aramak mümkündür (Evyapan, 1972).

Uygur Türklerinin bahçe düzenlemeleri ile ilgili bilgilerimiz oldukça kısıtlıdır. Bunun en büyük nedeni belki de Türklerin mekân oluşturmada toprak, kerpiç gibi çabuk dağılan malzeme kullanmalarının etkisi olduğudur. Buna rağmen Uygurların (Türklerin) ilk zamanlarda bahçeyi ideal bir avcılık yeri yani bir orman olarak gördükleri bilinmektedir. Göçebelik döneminde doğa ile olan ilişkileri, yaylaklar ve kışlaklar arasındaki gidiş gelişler ile kurulmuş ve Uygurların bağı-bahçesi yaylaklar olmuştur. Yerleşik hayata geçtikten

sonra da yayla serüveni kültürel bir birikimin devamı olarak günümüzde de sürmektedir. Mesela Nan'shan(Güney Dağ) yaylası, Narat yaylası, Buğda Gülü, Tanrı dağları gibi örnekler bunların en tipik örneğidir. Bundan başka Uygur Türkleri kendileri bireysel olarak ticari amaçlı tamamen Uygur bahçe mimarisine özgü üslupla tasarlanmış, kültürel faaliyetlerin yürütüldüğü eğlence amaçlı "avlular" inşa etmekte olsa bile bunlar hem Uygur bahçe kültürünü tanımakta, genç kuşaklara aktarılmasında yeterli kaynak değildir hem de sayıları çok çok azdır. O yüzden bunun önüne geçmek için belediyeler tarafından geleneksel anlayışa uygun parklar inşa edilerek milli kültüre sahip çıkılmalı ve gelecek kuşaklara kendi kültürü tanıtılmalıdır.

Uygurlar arasında "bahçesi yok'un, canı yoktur" diye bir atasözü vardır. Uygurların kültüründe yeşilliğe çok önem verilir. Onların inancında, bir tane ağaç dikmek ve yetiştirmek çok sevap olarak algılanır. Uygurların bulunduğu her köy mahallelerinde mutlaka yemyeşil bağ-bahçe bulunur.

Uygur bahçeleri Uygur mimarisi ile bütünleşen ev, konak, saray bahçeleri olup, yaşanabilirlik için gerekli olan yeme, içme, eğlenme, dinlenme, dolaşma, uyuma gibi ihtiyaçlarının hemen hemen tümünü bahçede gerçekleştirebilmektedir. Dış mekândaki oturma ve yemek yeme alanları ile küçük yapılar, ana yapı ile bütünlüğü sağlarlar. Ev yapısı ile bitişik olan teras bahçeleri oluşturulur, terasların her biri farklı işlevlerde değerlendirilir. Bahçe tasarımında doğa ile uyum, doğal form izlenir. Teras bahçeleri genellikle üzüm asmaları ile kapatılır. Bahçeler bağ veya korkuluk ile bitişik olup loş, gölgeli veya yazın kavurulucuğundan korunmuş bir dinlenme yeri şeklindedir.

Genel olarak Uygur bahçeleri, imkânlar ölçüsünde güzel manzara, temiz hava, çeşitli meyve ağaçları, çeşitli ağaçlar, bitki materyalleri, su çeşmeleri, eğlence yerleri ve başka doğal potansiyeller dikkate alınarak planlanır.

SONUÇ

Uygur bahçe kültürü hakkında bilgilerimiz oldukça kısıtlı olsa bile, aslen bahçe mimarisinin kullanım özellikleri analiz edildiğinde, Uygur bahçelerinin esas olarak eğlence, kültür faaliyetleri gibi halkın ihtiyaçlarına göre bireysel halk tarafından ev bahçeleri, dinlenme avluları gibi Uygur kültürüne has dinlenme tesisatları inşa edile gelmiştir. Ama günümüzde, Uygur bölgesinde Çin yöneticileri, Uygur Türklerinin ev, bina, bahçe inşaatlarında kullanıla gelen tarihi, milli anlayışa yönelik üslubunu yok edip, Çin geleneksel mimari üslubuna uygun evler, binalar ve bahçeler inşa etmektedir. Çin bahçe mimarisinin özel yeri olan revaklar yapılmakta ve bu revaklar Uygur Türklerine has asıl görünümü değiştirip Çin kültürüne ait eski Çin şehirleri görünümüne dönüştürülmektedir. Milli kültüre uygun Park bahçe yapılması konusunda mevcut problemlerin en iyi ve en doğru şekilde çözümü merkezi yönetimden daha çok, mahallede yapılacak müdahaleler ile olabilir. Mahalli yönetimler bölge halkına en iyi hizmeti sunmak ve gelecek kuşakların kendi kültürlerini tanıması hem de devam ettirebilmesi amacıyla, o bölgenin sorunlarını bilen ve çözüm önerileri getirebilen kişileri halk arasından seçerek halk sağlığı, ekolojik denge, çevre ve milli kültürün korunması için en iyi şekilde faaliyetlerini sürdürerek çalışmalar yapılmalıdır. .

KAYNAKÇA

1. Aslanoğlu Evyapan, Gönül (1972). *Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri*. Ankara: ODTÜ Yayınları.
2. Akgül Barış, Dolunay ve Eylem Akgül (2007). "Tarihsel Bir Perspektifte Türk Müzik ve Sanatında Kültürel Paralellikler". *Kastamonu Eğitim Dergisi* 15 (2): 707-718.
3. Alaeddin Y.KAYA (2010). *"Doğu Türkistan Sempozyomu"*.İHH Araştırma Yayınları Birimi.

4. A.Rahman, R.Hamidullah, Ş.Huştar (1996). "Uygurların Örf-Adetleri", Xinjiang Gençler Yayınevi.
5. Kemal GÖDE(2015, Haziran), "Kayseri'yi Başkent Seçen Uygur Türkleri, Erciyes Aylık Sanat ve Fikir Dergisi, Yıl:38, Sayı:450.
6. Metin YERLİ(2011). *"Uygur Türklerinin İnanç Sistemlerinin Resim Sanatlarına Etkileri"*. İnönü Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi.
7. Ozankaya, Özer (1992). *"Ulusal Toplumun ve Ulusal Kültürün Kurucu Ögeleri"*.Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 3 (10): 213-225.
8. Sultan Mahmut Kaşgarlı (2014), "Uygur Türkleri Kültürü Ve Türk Dünyası", Çağrı Yayınları, İstanbul.
9. Şükrü AKKAYA (2011). "*Uygur Türklerini Ve kültürlerini Tanıyalım*". İnternet erişimi.
10. Uğur UZUNKAYA (2014), "Uygur Sivil Belgelerinden Hareketle Uugurlarda Yerleşik Yaşam ve Bununla lgili Söz Varlığına Dair", Türkbilig, 2014/27: 41-58.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(27)

Öğr. Gör. Ahmet ALTUN*

TÜRK-ARAP İLİŞKİLERİ SONUCU TÜRKÇE – ARAPÇA ETKİLEŞMESİNİN ARAPÇA ÖĞRENİM VE ÖĞRETİMİNE KATKISI

CONTRIBUTION OF TURKISH-ARAB INTERACTION TO TEACHING ARABIC AS A RESULT OF TURKISH-ARAB RELATIONS

ÖZ

Son yıllarda bir iletişim dili olarak Arapça öğretimi dünyada olduğu gibi Türkiye'de ilgi odağı haline gelmiş ve büyük bir gelişme göstererek yaygınlaşmaya başlamıştır. Daha kolay ve daha kısa bir zamanda Arapça öğretimi konusunda yeni çağdaş bilimsel çalışmalar sürdürülmektedir. Türklerin İslam dinine girmeleriyle oluşan Türk-Arap ortak İslam kültürü sonucu, doğal olarak Türkçe-Arapça karşılıklı etkileşim ile iki dilde de sözcük, terim ve gramer kurallarının geçişleri oldu. Tarihi süreç içinde, Arapçadan Türkçeye, Türkçeden Arapçaya binlerce kelime geçerek her iki dilde de bir kelime hazinesi oluştu. Bu ortak kelime servetinin varlığı, kullanılan terim ve bazı gramer kurallarının Türkçede yer alması, Arapça öğrenmek isteyen Türkler için bir avantaj olduğu bilinmektedir. Bu makalemizde, söz konusu avantajlardan yola çıkarak, Türklere daha uygun yöntem ve tekniklerle, daha kolay ve daha kısa bir sürede Arapçanın öğretilebileceği tezi ele alınmıştır.

Çalışmamızda, Arapçadan Türkçeye, Türkçeden Arapçaya geçen ortak kelimelerle, Arapçadan Türkçeye geçen ancak anlam kaymasına uğrayan sözcükler ile Türkçede kullanılan terkip, terim ve deyimlerdeki Arapça gramer kurallarından yola çıkarak, Türklere daha kolay ve daha kısa bir sürede Arapça kelime ve gramer öğretim yöntem ve teknikleri ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Arapça, Türkçe, kelimeler, ortak, yöntem ve teknikler

ABSTRACT

In the latest years, teaching Arabic has become a focus of interest as a communication language in Turkey as well as all around the world and more common with the developments that the language itself has gone through. There are modern scientific studies on how to teach Arabic more easily and in a shorter period of time. As a consequence of Turkish-Arab Islamic culture formed with Turk's embracing a new religion, *Islam*, there have been a natural transition of words, terms and grammar rules between the two languages. Within the course of history, a vocabulary has been formed with this natural transition both in Arabic and in Turkish. The existence of such a treasure, and that of similar terms and grammar rules in Turkish are known to be an advantage for the Turkish wanting to learn Arabic. This paper argues that Arabic can be taught to Turkish people more easily and in a shorter period of time making use of the said advantages.

This paper deals with Arabic vocabulary and grammar teaching methods and techniques in an easier way by taking advantage of mutual words and grammar rules used in Turkish phrases and idioms.

Keywords: Arabic, Turkish, words, mutual, methods and techniques

*** İsatnbul Aydı Universitesi Eğitim Fakültesi Arapça Öğretmenliği, Öğr. Gör.; İstanbul/TÜRKİYE; a_altuni@hotmail.com**

GİRİŞ

Türklerin Araplarla teması ile İslam dinini benimseyip Müslüman olmalarından sonra, Arapça, Türklerin kültür hayatına girer. Karahanlılar döneminde Türk-İslam kültürü oluşmağa başlar, Arap harflerini kullanmaya başlayan Türkler,[101] din ve bilim dili kabul ettikleri Arapça öğrenim ve öğretimine, büyük önem vererek gelişmesi ve yayılmasına katkıda bulunurlar. Selçuklular döneminde, Arapça öğretimi için açılan klasik medreseler, Nizamülmülk döneminde sistemli medreselere dönüşerek yaygınlaşır. Selçuklu medreselerinin bir devamı olan medreseler, Osmanlı döneminde de imparatorluğun yayıldığı her yerde açılmış ve bu medreselerde Türkçe yerine Arapça okutulmuştur. Türkçe, Farsça ve Arapçadan oluşan 'Osmanlıca' dilinin doğmasına yol açan Arapça, Cumhuriyet dönemine kadar Türkler için vaz geçilmez bir dil olmuştur. Cumhuriyet döneminde bir ara fetret devrini geçiren Arapça öğretimi, 1951 yılında, önce İmam-Hatip Okullarında daha sonra da yükseköğretimde tekrar başlanmıştır. Son on yılda gelişen ve yaygınlaşan Arapça öğrenim ve öğretimi, günümüzde dünyada olduğu gibi Türkiye'de de ilgi odağı haline gelmiştir.

1970'lerde B.M. gündemine giren Arapça, 21. asrın başından itibaren dünyanın en önemli ve yaygın dili olacak gözüyle bakılmaktadır.[102] Geniş bir coğrafi alana yayılmış Arapça, Arap Birliği Örgütüne üye 23 ülkede yaşayan 422 milyona yakın bir nüfusun ana dili.[103] Arap olmayan Müslüman ülkelerde de 1 milyardan fazla nüfus tarafından da kullanılmaktadır. 1.5 milyar Müslümanın ibadet dilidir. Arapça, stratejik öneminden başka, dini, ilmi, hukuki tarihi, kültürel, turizm, ekonomi, siyasi, fikri, edebi, musiki ve askeri yönlerden günümüzde büyük bir önem kazanmıştır.

Günümüzde sahip olduğu coğrafi konum, ekonomik, siyasi ve askeri ilişkiler sebebiyle, Türkiye için hayati bir önem arz eden Ortadoğu, dünyanın gündemini işgal etmektedir. İki sınır komşusu Arap ülkesi olan ve dört yüz yıl Osmanlı yönetiminde bulunan Araplar, güçlü bir Türkiye için büyük bir önem Arz etmektedir. Ortak tarih ve İslam kültürü, ayni dine mensup olma, her iki milleti iyi bir dayanışma ve işbirliği içine girmeyi gerekli kılmaktadır. Bu da her iki tarafın birbirleriyle diyaloğa girmeleri, problemlerini kendi aralarında konuşup hal etmeleriyle mümkün olur. Bunun yolu da aynı dili konuşmaktan sıcak ve samimi diyaloglar kurmaktan geçer. Onun için Türkiye'nin, Arapça öğretimine daha önce olmadığı kadar önem vermesi ve Arapça öğretim politikasını, Ortadoğu politikasının bir parçası haline getirmesinin gerekli olduğu kanaatindeyiz. İlerde Dünyanın birinci dili gözüyle bakılan Arapça, Türkiye'nin gelecekte, Arap ve İslam dünyasında üstleneceği rolün başarıyla yerine getirilmesinde etkili olacağı muhakkaktır. Bu nedenlerle Türkiye, Arapça öğretimini yeniden gözden geçirip, daha kolay, daha çabuk ve daha çok Türk insanına öğretme ihtiyacı doğmuştur. Bu da, ülkeye, ekonomik, enerji ve zaman kaybını kısmen önleyecektir.

Araştırma ve gözlemler, yetmiş yıldır Türkiye'de yapılan Arapça öğretiminde kayda değer bir başarı sağlanmadığı ve istenilen düzeyde Arapça öğretiminin gerçekleşmediğini göstermektedir. Çalışmamızda, Türklere Arapça öğretiminin diğer herhangi bir millete göre daha kolay olduğu, Türklere, uygun yöntem ve tekniklerle Arapçanın daha kolay ve daha kısa bir sürede öğretilebileceği tezi benimsenmiştir.

Türklerin İslam dinine girmeleriyle oluşan Türk-Arap ortak İslam kültürünün doğal sonucu, Türkçe-Arapça karşılıklı olarak etkileşerek sözcük, terim ve gramer kurallarının geçişleri oldu. Tarihi süreç içinde, Arapçadan Türkçeye, Türkçeden Arapçaya binlerce kelime geçti. Her iki dilde de bir kelime hazinesi oluştu. Bu ortak kelime servetinin varlığı, kullanılan terim ve bazı gramer kurallarının Türkçede yer alması, Arapça öğrenmek isteyen Türkler için bir avantaj olduğu bilinmektedir. Bu makalemizde, söz konusu avantajlardan

[101] Akyüz, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, İstanbul 1994, s. 18
[102] Mahmud Kamil en-Naka, Ta'limü'l-Arabiyyeti Li 'n-Natikine Bi Lügatin Uhra, Mekke 1985, s. 14.
[103] https://ar.wikipedia.org/wiki

yola çıkarak, Türklere daha uygun yöntem ve tekniklerle, daha kolay ve daha kısa bir sürede Arapçanın öğretilebileceği kanaatini taşımaktayız.

Çalışmamız, Türklere Arapça Öğretiminde Yöntem ve Teknikler ile Arapça öğretim ve öğreniminde temel iki unsur olan, Arapça kelime ve gramer öğretimi ele alındı. Özellikle, , kelime ve gramer öğrenim ve bu öğretiminin gerçekleşmesinde Türkler için en uygun sayılabilecek yöntem ve teknikler üzerinde duruldu. Ortak kelime ve gramer kuralları tespitinde tarama ve karşılaştırma yöntemleri kullanıldı.

Türkler Arapça kelime öğretiminde, önce kullanımı yaygın olan Türkçe-Arapça ortak kelimeler, sonra anlam kaymasına uğrayan kelimeler, daha sonra da aynı ortak ses fakat farklı anlamlar taşıyan ortak kelimelerden yararlanma yöntem ve teknikleri üzerinde durulacaktır.

Gramer öğretiminde, Arapça öğreniminde önemli bir yere sahip, isim tamlaması, sıfat tamlaması, müfred, müsenna, cem', müzekker, müennes, ism-i mensup, ism-i tasğir, konularının öğretim yöntemine öncelik verildi.

Son yıllarda geliştirilen ve dünya çapında uygulanan Alternatif yabancı dil öğretim yöntemlerinde kelime öğretimine büyük önem verilmektedir. Öncelik kelime hazinesinin gelişimine verilmekte, diğer dil becerilerinin gelişiminin kelime bilgisine bağlı olduğu vurgulanmaktadır. Kelime bilgisindeki eksiklik dil bilgisi öğretimini de olumsuz olarak etkilemektedir. Temel dil becerileri gelişiminde, öğrencilerin dinleme becerisinde başarılı olabilmesi için kelimenin telaffuzuna hâkim olması, duyduğunu anlayabilmesi; konuşma ve yazma becerilerinde ise kelimeyi iletişim durumlarında telaffuz etmesi veya yazması gereklidir. Görüldüğü üzere kelime "kilit" öneme sahiptir.[104]

1. **Arapça-Türkçe etkileşmesinin Arapça Öğretimine Katkısı**

Kelime öğretimi, dilin diğer dört temel becerilerini doğrudan etkilediği için oldukça önemli bir husustur. Kelime öğrenim ve öğretiminde başarı dil becerilerinin öğretiminde de başarıya yol açmaktadır. Türklere Arapça kelime öğretimi konusu, herhangi bir yabancıya göre daha kolay ve daha avantajlıdır. Hiçbir dünya dilinde, Türkçede olduğu kadar Arapça kelime yoktur diyebiliriz. Bu da bin yıllık Türk-Arap ortak İslam dini ve kültürüne dayanmaktadır. Türk-Arap ilişkileri ile Türkçe-Arapça etkileşmesi sonucu, Arapçadan Türkçeye, Türkçeden Arapçaya pek çok kelime geçmiştir. Türklere Arapça kelime öğretiminde, Arapçadan Türkçeye, Türkçeden Arapçaya geçen ortak kelimeler dikkate alınarak öğretim yapılırsa, Türkler kısa zamanda ve oldukça kolay bir şekilde önemli sayıda kelime servetine sahip olabilir. Türkçeden Arapçaya, Arapçadan Türkçeye geçen kelimelere bir göz attığımızda bunun ne kadar olumlu ve avantajlı bir yaklaşım olduğu görüleceği kanaatindeyiz.

Arapça-Türkçe etkileşmesinde her iki dilde oluşan kelime geçişleri üç kategoride ele alınabilir:

1. 1. **Arapçadan Türkçeye Geçen Ortak Kelimeler**

Bütün dillerde olduğu gibi Türkçenin diğer dillerle olan münasebeti sonucunda, o dillerle kelime alışverişinde bulunmuştur. Bu dillerin başında Arapça gelmektedir. Türkler Müslüman olduktan sonra Arapçayı bir yabancı dil değil de bir din dili olarak benimsediklerinden dolayı, Arapça pek çok kelime Türkçeye geçmiştir. Birçok Arapça kelime, dilimizde o derece kabul görmüş ve benimsenmiş ki artık kelime asli özelliklerini yitirmiş, Türkçeleşerek kelime hazinemize yerleşmiştir. Bazı Arapça kelimelerin atasözlerimizde bile geçmesi bunu daha açık göstermektedir.

[104] Ofalz, Adnan, Geleneksel ve Alternatif Yabancı Dil Öğretim Yöntemlerinde Almanca Kelime Öğretimi, http://www.turkishstudies.net/Makaleler/477284261_39OflazAdnan-egt-695-712.pdf, 29. 11. 2015

Reşat Nuri Güntekin'in 'Miskinler Tekkesi' ve Necip Mahfuz'un 'Dilenci' eserlerinde kullanılan ortak kelimelerin karşılaştırmasını yapan Bağdagül Musa, her iki eserde de geçen ortak kelimeler konusunda şu tespitlerde bulunmaktadır: "Türkçedeki Arapça kelimelerin çokluğu göz önünde bulundurulursa, Reşat Nuri Güntekin'in eserinde de çok fazla Arapça kelimelerin bulunması tabiidir. Ancak araştırmanın amacı, her iki eserde geçen ortak kelimeler olduğu için "Miskinler Tekkesi'nde geçen Arapça kelimelerin tümü alınamadı. Zira "Miskinler Tekkesi'nde geçen Arapça kelimelerden bazıları Necip Mahfuz'un eserinde bulunmamıştır. Aynı şeyi "Dilenci" için de söylemek mümkündür. Dolayısıyla iki eserde toplam 408 ortak kelime üzerinde durulmuştur. Bunlardan 256 kelime, manaları değişikliğe uğramadan aynen kullanılan kelimeler; 90 kelime, kullanım alanları daralmış veya genişlemiş olan kelimeler; 41 kelime farklı anlamlarda kullanılan kelimelerdir. 21 kelime ise, aynı anlamda kullanılmakla beraber şekil değişikliğine uğrayan kelimelerdir. Bu karşılaştırma sonrasında şu sonuca varmak mümkündür: Türkçedeki Arapça kelimelerin çok az kısmı anlam kayması, anlam daralması veya genişlemesine uğrarken, büyük çoğunluğu başlangıçtaki anlamlarını korumaktadır. Her ne kadar, bazen, yanlış anlaşılmalara yol açsa da, anlam kaymasına uğrayan kelimelerin bile derin yapısında başlangıçtaki anlamlarını bulmak mümkündür.[105]

Türk-Arap ilişkilerinin ortak mirası çerçevesinde gelişmesi, Türkçe-Arapça ilişkisinde de kendini gösterdi. Türkçe-Arapça etkileşmesinin en bariz örneği, Türkçe ve Arapça sözlüklerde görülmektedir. Örneğin, Ahmet Vefik Paşa(ö.1891)nın 1455 sayfalık 'Lehçe-i Osmaniye'sinde 599 sayfa Arapça-Farsça kelimelere ayrılmıştır. Şemsettin Sami'nin(ö.1904) 30 000 kelimelik 'Kamus-u Türki'sinde Arapça kelimelerinin oranı %42 dır. Ferit Develioğlu(ö. 1985)nun 60 000 kelimelik sözlüğünün 'A' harfi fihristinde bulunan 1130 kelimenin %75 Arapça olduğu tespit edilmiştir. Türk Dil Kurumunun yayınladığı sözlüğün 1955 yılında yapılan ikinci baskısındaki 24 000 kelimenin %29 Arapça kelimelerden oluşmaktadır.[106] Türk dil Kurumunun söz konusu baskısının sadece 'M' harfi fihristinde geçen Arapça kökenli kelime sayısının 1442 olduğunu kelime tarama suretiyle tespit ettik.

Türkçe Sözlükte 6426 adet Arapça kökenli kelime vardır. Bu sayı Türkçe Sözlükteki kelimelerin %10.68'ine karşılık gelmektedir. Bu oranın Türk dil devriminden sonra bu düzeye giderek azalarak geldiği burada belirtilmesi gereken bir husustur. 1931 yılında gazetelerde kullanılan Arapça kökenli kelimelerin oranı % 51 iken bu oran 1965 yılında % 26'ya kadar inmiştir. Ancak günümüzde Türkiye'deki gazete adlarının büyük çoğunluğunun (Hürriyet, Milliyet, Sabah, Zaman, Vatan, Vakit, Tercüman, Cumhuriyet... gibi.) Arapça kökenli olması ilgi çekici bir durumdur. [107]

Türk Dil Kurumunun kurulmasıyla başlayan, Türkçeyi yabancı kelimelerden arındırma çalışmaları rağmen istenilen netice elde edilmemiştir. Türkçe-Arapça kelimeler Türkçemizde varlığını büyük ölçüde korumuştur. Türkçe-Arapça ortak kelime varlığı, Arapça öğrenmek isteyen Türkler için önemli bir avantajdır denilebilir. Bu nedenle Türklere Arapça öğretiminde bu ortak kelime avantajından yararlanıp ona göre bir müfredat yöntem ve teknik geliştirilmelidir ki, Türkler daha kolay ve daha çabuk Arapça öğrenebilsin.

1. 2. **Türkçeden Arapçaya Geçen Ortak Kelimeler**

Türkçe, Arapçadan çok sayıda kelime aldığı gibi bu dile çok sayıda kelime de vermiştir. Bu, Türklerin Ön Asya'ya göçüşünden sonra olmuştur. Selçuklular döneminde, Türkçenin Arapçaya etkisi daha bariz bir

[105] Bağdagül, Musa, Uluslararası Türk-Arap Müşterek Değerler ve Kültürel Etkileşim Sempozyumu, 12-15 Mayıs 2013 – Ürdün Üniversitesi, Amman-Ürdün.
[106] Anıl, a.g.e. s. 8.
[107] Durmuş, Oğuzhan, Alıntı Kelimeler Bakımından Türkçe Sözlük, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 26 Erzurum 2004

şekilde görülmeye başlar. Türkçeden Arapçaya geçen kelimelerin azı, fasih Arapçada yer alırken büyük bir kısmı ise, lehçelerdeki ammice Arapçada yer alır. Özellikle Osmanlı döneminde bu durum daha etkin bir hal almıştır.

Türkçe-Arapça dil etkileşmesinde, Türkçe, Arapçanın çeşitli lehçe ve ağızlarına verdiği çok sayıda kelime ile önemli bir kelime katmanı oluşturmuştur. Türkçenin Arapçaya verdiği sözcüklerin başında askerlik ve idari alanlarda olmuştur. Bu alanla ilgili kelimeler, kullanım sıklığı ve yaygınlık açısından ilk sırada yer almaktadır. Türkçeden yapılan ikinci önemli alıntı alanı ise meslek isimleridir. Çeşitli meslek isimleri, Arapçaya Türkçeden geçmiştir. Türk-Arap kültür alış-verişinden biri de musiki alanında olmuştur. Türkçeden Arapçaya, 'musiki', 'hicazkar' ve 'keman' örneklerinde olduğu gibi musiki alanında bir çok kelime ve terim geçmiştir.

İhsanoğlu, Taberi ve Dozy tarihi ile el-Mu'cemü'l Vasit kaynaklarına dayanarak, yaptığı tespite göre, Türkçeden, Klasik, Orta ve Modern Arapçaya pek çok kelimenin girdiğini belirtmektedir. Bunlardan 58 tanesini zikretmektedir: Klasik Arapçaya, okçu/الأُكُشيّة , hakan/خاقان, topuz/دبُّوس , çakı/الشَكّي , tuğ/طُوقْ ; orta Arapçaya, armağan/آرمغان , kalpak/قَلَبَاق, bulgur/بُرغل , başlık/باشلق , yazıcı/يازيجي ve modern Arapçaya da, paşa/باشا, bayrak/البَيرق , han/الخان , sucuk/السجق, damga/الدَمغَة gibi kelimeleri örnek verir. Amiye Arapça lehçelerine ise, yeme-içme, giyinme, askerlik ve hayıtın çeşitli alanlarında pek çok kelimenin girdiğine işaret etmektedir.[108]

Cezayir konuşma dilinde Türkçe ve Türkçe aracılığı ile bu dile geçen kelimeler üzerinde bir doktora çalışması yapan Cheneb Muhammed Ben(1967), 615 kelime tespit etmiştir. Cheneb'in çalışmasından başka Türkçenin çeşitli Arap lehçeleri üzerindeki etkileri ile ilgili olarak Libya Arapçasındaki Osmanlıca kelimeler üzerinde Abdülkerim Abûşvereb(1986), ve Libya ağızlarındaki Türkçe unsurları üzerine Erkan Türkmen(1988), Yemen Arapçasındaki Türkçe kelimeleri, İsmail bin 'Ali el-Ekû(1985), Suriye ağızlarındaki Osmanlıca kelimeleri T. Halası-Kun(1969, 1973), Irak Arapçasındaki Türkçe kelimeleri Ali Mahfuz(1964), Mısır Arapçasındaki Türkçe kelimeleri Ahmed Fuad Mütevelli(1991), Sudan ve Amman Arapçalanndaki Türkçe kelimeleri, Erich Prokosch(1983, 1989), Araştırmıştır. Bedrettin Aytaç(1994), bütün bu çalışmalardaki kelimeleri tek tek fişleyerek genel bir sözlük oluşturmuş ve kelimelerin yoğunlaştığı alanlar ve kelime türlerine göre ayrıntılı bir çalışma yapmıştır. Bu çalışma ile bu araştırmalardaki bilgiler bir araya getirilerek sistemleştirilmiştir. Aytaç, çeşitli Arap lehçelerindeki Türkçe kelimelerle ilgili olarak daha önceden yapılmış inceleme ve derlemelere dayalı bir sözlük çalışması yapmış, Arap lehçelerinde yaşayan 957 Türkçe kökenli Arapçaya geçmiş kelimenin sözlüğünü hazırlamıştır.[109] Aytaç'ın çalışmasında Arapçaya geçen kelimelerin 179'unun meslek ismi, 75'inin yiyecek içecek ismi, 97'sinin çeşitli sıfatlar, 45'inin askerlikle ilgili kelimeler, 24'ünün özel isim, lakap ve unvan, 40'ının mekân ismi, 89'unun araç-gereç ismi, 15'inin fiil, 52'sinin giyim kuşam ve dokumacılıkla ilgili isimler, 8'inin akrabalıkla, 6'sının madenlerle, 7'sinin hayvanlarla ilgili olduğu görülmektedir. Geri kalanı sair isimlerdir.[110] Suriye Arapçasında yaklaşık olarak 3000, Mısır Arapçasında 900, Sudan Arapçasında 300 Türkçe kelime vardır.[111]

Türkçenin Arapçaya, Arapların daha önce hiç kullanmadıkları bazı yeni kelime ve terimler kazandırdığı da görülmektedir. Örneğin; Hilal-i Ahmer kelime grubu köken olarak Arapça'dır. Ancak bu kelime grubu daha önce Araplar tarafından bu şekilde hiç kullanılmamıştır. Bu terkibi yapıp, kullanıma koyan millet Türk'ler olmuştur. Bu Hilal-i Ahmer'in Türkçe karşılığı Kızılay'dır. 'Hilal-i Ahmer' terimi 'Kızıl Haç'

[108] İhsanoğlu, Ekmeleddin, DİA, c.8, s. 521
[109] Akar, Ali, Türkçe Arapça Arasındaki Sözcük ilişkisi, Karadeniz sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 8, yıl 27 Aralık 2010
[110] Gedikli, Yusuf, Aykırı Bakış, http://www.ufukotesi.com/yazdir.asp?yazi_no=20040223, 05.06.2015
[111] Durmuş, O. a.g.m.

terimine karşılık olarak oluşturulmuştur. Bütün Müslümanları temsil etmesi açısından da Arapça kelimeler kullanılmıştır. Yine kâinat, cedel, mantık, tahlil gibi pek çok felsefi terimler Türk filozofları tarafından Arapçaya kazandırılmıştır. Türkçe, pek çok dili etkilediği gibi felsefi Arapçadan tutun halk Arapçasına varana kadar bu dile etkilerde bulunmuştur. Haliyle Türkçe de güçlü bir dinî dil olan Arapçadan pek çok kelime alarak etkilenmiştir. Osmanlı Türkçesi yabancı dillerden gelen kelimeleri bir köprü vazifesi yaparak, Arapçaya geçirmiştir. Yine bizzat öz Türkçe pek çok kelime de Arapçaya geçmiştir.[112]

Genel olarak, Araplar da Türkler de sahip oldukları bu kelime hazinesinin farkında değillerdir diyebiliriz. Türkçe öğrenmek isteyen Araplar Türkçe öğretim merkezlerine gittiklerinde bunu fark ettikleri gibi, Arapça öğrenen Türk öğrenciler de bunu farkına varmaktadır. Her iki dilin öğretiminde başarı, her iki dili de iyi bilen öğretmene bağlıdır.

1. 3. Türkçede Anlam Kaymasına Uğrayan Arapça kelimeler

Türklere Arapça kelime öğretiminde Türkçede anlam kaymasına uğrayan, telaffuzu aynı anlamları farklı olan Arapça kökenli kelimelerden de yararlanılabilir. Bu kelimeleri öğrenmekle ayrıca hatalı kelime kullanımına da yol vermez.

Arapçadan dilimize yerleşip anlam kaymasına uğramış birçok sözcük vardır. Aslı Arapça olup Türkçeye anlam kaymasına uğrayan kelimeler konusunda bir mastır çalışması yapan, Anıl, Türkçeye geçtikten sonra çeşitli şekilde anlam kaymasına uğrayan 92 Arapça kelime tespit etmiştir.[113] İlk kelimesi, Acemi, son kelimesi, zamane olan ve Türkçede anlam değişikliğine uğrayan bu 92 Arapça asıllı kelime, Türkçeleşerek farklı anlamlar kazanmıştır. Örneğin, ‘acemi’ kelimesi Arapçada yabancı manasında kullanırken Türkçede, tecrübesiz, toy manasında kullanılmaktadır. Arapçadan Türkçeye geçmiş Arapçadaki anlamlarından farklılaşarak yaygın bir şekilde kullanılır hale gelen kelimelerden millet ve ümmet kelimeleri, her iki dildeki kullanılış örneklerine bakıldığında, Araplar ‘Arap Ümmeti, Birleşmiş Ümmetler Teşkilatı’ derken Türkler ‘Türk milleti, Birleşmiş Milletler Örgütü’ demektedir. Ayrıca Kimlik belgelerinde geçen ‘cinsiyet’ kelimesi, Türkçede ‘erkek’ veya ‘kadın’ anlamında iken Arapçada ise kişinin uyruğu, tabi olduğu ülke anlamındadır.

Türkçede Anlam kaymasına uğrayan kelime gruplarından biri de çoğul kelimeleridir. Arapçada çoğul kelimelerin çoğu Türkçede tekil anlamında kullanılmaktadır. Evlad/اولاد-ولد, evrak/اوراق-ورق kelimelerinde olduğu gibi.

Diğer taraftan Türkçede çoğul olan isimler sıfat olarak kullanılmamaktadır. Anacak Arapçadan Türkçeye geçen çoğul kelimeler görev değişikliğine uğrayarak sıfat olarak kullanıldığı görülmektedir. Elvan/الوان kelimesi gibi. Levn/لون kelimesinin çoğuludur. Elvan burada çokluk anlamından çıkmış tekil anlamını kazanarak Türkçeleşmiştir.

Türk dil Kurumu sözlüğünde çoğul kalıbında olmasına rağmen Türkçede tekil anlamda kullanılan 44 Arapça kelime bulunmaktadır. Bu kelimelerden bir kısmının Arapçadaki aslî manasından farklı bir anlamda Türkçede kullanıldığını görmekteyiz.[114]

Arapçadan Türkçeye türlü sebeplerle geçen bazı kelimeler, çeşitli değişmelerle Türkçenin iç yapısına uygun hale gelerek Türkçeleşmektedir. Telaffuz ve anlam değişikliği yanında kelime yapısı da değiştiği

[112] Düzgün, Ş. Oğuz, Türkçeden Arapçaya Geçmiş Kelimeler, http://www.onlinearabic.net/forum/forum_posts.asp?TID=6176&PID=24726#24726, erişim 06.06.2015
[113] Anıl, *a.g.e.* s. 66-119
[114] Ermiş, a.g.m.

görülür. Bu kelimelere yanlış demek yerine görev değişikliği veya anlam kaymasına uğramış ve Türkçeleşmiş kelimeler demek daha yerinde olacaktır.[115]

2. Türklere Arapça Kelime ve Gramer Öğretim Yöntem ve Teknikleri

Bilindiği gibi yabancı dilde kelime öğretimi ile gramer öğretimi iki temel unsurdur. Kişi meramını, duygu ve düşüncelerini kelimelerle ifade eder. Yanı konuşma kelimelerle gerçekleşir. Konuşmadaki mesajların doğu ifade edilmesi ile mesajın muhatap tarafından doğru anlaşılması da gramer kurallarıyla mümkün olmaktadır. Gramer kuralları, tarfikteki kurallar gibidir denilebilir. İnsanı yanlışlıklardan korumaktadır.

Dil öğretiminde gramer hep sorun olmuştur. Arapça öğretiminde gramer, sadece Türklere değil Araplara da zor gelmektedir. Ancak Arapça-Türkçe etkileşimi sonucu Türkçeye geçmiş, deyim, terim ve tabirlerdeki gramer kurallarının varlığı Türklere Arapça kelime ve gramer öğretiminde bir avantajdır diyebiliriz.

Türklere Arapça kelime ve gramer öğretiminde kolaylık sağlayacağı yöntem ve teknikleri şöyle uygulayabiliriz:

2. 1. Türklere Arapça Kelime Öğretimi

Kelime öğretimi yabancı dil öğretiminin en önemli unsurudur denilebilir. Yabancı dile, kelime öğrenim ve öğretimi ile başlanır. Çünkü kelime olmadan kelam olmaz. Kelime öğretiminde iyi ve planlı bir başlangıç dil öğretimini hem kolaylaştırır hem de hızlandırır. Çok sayıda Türkçe-Arapça ortak ve benzer kelimelerin varlığı, Arapça öğretiminde Türkler için bir avantaj sayılmaktadır.

Türkçede Arapça kökenli kelimeler ile Arapçada Türkçe kökenli ortak kelimeler, Türkler için bir kelime servetinin varlığını ortaya koymaktadır. Bu kelimeler, Arapça öğrenme yolunda olan Türk öğrenciler için önemli bir fırsattır. Özellikle klasik, orta ve modern Arapçada olan bu ortak kelimelerin varlığından haberdar olmak, öğrenciye onları kullanma fırsatını verir. Bu da, mesaj alıp vermeyi kolaylaştırarak öğrenciye cesaret verecektir. Ancak mecbur kalınmadıkça, öğrenci, 'ammice' kelime kullanmaktan sakınmalıdır. Bu konuda en iyi organizatör, en iyi yönlendirici şüphesizki öğretmendir.

Türklere Arapça kelime öğretiminde, başarıyı artırmaya yönelik izlenecek yol ve yöntem şu şekilde sıralanabilir:

1. Türkçe-Arapça etkileşmesinin avantajından yararlanarak, farklı alanlarda olmak üzere, her iki dilde ortak olan kelimeleri, Arapça ders kitaplarındaki konuların serpiştirmek suretiyle işe başlanabilir. Sayıları binlerce olan ve her iki dilde de aynı manayı taşıyan kelimeleri konularına göre Arapça öğrenim ve öğretiminde, yazılı veya sözlü uygulamalarda günlük hayatta kullanılacak kelimelerin, ortak Arapça-Türkçe kelimelerden seçilmesi, kullanımda onlara öncelik verilmesi öğrenciye cesaret verecek ve Arapça öğrenme isteği artacaktır. "Meğer Arapça biliyormuşum farkında değilmişim" diyerek şevkle Arapça öğrenimindeki hedefine daha kolay ve daha çabuk ulaşmaya çalışacaktır. Yaptığımız uygulamalarda bu etki müşahede edildi.

2. Günümüz Türkiye Türkçesinde isim kökleri, kelime hazinesi içinde %68'e ulaşmaktadır. Bilindiği gibi Türkçe özel isimlerde pek çok Arapça kökenli keleme vardır. Türkçede Arapça isimlerin her cinsi kullanılmıştır. Bunlar da on iki çeşittir; isim, mastar, ism-i fail, ism-i Meful, sıfat-ı Müşebbeke, ism-i Tafdil, mubalağalı fail, ism-i zaman, ism-i Mekan, ism-i alet, ism-i mensub, ism-i tasğır. İsim durumunda olan mastarların, her çeşit ve şekilleri kullanılmıştır. Kelime öğretiminde bu isimlerden istifade edilerek, Özellikle

[115] Korkmaz, Feyyaz, Alıntı Kelimelerin Türkçeleşme sürecinde Bazı Arapça Kelimelerin Görev Değişikliğine Uğraması Üzerine. İlmi Araştırmalar, Sayı 23, 2007, 103)

Türkçe erkek ve kadın isimlerinde, Arapça kökenli kelimelerden, isim, mastar, ism-i fail, ism-i meful ve sıfat kalıplarındaki kelimeler incelenerek, pek çok Arapça kelime kökleri ve türevleri kolayca öğretilebilir. Hilal, Sacid/Sacide, Cemil/Cemile, Hikmet, Necdet ve benzeri yüzlerce kelime örnek verilebilir. Özel isimlerden sonra akrabalıkla ilgili isimler daha sonra organ isimlerindeki ortak kelime öğretimine geçilebilir.

3. Türk diline geçmiş ve kullanımı yaygın olan Arapça kökenli kelimelerden yola çıkılarak, bilinenden bilinmeyene olmak üzere kelimelerin asılları ve kökleri daha kolay bir şekilde öğretilebilir. Bu gruptaki kelimelerin çoğu, tekil, çoğul isimler, mastar, ism-i fail, ism-i meful, ism-i mekan, ism-i alet sığalarında Türkçeye geçmiştir. Her iki dilde de aynı manayı taşıyan kelimelere öncelik verilebilir. Söz gelimi, عقل- عقول، أوراق- ورق، إكرام-أكرم، عالم-علم، مجهول- جهل، مذهب- ذهب، ميزان- زان gibi, kelimelerde, birinci kelimeden ikinci kelime, hatta üçüncü, dördüncü ve daha fazla kelime, birbirine yakın anlam, telaffuz ve kolay türetme sebebiyle aşağıda olduğu gibi öğretilebilir.

كتب - كاتب - مكتوب –كتاب- كتابة – كتّاب- مكتب- مكتبة

Örnekte görüldüğü gibi aynı kökten gelen kelimeler aslı manada ortak bir özellik taşımaktadır. Aynı mananın farklı görevler için benzer sözcük kalıplarına döküldüğü görülmektedir. Bu durum başka dillerde bu şekliyle görülmemektedir. Türkçede de benzer kelime türetmeleri olsa da Arapça kadar geniş kapsamlı değildir.

4. Türkçede halk arasında aşına olunan, ayet, kısa hadis, Arapça terkip ve deyimlerdeki kelimeler, günlük hayatta kullanması için öğrenciye kazandırılabilir. Öğrencinin daha önce kelimelerini bildiği bu cümle kalıplarını örnek cümle yaparak benzer yeni cümleler türetebilir. Ayrıca çoğu öğrencinin ezber bildiği kısa ayetlerde geçen ancak manasını bilmediği güncel kelimeler kolayca öğretilebilir. Örneğin kış ve yaz kelimelerin öğretiminde رحلة الشتاء والصف ayeti, incir kelimesinin öğretiminde de, والتّين والزيتون ayeti hatırlatılabilir.

فوقع العادة، اللـه كريم، من دقّ دُقّ، مع الاسف، آمـر، مأمور gibi kelime ve tabirler kolayca öğretilebilir.

5. Türkçedeki Arapçadan geçen alıntı kelimelerin taranmasıyla öğrencinin bildiği Arapça kelimelerin tahlilleri yapılarak, öğrencilere pek çok kelime kazandırılabilir: Örneğin aynı şey: عين الشيء, lahmacun: لحم- عجين / et-hamur, şemsiye: شمسية

6. Kelime Kadrosunun seçiminde önce çekirdek, sonra da temel kelimeler öğretilmelidir. Çekirdek ve temel kelimeler içinde Türkçede kullanılan kelime seçimine öncelik verilmelidir. Arapçanın çekirdek sözlükçesi 100 kadar kelimeden oluştuğu ifade edilmektedir. Her dilde bir, iki, güneş, su, ölüm iyi, kötü vs. anlamlarındaki kelimeler bu sınıfa girer. Arapçada çekirdek kelime kadrosunu belirleyen unsurların başında Kuran-ı Kerim gelmektedir. Çekirdek kelime kadrosunun dışındaki 2. sözlükçe, temel sözlükçedir: el, ayak, insan, hayvan, erkek, dişi, anne, baba vs. kelimeler bu sözlükçede bulunur.

7. Arapça derslerinde öğretmen ve öğrencinin birer kelime defteri olmalıdır. Öğrenci, cümle içinde, kitap öğretmen ve çevreden gördüğü, duyduğu, öğrendiği ve ilgi duyduğu Arapça kelimeleri kısa cümleler içinde olmak üzere, kendi özel defterine kaydederek meleke haline gelinceye kadar tekrar etmeli, zamanla biriken kelimeler daha sonra bir sözlüğe dönüşebilir. Dört sene Ümmü'l Kura Üniversitesi Arapça Öğretmenliği Fakültesinde okuduğumuzda, söz konusu yöntemle kelime ve cümle defteri oluşturduk. Bu kelime ve cümleler, sonunda kitap olacak bir hacme ulaştı. Bizzat istifade ettiğimiz bu kelime ve cümleler, başkasının istifadesi için, 2500 kelimelik sözlük ilaveli 'Kendi Kendine Pratik Arapça Konuşma Kılavuzu' adıyla yayınlandı.

8. Türklere Kelime Öğretilirken Arap mantığı ile kültürel farklılıklara da dikkat çekilmelidir. Çünkü kelimeler, dil sahiplerinin kültür kabı ve mantık yansımasıdır. Özellikle, Arapça deyim ve terkipler, eşya isimleri, bu dil mantığını daha açık bir şekilde yansımaktadır. Onun için deyim ve terkipler tercüme ile ana

dile aktarılırken dikkat edilmelidir. Aksi takdirde fahiş hatalara yol açacaktır. Söz gelimi, ابو خالد terkibinde ابو kelimesi, baba anlamında kullanılırken, ابو شنب ve ابو ثلاثة (üçlü ve bıyıklı) kelimelerinde ise, 'li- lü' manasında kullanılmaktadır. Bunun gibi "Hukuk Fakültesinde okuyorum" cümlesi -أدرس في كلية الحقوق şeklinde kurulurken, قرأ değil, درس fiili kullanılır. Çünkü birincisi, daha çok kitap-gazete okumada kullanılır. Aynı durum Türk kültür ve mantığı için de söz konusudur. Örneğin Türkçede 'Başvurmak' ifadesi Arap mantığında müracaat etmek olarak ifade edilir.

Türkler evlilikten kaynaklanan akrabalığa da önem verdikleri için, baldız, görümce, enişte ve yenge gibi özel kelimeler kullanırken, Araplar özel kelime yerine,

اخت الزوج/ الزوجة، أخ الزوج/الزوجة، زوجة العم/الخال gibi anlam esaslı ifadeler kullanır.

Bir milletin kelime hazinesi bir milletin neler üzerinde düşündüğünü, bir dilin cümle yapısı ise bir milletin nasıl düşündüğünü gösterir. Bu açıdan denilebilir ki, bir milletin kültür ve mantığı aynen diline yansımaktadır.

9. Öğrencilerin günlük hayatta karşılaşabilecekleri ve asıl önemlisi, kendi düşüncelerini, duygularını, dileklerini yaş ve düzeylerine göre ayrıntıları ile incelikleri ile anlatabilmelerinde, kullanacakları kelimeler, kelime grupları, deyimler, terimler vb. işine yarayacak türden olmalıdır. Kelimeler, farklı alanları kapsayacak şekilde, dikkat çekici, merak uyandırıcı, güncel, esprili, nükte, fıkra, karikatür, şiir, hikâye, oyun ile verilmelidir.

10- Türk öğrencilere Arapça kelimeler öğretilirken, öğretilecek kelimeler iyi bir şekilde seçilip tasnife tabi tutulmalıdır.

Arapçadan Türkçeye geçen kelimeler iki grupta ele alınmalı. Biri hem telaffuz hem de mana yönünde herhangi bir değişikliğe uğramadan Türkçeleşmiş Arapça kelimelerdir. (kalem, kitap, defter قلم، كتاب، دفتر gibi) diğer grupta yer alacak kelimeler ise, telaffuz aynı manası farklı olan kelimelerdir Bu tür kelimeler öğrenciye ayrıca öğretilmelidir. Mesela 'مساعدة' kelimesi, Arapça ve Türkçede aynı telaffuza sahip olduğu halde, Arapçadaki manası, yardım etmek; Türkçedeki manası ise, izin istemek anlamını taşır. Bir Arap kişiye 'müsadenizi istiyorum' denildiğinde, Arap kendisinden para talep edildiğini anlayacaktır. Bu nedenle Arapça kelimeler Türk öğrencilere öğretilirken Türkçede lafzı ve manası müşterek olan Arapça kelimelere öncelik verilmeli, sonra anlam kaymasına uğrayan Arapça kelimeler verilmeli. Türkçede, (babanın kız kardeş)Hala خالة kelimesinin Arapçada (teyze) olması gibi, sonra lafzı aynı manası farklı kelimelere yer verilmeli. Hurma-حُرْمَة(kadın) kelimesi gibi, daha sonra lafzı da manası da farklı olan kelimeler öğretilmelidir.

11. Bilindiği gibi bir dilin en önemli unsuru o dilin kelime hazinesidir. Bir dile hâkim olmanın başarısı o dilide sahip olduğu kelime sayısı ile yakından ilgilidir. Onun için Arapça öğretim programlarında kelime öğretimi ön plana alınmalıdır. Bu bağlamda, Arapça öğretim programında 'sözcük bilgisi' adında müstakil bir ders konulmalıdır. Türkçede Arapça, Arapçada Türkçe kelime varlığı konusu muhtelif yönleriyle, lisansüstü programlarında ele alınmalı ve Arapça öğretimine olan katkısı bilimsel yöntemlerle ortaya konulmalıdır.

2. 2. Türklere Arapça Gramer Öğretimi

Gramer, yabancı bir dili öğrenmeyi kolaylaştırmak için o dilin yapısı ve işleyişi hakkında bilgi veren kurallar zinciridir. Gramer bilgisi, trafik işaretleri gibidir, hedefe ulaşmada bir araçtır. Bu araçları ihmal etmek, yanlış yollara girme ve hedefe geç ulaşmaya sebep olabilmektedir. Onun için konuşmada ve yazmada dil bilgisinin temel kurallarına uymak önemlidir. Anacak bu önemi fazla abartıp ifrata girmemek gerekir. Çünkü dil gramerden değil, gramer dilden öğrenilir. Gramer ancak bir araçtır bir amaç değildir.

Gramer öğretimi konusu, dil öğretiminde en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Gramer öğretimini zaruri görenler olduğu gibi gereksiz olduğunu görenlerin yanında, bilinçli gramer öğrenme ile

bilinçaltı gramer öğrenmeyi ön görenler de vardır. Her yaklaşım bu konuda bir takım gerekçeler ileri sürmektedir.

Dünyanın en zengin dili sayılan Arapçanın, sarf, nahiv ve belagattan ibaret olan grameri oldukça geniş ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Türklerin Müslüman olmalarıyla, Arap grameri, eğitim hayatına girmiş ve dinin bir parçası haline gelmiştir. Dolaysıyla gramer öğrenme bir araç değil bir Amaç olmuştur. Bu amaçla Arapça gramer, asırlarca medreselerde öğretilmiştir. Bu geleneksel Arapça gramer öğretimi halen Türkiye'de olduğu gibi başka birçok ülkede de yaygın olarak uygulanmaktadır.

Son yüz yılda batıda gramer öğretiminin bir iletişim aracı olduğu yaklaşımı ve fonksiyonel gramer öğretimini esas alan çalışmalar, gramer öğretimi ve öğretim yöntemlerine bir yenilik getirdi, uygulamalarda başarı sağlandı. Bu çalışmalar Arapça gramer öğretimine de yansıdı. Ancak gramer ağırlıklı olarak Arapça öğretiminin sürdürüldüğü Türkiye'de, bu fonksiyonel gramer öğretimi uygulamasına henüz geçilemedi diyebiliriz. Son yıllarda bu alanda her ne kadar olumlu bir takım çalışmalar olmuşsa da bu dar çerçevede kalmıştır. Onun için günümüz Türkiye'sinde genel olarak gramer öğretiminde sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunların başında yöntem, teknik ve müfredat geldiğini söyleyebiliriz.

Arapça gramer öğretiminde, amacın belirlemesi, konuların iyi tespiti ve sıralanması, örneklerin özel seçimi, bilimsel yöntem ve tekniklerin iyi belirlemesi halinde Arapça ve gramer öğretiminin daha kolay olacağı ve başarının artacağına muhakkak gözüyle bakılabilir. Türk-Arap ortak kültürü, Türkçe-Arapça karşılıklı etkileşmesi, özellikle Türklere, Arapça öğrenmesine artı bir avantaj sağlamaktadır. Bu bağlamda, Türklere Arapça gramer öğretimiyle ilgili önerilerimizi şöyle sıralayabiliriz:

1. Gramer öğretimi, ilk düzey veya birinci kur Arapça öğretiminde, çok zaruri haller veya sorulara cevap dışında verilmemelidir. Öğrenciye önce alt yapı oluşturacak şekilde yeterli sayıda kelime öğretiminden sonra, dolaylı olarak önce iki kelimeden oluşan ve gramer kurallarını içeren günlük hayatta kullanılan veya öğrencinin ilgi alanına giren cümlelerle işe başlanmalıdır. Öğrenci, öğrendiği ve aşına olduğu cümlelerde, isim ve sıfat tamlamalarını, isim ve fiil cümlelerini fail ve meful kelimelerin telaffuzlarını, bir çocuğun anadilini öğrenirken, gramer kurallarına uygun konuşması gibi farkına varmadan bilinçaltında öğrenmelidir. Daha sonraki düzeylerde, fonksiyonel gramer uygulamalı olarak verilebilir. Üniversite düzeyinde ise, gramer konuları, ödev olarak verilir ve ödevler sınıfta hoca tarafından kontrol ve tashih edilir. Varsa iki dil arasındaki ilginç farklılıklar anlatır.

2. Gramer öğretiminde, Türklere özel örnekler seçilmelidir. Örnek cümle seçimi çok önemlidir. Özellikle Türk öğrenciler için örnek cümle Türk öğretmenler tarafından seçilmelidir. Gramer kitapları hazırlanırken aynı durum söz konusudur. Örnek cümle seçiminde veya alıştırmaya konu olacak cümlelerde, Türkçeye geçen ve öğrencinin bildiği veya ibadet esnasında okuduğu kısa ayet, hadis, terim ve tabirlerin tercih edilmesi, Arapça gramer öğrenim ve öğretimini daha kolay ve hızlı olmasını sağlayacaktır. Çünkü öğrencinin bildiği kelime ve cümlelerle Arapçaya başlaması, onu motive edecek ve özgüven sağlayacaktır.

Gramer öğretiminde günümüzde gittikçe önem kazanan, **Karşılaştırmalı** öğretim(التعليم المقارن) ile **Karşıtsal** öğretim(التعليم التقابلي) yönteminden yararlanmalıdır. Birincide Arapça ile Türkçenin benzeşen taraflarını, ikincide benzeşmeyen farklı taraflarını gösterip ona göre bir yol izlenmeli.

Arapça ile Türkçe arasındaki köken farkı, aralarında yapısal farklılıkların olmasına sebep olmuştur. Ancak, köken farkına rağmen iki dil arasında çok etkin alışveriş, ortak İslam kültürü ve yakınlaşma, bazı benzeşen yönlerin oluşmasına da sebep olmuştur.

Çağdaş yabancı dil öğretimi araştırmalarına göre, ana dil ile hedef dil arasındaki benzeşen ve benzeşmeyen özelliklerinden yararlanması halinde dil öğretiminin daha kolay ve verimli olacak. Onun için Arapçanın Türkçe ile benzeştiği konuların öğretiminde benzerlikten yararlanarak öğretim kolaylaştırılabilir.

Her iki dilin benzer yapısını bilen öğrencinin yükü yarı yarıya hafifleyecek ve bu da artı bir fayda sağlayacaktır.

Arapça ile Türkçe arasında *benzeşmeyen* ve birbirine ters olan konular belirtildiğinde öğrencinin dikkati harekete geçer ve negatif pozisyonundan pozitif sonuçlar elde edilebilir. Bu sebeple verimli bir öğrenim için mutlaka Arapça ile Türkçe arasındaki bu yapısal farklılıklar, dilbilim esaslarına uygun olarak karşılaştırılmalı ve buna göre de öğretim, belirlenen esaslara uygun olarak yapılmalıdır. Mesela, Türkçe yapı bakımından son eklemeli, Arapça ise kök bükümlü bir dildir. Türkçede çekim ve türetimi yapılan kelimelerin kökleri değişmez. Bir kökün sonuna pek çok yapım ve çekim ekleri getirtilerek yeni anlamlı kelimeler elde edilebilir. (kitap, kitapçı, kitaplık) Arapçada ise, yeni bir kelime türetmek için kök yapısında bazı değişiklikler yapılır ve çoğu zaman harflerin yeri veya sırası değişebilir. Bu değişmeler veya eklemeler kelimenin başında ortasında veya sonunda olabilir. Örneğin, سلم، سالم، سلام، سلّم، تسلّم

Bilindiği gibi Arapça gramer öğretiminde, isim tamlaması, sıfat tamlaması, isim cümlesi ve fiil cümlesinin öğretimi, gramer öğretiminde önemli bir yer tutmakta olup öğrenci başarısını ciddi anlamda etkilemektedir. Türklerin Türkçeleştirdiği kelime, terim, terkip ve cümlelerle, önemli bazı gramer konularının öğretiminde takip edilecek yol ve yöntemler sırasıyla şöyle uygulanabilir:

İsim Tamlaması(الاضافة)

Arapça isim tamlamasında, tamlananla tamlayan Türkçede yer değiştirdiğinden, öğrenci Türkçe mantığıyla telaffuz ederek hata yapar. Bu hatadan öğrenciyi korumak için başlangıçta, Türkçede, Arapçada kullanıldığı şekliyle kullanılan İsim tamlaması kalıpları ile başlanabilir. بيت عبد الرحمن، بيت اللــه، رب العالمين , دارالفنون المال gibi, tamlanan-tamlayan/مضاف - مضاف إليه den ibaret olan isim tamlaması kalıpları öğrenciye kolayca öğretilebilir. Böylece tamlanan ile tamlayan dizilişi öğrenci zihninde yer ederek sabitleşir.

İsim tamlamasında öğrencinin yaptığı hatalardan biri de مـضـاف/tamlananın başına harf-i tarifi(ال) getirmesidir. Bunu önlemek için isim tamlaması öğretimi ile birlikte, isimlerde belirlilik-belirsizlik/-المعرفة النكرة durumları öğretilmelidir. Rebbü'l alemin/ alemlerin Rebbi, tamlamasında, tamlayandaki '**ın**' ekinin belirliği ifade etmesi gibi, Arapça العالمين daki '**ال**' de belirliği yani marifeliği ifade ettiğini öğrenciye karşılaştırmalı olarak verilmelidir.

Türkçede Arapçanın aksine belirliliği veya belirsizliği ifade eden her hangi bir öğe yoktur. Eğer belli bir nesne kast edilmek isteniyorsa doğrudan o nesnenin ismini söylemek yeterlidir. 'Araba bekliyor' örneğinde olduğu gibi. Eğer belirsiz bir araba kast ediliyorsa 'bir' araba veya herhangi bir araba demek yeterlidir. Arapçada bunun karşılığı belirlilikte السيارة تنتظر, belirsizlikte ise سيارة تنتظر şeklindedir. Bu karşılaştırma konunun daha kolay kavranmasına yardımcı olacaktır.

Türkçede fazla bir önem taşımayan belirli ve belirsiz kelimeler, Arapçada özellikle vurgulanır ve buna göre de farklı anlamlar ortaya çıkar.

Sıfat Tamlaması(الـصّـفـة والموصوف)

Arapça sıfat tamlamasında önce isim sonra sıfat gelirken, Türkçede bunun aksı olarak önce sıfat sonra isim gelmektedir. Öğrenci burada da zaman zaman Türkçe mantığına göre, هذا جميل قلم şeklinde cümle kurar. Öğrenciye başlangıçta Türkçede bilinen ve kullanılan sıfat tamlamasıyla ilgili Türkçeleşmiş sıfat tamlaması öğrencilerin dikkatine sunulursa bu tamlamanın kalıbı ve dizilişi daha kolay kavratılmış olur ve ,[renc' daha doğru cümleler kurabilir. Mesela, الامام الاعظم، المدينة المنورة، فاطمة الزهراء، خديجة الكبرى örnekleri birer sıfat tamlamasıdır ve Türkçede aynen kullanılmaktadır.

İsim tamlamasında olduğu gibi sıfat tamlamasında da, isim ve sıfatlarda, belirlilik ile belirsizlik

durumları açıklanmalı. Ayrıca Türkçede sıfatlar, tekil, ikil, çoğul, eril ve dişil bakımından değişikliğe uğramadan hep tekil kaldığı halde, Arapçada bunun isme göre değişiklik gösterdiği durumuna da kısaca dikkat çekilmelidir.

Eril ve Dişil (المذكر والمؤنث)

Türkçede isimlerde cinsiyet yoktur. Özel isimlerde cinsiyet olmamasına rağmen Arapçadan geçme bazı isimlerin sonlarına 'a, e' eki getirilerek cinsiyet kavramı ortaya çıkmaktadır. Örneğin Emin-Emine, Cahit-Cahide, Remzi-Remziye. Ayrıca nadir de olsa özel isim unvanlarında da cinsiyet kavramı ifade edilebilir. Müdür-müdire, memur-memure, katip- katibe gibi. Bunların dışında Türkçede isim, sıfat ve cansız nesnelerde eril ve dişil durumu olmadığı gibi zamir ve işaret isimlerinde de söz konusu değildir. Buna karşılık Arapçada 'müennes ve müzekker' yani kelimelerde cinsiyet ayrımı çok önemli bir yer tutmaktadir. Türk öğrencinin alışık olmadığı bu farklılık, ilk etapta zor gibi görülebilir. Bu zorluğun aşılması için, öğrenciler önce Arapçadan Türkçeye geçen Salih-Saliha, Müdür-müdire, katip-katibe ve gibi alışık oldukları sıfat ve unvanlarla ilgili kelimelerin müzekker ve müennesleri birlikte öğretilerek Arapçadaki müzekker ve müennes kavramları kavratılarak kolay ve hızlı bir öğretim gerçekleşebilir. Daha sonraki aşamalarda müenneslik alametleri ile mecazi ve sema'i müennesler yerinde, zamanında ve ihtiyacı kadar verilmelidir.

İkil(التـثـنية)

Arapçaya özel isim, sıfat ve fiillerdeki tesniyeler (ikil) Türkçede olmadığından dolayı, Türk öğrenciler fiil çekimlerinde, isim ve sıfatlarda, yeni ve fazladan kalıplarla karşılaştıklarından zorluk çekmekteler. Türk öğrencilere, tesniye kavramını öğretmeyi kolaylaştırmak için, yine Arapçadan Türkçeye geçmiş tesniye kelimelerden yola çıkılarak, öğretimin başında أبوين : anne-baba, دارين: dünya-ahiret, الحرمين الشرفين : İki şerefli belde Mekke-Medine, bazı bölgelerde kullanılan مرحبين gibi basit Türkçede kullanılan tesniye kelimeler öğretildikten sonra, aşamalı olarak alıştırılmalarla pekiştirilmeli ve daha sonra meleke haline getirilmelidir. Bir sonraki aşamada da tesniyelerin sonundaki 'nun(ن)'ün izafet durumunda düşmesinde de تبت يدا ابي لهب gibi bilinen ayetlerden örnek verilerek konu kolaylaştırılabilir.

Çoğullar(الجموع)

Arapçada ikiden fazla varlığı gösteren kelimeye cem'i (çoğul) denir. Salim(kurallı) ve Mükesser(kuralsız) olmak üzere iki çeşit çoğul kalıbı bulunmaktadır. Bu iki ana grup da kendi içinde alt gruplara ayrılmaktadır. Türkçede kullanılan Arapça çoğul kelimelerin yaklaşık yarı yarıya kurallı ve kuralsız kalıplarda yer aldığı görülmektedir.

Kurallı çoğul kalıpları kendi içinde "Cem'i Müennes Salim (Kurallı Dişil Çoğullar)" ve "Cem'i Müzekker Salim (Kurallı Eril Çoğullar)" olmak üzere ikiye ayrılır. Bunlardan birincisinin örneği Türkçede çok sayıda görülmektedir. Çoğul öğretiminde hem Türkçe hem de Arapçada ortak kullanılan kelimelerden istifade edilmelidir. Kurallı dişil çoğullarda, Aidat : عائدات م عائدة, Malumat: معلومات م معلومة, Edebiyat ادبيات م ادبية:, Fikriyat: فكريات م فكرية, Harfiyat: حرفيات م حرفية; kurallı eril çoğullar da ise حاضرون، مأمورين örnekleri verilebilir.

Kuralsız kalıplardan 26 çoğul kalıbının Türkçede kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir. Semai olan ve ancak sözlüklerde öğrenilebilen söz konusu kuralsız çoğul kalıplarındaki kelimeler, Türkçede bir hayli fazladır. Çoğulların öğretiminde bu hazır kalıp ve kelimelerden yararlanmak Arapça öğretimini kolaylaştıracaktır.

İsmü'l Mensub (اسم المنسوب), İsmü't'tasğir(اسم التصغير)

Türkçede, asabî, hayrî, dahilî, İslamî ve idarî, عصبيّ، خيريّ، داخيليّ، اسلاميّ، إداريّ ، gibi çok sayıda ism-i mensub örnekleri vardır. Bu örnekler üzerinde ism-i mensul kalıbının nasıl elde edildiği kuralı, öğrenciye kolayca kavratılabilir. Bunun gibi, ismü't tasğir,(اسم التصـغير) Sühey/ سـهيل, (سهل) Cüneyt /جُـنيد,(جند) Übeyt/ عُـبَـيْد(عبد), Hüseyn/حُـسَـيْـن, (حسن)gibi örnekler verilerek konunun çabuk ve kolay anlaşılması sağlanabilir.

Arapça öğrenen bir öğrenci kendi ana dilinin dilbilgisi kurallarını nasıl kendi bildiği kelimeler üzerinde öğrenebiliyorsa, Arapça öğrenirken de kendine ait kelimelerle kendi dili gibi kolayca öğrenmiş olacaktır. Bu avantaj öğrenmede kolaylaştırıcı ve pekiştirici bir unsur olarak kullanılabilir. Öğrenci yani sadece sözlük yardımıyla öğrenilebilen ve ezberlenmesi gereken kalıplarla ilgili bazı örnekleri kendi dil hazinesinde bulması, yeni öğrendiği dil karşısında cesaret kazanarak başarılı olmasına yardımcı olacaktır.

SONUÇ

Türklerin Müslüman olmalarıyla başlayan Türk-Arap ilişkileri sonucu, Ortak din ve ortak İslam kültürü oluştu. Bu da Arapça-Türkçe dilleri arasında karşılıklı olarak etkileşmelere yol açmıştır. Arapçadan Türkçeye, Türkçeden de Arapçaya pek çok kelime akışı oluşmuştur. Osmanlı döneminde zirveye çıkan bu kelime alış-verişi her iki dilde de kelime hazinelerini oluşturmuştur. Kelime akışlarıyla birlikte, Arapçadan Türkçeye birçok gramer kuralları içeren kelime deyim ve terkipler de geçmiştir. Bu, arapça öğrenmek isteyen Türkler için önemli bir avantaj sayılmaktadır. Türklere Arapça öğrenim ve öğretiminde motivasyonu sağlayacak söz konusu avantajlar, uygun yöntem ve tekniklerle Arapça öğretimini önemli ölçüde kolaylaştıracaktır.

Bilindiği gibi Dil öğretiminde, kelime ile gramer öğretimi iki temel unsurdur. Kelime ve gramer kuralları olmadan düzgün ve anlamlı bir konuşma da söz konusu olmaz.

Bu çalışmamızda, tarihi süreç içerisinde, Türk-Arap ilişkileri ile Türkçe-Arapça etkileşmesinin bir sonucu olarak oluşan binlerce Arapça-Türkçe ortak kelime varlığından yola çıkarak, Türklere daha kolay ve daha kısa bir sürede Arapça nasıl öğretilebilir yöntem ve teknikleri ele alındı. Çalışmamızda, Türklerde Arapça öğrenim ve öğretiminin, Arap olmayan diğer yabancı milletlere göre daha hızlı ve daha kolay olabileceği tezi ileri sürüldü.

Bu çalışmanın sonuçları, Arapça öğretim ve eğitimine şu katkıları sağlaycağı kanaatindeyiz:

1. Arapça öğretimine dikkatleri çekmek, konuyla ilgili yeni alan araştırmalarının yapılmasına kapı aralamak.
2. Arapça öğretiminde kullanılabilecek, özel öğretim yöntem ve teknikleri ile ilgili yeni çalışmaların yapılmasını sağlamak
3. Öğretmenlerinin başarılarının artmasına katkı sağlanmak.
4. Daha kısa bir sürede Arapça öğretim ve öğreniminde gerçekleştirilecek başarı, hem Arapçayı öğrenen kişiye, hem de ülkeye, zaman, emek ve ekonomik tasarruf sağlamak.
5. Başarılı bir Arapça öğretimi sonucu olarak iyi bir düzeyde Arapça bilen insanların varlığıyla, Araplarla aramızda ki muhtemel problemleri, başkalarının aracılığıyla değil bizzat karşılıklı konuşarak çözmek, din birliğinin güçlenmesi ile işbirliğini sağlamak.

KAYNAKÇA

1. Akar, Ali, Türkçe Arapça Arasındaki Sözcük ilişkisi, Karadeniz sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 8, yıl 27 Aralık 2010
2. Akyüz, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, İstanbul 1994
3. Anıl, Zeynep Ayça, Aslı Arapça Olup Türkçeye Anlam Kaymasına Uğrayarak Geçmiş Kelimeler, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002
4. Bağdagül, Musa, Uluslararası Türk-Arap Müşterek Değerler ve Kültürel Etkileşim Sempozyumu, 12-15 Mayıs 2013 – Ürdün Üniversitesi, Amman-Ürdün
5. Durmuş, Oğuzhan, Alıntı Kelimeler Bakımından Türkçe Sözlük, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 26 Erzurum 2004
6. Düzgün, Oğuz, Türkçeden Arapçaya Geçmiş Kelimeler, http://www.onlinearabic.net/forum/forum_posts.asp?TID=6176&PID=24726#24726, erişim 06.06.2015
7. Ermiş, Hamza, Mehmet Zihni Efendinin Hayatı Eserleri ve Arap Dili ve Belagatindeki Yeri, Doktora Tezi, DEÜ SBE 2004,
8. Gedikli, Yusuf, Aykırı Bakış, http://www.ufukotesi.com/yazdir.asp?yazi_no=20040223, 05.06.2015
9. İhsanoğlu, Ekmeleddin, DİA, c.8,
10. Korkmaz, Feyyaz, Alıntı Kelimelerin Türkçeleşme sürecinde Bazı Arapça Kelimelerin Görev Değişikliğine Uğraması Üzerine. İlmi Araştırmalar, Sayı 23, 2007, 103
11. Ofalz, Adnan, Geleneksel ve Alternatif Yabancı Dil Öğretim Yöntemlerinde Almanca Kelime Öğretimi, http://www.turkishstudies.net/Makaleler/477284261_39OflazAdnan-egt-695-712.pdf, 29. 11. 2015

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(28)

Uzm. Mert KILIÇ*
Prof. Dr. Harun DEMİRKAYA*
Uzm. Mustafa Ali BAYRAK*

ÇALIŞAN VERİMLİLİĞİNDE MOTİVASYONUN ETKİSİ ve BİR KAMU KURUMUNDA UYGULAMA

THE ROLE OF MOTIVATION ON THE PRODUCTIVITY OF STAFF AND AN APPLICATION ON A PUBLIC INSTITUTION

ÖZ

Verimlilik, gerek işletmeler arası rekabetin artması, gerek teknolojinin gelişmesi paralelinde ölçüm mekanizmalarının kuvvetlenmesiyle birlikte kayıpların ve israfın yükselen oranda ön plana çıktığı günümüzde giderek daha da önemli hale gelmektedir. Bu bağlamda insan odaklı işletmelerin önem verdiği konuların temelinde çalışan verimliliği ön plana çıkmaktadır. Çalışan verimliliği üzerine yapılan çalışmalar, personelin nasıl daha etkin olabileceği ve çıktıların girdilere oranla nasıl daha fazla değer kazanabileceği üzerine yoğunlaşmakla birlikte performans değerlendirme ve insan kaynakları yönetimi bazında çalışanların işe alım ve işten çıkarmaları üzerinde yapılmaktadır.

Bu kapsamda çalışan verimliliği üzerindeki etkisinin önem seviyesinin tespit edilmesi ve yapılan / yapılacak çalışmaları şekillendirmesi gerektiği daha önce bu alanda yapılan çalışmalarla desteklenen motivasyon kavramının ele alınması ve çalışan verimliliğindeki etkisinin değerlendirilmesi büyük bir önem arz etmektedir. Bu çalışmada motivasyon kavramının çalışanlar tarafından nasıl algılandığı ele alınmış, hangi güdüleyici faktörlerin daha çok motive edici olduğu ve verimlilikleri üzerinde daha çok etkili olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Motivasyon, verimlilik, performans, kamu kurumu

ABSTRACT

With both increasing competition among enterprises and devolepment in technology in parallel with strengthening measurement mechanism, gradually increasing proportion of waste and loses that come to the fore today has become more important. In this context, the basic issue that people-oriented organizations weigh on appears to stand out is employee productivity. The studies on employee productivity focus on how to increase employee efectiveness and the ratio of output over input and also hiring and dismissal of employees on the basis of performance evaluation and human resource management.

In this scope, it is imperative to determine the significance impact level of motivation on employee productivity and to handle motivation which has been supported by previous studies in this area that shapes the current/future studies and also to assess its impact on employee productivity. This study tries to show how motivation concept is perceived by employees, of the motivation factors which ones are more effective on employees and their productivity.

Keywords: Motivation, productivity, performance, public institution

* **Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli/TÜRKİYE, mertkillic@gmail.com**
* **Prof.Dr.,Kocaeli Üniveritesi, Kocaeli/TÜRKİYE, harundemirkaya@hotmail.com**
* **Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli/TÜRKİYE, amustafabayrak@yahoo.com**

GİRİŞ

Verimlilik kavramı işletmeler bazında içinde bulunulan çağın en önemli kavramlarından birisidir. Özellikle işgücünün ve çıktılarının temeli insanlardan oluşan işletmeler için temel girdi insan gücüdür ve örgüte bu gücü sağlayan insan kaynakları, örgüt verimliliğini doğrudan etkileyebilen en önemli kaynaktır (Başaran, 1998:161). Verimlilik ve firma performansına doğrudan etkisine karşın, ölçülmesi zordur (Becker etal, 2001:1).

Motivasyon kavramı ise işletmelerdeki çalışanların davranışlarını etkileyen ve yönlendiren bir olgu olarak ele alındığında, bu denli ön plana çıkan verimlilik kavramıyla etkileşiminin ne derecede ve hangi kıstaslarda olduğunun değerlendirilmesi son derece kritik öneme haizdir. Zira kamu kurum ve kuruluşlarında verimliliğin artırılabilmesi maksadıyla özellikle son yıllarda yapılan çalışmalar artmakla birlikte özellikle insan kaynakları yönetimi alanında performans ölçümü ve işten çıkarma süreçleri doğrultusunda bir takım radikal değişikliklerin yapılması planlanmaktadır. Bu kapsamda kamu kurumlarındaki çalışan verimliliği üzerinde motivasyonun etkisi incelenmek istenmiş, motivasyon kavramının çalışanlar tarafından nasıl algılandığı ele alınmış, hangi güdüleyici faktörlerin daha çok motive edici ve verimlilikleri üzerinde daha etkili olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

KURAMSAL ALTYAPI

1. Motivasyon Kavramı

"Motivasyon, insanı harekete geçiren ve hareketlerinin yönlerini belirleyen, onların, düşünceleri, umutları, inançları, kısaca arzu; ihtiyaç ve korkularıdır" (Fındıkçı, 2000:373). Bir insanı belirli bir amaç için harekete geçiren güçtür (Eren,2004: 494). Bir kişiyi belirli bir amaç için harekete geçiren ve çalışmaya sevk eden ayrıca çalışma isteğini artıran güç olarak da tanımlanmaktadır (Robbins, 2001: 161). Bu tanımlar doğrultusunda motivasyonun temelini oluşturan üç faktör şunlardır; insanın bir davranışta bulunmasını sağlama, davranışı yönlendirme ve sürdürme, bu davranışı yapmaktan dolayı özel bir mutluluk duyma (Tutar ve diğerleri, 2006:150-151). Motivasyon hakkında geliştirilen teoriler vurguladıkları faktörlere göre (Berman etal, 2010:182) iki ana başlık altında toplanmıştır. Birincisi içsel faktörlere ağırlık veren "Kapsam Teorileri", ikincisi ise dışsal faktörlere ağırlık veren "Süreç Teorileri"dir (Koçel, 2001:510).

Frederick HERZBERG motivasyonda çalışanların iki şekilde güdülendiğini ortaya koymuştur. Bunları içsel ve hijyen faktörler olarak ayırmıştır (Yüksel, 139). Ayrıca motivasyona ilişkin Gregor'un X ve Y kuramları, Alderfer'in ERG kuramı, Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Yaklaşımı ve McClelland'ın Başarma İhtiyacı Teorisi kapsam teorileri altında toplanmaktadır. Süreç teorileri ise başlıca Vroom Bekleyiş Teorisi, Adams'ın Eşitlik Teorisi, Şartlandırma Kuramı, Locke'nin Amaç Kuramı, Lawler-Porter'in Bekleyiş-Değer Teorisi, Skinner'in Yineleme Kuramı ve Basitleştirilmiş Süreç Modelinden oluşmaktadır (Eren, 2004:532-545).

Herzberg'e göre hijyen faktörler denetim tarzı, örgüt politikası, ücret, çalışma koşulları, statü, kişisel yaşantı, iş güvenliği gibi hususlardan oluşurken motive edici faktörler başarı, tanınma, sorumluluk, örgüt içi ilerleme olanakları, kişisel gelişme imkanları, işin kendisi ve geri bildirim gibi unsurları içerir. Ancak hijyen faktörler tek başına çalışanı motive etmeye yetmez. Her iki durumun da aynı anda mevcut olması gereklidir (Koçel, 2001:441).

Motivasyonu etkileyen faktörler sosyal ve ekonomik faktörler, örgütsel ve yönetsel faktörler, psiko-sosyal faktörler olarak gruplandırılır. Sosyal ve ekonomik faktörler güvenlik, özgüven, ödüller ve gelir düzeyinden oluşur. Bu kapsamda özellikle ödeme stratejilerinin motivasyon amaçlı olarak kullanılabilmektedir (Stewart and Brown, 2009:408).

Örgütsel ve yönetsel faktörler; mesleki eğitim ve terfi etme koşulları, çalışma ortamı, örgütsel disiplin ve işin cazipleştirilmesi, etkin bir haberleşme sisteminin kurulması, yönetimin katılımı, sendika faaliyetlerinden oluşur. Psiko-sosyal faktörler; Rehberlik faaliyetleri, kişisel özerklik alanı, kişisel konuma önem verme gibi faktörlerden oluşmaktadır (Güven, 2004).

2. Verimlilik Kavramı

Verimlilik işletmelerin genel çıktılarının toplamının girdilere oranıdır (Eren, 2001:181). Verimlilik kavramının yönetim kapsamında tanımı: "İşletmelerin en az harcama ve özveride bulunarak mümkün olan en yüksek üretim veya hizmeti gerçekleştirmesi" olarak tanımlanmaktadır (Eren, 1996:19). Temel anlamda verimlilik kolay tanımlansa bile gerçekte işletmelerde hesaplanması oldukça karmaşık bir kavram olup, yöneticiden yöneticiye kavramın anlamı değişebilmektedir. Verimlilik kavramı genel olarak çalışanların performansını ve çalışma şartlarını geliştiren tekniklerle beslenmek suretiyle çıktıların, nitel ve nicel üretimde kullanılan kaynaklara oranıdır. Verimlilik kavramı şüphesiz performanstan etkilenmektedir zira performans kavramı organizasyonun uzun dönemli amaçlarına ulaşması için bir zorunludur (Mello, 2006:444) ancak verimlilik çalışanların kapasitelerini aşırı derece zorlamak, üretim miktarını ölçmek ve kalite ile eşleştirmek olarak değerlendirilmemelidir (Özgen ve Savaş, 1997:82).

Verimlilik Toplam Faktör Verimliliği ve Kısmi Verimlilik olmak üzere iki farklı türde hesaplanabilir. Kısmi Verimlilik ise İşgücü, Hammadde, Makina verimliliği hesaplarından oluşur (Kök, 1991:38). Verimliliğin hesaplanmasında; girdi, çıktı, katma değer, çalışan sayısı, çalışılan saatler, ücret ödemeleri ve stok değişmeleri gibi kriterler göz önünde bulundurulmaktadır (Erol, 2001:135-136).

3. Motivasyon ve Verimlilik Kavramları Arasındaki İlişki

Örgütlerin kaynakları arasında en önemlisi insan kaynağıdır. İnsan kaynağı bir örgüte insan gücü sağlayan temel bir girdi olup diğer kaynakların çıktılara dönüştürülmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır (Başaran, 1998:161). Çalışanın verimliliği arttığı zaman üretim artacak, üretim artışı ile ücretleri artacak, çalışanların hem ücret hem de iş tatmini artacaktır. Bu artışlara istinaden çalışanın motivasyonu da artacaktır.

Motivasyon ise verimliliğin artmasındaki etkenlerden biridir. Motive olmayan çalışanın verimli olması beklenmemelidir. Bunun yanında işe uygun personelin olması gereken pozisyonda bulunmaması çalışanda bir gerilime sebep olur. Çalışma ortamındaki güven ve huzur ortadan kalkar. Bu durumda çalışanın motivasyonu ve verimliliği azalır (Filiz, 2004:23). Bir örgütte çalışanların amaç ve hedefleri, örgütün amaç ve hedefleri ile uyuştuğunda, çalışanların motivasyonlarının artacağı, bununla birlikte iş görme kalitesinin artması sonucunda verimliliğin de artarak örgüt amaç ve hedeflerine ulaşılmasının kolaylaşacağı tespit edilmiştir (Uçkun ve Pelit, 2003:54).

ARAŞTIRMA

Araştırmada amaçlanan aslında kamu kurum ve kuruluşlarının insan kaynakları yönetim sürecinin ve personel performans değerlendirme kıstaslarının yeniden yapılandırılması sürecinde çalışanların mevcut durumlarına kıyasla en çok hangi unsurlarla motive olabileceklerini ve bunların verimliliklerine ne derece etkili olabileceğini tespit etmeye çalışmaktır. Değiştirilmesi mevcut kanun ve yönetmeliklerle mümkün olan veya olmayan kıstaslar içinde bulunduğumuz zaman dahilinde mevcut olsa bile, 657 Sayılı Devlet Memurları Kanununun yapılandırılması sürecinde çalışanların verimliliğine en çok etki eden motivasyon unsurlarının tespitinin, elde edilmek istenen sonuçlara oldukça katkıda bulunabileceği değerlendirilmektedir.

Araştırmada Kocaeli ilinde yer alan bir kamu kurumunda çalışan 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu

kapsamında görev yapan devlet memurları hedef alınmış olup, zamanın kısıtlı olması, çalışmayı istenilen örneklemde gerçekleştirebilmenin maliyeti ve bu konuda yetişmiş personel azlığı sebeplerinden ötürü bu çalışma Kocaeli'ye bağlı Gölcük ilçesinde bulunan bir kamu kurumuyla sınırlandırılmıştır. Ancak yapılan çalışma bir ön çalışma olarak tasarlanmış, daha geniş kapsamlı yapılacak araştırmalara temel teşkil etmesi ve Türkiye geneline mal edilecek seviyeye getirilmesine zemin hazırlaması hedeflenmiştir.

Çalışmada anket yöntemi kullanılmıştır. Gölcük ilçesine bağlı bir kamu kuruluşunda çalışan 250 sivil memurdan 54 adedi çalışmaya katılım sağlamış olup hedeflenen ana kütleyi temsil ettiği değerlendirilmektedir. Çalışma betimsel model ile yürütülmüş olup, hem öz aktarım ve hem de gözlem yoluyla veriler elde edilmiştir. İlk olarak verimlilik açısından çalışanların motivasyonuna etki ettiği değerlendirilen unsurlar belirlenmiş olup, öncelikle kurum genelindeki mevcut durumda bu unsurların ne seviyede olduğu 20 soruyla tespit edilmeye çalışılmıştır. Müteakiben çalışanları verimli bir şekilde çalışmaya sevk edebilecek bahse konu unsurların hangilerinin çalışanları en yüksek derecede verimliliğe sevk edebileceğinin tespiti hedeflenerek katılımcıların aynı 20 soruyu bu bağlamda tekrar cevaplandırılması istenmiştir. Anket formunda yer alan sorulara verilen yanıtların değerlendirilmesinde frekans, yüzde ve her seçeneğe düşen frekanslar ile alınan geometrik ortalamalardan yararlanılmıştır. Anket sonuçlarının değerlendirmesinde bireysel gözlemler ve çalışanlarla yapılan karşılıklı görüşmelerden de yararlanılmıştır. Araştırmaya katılan tüm çalışanların doğru ve yansız cevap verdiği varsayılmıştır. Ankette yer alan sorularda Likert Ölçeği kullanılmıştır. Çalışanlara sorulan sorular Tablo 1'de sunulmuştur.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Yapılan çalışma sonucunda elde edilen verilerin değerlendirilmesinde öncelikle kurumda mevcut olan durum ele alınmıştır. 20 sorudan oluşan ankette (Pekel, 2001:210) çalışanların kurumlarındaki mevcut durumu değerlendirmesiyle ortaya çıkan sonuçlarda çalışanların yöneticileri ve çalışma arkadaşları ile ilişkilerinin, birimlerindeki karar alma süreçlerine katkı yapabilme seviyelerinin, çalışma ortamı bağlamındaki fiziki çalışma koşullarının, kurumun sunduğu sosyal imkanların, kendilerini çalıştıkları ortamın bir parçası olarak görmelerinin, toplumda statü sağlaması açısından kurumlarının yansıma ve ülküsünün ve yaptıkları işi severek yapma seviyelerinin diğer sorulara verilen cevaplara oranla fark edilir derecede yüksek olarak değerlendirildiği tespit edilmiştir. Ancak birimdeki görevlerin personele adil dağıtılma seviyesinin, kurumda başarıdan dolayı ödüllendirilme imkanının, kurumca düzenlenen sosyal faaliyetlerin sıklığının ve mesai sonrası çalışma karşılığı olarak fazla mesai ücretinin seviyesinin diğer sorulara verilen cevaplara oranla fark edilir derecede düşük olarak değerlendirildiği tespit edilmiştir. Bu kapsamda çalışanların yukarıda belirtilen hususları değerlendirme biçimi genel olarak "Az - Kötü" şeklindedir. Tüm sorulara verilen cevapların Likert Ölçeği derecelendirme aralıklarına istinaden verilen puanlamalar kapsamında ortalamaları kurumdaki mevcut durumu ortaya koyabilmek maksadıyla Şekil 1'de gösterilmiştir.

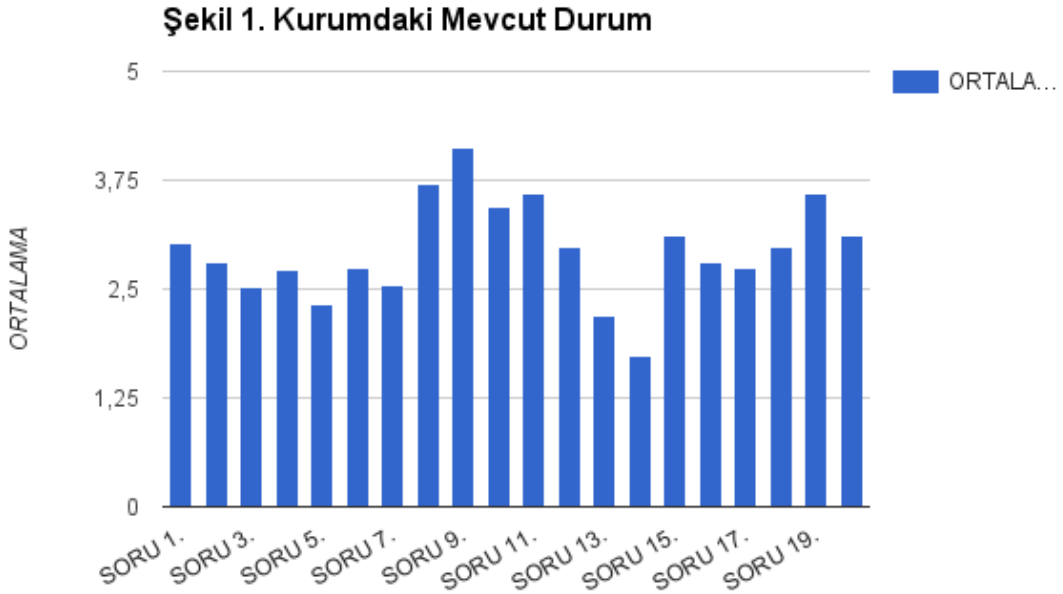

Motivasyonu doğrudan etkilediği değerlendirilen 20 unsurdan bu kez hangilerinin daha iyi olması durumunda işyerindeki verimliliğin artabileceği çalışanlara sorulduğunda ortaya çıkan sonuçlar çarpıcı olmakla birlikte uygulamaya koyulabilmesi çok güç olmayan unsurlar oldukları değerlendirilmiştir.

Ortaya çıkan sonuçlar değerlendirildiğinde, çalışanların gelir düzeyinin artmasının, çalışma arkadaşlarıyla daha iyi ilişkiler kurabilmesinin, kendilerini çalıştıkları kurumun bir parçası olarak hissedebilmelerinin, bir statü sağlayabilmesi amacıyla kurumun yansıma ve ülküsünün daha iyi olmasının, işe ilişkin sorunlara yönelik yönetimin duyarlılığının ve yaptıkları işi daha çok severek yapabilmelerinin verimliliklerine diğer sorulara verilen cevaplara göre fark edilir bir şekilde olumlu etki edebileceği tespit edilmiştir. Çalışanların eğer gerçekleşirse verimliliklerinin artacağını değerlendirdiği durumlar, kurumdaki mevcut durumu ortaya koyabilmek maksadıyla Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. Verimliliğe Olumlu Etki Edeceği Değerlendirilen Durum

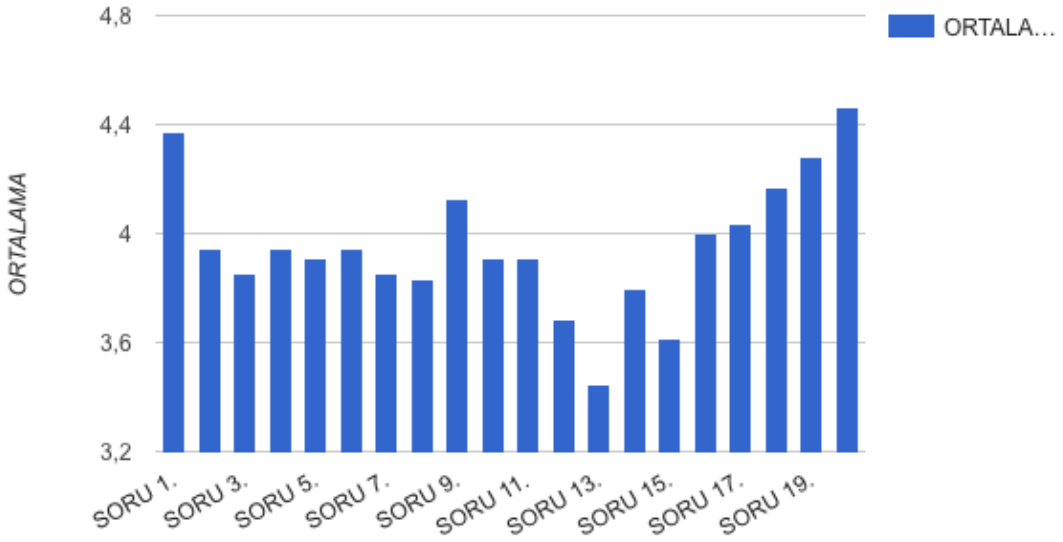

Sonuçlar ele alındığında dikkat çekici olan nokta, çalışanların mevcut durum değerlendirmesinde düşük olarak değerlendirdiği unsurların iyileştirilmesi halinde de verimliliklerinin artacağını düşünmemeleri olmuştur. Çalışanlar, mevcut durumlarında iyi olarak değerlendirdikleri bazı unsurların, daha da iyileştirilmesi halinde verimliliklerinin artacağını değerlendirmiştir. Ancak şu çok önemli husus da dikkate alınmalıdır ki çalışanların işyerlerinin mevcut durumunu ele aldıkları birinci bölümde yansız olarak kabul edilen cevaplarının, anket ve araştırma sürecinde mevcut çalışma ortamlarında ve yöneticileriyle olmalarından ötürü daha düşük bir yansızlık ile cevaplandırılmış olma ihtimali yüksektir. Bu kapsamda varılabilecek en anlamlı sonuç, anketin ikinci bölümünde cevaplandırılan ve verimliliğe en çok hangi unsurların olumlu etki edebileceğinin değerlendirildiği sorulardır.

Sonuç olarak anket istatistiklerinden elde edilen verileri önceliklerine göre sıralamak gerekirse:

1. Yapılan işin daha çok severek yapılabilmesi,
2. Maaş seviyesinin daha yüksek olması,
3. Statü sağlaması açısından kurumun yansıması ve ülküsünün daha iyi olması,
4. Çalışılan kurumun bir parçası olabilme hissiyatının daha yüksek olması,
5. Çalışma arkadaşları ile kurulan ilişkilerin durumunun daha iyi olması,

Kamu kurumlarında çalışan personelin verimliliğine olumlu etki yapmaktadır. Bu sonuçlar da Herzberg'in tanımlamış olduğu hijyen faktörlerle birlikte motive edici faktörlerin de motivasyon ve dolayısıyla da verimliliğin sağlanmasında yüksek bir öneme sahip olduğunu açıkça göstermektedir.

Tablo 1. Katılımcılara Sorulan Sorular

1- Maaşınızın seviyesi nedir?
2- Maaşınızın unvanlar arasındaki dağıtımının adil olma durumu ne seviyededir?
3- Biriminizdeki görevlerin, personel arasında adil dağıtılma durumu ne seviyededir?
4- Yöneticiler tarafından işin gerçekleştirilmesine müteakip takdir edilme durumu ne seviyededir?
5- Kurumda, başarıdan dolayı ödüllendirilme imkanı ne seviyededir?
6- İşinizde yükselme imkanı ne seviyededir?
7- İşyerinizde gerçekleşen terfilerde liyakat ve adalet durumu nasıldır?
8- Yöneticiler ile ilişkilerinizin durumu nasıldır?
9- Çalışma arkadaşlarınızla ilişkilerinizin durumu nasıldır?
10- Biriminizdeki karar alma süreçlerine katılabilme durumunuz ne seviyededir?
11- Çalışma ortamı bağlamında, fiziksel çalışma koşullarının (oda, ısıtma, ışıklandırma, ekipman, havalandırma vb.) yeterliliği ne seviyededir?
12- Kurumunuzun sunduğu sosyal imkanların yeterliliği ne seviyededir?
13- Kurumunuzca spor, gezi, eğlence vb. sosyal faaliyetlerin düzenlenme sıklığı ne seviyededir?
14- Mesai sonrası çalışma karşılığı olarak verilen fazla mesai ücreti ne seviyededir?
15- Diğer birimlerle kurulan sağlıklı iletişim ne seviyededir?
16- İşe ilişkin sorunlara yönelik yönetimin duyarlılığı ne seviyededir?
17- Personelin sorunlarına yönelik yönetimin duyarlılığı ne seviyededir?
18- Kendinizi çalıştığınız kurumunun bir parçası olarak görebilme hissiyatınız ne seviyededir?
19- Toplumda size bir statü sağlaması yönünden kurumunuzun yansıması ve ülküsü nasıldır?
20- Yaptığınız işi severek yapma durumunuz ne seviyededir?

Anket formunun derecelendirme aralıkları; "Çok az – Çok kötü" (1), "Az - Kötü" (2), "Normal" (3), "Fazla-İyi" (4), "Çok Fazla-Çok iyi" (5) şeklinde belirlenmiştir. Bu kapsamda çalışanların yukarıda belirtilen hususları değerlendirme biçimi genel olarak "Fazla-İyi" şeklindedir.

KAYNAKÇA

1. **BAŞARAN, İ. Ethem (1998),** "Yönetimde İnsan İlişkileri",s.161., Ankara.
2. **BECKER, BRİAN, E; HUSELID, MARK, A; ULRICH, DAVE (2001),** The HR Scorecard, Harward Business School Press, Boston, Massachusetts.

3. **BERMAN, EVAN, M; BOWMAN, JAMES, S; WEST, JONATHAN, P; WART, MONTGOMERY, R, VAN (2010),** Human Resource Management in Public Service, Sage Publications, California.

4. **DEMİRKAYA, Harun (2015),** "Türkiye'de İnsan Kaynakları Yönetimi Anlayışındaki Dönüşümlerin Organizasyonlardaki Yansımalarının Araştırılması", Kocaeli: Umuttepe Yayınları

5. **EREN, Erol (2001),** Yönetim ve Organizasyon, İstanbul: Beta Yayınları.

6. **EREN, Erol (2004),** Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi, Genişletilmiş 8.Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.

7. **EREN, Erol (1996),** Verimliliğin İşletmeler Üzerine Etkileri, Verimlilik Toplantısı Notları, 22-25 Ekim 1995, Antalya

8. **EROL, Metin (2001),** "Sosyal Entropi'nin Verimlilik Üzerindeki Etkileri", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:2, Sayı:1, 127-143.

9. **FİLİZ, Atilla (2004),** "Motivasyon ile Verimliliğin Yükseltilmesi",Sektörel Tanıtım Dergisi.

10. **FINDIKÇI, İlhami (2000),** İnsan Kaynakları Yönetimi, İstanbul: Alfa Yayınları.

11. **GÜVEN, Yasemin (2004),** Motivasyon Teori ve Araçlarının İncelenmesi: "Seydişehir Eti Alüminyum A.Ş.'de Motivasyon Araçlarının İşgörenler Tarafından Algılanması Üzerine Bir Araştırma",Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya

12. **KOÇEL, Tamer (2001),** İşletme Yöneticiliği: Yönetim ve Organizasyon, Organizasyonlarda Davranış, Klasik-Modern-Çağdaş ve Güncel Yaklaşımlar, 8. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.

13. **KÖK, Recep (1991),** Endüstriyel Verimlilik ve Etkinlik, Atatürk Üniversitesi İİBF Yayınları, Sayfa:38, Erzurum.

14. **MELLO, JEFFREY, A (2006),** Strategic Human Resource Management, Thomson, Westford, Massachusetts.

15. **ÖZGEN, Hüseyin ve SAVAŞ, Halil (1997),** "Verimlilik ve Kalite Arasındaki İlişkinin TKY Açısından Analizi", Standart Dergisi, Şubat, Sayı:422, Sayfa:82, Ankara

16. **ÖRÜCÜ, Edip ve KANBUR, Aysun (2008),** "Örgütsel-Yönetsel Motivasyon Faktörlerinin Çalışanların Performans ve Verimliliğine Etkilerini İncelemeye Yönelik Ampirik Bir Çalışma: Hizmet ve Endüstri İşletmesi Örneği", Yönetim ve Ekonomi, Cilt:15, Sayı:1, 86-97

17. **ROBBINS,P.,Stephan (2001),** Organizational Behavior, Prentice Hall, Sayfa:161, Pennsylvania

18. **STEWART, GREG, L. AND BROWN, KENNETH, G. (2009),** Human Resources Management, Wiley, Hoboken, New Jersey.

19. **TUTAR Hasan, YILMAZ, Kemal ve ERDÖNMEZ, Cumhur (2006),** İşletme Becerileri Grup Çalışması, Ankara: Detay Yayıncılık.

20. **UÇKUN, Gazi ve PELİT, Elbeyi (2003),** "Hizmet İşletmelerinde İşgören Motivasyonunun Önemi ve Verimliliğe Etkisi", Standard, Yıl:42, Sayı:493, 49-54.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(29)

Doç. Dr. Feyzan GÖHER VURAL*

BÜYÜK SELÇUKLU SERAMİKLERİNDE ÇALGILAR
MUSICAL INSTRUMENTS ON THE GREAT SELJUK'S CERAMICS

ÖZ

Müzikoloji ve tarih bilimi, geçmişi aydınlatmak için çeşitli kaynaklardan faydalanırlar. Yazılı belgelerin yanı sıra, günümüze gelebilmiş pek çok materyal de bu bilimlerin inceleme alanına girer. Seramik eserler ve seramik dekorlar, dayanıklılıkları nedeniyle, bu kapsamda değerlendirilebilirler. Bilhassa Selçuklu dönemi seramikleri gibi zengin ve detaylı dekorlara sahip olan eserler, kültürel çalışmalar için büyük önem arz eder.

Bu çalışmada, çeşitli müze ve koleksiyonlarda yer alan Büyük Selçuklu Devleti dönemine ait seramik objeler incelenmiş; gerek seramik eserler, gerekse seramik dekorlarında yer alan çalgılar tespit edilerek, yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Büyük Selçuklu Devleti, Seramik Eserler, Seramik Dekorları, Çalgı, Müzikoloji, Türk Müzik Tarihi, Türk Sanatı, Türk Kültürü.

ABSTRACT

Musicology and history make use of miscellaneous resources to illuminate the past periods. In addition to written documents, many materials which survived to this day are also included into the fields of these sciences. Ceramic works and ceramic decorations could be evaluated in this context because of their durability. Especially some ceramic works which have rich and detailed decors such as The Great Seljuk ceramics are very important for cultural studies.

Great Seljuk ceramics which are located in various museums and collections have been investigated and musical instruments which decorated on this ceramics have been determined in this research.

Keywords: The Great Seljuk, Ceramics, Ceramic Decors, Musical Instruments, Musicology, History of Turkish Music, Turkish Art, Turkish Culture.

* **Niğde Üniversitesi, Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı, Müzikoloji Bölümü Öğretim Üyesi, Müzikolog ve Tarih bilimci; Niğde/TÜRKİYE, feyzan_goher@yahoo.com**

GİRİŞ

Müzikoloji ve tarih bilimleri, geçmişte var olmuş durum ve olayları incelerken çeşitli kaynaklara başvururlar. Bunların içinde yazılı kaynaklar, arkeolojik bulgular ve diğer materyaller gelir. Büyük Selçuklu dönemi kültürel hayatını aydınlatabilecek pek çok yazılı belge ve minyatürün Moğol saldırılarında tahrip olması ve yakılması, bizleri günümüze gelebilmiş farklı materyallere yöneltti. Bunların içinde dönem seramikleri önemli bir yere sahiptir.

Üretimi Neolitik çağdan beri takip edilen seramik, "temel malzemesi kil olan ve pişirilen toprak bazlı ürünler" şeklinde tanımlanabilir. Seramik, binlerce yıldır insanoğlunun pek çok ihtiyacının giderilmesinde önemli bir araç olmuş; yıllar içinde sadece günlük ihtiyaçları gideren bir araç olmaktan çıkarak, sanatsal amaçlarla üretilen ve çeşitli tekniklerle dekorlanan bir seviyeye ulaşmıştır.

En eski çağlardan günümüze kadar gelmiş olan sağlam veya parçalanmış çeşitli seramik formlar ve kalıntıları, uygarlıkların yaşayış biçimlerini, kültürel, dinsel ve sosyoekonomik yapılarını aydınlatan önemli kaynaklardır (Sevim, 2003: 1-2). Özellikle dekorlarla süslenmiş olan seramik formlar, kültürel hayat hakkında değerli bilgiler sunarlar. Büyük Selçuklu dönemine ait seramikler de eşsiz ve ayrıntılı dekorlarıyla, dönemi aydınlatan birer ışık huzmesi niteliğindedir.

Büyük Selçuklu Devleti, Fars seramik üretiminde büyük değişiklikler yaşanmasına neden olmuştur. İran'da Rey, Kaşan, Sultanabad, Nişapur; Suriye'de Rakka gibi merkezlerde sıraltı bezemeler, sırüstü lüster dekorları ve sırüstü çok renkli bezemeler gibi önemli teknikler geliştirilmeye başlanmıştır (Başeğit 2008: 18). Büyük Selçuklular zamanında İran'da lakabi[116] adı ile tanınan seramiklerde renkli sır tekniği uygulanmıştır. Ayrıca aslen Semerra'da üretilen perdah tekniğini (lüster)[117] de kullanmışlardır. Lüster uygulamaları XII ve XIII. yüzyılda çok yaygınlaşmış, bu devirden günümüze çok sayıda lüster tekniği uygulanmış eser gelmiştir. Selçukluların Rey ve Keşan merkezlerinde seramik dekorlarında ortaya koymuş oldukları asıl yenilik, minai tekniğidir[118] (Sevim 2003: 18; Erdmann ve Berenberg 1931: 23). Bu tekniği ilk kez Selçuklular kullanmıştır (Yardımcı 2013: 47). Büyük Selçuklular yukarıda söz edilen teknikleri kullanarak, Asya'dan getirdikleri niteliklerle, geldikleri bölgedeki Farsî özellikleri de birleştirerek üst düzey eserler ortaya koymuşlardır. Ve bu eserlerle, seramik tarihinde bir çığır açmışlardır. Bu çalışmada, onların sahip oldukları yüksek tekniklerle ürettikleri, birbirinden zengin seramik dekorlarında yer alan çalgılar tespit edilerek, yorumlanmıştır.

Selçuklu seramikleri üzerinde çalışma yapmanın en büyük zorluklarından birisi, eserlerin dünyanın çeşitli müzelerine serpilmiş durumda olmasıdır. Bu müzelerde kimi zaman eserlerin Selçuklu dönemine ait olduğu bildirilmekte, kimi zamansa sadece ait olduğu yüzyıl ve bulunduğu yer (İran vb.) bildirilmektedir. Bazen de "kasıtlı olarak veya olmayarak" Selçuklu adı anılmadan, sadece İslam kültürü ürünleri olarak belirtilmektedir. Bu araştırmada, Büyük Selçuklu Devletinin hüküm sürdüğü bölgelerde ele geçen ve XI. - XII. yüzyıllar ve bölgede Selçuklu etkilerinin devam etiği XIII. yüzyıl başlarına ait seramikler, Selçuklu eseri olarak kabul edilerek, yorumlanmıştır. Zaten eserlerin teknik nitelikleri ve dekorlarındaki pek çok detay, onların Türk kökenlerine işaret etmektedir. Çalışma, araştırmacı tarafından çeşitli müzelerde fotoğraflanan, müze kataloglarından tespit edilen ve literatür taraması sonucu elde edilen seramikler üzerinde yapılmıştır.

---

[116] Lakabi, renkli sır (cuerda seca) anlamına gelmektedir.

[117] Perdah tekniği (lüster) seramik eser üzerinde madeni bir parıltı oluşturan bir sırüstü uygulamasıdır (Çizer 2010).

[118] Mania dekorları ilk olarak 12-13. yy da İran'ın Kaşan ve Rey merkezlerine uygulanmıştır. Mani'nin kelime anlamı mine (emay) den gelmektedir. Dekor uygulanmasında boyaların bir kısmının sıraltına, bir kısmının ise sırüstüne uygulanması, bu dekor tekniğini ilginç kılmıştır (Sevim 2003: 55). Yüksek sıcaklığa dayanabilen boyalar sıraltına, daha az dayanıklılar ise sırüstüne uygulanmış; böylece eserlerde zengin bir renk paleti elde edilmiştir.

Büyük Selçuklu Seramik Dekorları Üzerinde Tespit Edilen Çalgılar

Erken ve orta dönem Türk İslam eserlerinde av sahneleri, cirit oyunu, tahtında oturan ve içki içen hükümdar motifi, askerler, hizmet edenler, âşıkların hikâyeleştirildiği sahneler, gezegen ve yıldız simgeleri, sfenks, harpi (siren), grifon gibi mitolojik varlıklar, hayat ağacı ve dans ile müzikli sahneler konu edilmiştir (Erkan 2010: 1220). Pek çoğu İran Kaşan'da bulunmuş olan seramik eserlerde de atlılar, avcılar, mitolojik canlılar, çeşitli hayvanlar ve müzisyenler sık görülmektedir (Komaroff 2004: 41). Söz konusu müzisyenler, konumları, cinsiyetleri gibi durumlar açısından incelemeye alınabilecekleri gibi, çaldıkları çalgılar açısından da araştırılmaya değerdirler. Buna göre, dönem seramiklerinde en fazla öne çıkan çalgı, "çeng"dir.

Çeng, arp tipinde, ekseriyetle dik ve yukarı çıkan gövde tarafı kavisli, aşağı tarafında düz kolu olan bir yapıdadır. Genellikle 24 veya 34 çift ya da tek tele sahip olan çeng (Uslu 2011: 59), açık arp türüne aittir. Açık arpları, kavisli (arched) ve köşeli (angular) olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Köşeli arpların boyun kısmı rezonatör ile keskin bir açı yaparken, kavisli arplar daha yumuşak bir eğime sahiptir (Hornbostel ve Sachs 1984: 131). Selçuklu seramiklerinde görülen çengler, köşeli arp türüne dâhildir.

Azeri kaside şairi Katran Tebrizi (1010-1080), şair Mahseti Gencevi (XII. yy.), Hakan Şirvani (1120-1199), Nizami Gencevi (1141-1214), İbn Hurdazbih (ö. 1299) bu sazdan söz ederler(Uslu 2011: 59). Bu durum, XI-XII. yüzyıllarda ve XIII. yüzyılda çengin çok popüler bir çalgı olduğunu bir kez daha vurgulamaktadır. Makale konumuz olan Selçuklu seramiklerinde çokça görülmesi de bu popülerliğin bir sonucu olmalıdır. Ancak Türklerin çeng çalgısı ile tanışması çok daha öncesine dayanmaktadır[119]. Türk ve İran musikilerinde yaygın olarak kullanılan çengin XVIII. yüzyılın sonundan itibaren popülerliğini yitirdiğini söylemek mümkündür.

Aşağıda çeng çalan müzisyen figürlerinin dekorlandığı Selçuklu seramiklerine bazı örnekler sunulmuştur:

Soldan Sağa **Resim1.** Selçuklu dönemi seramik kâse - 12-13. yy. İran - Minai tekniği - Metropolitan Müzesi
Resim 2. Selçuklu dönemi seramik kâse 1175-1220 Sava/İran - Minai tekniği - Philadelphia Sanat Müzesi
Resim3. Frizden bir parça - 12-13 yy. Kaşhan/İran - Lüster tekniği - Victoria & Albert Müzesi

Yukarıda yer alan örneklerin hepsinde benzer bir kompozisyon işlenmiştir. Bu eserlerde yer alan figürler, Batılı ve Farsî pek çok kaynağa göre, Sasani kralı Bahram Gur ve çeng çalan müzisyeni Azadeh'dir (Ettinghausen 1970: 122). Elinde hemen her zaman bir müzik aleti olarak resmedilen bu figür, kimi kaynaklarda ise Venüs olarak belirtilir. Türk kozmolojisi ve astrolojisinde Zühre (Venüs) en önemli göksel unsurlardan birisi olmuş; kimi Türk boylarında uğurlu sayılmıştır. Pek çok medeniyette bol ışık saçması nedeniyle geçmiş dönemlerde güzellik kavramı ile özdeşleştirilmiştir (Çaycı 2002: 26). Resim 1,2 ve 3'te yer alan kompozisyonlarda çeng çalan bu figürün Türk mitolojisindeki savaş tanrısı Kızagan (Deveci 2013: 802) ya da Mars ve Venüs (Çolpan) olduğuna dair görüşler dikkate değerdir. Öney ise (2008) bu sahnenin İran

[119] İslamiyet'ten önce Türklerin arp çalgısı ile olan ilişkisi için bkz. Feyzan Göher Vural, İslamiyet'ten Önce Türklerde Kültür ve Müzik, Gece Kitaplığı, Ankara 2015.

edebiyatından ilham alındığını belirtir. Bize göre de bu kompozisyon, İran edebiyatı etkileri taşır. Kozmoloji konulu eserlerde yer alan müzisyen Venüs ile bu kompozisyondaki müzisyen Azade, zaman içinde benzeşmiş olmalıdır. Mitolojik kaynağı bir yana, eserde görülen insan tipleri, Türkleri yansıtmaktadır. Eserde görülen insan tipleri, yüz şekillerinden kıyafetlerine kadar Orta Asya Türkleri ile benzeşmektedir. Çizimler ise Uygur minyatürleri ile yakındır.

Büyük Selçuklu seramiklerinde çeng, sadece kadınların elinde değil, erkek müzisyenlerin elinde de yer almış; çeşitli eğlence sahnelerinde tasvir edilmiştir. Selçuklu seramiklerinde yer alan çeng çalgısına ilişkin tespit ettiğimiz diğer örneklerin, renkli basıma hazırlanan "Selçuklu Seramiklerinde Müzik" başlıklı kitabımızda yer alması planlanmaktadır.

Soldan Sağa **Resim4.** Selçuklu dönemi seramik kâse 12-13. yy. - İran - Museum of Fine Arts
Resim5. Selçuklu seramik kâse ve detay - 12-13.yy. - Kaşhan(?)/İran - The Fitzwilliam Museum'da sergilenen ve özel bir koleksiyona ait olan parça

Resim 4'te seramik kâsenin ortasında yer alan ağacın sağında, çeng çalan kadın figürü yer almaktadır. Ortadaki ağaç, Türk sanatında sıklıkla görülen hayat ağacı; solda elinde kadeh tutan figür ise, hükümdarı simgeliyor olmalıdır. Resim 5'te yer alan ve müze kataloğunda avlanan Bahram Gur ve Azadeh olarak belirtilen bu eserde, Azadeh ya da Venüs'ün elindeki çalgı, diğer örneklerden farklıdır. Burada yer alan çalgı, bu kez bir çeng değil, "lir"dir. Çeng gibi arp ailesinden olan lir, eski Yunan'dan Mezopotamya'ya, Mısır'dan Anadolu medeniyetlerine uzanan geniş bir kullanım sahasına sahiptir. Çalgı, çerçeveli arp sınıfına dâhildir.

En eski biçimlerinin ahşaptan yapıldığı, altın, gümüş, bakır ve değerli taşlarla süslendiği arkeolojik bulgularla sabit olan lir (Kilmer 1998: 12), plastik sanatlarda ekseriyetle hükümdarlar ya da üst sınıf varlıklar / insanların elinde tasvir edilmiştir. Ataları vasıtasıyla çengi yüzyıllardır tanıyan Selçuklular, bir başka arp sınıfı çalgı olan lir ile de yeni yurtlarında tanışmış olmalılar.

Selçuklu seramiklerinde yer alan diğer bir çalgı ise uddur. Ud, kimi zaman diğer çalgılarla birlikte, kimi zamansa tek başına tasvir edilmiştir.

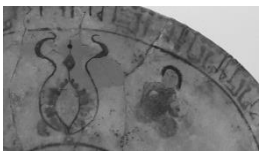

Soldan Sağa **Resim6.** Selçuklu dönemi seramik kâse - 1179-1198 Kaşhan(?)/ İran - The Fitzwilliam
Resim7. Selçuklu seramik figürün önden, üstten, arkadan görünümü ve çalgıdan detay - 12-13. yy. - İran - monokrom sırlı figür - Yükselik: 30,5 cm. - Metropolitan Müzesi
Resim 8 ve 9. Selçuklu seramik kâseden detay ve kasenin tam görünümü - 12. yy. sonları-13. yy. başları - Rey/İran - Opak monokrom sır üstüne lüster tekniği - Metropolitan Müzesi
Resim 10. Selçuklu dönemi seramik kâse - 12-13.yy. - İran - Minai tekniği - Selçuklu Uygarlığı Müzesi

Kenz'e göre "kamil sazlar"dan olan ud, Selçuklular zamanında beş çift tellidir. Teller en kalından inceye doğru bam, misles, mesna, zir ve had adlarıyla anılmışlardır (Uslu 2011: 65). Yukarıda Büyük Selçuklulara ait seramik eserlerde görülen ud çalgıları yer almaktadır. Lüster tekniğinin uygulandığı Resim 6'da sunulan eserde yer alan ud ile birlikte ince uzun mızrabı da özenle çizilmiştir. Müzisyenin çalgıyı ve mızrabı tutuş şekli, günümüz ile aynıdır. Selçuklu seramiklerinde yer alan ud çalan müzisyen teması, sadece dekorlarda değil, seramik figürlerde de görülmektedir. Resim 7'de yer alan monokrom sırlı figür bunlara bir örnektir. Resim 8'de ise saray kıyafetleri içindeki figür, işlemeli desenlere sahip bir ud çalmaktadır. Resim 10'da kâsenin kenarına resmedilmiş bir udi yer almaktadır. Örnekleri arttırmak mümkündür.

Selçuklu seramiklerinde yer alan bir diğer çalgı ise tamburdur. Tambur, geçmiş dönemlerde tıpkı şimdiki "saz" tabiri gibi genel bir isim iken, ıklığ, rebab, kopuz gibi sazlardan geliştirilmiş başka bir saz haline gelmiştir. Azeri kaside şairi Katran Tebrizi (1010-1080) tamburdan söz eder. Nizami Gencevi de(1141-1214) telli ve mızraplı tamburdan bahseder (Uslu 2011: 64). Aşağıda Büyük Selçuklu dönemi seramiklerinde yer alan ve tambur çalan müzisyenlere örnekler sunulmuştur.

Resim 11. Selçuklu dönemi seramik tabak - 12. yy. - İran - Cincinnati Art Museum
Resim 12 ve 13. Selçuklu dönemi seramik kâse - 12.yy - İran - Minai tekniği - Minnieapolis Institute of Art

Selçuklu seramiklerinde Pamiri Tacik tamburu ve Dremyen ile büyük benzerlik gösteren yuvarlak kasnaklı, telli ve mızraplı bir çalgıya iki; yine yuvarlak kasnaklı ancak devamında sivri köşeli telli bir başka çalgıya da dört seramik eserde rastladık. Resim 14 ve 15'te örnekleri sunulan bu çalgının, kasnağın üstünde ve altında sivri köşeleri ve köşelerine yakın noktalarında ses delikleri de resmedilmiştir.

Soldan Sağa **Resim 14.** Selçuklu dönemi seramik tabaktan detay - 12-13.yy.- Minai tekniği - Selçuklu Uygarlığı Müzesi
Resim 15. Selçuklu dönemi seramik kâse - 12-13.yy. - Rey/İran - Museum of Islamic Art
Resim 16. Selçuklu dönemi seramik bardaktan detay - 12-13. yy. / İran - Gulbenkian Müzesi
Resim 17 ve Resim 18. Selçuklu seramik küp parçası - 11. yy. - Nişapur/İran - Metropolitan Müzesi

Resim 16'da müzisyenlerin dekorlandığı Selçuklu dönemi seramik bir bardaktan bir detay görülmektedir. Burada nefesli bir çalgı yer almaktadır. Selçuklu döneminde ve öncesinde kavalın Türkler arasında sevilerek kullanılan bir çalgı olduğunu bilmekteyiz (Ögel 1991: 446-457) Fakat bu seramik bardak üzerindeki diğer çalgılar ve müzisyenlerin kıyafeti, icra edilen müziğin sanat müziği olduğunu düşündürmektedir. Dolayısıyla çalgının kaval olduğu fikrinden uzaklaşmak mümkündür. Nizami Gencevi'nin sözünü ettiği dokuz delikli bir çeşit kaval ya da Selçuklu zamanında kullanıldığı bilinen kerrenay, mizmar, nefir, zurna gibi üflemeli askerî müzik çalgıları da (Uslu 2011: 72-73) bu seramikteki çalgı olamaz. Çalındığı yer ve duruma uygun olarak bu çalgının ney olduğunu söylemek doğru olacaktır. Resim 17-18'de de benzer bir çalgı görülmektedir.

Vurmalı çalgılar, tüm Türkler için son derece önemli olmuştur. Gerek dînî müzik, gerek sanat ve halk müziklerinde, gerekse askerî müzikte temel çalgılardan olan vurmalı sazlar, Selçuklularda da sevilerek icra edilmiştir. Bunun yansımalarını Büyük Selçuklu seramiklerinde görmekteyiz.

Soldan Sağa **Resim 19.** Selçuklu dönemi seramik testiden detay - 12-13. yy. - Kaşhan/ İran – Minai tekniği - Los Angeles Country Museum of Art
Resim 20. Selçuklu dönemi seramik kâseden detay - 13.yy. - Rey/İran - Minai tekniği - Freer Gallery of Art (Öney 2008: 69)
Resim 21. Selçuklu dönemi seramik bardaktan detay - 12-13. yy. / İran - Gulbenkian Museum
Resim 22. Selçuklu dönemi seramik figür - 13. yy.-Kaşhan/İran - Victoria & Albert
Resim 23. Selçuklu dönemi seramik figür - 12-13. yy. İran The Art Institute of Chicago'da sergilenmiş özel koleksiyona ait eser - *Harvey B. Plotnick Collection*

Büyük Selçuklu Devleti dönemine ait seramiklerde yer alan vurmalı çalgılar içinde, def öne çıkmaktadır. Def, pek çok kez diğer çalgılarla birlikte tasvir edilmiştir. Sanat müziği topluluğu içinde resmedilmiş olan defler, çeşitli biçim ve büyüklüktedir.

Defin günümüzde de ölçüleri birbirinden farklı, pullu, zilli, zincirli şekilleri; bendir, def, tef, daire gibi türleri ve söyleniş biçimleri vardır (Uslu 2011: 67). Resim 19 (ud çalan müzisyenin solundaki figür) ve 20'de (ortadaki figür) yer alan çalgılar küçük def örnekleri iken, Resim 21'deki daha büyük olan bendir tipinde bir çalgıdır. Küçük defler çenenin altında, göğsün yanında çalınırken, bendir günümüzdeki gibi yüzün yanında, diğerlerine göre daha yukarıda tutularak çalınmaktadır. Resim 22'de ise vurmalı çalgı bu kez bir seramik dekorda değil, seramik bir objede karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu çalgı ilk bakışta bir def gibi görülmekle birlikte, kol altına sıkıştırılış biçimi, darbuka benzeri bir çalgıyı da akla getirmektedir.

Resim 23'te yer alan seramik objede ise at üzerinde çalınan kösler görülmektedir. Kös, Asya Hunları döneminden itibaren Türk askeri müziğinin önemli çalgılarından olmuştur. Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluş döneminde, Tuğrul Bey ile Gazneli Sultan Mesud'un, 1039 yılında gerçekleştirdikleri savaşı Muhammed bin Hüseyin, iki tarafın tabılhanelerinin vurduğunu, nevbetler ile etrafı dolduran kös, davul ve boruların sesleri yüzünden cihanın yerinden oynadığını naklederek anlatır (Vural 2013: 58). Burada da sözü edilen kös, Selçuklu seramiklerinde tarafımızdan bir seramik dekorunda ve yukarıdaki de dâhil olmak üzere

iki seramik objede tespit edilmiştir. Selçuklu seramiklerinde ayrıca çalpara ve parmak zili çalan figürlere de rastlanmıştır. Minai desenli, 13. yüzyıl mürekkep hokkasının gövdesinde yer alan zil çalan kadının, başındaki diademe ve kıyafetlerine bakarak saraylı olduğunu söylemek mümkündür.

SONUÇ

Büyük Selçuklu Devleti döneminde ve hemen sonrasında onların etkisinde devam eden süreçte yapılmış olan seramikler, Türk kültürü, Türk sanatı ve Türk müzik tarihi açısından önemli bilgiler barındırmaktadırlar. Bu çalışmada, söz konusu eserlerde yer alan çalgılar üzerinde durulmuştur. Buna göre, Büyük Selçuklu dönemi seramik eserlerinde çeng çalgısının sık sık tasvir edildiğini; çalgının gerek efsanevi sahneler, gerekse eğlence sahnelerinde yer aldığını söylemek mümkündür. Bu eserlerde yer alan çenglerin tamamı, açık arp tipinde ve köşeli yapıya sahiptir. Çeng çalgısının ardından udun da sık sık karşımıza çıktığını görmekteyiz. Udun yanı sıra tambur ve Pamiri tamburuna benzer telli çalgıların da Selçuklu seramiklerinde konu edildiğini görmekteyiz. Üflemeli çalgılardan ney, vurmalı çalgılardan ise def, bendir, kös, çalpara ve zil çalan müzisyenlere de rastlanmıştır.

KAYNAKÇA

1. Başeğit Y., *Türk-İslam Seramiklerinin Çağdaş Seramik Sanatına Etki ve Yansımaları,* Yayımlanmış Sanatta Yeterlik Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Seramik Anasanat Dalı, Eskişehir 2008.
2. Cincinnati Art Museum, http://www.cincinnatiartmuseum.org. Erişim Tarih Dilimi: Haziran 2015 - Temmuz2015.
3. Çaycı, A., *Anadolu Selçuklu Sanatında Gezegen ve Burç Tasvirleri.* T.C. Kültür Bakanlığı Yay. / 2911, Ankara 2002.
4. Çizer S., *Lüster Tarihi ve Tekniği Sanatı,* Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., İzmir 2010.
5. Deveci, A., "Türk Mitolojisinin Görsel Sanatlarımızdaki Yeri Nerede?" *Turkish Studies,* Vol.8/13, 795-810, 2013.
6. Erdmann K. & Berenberg D. P., "Persian Lustre Ceramics of the XIIth and XIIIth Centuries" *Parnassus,* Vol. 3, No. 6, Oct., 1931, s.23-24.
7. Erkan T., "Anadolu Selçuklu Sanatındaki İnsan Figürlerinin Uygurların Mağara Resimleri ve Gaznelilerin Duvar Resimleriyle Konu ve Biçim Yönünden Karşılaştırılması", *Turkish Studies,* S.5/3, Yaz 2010, s.1218-1263.
8. Ettinghausen, R. (1970). The Flowering of Seljuq Art. *Metropolitan Museum Journal*, V.3., s.113-131.
9. Gulbenkian Museum. http://museu.gulbenkian.pt/Museu/en. Erişim Tarihi: Kasım 2014 - Eylül 2015.
10. Hornbostel ve Sachs, *The New Grove Dictionary of Musical Instruments*, "Harp" mad., C. 2. Ed. Stanley, USA 1984, s.131-165.
11. Kilmer A. D., "The Musical Instruments from Ur and Ancient Mesopotamian Music", *Ancient Mesopotamian Music,* Vol.40, No: 2, 1998, s.12-19.
12. Komaroff L., "Color, Precious Metal, and Fire: Islamic Ceramics and Glass", *The Arts of Fire-Islamic Influences on Glass and Ceramic of the Italian Renaissance,* Los Angeles 2004, s.35-55.

13. Los Angeles Country Museum of Art. http://www.lacma.org, Erişim Tarih Dilimi: Nisan 2015-Ağustos 2015

14. Minnieapolis Institute of Art. http://new.artsmia.org. Erişim Tarihi: Ağustos 2015

15. Museum of Fine Arts. http://www.mfa.org. Erişim Tarih Dilimi: Haziran 2015- Ağustos 2015.

16. Museum of Islamic Art. http://www.mia.org.qa. Erişim Tarihi: Temmuz 2015-Ağustos 2015.

17. Ögel B. *Türk Kültür Tarihine Giriş 8,* Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1991.

18. Öney, G. (2008). Tarihten Yansımalarla Büyük Selçuklu Seramiklerinde Kadın. *Sanat Tarihi Dergisi.* S. XVII/I. Nisan. s.55-75.

19. Philadelphia Museum of Art, http://www.philamuseum.org. Erişim Tarihi: Temmuz 2015.

20. Sevim S. S., *Seramik Dekorları,* Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Yay, Eskişehir 2003.

21. The Art Institute of Chicago, http://www.artic.edu. Erişim Tarihi: Mart 2015- Ağustos 2015.

22. The Fitzwilliam Museum. http://www.fitzmuseum.cam.ac.uk. Erişim Tarih Dilimi: Nisan 2015 – Ağustos 2015.

23. The Metropolitan Museum of Art, http://www.metmuseum.org, Erişim Tarih Dilimi: Kasım 2014-Ağustos 2015

24. Uslu, R., *Selçuklu Topraklarında Müzik (Hoca Ahmed Yesevi'den Hz.Mevlana'ya)* Konya İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya 2011.

25. Victoria & Albert Museum. http://www.vam.ac.uk. Erişim Tarihi: Aralık 2014 - Eylül 2015.

26. Vural T., *Türklerde Askeri Müzik Geleneği, Tuğ, Nevbet, Mehter,* Çizgi Kitabevi, Konya 2013.

27. Yardımcı İsmail, "The Glazed Tile Techniques of the Seljuk and Beylik Periods", *Journal of Literature and Art Studies*, Vol. 3, No. 1, January 2013, s.42-51.

http://www.turansam.org
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/KIŞ, Sayı: 29
TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/WINTER, Issue: 29

(30)

Prof. Dr. Şureddin MEMMEDLİ*

GÜRCİSTAN'DAKİ TÜRKLERİN ÂŞIK HİKÂYELERİNDEN:"İSMAİL İLE KIZYETER" ("KARS'A DOĞRU BAKIP AĞLARIM")

LOVE STORY FROM THE TÜRKS IN GEORGIA: "ISMAIL AND KIZYETER"

ÖZ

Gürcistan'da bulunan 500 bin civarında Azeri Türk topluluğu ozan sanatına özen göstermektedir. Burada halk-âşık hikâyeciliğinin yaygın olması bununla ilgilidir. Bu makalede Borçalı edebi metinlerinde geçen halk hikâyelerinden bir örnek ele alınmaktadır. "İsmail ile Kızyeter" veya "Kars'a Doğru Bakıp Ağlarım" isimleriyle bilinen bu hikâyede konu, Borçalı'dan Türkiye'ye Karapapak göçleri, Borçalı ile Kars arasında hasret duygularıdır.

Anahtar kelimeler: Borçalı, Kars, halk hikâyesi

ABSTRACT

In Georgia has 500 thousand Turkish Azeri poet pays attention to the art community. Here folk-love of storytelling (epic) is common. Borchaly are discussed in this article is an example of folk stories. In this structure, "Ismail and Kizyeter" or "I'm Looking at Right Kars Networks" are known by name, subject in this story, Borchaly Karapapak migration from Turkey, are longing Borchaly between Kars.

Keywords: Borchaly, Kars, folk story

* **Ardahan Üniversitesi öğretim üyesi, Ardahan /TÜRKİYE; shureddin@gmail.com**
Makale, "Gürcistan'da Aşık Şiiri Gelenekleri" araştırma projesi zemininde hazırlanmıştır.

1. BORÇALI HALK-ÂŞIK HİKÂYECİLİĞİNE BİR BAKIŞ

Borçalı, âşıklık sanatının en etken, en özgü şekilde geliştiği mekân olarak da bilinmektedir. Sözlü anlatım ürünlerinin, âşık edebiyatının şah türü olan halk hikâyeleri de burada yaygındır (Memmedli 2015: 19).

Âşık edebiyatının önemli türü olan halk-âşık hikâyeleri, kökü ulusun, ayrı ayrı boyların tarihine, kültürüne dayanan, edebi sanatkârlığıyla eşsiz bir biçimdir.

Azerbaycan sahasında halk hikâyesi veya âşık öyküsü kavramları kullanılmaz. Ozan sanatının ürünü olan nazımlı-nesirli (şiirli-öykülü) uzun anlatılara Azerbaycan'da ve bazı diğer Türk topluluklarında destan denir.

Türk edebi-kültürel özgürlüğünün başlıca ölçütlerinden birini teşkil eden klasik destanlarımızda, halk-âşık hikâyelerinde etken hatırlanan edebi-folklor mekânlarımızdan biri Borçalı–Tiflis sahasıdır. Bu olgu adı keçen mekânın edebi-kültürel bütünlük bakımından ulusal talihimizden ayrılmaz olduğunu kanıtlar.

Âşığın üstatlık yeteneğinin mizanını, repertuar yükünün esasını destan oluşturur. Borçalı'da da destan bilgi yükünün ağırlığı burada saza, söze bağlılıkla ilgilidir.

Muharrem Kasımlı: "Borçalı âşıkları 30–35, Gencebasar âşıkları 25–30, Şirvan âşıkları 20–22 destan yüküne sahiptirler. Bölgesel destan göstericisi Şirvan, Borçalı, Gökçe âşıkları repertuarında (15–20 faiz) daha çok gözlemlenir" (Kasımlı 2002: 4).

Lokal (bölgesel) destanların olay örgüleri Karapapak yiğitlerinin kahramanlıklarıyla, yerel yaşam-geçim tarzıyla, aşk maceralarıyla ilgilidir.

Gürcistan sahasında ortaya çıkmış veya olay akışlarıyla bu veya diğer derecede Tiflis–Borçalı mekânına bağlı olmuş aşağıdaki âşık hikâyelerini, âşık hikâyeleri epizotlarını önemsemekteyiz: "Abbas ile Gülgez" varyantı, "Ağ Âşık'ın Borçalı Seferi", "Ağacan ile Güllüzar", "Ağacan Karaçöp'te", "Ağacan'ın Türkiye Seferi", "Ahmet ile Cevahir", "Akçakuzu", "Alihan ile Peri", "Aslan Şah ile İbrahim", "Asli ile Kerem" varyantları, "Âşık Garip" varyantları, "Âşık Musa'nın Nikâh Ahvalatı", "Celal ile Selvinaz", "Celalî Köroğlu", "Celalî Memmed", "Cihan Şah", "Cihangir ile Meleksima", "Dilsuz ile Hezangül", "Fahralı Şair Nebi ile Âşık Hayli", "Garip ile Şahsenem", "Geyik Avı", "Gürcü Kızı ile Burçalı Kerim", "Gürcü Kızı", "Hasta Hasan'ın Taşlıkullar Seferi", "İsmail ile Kızyeter", "Karapapak Mihrali Bey", "Kasımlı Samet Bey", "Köroğlu" kolları, "Kurbanı", "Latif Şah ile Telli Mihriban", "Masum ile Dilefruz", "Mehdi Bey", "Mehemmed Sadaklı'nın Kars Seferi", "İmir Kasım ile Gürcü Kızı", "Mühekker ile Ayyar", "Nevruz ile Gandap", "Peri Hanım Gürcistanlı", "Sam Şehzade", "Selman Bey ile Turnateli", "Sövdakâr Şah ile Gülenaz Sultan", "Şah İsmail'in Ata Mülkü", "Şehriyar ile Senuber", "Şehriyar", "Şenlik Kamerli'de", "Şenlik'in Gürcistan Seferi", "Tahir ile Zühre", "Valeh ile Zernigâr", vb (Celali L140) (Şehriyar 1829) (Hekimov 1986) (İdrisi 1994) (Köroğlu 2005) (Ağacan 2006) (Çıldırlı 2006) (Mehemmed 2006) (Sadaklı 2007) (Sadaklı 2010) (Hacılar 2011) (Kosalı 2012: 18–68) (Borçalı 2013) (Memmedli 2013).

2. "İSMAİL İLE KIZYETER" HİKÂYESİ

2.1. Hikâyenin Tasnifi, Derlenmesi Hakkında

"İsmail ile Kızyeter" veya "Kars'a Doğru Bakıp Ağlarım" isimleriyle bilinir.

19. yüzyıl ile 20 yüzyılın başlarında Borçalı bölgesi Fahralı köyünde yaşamış kadın şair Güller Peri

Oruçkızı'nın (1799–1922) şiirleri zemininde vücuda gelmiştir.

Adıgeçen Peri, Fahralı'da Şenlik Baba'nın da katıldığı Yahyaların Abbas'ın düğününde yaşmak altından şiir söylemişti, sonra Şenlik'e kıfılbent göndermişti.

Hikâyeni ilk kez 1983 yılında halk bilimci Elhan Memmedli, Fahralı köyünde öğretmen, şair İsmail Hüseyinoğlu'dan derleyerek, yayınlatmıştır; sonralar da toplularda yer almıştır (Memmedli 1984: 87–91) (Memmedli 2013: 281–327). Bu öykü Borçalı ozanlarından Hındı Memmed'in repertuarında etken yer tutmuştur.

2.2. Hikâyenin Olay Akışı

Âşık öyküsü Borçalı sancağının Fahralı şenliğinde yaşayan Oruç oğlu İsmail isimli gencin başından geçenlerden bahsetmektedir.

Oruç oğlu İsmail, Fahralı şenliğinde mert, cesur, benim benim diyen gençlerdendi. Kendileri Güller neslinden olduğuna göre ona o zamanlar İsmail Güller adını vermişlerdi. Ablası şair Peri de söz söylemekte abisinden geri kalmadığı için ona da Güller Peri mahlasını yakıştırmışlardı.

İsmail büyüdüğünde, çocukluk arkadaşı olan aynı mahalleden Kızyeter'e sevdalanır. Ama İsmail'in ne derdini dinleyen ne de anlayan olur. İsmail'in aşkını duyan bazıları arayı bozarlar.

Bunun üzerine babası, Kızyeter'i başkasına nişanlamaya karar verir. Birkaç zaman sonra haber gelir ki, Kızyeter'in düğün hazırlığı başlamış. İsmail'in gözüne uyku girmez ve sonunda komşusu aracılığıyla Kızyeter'e isteğini bildirir.

Olumlu cevap gelince İsmail, akşam Karabulak'a gider. Epey bekler ve Kızyeter gelmez. Aracı haber getirir, Kızyeter'in babasının meseleden haber duyduğunu, kızı bırakmadığını söyler.

Kızyeter tekrar haber gönderir, bu akşam ne olursa olsun geleceğim der. Kız sözleştikleri gibi Karabulak'a gelir, İsmail ile Türkiye'ye kaçmaya karar verirler.

Düğün günü gelin kaybolur, kargaşa başlar, dedikodu yayılır. İsmail de ortalıkta gözükmeyince birlikte kaçtıkları anlaşılır.

Polisler İsmaillerin evinde arama yaparlar, İsmail'in babasını hapishaneye atarlar. İsmail'in annesiyle kız kardeşi gece gündüz ağlarlar.

İsmail ve Kızyeter Türkiye'ye varırlar. İsmail atları pazarda satar ve yiyecek bir şeyler alır. Yaşlı bir adamın evine sığınırlar. Sonraki gün İsmail kendine iş bulur.

Evine sığındıkları yaşlı adam şahitlik yapar, kadı, İsmail ile Kızyeter'in nikâhını kılar. İki sevgilinin huzurlu yaşamı başlar.

Aradan bir yıl geçtikten sonra Türkiye'den Borçalı'ya giden bir kumaş tüccarı İsmail'in yerini söyler. Bu haberi öğrenen sancak reisi, iki kişiyi Türkiye'ye gönderir.

Sancakbeyinin adamları Kars'a varırlar, Kars valisinin yanına gelirler ve durumu anlatırlar. Askerler İsmail'i bulurlar.

Kars valisi Şerif Bey, İsmail'in saz çalıp okumasından etkilenerek ve Kızyeter'in hamile olduğunu duyunca garipleri memleketlerine göndermekten vazgeçer.

Bu yandan da, Güller Peri, kardeşine mektup yazar, memleket dağlarından kopardığı çiçeklerden de mektuba ekler. Mektup, İsmail'e ulaşır ve açınca vatanının güzel kokuları onu mest eder. Kızyeter'e vatanımıza gideceğiz diyerek hazırlanırlar.

Fahralı'ya gelirler. Evlerine girince anası ve bacısı sevinirler. Bunların geldiğini hemen kızın nişanlısına, Borçalı sancakbeyine haber ederler. İsmail'i tutuklarlar.

Güller Peri, kardeşinin affedilmesi için reise şiirli bir mektup yazar. Mahkeme günü Güller Peri şiiri okur. Zaten vatandan uzak kaldı diyerek onu aşkından ayırmaması için istekte bulunur. Sonunda İsmail'i affederler.

2.3. Hikâyede Borçalı–Kars Özlemi

Olay akışından anlaşıldığı üzere, öykülü-şiirli bu örnekte konu, baba ocağı (Borçalı) ile gurbet (Kars) arasındaki hasret, özlemdir. Yapıtta Borçalı ile Osmanlı arasında gönül bağları, Borçalı'dan Osmanlı topraklarına göçler anlatılmaktadır.

Üstatnameler devamında anlatı şöyle başlar:

"*Size nereden, kimden söyleyelim, öten zamanlar Borçalı sancağının Fahralı şenliğinde yaşayan Oruç oğlu İsmail'den. İsmail kimiydi, o zamanlar onun başına neler gelmişti? Oruç oğlu İsmail, Fahralı şenliğinde benim benim söyleyen gençlerdendi. Kendisi Güller neslinden olduğuna göre ona o zamanlar İsmail Güller derdiler. İsmail Güller çok hafızalı birisiydi. Onu da söyleyelim ki, kız kardeşi Peri de söz demekte abisinden geri kalmazdı. Ona da Güller Peri derlerdi. Bu abla, kardeşin sesi, sedası Borçalı sancağının her yerine yayılmıştı*".

Bu şiirli hikâye sadece aşk öyküsü olmakla kalmaz, ayrıca vatan özlemini dile getirmektedir. Olay örgüsünde Borçalı–Kars gönül ülfeti, ayrıca Borçalı–Kars göç hareketinin izlenimi ağır basar.

Tarihsel bilgilere göre, Borçalı'nın ana beşik olarak barındırdığı Karapapaklar kavminden gruplar, bugünkü Türkiye topraklarına göç etmişler. Borçalı üstünde Osmanlık–Safili çatışmasında Borçalılılar da büyük darbelere maruz kalmış ve Karapapak "kaçhakaç" göçleri olmuştu. Borçalı'dan Osmanlı topraklarına göçler, sürgünler daha çok 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın ortalarına kadar devam etmişti. Borçalı'dan göçlerin temel sebebi Kafkasya'da yaşanmış savaşlardır. Rusya–Kaçar, Rusya–Osmanlı muharebelerinin tam merkezinde bulunan yiğit Karapapaklar, yenilmez Türk uluslarından olduklarını cephelerde ispat etmişlerdir. Karapapakların bir kısmı Başgeçit, Ercivan dağlarını aşıp "o yüze", yani Osmanlı'ya geçmişlerdi. Göçler gerek Borçalı'da kalan gerekse yeni yurda yerleşen akrabaların dilinde manilerin yaygınlaşmasına, ezgi-nağmelerin süslenmesine neden olmuştur (Hansultanlı 2012) (Goca 2015) (http://www.borchali.net).

Hikâye, Borçalı yöresiyle Osmanlı ülkesi arasındaki hasretin, intizarın, özlemin şiirsel sahnesi olarak etkilidir.

Eserdeki şiirler daha duygusaldır.

İsmail, Osmanlı'ya ilk gelişinde şöyle söyler:

İsmail Güller'im, Türk'e düşmüşüm,
Yad ilde bir garip mülke düşmüşüm,
Kar kalın olmuştur, kürke düşmüşüm,
Dayanırım dona, kışa, sevgilim.

(Türk'e – Türkiye'ye; dayanırım – katlanıyorum; don – donma)

Yine İsmail, Kars valisi Şerif Paşa'ya böyle ricada bulunur:

Rusya'dan gelmişim Türk'ün yerine,
Türk ajanı beni verdi ölüme,
İstiyorsun gönderesin elime,
Aman beyim, beni geri yollama.

(Türk'ün yerine – Türkiye'ye; geri yollama – geri gönderme)

Peri, Borçalı'dan Kars'a gönderdiği mektupta yürek acısını şöyle dile getirir:

Kars'a doğru bakıp bakıp ağlarım,
Yıkaydım gönlümde kaleler, kardeş.
Sinem üstü çalın çapraz dağlarım,
Dolanır kalbimde haralar, kardeş.
Aşkın badesini yaman içmişsin,
Gürcistan'dan Türk iline göçmüşsün,
Akraba, kardeşten neden geçmişsin,
Divan işe bakıp aralar, kardeş.

(dolanır – dolaşır; haralar – nereler; yaman – muhkem; divan – mahkeme; aralar – ayarlar)

Öykü kahramanı İsmail, gariplikte böyle kıvanç duyar:

Borçalı'dan gelmişim ki, baç alım,
Basılmayım, meydan açım, yücelim.
Taç vermeyim, gerek senden taç alım,
Ecrini burada bulur gidersin.

(baç – zorlu haraç; basılmayım – yenilmeyim; ecrini – karşılığını, bedelini)

Öykü kahramanı, yurtta murada erişir, rahat ömür sürmeye başlar.

Halk öyküsünde intizarın şiirsel sahnesi etkili şekilde karşımıza çıkar. Peri, kardeşinin timsalinde Gürcistan'dan belirli sebeplerle Kars, Sulduz taraflara geçmiş binlerce yurttaşının gariplik talihini nazma dökmüş, yurt özlemini ifade etmiştir. O, sıra dağların aradan çekilmesini, Borçalı'dan Kars'ın gözükmesini diler.

SONUÇ

Gürcistan'daki Türklerin edebi faaliyetinin tarihsel gelişim, edebi türler müstevisinde araştırılması bilimsel-stratejik önemli kanaatlere yol açar. Bu, bir yönden, milli edebiyat hazinemizin, edebiyat bilimi ilmimizin yeni olgularla, mülahazalarla zenginleştirilmesi, diğer yönden de, komşu, dost ülkede yaşayan yarım milyonluk soydaş topluluğun manevi dünyasının kabarık eşsiz özgülüklerinin tanıtılması demektir.

Gürcistan Türk edebi geleneklerinde lirik (coşkulu, rübabı) şiirde edebi sanatkârlık özgülüğü öncelikle etken, dominant derecede halk-âşık şiiri tiplerine başvurulmasında ifadelenir.

Türk kültür fonumuz dâhilinde Borçalı'nın özgülüğüyle seçilen edebi muhit görünümü, bireysel sanat mührü vardır. Bu özgü, bireysel özellik, muhitte daha çok ozan şiirinin dinamikliğiyle kanıtlanır. Konargöçer yaşam tarzı, Türk âlemine bağlılık burada edebi sürecin daha çok âşık şiiri tarzı, Türk hece geleneği üzerinde gelişimini sağlamıştır.

Söz konusu edebi geleneklerin kökeni Türk edebi hazinemizle ayrılmaz şekilde bağlıdır. O, Türk manevi varlığının terkip hissesidir. Borçalı–Kazah–Ahıska–Gökçe–Akbaba–Kars edebi ağının ortak bağları da Türklük ilkelerine dayalıdır.

Borçalı edebi-aşık muhitinin ürünü olan "İsmail ile Kızyeter" ("Kars'a Doğru Bakıp Ağlarım") aşık hikâyesinde konunun Borçalı ile Kars arasında özlem duygularının duygusallıkla yansıtılması aksanında dikkati çeker.

KAYNAKÇA

1. (Ağacan 2006) Deryadır, Ümmandır Şair Ağacan, Borçalı neşriyat, Bakü

2. (Borçalı 2013) Borçalı, Şair Nebi: Sığındım Mevla'ya, Çırak neşriyat, Bakü
3. (Celali L140) Kitab-i Celali Köroğlu, Gürcistan Ulusal Elyazmaları Merkezi arşivi, L–140
4. (Çıldırlı 2006) Çıldırlı, Âşık Şenlik: Divanı (Hayatı, Şiirleri, Atışmaları ve Hikâyeleri), derleyen Haydar Çetinkaya, Ankara
5. (Goca 2015) Goca, Gülnara; Memmedli, Şureddin: Borçalı'dan Türkiye'ye "Kaçakaç" Göçleri, Türksoy'la İpek Yolu, dergi, 27: 76–79, İstanbul
6. (Hacılar 2011) Hacılar, Valeh: Azerbaycan Folkloru Antolojisi, Borçalı-Karapapak Folkloru, Nurlan neşriyat, Bakü
7. (Hansultanlı 2012) Hansultanlı, Akif: Kafkasya'dan Doğu Anadolu'ya Karapapak Göçleri, Uluslararası Çıldır Göl Festivali ve Âşıklar Şöleni, Bildiriler, 60–70, Çıldır
8. (Hekimov 1986) (derleme): Halkımızın Deyimleri ve Duyumları, Maarif neşriyat, Bakü
9. (İdrisi 1994) İdrisi, Habib: Çoktur Köroğlu'nun Yaşı, Taş Medrese yayınları, Erzurum
10. (Kasımlı 2002) Kasımlı, Meherrem: Âşık Sanatında Destancılık, Gobustan, dergi, 4, Bakü
11. (Kosalı 2012) Kosalı, Âşık Aslan (kaynak kişi): Azerbaycan Folkloru Külliyatı, 30, Destanlar, 20, hazırlayan: Elhan Memmedli, Elm ve Tahsil neşriyat, Bakü
12. (Köroğlu 2005) Köroğlu, Tiflis Nüshası, Seda neşriyat, Bakü
13. (Mehemmed 2006) Mehemmed: Şehriyar, tertip Elyar Seferli, Şerq Qerb neşriyat, Bakü
14. (Memmedli 1984) Memmedli, Elhan: Güller Peri ve Onun İsmail ile Kızyeter Destanı, kaynak kişi: İsmail Hüseyinoğlu Güller, Gobustan, dergi, 64 (4), Bakü
15. (Memmedli 2004) Memmedli, Şureddin: Borçalı–Ahıska–Kars Edebi Sahası, Tiflis
16. (Memmedli 2013) Memmedli, Elhan (derleme): Borçalı Folklor Örnekleri, 2, Bakü
17. (Memmedli 2015) Memmedli, Şureddin: Gürcistan'daki Türklerde Lokal Halk Hikâyeciliği, Karadeniz – Black Sea, dergi, 28: 18–28, Ankara
18. (Sadaklı 2007) Sadaklı, Mehemmed: Şiirler ve Destanlar, Nurlan neşriyat, Bakü
19. (Sadaklı 2010) Sadaklı, Mehemmed: Mihrali Bey Destanı, Karapapaklar, dergi, özel sayı, 17–32, Tiflis
20. (Şehriyar 1829) Şehriyar, Azerbaycan Elyazmaları Enstitüsü arşivi, B–2656/4281/10546
21. http://www.borchali.net (erişim 28.02.2016)

KİTAP TANITIMLARI ve REKLAMLAR

1. "TÜRK BİRLİĞİ PROJESİ"

Türk demek, dil demektir. Milliyetin çok bariz vasıflarından birisi dildir. Türk milliyetindenim diyen insanlar, her şeyden önce mutlaka Türkçe konuşmalıdırlar. Türkçe konuşmayan bir insan Türk harsına, camiasına mensubiyetini iddia ederse buna inanmak doğru olmaz. M.Kemal Atatürk Mustafa Kemal Atatürk Diyor ki: " Bugün Sovyetler birliği dostumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağına kimse bugünden kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya – Macaristan parçalanabilir, ufanalabilir. Bugün elinde sımsıkı tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim dostumuz idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir, kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevi köprüleri sağlam tutarak Dil bir köprüdür… inanç bir köprüdür… Tarih bir köprüdür… Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimiz içinde bütünleşmeliyiz. Onların (soydaş Türk kardeşlerimizin) bize yaklaşmasını beklememeliyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli."

"Türk birliği'nin bir gün hakikat olacağına inancım vardır. Ben görmesem bile gözlerime dünyaya onun rüyaları içinde kapayacağım. TÜRK Birliği'ne inanıyorum. Onu görüyorum. Yarının tarihi yeni fasıllarına TÜRK birliği ile açacak. Dünya sükununu bu fasıllar içinde bulacaktır. Türklüğün varlığı bu köhne aleme yeni ufuklar açacak. Güneş ne demek, ufuk ne demek o zaman görülecek. Hayatta yegane varlığım ve servetim Türk olarak doğmamdır.

Kitap isteme: Yrd. Doç. Dr. Elnur Hasan MİKAİL, e-posta: emikail@turansam.org

2. "TÜRKİYE ile AZERBAYCAN SİYASİ ve EKONOMİK İLİŞKİLERİ"

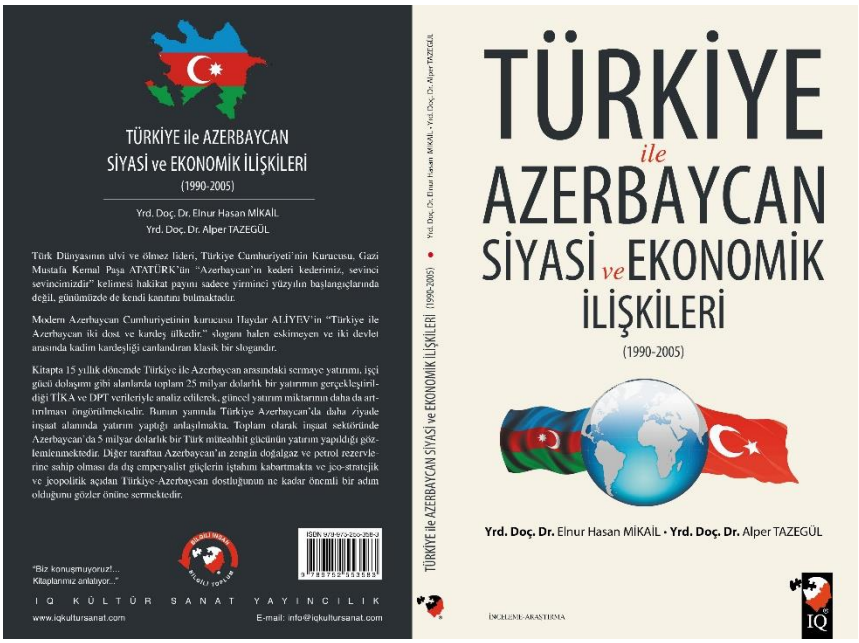

Türk Dünyasının ulvi ve ölmez lideri, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurucusu, Gazi Mustafa Kemal Paşa ATATÜRK'ün "Azerbaycan'ın kederi kederimiz, sevinci sevincimizdir" kelimesi hakikat payını sadece yirminci yüzyılın başlangıçlarında değil, günümüzde de kendi kanıtını bulmaktadır. Modern Azerbaycan Cumhuriyetinin kurucusu Haydar ALİYEV'in "Türkiye ile Azerbaycan iki dost ve kardeş ülkedir." sloganı halen eskimeyen ve iki devlet arasında kadim kardeşliği canlandıran klasik bir slogandır. Bu kitapta, zaman-zaman tarihin Türkiye-Azerbaycan kardeşliğine nasıl ayna tuttuğuna canlı şahit olacaksınız. Bazen kederlenecek, bazen sevineceksiniz…

Kitapta 15 yıllık dönemde Türkiye ile Azerbaycan arasındaki sermaye yatırımı, işçi gücü dolaşımı gibi alanlarda toplam 25 milyar dolarlık bir yatırımın gerçekleştirildiği TİKA ve DPT verileriyle analiz edilerek, güncel yatırım miktarının daha da arttırılması öngörülmektedir. Bunun yanında Türkiye Azerbaycan'da daha ziyade inşaat alanında yatırım yaptığı anlaşılmakta. Toplam olarak inşaat sektöründe Azerbaycan'da 5 milyar dolarlık bir Türk müteahhit gücünün yatırım yapıldığı gözlemlenmektedir. Diğer taraftan Azerbaycan'ın zengin doğalgaz ve petrol rezervlerine sahip olması da dış emperyalist güçlerin iştahını kabartmakta ve jeo-stratejik ve jeopolitik açıdan Türkiye-Azerbaycan dostluğunun ne kadar önemli bir adım olduğunu gözler önüne sermektedir.

Kitap isteme: Yrd. Doç. Dr. Elnur Hasan MİKAİL, e-posta: emikail@turansam.org

3. Atatürk Dönemi Türkiye-Azerbaycan İlişkileri (1919-1938)

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkileri Bakü'de bulunan Devlet Arşivlerinde, Ankara'daki Cumhuriyet Arşivinde ve Moskova'da bulunan Rusya Devlet Arşivlerinden getirtilen belgeler ışığında aydınlatmayı hedefleyen bu kitap çalışması eseri okurken hayret edeceksiniz. Bilinen ve bilinmeyen yönleriyle araştırılan bu çalışmayı diğerlerinden ayıran en temel özellik, yazarın Türkiye ve Azerbaycan Türkçelerine hakim olması, aynı zamanda Rusça ve İngilizce de bilmesidir. Türkiye-Azerbaycan İlişkileri bilimsel alanda çok araştırıldı. Ama bu kitabın yazarı Azerbaycan ve Türkiye'deki arşivlerde eşzamanlı araştırmalar yapmıştır. Yazar sadece Türk kaynaklarına değil, hem Azerbaycan hem de Rus kaynaklarına da atıflarda bulunarak bu eseri hazırlamıştır.

Öncelikle Osmanlı-Safevi savaşının çıkış nedenlerini gün yüzüne çıkaran bu çalışmada, ta-rihsel süreç içerisinde yakın dönem Türkiye-Azerbaycan ilişkileri araştırılarak farklı açılardan yaklaşımlarda bulunulmuştur. Menfaat ve çıkarlara dayalı bir dünyada Türk dünyasının üstünde esen tehlike çanları zamanında her zaman tek yumruk olduğu ve geleceğin Türk Birliği'nin de Türkiye-Azerbaycan stratejik işbirliğinden geçeceğini iddia eden bu çalışma özgünlüğü ile sizi etkileyecektir.

GENEL BİLGİLER

TURAN-SAM ULUSLARARASI BİLİMSEL HAKEMLİ MEVSİMLİK DERGİSİ, ICI(Index Copernicus International, GOOGLE-SCHOLAR, ASOS-INDEX, ProQUEST, Ulrich's-WEB(GLOBAL SERIALS DIRECTORY), ARAŞTIRMAX(ARASTİRMAX Bilimsel Yayın İndeksi), To-KAT(Ulusal Toplu Katalog), Akademik Dizin(Akademik Türk Dergileri İndeksi), TEİ(Türk Eğitim İndeksi), CEEOL(Central and Eastern European Online Library), Journal-Index.net Uluslararası Bilimsel Dergi Endeksleri Tarama Sistemlerince Taranmaktadır.

"TURANSAM-TURAN STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ DERGİSİ" İÇİN MAKALE ÇAĞRISI

TURAN-SAM Dergimiz için makalelerinizi gönderebilirsiniz.

Dergi Yazım Kuralları

*TURAN-SAM, ULUSLARARASI-BİLİMSEL-MEVSİMLİK DERGİSİ HAKEMLİ bir Dergidir. TURAN-SAM'da yayımlanmak üzere gönderilen makalelerin özgün-orijinal olmasına dikkat edilmelidir. Başka Dergilere Değerlendirilmek, Yayımlanmak üzere gönderilen Makalelerin dergimize gönderilmemesini rica ediyoruz. Lütfen, başka Dergilerde veya Çevrimiçi-Online Şebekelerde veya İnternet üzerinden daha önce yayımlanan Makalelerinizi TURAN-SAM'a göndermeyiniz. Bu durumun ihlalinin tespiti halinde yazara karşı Hukuksal çerçevede Yasal yollara başvurulacaktır;

*Makaleler word formatında 7 sayfayı geçmemelidir.

*Makalelerin 150 kelimeyi geçmeyen TÜRKÇE ÖZET'i ve ENGLISH-ABSTRACT'ı bulunmalıdır.

*Makaleler 12 punto ile "Times New Roman" ile yazılmalıdır. Alttan, üstten, sağdan ve soldan 3 cm boşluk bırakılmalıdır.

*Makalelerde Yazarların Adı, Soyadı, Babasının adı, Bağlı Bulunduğu(Çalıştığı) Kurum, Telefonu ve Açık Adresi belirtilmelidir.

*Kullanılan dipnotlarda Bilimsel Yazım Kurallarına dikkat edilmeli, APA(American Psychological Association) - http://www.apastyle.org standartlarına uyulmalıdır.

*2013 yılı itibariyle; Dergimiz, PRO-QUEST VE ULRICH'S-WEB gibi saygın ve seçkin Uluslararası Endekslerce de Taranıp, Dizinlenmeye başlandığı için, gönderdiğiniz makalelere ayrıca "JEL CODE"-Journal of Economic Literature (JEL) da eklemek zorunlu olmuştur. JEL CODE bilgisi bulunmayan makaleler değerlendirmeye alınmadan reddedilecektir. Bu konuda Bilgi sahibi olmak isteyen yazarlarımız bu siteden ayrıntılı bilgi alabilirler: http://www.aeaweb.org/jel/jel_class_system.php

*Makaleler genel olarak: ÖZET, ABSTRACT, GİRİŞ, Alt Bölümler, SONUÇ ve KAYNAKÇA şeklinde hazırlanmalıdır.

"TURAN-SAM'a yayınlanmak üzere göndermiş olduğunuz makaleleri bilimsel nitelikte hazırlanmasına dikkat etmelisiniz.

Ayrıca Türkçe karakterler kullanmalısınız. Türkçe'de karşılığı bulunan "ğ, ü, ş, ı, ö, ç" harflerinin yerine başka "g, u, s, ı, o, c" harflerini kullanan yazarların makaleleri yayınlanmayacaktır.

Alıntı Makalelerde mutlaka kaynak belirtilmeli, Bilimsel Atıf kurallarına uygun dipnotlar ve KAYNAKÇA verilmelidir.

Yazılan Makalelerin, Akademik Eser Yazım Kurallarına uygun bir şekilde hazırlanması gerekmektedir. Ayrıca TDK-Türk Dil Kurumu'nun imla kılavuzuna uyulması gerekmektedir. Gayri Türkçe dillerde kelimeler kullanmaktan kaçınılmalıdır. Gayri Türkçe dillerden dönme kelimelerin makalelerde kullanıldığının tespiti halinde makaleler yayınlanmayacaktır. Bu kurallara uyularak makale göndermenizi rica ederiz."

Hazırlanan makaleler dergi yazım kurallarına uygun hale getirildikten sonra en geç 13 HAZİRAN, 2016 tarihine kadar emikail@turansam.org adresine word formatında *.doc veya *.docx uzantılı olarak gönderilmelidir.